

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 08 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2022

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 08 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2022 / 10,00 €

ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΝ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ:

ό Μητροπολίτης Λαρίσης και Τυρνάβου Γερώνυμος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ:

Πρωτ. Θεμιστοκλῆς Α. Μουρτζανός

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Άρχιμ. Γιγνάτιος Μουρτζανός, Σ. Μπαλατσούκας, Κ. Σπανός,

Ν. Παπαθεοδώρου, Ά. Χρυσοβέργης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ίωαννίνων 3, 413 34, Λάρισα

ΤΗΛΕΦΩΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: 2410 61 76 85 και 6945 152 571 / e-mail: info@imlarisis.gr

Τό περιοδικό αναρτάται ηλεκτρονικά στὸν ιστότοπο www.imlarisis.gr καί στὸ Facebook στὸ
προφίλ ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

Συνεργασίες γίνονται δεκτές σταλαμένες σέ ηλεκτρονική μορφή

Οἱ θέσεις καί ἀπόψεις τῶν συγγραφέων τῶν κειμένων εἶναι προσωπικές
καί δέν ἀπηχοῦν κατ' ἀνάγκη τίς θέσεις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης

ΘΕΜΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρῆστος Παπανικολάου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Γιάννης Πέτρου

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ: Βασίλης Μαλισιόβας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Λυχνία Α.Ε.

ISSN: 2654-0223

Περιεχόμενα

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
EDITORIAL: CUM DEO SPERAMUS!

9

ΜΕΡΟΣ Α΄ ΜΙΚΡΑΣΙΑ ΧΑΙΡΕ

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΥΡΙΓΟΣ

Ἡ Γενοκτονία τῶν Ἑλλήνων μεταξύ 1914-1919

13

ΜΑΞΙΜΟΣ ΧΑΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀπό τό «ποθούμενο» στήν καταστροφή καί τό ἔπος τῆς ἀναδημιουργίας

19

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ ΑΛΕΞΙΟΣ

100 χρόνια ἀπό τήν μικρασιατική καταστροφή

25

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ

Ἐσπέρια Θεσσαλονίκη - Ἡ μητρόπολη τῆς προσφυγιάς

29

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ, ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ,

ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ

Ὁ Μητροπολίτης Πατάρων Μελέτιος (1880-1967)

33

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΟΛΕΒΑΣ

Τό Αἶβαλί (Κυδωνία) καί ἡ διαχρονική Ἑλληνικότητα τῶν Μικρασιατῶν

43

ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (ΝΤΙΝΟΣ) ΑΥΓΟΥΣΤΗ

Ἡ μικρασιατική τραγωδία καί ἡ Κύπρος

47

ΑΡΧΙΜ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Τό 1922 καί ἡ ἐπίδρασί του στήν Ἑλληνική κοινωνία

57

ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΤΑΒΕΛΗΣ

Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή

65

ΦΑΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ

Ἡ γαστρονομική παράδοση τῶν μικρασιατῶν προσφύγων.

Καππαδοκία, Πόντος, Ἰωνία-Σμύρνη

79

ΜΕΡΟΣ Β΄

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ, Η ΛΑΡΙΣΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΛΜΥΡΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΣ
Τό θαύμα τῆς ἀναγέννησης ἀπό τὴν Μικρὰ Ἀσία στὸν Βόλο
87

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ
Οἱ πεσόντες στὴν Μ. Ἀσία ἀπὸ τὸν νομὸ Μαγνησίας
95

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΖΟΡΜΠΙΑΣ
*Ὅταν ἡ Ἱστορία κατεβαίνει ἀπὸ τὸν τοῖχο.
Ἰχνηλατῶντας τὰ βήματα ἑνὸς στρατιώτη στὴν Μικρὰ Ἀσία,
ἐκ Λαρίσης ὀρμωμένου*
113

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
*Ἡ Ἀνέγερσις τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς Λαρίσης
καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τῶν παραγκούχων προσφύγων*
135

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΑΡΑΠΚΟΥΛΕ
Μάκρη καὶ Λιβίσι Μικρᾶς Ἀσίας, πατρίδα τῶν προγόνων
149

ΣΙΔΕΡΗΣ ΔΕΛΑΡΟΥΔΗΣ
*Οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία-Βόρεια Θράκη
στὴν Λάρισα καὶ στὰ χωριά της*
159

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
*Τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Μικρασιατῶν προγόνων μας
εἶναι τὸ μοναδικὸ ὄπλο ἐνάντια στὴν λήθη*
169

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ
Οἱ Δομενίκου καὶ Ἐλασσῶνος Ἀρχιεπίσκοποι Ἰωάσαφ Α΄ καὶ Τιμόθεος Β΄
173

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΔΗΣ
Ἡ εἰκόνα τοῦ Πολυκάρπου Λαρίσης στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα (19ος-20ός αἰώνας)
179

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΗΛΙΑΣ ΔΡΟΣΙΝΟΣ
Ἡ Συντροφία τῶν Ἀμπελακίων καί τό πλοῖο «Καλλιρρόη»
199

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛ. ΡΟΥΒΟΛΗΣ
Ἀδαμάντιος Θ. Μάνιαρης - Ἐθνική Τράπεζα - Ἀμπελάκια
203

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΣΠΑΝΟΣ
Ἔνας κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Μετεώρου τό 1805.
215

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΘΩΔΑ-ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ
Ἐποικισμός τοῦ Ἀμπελῶνα ἀπό Ἡπειρώτες τοῦ Πληκατίου
223

ΜΕΡΟΣ Δ'
ΘΕΜΑΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑΣ
Ἐορθόδοξη πνευματικότητα
235

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΜΑΡΑΣ
*Ἡ συμβολή τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας
στόν Χριστιανισμό τῶν πρώτων αἰώνων*
239

ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΤΡΙΤΟΣ
Ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου Ὁρους στήν Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας
261

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Δ. ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ
*Οἱ θεολογικές κατευθύνσεις τοῦ Θεσσαλοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως
Καλλινίκου Γ' (1757) στό κίνημα τῶν Κολλυβάδων*
273

ΑΡΧΙΜ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
*Ὁ ἀπό Λαρίσης Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν & πάσης Ἑλλάδος
Δωρόθεος Κοτταρᾶς καί οἱ θέσεις του περί γάμου*
293

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
Συνάντηση καί συνύπαρξη χριστιανῶν καί μουσουλμάνων
303

π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΓΚΙΑΦΗΣ
Τό φαινόμενο τοῦ «ἐγκλεισμοῦ» καί ἡ ποιμαντική ἀντιμετώπισή του
315

ΜΕΡΟΣ Ε΄
ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ ΖΩΗ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΡΑΝΤΑΣ
Φιλόλαος Τλούπας: Ὁ γνωστός-ἄγνωστος συμπολίτης μας
337

ΠΡΩΤ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΚΑΤΖΩΝΑΣ
*Πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Μαυρογιάννης (1931-2008) κτίτωρ καί
ἐφημέριος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης*
345

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΤΕΡΖΟΥΔΗΣ
Κεσσάκης Ἰωάννης (1934-2016)
351

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄
ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
Μήνυμα Χριστουγέννων 2022
359

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
Μήνυμα Πρωτοχρονιάς 2023
363

ΑΡΧΙΜ. ΤΙΜΟΘΕΟΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ
«Τοῦ ποταμοῦ τά ὄρμύματα εὐφραίνουσι τήν πόλιν τοῦ Θεοῦ...»
Θεομητορικές προσεγγίσεις
365

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ
Ἡ ἐπιστήμη στήν ὑπηρεσία τοῦ Εὐαγγελίου
369

ΑΡΧΙΜ. ΓΑΒΡΙΗΛ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗΣ
Ὁ ἅγιος Ἰάκωβος ὁ νέος ἀσκητής
377

ΜΕΡΟΣ Ζ'
ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΜΑΣ

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ
Χρονικά Νοεμβρίου 2021 - Απριλίου 2022
389

ΜΠΕΤΤΥ ΜΑΓΡΙΖΟΥ
Ἡ βουλμία τῆς δεσπονίδας Π.
397

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
Ἄρνητικές σκέψεις:
Κράτα τό πρόσωπό σου στό φῶς καί δέν θά βλέπεις σκιές
399

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Συμπεράσματα ἀπό τήν μικρασιατική καταστροφή γιά τούς νέους μας
429

CUM DEO SPERAMUS!¹

Ἐκατό χρόνια! Ἕνας αἰώνας ἀπό τήν μαύρη ἐκείνη στιγμή πού οἱ Ἕλληνες διωγμένοι ἀπό τήν βαρβαρότητα καί τό τυφλό μῖσος, ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν μέ μεγάλο κόστος τίς ἀλησμόνητες μικρασιατικές πατρίδες. Στήν προκυμαία τῆς Σμύρνης ὅπου γράφτηκε ὁ ἐπίλογος τῆς ντροπῆς γιά ὅλον τόν πολιτισμένο κόσμο, κορυφώθηκε ἡ θυσία μέ τέτοιον καί τόσον ἀπάνθρωπο τρόπο πού, παρὰ τά χρόνια πού πέρασαν καί τήν φρίκη ἄλλων μακάβριων ἱστορικῶν συγκυριῶν πού ἀκολούθησαν, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀκόμη φρίττει καί ἱλιγγιᾷ καθὼς δέν ἀντέχει νά ἀκούσει οὔτε τίς μαρτυρίες, πολλῶν δέ μᾶλλον νά φανταστεῖ τίς κραυγές, τοὺς ποταμούς τῶν αἱμάτων καί τό συντριπτικό κτύπημα στήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Αἰώνιο σύμβολο Ἀγιότητας, ἱεροπρέπειας, ἀνθρωπιᾶς, πολιτισμοῦ, ἀλληλεγγύης, εἰρήνης, ὀξυδέρκειας ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυς Σμύρνης Χρυσόστομος! Τό φοβικαστικό του τέλος ἀρκεῖ γιά νά χαρακτηρίσει τήν ἠθική ποιότητα τῶν δημίων του, οἱ ὁποῖοι, σημειωτέον, εἶχαν χιλιουεργετηθεῖ ποικιλοτρόπως ἀπό τόν Ἕλληνα Ἱεράρχη!

Κι ἐμεῖς σήμερα τί; Θά κλαῖμε καί θά θρηνοῦμε ἐγκλωβισμένοι σέ μιά συναισθηματικά καταθλιπτική ἔξαρση ἢ σέ μιά ἀποκαρδιωτική καί μοιρολατρική παραδοχή τῶν τετελεσμένων; Ἐξαρτᾶται πῶς βλέπουμε τά πράγματα. Τί συνείδηση ἔχουμε. Πῶς θεωροῦμε τό ζήτημα τῆς Πίστης καί τῆς Πατρίδας. Πόσο τά βιώνουμε καί πῶς τά ὑποστασιοποιοῦμε στήν ζωή μας. Στήν κορυφαία ἐκδήλωσή της γιά τά ἑκατό χρόνια ἀπό τήν Μικρασιατική καταστροφή, ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λαρίσης καί Τυρνάβου προτίμησε νά συνεργαστεῖ μέ τό Λύκειο Ἑλληνίδων τῆς πόλης μας, γιά νά παρουσιαστεῖ ἕνα χορευτικό ὑπερθέαμα ἀπό ὄλες τίς ἀλησμόνητες πατρίδες, ἐν ὄψει καί τοῦ ὅτι στήν Λάρισα ἔχουμε τό πρόνομο νά κατοικοῦν ὅσοι ἤλθαν πρόσφυγες ἀπό τήν Ἀνατολική Ρωμυλία, τήν Θράκη πού τώρα κατέχουν οἱ Τούρκοι ἢ καί αὐτήν πού τώρα ὑπάγεται στήν Βουλγαρία. Μάλιστα τό προάστιο τῆς Λαρίσης πού ὀνομάζεται Φιλιππούπολι, φιλοξενεῖ ἐδῶ καί δεκαετίες τά γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, τήν Ἐπισκοπική κατοικία, τό συσσίτιο καί τήν Σχολή Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ἄρα πολλοί λόγοι νά μὴν σταθοῦμε μόνον στήν Μικρασία, ἀλλά νά ταξιδέψουμε παντοῦ στά μέρη ἐκεῖνα ὅπου κάποτε ἀκούγονταν ἑλληνικά, ὅπου μύριζε λιβάνι κι ἄναβε καντήλι, ὅπου παράγονταν πολιτισμός καί ἀναπτύσσονταν κοινωνίες σέ ἀκμή.

¹ Σύν Θεῷ ἐλπίζουμε!

Γιατί δέν κάναμε κάποιον συνέδριο ἢ ἔστω ἡμερίδα; Μά γιατί ὅσα καί νά λέγαμε, ὅσο καί νά γέμιζε ὁ ἐγκέφαλος μέ πληροφορίες, δέν θά εἶχαμε αὐτό τό ἀποτέλεσμα πού ζήσαμε στό κηποθέατρο Ἀλκαζάρ βλέποντας τά νειῶτα τῆς πόλης μας νά χορεύουν μέ λεβεντιά καί καμάρι, κάνοντάς μας περιφάνους. Μπορεῖ νά συγκινηθῆκαμε. Ἦταν ὅμως, ὁ μόνος λόγος νά χύσουμε δάκρυα. Δέν θρηνήσαμε, οὔτε μοιρολογίσαμε. Ἀναλογιστήκαμε, θυμηθῆκαμε, ἀναβαπτιστήκαμε καί προχωρᾶμε. Μέ τοῦ χοροῦ τά βήματα στόν τόπο μου γυρίζω. Κι ἂν ὁ τόπος μου δέν χαρακτηρίζεται ἐπίσημως πιά Ἑλληνικός, δέν μέ πειράζει. Γιατί βοοῦν οἱ λίθοι. Τά μνημεῖα, ἀρχαῖα, βυζαντινά καί νεώτερα πού μαρτυροῦν τί κατόρθωσε ἡ καρδιά καί ἡ ψυχὴ τῶν προπατόρων μας καί πῶς ἄφησε ἴχνη ἀνεξίτηλα γιά νά καταλαβαίνουν ὅλοι ποιοί εἶναι οἱ πραγματικοί νοικοκυραῖοι τοῦ τόπου... Καί δέν μέ πειράζει γιατί ἡ πατρίδα μου γιά νά ὑπάρχει θέλει τό ἦθος μου, τήν καρδιά μου, τόν τρόπο τῆς ζωῆς μου κι ὄχι γεωγραφικά ὄρια, τά ὁποῖα πολλές φορές τήν ἀδικοῦν. Πόσες φορές ἔχω πει σέ στρατιωτικούς πόσο τυχεροί εἶναι! Γιατί; Γιατί ἡ πατρίδα τούς λείπει θά μέ φυλάξεις ἀπό ἐδῶ ἕως ἐδῶ. Σέ αὐτά τά σύνορα. Μέ ὄρους καί ὄρια. Ἐγώ εἶμαι Κληρικός. Πῶς νά ὀρίσω τό ἄπειρο τοῦ Ἁγίου Θεοῦ καί τό αἰώνιο τῆς Ἑλλάδας; Ποῦ εἶναι τά δικά μου σύνορα γιά νά τά φυλάξω; Τά φυλάω χωρίς ὄρους καί ὄρια, καθῶς ἡ οἰκουμενικότητα τόσο τῆς Ὀρθοδοξίας ὅσο καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ δέν γνωρίζουν ἐδαφικούς περιορισμούς. Τούς ὑπερβαίνουν καί τούς καταργοῦν. Γι' αὐτό καί ἡ κάθε ψυχὴ εἶναι εὐθύνη μου, γι' αὐτό καί ἡ ἐκδπαπάνηση ὅλης τῆς ζωῆς μου, ὅλων τῶν δυνάμεών μου, ὅλου τοῦ εἶναι μου εἶναι αὐτονόητη, καί μάλιστα χωρίς παζάρια ἐπίγειων ἀνταμοιβῶν.

Ἐπειδή, λοιπόν, ὁ χορός καί τό τραγούδι δέν ἀπασχολοῦν μόνον τόν ἐγκέφαλο, ἀλλά ἐνεργοποιοῦν τόν ὅλον ἄνθρωπο, προτιμήσαμε νά ἀφήσουμε τά θεωρητικά κι ἐνδεχομένως δύσκολα γιά τό παρόν τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας κι ἐμεῖς μέ τό Λύκειο Ἑλληνίδων καί τήν Λάρισα νά ζήσουμε μιά ἀξέχαστη βραδυά, ἐπιβεβαιώνοντας οὐσιαστικά ὅτι δέν χάσαμε τίποτε, δέν ξεχάσαμε τίποτε, γι' αὐτό καί δέν πάθαμε τίποτε, μᾶς πού τό φρόνημα, ἡ ψυχὴ κι ἡ λεβεντιά συνεχίζουν νά μᾶς χαρακτηρίζουν. Δέν πειράζει τόσο πού χάσαμε χῶμα, ἀφοῦ δέν χάσαμε ἀρχές, ἀξίες, ἰδανικά, ὅσα καί ὅπως χαρακτῆριζαν αὐτούς πού μᾶς τά παρέδωσαν ὡς τήν πολυτιμότερη παρακαταθήκη τῆς προσφυγιάς καί τοῦ ξεριζωμοῦ. Γι' αὐτό καί ἔχουμε ἐλπίδα...

Στό τεῦχος μας τώρα. Ἄν καί δέν προηγοῦνται τά κείμενά τους στήν κατάταξη τῆς ὕλης, ξεκινῶ ἀπό τούς Προέδρους τῶν σωματείων μέ ἀναφορά καί τόπο καταγωγῆς τίς ἀλυσμόνητες πατρίδες. Μᾶς ἔκαναν τήν τιμὴ ὅλοι νά συμ-

βάλουν σέ αυτό τό ἐπετειακό τεῦχος μνήμης καί αὐτογνωσίας. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἀπέδειξαν, ὄχι μόνον τήν ἄριστη συνεργασία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου μέ καθένα ἀπό τά σωματεία αὐτά, ἀλλά καί τήν διαχρονική σύνδεση Ἐκκλησίας καί λαοῦ, Ὁρθοδοξίας καί Ἑλληνισμοῦ. Τούς εὐχαριστῶ θερμά, ὄχι μόνον γιά τήν παροῦσα γραπτή συμβολή, ἀλλά γιά τήν ὄλη συναναστροφή καί συνεργασία στόν τόπο μας.

Εὐγνώμονες εὐχαριστίες σέ ὅσους συνέβαλαν μέ βαρυσήμαντες ἐργασίες στόν παρόντα ὄγδοο τόμο τοῦ ἐπιστημονικοῦ μας περιοδικοῦ. Κυρίως, στόν Ἑξοχώτατο καί Ἑλλογιώτατο κ. Ἄγγελο Συρίγο, Ὑφυπουργό Παιδείας, ἀλλά καί τόν ἀγαπητό συνεργάτη μας στήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀξιότιμο κ. Κωνσταντῖνο Χολέβα, Πολιτικό Ἐπιστήμονα. Αὐτονόητα διακρίνω τήν σημασία καί τήν σπουδαιότητα τῶν κεμένων, ἀλλά καί τήν ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης μέ τήν ἀνταπόκριση στήν παράκλησή μας, τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν Νικαίας κ. Ἀλεξίου, Δημητριάδος καί Ἄμμυρου κ. Ἰγνατίου, Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως κ. Βαρνάβα καί Νέας Ἰωνίας καί Φιλαδελφείας κ. Γαβριήλ. Ἰδιαιτερες εὐχαριστίες στήν Ἀδελφότητα Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ» γιά τήν ἀνάθεση τῆς συγγραφῆς κεμένου γιά τόν Μέγα Βασίλειο, τόν μέγαν αὐτόν Πατέρα καί διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας μας καί Καππαδόκη στήν καταγωγή, σέ ἕνα ἀπό τά ἐκλεκτά μέλη της. Καί πάλι θά ἀφήσω γιά τό τέλος τούς τακτικούς μας συνεργάτες, γιατί τούς θεωρῶ πρώτους στήν διακονία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καί τήν ὑπόθεση τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Διά πρεσβειῶν πάντων τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Πόντῳ καί Θράκῃ μαρτυρησάντων Πατέρων καί Ἀδελφῶν ἡμῶν, ὁ Ἅγιος Θεός νά εὐλογεῖ καί τούς συγγραφεῖς καί τούς ἀναγνώστες καί ὅσους εἰδικά κοπιάζουν γιά τό κάθε τεῦχος αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ.

† Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΜΕΡΟΣ Α΄

Μικρασία Χαΐρε

* * *

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΥΡΙΓΟΣ

ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕΤΑΞΥ 1914-1919

Μεταξύ Δεκεμβρίου 1913 και του τέλους του πρώτου παγκοσμίου πολέμου υπήρξε συστηματικός εξανδραποδισμός και εκδίωξη των Ελλήνων από τις εστίες τους με έμφαση αρχικώς στην Ίωνία και στην Ανατολική Θράκη και ακολούθως στον Πόντο. Συνηθίζουμε να μιλάμε για τις γενοκτονίες των Αρμενίων, των Ελλήνων του Πόντου και της Ίωνίας, καθώς και για την γενοκτονία των Ασσυρίων. Δεν έχουμε όμως πολλές ξεχωριστές γενοκτονίες. Πρόκειται για την γενοκτονία όλων των χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολής που αρχίζει με συστηματικό τρόπο το 1914 και εκτυλίσσεται σε διαφορετικές φάσεις.

Είναι λάθος να σπᾶμε την γενοκτονία σε επιμέρους γεγονότα. Προσφέρουμε στους Τούρκους την δυνατότητα να προβάλλουν διάφορα επιχειρήματα και ανυπόστατες δικαιολογίες. Ίσχυρίζονται επί παραδείγματι πώς επιτέθηκαν στους Αρμένιους διότι οι τελευταίοι πήραν τα όπλα εναντίον τους. Λένε επίσης πώς οι Έλληνες του Πόντου συμάχησαν με τους Ρώσους ή ότι οι Έλληνες της Ίωνίας εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους διότι βρίσκονταν σε εμπόλεμη ζώνη.

Εάν όμως συναρμολογήσουμε τα επιμέρους κομμάτια θά δοῦμε την μεγάλη εικόνα. Από το 1908 που ανέλαβαν οι Νεότουρκοι την εξουσία, έβλεπαν με μεγάλη καχυποψία τους χριστιανικούς λαούς της περιοχής. Η καχυποψία τους επιβεβαιώθηκε κατά την διάρκεια των βαλκανικών πολέμων. Οι χριστιανικοί λαοί των Βαλκανίων υποδέχθηκαν ως ελευθερωτές τους στρατούς της Ελλάδας, της Σερβίας, της Βουλγαρίας και του Μαυροβουνίου. Ταυτόχρονα, 400.000 πρόσφυγες μουσουλμάνοι έφτασαν στην Όθωμανική Αυτοκρατορία

καί ἔπρεπε κάπου νά ἐγκατασταθοῦν. Στίς ἀρχές τοῦ 1914 οἱ Νεότουρκοι προχώρησαν σέ ἐφαρμογή ἑνός σχεδίου τό ὁποῖο εἶχαν ἐτοιμάσει καιρό πρὶν. Δέν ἐπρόκειτο γιά κάτι τυχαῖο ἢ ἀνορθολογικό, μία ἀκραία ἀντίδραση κάποιων φανατικῶν.

Ἦταν μέσα στό Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν εἰδικό τμήμα ὑπό τήν ὀνομασία «Γραφεῖο Ἐγκατάστασης Φυλῶν καί Μεταναστῶν». Αὐτό συστάθηκε τό 1913, καί εἶχε ὡς ἀποκλειστική του ἀρμοδιότητα τόν διασκορπισμό φυλετικῶν ὁμάδων καί τήν ἐπανεγκατάσταση πληθυσμῶν. Αὐτό τό γραφεῖο εἶχε καταγράψει σέ κάθε μεγάλο χωριό καί σέ κάθε πόλη τόν ἀκριβῆ ἀριθμό τῶν μί μουσουλμάνων καθῶς καί ποιά ἦσαν τά ἐπαγγέλματά τους. Ὁ ἐκτελεστικός βραχίονας τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν τῶν σχεδίων ἦταν ἡ «Τεσκιλάτι Μαχσουσά», ἡ μυστική ὀργάνωση τῶν Νεοτούρκων. Εἶναι ἐνδιαφέρον τό γεγονός πῶς δέν ὑπάρχουν τά ἀρχεῖα τῆς συγκεκριμένης ὀργάνωσης. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1918, βλέποντας ὅτι τελειώνει ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος εἰς βάρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι αὐτό πού ἔκαναν ἦταν ἐγκλημα κατά τῆς ἀνθρωπότητας, κατέστρεψαν οἱ ἴδιοι τά ἀρχεῖα τους.

Πῶς λειτουργοῦσε ἡ Τεσκιλάτι Μαχσουσά; Οἱ ἀνθρωποί της ἐπετίθεντο σέ ἕνα χωριό, σκότωναν ἐπιλεγμένα κάποιους καί φεύγοντας ἔλεγαν «θά ξανάρθουμε σέ λίγες μέρες». Τρομοκρατημένοι οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειπαν τά σπίτια τους. Ἄς πάρουμε τό παράδειγμα τῆς κατοικημένης ἀπό ἑλληνικό πληθυσμό Παλαιᾶς Φώκαιας, ἡ ὁποία βρισκόταν στήν περιοχή τῆς Ἰωνίας. Οἱ ἄνδρες τῆς Τεσκιλάτι μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἐσρέφ Κιουσούμπασι, ἕναν Τσερκέζο σημαῖνον στέλεχος τῆς ὀργάνωσης, ἐπιτέθηκαν στήν πόλη τόν Ἰούνιο τοῦ 1914. Ἡ ἐπίθεση ξεκίνησε στίς 12 Ἰουνίου 1914 ἀπό τρεῖς πλευρές. Οἱ Τοῦρκοι σκότωσαν τουλάχιστον 50 ἄτομα, λεπλάτησαν σπίτια καί μετά τοὺς ἔβαλαν φωτιά. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀλλόφρονες, προσπαθοῦσαν νά ἐπιβιβαστοῦν σέ πλεούμενα γιά νά διαφύγουν. Οἱ σφαγές καί οἱ βιασμοί συνεχίσθηκαν ἐπί 4 ἡμέρες. Ἕνας Γάλλος ἀρχαιολόγος μάλιστα, ὁ Φελίξ Σαρτιέ, ἀπαθανάτισε μέ φωτογραφική μηχανή τίς σκηνές τῆς καταστροφῆς.

Ἡ ἑλληνική κυβέρνησις, βλέποντας ὅτι ὑπάρχουν συστηματικές διώξεις κατά τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας καί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί, κατόπιν προτάσεως τοῦ τότε πρέσβη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στήν Ἀθήνα, δέχθηκε νά συζητήσει ἀνταλλαγῆ πληθυσμῶν. Ἡ ἀνταλλαγῆ θά ἀφοροῦσε στοὺς μουσουλμάνους τῆς Μακεδονίας καί στοὺς Ἕλληνες χριστιανούς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί τῆς περιοχῆς τῆς Ἰωνίας. Ἡ συμφωνία αὐτή προχώρησε μέ ἀνταλλαγῆ διπλωματικῶν διακοινώσεων καί ὀλοκληρώθηκε στά χαρτιά τόν Ἰούνιο

του 1914. Δέν εφαρμόστηκε ποτέ στην πράξη διότι λίγο καιρό μετά ξέσπασε ο 1ος Παγκόσμιος Πόλεμος.

Οι διώξεις κατά των Ελλήνων συνεχίστηκαν πρακτικώς μέχρι και τον Νοέμβριο του 1914, όποτε η Τουρκία μπήκε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατόπιν παροτρύνσεως της γερμανικής κυβερνήσεως σταμάτησαν για ένα διάστημα οι συστηματικές διώξεις κατά των Ελλήνων. Οι Γερμανοί δέν ήθελαν να στραφεί η Ελλάδα προς τις δυνάμεις τίν Αντάντ. Είναι η περίοδος πού άρχισαν οι διώξεις κατά άλλων χριστιανικών πληθυσμών και κυρίως των Αρμενίων. Οι Τούρκοι επανήλθαν από τον Ιούνιο του 1915 με έθνοτικές εκκαθαρίσεις στην περιοχή της Ιωνίας. Εκκένωσαν τίν περιοχή πού ήταν δίπλα στα μικρασιατικά παράλια, τίν χερσόνησο της Καλλιπόλεως στα Δαρδανέλια και αρκετές περιοχές, οι όποιες θεωρήθηκαν ότι θά μπορούσαν να γίνουν θέατρο στρατιωτικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, ξεκίνησαν γενοκτονικές επιχειρήσεις έναντι των Ελλήνων του Πόντου. Ένω στίς άλλες περιοχές οι διώξεις σταμάτησαν τό 1918, οι Έλληνες του Πόντου είχαν τίν δυστυχία να δέχονται τις γενοκτονικές επιθέσεις των Τούρκων μέχρι και τό 1922 και τίν ανταλλαγή των πληθυσμών... Έκτιμάται ότι σε αυτό τό χρονικό διάστημα από έναν πληθυσμό περίπου 2 εκατομμυρίων Ελλήνων περίπου 700.000 ύποχρεώθηκαν να διωχθούν από τά σπίτια τους.

Βεβαίως, όλα αυτά τά γεγονότα τά έχουμε ξεχάσει γιατί ήρθε η μικρασιατική καταστροφή και τά έσβησε όλα ως πολύ μεγαλύτερο γεγονός. Όταν καίγεται ολόκληρο τό σπίτι σου, δέν θυμάσαι ότι λίγο καιρό πριν είχε και ένα δωμάτιο. Πρέπει όμως να θυμόμαστε και τά γεγονότα εκείνης της περιόδου διότι είναι προανάκρουσμα της Μικρασιατικής Καταστροφής και διότι ούδέποτε οι Τούρκοι μπήκαν στην λογική να λογοδοτήσουν για τό τί έγινε τότε.

Θέλουμε να αναγνωρίσει η Τουρκία τί έγινε τότε όχι γιατί θέλουμε να εκδικηθούμε ούτε διότι περιμένουμε να πάρουμε αποζημιώσεις. Ούτε πρόκειται περί ενός ιστορικού καθήκοντος, ενός άπλου μνημόσυνου προς τους νεκρούς, μίας διορθώσεως ήμαρτημένων. Ζητάμε τίν αναγνώριση για να μίν τό δοϋμε να επαναλαμβάνεται για να επανέρχεται ως ύποχρέωση στίς επόμενες γενεές να μίν ξεχνάμε ποτέ, για να μίν τά ξαναζήσουμε.

Άς δοϋμε ένα πρόσφατο παράδειγμα. Έδω και περίπου δύο χρόνια η κρατική τηλεόραση στην Τουρκία δείχνει μία νέα τηλεοπτική σειρά. Η ύπόθεση εκτυλίσσεται στό σήμερα. Μία ομάδα νέων ανθρώπων, άριστα εκπαιδευμένων, πραγματοποιεί κρυφές επιχειρήσεις για λογαριασμό της τουρκικής υπηρεσίας πληροφοριών, της γνωστής με τό άκρωνύμιο MIT. Εάν τά πράγματα σταμα-

τουῶσαν ἐδῶ, θά ἦταν μία τουρκική ἐκδοχή τῶν ταινιῶν «Ἐπικίνδυνες Ἀποστολές» μέ πρωταγωνιστή τόν ἠθοποιό Τόμ Κρούζ. Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τίς ἀντιλήψεις τῆς Τουρκίας παρουσιάζει ὁ τίτλος τῆς σειρᾶς: Τεσκιλάτ [Teskilat-I].

Στὴν σημερινή γλῶσσα τῆς Τουρκίας δέν σημαίνει τίποτα. Στά ὀθωμανικά-τουρκικά σημαίνει «ὀργάνωση». Ὁ τίτλος παραπέμπει εὐθέως στὴν περιώνυμη «Εἰδική Ὀργάνωση» γνωστή ὡς «Τεσκιλάτ-ι Μαχσουσα» [Teskilat-I Mahsusa]. Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ Τεσκιλάτι μεταξύ ἄλλων ὀργάνωσε τίς σφαγές τῶν Ἀρμενίων καί τίς διώξεις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στὴν ἱστοσελίδα τῆς τουρκικῆς ὑπηρεσίας πληροφοριῶν ΜΠΤ ἢ «Εἰδική Ὀργάνωση» ἀναφέρεται ὡς ὁ προπάτοράς της. Προφανῶς δέν δίδονται ἄλλες λεπτομέρειες γιά τὴν δράση της...

Γιά νά ἀντιληφθοῦμε τίς ἀντιστοιχίες, εἶναι σάν νά ἔδειχνε σήμερα ἡ γερμανική κρατική τηλεόραση μία σειρά μέ τόν τίτλο «Γκεστάπο». Στὴν Τουρκία, ὅμως, θεωρεῖται αὐτονόητο νά χρησιμοποιοῦν μέ ὑπερηφάνεια τόν ὄρο «Τεσκιλάτ». Ὁ λόγος εἶναι ἀπλός. Ἡ ἱστορική μνήμη τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εἶναι ζῶσα στὴ Γερμανία, διότι κάποιοι ἰσχυροὶ ἐξωτερικοὶ παράγοντες ἀπαίτησαν ἀπὸ ἓνα λαὸ νά σταθεῖ ἀπέναντι στά ἐγκλήματα του. Ἐδῶ μάλιστα δέν ἰσχύει αὐτὸ πού λέμε στὴν Ἑλλάδα: δέν φταῖνε τὰ παιδιά γιά ὅσα ἔκαναν οἱ πρόγονοί τους. Ὁ γερμανικὸς λαὸς (ἔμαθε νά) αἰσθάνεται συλλογική ἐνοχή γιά ὅσα συνέβησαν ἐπὶ Χίτλερ.

Ἀντιθέτως, ἡ Τουρκία δέν στάθηκε ποτέ ἀπέναντι στὴν ἱστορία της. Σύμφωνα μέ τὴν (προβληματική) ὀθωμανική ἀπογραφή τοῦ 1914, οἱ μὴ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ (Ἕλληνες, Ἀρμένιοι, Ἀσσύριοι, Ἑβραῖοι) πού κατοικοῦσαν στά ἐδάφη τῆς σημερινῆς Τουρκίας ἀνέρχονταν τουλάχιστον στό 20% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ. Μετά τό 1922 (καί πρὶν ἐφαρμοσθεῖ ἡ συμφωνία περὶ ἀνταλλαγῆς) εἶχαν μειωθεῖ στό 2,5%. Ἡ τουρκική στάση δέν εἶναι τυχαία. Ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης ἀδιαφόρησε πλήρως γιά τὴν ἐκκαθάριση καί τίς σφαγές ὄλων τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν μεταξύ 1914-1922. Γιατί δέν ἔγινε τίποτα στή Λωζάννη; Διότι ἐπικράτησε ἡ ἀγγλοσαξωνική ἀντίληψη: «αὐτὴ εἶναι ἡ Τουρκία...».

Ἐάν ἡ Τουρκία εἶχε σταθεῖ ἀπέναντι στά ἱστορικά της ἐγκλήματα πρὶν ἀπὸ ἓνα αἰῶνα, δέν θά εἶχε ἐμπλακεῖ στὸν πρόσφατο πόλεμο στό Ναγκόρνο Καραμπάχ. Εἶναι ἀδιανόητο γιά πολλοστή φορά μετά τό 1890 (ὅταν σημειώθηκαν τό πρῶτο πογκρόμ) οἱ Ἀρμένιοι νά βρίσκουν ἀπέναντί τους τὴν Τουρκία ὡς τὸν προαῖνιο σφαγέα τους. Οὔτε ὁ Ἐρντογάν θά κατέθετε σχέδια γιά ἐθνοκάθαρση μίας ζώνης 30 χιλιομέτρων καθ' ὅλο τό μῆκος τῶν τουρκο-συριακῶν

συνόρων προκεκμένου, δίδεν, νά εγκαταστήσει πρόσφυγες. Ούτε θά είχαμε τήν εισβολή στήν Κύπρο ή τά Σεπτεμβριανά στήν Κωνσταντινούπολη τό 1955 κατά τής έλληνικής μειονότητας. Ό μέσος Τουρκος έχει απόλυτη άγνοια γιά τήν σχεδόν εξαφάνιση τών Έλλήνων από τά εδάφη τής σημερινής Τουρκίας.

Δυστυχώς όλη αυτή ή ζοφερή περίοδος πού προχώρησε καί μέ τόν έθνικό διχασμό είχε συνέπειες καί γιά τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, τό όποιο μετά τό 1913 είδε τό ποίμνιό του νά αντιμετωπίζει τις άπηνεις διώξεις τών Νεοτούρκων. Τό 1914 άντιτάχθηκε στήν πιθανότητα συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος καί Τουρκίας γιά τήν άνταλλαγή τών πληθυσμών, ένώ δέν μπόρεσε νά κάνει κάτι τό ιδιαίτερο τήν περίοδο τών μεγάλων σφαγών. Τό 1919 έξέδωσε τά στοιχεία γιά τις σφαγές σέ ένα βιβλίο υπό τόν τίτλο «Μαύρη Βίβλος τών διωγμών του έλληνισμού» καί τόν Οκτώβριο του 1918 ό τότε Οικουμενικός Πατριάρχης Γερμανός ό Ε΄ προσπάθησε νά ξεφυμένει τό ποίμνιο, τό όποιο ήταν πολύ ένοχλημένο πού ή Έκκλησία δέν είχε μπορέσει νά σταματήσει τούς Νεοτούρκους, μέ ένα μνημόσυνο υπέρ τών πεσόντων καί εξαφανισθέντων κατά τήν έμπόλεμο περίοδο. Κατά τί διάρκεια του μνημόσυνου άποδοκιμάστηκε έντονότατα από τούς παρευρισκόμενους μέ άποτέλεσμα νά παραιτηθεί. Η παραιτήση αυτή ήταν δυστυχώς κρίσιμη γιά όλη τήν ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Τά έπόμενα χρόνια καί μέχρι τό Νοέμβριο του 1921 τό Οικουμενικό Πατριαρχείο παρέμενε κατ' ουσίαν άκέφαλο, ένώ κατά τήν περίοδο τής πατριαρχίας του Μελέτιου Μεταξάκη ένεπλάκη πλήρως στον Έθνικό Διχασμό.

Είναι ένας οικουμενικός θεσμός, ό όποιος επιβίωσε επί 17 αιώνες, κάποιους από αυτούς μέσα στήν μαύρη σκλαβιά. Μέ τά πάθη μας καί μέ τόν έθνικό μας διχασμό κατορθώσαμε νά τόν φέρουμε σέ μία κατάσταση όπου άπειλείτο ή ύπαρξη του τό 1922. Αυτό άποτελεί ένδεικτικό παράδειγμα του πώς μπορούμε πολλές φορές νά παρασυρθούμε από τέτοιες καταστάσεις.

Δρ ΜΑΞΙΜΟΣ ΧΑΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ - ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ - ΠΡΩΗΝ ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΑΠΟ ΤΟ «ΠΟΘΟΥΜΕΝΟ» ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Ἐφέτος συμπληρώνονται 100 χρόνια από τήν αποφράδα χρονιά τοῦ 1922. Τότε πού συντελέστηκε ἡ Μικρασιατική Καταστροφή, μέ κορυφαῖο γεγονός τήν πυρπόληση τῆς Σμύρνης. Ἐκείνη τήν χρονιά μπῆκε ἡ σφραγίδα τοῦ τέλους μιᾶ λαμπρῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ 3.000 ἐτῶν. Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ πρώτου ἀποικισμοῦ, ὅταν οἱ Ἴωνες βρέθηκαν στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ἑλληνικές πόλεις ἀποτέλεσαν μιᾶ διαχρονική γέφυρα πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης μέ τήν Ἀσία, τῆς Δύσης μέ τήν Ἀνατολή. Τά πνευματικά ρεύματα ἀπό τίς δυό πλευρές τοῦ Αἰγαίου δημιούργησαν τό θαῦμα τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας, πού ἔθεσε τόν ἄνθρωπο στό ἐπίκεντρο τοῦ κόσμου καί προήγαγαν τίς ἐπιστῆμες. Ἀκόμη καί σήμερα οἱ ἰδέες τοῦ Θαλῆ τοῦ Μιλήσιου, τοῦ Ἀναξίμανδρου, τοῦ Ἀναξίμενη, τοῦ Ἡράκλειτου, παραμένουν θεμέλια τῆς δυτικῆς σκέψης.

Ὁ μικρασιατικός ἑλληνισμός στάθηκε, ἐπίσης, τό ἐφαλτήριο τῆς ἐποποιίας τῶν ἀλεξανδρινῶν ἐκστρατειῶν πού δημιούργησαν τό θαῦμα τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου, αὐτοῦ πού ἔφθανε ἕως τήν Ἰνδία. Καί πάνω σέ αὐτό τόν πολιτισμό βρῆκε γόνιμο ὑπόστρωμα γιά νά φυτρώσει τό δέντρο τοῦ χριστιανισμοῦ. Στίς μικρασιατικές κοινότητες θά ἰδρυθῶν οἱ πρώτες μεγάλες ἐκκλησίες. Καί ἀπό ἐκεῖ θά προέλθει πλειάδα Ἀγίων καί Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἡ Μικρά Ἀσία στάθηκε ὁ γεωγραφικός πυλώνας τῆς Ὁρθοδοξίας, καί τοῦτο ἀντιλήφθηκε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἰδρύοντας τήν Νέα Ρώμη, πού πῆρε ἔπειτα τό ὄνομά του στήν δοξασιμένη πρωτεύουσα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ ἑλληνισμός τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποτέλεσε τήν πηγί τῆς δύναμης τῶν 1.100 χρόνων τοῦ Βυζαντίου, καί ἀπό ἐκεῖ, ἀπό τήν Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, ἔγινε ἡ ἀντεπίθεση καί ἀνακατάληψη τῆς Πόλης ἀπό τοὺς σταυροφόρους. Ἀλλά τά τουρκικά στίφη, ἐρχόμενα ἀπό τήν Κεντρική Ἀσία, κατέκτησαν σταδιακά τήν μικρασιατική ἐνδοχώρα καί, στό τέλος, ὅλη τήν ὑποήπειρο,

στερῶντας ἀπό τὴν Πόλη καὶ τὴν αὐτοκρατορία τὸν πνεύμονά της. Τό τέλος, ἐπομένως, ἦταν ἀναπόφευκτο. Ὁ ἑλληνισμός καί ὁ χριστιανισμός, ὥστόσο, ἐπέζησαν στούς ἀλλεπάλληλους αἰῶνες τῆς σκλαβιάς – πολὺ περισσότερους ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Παρὰ τοὺς βίαιους ἐξισλαμισμούς, παρὰ τὴν ἀπώλεια τῆς γλώσσας σέ πολλές περιπτώσεις. Καὶ βρέθηκε στὸν 19ο αἰῶνα σέ μιὰ νέα ἀκμή. Κατέχοντας τὰ οἰκονομικὰ ἡνία τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ συστήνοντας σπουδαῖα πνευματικὰ ἰδρύματα, στὴν Ἰωνία, στὴν Αἰολία, στὸν Πόντο, στὴν Καππαδοκία. Ἕνας δυτικὸς ἄνεμος δημιουργίας εἶχε συνεπάρει τὸν ἑλληνισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ μιὰ Εὐρώπη ἀναδυόταν στὴν καρδιά τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Μικρασιῶτες ἀνέμεναν τὸ ποθοῦμενο, στὸ πλαίσιο τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καθὼς ὁ Μεγάλος Ἀσθενής, ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν, εἶχε περιπέσει σέ μαρασμό, λόγῳ τῆς ὀπισθοδρομικότητας τῶν θεσμῶν της καὶ τῆς καταπίεσης πού ἀσκούσε στὶς μειονότητες της.

Τὰ διεθνή συμφέροντα, ὥστόσο, δὲν εἶχαν πεῖ τὴν τελευταία τους λέξη. Ἀσκῶντας τὴν ἐπιρροή τους, κυρίως οἱ ἡγετικοὶ κύκλοι τῆς Γερμανίας, πού ἔφαρχε νὰ βρεῖ ὁδούς ἄσκησης ἀποικιακῆς πολιτικῆς στὴν Μέση Ἀνατολή καὶ στὰ Βαλκάνια, συνέδραμαν τοὺς τουρκικοὺς κύκλους πού ἤθελαν τὴ δημιουργία ἑνὸς κράτους μὲ ὁμοιογενῆ θρησκευτικὰ πληθυσμό. Σέ αὐτὴν τὴν νέα Τουρκία, οἱ χριστιανοὶ δὲν θά εἶχαν θέση. Πολλῶ δέ μᾶλλον, πού ἐμφανίζονταν ὅτι εἶχαν συμπάθειες μὲ τοὺς Ἄγγλους, τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Ρώσους. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ διώξεις κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ξεκίνησαν ἀπὸ τὸ 1894, ἐναντίον τῶν Ἀρμενίων, ἀλλὰ συνεχίστηκαν μὲ μεγαλύτερη σφοδρότητα ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους μετὰ τὸ 1908. Ἀντὶ τῆς ὑλοποίησης τῶν συνθημάτων τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς εὐημερίας ὄλων τῶν πολιτῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν ἐθνικὴ τους ταυτότητα, ἐφαρμόστηκαν πολιτικὲς καταπίεσης καὶ διώξεων κατὰ τῶν χριστιανῶν. Αὐτὴ ἡ πολιτικὴ τῆς καταστολῆς κατέληξε στὴν Γενοκτονία ὄλων τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς – Ἑλλήνων, Ἀρμενίων καὶ Ἀσσυρίων.

Μετὰ ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας τὸ 1913 ἀπὸ τὴν τριανδρία Ἐμβέρ, Ταλαάτ καὶ Τζεμάλ, καὶ ἰδίως μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οἱ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν ἔγιναν ἀκόμη πρὸ συστηματικοί. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ σφαγὴ τῆς Φώκαιας τὸν Ἰούνιο τοῦ 1914. Αὐτὴ ἡ μόνιμη ἀπειλὴ κατὰ τῶν Ἑλλήνων Μικρασιατῶν ὀδήγησε ἑκατοντάδες χιλιάδες στὴν προσφυγιά. Καὶ αὐτὸς ὁ κίνδυνος τῆς καθολικῆς ἐκδίωξίς τους ἦ ἀκόμη καὶ τῆς ἐξολόθρευσίς τους ἀνάγκασε τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο νὰ λάβει τὴν ἀπόφαση νὰ ἀποσταλεῖ ἑλληνικὸς στρατός στὴν Σμύρνη. Ὅπου ἐκεῖ, καθὼς καὶ

σέ ολόκληρη τήν περιοχή του Αιιδίνιου, θά μπορούσε σέ μιά πενταετία νά συγκεντρωθεί ό χριστιανικός πληθυσμός από τήν ένδοχώρα καί νά κηρυχθεί ή περιοχή αυτόνομη ή καί νά ένωθεί μέ τήν Έλλάδα. Αύτή ήταν ή στιγμή του υπέρτατου θριάμβου της Μεγάλης Ίδέας. Τό όραμα γενεών καί γενεών, γιά ένα κράτος πού θά συμπεριλάμβανε σχεδόν ολόκληρο τόν έλληνισμό –έκτός, τότε, της Κύπρου, της Βορείου Ήπειρου καί του Πόντου, πού γνόταν προσπάθεια νά ένταχθεί σέ ένα ποντοαρμενικό κράτος– φαινόταν ότι έπιτέλους πραγματοποιιέτο.

Δυστυχώς, όμως, τό σαράκι του Έθνικου Διχασμού, γιά μιά άκόμη φορά, ύπνόμευσε τόν κοινό στόχο. Η μοιραία σύγκρουση των φιλοβασιλικών δυνάμεων μέ τόν Βενιζέλο, ή ήπτα του τελευταίου στις εκλογές του 1920, οι αστοχίες καί τά λάθη των κυβερνήσεων 1920-22, όδήγησαν σέ ναυάγιο τήν Μικρασιατική Έκστρατεία. Κι αυτό παρά τήν γενναιότητα των Έλλήνων στρατιωτών καί τις πολλές έπιτυχίες στο πεδίο της μάχης. Στο άποτέλεσμα αυτό συνετέλεσε, ώστόσο, καί ή άνθελιπνική στάση μεγάλων δυνάμεων, όπως της Γαλλίας, της Ίταλίας καί της νεαρής τότε Σοβιετικής Ένωσης, πού συντάχθηκαν άναφανδόν μέ τόν Κεμάλ, τροφοδοτώντας τον μέ όπλισμό καί δίνοντάς του οικονομική καί διπλωματική άρωγή.

Σέ κάθε περίπτωση, ή έπομένη της καταστροφής βρίσκει σύμπαντα τόν έλληνισμό σέ μιά νέα έποχή. Μέ νεκρή, πλέον, τήν Μεγάλη Ίδέα, ό στόχος πού έτέθη ήταν νά άφομοιωθεί ό τεράστιος προσφυγικός πληθυσμός πού είχε εισρεύσει στην Έλλάδα, στά ύφιστάμενα σύνορά της. Πρόκειται γιά ένα κολοσσιαίων διαστάσεων γεγονός, πού διήρκεσε πολλές δεκαετίες, καί θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί ως άληθινό «έπος».

Γιατί, ή Έλλάδα του Μεσοπολέμου ήταν μιά πάμπρωχη χώρα, κατεστραμμένη οικονομικά από τούς πολέμους πού είχε διεξαγάγει τό προηγούμενο διάστημα, καί εύρισκόμενη διαρκώς σέ μιά πολιτική άναστάτωση. Κι όμως, τό άποτέλεσμα είναι άξιοθαύμαστο, κάνοντας μιά σύγκριση μέ τις δυσκολίες πού άνέκυψαν τήν δεκαετία του 1990 μέ τό έγχείρημα της έγκατάστασης μερικών δεκάδων χιλιάδων παλινοστούντων, από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

Γενικώς, στόχος του κράτους ήταν ή άποκατάσταση των προσφύγων νά γίνει σέ νέους ενιαίους οικισμούς, άμιγώς προσφυγικούς, πού θά εξασφάλιζαν συνθήκες κατά τό δυνατόν παρόμοιες μ' εκείνες της χαμένης πατρίδας τους. Έτσι, θά μπορούσαν νά ξαναμίξουν οι συγγενικές οικογένειες καί σέ περιβάλλοντα οικεία, νά άντιμετωπίσουν εύχερέστερα τις δυσκολίες της προσαρμογής τους στην έλλαδική πραγματικότητα. Έτσι κτίσθηκαν ή Νέα Ίωνία, ή

Νέα Φιλαδέλφεια, ή Νίκαια, ή Νέα Σύμωρη, τά Νέα Μουδανιά, ή Νέα Άλικαρνασσός, ή Νέα Έρυθραία, ή Νέα Φώκαια, ή Νέα Καρβάλη, ή Νέα Μάκρη, αλλά και μία σειρά από χωριά στην ήπειρωτική Έλλάδα.

Άπό τό σύνολο τών προσφύγων, περίπου τό 47% έγκαταστάθηκαν σέ άγροτικές περιοχές, ένω τό υπόλοιπο 53% σέ αστικά κέντρα. Συγκεκριμένα, από τούς «άγρότες πρόσφυγες» 430.295 έγκαταστάθηκαν στην Μακεδονία, 68.358 στην Θράκη και οι υπόλοιποι 53.283 σέ άλλα διαμερίσματα τής χώρας.

Ήταν, κυρίως, οι βενιζελικές κυβερνήσεις, οι όποιες σέ συνεργασία μέ τήν Έπιτροπή Άποκατάστασης Προσφύγων διοχέτευσαν τούς πρόσφυγες στον πρωτογενή τομέα, ό όποιος, πριν από τήν έλευση τών προσφύγων, άδυνατοῦσε νά καλύψει τίς ανάγκες του πληθυσμού σέ σιτηρά. Έπιπλέον, μέ τόν τρόπο αυτό, ενίσχυε μέ έλληνικούς πληθυσμούς περιοχές, οι όποιες είχαν εκκενωθεί από τούς μουσουλμάνους, μετά τήν ανταλλαγή τών πληθυσμών βάσει τής Συνθήκης τής Λωζάνης, τό 1923.

Όστόσο, οι περιουσίες πού άφησαν πίσω τους οι μουσουλμάνοι δέν έπαρκοῦσαν για τήν άποκατάσταση όλων τών προσφύγων. Ταυτόχρονα, έντονος ήταν οι πιέσεις και τών γηγενών άκτημόνων καλλιεργητών, πού, εύλογα, άνέμεναν νά έπωφεληθοῦν και αυτοί από τήν διανομή τών γαιών. Τό μείζον αυτό άγροτικό πρόβλημα λύθηκε τελικά μέ εύρειες άπαλλοτριώσεις μεγάλων εκτάσεων σέ όλόκληρη τήν χώρα.

Έπρόκειτο για ένα πρόγραμμα, πού είχε εκτός από οικονομικά αίτια και πολιτικά, καθώς ό Βενιζέλος στόχευσε στην δημιουργία μιας νέας μεγάλης τάξης άγροτών μικροϊδιοκτητών, πού θά απέτρεπε τήν εμφάνιση άναρπρεπτικών κινημάτων, όπως αυτά είχαν αναπτυχθεί σέ άλλες χώρες τών Βαλκανίων.

Άξίζει νά αναφερθεί ότι τό μέγεθος του κλήρου πού παραχωροῦνταν σχετιζόταν άνάλογα μέ τόν αριθμό τών οικογενειακών μελών. Ός εκ τούτου, πολλαπλασιάστηκαν οι γάμοι και οι γεννήσεις μεταξύ τών προσφύγων. Έτσι, πολύ γρήγορα, όχι μόνον άποκαταστάθηκε τό μέγεθος του πληθυσμού τών προσφύγων πού είχαν έγκατασταθεί στην Έλλάδα και είχε μοιραία μεγάλη θνησιμότητα, αλλά άρχισε νά αυξάνεται.

Η προσφορά τών προσφύγων θά είναι μεγάλη, ώστόσο, και στα αστικά κέντρα. Αυτοί θά άποτελέσουν τό νέο πολυπληθές βιομηχανικό προλεταριάτο, πού παρείχε άφθονη φθηνή εργατική δύναμη, κυρίως στην κλωστοϋφαντουργία, τήν ταπητουργία, τήν μεταξουργία και τήν άλευροβιομηχανία, συντελώντας στην οικονομική ανάπτυξη του Μεσοπολέμου. Ταυτοχρόνως, οι Μικρασιάτες έμποροι, βιοτέχνες και βιομήχανοι –όπως ό Άθανάσιος Μποδοσάκης– έφοπλι-

στές –όπως ο Άριστοτέλης Ώνάσης– θά δώσουν μιά νέα πνοή στην επιχειρηματικότητα της Ελλάδας, φέρνοντας μαζί τους τις γνώσεις και την εμπειρία που είχαν αποκτήσει από τον ρόλο που έπιτελοῦσαν, ως αστική τάξη της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Καθόλου μικρότερη δέν ἦταν ἡ συμβολή τῶν Μικρασιατῶν στά ἑλληνικά γράμματα. Πλειάδα κορυφαίων συγγραφέων καί ποιητῶν θά διαμορφώσουν ἕνα νέο πνευματικό σύμπαν, κυρίως ἀπό τήν λεγόμενη γενιά τοῦ 1930: Γιώργος Σεφέρης, Ἡλίας Βενέζης, Φώτης Κόντογλου, Τάσος Ἀθανασιάδης, Κοσμάς Πολίτης, Στρατίς Δούκας καί τόσοι ἄλλοι.

Καθοριστική ἦταν ἡ συμβολή τῶν προσφύγων γυναικῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στήν συνολική ἀναβάθμιση τῆς θέσης τῆς γυναίκας στήν Ελλάδα. Περισσότερο χειραφετημένες ἀπό τίς γηγενεῖς, οἱ Μικρασιάτισσες ἔσπασαν παγιωμένες προκαταλήψεις στήν ἑλληνική κοινωνία καί συνέβαλαν στό νά ἀποκτήσουν οἱ γυναῖκες περισσότερο δικαιώματα στήν ἐργασία, στίς προσωπικές σχέσεις, στήν οἰκογένεια καί στήν πολιτική.

Όλα τά παραπάνω, ὅμως, δέν πραγματοποιήθηκαν σέ ἕνα ἀνέφελο περιβάλλον, καθώς οἱ πρόσφυγες ἀντιμετώπισαν ἀρχικῶς μιά εὐρεία καχυποψία, σέ κάποιες περιπτώσεις ἀκόμη καί ἐχθρότητα ἀπό τοῦς γηγενεῖς. Χαρακτηρίζονταν ὡς «τουρκόσποροι» ἢ «πρόσφυγες». Πίσω ἀπό αὐτήν τή συμπεριφορά ὑπῆρχε ὁ φόβος γιά τήν ἀπώλεια πολιτικῆς ἐπιρροῆς καί οἰκονομικοί λόγοι.

Ἰδιαίτερα οἱ ἀκτίμονες ἀγρότες ἢ νομάδες κτηνοτρόφοι ἦταν βέβαιοι ὅτι εἶχαν δικαίωμα χρησικτησίας στήν περιοχή πού ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόσφυγες. Οἱ ντόπιοι, ἕως τότε, ἀνέμεναν τήν ὥρα πού ἡ Πολιτεία θά τοῦς παραχωροῦσε τήν δημόσια γῆ. Αὐτή ἦταν καί ἡ βασική αἰτία τοῦ χάσματος πού ἀναπτύχθηκε τά πρῶτα χρόνια τῆς συγκατοίκησης στόν ἴδιο γεωγραφικό χῶρο, προσφύγων καί ντόπιων. Ἀναμφίβολα, ὅμως, ὑπῆρξε καί μιά αὐθόρμητη ἀντίδραση σέ ἕναν διαφορετικό τρόπο ζωῆς πού ἔφερναν μαζί τοῦς οἱ πρόσφυγες καί σέ ἀρκετές περιπτώσεις ἦταν πολύ διαφορετικός ἀπό αὐτόν πού ἦταν ὁ καθιερωμένος σέ πολλές περιοχές τῆς Ἑλλάδος.

Τελικῶς, ὁ πόλεμος στήν Ἀλβανία, ἡ ξενική κατοχή ἀλλά καί ὁ Ἐμφύλιος παραμέρισαν τίς ἀρχικές ἀντιθέσεις ὑπό τό βάρος τῶν κοινῶν δοκιμασιῶν. Ἡ ἀπόσταση μεταξύ τῶν γηγενῶν καί τῶν προσφύγων σχεδόν χάθηκε καί ἡ ἴδια ἡ λέξη «πρόσφυγας» ἔχασε τήν ἀρνητική σημασία της.

Στίς ἐπόμενες δεκαετίες ἡ ὥσωση μεταξύ τῶν πληθυσμῶν ἦταν σχεδόν πλήρης. Οἱ πρόσφυγες μέ τήν ἐργατικότητά τοῦς θά ἀνέλθουν κοινωνικά εἴτε

στis αγροτικές είτε στis αστικές περιοχές, προσδίδοντας έναν ιδιαίτερο δυναμισμό στin ελληνική κοινωνία, όπως είχε προβλέψει με τίν συνήθη οξυδερκεία του ο Έλευθέριος Βενιζέλος.

Σήμερα, 100 έτη μετά τά τραγικά γεγονότα τής Σμύρνης και τίν κορύφωση τής Γενοκτονίας τών Έλλiνων τής Ίωνίας και του Πόντου, οφείλουμε νά στρέψουμε τίν κεφαλή στό παρελθόν. Νά δούμε εκ νέου τίν ιστορική πραγματικότητα. Νά αναδείξουμε τόν σπουδαίο πολιτισμό του μικρασιατικού ελληνισμού και νά αντιληφθούμε τό πόσο έχει επηρεάσει τίν ταυτότητα μας. Νά εκτιμήσουμε τίν προσφορά του προσφυγικού κόσμου στin οικονομική και πνευματική ανάπτυξη τής Ελλάδας. Και κυρίως νά δούμε, με τίν αντικειμενικότητα πού μπορεί νά προσφέρει ή χρονική απόσταση, τά λάθη πού διαπράχθηκαν τότε. Όχι μόνον για τίν ικανοποίηση τής ιστορικής περιέργειας, αλλά για νά μίν τά επαναλάβουμε. Διότι, δυστυχώς, παρά τό ότι έχουν περάσει τόσα χρόνια, ή πληγή με τίν Τουρκία παραμένει ανοιχτή. Η γείτων χώρα όχι μόνον δέν έχει μετανοήσει για τά εγκλήματα πού είχαν διαπραχθεί έναντι τών χριστιανικών πληθυσμών πού κατοικούσαν στin Μικρά Ασία και αρνείται πεισματικά νά αναγνωρίσει τίν Γενοκτονία τους, διαστρέφοντας τά γεγονότα, αλλά και συνεχίζει νά απειλεί με πόλεμο τίν πατρίδα μας. Η τουρκική πολιτική ήγεςία, δυστυχώς, σχεδόν από όλα τά κόμματα, καταγίνεται σέ μιά πρωτοφανή επιθετική ρητορεία κατά τής Ελλάδος, αμφισβητώντας ακόμη και τίν κυριαρχία τών ελληνικών νησιών του Αιγαίου, πού πρώτα υποδέχθηκαν τούς πρόσφυγες τής Μικρασιατικής Καταστροφής. Η Άγκυρα θέτει ευθέως αναθεώρηση τής Συνθήκης τής Λωζάνης, πού καθορίζει όλες τίς βασικές παραμέτρους τών σχέσεων Ελλάδος-Τουρκίας, και οραματίζεται τίν ανασύσταση τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ός εκ τούτου, ο κίνδυνος είναι ύπαρκτός. Και ο ελληνισμός οφείλει νά διαφυλάξει, πάνω από όλα, πέρα και έξω από όποιοσδήποτε πολιτικές ιδεολογίες και κομματικές ταυτότητες, τίν εθνική του ένότητα. Γιατί μόνον αυτή μπορεί νά αναχατίσει τίν οποιαδήποτε πρόκληση. Νά μίν λησμονούμε ότι ή έλλειψη της ήταν αυτή πού, τά δύσκολα χρόνια 1919-1922, οδήγησε τόν ελληνισμό από τόν θρίαμβο στin τραγωδία τής Μικρασιατικής Καταστροφής. Έκατό χρόνια αργότερα, εκείνο τό θλιβερότερο πάθημα τής ιστορίας μας πρέπει νά μās γίνει διαχρονικό μάθημα.

100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Φέτος συμπληρώνονται 100 χρόνια από τήν Μικρασιατική Καταστροφή. Μία ανείπωτη τραγωδία έλαβε χώρα σέ έλληνικό έδαφος, αφήνοντας πίσω περισσότερα από 600.000 άθωα θύματα, ενώ 1.500.000 Έλληνες άφησαν τόν τόπο τους καί οί περισσότεροι ήρθαν πρόσφυγες στην μητέρα Έλλάδα.

Ός Μητροπολίτης επί 27 έτη τής προσφυγικής Ίερās Μητροπόλεως Νικαίας, θεωρώ καθήκον ύψηλό, άπορρέον από τό κέντρο τής καρδιάς μου, νά διδάσκω τό ποιμίμιό μου, τούς νεοέλληνες, όσα άκουσα από τά στόματα τών τελευταίων προσφύγων, τών ήλικιωμένων πού συνάντησα προσωπικά κατά τά πρώτα χρόνια τής ποιμαντορίας μου. Σέ κάθε εύκαιρία, δέν παραλείπω νά αναφέρομαι σέ πρόσωπα καί γεγονότα εκείνων τών άποφράδων ήμερών, ενώ πάντοτε επικαλοῦμαι τίς πρεσβείες τών άγιών μαρτύρων κληρικῶν καί λαϊκῶν τής Μικρασιατικής Καταστροφής, μνημονεύοντας παράλληλα τούς άδελφούς μας τούς πρόσφυγες πού έφτασαν έδῶ, περνώντας φοβερές δυσκολίες, ταλαιπωρίες καί δοκιμασίες. Στεκόμαστε μέ συγκίνηση καί θαυμασμό μπροστά τους καί ύποκλινόμαστε.

Στίς 27 Αύγούστου τοῦ 1922 οί Τουρκοί μέ επικεφαλής τόν Νουρεντίν Πασά μπαίνουν στην Σμύρνη, τήν όμορφη Μικρασιατική Πρωτεύουσα, τήν καθέδρα τοῦ Άγίου Βουκόλου, τοῦ άγίου Πολυκάρπου, μυριάδων Άγιών Αρχιερέων καί ήδη τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ τελευταίου Ποιμενάρχη. Ό Κόσμος, βλέποντας τούς άγριους στρατιῶτες καί τούς λήσταρχους Τσέτες, τρέχει από κάθε κατεύθυνση πρὸς τήν παραλία. "Όλοι τους εἶναι τρομαγμένοι καί οί καυγές γοερές: «Σφαγή! Σφαγή!- Παναγιά, βοήθα!, Προφτάστε! Σῶστε μας!». "Ένα μαῦρο ποτάμι σχηματίζεται κοντά στην προκυμαία· τρέχουν πέρα-δῶθε άπελπισμένα. Τά ξένα καράβια δέν τούς παίρνουν καί πίσω τους καταφθάνουν οί Τσέτες. «Μᾶς σφάζουνε, έλεος, πάρτε εἶσω τά μωρά μας», φωνάζουνε οί μανάδες στους άξιωματικούς τών караβιῶν, αλλά οί σπαρακτικές κραυγές τούς αφήνουν άσυγκίνητους. Οί δρόμοι γεμίζουν κι άδειάζουν καί πάλι ξανα-

γεμίζουσε. Νέοι, γέροι, γυναίκες, παιδιά ποδοπατιούνται, λιποθυμοῦν, ξεφυρχοῦν. Τούς τρελαίνουν οἱ χατζάρους, οἱ σφαίρες τῶν Τσέτηδων! Στὴν ἀπόγνωση καὶ στὴν παραζάλη, ἡ θάλασσα δὲν εἶναι πιά ἐμπόδιο· οἱ ἄνθρωποι πέφτουν μέσα καὶ πνίγονται. Ὅσοι καταφέρνουν νὰ πιάσουν ἕνα καράβι, σπεύδει κάποιος ἀπὸ μέσα καὶ τοὺς κόβει τὸ χέρι. Ὁ δυτικός «πολιτισμός» σὲ ὅλο τὸ μεγαλείο του. Οἱ Ἀγγλογάλλοι φλέρταραν ἤδη μὲ τὸν Κεμάλ καὶ οἱ Ἴταλοὶ ἤθελαν νὰ κρατήσουν τὰ Δωδεκάνησα. Μὲ τοὺς Ἑλλήνες στὴ Σμύρνη ἔνωσαν ἐγκλωβισμένοι.

Ὅσο βραδυάζει, κορυφώνεται ἡ καταστροφὴ Ἡ σφαγὴ δὲν σταματᾷ. Τὰ πλοῖα τῶν ξένων ρίχνουν τοὺς προβολεῖς τους καὶ ἀκολουθεῖ ἕνα εἶδος ἀνακωχῆς. Στὶς 8 τὸ βράδυ ὀδηγοῦν τὸν Χρυσόστομο στὸν Νουρεντίν. Τὸν βρίζει σκαιότατα καὶ τὸν παραδίδει στὸν ὄχλο. «*Κάντε του ὁ, τι σᾶς ἔκανε*», λέγει. Κακό δὲν ἔκανε ὁ Ἅγιος, ἀλλὰ ποῦ; Τὸν τρυποῦν μὲ τίς λόγχες, τοῦ βγάζουν τὰ μάτια, τοῦ κόβουν τὰ ἀφτιά, τὰ ἄκρα, τὸν σέρνουν μὲ ἕνα ἄλογο στὰ καλντερίμια τῆς πόλης. Παράλληλα, οἱ λεπλασιές ὀργιάζουν. Οἱ Τσέτες κλέβουν καὶ σφάζουν. Ὅλη τὴ νύχτα συνεχίζονται οἱ σφαγές καὶ οἱ λεπλασιές ἀπὸ στρατιῶτες τοῦ Νουρεντίν καὶ Τσέτες τοῦ Μπεχλιβάν. Σπάζουσε πόρτες καὶ ὀρμοῦν σὲ σπίτια καὶ μαγαζιά, ὅπου ἀποδίδει τὸ πλιατσικολόγημα. Ὅπου βροῦνε ζωντανούς, τοὺς βασανίζουσε. Σταυρώνουν Ἱερεῖς στὶς ἐκκλησιές ἢ στὰ δέντρα τοῦ περιβολοῦ. Μόλις ἀντιληφθοῦν γυναῖκα, τὴν χτυποῦν ἀλύπητα κι ὕστερα αἰμόφυρτη, καθὼς εἶναι, τὴν ρίχνουν καὶ τὴν βιάζουν. «*Ντρέπομαι πού ἀνῆκω στό ἀνθρώπινο εἶδος*», γράφει στὴν Ἐκθεσὶ τοῦ ὁ Ἀμερικανὸς Πρόξενος στὴν Σμύρνη *Τζόρτζ Χόρτον*.

Στὴν διάρκειά τῆς νύχτας ἡ φωτιά κατακαίει τὴν πόλη. Ναοί, κατοικίες, ἐργοστάσια, σχολεῖα, βιβλιοθῆκες, μουσεῖα, θέατρα, νοσοκομεῖα, ἀμύητοι θησαυροί, κόποι καὶ δημιουργίες αἰώνων, ἐξαφανίζονται κι ἀφήνουνε στάχτη καὶ καπνούς. Γκρέμισε ἡ Σμύρνη μας! Γκρέμισε ἡ ζωὴ μας! Ὁ τρόμος, ἕνας ἀνελέπτος καταλύτης, ξεπερνάει τὸν θάνατο. Οἱ Σμυρνοὶ δὲν φοβοῦνται τὸν θάνατο, φοβοῦνται τὸν τρόπο. Φοβοῦνται γιὰ τὰ παιδιά καὶ τὰ ἐγγόνια τους...

Ἐνάμισυ ἑκατομμύριο πρόσφυγες ἄφησαν τοὺς Ναοὺς τους, τὰ σπίτια, τίς δουλειές τους, τὰ μνήματα τῶν προγόνων, πῆραν τίς εἰκόνες τους καὶ ὁ,τι ἄλλο κεμίλιο μπόρεσαν, καὶ κατέφυγαν στὴν μπτέρα Πατρίδα. Κτίσανε περικαλλεῖς Ναοὺς καὶ τοὺς στόλισαν μὲ ὁ,τι καλύτερο εἶχαν, πότισαν τὰ δάπεδα μὲ δάκρυα γιὰ τοὺς νεκρούς, γιὰ τὰ παιδιά καὶ τὰ ἐγγόνια, γιὰ τὴν πρόοδο αὐτοῦ τοῦ τόπου. Ἰδρυσαν Συλλόγους, κέντησαν ὄμορφα λάβαρα καὶ ὀνόμασαν τίς νέες πόλεις: Νέα Νίκαια, Ν. Ἰωνία, Ν. Σμύρνη, Ν. Χαλκηδόνα, Ν. Σαμ-

ψούντα, Ν. Φώκαια, Ν. Μαγνησία, Νέα Άλικαρνασσός, Ν. Μενεμένη, Ν. Άλάτσατα, Ν. Έφεσος... Οί Άλψιμόνπτες Πατρίδες θρέψανε τούς άδελφούς μας καί έμπνέουν όλους έμάς.

Όπως ίσχύει μέ τό δέντρο, όπου από τό ρίζωμα έξαρτάται καί ή ανάπτυξη τοῦ κορμού καί τοῦ φυλλώματος, τό ίδιο ακριβώς ίσχύει κι έδῶ. Ό Έλληνισμός δέν θά έπιβίώσει χωρίς όράματα, χωρίς έλπίδα, χωρίς τίς μνήμες πού τόν διατηροῦν σέ πνευματική έγρήγορση. Κρατάμε στήν μνήμη όσα συνέβησαν, όχι γιά λόγους μνησικακίας, όχι γιά εκδίκηση, αλλά γιά νά διδασκόμαστε από τά λάθη, νά μίν τά έπαναλαμβάνουμε. Η διχόνοια, ό Έθνικός Διχασμός, ή άφελής έμπιστοσύνη στήν δημαγωγία τῶν έπιτίδειων καί άλλα αυτά εϋθύνονται πρώτα γιά τήν έθνική μας τραγωδία. Άς πάρουμε όλοι, ιδίως οί νέοι, ένα πολύ διδακτικό μάθημα.

Άς αντίληφθοῦμε ότι ή έξωτερική έλευθερία προϋποθέτει έσωτερική ανάπτυση καί ύπαρξιακή διεργασία. Άς αναστοχαστοῦμε νηφάλια τό σήμερα καί τό αύριο. Άς στοχαστοῦμε τόν λόγο τοῦ Ίσοκράτη: *«Η Δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται διότι κατεχράσθη τό δικαίωμα τῆς έλευθερίας καί τῆς ισότητας, διότι έμαθε τούς πολίτες νά θεωροῦν τήν αυθάδεια ως δικαίωμα, τήν παρανομία ως έλευθερία, τήν αναιδεια τοῦ λόγου ως ισότητα, τήν αναρχία ως εϋδαιμονία»*.

Οί πρόσφυγες πού ἤλθαν στήν Έλλάδα τό 1922 μάς έφεραν σημαντικά έφόδια, μέ προτεραιότητα στό πνεῦμα. Έφεραν τήν σταθερή τους Πίστη στόν Τριαδικό Θεό, τήν τιμή τῶν Άγίων, τήν άφοσίωση στήν Μητέρα Έκκλησία, τά αναλλοίωτα ἦθη καί ἔθιμα τοῦ Έλληνισμοῦ, τόν σεβασμό στους προγόνους, τήν καρτερία στίς δυσκολίες, τήν έλπίδα αναγέννησης. Τό «Όχι» τοῦ 1940 καί ή έποποιΐα στά ἠπειρώτικα βουνά καί στήν Άλβανία συνιστοῦν σοβαρή ένδειξη γιά όλα αυτά.

Αιωνία ή μνήμη τῶν Άγίων Έθνομαρτύρων, τῶν Έραρχῶν, τῶν Ίερέων, τῶν Ίερομονάχων, τῶν άρχόντων καί τοῦ ταλαιπωρημένου πιστοῦ λαοῦ. Αιωνία ή μνήμη τῶν ανθρώπων μας πού εξαφανίστηκαν στά Τάγματα Έργασίας, στους διωγμούς, στίς κακοποιήσεις, στίς σφαγές καί στά βάθη τῆς θάλασσας τῶν Παραλιών, γιά νά άποφύγουν τήν ταπείνωση. Οί ἦρωες εκείνοι άναβίωσαν τό Σούλι, τό Άρκάδι, τό Μεσολόγγι καί όλα τά ιερά σεβάσματα τοῦ Έλληνισμοῦ καί τῆς Όρθοδοξίας.

Αιωνία ή Μνήμη!

ΕΣΠΕΡΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ – Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ

Πὼς μπορεῖ στ' ἀλήθεια νά περιγράψει κανεῖς μιά καταστροφὴ μέσα σέ λίγες ἀράδες καί πὼς νά μιλήσει κανεῖς γιά τὴν ζωὴ πού γεννιέται μέσα ἀπὸ τίς στάχτες;

Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καί ἡ Ἄλωσις τῆς Πόλης ἦταν ἀναμφισβήτητα τὰ δύο τραγικότερα γεγονότα τῆς πορείας τῆς Ρωμοσύνης μέσα στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ Γένους· καί ἡ μνήμη τῶν ἐπιγόνων, καθὼς εἶναι κυτταρική, δέν μᾶς ἀφήνει νά ξεχάσουμε. Θά κουβαλᾶμε τὸν πόνο γιὰ κάτι πού πιθανῶς δέν γνωρίσαμε καί θά σχοινοβατοῦμε ἀνάμεσα στὸν τόπο πού ζοῦμε καί σ' ἐκεῖνον πού θά ζούσαμε, μέ μιά περιέργη αἴσθησις πού δέν μᾶς ἀφήνει νά ἡσυχάσουμε.

Μέ τό γύρισμα τοῦ χρόνου πού διαγράφει μέσα στὴν ἱστορικὴ κονίστρα ἕναν αἰῶνα ἀπὸ τὸν χαλασμό, βρίσκει ἐμᾶς, τὴν τρίτη γενιά τῶν προσφύγων, νά συγκεντρώνουμε τίς μνήμες, τίς εἰκόνες, τίς ἱστορήσεις, τὰ ἱερά κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν μας καί τῶν σπιτιῶν μας, μέ μιά ἀνομολόγητη ἀνάγκη νά σώσουμε, νά διαφυλάξουμε καί νά συντηρήσουμε ὅ,τι μᾶς ἀπέμεινε ἀπὸ τὸν μεγάλο χαλασμό.

Ἰδιαιτέρα ἐδῶ στὴν Δυτικὴ Θεσσαλονίκη, τὴν Θεσσαλονίκη τὴν ἐκτὸς τῶν βυζαντινῶν τειχῶν, ὅπου ξαπόστασε μετὰ ἀπὸ τὸν μακρὸ δρόμο ἐκεῖνο τό σμάρι τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀνατολῆς. Δέν ἦταν ἄνθρωποι! Ἦταν σκιές ἀνθρώπων πού, πεινασμένοι καί ἀνέστιοι, ἔψαχναν νά βροῦν ἕναν τόπο νά ἀκουμπήσουν τὴν ἐλπίδα τους, νά ἀπλώσουν κατὰ γῆς τό κιλίμι πού πῆραν ἀπὸ τό σπιτικό τους γιὰ νά κοιμήσουν τὰ παιδιά τους καί νά ἀνάψουν τό κανδήλι μπροστά στὰ εἰκονίσματά τους.

Πόση δύναμη ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καί ποιά μπορεῖ νά εἶναι τὰ ὄρια τῆς ἀντοχῆς του; Αὐτοὶ οἱ φτωχοὶ καί ρακένδυτοι ἔπρεπε μετὰ τό φάσμα τοῦ

θανάτου νά ζήσουν τήν ἀπαξίωση καί τήν περιφρόνηση καί κάποιων ἀδελφῶν τους τῆς Μητροπολιτικῆς Ἑλλάδας.

Φωτεινές ἐξαιρέσεις ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τά μοναστήρια καί τό Ἅγιον Ὄρος, πού μέ μιά γενναία, φιλόνηρωτη καί ἀρχοντική κίνηση ἔδωσαν χιλιάδες στρέμματα γιά τούς κατατρεγμένους πρόσφυγες. Μιά ἀλήθεια πού ἡ νεώτερη ἱστορία τῆς πατρίδας μας προσπαθεῖ ἐπιμελῶς νά τήν σκεπάσει, ἴσως καί νά τήν διαγράψει, γιά νά μή φανεῖ –ἀκόμη μιά φορά– ὁ δυνατός δεσμός τῆς Ἐκκλησίας μας μέ τόν λαό τῆς.

Ἡ Δυτική Θεσσαλονίκη μέχρι τό 1922 ἦταν τόπος μέ καλλιέργειες, ἀκατοίκητος, μέ λίγα χωριά ἐντοπίου πληθυσμοῦ, σκόρπια στήν διαδρομή πρὸς τόν Χορτιάτη καί τό Δερβένι τῆς Θεσσαλονίκης· καί ξαφνικά μέσα σέ λίγους μῆνες ὁ τόπος μεταβλήθηκε σέ πολυάνθρωπες συνοικίες καί κοινότητες.

Ἦλθαν οἱ Νεβσεχιλίτες καί κατοίκησαν τήν Νεάπολη, οἱ Ἀνταβαλιῆδες τίς Συκιές, οἱ Πόντιοι τήν Σταυρούπολη, τό Ὁραιοκάστρο καί τό Φίλυρο, οἱ Κωνσταντινουπολίτες καί οἱ Ἀνατολικοθρακιῶτες τούς Ἀμπελοκίητες, οἱ Κουκλουτζιανοί τόν Εὐόσμο, οἱ Μουραδιεῖτες τά Διαβατά καί τήν Νέα Μαγνησία, οἱ Μαινεμενῆδες τήν Νέα Μαιμένη καί οἱ Σμυρنيοί τό Νέο Κορδελιό. Ὁλάκερο τό μωσαϊκό τῆς Μικρασίας σ' ἓναν τόπο μέ τούς ἴδιους καπιμούς, μέ τήν ἴδια φτώχεια, ἀλλά καί μέ τήν ἴδια πίστη στόν Θεό καί τήν ἴδια ἐλπίδα ὅτι θά ξημέρωνε μιά καλύτερη ἡμέρα γιά τούς ἴδιους καί τά παιδιά τους.

Καί ὅταν στάθηκαν στά πόδια τους καί βρῆκαν ἓνα κομμάτι ψωμί, ἔφτιαξαν πρόχειρα τίς ἐκκλησιές τους γιά νά μποῦν μέσα σ' αὐτές οἱ «πρόσφυγες» Ἅγιοι καί ἡ συνέδημος Παναγία. Ἔδωσαν τά ὀνόματα τῶν ἰδιαιτέρων πατρίδων τους στους νέους τόπους κατοικίας τους, ἔκτισαν σχολεῖα γιά νά μορφώσουν τά παιδιά τους καί ρίχτηκαν στόν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Ἀπό τί ἦταν φτιαγμένοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι; Ποιά δύναμη τούς ἔκανε νά παλεύουν; Πῶς μετά τήν καταστροφή ἄρχισαν ἀπό τό μηδέν νά δημιουργοῦν καί πάλι; Ναί, εἶχαν πίστη στόν Θεό· μιά βαθιά πίστη πού τούς ἔκανε νά πιστεύουν ὅτι «αἰεὶ τῷ Σταυρῷ ἀκολουθεῖ ἡ Ἀνάστασις». Εἶχαν ἀξίες ζωῆς καί σεβασμό, ἓναν πνευματικό πολιτισμό πού ἔμεινε ἀνέγγιχτος ἀπό τόν χαλασμό. Ὅλα αὐτά ἀποτέλεσαν θεμέλια πάνω στά ὁποῖα φτιάχτηκαν πόλεις καί χωριά. Ὁ τίμος ἰδρώτας τους ἔγινε ἀγιασμός πάνω στήν καινούργια γῆ καί τό κανδίλι τῆς πίστεως ἔμεινε ἄσβεστο.

Ἦταν αὐτοί οἱ ἴδιοι πού μεγάλωσαν τά παιδιά τους καί ἀξιώθηκαν νά τά δοῦν νά διακρίνονται στά γράμματα, στίς τέχνες καί στό ἐμπόριο, αὐτοί πού ἔκτισαν στά τριάντα πρῶτα χρόνια ἀπό τήν ἴδρυση τῆς Μητρόπολός μας

τριάντα νέους ναούς, οί περισσότεροι μεγάλοι καί περίτεχνοι, τρανή απόδειξη τῆς πίστεως τους στόν Θεό καί τῆς ἀγάπης τους πρός τήν Ἐκκλησία. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι στηρίζουν μέχρι σήμερα τό μεγάλο φιλανθρωπικό ἔργο τῆς Μητροπόλεως μας μέ συσσίτια καί ἄλλες δομές κοινωνικῆς πρόνοιας.

Ὡς Ἐπίσκοπος τῆς Ἑσπερίας Θεσσαλονίκης, γόνος κι ἐγώ προσφυγικῆς οἰκογένειας, αἰσθάνομαι διπλά περήφανος· πρῶτον, γιά τήν καταγωγή μου καί, δεύτερον, γιατί ὁ Ἅγιος Θεός μου ἐπεφύλαξε τήν τιμή νά εἶμαι ὁ πνευματικός πατέρας καί ποιμένας αὐτοῦ τοῦ ὑπέροχου λαοῦ, πού ξέρει νά προσφέρει τόν ἑαυτό του στή διακονία τῶν ἀδελφῶν του, ἑνός λαοῦ πού γεμίζει τίς ἐκκλησίες καί πού μέσα σέ καιρούς πολλαπλῆς ἀλλοτρίωσης ἐμμένει στίς πατρῶες παραδόσεις του.

Ἔρρες-ῶρες, σέ στιγμές ἠρεμίας καί περισυλλογῆς ἔρχονται στήν μνήμη μου οἱ εἰκόνες τῶν παιδικῶν μου χρόνων, ὅταν οἱ παπποῦδες μετά τόν κόπο τῆς μέρας κάθονταν στήν αὐλή καί μᾶς ἔλεγαν ἱστορίες ἀπό τίς πατρίδες τῆς Ἀνατολῆς. Ἔβλεπα στήν ἄκρη τῶν ματιῶν τους κάποιο δάκρυ καί μποροῦσα νά καταλάβω ὅτι ὁ λόγος ἔκρυβε τόν πόνο ὅταν ἔλεγε:

Ἄπ' τόν τόπο πού ἔμαι ἐγώ ξέρουν ν' ἀγαποῦν,
ξέρουν τόν καπιμό νά κρύβουν, ξέρουν νά γλεντοῦν...

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΑΤΑΡΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ (1880-1967)

Ο μακαριστός Μητροπολίτης Πατάρων κυρός Μελέτιος (Χρηστίδης) υπήρξε μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες στην νεώτερη ιστορία της Έκκλησίας μας. Διήνυσε ιστορική πορεία και κατέλιπε ανεξίτηλα τά ίχνη της ολοτελοῦς ἀφοσιώσεως στην ιερά διακονία. Ἀνέλαβε τά καθήκοντά του τίν τόσο κρίσιμη ἐκείνη ἐποχή πού εἶχαν ἀρχίσει οἱ διωγμοί τῶν χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖνος, ἀπτόπτος συνέχισε τό ποιμαντικό καί ἐκπαιδευτικό του ἔργο. Ὑπέμεινε τίς κακουχίες τῆς προσφυγίας ἀπό κοινοῦ μέ τούς ἐκδιωχθέντες συμπατριῶτες του. ἤλθε στην Ἑλλάδα κατά τίν ἀνταλλαγῆ τῶν πληθυσμῶν, τό 1924, καί ἐγκαταστάθηκε ἐκτοτε ἐδῶ, στή Νέα Ἰωνία, ὅπου διηκόνησε τίν Ἐκκλησία μέχρι τίν κοίμησίν του τό 1967, στηρίζοντας ὅσο κανεῖς ἄλλος τόν προσφυγικό κόσμο.

Παραμένει στην μνήμη τῆς Ἐκκλησίας ὡς μία πάνσεπτος μορφή, ἀφοσιωμένη στον Θεό, τόν λαό, τίν Πολιτεία καί τίν πατρίδα μας. Πολλά ἔχουν γραφεῖ γιά τίν προσωπικότητά του καί τό ἔργο του. Ἡ σχεδόν βιβλική, πατερική μορφή του προσωποποιεῖ τίν προσφορά καί τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Τό ὄνομά του ἔγινε συνώνυμο τῆς ἰδίας τῆς ἱστορίας καί τοῦ ἱεροῦ δεσμοῦ μέ τίς ἀλησμόνητες πατρίδες τοῦ οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τίν γῆ τῆς Ἰωνίας καί τῆς Πισιδίας. Συγκεφαλαίωνει τίν ἔξοδο τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων προσφύγων, κατά τίν ὁποία ὡς ἄλλος Μωυσῆς στήριξε καί ὀδήγησε τόν λαό τοῦ Θεοῦ σέ μία νέα πατρίδα. Ἐκκλησία καί Πολιτεία τόν τίμησαν ἐν ζωῇ καί διαρκῶς ἀνατρέχουν στό φωτεινό παράδειγμα ἑνός σπουδαίου ἀγίου Ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος κόσμησε τίν Ὁρθοδοξία καί τίν Μητρόπολή μας, ἐδῶ ὅπου αἰσθανόμαστε πάντοτε ἐγγύτερη καί ἰσχυρότερη τίν χάρι τῆς νοητῆς παρουσίας του.

Ἡ πόλη τῆς Νέας Ἰωνίας, πρῖν ἀποτελέσει ἰδιαίτερη Μητρόπολη, μαζί μέ τίν Νέα Φιλαδέλφεια, τό Ἡράκλειο καί τίν Χαλκηδόνα, εὐτύχησε νά ἀπολαύσει τούς καρπούς τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης του. Περιεβλήθη τόν σεβασμό καί τίν ἀγάπη λαοῦ καί κλήρου, ἀφοῦ διήνυσε μακρά ἐκκλησιαστική πορεία,

πέραν τῆς ἑξηκονταετίας, μέ ἱστορική, πρωταγωνιστική συμβολή στήν νεώτερη ἐκκλησιαστική ἱστορία. Ὑπῆρξε ἡ ψυχὴ τοῦ ἰωνιώτικου λαοῦ – ἕνας ἀγωνιστής ἐπίσκοπος πού ἀντιπροσωπεύει τίς ἱερές ἀξίες πού κουβαλοῦμε ὡς λαός. Ὑπῆρξε μεταξύ τῶν τραγικῶν θυμάτων τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, πάντοτε στό πλευρό τῶν συμπατριωτῶν του, καί ἀφιέρωσε ὀλόκληρη ζωὴ γιὰ νά ἐνισχύσει καί νά ἐνθαρρύνει τίς συντετριμμένες καρδιές ὡς ταπεινός καί ἀθόρυβος λειτουργός τῆς Ἀγάπης, ἐνῶ εἶχε τὴ δυνατότητα νά ἐγκαταλείψει τὸ ποίμνιό του, νά προαχθεῖ σέ μητροπολίτη ἄλλης ἐπαρχίας καί νά ἀκτινοβολήσει γενικότερα. Ἀντιπροσωπεύει τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὄχι στήν λαμπρότητά του, ἀλλὰ στό μεγαλεῖο τῆς ταπεινοφροσύνης του. Ἀντιπροσωπεύει τὴν δύναμη τῆς Ἐκκλησίας πού κύπτει πρὸς τίς μορφές τῶν ταπεινῶν. Τούς ἱεράρχες πού κρατοῦν τὸν Σταυρὸ ὀλοκλήρου τοῦ ποιμνίου καί τὸν κρατοῦν δυνατὰ στοὺς ὤμους τους, χωρὶς νά σταματοῦν νά μεταφέρουν στήν πράξη τὸ μήνυμα, τίς ἀξίες καί τὴν μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀξίζει νά ἐπαναφέρουμε στὸν νοῦ μας τὴν ζωὴ καί τὴν δράση τοῦ αἰοδίμου μητροπολίτου. Τὸ ὑψηλό του ἦθος, ὁ ἀκαταπόνητος ζῆλος, ἡ ἀνεπιτίδευτη ἀφιέρωσή του στὶς πατρῶες καί ἱερές ρίζες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ λιτός καὶ ἀποστολικὸς του βίος, ἦταν μερικὲς μόνο ἀπὸ τίς ἀρετές τοῦ ἐκλιπόντος ἱεράρχου, ἀλλὰ καί ὁ πυρήνας τῶν ἀξιῶν πού μᾶς κληροδότησε, ὁ ζωντανὸς πυρήνας τοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ὁποῖο ἔζησε, ἔδρασε, δίδαξε, προσέφερε καί ἐκοιμήθη, δίνοντας ὀλοκληρωτικά τὴν καρδιά του στὸν λαό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τόσο ἀγαπήθηκε καί τιμήθηκε.

Τὸ μήνυμα τοῦ αἰμνίστου ἱεράρχου ἦταν τὸ ἑξῆς: ὅτι οἱ δοκιμασίες, τὰ πάθη, οἱ τραγικὲς συνέπειες τῆς καταστροφῆς ὑφίστανται μὲν, ἀλλὰ ἀναφέρονται στό χθές. Ὅταν ζωὴ προέρχεται ἐκ τοῦ τάφου καί χαρὰ ἀνατέλλει ἀπὸ τὸν κλαυθμὸ καί ἐλπίδα ἀναδύεται ἀπὸ τὴν ἀπόγνωση, τότε «*θάνατος οὐκέτι κυριεύει*». Τὸ «*σήμερα*» εἶναι ἄνοδος, ζωὴ καί Ἀνάστασις.

Δύο ἑκατομμύρια Μικρασιατῶν Ἑλλήνων διαγράφηκαν ἀπὸ τοὺς χάρτες τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας. Ὡστόσο, τὸ ἔθνος μας βρῆκε τὴ δύναμη νά μὴ συνθλιβεῖ ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή καί οἱ πρόσφυγες, πού ὑποχρεώθηκαν νά ἐγκαταλείψουν πανάρχαιες πατρογονικὲς ἐστίες, ἀναδείχθηκαν σέ παραγωγικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλλαδικῆς κοινωνίας, ἀναζωογονῶντας τὴν οἰκονομικὴ καί πολιτιστικὴ ζωὴ. Ἀνάμεσά τους, ὁ φωτισμένος ἱεράρχης Χρῦσανθος Τραπεζοῦντος, ὁ ὁποῖος ἐν συνεχείᾳ ἀνεδείχθη Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ ποιητὴς μας Γεώργιος Σεφέρης, γεννημένος στὰ Βουρλά τῆς Σμύρνης, καί ὁ διαπρεπὴς πνευματικὸς πατὴρ Μελέτιος Πατάρων ἐκ Σπάρτης τῆς Πισιδίας.

Τό σεβαστό του πρόσωπο, μέ τίν πολυετή δράση, ἐγκωμιάσθηκε καί ἐπαινεθήκε ἀπό τίν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τά ἄλλα Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα, Προκαθημένους Ἐκκλησιῶν, ἱεράρχες, τά πνευματικά του τέκνα στόν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου, καθῶς καί ἀπό ἄλλους διακεκριμένους ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κόσμου, τῶν γραμμάτων καί τῶν πολιτικῶν Ἀρχῶν. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μέ τίν συμπλήρωση 50 ἐτῶν ἀρχιερωσύνης τοῦ ἱεράρχη, τό 1961, γιά νά τόν τιμήσει, ἀνύψωσε τίν Ἐπισκοπή Πατάρων σέ Μητρόπολη καί τόν Ἐπίσκοπο Μελέτιο σέ Μητροπολίτη Πατάρων. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τίν 25^η Μαρτίου 1963, σέ μία συγκινητική τελετή, βράβευσε τόν ἱεράρχη καί στό πρόσωπό του τούς ἀφανεῖς ἥρωες τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Βεβαίως, οἱ τιμές πού ἀπονεμίσθηκαν στόν ἀοίδιμο Γέροντα δέν εἶχαν νά προσθέσουν στόν ἴδιο τίποτα πού δέν εἶχε ἤδη βαθιά μέσα του καί ἀκτινοβολοῦσε στους γύρω του. Πολλά ὅμως ἔχουν νά διδάξουν ὄλους τούς ἄλλους, καί ἰδιαίτερα ἐμᾶς τούς νεώτερους, πού πρέπει νά παραδειγματιζόμαστε ἀπό βίους τόσο πλούσιους σέ διδάγματα. Ὁ μέγας αὐτός ἀνὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἀντιμετώπισε καρτερικῶς διωγμούς καί ἐξορίες. Ἀξιώθηκε ἀπό τόν Θεό νά γεράσει ἐντός τῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας, τίν ὁποία καί ἀπό παιδικῆς ἡλικίας ὑπηρετήσε ἐν Κυρίῳ. Τά διδάγματα ἀπό τόν βίο του γίνονται γιά ἐμᾶς ἀκόμη πλουσιότερα, διότι ἐκπροσωπεῖ καί ὑπενθυμίζει τίν ἐκκλησιαστική, τίν ἐκπαιδευτική καί τίν ἐν γένει κοινοτική ζωή τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Χρειαζεται νά ἐμβαθύνουμε μέ σοβαρότητα στήν ἱστορία ἐκείνης τῆς πολύ κρίσιμης περιόδου γιά τίν νεώτερη Ἑλλάδα. Χρειαζεται νά ἐνισχύουμε διαρκῶς τούς δεσμούς μας μέ τίν ἱστορική μνήμη. Εὐχομαι ὅλοι νά κλείσουμε μέσα μας πάντοτε ζωντανή τή σεπτή μορφή τοῦ ἀεμνήστου ἀγίου Γέροντος, νά διατηρήσουμε ὅλοι τίν ἀγαθή του ἀνάμνηση καί νά προσπαθήσουμε νά βαδίσουμε στά ἴχνη του, νά μιμηθοῦμε τό παράδειγμα τῆς ἀρετῆς καί τῆς εὐσεβείας πού μᾶς ἀφησε, ἐφαρμόζοντας τίν εὐαγγελική προτροπή τοῦ Ἀποστόλου «*Μνημονεύετε τῶν ἠγουμένων ἡμῶν, οἳ τινες ἐλάλησαν ὑμῖν τόν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τίν ἐκβασιν τῆς ἀναστροφῆς μιμείσθε τίν πίστιν*»¹, δηλαδή «*Νά ἐνθυμεῖσθε τούς πνευματικούς ἡγήτορες πού σᾶς κήρυξαν τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, κι ἐξετάζοντας τίν πορεία τῆς ζωῆς τους, νά μιμείσθε τίν πίστιν τους*».

Πρότυπο ἀρετῆς, ὑπόδειγμα ἀγῶνων καί μόχθων ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε ὁ ἀεμνήστος Μελέτιος. Γεννήθηκε ἐκεῖ στήν πέραν τοῦ Αἰγαίου Ἑλλάδα.

¹ Ἐβρ. 13, 7.

Ὁ ἅγιος Πατάρων εἶδε τό φῶς τό 1880 στήν Μικρασιατική Ἑλλάδα, στήν Σπάρτη τῆς Πισιδίας, μέ τούς μαγευτικούς ροδῶνες τῆς καί τούς ὄπωροφόρους κίπτους. Ἀπό μικρό παιδί ὁ ἀείμνηστος ἱεράρχης φαινόταν ὅτι εἶχε κλίση πρὸς τό ἐκκλησιαστικό στάδιο. Ὑπῆρξε ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Διάκονος καί πρεσβύτερος ἐχειροτονήθη ἀπό τόν μητροπολίτη Καλλιουπόλεως καί Μαδύτου Ἱερώνυμο Γοργία, πού ἀργότερα διετέλεσε μητροπολίτης Χίου ἐπὶ 25 ἔτη. Ὁ ἱεράρχης ἐκεῖνος, ἐκτιμῶντας τό ἦθος, τὴν πνευματικότητα καί τὴν ἐργατικότητα τοῦ Μελετίου, γρήγορα τόν προβίβασε σέ ἀρχμανδρίτη τῆς Μητροπόλεως Καλλιουπόλεως καί Μαδύτου, τῶν δύο αὐτῶν ἑλληνικῶν πόλεων πού μέ τὴν συνθήκη τῶν Σεβρῶν εὐτύχησαν νά χαροῦν, ἔστω καί γιά βραχὺ χρονικὸ διάστημα, τό ὄνειρο τῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴ σημαία. Ἡ γενέτειρα τοῦ σεπτοῦ μητροπολίτη θά τόν καλέσει ἀργότερα καί θά τοῦ ἀναθέσει τὴν διεύθυνση τῶν σχολῶν τῆς. Τό 1910 ἐκλέγεται καί χειροτονεῖται βοηθὸς ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Πισιδίας μέ τόν τίτλο τοῦ ἐπισκόπου Πατάρων. Ἐργάσθηκε μέσα σέ ἀπερίγραπτες δυσκολίες καί κινδύνους. Ἡ δράση του εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά καταδικασθεῖ σέ θάνατο δι' ἀπαγχονισμό, ἀλλὰ τελικὰ ἡ ποινὴ του μετατράπηκε σέ ἔξορία. Τό 1919 στέλνεται ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου στήν Ἀττάλεια, τὴν ὁποία εἶχαν καταλάβει τὰ ἰταλικά στρατεύματα. Συλλαμβάνεται ὁμως ἀπὸ τούς Τούρκους, φυλακίζεται καί κατόπιν ἐξορίζεται στήν Μαλάτεια τῆς Ἀνατολίας. Ἐξαναγκάζεται νά πραγματοποιήσει περὸς ὅλη αὐτὴ τὴν τεράστια διαδρομὴ ἕως τόν ποταμὸ Εὐφράτη. Τό 1921 ἀνακαλεῖται ἀπὸ τὴν ἔξορία καί ὁδηγεῖται στήν Καισάρεια, μαζί μέ τούς Μητροπολίτες Ἰκονίου καί Σεβαστείας. Ὡσπου ἔφθασε ὁ Αὐγούστος τοῦ 1922 μέ τὰ τραγικὰ ἐπακόλουθα γιὰ τόν Ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τίς πόλεις καί τὰ χωριά τῆς Ἀνατολίας, χεῖμαρρος τὰ καραβάνια τῶν προσφύγων κατευθύνονται πρὸς τὴν Σμύρνη, ἐλπίζοντας ὅτι ἐκεῖ θά βροῦν τὴν σωτηρία. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐξόντωση καί ἡ σφαγὴ. Ἀπὸ τούς 460 ἱερωμένους τῆς ἐπαρχίας Σμύρνης, οἱ 347 βρῖσκουν μαρτυρικὸ τέλος. Τό μαρτύριο τοῦ μικρασιατικοῦ κλήρου σηματοδότησαν οἱ θυσιές καί τό τίμο αἷμα τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης, τοῦ Γρηγορίου Κυδωνιῶν, τοῦ Ἀμβροσίου Μοσχονισίων, τοῦ Προκοπίου Ἰκονίου καί τοῦ Εὐθυμίου Ζήλων, οἱ ὅποιοι συναριθμήθηκαν στήν χορεία τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας, καθὼς καί πλήθους ἄλλων κληρικῶν καί λαϊκῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα θά περνοῦν ἀπὸ γενιά σέ γενιά ὡς ἀχραντὴ ὑποθήκη τῆς Χριστιανοσύνης καί τοῦ Γένους.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τὴν γῆ πού κρατοῦσε στά σπλάχνα τῆς τῆς ἁγιασμένα ὀστᾶ τῶν προγόνων τους. Θλιβερές λιτανεῖες, πού ἔσυραν τὰ ράκη τῆς ψυχῆς τους διὰ πυρός, μαχαίρας καί σιδή-

ρου – πένθημα ναυάγια πού τελικά ἀκούμπησαν στίς ἀκτές τῆς μητέρας Πατρίδας. Μετά ἀπό ἀπερίγραπτες στερήσεις καί κινδύνους, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1924 ἔφθασε πρόσφυγας στήν Ἑλλάδα καί ἐγκαταστάθηκε στόν προσφυγικό οἰκισμό Ποδαράδες, τίν μετέπειτα Νέα Ἴωνία, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ περισσότεροι ἀπό τούς συμπατριῶτες του. Παρότι τοῦ προσφέρεται ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μητροπολιτική ἔδρα στήν ἐπαρχία, δέν τήν ἀποδέχεται. Ἡ ἐπιθυμία του ἦταν νά παραμείνει ἐδῶ, μαζί μέ τούς ἐκριζωμένους συμπατριῶτες του.

Ὁ ἅγιος Πατάρων ἐκτελεῖ τά νέα του καθήκοντα τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ἐπιτρόπου μέ ἀφοσίωση καί ἀγάπη. Ἡ ἐκκλησιαστική του πορεία στήν ἐλεύθερη πατρίδα θά εἶναι ἐξίσου λαμπρή καί γόνιμη. Μέχρι τό 1967, πού ὁ Κύριος τόν κάλεσε κοντά Του, ἐργάσθηκε ἄκονα γιά τήν ἀνακούφιση τοῦ πονεμένου ποιμνίου του. Ὑπῆρξε βαθύς γνώστης τῆς ἱερατικῆς του ἀποστολῆς, πού τοῦ ἔγινε βαθύ βίωμα ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἱερωσύνης του. Εἶχε πάντοτε γνώμονα στήν ζωή του τό χρέος πρὸς τήν ἀγάπη ἐκείνη, πού μόνο προσφέρει, χωρίς νά περιμένει ἀντάλλαγμα καί ἀνταπόδοση. Οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες βρῖσκουν τήν ἀγάπη ἀκέραιη κοντά του – τήν ἀγάπη πού ἐνισχύει τόν ἐνδεῆ, ἀνακουφίζει τόν πάσχοντα, περιθάλλει τόν ἀπροστάτευτο, ἀνυψώνει τόν συντετριμμένο, μερμινᾶ γιά τούς κοπιῶντες καί τούς πεφορτισμένους καί, γενικά, γίνεται ὁ προστάτης ἄγγελος τῶν ταπεινῶν.

Πρώτιστος πόθος του ἦταν νά ἀποκτήσουν οἱ Μικρασιάτες Ἕλληνες νέες ἐστίες, νέους ἱερούς ναούς. Ὅλοι τους βρῖσκουν στόν ἀοίδιμο ἱεράρχη τόν ἐνθερμο παραστάτη. Κάθε πνοή του γίνεται πνοή ἀναδημιουργίας καί ἀναστάσεως. Ἡ δημιουργική του ἐθνική καί κοινωνική δράση συνεχίζεται. Μέ τήν κήρυξη τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου τίθεται ἐπικεφαλῆς τῆς κοινωφελοῦς διακονίας. Πρωτοστατεῖ στήν περισυλλογή εἰδῶν γιά τούς φαντάρους τοῦ μετώπου, μερμινᾶ γιά τίς οἰκογένειές τους, παραμυθεῖ, ἐμφυσᾶ θάρρος καί καρτερία, στερεώνει τίς καρδιές. Ἰδρυσε σχολεῖο γιά τά ἐργαζόμενα παιδιά, στήν πείνα τῆς Κατοχῆς λειτούργησε συσσίτια πού διένεμιαν καθημερινά 15.000 μερίδες φαγητοῦ καί τόσα ἄλλα.

Τό 1941 τοῦ ἐζητήθη ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο νά σπεύσει στήν Ἀλεξανδρούπολη, διότι δέν ὑπῆρχε ἐπιχώριος μητροπολίτης, ὥστε μέ τήν παρουσία του νά συγκρατήσει τόν λαό, πού ὑπό τήν ἐπαπειλούμενη εἰσβολή τῶν κατοχικῶν δυνάμεων ἐγκατέλειπε μαζικά τήν περιοχή. Μέσα σ' ἓνα μῆνα ἐγκατέλειψαν τήν πόλη ὅλες οἱ Ἀρχές καί ἔμεινε σχεδόν μόνος νά φροντίζει μέ ἐλάχιστους συμπαραστάτες τούς ἐναπομεινάντες κατοίκους καί τίς περιουσίες τους. Τήν

πόλη κατέλαβαν οί Γερμανοί, αλλά τούς διαδέχθηκαν άμέσως οί Βούλγαροι. Άξίωσαν από αυτόν νά φύγει πάραυτα από τήν πόλη γιά νά έλθει Βούλγαρος μιτροπολίτης. Έκείνος άρνήθηκε και τότε τόν συνέλαβαν και τόν απέστειλαν βιαώς στην Θεσσαλονίκη. Από εκεί, μετά από πολλές περιπέτειες, επέστρεψε στην Άθήνα. Έπανερχεται στην Νέα Ίωνία, όπου έξακολουθεί τήν εθνική και φιλανθρωπική του δράση, μέ πύρινα κηρύγματα, μέ κοινωφελή έργα και αγαθοποιές πράξεις γιά τούς κατοίκους τής μεγάλης αυτής περιφέρειας τών Άθηνών.

Μιλούμε γιά τήν φωτεινή δράση ενός άσπιλου και ύποδειγματικού εκκλησιαστικού άνδρός. Ένός κληρικού και άρχιερέως πού διαπνεόταν από λιτότητα, απλότητα, σεμνότητα και μετριοφροσύνη, μέ άφοσίωση και πίστη στις έντολές του Χριστού. Οί διωγμοί, οί τρικυμίες και καταγίδες τής ιστορίας, οί απελάσεις και οί έξορίες στην μακρόχρονη ιερατική πορεία του δέν στάθηκαν ικανές νά φθείρουν τήν ψυχή του, τό πηγαίο ήθος, τήν θερμουργό πνοή του. Έμεινε ό λιτός άσκητής μέ άσβεστη τήν φλόγα τής άφοσίωσης στην διακονία του Ύψίστου.

Στό πρόσωπό του ή ιστορία διακρίνει μία συγχρόνως σεμνή και έπιβλητική ήρωική μορφή τής Έκκλησίας και του Έλληνισμού. Διότι υπάρχουν ήρωισμοί όλίγων στιγμών, πού περιβάλλουν μέ άμάραντο φωτοστέφανο τούς ήρωες τής πίστεως. Υπάρχουν όμως και ήρωισμοί διαρκείας, ήρωισμοί δεκαετηρίδων, σιωπηλοί και άθόρυβοι, πού διακρίνονται από πολλούς κόπους, διότι χαρακτηρίζουν ανθρώπους πού διαπνέονται από ανυπόκριτο πνεύμα αυτοθυσίας και αυτοπροσφοράς. Όπως έχει γραφεί γιά εκείνον, *«δύο λαμπρά στολίδια κοσμοῦν τήν όσία μορφή του: τό πνεύμα τής θυσίας και τό πνεύμα τής πτωχείας. Είχε πάντα τόν άληθινό ήρωισμό, ό όποιος άποτελεϊ μία διαρκή θυσία και μία έκούσια προσφορά»*.

Ό ήρωισμός του άεμνήστου ιεράρχου ήταν ήρωισμός ήμίσεος αιώνος. Σέ όλο αυτό τό διάστημα άνάλωσε όσες δυνάμεις διέθετε στον βωμό τής ευποιίας και τής αγάπης, γιά νά έχει ως μοναδική πνευματική άπολαβή τήν συγκαπητική παρουσία τών προσφύγων αδελφών του και στα πρόσωπά τους τήν άόρατη υπενθύμιση του άπολεσθέντος παραδείσου τής καθ' ήμάς Άνατολής πέραν του Αιγαίου και του Έβρου. Διατήρησε αυτόν τόν άσπιο γιά τούς πολλούς τίτλο του επισκόπου Πατάρων, ακριβώς γιά νά διασώσει τήν μνήμη τών ωραίων θρύλων τών Πατάρων τής Λυκίας – θρύλων αρχαίων, μέ τόν Απόλλωνα τόν Παταρέα, σύμβολο του φωτός και τό μαντείο του, έφάμιλλο του δελφικού, αλλά και τής πορείας του Άποστόλου τών Έθνών Παύλου, πού καθαγίασε τήν πόλη τών Πατάρων, μέ τά σεμνά και σιωπηλά μνημεία τής χριστιανικής

Λυκίας, τά ὁποία ἀκόμη μελετῶνται ἀπό τήν ἐπιστήμη. Αὐτά τά ζωντανά σύμβολα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τοῦ Χριστιανισμοῦ, πού ἔχουν παραμείνει ὡς ἀκοίμητες κανδήλες τῶν πατρογονικῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς ἐθνικῆς μνημοσύνης, καί διαλαλοῦν εἰς τοὺς αἰῶνας τήν «εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος» τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐρή καί ἀλησιμόνητη ἡ μνήμη τοῦ φιλόστοργου καί ἀγωνιστοῦ ἱεράρχου. Ἡ σκέψη μας ἀνατρέχει μέ συγκίνηση στήν πικρὴ ἐποχὴ τῶν βασιάνων καί τῶν θλίψεων, τῶν ἐξοντωτικῶν διώξεων καί τῶν ὁμαδικῶν ἐκτελέσεων τῶν ἐκτοπισθέντων Ἑλλήνων. Μεταξύ αὐτῶν καί ὁ Δεσπότης τους, ἀκολούθησε μαζί τόν Γολγοθᾶ τῆς ἐξορίας στά χιονισμένα βουνά τῆς Σεβάστειας, τίς λασπώδεις πεδιάδες τῆς Μαλάτειας. Ὅλοι τους ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, προοπτικακίζόμενοι, ἐπὶ ἐβδομάδες ὀλόκληρες νά πεζοποροῦν ὑπὸ ἄθλιες συνθῆκες, διανυκτερεύοντας στό ὑπαιθρο. Ὅσοι κατόρθωσαν νά ἐπιζήσουν, ἔφθασαν μέχρι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Μελιτηνῆς, τήν σημερινή Μαλάτεια (Malatya), ἐνδυναμούμενοι μέ τήν παρηγορία καί τήν ἐλπίδα πού σκόρπιζε ἡ παρουσία του στό πλευρό τους καί ἔπειτα, ἀπό κοινῶν διέβησαν τόν Γολγοθᾶ τῆς προσφυγίας, ἀντλοῦντες καί πάλι θάρρος καί καρτερία ἀπὸ ἐκεῖνον. Καθ' ὅλη αὐτὴ τήν Ὀδύσεια τῆς προσφυγίας, ξεχώριζε ἡ μορφὴ τοῦ Μελετίου, μίαν μορφὴ ἀληθινὰ βιβλική καί πατερική, βγαλμένη ἀπὸ τίς ἐξορίες πού δοκίμασαν μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀγάπη στά πρόσωπα τοῦ ἰδίου καί ὄλων τῶν ἄλλων εἶχε τελικὸ προορισμὸ τήν φιλόξενη γῆ τῆς Νέας Ἰωνίας.

Ἐάν ἦταν παρῶν ἀνάμεσά μας, θά ἐξέφραζε μέ τήν ταπεινότητά του τό ἐρώτημα: «*Εἶμαι ἄραγε ἄξιος γιὰ ὅλα αὐτά πού μοῦ ἀναφέρατε; Ἐπραξα ἄραγε ὅλα ὅσα περίμενε ὁ κόσμος ἀπὸ ἐμένα, ὅσα περίμενα ἐγὼ ἀπὸ τόν ἐαυτό μου;*». Αὐτά τά ταπεινά λόγια πού εἶπε στόν ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τό 1961, κατὰ τόν ἐορτασμό τοῦ ἰωβηλαίου τῶν πενήντα χρόνων τῆς ἀρχιερωσύνης του, φανερῶνουν τό ψυχικὸ καί ἠθικὸ του μεγαλεῖο.

Ἦταν σέ μίαν ἐκκλησιά τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στόν Ἁϊ-Νικόλα τοῦ Γαλατᾶ, πού τοῦ πρωτόβαλαν τήν ἀρχιερατικὴ μίτρα καί τοῦ ἐνεχείρισαν τήν ἱερὴ ράβδο τοῦ ἐπισκόπου, ἑνὸς ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νά ἀναδειχθεῖ συγχρόνως σέ κοινωνικὸ καί ἐθνικὸ ταγό. Ἦταν ἡ στιγμὴ πού πραγματωνόταν τό ἱερατικὸ ὄνειρο τῆς ὡς τότε ζωῆς του, τότε πού ὡς νεαρός καλόγερος σπούδαζε στήν περιώνυμη Σχολὴ τῆς Χάλκης, ἐνῶ στό βάθος τοῦ ὀρίζοντα διακρινόταν τό ὄραμα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δυστυχῶς, ἔμελλε νά βιώσει ἔκτοτε τὰ πιὸ μαρτυρικά χρόνια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Μελέτιος ὑπῆρξε ἀπὸ ἐκεῖνους τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἡγέτες πού ἀνε-

βαίνουν οί ἴδιοι τόν Γολγοθά τοῦ ποιμνίου. Ἡ πίστι πού στάλαξε ἀπό τά λόγια του θύμιζε τό πικρό ποτήριο ὅσων ἔζησε στό πλευρό τους. Διπλώνει ἐκκλησιαστικό ἄνδρα πού ἀναμετρᾷ μέ θάρρος καί ἐντιμότητα μέ πόσα ἀνεξάντλητα ὄνειρα ξεκίνησε καί πόσα λίγα κατόρθωσε, ἐπειδή δέν τοῦ τό ἐπέτρεψαν οἱ περιστάσεις. Πρόκειται γιά ἀπόρροια πηγαίας ταπεινοφροσύνης, ἀλλά καί βαθιάς πείρας μᾶς ζωῆς πλοῦσιας καί πολυτάραχης, ἑνός ἀνθρώπου βαθιά καλλιεργημένου, μᾶς ψυχῆς πού ἀνυψώθηκε μέ μεγαλοσύνη στό ἱερό βῆμα τῆς ἱστορίας, ὡς σύμβολο καί παράδειγμα γιά ὅλους ἡμᾶς.

Ὅσο ἀμυδρή καί σκιώδης εἶναι ἡ προσωπική μας ἀναφορά σέ αὐτόν τόν μέγα ἱεράρχη, ὁ Μελέτιος Πατάρων εἶναι στύλος ἀκατάλυτος γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Νέας Ἰωνίας. Γέννημα καί πνευματικό ἀνάστημα τοῦ ἐξ ἀνατολῶν Ἑλληνισμοῦ, ἄξιος καί ὑπεράξιος ὄλων τῶν τιμῶν, «διότι εἶναι σπανιωτάτη καί ἡ περίπτωσις», ὅπως διαβάσουμε στήν ἐφημερίδα «Προσφυγικός κόσμος» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: «Πολλοί, ἀσφαλῶς, ἐπί πολλά ἔτη καί πιστῶς ἐξεπλήρωσαν τήν ἀποστολήν των, ἐλάχιστοι ὁμως μέ συνέπειαν καί ἀρετήν καί τιμὴν ὅσπν τό φαινόμενον τῆς ἀναλλοιώτου συνεχείας πού λέγεται Ἅγιος Πατάρων καί θά παραμείνῃ διά τοῦτο ὑπόδειγμα, ὡς σέλας, εἰς τούς αἰῶνας».

Ὁ αἰοίδιμος Γέρων ὑπῆρξε καύχημα τῶν συμπατριωτῶν του Σπαραταλίδων, ἀλλά καί πάντων τῶν κατοίκων τῆς Νέας Ἰωνίας, ὅπου ἔζησε τά μισά χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπό τό 1924 ἕως τό 1967, ὡς πρόσφυγας μεταξύ προσφύγων, μέσα σέ ἀπόλυτη ἔνδεια, ταπεινόφρων, ἀσκητικός, προστάτης τοῦ ποιμνίου του καί ἀληθινός ταγός τῆς Ἐκκλησίας – χωρίς τίτλους, ὀφφίκια καί τά ἐπακολουθήματά τους. Ἐμεινε στή Νέα Ἰωνία χωρίς ἐπισκοπική ἔδρα, ὡς μόνον τιτουλάριος ἐπίσκοπος, κοντά στούς ἐκριζωθέντες ἀπό τήν ἀλησμόνητη γῆ τῆς Ἰωνίας.

Ἦταν συνηθισμένος στίς κακουχίες καί ἄτρομος ὁ Μελέτιος. Εἶχε φέρει σέ πέρας ἐπικίνδυνες ἀποστολές. Εἶχε κυνηγηθεῖ ἀπό τίς τουρκικές, ἰταλικές καί βουλγαρικές Ἀρχές. Εἶχε καταδικασθεῖ σέ θάνατο ἀπό τουρκικό δικαστήριο, εἶχε φυλακισθεῖ καί ἐξορισθεῖ στά βάρη τῆς Ἀνατολίας, βαδίζοντας ρακένδυτος τήν ὁδό τοῦ μαρτυρίου. Ὀνομάστηκε «Ἅγιος τῶν Πισιδῶν», κατά τήν ἔκφραση τοῦ συγγραφέως Ἀντώνη Καζαντζόγλου. Εἶναι αὐτός γιά τόν ὁποῖο, τό 1963, ὁ Ἡλίας Βενέζης εἶχε πει ὅτι «διδάσκει ἡθός» καί ὁ Φώτης Κόντογλου ὅτι εἶναι «ὁ τελευταῖος τῶν βυζαντινῶν ἀσκητικῶν μορφῶν».

Τιμὴ καί εὐγνωμοσύνη ἀποδίδουμε στόν αἰοίδιμο ἱεράρχη. Θά τόν μνημονεύουμε εἰς τούς αἰῶνας. Τόν νιώθουμε πάντοτε κοντά μας, ὡς ζωντανό καί αἰεζῶο νοπτό θεμέλιο τῆς Ἱερᾶς μας Μητροπόλεως. Προσκυνοῦμε τόν σεπτό

του τάφο πίσω από τό ιερό βῆμα τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ἦς ἔχουμε ὅλοι μας τὴν ἄνωθεν εὐχή καὶ εὐλογία του ἀπὸ τὶς ὑπερουράνιες μονές. Εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ ἔχει ἀποδώσει, κατὰ τὰ ἀγαθὰ ἔργα του, τὸν ἄρρητο «*στέφανον τῆς ζωῆς*», ὅτι τὸν ἔχει κατατάξει «*ἐν χώρᾳ ζώντων καὶ σκηναῖς δικαίων*» καὶ τὸν ἔχει ἤδη καταστήσει λειτουργό στό ἐπουράνιο θυσιαστήριο, μετὰ τῶν ἁγίων πατέρων καὶ τῶν μακαρίων ἱεραρχῶν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΟΛΕΒΑΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟ ΑΪΒΑΛΙ (ΚΥΔΩΝΙΑ) ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ

Ἡ Ὀρθοδοξία καί ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ Ἕλληνισμός ἔχει διαχρονική συνέχεια καί πολιτιστική διαδρομή αἰώνων κράτησαν ὄρθιους τοὺς Μικρασιάτες παρά τὴν πολύμορφη σκληρὴ καταπίεσις τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων. Αὐτὸ φαίνεται καί ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Κυδωνιῶν (Αἶβαλί), μιᾶς παραλιακῆς πόλεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού βρίσκεται στὴν Αἰολίδα. Τὴν ἑλληνορθόδοξη συνείδησι καί τὴν μαχητικὴν Ῥωμιοσύνην τῶν Κυδωνιατῶν θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ διερευνήσουμε μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα ἐνὸς διασήμου Θεσσαλοῦ, τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, καί ἐνὸς πολὺ γνωστοῦ τέκνου τοῦ Αἶβαλιοῦ, τοῦ Φώτη Κόντογλου.

Οἱ Κυδωνίες ἰδρῦθηκαν ἀπὸ Ἕλληνες τῆς Μυτιλήνης περὶ τὸ 1600. Τὸ 1773 ἓνα σπουδαῖο τέκνο τῶν Κυδωνιῶν, ὁ ἱερεὺς (Οἰκονόμος) Ἰωάννης Δημητράκέλλης κατόρθωσε νὰ ἀποσπᾶσει ἀπὸ τὸν Σουλτάνο τὸ προνόμιο νὰ κατοικοῦν μόνον Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι στὴν πόλιν. Ἔτσι, μέχρι τὴν Καταστροφὴ τοῦ 1922 τὸ Αἶβαλί ὑπῆρξε κέντρο ἑλληνικῶν γραμμάτων καί πολιτισμοῦ. Οἱ ἐλάχιστοι Τούρκοι πού διέμεναν στὴν πόλιν ἦσαν μερικοὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι. Τὸ 1919 λειτουργοῦσαν δέκα ἑλληνικὰ σχολεῖα ὅλων τῶν βαθμίδων γιὰ ἀγόρια καί κορίτσια. Τὸ 1917, στὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου διωγμοῦ τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ κάτοικοι τῶν Κυδωνιῶν ἐκτοπίσθηκαν στὸ Μπαλικεσίρ. Τότε σταμάτησαν νὰ λειτουργοῦν γιὰ ἓνα διάστημα τὰ ἐκπαιδευτήρια καί τὰ κτήριά τους βεβηλώθηκαν ἀπὸ φανατικούς Μουσουλμάνους.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1922, μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τὰ Κεμαλικὰ στρατεύματα εἰσῆλθαν στὸ Αἶβαλί καί συνέλαβαν ὅλους τοὺς ἄνδρες ἡλικίας 16-45 ἐτῶν. Τοὺς μετέφεραν σὲ Τάγματα Ἐργασίας στὰ βάρη τῆς Ἀνατολίας, δηλαδὴ σὲ καταναγκαστικά ἔργα. Ἀπὸ τοὺς 3.000 συλληφθέντες ἐλάχιστοι ἐπέζησαν. Ἐνας ἐξ αὐτῶν εἶναι καί ὁ γνωστός λογοτέχνης Ἡλίας

Βενέζης, ὁ ὁποῖος ἀφηνγήθηκε τὴν περιπέτειά του στὸ ἱστορικό μυθιστόρημα: *Τὸ Νούμερο 31328*. Ἦταν ὁ ἀριθμὸς πού εἶχε ὡς αἰχμάλωτος γιὰ νὰ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους δεσμοφύλακες.

Ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1780-1857), λαμπρὸ τέκνο τῆς Θεσσαλικῆς γῆς, ὑπῆρξε λόγιος, πολυγλωσσότατος συγγραφεύς, μαχητικὸς πατριώτης, κορυφαῖος ρήτωρ καὶ παραδοσιακὸς θεολόγος. Τὸ 1819 βρέθηκε στὶς Κυδωνίες, ὅπου λειτουργοῦσε φημισμένη Ἑλληνικὴ Σχολή (καὶ τυπογραφεῖο μὲ δωρεὰ τοῦ Γάλλου Διδότου). Ὁ Οἰκονόμος μίλησε στοὺς μαθητὲς καὶ στοὺς καθηγητὲς. Ὁ λόγος αὐτός, μὲ τὸ ὄνομα «Κυδωνιακὸς Β΄», σώζεται στὴν Ἱερά Μονὴ Λογγοβάρδας Πάρου. Ἐκφώνησε καὶ ἄλλη ὁμιλία, τὸν Κυδωνιακὸ Α΄ *περὶ Φιλαδελφείας*, ἀλλὰ δὲν σώζεται ἀντίτυπο. Ὁ Κυδωνιακὸς Β΄ ἔχει ὡς τίτλο: *Περὶ τῆς Ἀγάπης τῆς Πατρίδος* καὶ ἀποτελεῖ μία θαυμάσια καὶ τεκμηριωμένη θεολογικὴ καὶ φιλολογικὴ πραγματεία περὶ τοῦ ὑγιοῦς πατριωτισμοῦ. Ὁ Οἰκονόμος χαρακτηρίζει τὸν πατριωτισμὸ ὡς καθῆκον τοῦ Χριστιανοῦ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ πρὸς τὴν κοινωνία. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ἀπὸ τοὺς Πατέρες καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία.

Ὁ ρήτωρ καλεῖ ὡς ἐξῆς τοὺς μαθητὲς τῆς Σχολῆς τῶν Κυδωνιῶν: «Ἕλληνες Χριστιανοί, ὑπηρετεῖτε εἴσθε τῆς θείας δικαιοσύνης... Μὴ λησμονήσετε πώποτε ὅτι πολεμεῖτε ἐξ ἀνάγκης, καὶ μάχεσθε γενναίως ὄχι μόνον ὡς ἀπόγονοι κατὰ γένος τῶν γενναίων Ἀριστειδῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ὄπαδοὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ Γεωργίων καὶ Δημητρίων καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἐκκλησίας εὐσεβεστάτων στρατιλατῶν». Εἴστε, τοὺς λέει, ἀπόγονοι τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ συνεχιστὲς τῶν ἀγῶνων τῶν στρατιωτικῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας. Τὰ ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποιοεῖ ὁ Οἰκονόμος εἶναι εὐφυῶς ἐπιλεγμένα ὥστε νὰ προετοιμάσουν τοὺς Κυδωνιάτες γιὰ τὸν Μεγάλον Ἐσσηκωμὸ πού ἄρχισε δύο χρόνια μετὰ τὴν ἐκφώνηση τῆς συγκεκριμένης ὁμιλίας.

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁμιλεῖ στοὺς Κυδωνιάτες γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ὁμόνοιας καὶ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν διχασμῶν. Τοὺς ἐπαινεῖ γιὰ τὴν πόλη τους πού εἶναι ἀμιγῶς ἑλληνικὴ καὶ τοὺς καλεῖ νὰ θυμηθοῦν ὅτι πρέπει νὰ σεμνύονται γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τους. Θεωρεῖ τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων ὡς κληρονόμο τῶν παραδόσεων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ ὁμιλία τοῦ Οἰκονόμου ἀπευθύνεται σὲ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἔχουν Πίστη στὸν Χριστὸ καὶ σαφῆ ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ παιδεία. Τὸ μῆνυμα τοῦ Οἰκονόμου πρὸς τοὺς Κυδωνιάτες εἶναι: Ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἴστε Χριστιανοί καὶ Ἕλληνες, εἶναι καθῆκον σας νὰ ἀγαπᾶτε τὴν Πατρίδα. Καὶ ὑπὸ στενὴ ἔννοια, τὸ Αἶβαλί, καὶ ὑπὸ εὐρεία ἔννοια, τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων.

Τήν διαχρονική έλληνικότητα τών Κυδωνιατῶν καταγράφει καί ὁ Φώτης Κόντογλου, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στό Αἶβαλι τό 1895 καί ἀπεβίωσε στήν Ἀθήνα τό 1965. Ἦλθε στήν κυρίως Ἑλλάδα τό 1922 ὡς πρόσφυγας. Στό κλασικό ἔργο του *Τό Αἶβαλι ἡ πατρίδα μου* ὁ διακεκριμένος ἀγιογράφος, λογοτέχνης καί δοκιμογράφος περιγράφει τήν τάση τῶν Κυδωνιατῶν νά βαπτίζουσαν τά παιδιά τους μέ ἀρχαῖα ἑλληνικά ὀνόματα: Μιλτιάδης, Ξενοφῶν, Ὀδυσσεύς, Λεωνίδας, Ἀλέξανδρος, ἀλλά καί Βυζαντινά, ὅπως Βελισσάριος, Παλαιολόγος, Δούκας, Φωκᾶς καί, βεβαίως, ὀνόματα Ἁγίων. Οἱ γυναῖκες ἐπίσης εἶχαν ὀνόματα ἀρχαῖα ἑλληνικά ὅπως Ἰσμῖνη, Ἀνδρομάχη, Καλλιόπη, Ἀθηνᾶ, Ἀσπασία, Κλεονίκη κ.ἄ. καθῶς καί βυζαντινά, ὅπως Καντακουζηνή, Μελισσινή, Γρηγορία.

Ὁ Κόντογλου ὑπογραμμίζει τόν θαυμασμό τῶν συμπατριωτῶν του γιά τούς ἥρωες τοῦ 1821. Οἱ Μικρασιάτες τῶν Κυδωνιῶν (Αἶβαλιῶν) θυμόντουσαν μέν τήν σφαγή τῶν προγόνων τους τό 1821, ἀλλά δέν δίσταζαν νά παίζουσαν θεατρικά δράματα ἢ νά φοροῦσαν στολές πού ἀναφέρονται στούς ἥρωες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ κάτοικοι τῶν Κυδωνιῶν στά χρόνια τοῦ Κόντογλου ἦσαν καί Ἀρχαῖοι καί Βυζαντινοί καί Νεοέλληνες καί πρωτίστως εὐλαβεῖς Ὁρθόδοξοι. Διηγείται ὁ κυρ-Φώτης ὅτι τήν Πρωτομαγιά ὁ κόσμος πῆγαινε στά ἐξοκκλίσια. Ἐκεῖ πῆγαιναν ἐκδρομή καί οἱ μαθητές μαζί μέ τούς δασκάλους τους. Εἶναι ἰδιαίτερη ἡ ἀγάπη τοῦ Κόντογλου γιά τήν Μονή τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπου ἠγούμενος ἦταν ἕνας θεῖος του ἀπό τήν οἰκογένεια τῆς μητέρας του.

Ὁ Κόντογλου περιγράφει γλαφυρότατα τήν ἑλληνορθόδοξη παιδεία, τόν πολιτισμό καί τήν εὐλάβεια τῶν Κυδωνιατῶν μέχρι τήν καταστροφή τοῦ 1922. Εἶναι συμβολικό ὅτι καί οἱ δύο Μητροπολίτες τῆς εὐρύτερης περιοχῆς βρῆκαν μαρτυρικό θάνατο στά χέρια τῶν Τούρκων. Ὁ Κυδωνιῶν Γρηγόριος καί ὁ Μοσχονησίων Ἀμβρόσιος. Τούς τιμοῦμε ὡς Ἁγίους τήν Κυριακή πρὸ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μαζί μέ τόν Χρυσόστομο Σμύρνης καί τούς «σύν αὐτῷ ἀνααιρεθέντας».

Ὁ συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι χιλιάδες Αἶβαλιῶτες ἔλαβαν μέρος στήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση καί πολέμησαν στό πλευρό τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Λόντου, τοῦ Νικηταροῦ, τοῦ Κριεζώτη καί ἄλλων ὀπλαρχηγῶν. Ἀρκετοί Ἑλληνες τοῦ Αἶβαλιῶ ἦσαν παρόντες καί ἔπεσαν μαχόμενοι στά Δερβενάκια, στά Ψαρά, στήν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, στή μάχη τοῦ Πέτα, στήν Κάρυστο καί ἄλλοῦ.

Τό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του τό ἀφιερώνει ὁ Κόντογλου στόν Νεομάρτυρα Ἅγιο Γεώργιο ἀπό τό Πιτύος τῆς Χίου, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός ὡς Ἅγιος Γεώργιος ὁ Χιοπολίτης. Μαρτύρησε στίς Κυδωνίες στίς 26 Νοεμβρίου

1807 μπροστά στά μάτια πολλῶν Χριστιανῶν. Ἡ βασανιστική ἐκτέλεση δι' ἀποκεφαλισμοῦ ἔγινε σέ δημόσια θέα πρὸς παραδειγματισμόν. Ὁ Γεώργιος στά νιάτα του εἶχε ἀλλαξοπιστίσει γιὰ νά γλυτώσει τὴν φυλάκιση στὴν Καβάλα. Εἶχε κλέψει... ἓνα καρπούζι ἀπὸ τουρκικὸ μποστάνι. Σέ μεγαλύτερη ἡλικία ἀποφάσισε νά ἐπανέλθει στὴν Ὁρθοδοξία καὶ ἔκανε δημόσια ὁμολογία πίστεως μπροστά στὸν Τοῦρκο ἱεροδικαστὴ τοῦ Ἀἰβαλιοῦ. Ἡ τιμωρία γιὰ Μουσουλμάνο πού ἀρνεῖτο τὴν θρησκεία του ἦταν ὁ θάνατος! Ὁ Κόντογλου καταγράφει τὴν συγκίνηση τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τίμησαν ὡς Ἅγιο τὸ παλληκάρι πού μαρτύρησε γιὰ τὴν Πίστη τοῦ Χριστοῦ. Τέτοιοι Νεομάρτυρες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κράτησαν ψηλά τὸ ἑλληνορθόδοξο φρόνημα καὶ ἀπέτρεψαν τὸν μαζικὸ ἐξισλαμισμὸ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Ἡ διαχρονικὴ ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ ἡ ἀκλόνητη Ὁρθόδοξη Πίστη τῶν Μικρασιατῶν ἐνέπνευσε τὸν κυρ-Φῶτη ἀπὸ τὸ Ἀἰβαλί ὅταν ἔγραφε τὸν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου του:

«Ακατάλυτη ἑλληνικὴ φύτρα! Ποτές δὲν θά ξεραθεῖς, ποτές δὲν θά πεθάνεις! Ἀπὸ τὸ γέρικο καὶ τιμιώτατο κορμί σου πετιοῦνται ὀλοένα καινούργια βλαστάρια πού γεύοντάς τα καὶ τ' ἀγρίμια ἡμερεύουνε. Σέ κάθε καινούργια γέννα σου χαίρεται ὁ κόσμος, μὰ οἱ ὄχτροί σου τὰ κράζουνε στερνοπαῖδια, ὡς πού δὲν ἀργεῖς νά φέρεις ἄλλον δράκο στὸν κόσμο, κι ἀποσβολώνονται!».

Καὶ ἐμεῖς ἄς διδαχθοῦμε ἀπὸ ὅλα αὐτά καὶ ἄς προσευχηθοῦμε: Αἰωνία ἡ μνήμη τῶν πολυαρίθμων Κυδωνιατῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πού ἀγωνίσθηκαν μέ κάθε τρόπο γιὰ νά διαφυλάξουν τὴν Χριστιανικὴ Πίστη καὶ τὴν ἑλληνικὴ συνείδηση ὑπὸ λίαν δυσχερεῖς συνθῆκες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τόμος Α΄: *Λόγοι*, ἐπιμέλεια Θεοδοσίου Σπεράντζα, Ἀθῆνα 1971.

Φῶτη Κόντογλου: *Τὸ Ἀἰβαλί ἢ Πατρίδα μου*, ἐκδόσεις Μεταίχμιο, Ἀθῆνα 2022.

Αἰγάκης Μολυβιάτη-Βενέζη: *Τὸ Χρονικὸ των Δέκα Ἡμερῶν* (Αἰβαλί-Κυδωνίες 1922), ἔκδοση Ἑλληνικοῦ Ἰδρύματος Ἱστορικῶν Μελετῶν, Ἀθῆνα 2018.

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Ἡ Μικρά Ἀσία εἶναι ἡ πανάρχαια κοιτίδα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖ γεννιήθηκε ὁ Ὅμηρος. Ἐκεῖ, γιά πρώτη φορά, ἀφυπνίστηκε ἡ ἀνθρώπινη σκέψη καί συντελέστηκε τό πέρασμα ἀπό τόν μῦθο στόν λόγο. Ἡ Μικρά Ἀσία γέννησε τόν Θαλῆ τόν Μιλῆσιο, τόν Ἡράκλειτο τόν Ἐφέσιο, τόν Πυθαγόρα τόν Σάμιο, τόν Ἡρόδοτο. Στήν Ἰωνία καί Αἰολία οἱ τεχνίτες δημιούργησαν τόν περιλάμπρο ἰωνικό ρυθμό. Στήν Καππαδοκία πρῶτα καί ὕστερα σέ ὅλη τήν γῆ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συνταίριασαν τήν κλασική Ἑλλάδα μέ τήν διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ Μικρά Ἀσία ἀποτέλεσε γιά δέκα σχεδόν αἰῶνες τήν σπονδυλική στήλη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὅταν ἡ Μικρά Ἀσία καταλήφθηκε ἀπό τούς Ὄθωμανούς Τούρκους, ἀριθμοῦσε περίπου 25 ἑκατομμύρια χριστιανικό πληθυσμό. Πολύ γρήγορα, ὁμως, λόγω τῶν ἀδιάκοπων τουρκικῶν σφαγῶν καί τῆς ἐπιχειρούμενης γενοκτονίας, ὁ πληθυσμός μειώθηκε δραματικά. Στά 500 χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, στήν Μικρά Ἀσία ὁ τουρκικός πληθυσμός ἀπό 50.000 ἔφθασε τά 6,5 ἑκατομμύρια, ἐνῶ ὁ ἑλληνικός πληθυσμός ἀπό 25 ἑκατομμύρια μειώθηκε σέ 2.150.000.

Παρά τό δημογραφικό ξεκλήρισμα τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἱ Τοῦρκοι δέν κατόρθωσαν νά καθυποτάξουν τήν πολιτιστική του ὑπεροχή καί τήν ἐκπαιδευτική του δραστηριότητα. Σύμφωνα μέ τόν Πρόεδρο τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Κυπρίων Φιλολόγων κ. Δημήτρη Ταλιαδῶρο μόνο στήν πόλη τῆς Σμύρνης λειτουργοῦσαν 79 σχολεῖα, ὅπου φοιτοῦσαν 19.915 μαθητές, ἐνῶ στήν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Σμύρνης τά σχολεῖα ἔφθαναν τά 237 καί οἱ μαθητές τούς 38.729. Σέ αὐτά τά σχολεῖα δίδασκαν 877 δάσκαλοι. Τό γεγονός ὅτι ἐναντι τῶν 237 ἑλληνικῶν σχολεῖων οἱ Τοῦρκοι διατηροῦσαν μόλις 98, καταδεικνύει ξεκάθαρα τό μέγεθος τῆς πολιτιστικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι κάθε ἑλληνικό σχολεῖο ἀντιστοιχοῦσε πρὸς 1.000 Ἑλλήνες κατοίκους, ἐνῶ κάθε τουρκικό πρὸς 8.500 Τούρκους.

Τόν Μάιο του 1919 ο Έλληνικός Στρατός απελευθερώνει τήν Σμύρνη καί τά δυτικά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τό προαιώνιο ἔθνικό ὄνειρο γίνεται πραγματικότητα, πολύ γρήγορα ὅμως τόν Σεπτέμβριο του 1922, θά μετατραπεί σέ ἕναν πραγματικό ἐφιάλτη, τόν ἐφιάλτη του ξερζιζωμοῦ. Ἐνάμισι ἑκατομμύριο πρόσφυγες σώθηκαν ἀπό τήν ἐξόντωση καί ὑποχρεώθηκαν νά ἀποχωριστοῦν τήν γῆ τῶν πατέρων τους καί νά ἀναζητήσουν σωτηρία, κυρίως στήν Μπρέρα Ἑλλάδα, πού τόσο λάτρευσαν γιά αἰῶνες. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Ἀνατολῆς ἐγκαταλείπει κατατρεγμένος τίς ἀρχέγονες κοιτίδες του καί συρρικνώνεται σέ ἄγνωστες γι' αὐτόν περιοχές, κουβαλώντας μαζί του ὅλες τίς ἀναμνήσεις του καί τό ὑψηλό ἐπίπεδο του πολιτισμοῦ του, κτίζοντας παντοῦ στόν ἑλλαδικό χῶρο νέες πολιτείες καί χωριά, δίνοντάς τους ὀνόματα ἀπό τήν γενέθλια γῆ.

Ἡ Κύπρος, ὡς γνωστόν, γράφει ὁ Δημήτρης Ταλιαδῶρος, διατηροῦσε ἀπό τά πανάρχαια χρόνια στενοῦς δεσμούς μέ τήν Μικρά Ἀσία. Τό ἐπιζῶν ἀκόμη σήμερα ἀρχαῖο τοπωνύμιο Ἀχαιῶν Ἀκτί στήν κατεχόμενη Καρπασία, ὑποδηλώνει τήν «εἴσοδο» τους στό νησί, κυρίως ἀπό τήν πλευρά τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς Μικρασίας, τήν ὁποία εἶχαν χρησιμοποιήσει πρῖν καί μετά τόν 13ο/12ο π.Χ. αἰῶνα οἱ Ἀχαιοί.

Χρονικά, ἡ ἔλευση τῶν Ἀχαιῶν στήν Κύπρο συμπίπτει περίπου καί μέ τήν ἐξάπλωσή τους στήν Μικρά Ἀσία. Στά χρόνια πού θ' ἀκολουθήσουν θ' ἀναπτύχθουν στή δυτική Μικρά Ἀσία οἱ Ἴωνες-Ἑλληνες καί ἡ Κύπρος θά δεχθεῖ πολλές ἰωνικές ἐπιδράσεις, πού εἶναι σήμερα φανερό σέ ἀρχαῖα ἔργα τέχνης πού ἀνακαλύπτονται στήν Μεγαλόνησο. Οἱ ἰωνικές ἐπιδράσεις εἶναι τόσο σημαντικές, ὥστε νά γίνεται σήμερα λόγος ἀπό τούς ἀρχαιολόγους γιά ξεχωριστό ρυθμό, τόν λεγόμενο Κυπριοἰωνικό. Οἱ στενές σχέσεις τῆς Κύπρου μέ τήν Ἰωνία ἀντανάκλονται καί σέ ἄλλους τομεῖς, ὅπως στήν θρησκεία καί στήν ὑπαρξη παρόμοιων τοπωνυμίων (π.χ. Σόλοι, ὅπου καί τό Ἀρχαῖο ὁμώνυμο θέατρο), καθώς καί στή συνεργασία σέ ἐπαναστατικό ἀγῶνα κατά τῶν Περσῶν τό 499 π.Χ. ὑπό τόν βασιλιά Ὀνήσιλο, μέ στρατιωτική ἐνίσχυση ἀπό τίς ἰωνικές πόλεις.

Στενές σχέσεις μέ τήν Κιλικία ἀνέπτυξε καί ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνος Εὐαγόρας Α΄, στό πλαίσιο τῆς δικῆς του προσπάθειας γιά ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου ἀπό τόν περσικό ζυγό. Ἐν τέλει, τήν περσική κυριαρχία, τόσο στήν Μικρά Ἀσία ὅσο καί στήν Κύπρο, τερμάτισε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος μέ τήν ἐκστρατεία του στήν Ἀνατολή.

Κατά τά Βυζαντινά χρόνια, παρατηροῦνται κατά καιρούς μετακινήσεις πληθυσμῶν, τίς ὁποῖες ἐπέβαλλαν στρατιωτικοί καί ἄλλοι λόγοι, πού σέ μερι-

κές περιπτώσεις άφοροῦσαν άμεσα τήν Κύπρο σέ σχέση πρός τήν Μικρά Άσία [λ.χ. επί Ίουστινιανού Β΄ μεγάλο τμήμα του πληθυσμού τής Κύπρου μεταφέρθηκε στην Κύζικο (βορειοανατολική Μικρά Άσία)], ενώ σέ άλλη περίπτωση Μαρδαίτες του Λιβάνου μεταφέρθηκαν στην Κύπρο μέσω Μικρής Άσίας, όπως επίσης και Άρμένιοι από τήν Μικρή Άρμενία.

Άξιόλογες, κατά τά πρώτα μετά Χριστόν χρόνια, ήσαν οι θρησκευτικές σχέσεις Κύπρου και Μικρής Άσίας απ΄ όπου ήλθαν στό νησί οι απόστολοι Βαρνάβας και Παῦλος που κήρυξαν τόν Χριστιανισμό. Στενές εκκλησιαστικές σχέσεις καθιερώθηκαν μέ νέπες και δυτικές πόλεις τής Μικρής Άσίας (Γαρσός, Σελεύκεια, Άττάλεια, Έφεσος). Σημαντικότερο γεγονός ήταν επίσης ή άφιξη και εγκατάσταση στην Κύπρο εκκλησιαστικών (βασικά άσκητών) από τήν Μικρά Άσία, ιδίως στά χρόνια τής εικονομαχίας, όπου ίδρυσαν μοναστήρια. Αναφέρουμε λ.χ. τούς ιδρυτές του μοναστηριού τής Καντάρας και τόν άγνωστο άσκητή που μετέφερε στό νησί τήν εικόνα τής Παναγίας του μοναστηριού του Μαχαριά. Τότε, ή εξαίτιας των τότε γεγονότων, γεννήθηκαν και οι πάρα πολλές κυπριακές εκκλησιαστικές παραδόσεις για ιερές εικόνες, φέρετρα μέ όστά άγιων και μαρτύρων και άλλα αντικείμενα που έφθασαν στην Κύπρο από τήν Μικρά Άσία πλέοντας στά κύματα και μέ θεία επέμβαση. Ειδικότερα σέ ό,τι άφορά στις τοπικές κυπριακές παραδόσεις και στους θρύλους, σέ πολλές περιπτώσεις αντικατοπτρίζονται οι γειτονικές ποικίλες σχέσεις Κύπρου-Μικρής Άσίας που επέκτεινονται και πέραν των θρησκευτικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα άποτελεί ή παλαιότερη πεποίθηση των Κυπρίων ότι τό νερό του περίφημου Κεφαλόβρυσου τής κατεχόμενης σήμερα Κυθρέας έφθανε στό νησί μέσω ύπογειου περάσματος, από τήν Μικρά Άσία.

Όλα τά παραπάνω δείχνουν ξεκάθαρα ότι ή Μικρά Άσία και ή Κύπρος είχαν ταυτισθεί μέ τίς τύχες του υπόλοιπου Έλληνισμού και δέν έπαιμαν ποτέ νά μοιράζονται κοινές άγωνίες, κοινούς πόθους και κοινούς εθνικούς άγώνες. Τό ίδιο άκριβώς έπραξαν και στά δύσκολα χρόνια μετά τήν Μικρασιατική Έκστρατεία και τήν καταστροφή που άκολούθησε.

Ή συμμετοχή τής Κύπρου στις πολεμικές επιχειρήσεις (άπό τό Ήμερολόγιο 2022 του Συνδέσμου Μικρασιατών Κύπρου)

[...] Ύπεράνω τής όποιας έπαίσχυντης ποταπότητας στάθηκε ό ήρωισμός των Έλλήνων στρατιωτών και ή συστράτευση μέ άπαράμιλλο σθένος των

Κυπρίων ἐθελοντῶν, ἀξιωματικῶν καί ὀπλιτῶν, ὑπερβαίνοντας τά προσκόμματα τῆς ἀγγλικῆς ἀποικιοκρατικῆς διοίκησης, ὅπως ἐπιτονίζει ὁ Δημήτρης Ταλιαδῶρος στήν περιληπτική ἀπόδοση τῆς ἔρευνάς του «Ἡ Συμβολή τῆς Κύπρου στή Μικρασιατική Ἐκστρατεία 1919-1922». Περίοπτη θέσι κατέχει ὁ Λαπιθιώτης ἔνδοξος στρατηγός Ἰωάννης Τσαγγαρίδης, οἱ ἀνδραγαθίες τοῦ ὁποίου ἀποτυπώνονται στήν μεταθανάτια ἔκδοση τοῦ «Ἡμερολογίου» του. Ἐνδεικτική ἀκόμη ἡ κατάθεση στό «Τετράδιο» τοῦ λοχία Εὐστάθιου Χατζηδημητρίου, μέ τίς ζωντανές ἀφηγήσεις του νά ἐμπνέουν τά βιβλία τῶν παιδιῶν του, Τάκη Χατζηδημητρίου καί Ἴβης Μελεάγρου. Στούς ἡρωικῶς πεσόντες στίς Μικρασιατικές ἐπιχειρήσεις κατατάσσονται ὁ Ὑπίατρος Λαρνακέας Ἰωάννης Μαρσέλλος καί ὁ κυπριακῆς καταγωγῆς Ἀλεξανδρινός Χαράλαμπος Θεοδοσίου. Τήν πολύπλευρη προσφορά τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ καί τοῦ Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημου Μυλωνᾶ στούς Μικρασιάτες πρόσφυγες ὑπομμινίσκουν ἀντιστοίχως τά κείμενα τῆς Ἴβης Μελεάγρου καί τοῦ Μιχάλη Ἀντωνίου, ἐνῶ τή συμπαράσταση στόν ἄμαχο πληθυσμό τῆς Μικρασίας ἀπό τόν ἐθνομάρτυρα τῆς Γύφου Ἀρχιμανδρίτη Ματθία Παυλίδη φωτίζει ὁ Κωστής Κοκκινόφτας.

Τά δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς στόν κυπριακό Τύπο

Ὅπως γράφει ἡ Κατερίνα Λάμπρου, Διδάκτωρ σέ θέματα Πολιτιστικῆς Πολιτικῆς, Διαχείρισης καί Ἐπικοινωνίας, Σύμβουλος Τύπου & Ἐπικοινωνίας στήν Πρεσβεία τῆς Ἑλλάδος στήν Κύπρο, σύσσωμος ὁ κυπριακός Τύπος κάλυψε τίς ἐξελίξεις πρὶν, κατά τήν διάρκεια καί τούς μῆνες μετά τήν Μικρασιατική Καταστροφή, μέ πρωτοσέλιδα καί ἐκτενῆ ἐσωτερικά ἀφιερῶματα (ρεπορτάζ, ἀνταποκρίσεις, ἄρθρα γνώμης καί σχόλια), ἐνωμένος στήν ἀνάγκη ἀλληλεγγύης, παρά τήν ἔντονη διαφοροποίησή του σέ φιλοβενιζελικό καί φιλοβασιλικό.

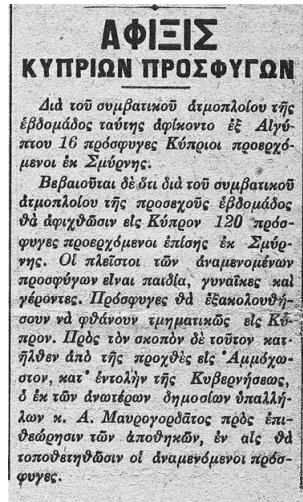
Ἡ Ἀφροδίτη Ἀθανασοπούλου, Ἐπὶκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στό Πανεπιστήμιο Κύπρου, παρουσιάζει τό δράμα τῶν προσφύγων μέσα ἀπό ἓνα μικρό μόνο μέρος ἀπό τό πλῆθος τῶν δημοσιευμάτων γιά τήν Μικρασιατική Καταστροφή στίς κυπριακές ἐφημερίδες πού κυκλοφοροῦσαν τότε, ἐβδομαδιαίως, στίς μεγαλύτερες πόλεις/ἐπαρχίες τοῦ νησιοῦ (Λευκωσία, Λάρνακα, Λεμεσός, Πάφος).

Κοινό χαρακτηριστικό τῶν ἄρθρων εἶναι ἡ ρητορική τους, ἡ ὁποία προδια-

θέτει άμεσα τόν άναγνώστη για τό μέγεθος τής έθνικῆς καταστροφῆς, πού έχει χαρακτήρα Άποκάλυψης: «Η θάλασσα [...] παρέχει τά υγρά νῶτα της διά νά μεταφέρωνται επί αὐτῶν ἄθλιοι καί δύστυχοι άνθρωπινα ὑπάρξεις ἀπό τόν Τουρκικόν Ἄδην εἰς τίν γῆν» («Κυπριακός Φύλαξ» Λάρνακας, 7.9.1922). «Οἱ τραγικοί κύκλοι τής Δαντικῆς κολάσεως ὡχριοῦν πρό τοῦ Συμριναϊκοῦ μαρτυρίου. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία δέν ἀνέγραψε τραγικώτερον σελίδα» («Σάλπιγξ» Λεμεσοῦ, 9/22.9.1922).

Ἡ ρητορική αὐτή δέν εἶναι ἄσχετη μέ τό γεγονός ὅτι ἡ κάλυψη τῶν γεγονότων στηρίζεται βασιικά στις ἀφηγήσεις τῶν ἴδιων τῶν προσφύγων, πού δίνουν τόν τόνο τής ἀνθρώπινης συμφορᾶς, τής ἀπανθρωποποίησης: «Εἶχον δέ τίν ἀνατριχαστικήν φρικὴν νά βλέπωσι παρὰ τό τελωνεῖον [τῆς Σμύρνης] σειρᾶς ὅλας ἀνθρώπων μέ δεμένα χέρια καί τᾶς κεφαλᾶς ἀποκομμένες. [...] Ἡ θάλασσα δέ ἦτο γεμάτη πτώματα πλασμάτων τά ὅποια ἐλογχίζοντο ἀπό μαινομένους στρατιώτας, ἢ ἀλλόφρονα ἐρρίπτοντο εἰς αὐτήν προτιμῶντα τόν πνιγμόν» («Κυπριακός Φύλαξ» Λάρνακας, 7.9.1922). Ἀνάλογες φρικιαστικές ἀφηγήσεις –μέ γυναῖκες νά σκοτώνουν τά παιδιά τους, ἢ ἀδελφούς νά πνίγουν τίς ἀδελφές τους, ἢ ἀνθρώπους νά αὐτοκτονοῦν πέφτοντας στήν θάλασσα, γιά νά ἀποφύγουν τίν μάχη-ρα καί τίν ἀτίμωση– καταγράφουν πολλές ἀκόμη κυπριακές ἐφημερίδες.

Οἱ εὐθύνες τής Καταστροφῆς ἐπιρρίπτονται στήν (φιλο)βενιζελική ἢ στήν (φιλο)βασιλική πλευρά, ἀναλόγως μέ τίν πολιτική θέση τής κάθε ἐφημερίδας, μιά πού ὁ Ἐθνικός Διχασμός εἶχε ἀντίκτυπο καί στήν Μεγαλόνησο. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι στά πολιτικά σχόλια τῶν κυπριακῶν ἐφημερίδων πού ἐξετάζουν τίς εὐθύνες τῶν Μεγάλων Δυνάμεων γίνεται ἕνας προσεκτικός διαχωρισμός τοῦ ρόλου τῆς «καλῆς» Μ. Βρετανίας ἔναντι τῶν «κακῶν» Φράγκων (ἢ «κουτοφράγκων»), Γάλλων καί Ἰταλῶν, οἱ ὅποιοι ἀναθεματίζονται καί δαμιονοποιοῦνται (ἰδίως οἱ Γάλλοι). Προφανῶς, αὐτή ἡ «δημοσιογραφική πολιτική» γίνεται (καί) γιά λόγους ἐπιβίωσης ἀπό τίν λογοκρισία τῆς βρετανικῆς ἀποικιακῆς Διοίκησης στό νησί.

Δημοσίευμα ἐφημερίδας τοῦ 1915 γιά τόν πρῶτο διωγμό (1914-1918). Κύπριοι ἐγκατεστημένοι στήν Μικρά Ἀσία καί Συμρινοί πρόσφυγες φτάνουν στήν Κύπρο.

Οί πρόσφυγες

Διαβάζουμε σέ κείμενο τοῦ Βλάση Ἀγτζίδη, στὴν «Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία», στίς 5 Ὀκτωβρίου 2014:

«Ἐνα ἀπὸ τὰ λιγότερο γνωστά θέματα τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς εἶναι ἡ ὑποδοχή καὶ ἡ περιθάλψη τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων στὴν Κύπρο ἀμέσως μετὰ τὰ δραματικά γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1922. Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ στὴν γνώση τοῦ θέματος αὐτοῦ μᾶς ἔκθεσης πού ἔγινε στὴν Λευκωσία τὴν ἐπέτειο τῶν ὀγδόντα ἐτῶν ἀπὸ τὴν Καταστροφή, μὲ θέμα “Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ στίς κυπριακές ἐφημερίδες”».

Κεμίλιο συνέλεξε ὁ Σύνδεσμος Μικρασιατῶν Κύπρου, πού βρίσκεται στή μόνιμη ἔκθεση πού θὰ φιλοξενεῖται στό Βυζαντινὸ Μουσεῖο Λευκωσίας. Αἰσιοποιώντας τὸ ὑλικὸ τῆς ἔκθεσης αὐτῆς ἡ ἱστορικός Ἀφροδίτη Ἀθανασοπούλου παρουσιάζει τὸ θέμα τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων στὴν Κύπρο:

Θεωρεῖται ὅτι ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο ἕως τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1922 κατέφθασαν στὴν Κύπρο 2.400 πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία. Ἀπὸ αὐτοὺς, οἱ 1.700 εἶναι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι εἶναι εἴτε Μικρασιάτες, ἀντιμετωπιζόμενοι ἀπὸ τὶς βρετανικὲς Ἀρχές ὡς «Ἕλληνες ὑπῆκοοι», εἴτε Κύπριοι, οἱ ὅποιοι θεωροῦνταν ὅτι εἶχαν βρετανικὴ ὑπηκοότητα. Οἱ ὑπόλοιποι πρόσφυγες ἦταν Ἀρμένιοι ἀλλὰ καὶ Βρετανοὶ πού ἐργάζονταν στὴν Μικρὰ Ἀσία. Ὁ πραγματικὸς ἀριθμὸς ὁμῶς ὅσων ἔφτασαν τελικά στό νησί δέν εἶναι γνωστός.

Οἱ πρόσφυγες παρουσιάζονται ἀπὸ ὅλες τὶς ἐφημερίδες σέ ἀξιοθρήνητη κατάσταση, κυρίως ψυχολογικά: «Οἱ πλεῖστοι ἐκ τούτων εὐρίσκονται εἰς ἐλεινὴν κατάστασιν, ἡμίγυμνοι, μὲ γυμνά πόδια καὶ εἰς κατάστασιν τρώμου ἐκ τῶν φρικωδῶν πικρῶν ἀναμνήσεων» («Κυπριακὸς Φύλαξ» Λάρνακας, 7.9.1922). «Μπότερες μὲ τὰ μάτια τῶν γεμᾶτα δάκρυα ἔσφιγγαν εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν τὰ βρέφη τῶν, [...] ἄλλα μὲ τὸ πρόσωπον στυγνὸν ἠτένιζον τὸν κόσμον μὲ ἓνα βλέμμα ἀπλανές καὶ ἀπολιθωμένον» («Σάλπιγξ» Λεμεσοῦ, Νοέμβριος 1922).

Ἐνα δευτέρου στοιχεῖο, πού ἔχει τὸ ἐθνολογικὸ ἐνδιαφέρον του, εἶναι ὅτι οἱ πρόσφυγες δέν μιλοῦν ἑλληνικά: στὰ δημοσιεύματα τοῦ κυπριακοῦ Τύπου γίνεται λόγος γιὰ γυναῖκες καὶ παιδιά «ἀγνοοῦντα τελείως τὴν Ἑλληνικὴν» καὶ γιὰ «Τουρκοφώνους ὁμογενεῖς». Ἀναγνωρίζονται, δηλαδή, ὡς «ἀδελφοί» στὴν βάση ὅχι τῆς γλώσσας, ἀλλὰ τῆς ἐθνικῆς (πολιτισμικῆς) καὶ θρησκευτικῆς τους ταυτότητας: Ἕλληνες ὀρθόδοξοι. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Μικρὰ Ἀσία στὰ δημοσιεύματα τοῦ κυπριακοῦ Τύπου ἀναφέρεται ὡς «Ἀλλαγία» καὶ οἱ πρόσφυγες ὡς «οἱ ἐξ Ἀλλαγίας πρόσφυγες».

Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι συγκινητική. Προκαλεῖ ἀληθινὰ θαυμασμό ὁ μηχανισμός πού σπίνεται ἐκ τοῦ μηδενός καί ταχύτατα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀνθρωπιστικῆς κρίσης πού χτυπάει τό ἀγροτικό καί φτωχό νησί τῆς Κύπρου. Καθοριστικό ρόλο παίζει ἡ Ἀρχιεπισκοπή, σέ συνεργασία μέ τίς ἑλληνικές Δημοτικές Ἀρχές κάθε μεγάλης πόλης. Οἱ σύλλογοι Κυριῶν καί Δεσποινίδων ἐπωμίζονται τό μεγαλύτερο βάρος τῆς φροντίδας τῶν προσφύγων.

Μιά ἄλλη ἐνδιαφέρουσα πτυχή εἶναι οἱ φτωχοί σέ ἐπαρχίες ἀπομακρυσμένες, ὅπως αὐτή τῆς Πάφου, οἱ ὅποιοι, ἐπειδή δέν ἔχουν χρήματα νά δώσουν, προσφέρουν τά γεννήματά τους: κριθάρι, σιτάρι, κολοκάσι, ἀκόμπ καί λεμόνια! (ἐφ. «Πάφος», 27.10.1922). Εἶναι ἐντυπωσιακό τό χρηματικό ποσό πού συγκεντρώνεται (κυρίως μέσῳ ἐράνων) ὄχι μόνο γιά τήν ἐνίσχυση τῶν τοπικῶν ἐπιτροπῶν ἀποκατάστασης τῶν προσφύγων ἀλλά καί γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ ἀντίστοιχου μηχανισμοῦ ἀρωγῆς στήν μητέρα-Ἑλλάδα. Γιά τά τότε οἰκονομικά δεδομένα πρόκειται γιά (συλλογικό) ἄλλο. Δέν λείπουν φυσικά καί οἱ ἐξαιρέσεις, ὅπως ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ τό πρωτοσέλιδο τῆς σατιρικῆς ἐφημερίδας «Πειρασμός Δεμεσοῦ» (15/28. 10.1922) μέ τίτλο «Ντραπῆτε...!» πού, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ἀπευθύνεται σέ μιά μερίδα πλουσιῶν τῆς κοινωνικῆς ἐλίτ ἡ ὅποια «δέν ὑπογράφει τά χαρτιά» (τά ἐγγυητήρια).

Βρετανική ἀπανθρωπιά

Χαρακτηριστική εἶναι ἡ στάση τῶν βρετανικῶν Ἀρχῶν κατοχῆς ἀπέναντι στούς πρόσφυγες. Ἐπιτρέπουν τήν ἀποβίβαση σέ ὅσους κατάγονταν ἀπό τήν Κύπρο καί εἶχαν κατά συνέπεια τή βρετανική ὑπηκοότητα, στούς Βρετανούς, ἀλλά καί στούς Ἀρμένιους, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι δέν ὑπάρχει γι' αὐτούς πατρίδα.

Ἡ ἀνάληψη στάση τῶν Βρετανῶν ἀνάγκασε τόν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου νά ἀποστείλει ἐπιστολή πρὸς τήν διεθνή κοινότητα καί τήν βρετανική κυβέρνησι, ὅπου περιγράφει τήν τραγική κατάσταση: «Χριστιανοί πρόσφυγες ἀπό τήν Μικρά Ἀσία καταφθάνουν καθημερινά στίς Κυπριακές ἀκτές μέ ἱστιφόρα. Ἡ Κυβέρνησι ἀρνεῖται νά ἐπιτρέψει ἔστω καί τήν πρόσκαιρη ἀποβίβασί τους, ὑποχρεώνοντάς τους νά συνεχίσουν τίς περιπλανήσεις τους στήν θάλασσα μέσα σέ μικρά πλοῖα καί σέ καιρό τρικυμίας κατά τήν διάρκεια τοῦ χειμῶνα. Ἔχουν σημειωθεῖ ναυάγια καί θάνατοι προσφύγων λόγῳ συνωστισμοῦ καί κακουχιῶν. Παρακαλῶ ἐνεργήστε ἔτσι πού νά τεραπιστεῖ τό μαρτύριο χριστιανῶν

καί ἐπιτραπεί ἡ ἀποβίβαση τῶν προσφύγων στήν Κύπρο καί ὅπως ἡ Κυπριακή Κυβέρνηση παράσχει σέ αὐτούς τήν ἀπόλυτα ἀναγκαία βοήθεια».

Οἱ ἐκκλησιαστικές καί δημοτικές Ἀρχές τοῦ νησιοῦ κατέβαλαν ἄοκνες προσπάθειες γιά τήν ἀνατροπή αὐτῆς τῆς ἀπαγόρευσης, ὅπως δείχνουν τά (ἄρκετά) δημοσιεύματα πού ἀφιερώνονται στό θέμα. Ἀξίζει νά διαβαστεῖ ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κύριλλου Γ΄ μέ Ἀρχές τοῦ Λονδίνου, γιά τήν ἐπίδειξη ἐλέους σέ «Χριστιανούς» (τονίζεται τό θρήσκευμα καί ὄχι ἡ ἐθνική ταυτότητα), πού ἡ ζωή τους κρεμόταν οὐσιαστικά ἀπό τήν ἀπόφαση τῶν βρετανικῶν Ἀρχῶν. Τό θέμα ἔφθασε μέχρι τήν Βουλή τῶν Κοινοτήτων, μέ ἐπερώτηση τοῦ βουλευτῆ Ὁ' Connor, ἀλλά ἡ ἀπάντηση ἐκ μέρους τοῦ ὑφυπουργοῦ τῶν Ἀποικιῶν Ormsby Gore ἦταν κοφτή: «Φοβοῦμαι ὅτι τό ὑλικόν καί οἱ πόροι τοῦ προσωπικοῦ τῆς Νήσου ἐπιβαρύνονται εἰς τό ἀνώτατον σημεῖον».

Ἡ κάμψη τῆς αὐστηρῆς στάσης τῆς βρετανικῆς Διοίκησης ἐπῆλθε μέ τό ἀζημίωτο: οἱ οικονομικοί ὄροι ἦταν δυσβάσταχτοι καί ἀπαιτητοί «μέχρι κεραίας»: «1ον. Νά καταβληθῆ τό ποσόν τῶν 250 λιρῶν διά τήν ἐν τῷ λομοκαθατηρίῳ συντήρησιν τῶν προσφύγων. 2ον. Νά δοθῶσι προσωπικά ἐγγυήσεις διά τό ποσόν 12.000 λιρῶν διά τήν συντήρησιν τῶν προσφύγων τούτων ἐπί ἕν ἔτος ἐν Κύπρῳ. Ἐκαστον δέ ἄτομον δύναται νά παράσχη ἐγγύησιν διά ποσόν οὐχί κατώτερον τῶν 100 λιρῶν καί μί ὑπερβαῖνον τάς 1.000 λίρας» («Ἐλευθερία» Λευκωσίας, 5/18.10.1922). Ὅλα, ἀκόμη καί τά ξενοδοχεῖα, ἀκόμη καί τά δωμάτια τοῦ «rest house» στό Διοικητήριον, ἀκόμη καί τά πρόστιμα γιά τήν (ἀναγκαστική) καθυστέρηση τοῦ ἀπόπλου τῶν πλοίων κατά τήν χρονοβόρα διεξαγωγή τῶν διαπραγματεύσεων, ἔπρεπε νά πληρωθοῦν ἀπό τούς Ἑλλήνες τῆς Κύπρου.

Περὶ τό νά εἰπωθεῖ ὅτι τά ποσά τῶν ἐγγυήσεων γιά τήν ἐποχὴ ἐκεῖνη εἶναι ἐξωφρενικά. Παρ' ὅλα αὐτά, θά συγκεντρωθοῦν: «ἤρξαντο πυρετώδεις ἐνέργειαι [...] πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ποσοῦ διά τὰς δαπάνας [...] ἐν τῷ λομοκαθατηρίῳ καί τῆς ἐξευρέσεως τῶν πολιτῶν, οἵτινες θά παράσχουν τὰς προσωπικὰς ἐγγυήσεις διά τό ποσόν τῶν 12.000 λιρῶν [...] ὅπως ἐπιτραπῆ εἰς τούς πρόσφυγας νά ἀποβιβασθῶσι» («Ἐλευθερία» Λευκωσίας, 5/18.10.1922).

Εἶναι φανερό ὅτι πίσω ἀπό τίς δυσκολίες καί τίς ὑπέρογκες «ἐγγυήσεις» πού ἀξιώνουν οἱ Βρετανοί, ἐλέγχοντας τήν ροή Ἑλλήνων τῆς Μικρασίας στήν Κύπρο, κρύβεται ὁ φόβος τους νά μὴν αὐξηθεῖ ἀκόμη περισσότερο τό ἑλληνικό στοιχεῖο, προβάλλοντας πιό δυναμικά τό ἐνωτικό αἷτημα.

Ἡ δημιουργία τοῦ Συνδέσμου Μικρασιατῶν Κύπρου

Ἡ δημιουργία τοῦ Συνδέσμου Μικρασιατῶν Κύπρου τό 2009 ἔδωσε μιά νέα διάσταση στίς προσπάθειες καταγραφῆς τῆς ἀμφίδρομης ἀδελφικῆς σχέσης μεταξύ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί Κύπρου πού ξεκινᾷ ἀπό τά βάθη τῶν αἰῶνων καί ἐπεκτείνεται στίς μέρες μας. Ἐκθέσεις, συλλογές, λογοτεχνήματα ἀλλά καί ἐπιστημονικά συνέδρια ἐπιτρέπουν νά μελετοῦμε σήμερα καλύτερα ἀπό ποτέ, ἐκτός ὄλων τῶν ἄλλων, τήν καλύτερη ἐποπτεία στό θέμα τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων τοῦ 1922 στήν Κύπρο. Χαρακτηριστικό εἶναι τό διήγημα «Ἀλέξανδρος Ἐμμανουήλ Κεχαγιόγλου» τῆς Μόνας Σαββίδου-Θεοδοῦλου, προέδρου τοῦ Συνδέσμου, πού ἀναφέρεται στόν πατέρα της, ἕναν ξεριζωμένο πρόσφυγα ἀπό τήν Ἀλάγια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Τά ἐπίσια «Λογοτεχνικά Ἡμερολόγια» τοῦ Συνδέσμου Μικρασιατῶν Κύπρου συλλέγουν καί καταθέτουν τά μικρά σπαράγματα ἀπό τήν προσφυγική παρουσία στήν Μεγαλόνησο. Παράλληλα συγκροτήθηκε ἀπό δεκάδες ἐκθέματα, ἔγγραφα καί φωτογραφίες ἡ Μόνιμη Συλλογή Κεμπλιῶν τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ Κύπρου, τήν ὁποία ἐπιμελήθηκε ὁ Γιάννης Ἡλιάδης – μικρασιατικῆς καταγωγῆς διευθυντής τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Ὁ Σύνδεσμος περιγράφει ὡς ἐξῆς τήν ἔκθεση: «Τά ἔγγραφα καί τά φωτογραφικά τεκμήρια τῆς ἔκθεσης πιστοποιοῦν τήν ἄφιξη χιλιάδων Μικρασιατῶν στήν Κύπρο, παρά τίς ἀπαγορεύσεις τῶν Ἄγγλων, τήν ἀπομόνωση, τά λομοκαθατήρια, οἱ ὁποῖοι βρῆκαν ἀνάμεσα στους Ἕλληνες τῆς Κύπρου θερμῆ φιλοξενία.

Μέ τήν ἐργατικότητα καί τό φιλοπρόοδο πνεῦμα τους δραστηριοποιήθηκαν σύντομα στήν Κύπρο καί ριζωσαν στήν νέα τους πατρίδα συμμετέχοντας στους ἀγῶνες τοῦ ἔθνους τό 1940, στόν Ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγῶνα τῆς Ε.Ο.Κ.Α. τοῦ 1955-59 καί, τέλος, ὀρισμένοι ἀπ' αὐτούς πού ζοῦσαν στίς βόρειες περιοχές τῆς πατρίδας μας ὑπέστησαν τό 1974 τόν ξεριζωμό καί τήν προσφυγιά γιά δευτέρη φορά».

Ἕνα συμπέρασμα

Ὅπως πολύ εὐστοχα παρατηρεῖ ἡ Ἀφροδίτη Ἀθανασοπούλου, Ἐπίκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου: «Περιττεῦει, νομίζω, νά σχολιάσω τήν ἐπικαιρότητα πού οἱ φιγοῦρες τῶν ρακενδυτων-άνυ-

πόδιτων-βουβδων-κενδων ψυχικά προσφύγων φέρνουν στον νοῦ, και γενικεύουν, ως κοινή μοίρα των ὅπου γῆς και ἐποχῆς κατατρεγμένων που δέν ἔφταιξαν σέ τίποτα ἀλλά ὑπέστησαν τά πάντα (πέρα ἀπό τά τωρινά, ἄς δεῖ κανείς και τό βιβλίο τοῦ Keith Lowe “Ὀλεθρος” πρόσφατα μεταφρασμένο στά ἑλληνικά (ἐκδόσεις Ψυχογιός 2014). Κι ἀκόμη πιά περιπτώ ἀπό τήν τραγική ἐπαναληπτικότητα τέτοιων γεγονότων στήν ἀνθρώπινη ἱστορία εἶναι νά σχολιάσω τήν εἰρωνεία τῆς ἱστορίας, οἱ συγκεκριμένοι πρόσφυγες των μικρασιατικῶν παραλίων νά γίνονται δεκτοί σέ ἕνα νησί που μερικές δεκαετίες μετά θά βιώσει τόν ἀπόλυτο πόνο (ἀν ὑπάρχουν διαβαθμίσεις στον ξεριζωμό): νά γίνεις πρόσφυγας στήν ἴδια σου τήν γῆ.

Ἰσως τελικά ἡ Ἱστορία, που ἐπαναλαμβάνεται “σάν φάρσα”, νά ἔχει αὐτό τόν “διδασκτικό” ρόλο σέ ἕναν κόσμο μέ ἀδύναμη και κοντή μνήμη: τόν ἀποτροπιασμό για τά ἀνήκουστα.

Κειμήλιο που συνέλεξε ὁ Σύνδεσμος Μικρασιατῶν Κύπρου και βρίσκεται στήν μόνιμη ἐκθεση που φιλοξενεῖται στό Βυζαντινό Μουσείο Λευκωσίας.

ΑΡΧΙΜ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΟΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΙΛΙΟΥ, ΑΧΑΡΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟ 1922 ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

«*Μ*όνο άφρων, θά ετόλμων νά εἶπω, θά ἦτο δυνατόν νά συλλάβῃ τοιοῦτον σχέδιον πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς ἐνεργείας, νά προβῆ εἰς ἐκτέλεσιν τοιαύτης παρατόλμου ὑπερποντίου ἐκστρατείας, ρινοκινδύνου καί ἀμφιβόλου λίαν τελικῆς καί ὀριστικῆς ἐπιτυχίας, ἀπαιτούσης δέ κολοσσιαίας θυσίας καί δυσβάστακτα διά τό Ἑλληνικόν Κράτος καί τόν λαόν βάρη...».

Αὐτά ἀνέφερε, μεταξύ ἄλλων, ὁ ἀρχηγός τῆς Ἐπιτελικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, ὑποστράτηγος Κωνσταντῖνος Γουβέλης, σέ ἐμπιστευτικό σημείωμα πρὸς τόν τότε ὑπουργό Στρατιωτικῶν Δημήτριο Γούναρη στίς 31 Ἰανουαρίου 1921. Μιά ἀγωνιώδης διαπίστωση πού ὀδήγησε μέ μαθηματική ἀκρίβεια σέ μιά καταστροφή πού ἔμελλε νά χαράξει τήν πορεία τοῦ σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ. Φέτος, 100 χρόνια μετά τόν ἐφιαλτικό Αὐγούστο τοῦ 1922, θά πρέπει νά τονίσουμε μέ ἔμφαση πὼς ἀκόμα καί μέσα ἀπό τήν μεγαλύτερη συμφορὰ μπορεῖ νά ἀναγεννηθεῖ ἡ ἐλπίδα καί πὼς ὁ Ἑλληνισμός ἔχει τό χαρακτηριστικό τοῦ ἀθανάτου, ὄχι μέ τήν μεταφυσική του ἔννοια, ἀλλά μέ αὐτή τοῦ γνωστοῦ σέ ὄλους μας φυτοῦ, πού συναντᾶμε σέ πολλές περιοχές τῆς νότιας Ἑλλάδας καί σέ ὀλόκληρη σχεδόν τήν Μεσόγειο. Τό φυτό αὐτό ἔχει τήν ιδιότητα ἀκόμα κι ὅταν δείχνει ξερό νά διατηρεῖ τίς ρίζες του ζωντανές καί νά συνεχίζει νά ἀναγεννᾶται συνεχῶς καί μέ τόν σπόρο πού ρίχνει τριγύρω του νά δημιουργεῖ καί νέα φυτά.

Τά γεγονότα τῆς περιόδου 1919-1922 εἶναι γνωστά. Ἄλλωστε, ἡ Μικρασιατική Καταστροφή καί τό προσφυγικό ζήτημα ἀποτελέσαν πεδίο πολιτικῶν, κοινωνικῶν, ἱστορικῶν καί ἰδεολογικῶν συγκρούσεων γιά σειρά δεκαετιῶν, καί πρόσφεραν στήν ἑλληνική κοινωνία τήν δυνατότητα νά ἀποτινάξει ἀπό πάνω της τήν οἰκειοθελῆ ἐσωστρέφεια στήν ὁποία εἶχε βρεῖ καταφύγιο μετά τήν κατακρήμνιση τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ καί τήν μερική τιμωρία τοῦ λαϊκισμοῦ στό Γουδί. Μπορεῖ ἡ Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου νά βρέθηκε ἀνέτοιμη μπροστά

στήν απόλυτη κατάρρευση τῶν ὁραμάτων καί προσδοκιῶν πού καλλιεργήθηκαν ἐπὶ αἰῶνες καί, κυρίως, κατὰ τὰ πρῶτα μετεπαναστατικά χρόνια, ἀλλὰ ἡ ἀπότομη μετάβασί της ἀπὸ μιὰ ἄγουρη ἐφηβεία στήν ἐνηλικίωση μέσῳ τῆς τιτάνιας προσπάθειας ὑποδοχῆς, περίθαλψης καί ἀποκατάστασης περίπου 1.220.000 Ἑλλήνων προσφύγων μακροπρόθεσμα, ὅσο σκληρό κι ἂν ἀκούγεται αὐτό, τὴν βοήθησε νά κάνει ἓνα νέο ξεκίνημα, καί μάλιστα ἓνα ξεκίνημα μέ πολύ καλύτερες προοπτικές, ἀφοῦ οἱ σχεδιασμοί ἦταν πλέον ρεαλιστικοί καί εἶχε στή διάθεσί της τό καλύτερο ἔμψυχο ὕλικό, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά ἐργαστεῖ παντοῦ, ἀπὸ τὸν πρωτογενῆ τομέα τῆς οἰκονομίας, μέχρι τίς ἐπιστήμες, τίς τέχνες καί τὰ γράμματα, ὥστε ἡ Ἑλλάδα πού ἔχασε τὸν πόλεμο, τὰ ἱερά της χῶματα, ἐκεῖ πού ὁ πολιτισμὸς της ἄνθισε γιὰ χιλιάδες χρόνια, ξαφνικά, ἔστω καί μικρότερη, ἔστω καί λαβωμένη βαριά, νά ὑψώσει ἀνάστημα καί μέ γιγάντιες δρασκελιές νά προχωρᾷ καί νά προοδεύει. Αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο. Εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ πολῦτιμου ἀνθρώπινου δυναμικοῦ πού ἤρθε ἀπὸ τίς ἀλυσιμόνιτες πατρίδες μας, τοὺς παπποῦδες μας, πού κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς Τσέτες καί τὸν ὄχλο τοῦ Κεμάλ, πού παστώθηκαν σέ καρυδότσουφλα καί σαπιοκάραβα καί διέσχισαν τό Αἰγαῖο, τό σύνορο πού χώριζε τὴν κόλαση ἀπὸ τὸν παράδεισο, γιὰ νά βρεθοῦν μέσα σέ μιὰ νύχτα, ἀπὸ νοικοκυραῖοι περιπλανώμενοι καί ἀπὸ ἄρχοντες ἄκληροι, χωρὶς ἓνα δεῦτερο ροῦχο, χωρὶς ἓνα κεραμίδι νά τοὺς σκεπάσει καί μιὰ γωνιά νά ξαποστάσουν.

Ὁ σπουδαῖος Ἡλίας Βενέζης στήν περίφημη «Γαλήνη» του, μᾶς λέει: *«...Εἶμαστε ἓνας ἀληθινὰ πονεμένος, πολυβασανισμένος, πολυπικραμένος λαός. Ἔχουμε πίσω μας, ἔχουμε μέσα μας καί μᾶς παρακολουθοῦν αὐτοὶ οἱ αἰῶνες τῆς ἀνήκουστης ὀδύνης μας. Ὁ θάνατος γιὰ τὸν λαό μας ἐγινε πρόσωπο οἰκεῖο...»*. Τὰ καραβάνια τῶν προσφύγων ἔφτασαν στήν μητέρα πατρίδα, ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἦταν ἔτσι ὅπως πιθανόν θά τὰ φαντάζονταν οἱ παπποῦδες μας στά χρόνια τῆς εἰρήνης. Δὲν εἶναι κακό νά ποῦμε πὼς οἱ συνθήκες πού συνάντησαν ἐδῶ ἐπιδείνωσαν μέσα τους τὴν ἀπώλεια, τὸν φόβο, τὸν ξεριζωμό. Γιουνάν στήν Τουρκία, τουρκόσποροι στήν Ἑλλάδα. Ξένοι λοιπὸν παντοῦ; Ἡ γῆ ὅπου τοὺς στέλνουν, ἄγονη, ἐχθρική ἢ στάση τῶν πολλῶν, εἶναι βλέπετε τό ξένο, τό ἀσυνήθιστο, αὐτὸ πού ἤρθε ἀπὸ μακριά. Καί ξαφνικά ἀρχίζουν μέ τὰ πρῶτα ὕλικά πού τοὺς στέλνει τό κράτος νά ξεπηδοῦν σέ ὅλη τὴ χώρα παραγκουπόλεις. Ἀνθρώποι προκομμένοι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ἀνατολίτες ὅπως συνήθιζαν νά τοὺς φωνάζουν οἱ ντόπιοι, γρήγορα στάθηκαν στά πόδια τους καί ἄρχισαν νά δημιουργοῦν, ἀφοῦ πρῶτα ὅμως διάβηκαν μέ τὰ

πόδια εκατοντάδες χιλιόμετρα μέχρι να βρουν τόπο να ριζώσουν. Τό πρόβλημα στέγασής τους ήταν τεράστιο, κυρίως στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη, οι υποδομές ήταν ανύπαρκτες και ουδεμία έτοιμότητα υπήρχε κατά την άφιξή τους από την πλευρά των Αρχών, με αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να καταλάβουν δημόσιους χώρους, εκκλησίες, θέατρα, σχολεία και δημόσια κτήρια για να μπορέσουν να επιβιώσουν, ψάχνοντας παράλληλα για μεροκάματο. Μπορεί κανείς να φανταστεί τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης μέσα στα τσίγκινα χαμόσπιτα. Οι περισσότερες πόλεις και τά χωριά της πατρίδας μας απέκτησαν τά «προσφυγικά» τους και σέ αρκετές περιπτώσεις οι συνοικίες αυτές εξελίχθηκαν τόσο, πού τις επόμενες δεκαετίες αποτέλεσαν τή βάση για τήν δημιουργία νέων δήμων, τόσο στό λεκανοπέδιο της Αττικής, όσο και σέ όλoκληρη τήν ελληνική επικράτεια. Οι προσφυγικοί αυτοί συνοικισμοί όμως δέν ήταν απλές παραγκουπόλεις, όπου απελπισμένοι άνθρωποι προσπαθοῦσαν να ξαναφτιάξουν τήν ζωή τους από τήν αρχή, μέσα στην λάσπη και τήν φτώχεια. Ήταν οί τόποι όπου, όσο κι αν φαίνεται παράξενο, γεννήθηκε τό νέο. Γιατί οί Έλληνες της Μικρασίας και της Πόλης έφεραν μαζί τους, μαζί με τά λιγοστά υπάρχοντα πού μπόρεσαν να περισώσουν από τήν φωτιά, τό σπουδαιότερο ίσως στοιχείο πού τούς έκανε ξεχωριστούς, τήν αγάπη για τήν πρόοδο, αυτό τό είχαν στόν νοῦ και στην καρδιά τους και κανείς δέν θά μπορούσε να τούς τό κλέψει.

Η ελληνική κοινωνία ήταν αρχικά επιφυλακτική απέναντί τους, χωρίς να λείπουν οί διενέξεις μεταξύ ντόπιων και προσφύγων, με χαρακτηριστική τήν επί του θέματος όρισθείσα Συνεδρίαση της Βουλής των Ελλήνων της 10ης Νοεμβρίου 1924 «*επί των συρράξεων μεταξύ προσφύγων και έντοπίων*», όπου έγινε λόγος για «*άτυχεις και θλιβεροτάτας σκηνάς, αίτινες έλαβον χώραν... εις διαφόρους προσφυγικούς συνοικισμούς*», άρχισε σταδιακά να τούς αποδέχεται, βλέποντας πώς αυτοί οί άνθρωποι δέν αποτελοῦσαν απειλή, αλλά εύκαιρία για δημιουργία, για αποκόλληση από τό τέλμα. Άλλωστε, όπως άριστοτεχνικά περιγράφει ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος στην «*Άστροφεγγιά*», η ελληνική κοινωνία πριν τήν ήττα και τόν έρχομό των προσφύγων μαστιζόταν από τήν φτώχεια, τήν άνεργία και τήν τεράστια κοινωνική άνισότητα. Είναι λογικό λοιπόν εν μέρει να θεωρούν ότι τό λιγοστό ψωμί πού τούς έτρεφε θά γινόταν ακόμα λιγότερο αν έπαιρναν μερτικό και οί κουρελήδες ξενομερίτες.

Παρ' όλη τήν κοινωνική αναταραχή και μέ δεδομένα τά προβλήματα και τις παραλείψεις, τό κράτος, μετά τό αρχικό σοκ και σέ βάθος λίγων έτών μπόρεσε να ανταποκριθεί ίκανοποιητικά στό ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων, τό όποιο ανέλαβε να χρηματοδοτήσει αρχικά μέ ίδιους πόρους τό Έλλη-

νικό Δημόσιο, μαζί με ξένους οργανισμούς, ιδιωτές δωρητές και με την ύλική αρωγή του Έρυσθρου Σταυρού και την ουσιαστική παρέμβαση της Κοινωνίας των Έθνων, ώστε να εξασφαλιστούν και έξωτερικές πιστώσεις, όπως το περιφημο δάνειο 12.300.000 λιρών, το οποίο κλήθηκε να διαχειριστεί και να αξιοποιήσει η Έπιτροπή Άποκαταστάσεως Προσφύγων. Είναι χαρακτηριστικό τό γεγονός ότι, ειδικά οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο, έλαβαν στην ιδιοκτησία τους από τό κράτος άκαλλιέρηγτες εκτάσεις, όχι ιδιαίτερα γόνιμες, που κατάφεραν να τις μετατρέψουν σε παραγωγικές δημιουργώντας χωριά και κωμοπόλεις που έσφυζαν από ζωή και ευμάρεια, που οφείλονταν στό θάρρος, την ενεργητικότητα, την εργατικότητα και δεκτικότητα σε νέες ιδέες που χαρακτήριζαν την πλειοψηφία των προσφύγων.

Πέραν όμως από τόν άγροτικό, δέν υπήρξε κανένας άλλος τομέας που να μίν διέπρεψαν οι Μικρασιάτες. Στίς επιστήμες, στην Έκκλησία, στόν πολιτισμό, στίς τέχνες, στα γράμματα, στην βιομηχανία, στό έμπόριο, στην πολιτική, παντού άφησαν τό στίγμα τους και πήγαν την Έλλάδα ένα βήμα μπροστά. Φυσικά, η δεδομένη έφεση των ανθρώπων αυτών προς τά γράμματα και τις επιστήμες ενισχύθηκε από την έλληνική εκπαίδευση που έλαβαν στα σχολεία όταν έφτασαν στην πατρίδα ως παιδιά, και, στην συνέχεια εκτοξεύτηκε όταν συνέχισαν τις σπουδές τους σε ξένα πανεπιστήμια, επιστρέφοντας όμως στην πλειοψηφία τους πίσω για να υπηρετήσουν την Έλλάδα. Ό Ηλίας Βενέζης, ό Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος, ό Τάσος Άθανασιάδης, ό Γιώργος Σεφέρης, ό Μανόλης Άνδρόνικος, ό Κώστας Βάρναλης, ό Φώτης Κόντογλου, ό Κάρολος Κούν, η Διδώ Σωτηρίου, η Μαρία Ίορδανίδου, η Έλλη Παππα, ό Κορνήλιος Καστοριάδης, ό Δημήτρης Ψαθάς, ό Μέντης Μποστατζόγλου, ό Νικόλαος Άρτεμιάδης, ό Γεώργιος Τενεκίδης, είναι όρισμένοι από τους σημαντικότερους πνευματικούς ανθρώπους, μικρασιατικής, κυρίως, καταγωγής, που διέπρεψαν τόν προηγούμενο αιώνα σε γράμματα, τέχνες και επιστήμες. Μήν ξεχνάμε έδω, πώς για την μεγαλειώδη ανάπτυξη της έλληνικής οικονομίας τις δεκαετίες του 1950 και 1960 έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σημαντικές φυσιογνωμίες όπως ό Σμυρνιός Άριστοτέλης Ώνάσης και ό Καππαδόκης Πρόδρομος Άθανασιάδης-Μποδοσάκης.

Όσον άφορα στόν χώρο της Έκκλησίας, ό έρχομός των προσφύγων ανανέωσε και έμπλούτισε τό δυναμικό των στελεχών της, προσφέροντάς της στα κατοπινά χρόνια σπουδαίες φυσιογνωμίες που την υπηρέτησαν από την θέση του Διακόνου, φτάνοντας ως τό αξίωμα του Έπισκόπου, συμβάλλοντας ουσιαστικά μέσα σε αυτά τά 100 χρόνια στην ενίσχυση και εξέλιξη του ποικιαντικού

καί κοινωνικού έργου τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε, ἡ Ἐκκλησία ἔχυσε πολύ αἷμα στήν Μικρά Ἀσία, στόν Πόντο, στήν Κωνσταντινούπολη, κι ὅπου ἄλλου κτυποῦσε ἡ καρδιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καί ἡ συνεισφορά της στήν περιθάλψη καί στήν ἔνταξη τῶν προσφύγων στήν ἑλληνική κοινωνία τά χρόνια ἐκεῖνα ἦταν καθοριστική. Ἡ Ἐκκλησία ἀγκάλιασε κι αὐτούς τούς Ἕλληνες, τούς ἔδωσε τροφή, στέγη, ρουχισμό, ἰατρική βοήθεια, ψυχική συμπαράσταση, τούς παραχώρησε ἐκτάσεις καλλιεργήσιμης γῆς καί πρόσφερε στό κράτος δωρεάν χώρους, ὅπου ἀνεγέρθηκαν κατοικίες προσφύγων. Ἡ Ἐκκλησία μας, ὅπως κάνει πάντα, δέν ἀρκέστηκε σέ ἀνέξοδα εὐχολόγια, ἀλλά ρίχτηκε μέ ὄλες τίς δυνάμεις της στόν ἀγῶνα γιά τήν ἀποκατάσταση καί τήν κοινωνική ἑνσωμάτωση τῶν προσφύγων.

Πόσο σημαντικό εἶναι, ἄραγε, νά κατανοήσουμε πῶς γιά τήν Ἑλλάδα ἡ ἀπόλυτη συμφορά τοῦ 1922 μπόρεσε νά μετατραπῆ μέ τόν ἐρχομό αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων σέ τύχη ἀνέλπιστη; Γιατί ὅποιος πραγματικά μπόρεσε νά γλιτώσει ἀπό τά τάγματα ἐργασίας, τήν σφαγή, τό τυφλό μῖσος, ὅποιος ἔχασε παιδιά καί οἰκογένεια, ὅποιος εἶδε στάχτη τό βίος του, ρημάδι τήν πατρίδα του, γκρεμισμένες τίς ἐκκλησιές του καί τυφλοῦς τούς ἀγίους του, ὅποιος μπόρεσε νά χωρέσει τή ζωή του μέσα σ' ἕνα μπόγο καί νά περάσει τήν θάλασσα μ' ἕνα καϊκι πρὸς τό ἄγνωστο καί κράτησε μέσα του τόν Χριστό, τήν παράδοση κι ἕναν πολιτισμό πού βαστάει ἀπό τίς σπασμένες κολόνες καί τά ἀγάλματα τῆς Ἰωνίας, αὐτός εἶναι καί δυό καί τρεῖς φορές Ἕλληνας. Ὅπως ἕνας πρόσφυγας πού γνώρισα κι ἐγώ ἀπό παιδί. Λιγομίλητος, χαμογελαστός, ἀρχοντάνθρωπος. Ἀπό τό Μπεμπέκι τῆς Κωνσταντινούπολης καταγόταν. Κυνηγημένος ἔφυγε καί γιά λίγο γλίτωσε τό μαχαίρι, πέρασε τήν θάλασσα καί βρέθηκε πρῶτα στήν Καβάλα, κι ὅπως ὄλοι οἱ συμπατριῶτες του ἄρχισε τήν περιπλάνηση. Χαλκίδα, Πειραιᾶ καί τελικά στά προσφυγικά τῆς Καλαμάτας. Ἀκούραστος ἄνθρωπος, ἀπ' αὐτούς πού δέν γογγύζουν, πολύ περήφανος γιά νά δακρῦσει, μολονότι, πολλές φορές, ἴσως αὐτό νά ἦταν μιά διέξοδος ἀπό τά βάσανά του. Στά προσφυγικά γνώρισε τήν γυναῖκα τῆς ζωῆς του. Ἐξί παιδιά καί εἴκοσι τέσσερα ἐγγόνια καί τρία δισέγγονα τοῦ χάρισε ὁ Θεός γιά νά τοῦ ἀπαλύνει τόν ἀφόρητο πόνο τῆς προσφυγιάς. Μέσα στήν κρεβατοκάμαρά του εἶχε κρεμασμένες στόν τοίχο, ἀπέναντι ἀπό τό κρεβάτι του, τέσσερις φωτογραφίες μέσα σέ κάδρα ξύλινα βαμμένα μέ χρυσή μπογιά, τέσσερα πρόσωπα πού τοῦ ἔδιναν τή δύναμη πού χρειαζόταν καί πού ἡ εἰκόνα τους καθάριζε τό μυαλό του καί γαλίνευε τήν ψυχή του. Ἦταν οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Μάξιμος Ε', Ἀθηναγόρας, Δημήτριος καί Βαρθολομαῖος. Οἱ φάροι τῆς

ζωής του, όπως έλεγε. Πάνω από τό ξύλινο σκαλιστό τραπέζι της κουζίνας δέσποζε μιά πανοραμική φωτογραφία της Κωνσταντινούπολης με τήν Άγια-Σοφιά νά ξεχωρίζει. Ήταν τό μεράκι του. Δέν μπορούσε νά βάλει μπουκιά στό στόμα του χωρίς νά αντικρίσει τήν θέα της Βασιλεύουσας. Μιά μέρα, πού τόν ρώτησα δειλά, σάν έφηβος, τί έγινε τό καλοκαίρι τοῦ '22, μέ κοίταξε μέ τά μάτια του ν' αστράφτουν καί τό πρόσωπό του νά χάνει τή γνώση ηρεμίας του καί μου ἀπάντησε κοφτά: *«Θέλεις νά σοῦ μιλήσω γιά τό σκοτάδι; Τί θέλεις νά σοῦ πῶ γιά τόν θάνατο;»*. Δέν τόν ρώτησα ποτέ ξανά, παρά μόνο μιά φορά, ὅταν τόν εἶδα νά κοιτάζει ἀνάμεσα στό ἔνθετο μᾶς ἐφημερίδας ἕνα ἀφιέρωμα στά ἀξιοθέατα της Κωνσταντινούπολης καί νά ψιθυρίζει αὐτό πού τόσες φορές μᾶς εἶχε πει μέ τό βλέμμα του, ὅτι ὅλα αὐτά τελείωσαν, χάθηκαν, δέν θά τά ἔβλεπε ποτέ ξανά ζωντανά μπροστά του. Τότε γύρισε καί μου εἶπε: *«Στήν Τουρκία ἔζησα σάν Ἕλληνας, ἐδῶ πασχίζω νά ἀποδείξω ὅτι δέν εἶμαι Τούρκος, ὡς πότε θά βαστάξει αὐτό τό μαρτύριο;»*

Οἱ παραδόσεις ἦταν κομμάτι της ζωής του, χωρίς αὐτές δέν θά μπορούσε νά ἐπιβιώσει οὔτε μιά μέρα, τό οἰκογενειακό τραπέζι πού μάζευε ὅλη τήν οἰκογένεια κάθε Κυριακή καί στίς μεγάλες γιορτές, τά πολιτικά φαγητά, τά ἔθιμα της πατρίδας καί κυρίως, ἡ καμπάνα της ἐκκλησιᾶς. Δέν ὑπῆρχε περίπτωση αὐτή νά κτυπήσει καί αὐτός μαζί μέ τήν γυναῖκα του νά μῖν βρεθοῦν ἐκεῖ. Ν' ἀνάψουν κεριά, νά ποῦν μιά προσευχή. *«Ἡ καμπάνα γιά κάποιο λόγο κτυπάει»*, μᾶς ἔλεγε, *«μᾶς καλεῖ νά πᾶμε, πόσο ντροπή εἶναι νά τήν ἀγνοοῦμε καί νά καθόμαστε στό σπῖτι μας!»*. Οὔτε θρησκόληπτος ἦταν, οὔτε θεοφοβούμενος, εἶχε μιά σχέση περίεργη μέ τόν Θεό, ἴσως αὐτή πού πρέπει. Μιά σχέση ἀπόλυτης ἰσορροπίας. Ἐνα ἀπομεσήμερο φώναξε ὅλη τήν οἰκογένεια στό σπῖτι, εἶχε καταλάβει ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα του... Ζήτησε νά τοῦ πᾶνε κοντά στό κρεβάτι τίς φωτογραφίες τῶν Πατριαρχῶν καί της Κωνσταντινούπολης. Ήταν ἡ πρώτη φορά πού τόν εἶδα νά δακρύζει, ἔσφιξε τά χεῖλη, στύλωσε τό βλέμμα του πάνω στήν Άγια-Σοφιά γιά περίπου ἕνα λεπτό, κι ἔπειτα γύρισε τό κεφάλι στό πλάι καί πέρασε γιά τελευταία φορά τήν θάλασσα... Αὐτός ὁ ἄντρας ἦταν ὁ παππούς μου.

Οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροί της πατρίδας μας ἔχουν ἀποδειχθεῖ διαχρονικά ὁ λαϊκισμός καί ὁ ἐθνικισμός. Ὅσες φορές τούς ἐπιτρέψαμε νά κυριαρχήσουν στήν πολιτική ζωή ἢ τούς δώσαμε ζωτικό χῶρο στήν κοινωνία, τά ἀποτελέσματα ἦταν ὀλέθρια, εἴτε μιλάμε γιά τήν Μικρασία, εἴτε πιο πρόσφατα, γιά τήν Κύπρο. Ἡ εὐθύνη γιά τίς ἐθνικές συμφορές πού βιώσαμε κι ὅσες γλιτώσαμε τήν τελευταία στιγμή, βαραινει ἀνθρώπους πού ἔγιναν ὄργανα στά χέρια

ξένων ή ντόπιων συμφερόντων. Η ευθύνη όμως μας βαρύνει όλους, και πολύ περισσότερο όσους από εμάς έκφραζουν δημόσιο λόγο και έχουν βήμα. Είτε είμαστε κληρικοί, είτε πολιτικοί, είτε καλλιτέχνες, είτε επιστήμονες, είτε δημοσιογράφοι. Χρέος δικό μας είναι να εξηγήσουμε στον λαό τί σημαίνει προσφυγιά, τί πραγματικά συνέβη στον Σαγγάριο, στην Προύσα, στο Κορδελιό, στην Τρίγλια, στα Μουδανιά, στο Αϊδίνι, στο Αϊβαλί, στα Άδανα, στην Τραπεζούντα, στο Αφιόν Καραχισάρ. Όσο εξωραϊζουμε ή αποκρύπτουμε μέρος της αλήθειας, δημιουργούμε τό κατάλληλο έδαφος ώστε να βλαστήσει και πάλι ή πατριδοκαπηλία που θά μας οδηγήσει στο μέλλον σε νέα αδιέξοδα, νέους εθνικούς διχασμούς, νέες δίκες. Άς ανοίξουμε επιτέλους μιά μεγάλη ειλικρινή συζήτηση, χωρίς δεσμεύσεις, για τόν διοικητή της Σμύρνης Στεργιάδη, τίν απόφαση του Βενιζέλου για εκλογές κατά τίν διάρκεια της δυσκολότερης καμπής του πολέμου, τίν αινιγματική έξωτερική πολιτική της βασιλικής οικογένειας, τίν έχθρική διπλωματία των δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων που μας άφησαν αβοήθητους και, φυσικά, τίν άνιερη συμμαχία μεταξύ Σοβιετικής Ρωσίας και Τουρκίας. Όλα αυτά τά ζητήματα περιγράφονται τέλεια με τόν γνωστό ιδιοματισμό των Άμερικανών, ως «*έλεφαντας στο δωμάτιο*». Ός τότε, όμως, θά μπορούμε να τόν άγνοούμε;

Φέτος, με τίν ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 έτων από τίν Μικρασιατική Καταστροφή άς αποτινάξουμε ιδεοληπίες και ιστορικές παρωπίδες κι άς μιλήσουμε για τά γεγονότα έτσι όπως ακριβώς συνέβησαν, κι όχι όπως νομίζουμε ή όπως θά θέλαμε να συμβοϋν. Κανείς δέν βρίσκεται στο άπυρόβλητο. Η Ρωμοσύνη επιβίωσε μέσα από φωτιά κι άτσάλι κι έφτασε στο 2022 ένωμένη, και αυτό δέν είναι καθόλου τυχαίο. Είναι άποτέλεσμα εθνικής προσπάθειας και διαρκούς άγώνα. Μιά Έλλάδα που συγκαταλέγεται άνάμεσα στα ισχυρότερα κράτη της Ευρώπης, άποτελεί καύχημα για όλους μας και ιστορικό κεκτημένο του λαού μας, που οφείλουμε να προφυλάξουμε πάση θυσία.

Σήμερα ή προκλητικότητα της Τουρκίας, οί άξιώσεις της και ή άναταραχή που δημιουργεί στην Άνατολική Μεσόγειο φέρνουν στον νοϋ μας τόν Πόντο, τίν Μικρά Άσία, τίν Κύπρο και τίν Κωνσταντινούπολη. Γιατί, δυστυχώς, ή Τουρκία τίν δεδομένη χρονική στιγμή επιλέγει να τοποθετήσει τόν έαυτο της και πάλι στην λάθος πλευρά της ιστορίας, άρνούμενη να άπαρνηθεί τόν ρόλο του διαχρονικού θύτη. Οί εποχές όμως έχουν αλλάξει· κι άν άρνείται να άποδεχθεί τίν πραγματικότητα, είναι σίγουρο ότι θά βρεθεί στο περιθώριο, μετατρεπόμενη σε παρία της διεθνούς κοινότητας.

Ός κληρικός πρωτίστως και ως ιστορικός δευτερευόντως, έχω μάθει να μίν

πολιτεύομαι καί νά μὴν στρατολογῶ τόν λόγο μου. Δέν εἶναι αὐτός ὁ σκοπός μου. Τό μόνο στό ὁποῖο θά σταθῶ γιά ἄλλη μιά φορά, εἶναι τό ζήτημα τῆς ἐνόπτηας τοῦ λαοῦ μας. Αὐτό θά τό προωθήσω καί θά τό ὑποστηρίξω μέ κάθε μέσο, ὥστε οἱ νέες γενιές νά μὴ χρειαστεῖ ποτέ στό μέλλον νά κοιτάξουν τίν πατρίδα ἀπό μακριά καί νά ἀναζητήσουν τούς ὑπαιτίους μᾶς ἀκόμα ἐθνικῆς τραγωδίας. Κλείνω μέ λίγους στίχους ἀπό τίς «Πατρίδες» τοῦ Κωστή Παλαμᾶ, ἀφιερωμένους στίς ἀπανταχοῦ χαμένες ἐστίες μας: *«Ὁ λαός τῶν λειψάνων ζεῖ καί βασιλεύει χιλιόφυχος. Στό πνεῦμα καί στό χῶμα λάμπει, τό νιώθω, μέ σκοτάδια μέσα μου παλεύει»*.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΤΑΒΕΛΗΣ
Δρ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΓΑΣΤΡΕΝΤΕΡΟΛΟΓΟΣ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΟΜΙΛΟΥ ANIMUS

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Συμπληρώνοντας 100 χρόνια από τί Μικρασιατική Καταστροφή θά αναφερθούμε στή χωροταξία πού μας επισυνάπτεται καί στό αφήγημα καί σέ προσωπικές μας σκέψεις.

Ό Μικρασιατικός Έλληνισμός, έχοντας μία παρουσία από τίν εποχή του Ίωνικού πολιτισμού, περίπου 3.000 έτων, υπεβλήθη σέ πογκρόμ σέ δύο περιόδους:

Άπό τό 1914 έως τό 1918, όπου επισυνέβη καί γενοκτονία των Άρμενίων.

Άπό 1919 έως τό 1924.

Τό τμήμα της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, ή Κωνσταντινούπολη, τό παραθαλάσσιο μέτωπο της Μικρασίας, ή περιοχή του Πόντου, περιοχές της Κιλικίας καί της Βιθυνίας, κατοικούνταν από Έλληνες. Τό σύνολο του Έλληνικού πληθυσμού στην Μικρασία απαρτίζει περίπου τό 20% του γενικού πληθυσμού καί άγγιζε περίπου τά 2,85 εκατομμύρια πριν τό 1922.

Μετά τίν λήξη του μεγάλου πολέμου, δηλαδή του 1ου Παγκόσμιου Πολέμου, οί νικητριες δυνάμεις της Αντάντ, στίς όποιες ανήκε καί ή Ελλάδα, πραγματοποίησαν τίν σύσκεψη των Παρισίων για νά διευθετήσουν τόν απολογισμό του πολέμου κατά τόν όποιον οί δυνάμεις των Γερμανών, των Τούρκων καί των Βουλγάρων ήταν οί ήττημένες. Στην διάσκεψη των Παρισίων συμμετείχε ό Έλληνας πρωθυπουργός Έλευθέριος Βενιζέλος, ό όποιος είχε προσωπική φιλία μέ τόν Βρετανό πρωθυπουργό Λόνιτ Τζόρτζ, άδιαμφισβήτητα θαυμαστή του Βενιζέλου αλλά καί της Έλληνικής φυλής γενικότερα. Ό Λόνιτ Τζόρτζ πίστευε ότι οί Έλληνες πρέπει όπωσδήποτε νά έλέγχουν έδάφη στην Μικρασία καί γιατί τό δικαιούντο αλλά καί για τίν έμμεση έπωφέλεια του Ένωμένου Βασιλείου. Στην διάσκεψη αυτή καί μέ τί συγκατάνευση των δύο άλλων μεζόνων συμμάχων, των Ίταλων καί των Γάλλων, άποφασίστηκε ή έλευ-

ση Έλληνικού έκστρατευτικού σώματος στην πόλη της Σμύρνης –της οποίας από τις 300.000 πληθυσμού οι 170.000 ήταν Έλληνες, ενώ γενικότερα στο Σαντζάκιο της Σμύρνης υπερίσχυαν οι Μουσουλμάνοι– υπό την ηγεσία του εξαίρετου αξιωματικού Ζαφειρίου.

Ο συνταγματάρχης Ζαφειρίου έφτασε στην προκουμαία της Σμύρνης στις 2 Μαΐου του 1919, ηγούμενος Έλληνικής μεραρχίας Ευζώνων. Η ξακουστή προκουμαία του Καί, της Έλληνοκρατούμενης Σμύρνης (Γκισούρ Ίσιρ), γέμισε από τεράστιες Έλληνικές σημαίες και χιλιάδες πληθυσμό που υποδέχτηκε τον Έλληνικό στρατό παλλόμενος από υψηλή ένταση εθνικού φρονήματος. Αναρωτιόνταν όλοι από πού βρέθηκαν τόσες πολλές Έλληνικές σημαίες σε μία πόλη της Τουρκικής επικράτειας. Και όμως, οι Σμυρνιές ύφαιναν τις Έλληνικές σημαίες από μίνες πριν, παρακολουθώντας την φημολογία περί ελεύσεως του Έλληνικού στρατού και ήταν πανέτοιμες. Τόσες πολλές Έλληνικές σημαίες δεν έχουν ξανααΰφωθεί ποτέ σε κανένα άλλο στιγμιότυπο της διαδρομής του Νεοελληνικού κράτους.

Με την εγκατάσταση του Έλληνικού διοικητηρίου στη Σμύρνη, άμεσα υπήρξε Τουρκικός αντιπερισπασμός από ομάδα στασιαστών Τούρκων με θύματα Έλληνες, την οποία ένεργεια τό σύνταγμα Ευζώνων τιθάσευσε άμεσα. Ο Βενιζέλος είχε όρισει ύπατο άρμοστή Σμύρνης τόν Άριστείδη Στεργιάδη. Δυστυχώς, ή καλή μέρα από τό πρωί φαίνεται, όπως λέει ο λαός. Θεωρεί ότι για τις πρώιμες έχθροπραξίες ευθύνονται Έλληνες Εύζωνοι και, για νά ήρεμίσουν τά πνεύματα και νά δείξει άκραιφνή αντικειμενικότητα, διατάζει άμεσα νά εκτελεστούν παραδειγματικά οι δΐθεν πρωταίτιοι Έλληνες Εύζωνοι στους οποίους αποδόθηκε ή γένεσις τών έπεισοδίων.

Στόν Έλλαδικό χώρο εκείνη τήν έποχή υπήρχε διαμάχη μεταξύ Βενιζελικών και άντι-Βενιζελικών, οι όποιοι άντι-Βενιζελικοί στήριζαν τήν επάνοδο του βασιλιά Κωνσταντίνου του Στρατηλάτη, καθώς και πίστευαν και προέβαλλαν ως βασικό δόγμα της πολιτικής τους ότι ή εμπλοκή της Ελλάδος στην Μικρασία δέν ήταν ή προέπουσα πολιτικά, και ότι δέν θά έπρεπε νά χυθεί αίμα Έλλαδιδών για τούς Μικρασιάτες άδελφούς, τούς όποιους αποκαλούσαν «λεβαντίνους» λόγω υιοθέτησης δυτικότροπου διαβίωσης και σχετικά άποχης από τό στρατιωτικό πνεύμα. Οι Βενιζελικοί πίστευαν τό αντίθετο. Εκείνη τήν στιγμή διαδραματίζονται τρία κομβικά γεγονότα, τά όποια θά σηματοδοτήσουν μετέπειτα σοβαρότατες εξέλιξεις.

Άπόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου στο σιδηροδρομικό σταθμού του Παρισιού από άντι-Βενιζελικό δράστη, κατά τήν όποία ο πρωθυπουργός τραυμα-

τίζεται αλλά αναρρώνει. Θάνατος του πρίγκιπα Αλέξανδρου από σππτική κατάσταση εξαιτίας δαγκώματος πιθήκου. Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος ήταν χαρισματικός άνδρας, ο μόνος που ήταν σε συνεννόηση με τον πρωθυπουργό Βενιζέλο από την βασιλική οικογένεια και η απουσία του ήταν καταλυτική.

Πρὶν ἀναφερθοῦμε στό τρίτο κομβικό γεγονός, πρέπει νά ποῦμε ὅτι τό 1920 ὑπογράφεται ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν. Ἐκεῖ ὁ πρωθυπουργός Ἐλευθέριος Βενιζέλος, μέ τόν πλήρη ὑποστήριξη τοῦ Λόιντ Τζώρτζ καί τήν συγκατάνευση τοῦ Ἰταλοῦ Τιτόλι, τῶν Γάλλων ἀλλά καί τή σχετική οὐδετερότητα ἕως θετική ἀντιμετώπιση ἀπό τίς ΗΠΑ ὑπό τήν προεδρία τοῦ Χάρολντ Οὐίλσον, κατάφερε μέ τήν ἐπιρροή του ἡ Ἑλλάδα νά πάρει τό νότιο μέρος τῆς Ἀλβανίας, νά ὑπάρχουν σκέψεις γιά παραχώρηση τῆς Κύπρου ἀπό τοὺς Βρετανούς, νά πάρει τήν ἀνατολική Θράκη, τά Δωδεκάνησα καί νά πάρει μία ἔκταση περίπου 35.000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων στά μικρασιατικά παράλια γύρω ἀπό τό Σαντζάκιο τῆς Σμύρνης, ἀφοῦ ἡ περιοχὴ καταστρεῖ γιά 5 ἔτη αὐτόνομη καί κατόπιν νά διεξαχθεῖ δημοψήφισμα μέ τό ἐρώτημα τῆς ἔνωσης ἢ μί μέ τήν μπετέρα Ἑλλάδα. Ὅπως γίνεται κατανοητό, ὁ Βενιζέλος κατέστησε τήν Ἑλλάδα χώρα τῶν πέντε θαλασσῶν καί τῶν δύο ἠπείρων. Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα συναντοῦσε τόν τελικό της στόχο, δηλαδή τήν μερική παλινόρθωση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Τό αἰτιατόν τῆς παραχωρήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί τιμῆματος τῶν Μικρασιατικῶν παραλιῶν περίξ της Σμύρνης ἦταν ἡ προστασία τῶν χριστιανικῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν (Ἑλληνοφόνων), οἱ ὅποιοι ὑφίσταντο ἀπό τοὺς Νεοτούρκους ἀπαγχονισμούς, ἀκρωτηριασμούς, βιασμούς, ἐξανδραποδισμούς, ἀνελέπτες πορεῖες σέ ἐρήμους, βρεφοκτονίες, καταναγκαστικά ἔργα καί ὅ,τι ἄλλο δέν μπορεῖ νά συμπεριλάβει ὁ πιό σαδιστικός ἀνθρώπινος νοῦς.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, στό Τουρκικό κράτος ἀναδύεται ὁ ἀστέρας τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ, λαμπρός ἀξιωματικός καταγόμενος ἀπό τή Θεσσαλονίκη, ὁ ὁποῖος ἀφιερώνει τήν καριέρα του στόν πόλεμο κατὰ τοῦ Σουλτάνου καί τελικά στήν κατάρρευση τοῦ Σουλτανικοῦ χαλιφάτου. Ὁ Κεμάλ εἶναι ἰδρυτής τοῦ κόμματος τῶν Νεοτούρκων, τό ὁποῖο μετά τήν κατάρρευση τῆς Σουλτανικῆς μοναρχίας, ἐγκαθιδρυμένη γιά πολλές ἑκατονταετίες στήν Μικρασία καί στίς γύρω χώρες (Αἴγυπτος, Παλαιστίνη, Συρία, οἱ ὁποῖες πλέον μετά τή νίκη τῶν συμμάχων ἔχουν ἀποκοπεῖ καί ἡ Τουρκία περιορίζεται στή Μικρασία), ἠγεῖται πλέον τοῦ ἀγῶνα τοῦ Τουρκικοῦ ἔθνους. Αὐτό σχεδιάζει νά ἀναμορφώσει ριζικά ἐναντία στοὺς ξένους κατακτητές (Ἕλληνες καί σύμμαχοι αὐτῶν). Ὀνομάζει τόν πόλεμό του «πόλεμο τῆς ἀνεξαρτησίας». Συμμαχεῖ ἄμεσα μέ τοὺς Μπολσεβίκους τοῦ Λένιν στή Ρωσία, οἱ ὁποῖοι τοῦ παρέχουν πλουσιότατο ἐξοπλισμό

καί τεχνογνωσία, διακατεχόμενοι καί ἀπό μίσος ἐνάντια στήν κυβέρνηση Βενιζέλου, ἡ ὁποία κατά τόν Ρωσικό ἐμφύλιο εἶχε στείλει δύο μεραρχίες Ἑλληνικές στήν Οὐκρανία ὑπό τήν διοίκηση τῶν Γάλλων καί τοῦ στρατάρχη Ἄντο Ντανίκιν γιά νά πολεμήσουν τούς Μπολσεβίκους κομμουνιστές. Οἱ Μπολσεβίκοι δέν θά τό συγχωρήσουν ποτέ αὐτό στόν Βενιζέλο καί στήν Ἑλλάδα.

Μετά τήν συνθήκη τῶν Σεβρῶν ἀποστέλλονται σημαντικά τμήματα ἐκστρατευτικοῦ σώματος ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ ἀρχιστράτηγου, ἀρχηγοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος Μικρασίας Λεωνίδα Παρασκευόπουλου. Ὁ Ἑλληνικός στρατός δημιουργεῖ προγεφύρωμα στήν γραμμή Προῦσσα, Νικομίδεια, Οὐσάκ. Ἐλέγχει πλήρως τήν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Μικρασίας, ὀργανώνοντας προσπλυτισμούς, εἰρηνικές ἀφομοιώσεις, καθὼς καί ἴδρυση Ἑλληνορθόδοξων σχολείων στίς κατεχόμενες περιοχές. Τό 1920 εἶναι ἓνα λαμπρὸ ἔτος γιά τήν Ἑλληνικὴ ἐκστρατεία στήν Μικρασία. Οἱ σύμμαχοι, παρέχοντας μέχρι στιγμῆς ἀφειδῶς καί τά δάνειά τους γιά τήν συνέχιση τῆς ἐκστρατείας στή Μικρασία, ἐνισχύουν τόν ἑλληνικό ἀγώνα. Κομβικός βέβαια ὁ ρόλος τῆς παρουσίας τοῦ Βενιζέλου.

Ὁ Βενιζέλος, γιά λόγους οἱ ὁποῖοι θά ἐλεχθοῦν ἱστορικῶς καί μελλοντικά, τό 1920 προκηρῶσει ἐκλογές, ὅπου ἠττᾶται ἀναπάντεχα καί μέ διαφορά. Ἡ συντηρητικὴ δεξιὰ παράταση, οἱ ἀντι-Βενιζελικοί, Κωνσταντινικοί, ἐκλέγουν γιά πρωθυπουργό τόν Δημήτριο Γούναρη, ἀρχηγό τοῦ λαϊκοῦ κόμματος. Ὁ Βενιζέλος φυγαδεύεται στό ἐξωτερικό ἐξόριστος.

Ὁ βασιλέας Κωνσταντῖνος ἐπανέρχεται στήν Ἑλλάδα. Εἶναι σκιά, ὅμως, πλέον τοῦ παλιοῦ καλοῦ ἑαυτοῦ του μέ σοβαρότατα ὀργανικά προβλήματα. Ὁ ἄλλοτε ἀποκαλούμενος στρατηλάτης εἶναι νωθρός καί στήν σκέψη καί στήν δράση. Στό μεταξύ ἀρχηγός ἐκστρατευτικοῦ σώματος Μικρᾶς Ἀσίας καί ἀρχιστράτηγος ὀρίζεται ὁ Ἀναστάσιος Παπούλας.

Μετά τήν ἀνάληψη τῆς ἡγεσίας ἀπό τούς Κωνσταντινικούς μέ τήν ἔλευση τοῦ 1921, γίνεται μία σειρά ἀπό ἐκκαθαρίσεις στίς ἀνώτατες βαθμίδες τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τῆς Μικρασίας· αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά δοῦν τήν ἐξοδο ἐμπειρότατοι ἀξιωματικοί καί νά τούς ἀντικαταστήσουν ἀξιωματικοί μετρίων ἱκανοτήτων ἀπὸ τό συντηρητικὸ στρατόπεδο καί τήν λαϊκὴ παράταξη. Ἡ ἔλευση τοῦ Κωνσταντῖνου στήν Ἑλλάδα μέ τρένο προκαλεῖ φρενίτιδα ἐπευφημιῶν καί παροξυσμοῦ σέ διάφορους σταθμούς τῆς διαδρομῆς ἀπὸ τά συγκεντρωμένα πλήθη. Μὴν ξεχνοῦμε ὅτι κεντρικὴ προπαγάνδα τοῦ λαϊκοῦ κόμματος προεκλογικῶς ἦταν ἡ ἀπαγκίστρωση τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἀπὸ τήν Μικρασία καί ἄφεση τῶν μικρασιατικῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν εἰς τήν τύχη τους. Αὐτό συνεκινούσε μεγάλη μερίδα Ἑλλαδικοῦ πληθυσμοῦ.

Πάραυτα, με την έλευση του 1921, τό λαϊκό κόμμα αλλάζει ἄρδην πολιτική. Ὑπό τὴν ἡγεσία τοῦ Δημητρίου Γούναρη ἀποφασίζεται ὄχι μόνο ὅτι κεντρικός μοχλός τῆς πολιτικῆς θὰ εἶναι ἡ συνέχιση τῆς ἐκστρατείας, ἀλλὰ περὶ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ '21 ἀποφασίζεται ἡ προέλαση πρὸς τὴν Ἄγκυρα. Καθίσταται σαφῶς στόχος τῆς Ἑλλάδος ἡ κατάπνιξη κάθε ἐχθρικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴν μικρασιατική ἐνδοχώρα με τὴν στρατηγική καὶ ἠθική ἀτίμωση πού μπορεῖ νά ὑποστῆ ὁ ἐχθρός, ὅταν καταλαμβάνεται ἡ πρωτεύουσά του. Γίνονται συνεχῶς καινούργιες ἐπιστρατεύσεις καὶ καινούργιες κλάσεις στρατιωτῶν καλοῦνται στό στρατιωτικό σῶμα, τό ὁποῖο ἀριθμεῖ ἤδη περίπου 190.000 ἄνδρες καὶ ἀξιωματικούς.

Εἶναι ἐμφανές, ὅμως, πλέον ὅτι ἡ συμπεριφορά τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ οἱ ἀποφάσεις του δημιουργοῦν ποικιλόμορφο πλέον οὐδέτερο ἕως ἐχθρικό ἀπόηχο στίς συμμαχικές δυνάμεις, τά δάνεια τῶν ὁποίων πλέον πρὸς τὴν Ἑλλάδα γιά τίς ἀνάγκες τῆς ἐκστρατείας σταματοῦν νά παρέχονται. Ἡ Βρετανία ὑπό τόν Λόιντ Τζόρτζ εἶναι ἡ μόνη πού ἐξακολουθεῖ νά εἶναι αὐστηρῶς προσπλωμένη πρὸς τὴ χώρα μας διατηρῶντας τὴν γραμμὴ της ὡς τό τέλος. Ἡ Γαλλία, λόγω τῶν καταστάσεων στήν Κιλικία, καθὼς καὶ ἡ Ἰταλία ὑπό τόν Τιτόλι, λόγω τοῦ ὅτι ἡ ἴδια εἶχε βλέψεις πρὸς τά μικρασιατικά παράλια καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Βιθυνίας, ἀλλάζουν στάση. Ἡ Γερμανική ἡγεσία τοῦ Μεσοπολέμου καθὼς καὶ οἱ Μπολσεβίκοι εἶναι αὐστηρά προσπλωμένοι στήν ὑποστήριξη τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ με ἔμφυχο καὶ ὑλικό δυναμικό. Στήν ἀλλαγὴ στάσης τῶν συμμάχων συνετέλεσαν ἡ ἀλλαγὴ κυβερνήσεως στήν Ἑλλάδα (ἐγκαθίδρυση Γερμανόφιλης διοικήσεως), ἡ πεποίθηση στό ἐξωτερικό πὼς ἡ ἑλληνική ἐκστρατεία μεταβάλλεται ἀπὸ προστατευτική γιά τοὺς Χριστιανικούς πληθυσμούς σέ στρατό κατοχῆς γιά τὴν πλειοψηφία τῶν μουσουλμάνων κατοίκων τῆς Μικρασίας (πού ἐνὼ ἦταν διαφορετικῆς φυλετικῆς προελεύσεως ὅλοι αὐτοαποκαλοῦνταν Τοῦρκοι), καθὼς καὶ ὁ φόβος μὴ καταστῆ τελικὰ ἡ Ἑλλάς περιφερειακὴ δύναμη.

Τό τέλος τῆς ἀνοιξέως τοῦ 1921 ἀποφασίζεται ἀπὸ τὴν πολιτικοστρατιωτική ἡγεσία τῆς χώρας ἡ προέλαση στήν Ἄγκυρα. Στίς 29 Μαΐου τό 1921, στά πλαίσια ἑνὸς ἐνδοξοτάτου συμβολισμοῦ πού προκαλεῖ συνειρμούς σέ ὄλο τὸν ἑλληνισμό, ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἀποβιβάζεται στήν προκουμαία τῆς Σμύρνης, τό ξακουστό Καί, ὅπου χιλιάδες συγκεντρωμένα πλήθη με ἑκατοντάδες, τεράστιες σημαίες, ἐπευφημοῦν τὴν ἔλευσή του. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐγκαθιδρύει τό διοικητήριό του στήν Κιουτάχεια, ὅπου καὶ πάλι ῥίγη συγκινήσεως διαπερνοῦν τὸν ἀπανταχόθεν ἑλληνισμό, ὅταν ὅλοι πλέον θωροῦν τὴν

παλινρθηση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας πιθανή. Ἀποφασίζεται σέ πρώτη φάση ἡ προέλαση στόν Σαγγάριο ποταμό καί ἡ διάσπαση τοῦ τουρκικοῦ μετώπου ἀπό τό ἑλληνικό ἐκστρατευτικό σῶμα. Ἡ πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τό καλοκαίρι τοῦ 1921 μέσα ἀπό τήν Ἄλμυρά Ἴηρημο εἶναι πορεία ἐποποΐας καί δαφνῶν δόξας. Τόν Αὐγούστο τοῦ 1921 στόν Σαγγάριο, στό Ἄφιόν Καραχισάρ καί στό Ἐσκίσεχιρ, εὐρισκόμενος πλέον ὁ στρατός στό κέντρο τῆς Ἀνατολίας, διεξάγονται λυσσώδεις καί ἀποφασιστικές μάχες ἀπό τήν ἑλληνική δύναμη Μικρασίας, τῆς ὁποίας κατά κύριο λόγο ἐμπροσθοφυλακή ἦταν τά εὐζωνικά συντάγματα μέ τόν Κεμαλικό στρατό ἀντίπαλο. Ὁ Κεμαλικός στρατός ἀριθμοῦσε 40 μέ 50 χιλιάδες ἄντρες καλά ἐκπαιδευμένους μέ Γερμανούς καί Ρώσους ἀξιωματικούς, ἱκανό πυροβολικό καί μέ ἐνίσχυση παραστρατιωτικῶν Τσετῶν. Οἱ Κεμαλικοί, λόγω τοῦ ὅτι ὑπερασπιζόνταν πάτριο ἔδαφος, ἀνθίστανται λυσσαλέα καί μέ γενναϊότητα. Πάραιτα ὁ ἑλληνικός στρατός, καθοδηγούμενος ἀπό τούς ἡρωικούς εὐζώνους, ἐγκλωβίζει τούς Κεμαλικούς μέ δύο κινήσεις-δαγκάνα καί τούς δημιουργεῖ τρομερές ἀπώλειες. Ὁ Ἑλληνικός στρατός πού μάχεται μέ τούς Κεμαλικούς ἦταν περίπου ἴσος σέ ἔμφυχο καί ὑλικό δυναμικό. Δυστυχῶς, παρ' ὅλο τόν ἡρωισμό τῶν εὐζώνων, ἡ τρίτη ἀποφασιστική κυκλωτική κίνησι-δαγκάνα πού ἐπιχειρεῖ ὁ στρατός μας γιά νά ἐκμηδενίσει ὀριστικά τούς Κεμαλικούς καί νά τούς ἀφανίσει δέν τελεσφορεῖ πλήρως. Ἀποτέλεσμα ἦταν οἱ ἐναπομένουσες Κεμαλικές δυνάμεις νά ἀποσυρθοῦν στά ἐνδότερα μί ἐξουδετερωμένες πλήρως. Ὁ δέ Ἑλληνικός στρατός, κάτω ἀπό τίς διαταγές τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας θά παραμείνει ἀδρανῆς ἕως καί τόν ἐπόμενο καταστροφικό Αὐγούστο τοῦ 1922, χωρίς νά προβεῖ σέ καμία πολεμική ἐνέργεια.

Ὅπως γίνεται ἀντιληπτό τά ἐρωτήματα πού προκύπτουν γιά τήν στάση τῆς πολιτικοστρατιωτικῆς ἡγεσίας τῆς χώρας εἶναι τεράστια. Ὁ στρατός πλέον ἀπλῶς μένει ἀδρανῆς σέ ἓνα σημεῖο καί ἡ ἀδράνεια προκαλεῖ ἀτολμία, κάμψη τοῦ ἠθικοῦ, ἐσωστρέφεια καί παραφιλολογία. Λόγω τῆς ἀπουσίας τῶν συμμαχικῶν δανειῶν καί τῆς τεράστιας διαδρομῆς τῆς γραμμῆς ἀνεφοδιασμοῦ ὑπάρχουν ἑλλείμματα σέ φαγητό καί νερό. Ἦδη στήν Ἀθήνα ἀρχίζει μέ τήν ἔλευση τοῦ 1922 νά γίνεται πεποίθησι καί νά κυκλοφορεῖται ἡ ἄποψη ὅτι πρέπει νά υπάρξει ἀπαγκίστρωση ἀπό τί Μικρά Ἀσία μέ κάθε τρόπο. Ὁ ὑπατος Ἀρμοστής τῆς Σμύρνης Ἀριστείδης Στεργιάδης ἔχει ὑποσχεθεῖ στούς ἑλληνοχριστιανικούς πληθυσμούς ὅτι σέ ὅποιαδήποτε ἐκβαση τοῦ πολέμου ἡ πόλις καί τό Σαντζάκιο τῆς Σμύρνης θά προστατευτοῦν ἀπό τόν ἑλληνικό στρατό μέ ὅποιοδήποτε τρόπο. Στό μεταξύ οἱ σύμμαχοι ἐγκαλοῦν ἀλλά καί παρα-

καλοῦν τὴν Ἑλλάδα μὲ εὐνοϊκοὺς γιὰ ἐμᾶς ὅρους νὰ ἀπαγκιστρωθεῖ τοῦ μετώπου προτείνοντάς μας στὶς ἀπαρχές τοῦ 1922 τὴν αὐτονομία καὶ σέ 5 ἔτη κατοχὴ τῆς Σμύρνης καὶ τὴν ἑλληνοποίηση τῆς Ἰμβρου, τῆς Τένεδου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Δυστυχῶς, ἡ Ἑλλάς δὲν ἀποδέχεται οὔτε αὐτοὺς τοὺς ὅρους, οἱ ὁποῖοι ἦταν εὐμενεῖς γιὰ ἐμᾶς. Προπαγανδιστικὲς ἀφίσες τοῦ ΓΕΣ ἤδη ἀρχίζουν νὰ κυκλοφοροῦν μὲ πιχυαίους τίτλους ὅπως: «Ἐμεῖς δὲν ἠττηθήκαμεν ποτέ (ὁ στρατός), ἡ πολιτικὴ τῆς χώρας μας ἀπέτυχε». Κι ἐνῶ συμβαίνουν ὅλα αὐτὰ ἀπὸ μισαλλοδοξία, ἀνευθυνότητα ἢ λάθος ἀπόφαση, ἀντικαθίσταται ὁ Ἀναστάσιος Παπούλας τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1922 μὲ ἀρχιστράτηγο καὶ ἀρχηγό πλέον Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας τὸν Χατζηνανέστη. Ἀπόφαση ἐξόχως κομβικὴ καὶ καταλυτικὴ ἀρνητικὰ γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τῆς ἐκστρατείας νὰ ἀντικατασταθεῖ ἓνας ἔμπειρος ἀνώτατος ἀξιωματικός μὲ ἓναν ἀξιωματικὸ ἀνώτατο, ὁ ὁποῖος ἀσχολοῦνταν κατὰ κύριο λόγο μὲ τὸ γυάλισμα τῶν μποτῶν τῶν ἀξιωματικῶν του σέ ἐπιθεωρήσεις καὶ μὲ πειθαρχικὲς τιμωρίες τοῦ ἐκστρατεύματος. Ὁ Χατζηνανέστης ἐκρίνετο γενικὰ ἀνίκανος καὶ ἑλλειμματικός στὴν στρατιωτικὴ ὀργάνωση καὶ πειθαρχία τοῦ στρατεύματος.

Πάραυτα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1922, ἐνῶ σέ ὅλη τὴν πολιτικοστρατιωτικὴ ἡγεσία τῆς χώρας ὑπῆρχε αἴσθημα ἠττοπάθειας, ἐσωστρέφειας καὶ πανικοῦ σέ σχέση μὲ τὴν ἔκβαση τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας, γίνεται μία πρόταση πρὸς τοὺς συμμάχους, στὴν ὁποία ὁ Χατζηνανέστης πρέπει νὰ λεχθεῖ ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος, ὥστε σέ ἀντάλλαγμα τῆς ἀπαγκίστρωσης τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα, νὰ κινηθεῖ τὸ ἑλληνικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ νὰ καταλάβει τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ πρόταση αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων τρομοκρατεῖ τοὺς συμμάχους. Μαθαίνοντας οἱ Ἑγγλέζοι καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι, πού διαφύλατταν τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελίων καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη, τίς ὀργανωμένους κινήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ 2 μεραρχίες, οἱ ὁποῖες ὑπάρχουν πληροφορίες ὅτι ὀδεύουν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ κατάληψη τῆς Βασιλίδας τῶν πόλεων, στέλνουν αὐστηρὸ μῆνυμα στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὅτι, ἂν τελικὰ διαπραχθεῖ ἡ ἀπονενομημένη ἀπόπειρα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ Χατζηνανέστη γιὰ κατάληψη τῆς Κωνσταντινπόλεως, ἡ ἀπάντησις τῶν συμμάχων θὰ εἶναι ἐκκωφαντικὴ καὶ θὰ εἶναι στρατιωτικῆς φύσεως. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὑποχωρεῖ. Πάραυτα, πρέπει νὰ σημειώσουμε στὸ πλαίσιο τῆς VIASAT HISTORY ὅτι, ἂν γινόταν ἡ προέλασις, ἡ Κωνσταντινούπολη πιθανότατα θὰ εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ στρατό, παρόλη τὴν συμμαχικὴ ἄμυνα.

Ὁ Κεμαλικὸς στρατός καὶ οἱ Τσέτες, βλέποντας τίς παλινωδίες καὶ τὴν

παθογένεια πού διέπουν τό έλληνικό στράτευμα στήν Μικρασία γιά 12 μῆνες, στίς 6 Αὐγούστου τοῦ 1922 ἐπιχειροῦν σφοδρή ἔφοδο στό έλληνικό ἐκστρατευτικό σῶμα ἀπό 3 σημεία. Ἡ γραμμή ἄμυνας στόν Σαγγάριο, στό Ἀφιόν Καραχισάρ καί στό Ἐσκί Σεχίρ σπάζει. Τό ἠθικό του στρατοῦ ἀπό τήν ἀδράνεια, τήν ἔλλειψη ἐφοδίων καί τίς συνεχόμενες μεταβολές πρὸς τό χειρότερο εἶναι στό ναδίρ. Αἰσθάνονται πλέον ὅτι δέν εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων Βυζαντινῶν Ἑλλήνων καί ὅτι δέν πολεμοῦν γιά τήν Μικρασία, ἀλλά ὅτι τά κίνητρα τῆς παρουσίας τους ἐκεῖ ἀρχίζουν νά μὴν τοὺς ἀγγίζουν συναισθηματικά. Παράλληλα, πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι, ἐνῶ οἱ μικρασιατικοὶ ἑλληνορθόδοξοι πληθυσμοὶ ἀποτελοῦσαν τοῦ 20% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μικρασιατικῆς χερσονήσου, εἶχαν ὑψηλή παιδεία καί πολιτισμό στίς στρατιωτικές ἀρετές, δέν ἐνεπλάκηναν ἰδιαίτερος, καί γι' αὐτό ἀπό τοὺς Ἑλλαδίτες ἀπεδόθη τό προσωνύμιο «Λεβαντίνοι». Ὁ Ἑλληνικός στρατός ἀρχίζει νά ὑποχωρεῖ ἄτακτα. Οἱ γραμμές τοῦ μετώπου σπάζουν. Μόνο τό ἐκστρατευτικό σῶμα τοῦ βορρᾶ ὀπισθοχωρεῖ τακτικά, καθὼς καί ἡ ὄγδοη μεραρχία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό 4.500 ἀξιωματικούς καί ὀπλίτες ὑπὸ τήν ἡγεσία τοῦ Δημήτριου Θεοτόκη, ὑποχωρεῖ τακτικά μέσα ἀπὸ τήν πορεία τῆς στήν Ἄλμυρά Ἱερμιο, δείχνοντας αὐταπάρνηση, αὐτοθυσία, ἥρωισμό καί καταδεικνύοντας παράλληλα τό τί μπορεῖ νά κάνει ἕνας στρατός ὅταν ἀξιωματικοὶ καί ὀπλίτες εἶναι ἐνωμένοι σάν γροθιά.

Στίς 13 Αὐγούστου τό μέτωπο ἔχει σπάσει ὀλοσχερῶς. Ὁ Ἑλληνικός στρατός στήν ὑποχώρησή του καίει ἀρχειοφυλάκιο καί μερικές συνοικίες τῆς πόλης τῆς Προύσσας. Ὑπάρχουν καί κάποιες μαρτυρίες γιά ἐκτελέσεις Τούρκων κατασκόπων. Ὁ Κεμαλικός στρατός μέ τοὺς Τσέτες στήν ἐπέλασή τους στήν μικρασιατικὴ ἐνδοχώρα βγάζει ὅλα ἐκεῖνα τά κτηνώδη ἔνστικτα, τά ὁποῖα ἐπιδεικνύει ἕνας ὄχλος πού ἔχει καί τό αἶσθημα τῆς ἐκδίκησης λόγω κατοχῆς, ἀλλά παράλληλα πού ὀδηγεῖται καί ἀπὸ αἰμοσταγεῖς ἡγέτες. Λέγεται ἀπὸ μερικοὺς ἱστορικούς ὅτι ὁ Ἑλληνικός στρατός τῆς κατοχῆς ὑπέβαλε τοὺς ντόπιους σέ βασανιστήρια καί διωγμούς. Οἱ μαρτυρίες ὁμως, εἰδικά του Βρετανοῦ Τόμπιν καθὼς καί ἑνὸς Ἀμερικανοῦ συγγραφέως, εἶναι μερικές, μὴ στοιχειοθετημένες, ὅπως καί κόκκοι ἄμμου μπροστά στό πογκρόμ πού ὑπέστη ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους. Μπαίνοντας στίς 6 Σεπτεμβρίου στή Σμύρνη ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Τσετῶν, ὁ κόσμος ἀφηνιασμένος τρέχει στοὺς παράδρομους νά σωθεῖ φωνάζοντας «ἔφτασαν οἱ Τσέτες». Ὁ Ἑλληνικός στρατός ἔχει ἤδη δοθεῖ διαταγή νά ἐγκαταλείπει τήν Μικρασία ὅπως-ὅπως,

μέσω τῶν κοντινῶν νησιῶν κατά κύριο λόγο καί μετά στό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ καί ἀφήνοντας τοὺς πληθυσμούς στό ἔλεος τῶν Τούρκων. Ὁ ὑπάτος ἀρμοστής Ἀριστείδης Στεργιάδης, τοῦ ὁποίου ἡ διαδρομή καί θητεία στήν Σμύρνη ὑπῆρξε ἀνθελληνική, ἐγκαταλείπει ὅπως-ὅπως καί φεύγει στό Παρίσι προδίδοντας τήν ὑπόσχεση πού ἔδωσε στοὺς Σμυρνιοὺς ὅτι θά προστατευτοῦν. Μέσα στήν πόλη οἱ Τούρκοι προχωροῦν σέ βιασμούς, σφαγές, ἀπαγχονισμούς, σύρσιμο Ἑλλήνων προυχόντων ἀπό σχοινιά πίσω ἀπὸ αὐτοκίνητα στό πλακόστρωτο, λεπλασίες, ἐξανδραποδισμούς, καί ὅ,τι λογῆς κτηνώδες μπορεῖ νά σκεφτεῖ τό ἀνθρώπινο μυαλό ὅταν βαρβαρίζει. Προβαίνουν καί σέ ἐκσπλάχνωση ἐγκύων καί πετοῦν τά ἔμβρυα καί τά βρέφη στά πλακόστρωτα. Ἀφοῦ βιάζονται τῆς Ἑλληνίδες, ἀποκόπτουν τοὺς μαστοὺς τους. Ὁ Ἀμερικάνος Χόρτον ἔγραψε ἀργότερα ὅτι αὐτό πού ἔγινε στήν Σμύρνη εἶναι ὅ,τι πιό κτηνώδες μπορεῖ νά ζήσει ὁ ἀνθρώπος.

Στίς 13 Σεπτεμβρίου οἱ Τσέτες πυρπολοῦν τήν Ἑλληνική καί τήν Ἀρμενική συνοικία τῆς Σμύρνης. Ἡ φωτιά ἀρχίζει νά παίρνει ἔκταση καί καίει πλέον ὅλη τήν πόλη. Ἐκαψε γιά 3 μέρες. Οἱ Ἑλληνοχριστιανικοὶ πληθυσμοὶ συγκεντρώνονται στήν προκυμαία γιά νά σωθοῦν ἀπὸ τά πλοίαρια καί τίς βάρκες πού προσπαθοῦν νά τοὺς πάρουν καί νά τοὺς βοηθήσουν, ἄλλα βουλιάζουν καί ἄλλα δέν ἔχουν πλέον χωρὸ, οὕτως ὥστε τοὺς πλεονάζοντες τοὺς πετοῦσαν στήν θάλασσα νά πνιγοῦν. Μάνα χάνει τήν κόρη, κόρη τό βρέφος, πατέρας τήν γυναῖκα καί τά παιδιά, καί διαδραματίζεται γενικότερα εἰκόνα ζόφου καί τρόμου. Τά συμμαχικά πλοία παρακολουθοῦν οὐδέτερα καί ἀμέτοχα στή σφαγή καί τήν πυρπόληση τῆς Σμύρνης. Μόνο οἱ Ἀμερικανοὶ ἔδωσαν πρακτικά χεῖρα βοήθειάς στους κατατρεγμένους στήν προκυμαία.

Ὅταν μπῆκαν οἱ Τσέτες στήν Σμύρνη, ὁ Νουρεντίν Πασᾶς, πού κατέλαβε τήν πόλη καί ἔφτασε στό διοικητήριο, ζήτησε νά τοῦ παραδώσουν τόν μητροπολίτη Σμύρνης, καταγόμενο ἀπὸ τή Δράμα ὀσιοεθνομάρτυρα Χρυσόστομο. Ὁ Χρυσόστομος, κατά τήν θητεία του στήν Σμύρνη, ἐπέδειξε στοργή καί προστασία σέ ὅλο το ποίμνιο, καί Χριστιανούς καί μουσουλμάνους. Τοῦ ἐπροτάθη νά ἐγκαταλείπει τήν Σμύρνη, ἀλλά ἀρνήθηκε ὑποστηριζόμενος ὅτι θά παραμείνει μέ τό ποίμνιό του. Ὁ Νουρεντίν φτάνοντας στόν Χρυσόστομο καί ἔχοντας τον ἀπέναντι τόν ρώτησε: «Καί τώρα ἐγώ τί πρέπει νά σέ κάνω;». Κι ὁ Χρυσόστομος ἀπάντησε: «Ἄν νομίζεις ὅτι ἔκανα κακό μπορεῖς νά μέ φονεύσεις, ἂν ἔκανα καλό νά μέ ἀφήσεις». Καί τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Νουρεντίν: «Ἐγώ θά σέ παραδώσω στόν ὄχλο, καί ἐάν ἔκανες καλό ἢ κακό θά σοῦ συμπεριφερθοῦν ἀναλόγως». Ὁ τυφλωμένος μουσουλμανικός τουρκικός ὄχλος πού διμοῦσε γιά τό

αἷμα τοῦ ἱεράρχη, ἀφοῦ τοῦ παρεδόθη τό σῶμα του στά χέρια τους, τοῦ τράβηξαν τί γενειάδα ὥσπου νά τήν ἀποσπάσουν, τόν ἔβαλαν σέ ἓνα γαϊδουρί, τοῦ ἔκοπαν τά αὐτιά καί τί μύτη, καί ἀφοῦ καταματωμένο καί χτυπῶντας τον συνεχῶς τόν περιέφεραν σέ ὅλους τούς δρόμους τῆς Σμύρνης, στό τέλος τόν πῆγαν σέ μιά ἔρημη συνοικία, ὅπου τόν κατακρεοῦργησαν καί τόν διαμέλισαν. Αὐτό ἦταν τό τέλος τοῦ ὀσιοεθνομάρτυρος Χρυσοστόμου, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη πρέπει νά μείνει ἄσβεστη εἰς τό διηνεκές γιά τό Γένος μας.

Ἀπό τά 2,5 ἑκατομμύρια τῶν Ἑλλήνων, 900.000 μέ τήν συνθήκη τῆς Λωζάνης τοῦ 1923 (ἡ ὁποία προέβλεπε τήν ἀνταλλαγῆ πληθυσμῶν) κατέφυγαν στήν ἑλλαδική χερσόνησο. Ἐπίσης 500.000 Τοῦρκοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί πῆγαν στήν Μικρασία. Ἄρα, γίνεται κατανοητό πῶς ὅ,τι ἀπομένει ἀπό τήν ἀφαίρεση εἴτε ἀλλαξοπίστησαν ὡς κρυπτοχριστιανοί εἴτε ἀφανίστηκαν. Οἱ πρόσφυγες προσέφεραν στήν Ἑλλάδα καί ὡς ἐργατικό βιομηχανικό δυναμικό καί στήν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας καί τοῦ πολιτισμοῦ, καθώς καί γενικότερα στόν ἐκσυγχρονισμό τῆς χώρας. Ἐρωτήματα ἀνάττια καί παραφιλολογία ἀνέπτυξαν οἱ Ἑλλαδίτισσες γυναῖκες γιά τά ἦθη τῶν Μικρασιατῶν γυναικῶν. Ἐπίσης, πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἓνας σημαντικότετος ἀριθμός προσφύγων κηδεμονεύτηκε κάτω ἀπό τό κομμουνιστικό κίνημα, δίνοντας ἔναυσμα γιά τά γεγονότα τοῦ '43-'49, λόγω ἀντιβασίλικῆς τραυματικῆς ψυχολογίας.

Ὁ Κεμάλ, παρότι διώκτης καί τύραννος τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀναγορεύτηκε ὀριστικά ὁ ἡγέτης τῆς σύγχρονης Τουρκίας. Ἀναμόρφωσε τό κράτος του διαστρωματικά, ἐξαφανίζοντας πρωτίστως καί προβαίνοντας σέ γενοκτονίες μειονοτικῶν πληθυσμῶν. Ὅπωςδήποτε πάντως γιά τό ἔθνος του ὑπῆρξε ἀναμορφωτής, ἀλλά γιά ἐμᾶς ὁ μοιραῖος ἄνθρωπος. Δέν θά ἦθελα νά σχολιάσω τά μετέπειτα σύμφωνα φιλίας μέ τήν προσωπική φιλία πού διαμείφθηκε μεταξύ Βενιζέλου καί Ἀτατούρκ.

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1922 μετά τήν Μικρασιατική καταστροφή καί τήν κατάρρευση τῆς Μεγάλης Ἰδέας οἱ Βενιζελικοί πού ξαναῆρθαν στήν ἐξουσία διποῦν γιά τό αἷμα τῶν πρωταίων τῆς καταστροφῆς. Εἶναι ἡ ἀρχή τοῦ μεγάλου ρήγματος μεταξύ Δεξιάς καί Κεντροαριστερᾶς πού συνεχίζεται ἀκόμη καί μέχρι σήμερα. Συλλαμβάνονται 8 κορυφαῖα στελέχη τοῦ λαϊκοῦ κόμματος, τά ὁποία ὀδηγοῦνται σέ ἕκτακτο στρατοδικεῖο στίς 31 Ὀκτωβρίου 1922 ὑπό τόν ἀξιωματικό Ὀθωναῖο, ἀπό τούς ὁποίους οἱ 6, δηλαδή ὁ Γούναρης, ὁ Πρωτοπαπαδάκης, ὁ Στράτος, ὁ Θεοτόκης, ὁ Μπαλατατζῆς καί ὁ Χατζηνανέστης ἐκτελοῦνται στό Γουδί τήν ἴδια μέρα τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως (15 Νοεμβρίου 1922), γιά νά μὴν ὑπάρξουν ἀντιδράσεις ἀπό τό ἐξωτερικό καί τό ἐσωτερικό.

Βέβαια, οί αντιδράσεις όλο τό δίμηνο τών συνεδριάσεων καί από τίς συμμαχι-
κές δυνάμεις αλλά καί από τό έσωτερικό ήταν τεράστιες. Παρ' όλα αυτά ή
κυβέρνηση Πλαστήρα πού είχε αναλάβει δέν έδειξε καμία ανοχή καί έκλεισε
τό θέμα άκαριαία γιατί θεώρησε τόν αυτόν επίλογο ώς κάθαρση, σύμφωνα μέ
τήν άρχαία τραγωδία γιά αυτά πού είχαν διαδραματιστεί. Σημειωτέον ότι τό
2010 ό Άρειος Πάγος μέ πρωτοβουλία άπογόνου του Πρωτοπαπαδάκη συνε-
κλήθη καί ξαναδίκασε τούς 6 έκτελεσθέντες καί ή απόφαση του Άρειου
Πάγου ήταν άμετάκλητη άθωωτική. Ό έθνικός διχασμός στην Έλλάδα ήδη είχε
πάρει τόν δρόμο του.

Κάποιες σκόρπιες σημειώσεις:

Τόν Άπρίλιο του '22 πρωθυπουργός γιά τρεις μήνες ανέλαβε ό Πρωτοπα-
παδάκης. Διχοτόμησε τό νόμισμα ούτως ώστε νά ένισχύσει τήν Έλληνική οικο-
νομία καί παραλλήλως νά ένισχυθεί σέ έφόδια τό μικρασιατικό στρατεύμα. Η
ένέργεια του Πρωτοπαπαδάκη, πού προηγουμένως ήταν ύπουργός οικονο-
μικών στην κυβέρνηση Γούναρη, ήταν καινοτόμος καί πρωτοπόρα κι έσωσε
τήν Έλληνική οικονομία. Πράγματι ό Πρωτοπαπαδάκης υπήρξε τό άθώωτερο
θύμα από τούς έξι έκτελεσθέντες.

Ό Ιωάννης Μεταξάς, ανώτερος αξιωματικός τότε, άρνήθηκε νά αναλάβει
τήν άρχιστρατηγία πού του πρότειναν οί Κωνσταντινικοί παραχωρώντας την
στόν Άναστάσιο Παπούλα, γιατί πίστευε ότι ή προέλαση προς τήν Άγκυρα
ήταν άκυρη καί γεμάτη κενά στρατηγικά.

Ό ναύαρχος του βασιλικού ναυτικού Ούνιστων Τσώρτσιλ, μετέπειτα πρω-
θυπουργός Βρετανίας σέ 2 θητείες, πίστευε στις ικανότητες του έλληνικού
στρατού, αλλά, παραλλήλως, τόνιζε ότι γιά νά έπιτευχθεί αυτό τό έγχείρημα,
έπρεπε τό έκστρατευτικό σώμα νά αριθμεί τουλάχιστον 600.000 άνδρες καί
όχι 200.000 πού ήταν στην πραγματικότητα.

Η μικρασιατικοί πληθυσμοί δέν προσέφεραν όσο έπρεπε στρατιωτικά, όχι
από έλλειψη άνδρείας αλλά ίσως λόγω των ήθων της έποχής. Παρ' όλο αυτά
ή προσίλωσή τους στην Μεγάλη Ίδέα ήταν παροικιώδης. Οί Βιθυνοί προσέ-
φεραν καί στρατιωτικά.

Έκείνος μαζί μέ τούς όπαδούς του Πλαστήρα πού ήταν ό πιό μεγάλος θια-
σώτης της καταδίκης των έξι σέ θάνατο ήταν ό μετέπειτα δικτάτορας Πάγκα-
λος, καί αυτό τό έκανε γιά καθαρά μικροπολιτικούς λόγους. Ό Πάγκαλος, ό
όποιος κυβέρνησε άργότερα τί χώρα ως δικτάτορας τό 1925, έγκαινίασε άκόμα
καί τήν μέθοδο έκτέλεσης διά άπαγχονισμού δημοσίως στό λιμάνι της Θεσσα-
λονίκης γιά έφοριακούς κρατικούς λειτουργούς μέ τήν κατηγορία της κατά-

χρησης. Όσο για τόν ίδιο, αποδείχτηκε αργότερα ότι υπήρξε επίσης καταχραστής και διασπαθιστής δημοσίου χρήματος.

Τό 1935, στά πλαίσια τής εξέλιξης τού έθνικου διχασμού, ή δεξιά παρατάξη μέ τίν κατηγορία τής μείζονος προδοσίας εξετέλεσε πιθανώς ως άντεκδίκηση για τούς έξι, τόν υπέρηγο απόστρατο άρχιστράτηγο τού έλληνικου έκστρατευτικου σώματος στή Μικρασία και ένδοξο άνδρα Άναστάσιο Παπούλα. Έξι τουφέκια νεανίσκων στρατιωτών από 6 σφαίρες τό καθένα, σύνολο 36 σφαίρες, έπληξαν τόν 77χρονο άρχιστράτηγο. Δέν έδέχθη νά τόν περιδέσουν μέ μαντίλι. Πρό τής εκτελέσεως αναφώνησε: «Στρατιώτες μου δέν σās κατηγορώ για αυτό πού κάνετε, κάποτε σās διέταξα, νά γνωρίζετε ότι υπηρέτησα τίν πατρίδα αδóλως, ζήτω ή Έλλάς!». Τά τελευταία κορυφαία άπόνερα τού έθνικου διχασμού παίζονταν μιά 15ετία αργότερα, Αύγουστο και πάλι, τό 1949, στή κορυφογραμμή τού Γράμμου μέ τίν συντριβή τού δημοκρατικου στρατου από τόν έθνικό κυβερνητικό στρατό.

25.000 νεκροί στρατιώτες, 100.000 τραυματίες φαντάροι, 1.500.000 άγνοούμενοι ή νεκροί Μικρασιάτες, αυτό εΐναι τό άποτέλεσμα τών πεπραγμένων τού 1919-1922. Έγείρονται έρωτήματα άν θά έπρεπε νά ξαναγίνουν όσα γίνανε. Κατόπιν έορτής όμως... έχουμε τό τέλος τής Μεγάλης Ίδεας πού εΐχε υιοθετήσει ό Ίωάννης Κωλέττης τό 1844 και μέ τίν όποία ή Έλλάς υπερτριπλασιάστηκε σέ 100 έτη. Βέβαια, έπειδή ή ταφόπλακα τής Μεγάλης Ίδεας υπήρξε ψυχοτραυματική για τό γένος, ή αναφορά της άκόμα και συμβολικά σήμερα εκλαμβάνεται από εκσυγχρονιστικούς κύκλους ως πατριδοκαπηλία, κίνδυνος για τίν ειρήνη και έθνικισμός. Άραγε, όλοι αυτοί οι κύκλοι τί άπάντηση έχουν νά δώσουν όταν τό έλληνικό έθνος μεγάλωσε 2,5 φορές έχοντας ως πρότυπο τίν Μεγάλη Ίδέα;

Έπικαλούμεθα πάντα ότι οι σύμμαχοι δέν ήταν δίπλα μας, όμως εΐναι μύθος. Οι σύμμαχοι, οι Άμερικανοί και οι Βρετανοί ήταν δίπλα μας, οι Γάλλοι και οι Ίταλοι έξυπνηρέτησαν τά δικά τους συμφέροντα, οι Γερμανοί και οι Μπολσεβίκοι ήταν έχθρικοί αρχικώς.

Οί γεϊτονές μας ύπό τίν ποδηγέτηση τής συγκυβέρνησης και τής όλου άντιπολιτεύσεως μās άπειλοϋν και μās έγκαλοϋν καθημερινώς. Πράγματι τό 1071, τό 1176, τό 1453, τό 1897, τό 1922, τό 1974, τό 1996 όταν συναντηθήκαμε στρατιωτικά μās κατήγαγαν έθνικά κατάγματα ή άκρωτηριασμούς ή άπόπειρες όλιστικής έξοντώσεως. Πρέπει, όμως, νά ένθυμοϋνται καλά και τό τί συνέβη τό 1821, μετά από 368 έτη όθωμανικής κατοχής, όπως και τό 1912-1913 όταν ό Κωνσταντίνος ήταν άκόμη στά καλά του και υπήρχε όμοφυχία.

Καί κάτι τελευταίο. Έπειδή η ιστορία κάνει κύκλους και είναι όπως ένα χαλί που τυλίγεις και πώς να βάλεις κάτι από κάτω του και τότε το τύλιγμα του χαλιού δεν πειθαρχεί, αλλά το χαλί αρχίζει να ταλαντεύεται σαν φίδι, θα πρέπει να γνωρίζουν για να ζήσουμε ειρηνικά, που αυτό είναι η επιδίωξη πιστεύω των λογικών και από τις δύο πλευρές, ότι η αλαζονεία δημιουργεί επίπλαστες προσδοκίες και ότι ο Έλληνισμός δεν θα παραδώσει εδάφη χωρίς να χυθεί και η τελευταία ρανίδα αίματος. Άς ενθυμούμεθα και εμείς και εκείνοι ότι όλα είναι τυχαιοποιημένα και εμπλέκεται τό πεπρωμένο και ότι η ακμή διαδέχεται την παρακμή και τούμπαλιν. Τό 1040 υπό τον Τογρούλ Μπέν 3-4 χιλιάδες τοξομαίες από τις στέπες του Ούζμπεκιστάν και της Μογγολίας θαύμασαν τις παρυφές της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας κι έμειναν έμβρόντητοι από τό μεγαλείο και την γλιδή της Γεωργίας και της Αρμενίας. Σέ 1.000 χρόνια, αφού εξισλάμισαν όλη την Μικρασία, αριθμοῦν σήμερα 82 εκατομμύρια, χρησιμοποιώντας τί λέξη «Τούρκος» για τουλάχιστον 20 διαφορετικές εθνολογικές οντότητες. Ο Ηράκλειτος ο Έφέσιος είχε αναφωνήσει «τά πάντα ρεῖ.....»

ΦΑΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ - ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ,
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ - ΛΑΟΓΡΑΦΟΣ

Η ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ, ΠΟΝΤΟΣ, ΙΩΝΙΑ-ΣΜΥΡΝΗ

*Στὴν μνήμη τοῦ παπποῦ μου Εὐάγγελου Καλοκαιρινοῦ,
πρόσφυγα ἀπὸ τὴν Σμύρνη, πού μέ μεγάλωσε μέ τίς μνημές καί τά βιώματά του*

«**Κ**υριακή, πού καθόμαστε ὀλόκληρη ἡ φαμελιά σέ τραπέζι, τότες τ' ἄρεζε νά σπικώνει ἐμένα πού μ' ἔβλεπε πάντα σάν τόν γραμματιζούμενο τοῦ σπιτιοῦ, νά λέω τό *Πάτερ ἡμῶν*. Δέν καταλάβαινα γοῖ ἀπ' ὅ,τι ἔλεγε τούτη ἡ προσευχή καί μιά μέρα εἶπα στή μάνα μου:

— Τό “Πάτ” μπρέ μάνα, ξέρω τί θά πει. Μά κείνο τό “ἐρημῶν” μέ μπερδεύει...»¹.

Ἡ κουλτούρα τῶν Μικρασιατῶν. Τό οἰκογενειακό τραπέζι. Ἡ φαμίλια γύρω ἀπό αὐτό, ἡ προσευχή, οἱ γεύσεις, οἱ μυρωδιές, ἡ ζωηρή κουβέντα, ἡ ἀστείρευτη φροντίδα τῆς μάνας, ἡ πατροπαράδοτη συνταγή τῆς γιαγιᾶς, ἡ συνδρομή τῆς κόρης στό στρώσιμο τοῦ τραπεζιοῦ, ἡ διαγενεακὴ συνύπαρξη ἀλλὰ καί ἡ σκυτάλη πού περνάει ἀπὸ γενιά σέ γενιά. Ἡ ἑλληνικὴ παράδοση μαζί μέ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ πίστη. Ἡ προσευχὴ πού προηγεῖται πάντα γιὰ νά εὐλογηθεῖ «ἡ βρώση καί ἡ πόση».

Τό οἰκογενειακό τραπέζι εἶναι ἡ ὥρα τῆς σύμπνοιας, τῆς χαλάρωσης, τῆς συζήτησης, τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προσωπικῶν νέων, τοῦ εὐφραντικοῦ σχολιασμοῦ, τῆς ἀμεσης βλεμματικῆς ἐπαφῆς ὄλων. Τό φαγητό γύρω ἀπὸ τό τραπέζι συμβολίζει τὴ σταθερότητα. Μαθαίνεις σεβασμό, γι' αὐτό δέν κάθεσαι ποτέ στὴν θέση τοῦ παπποῦ. Μαθαίνεις νά προσφέρεις. Μαθαίνεις ἀξίες ὅπως ἡ φιλοξενία, ἡ φροντίδα καί ἡ ἐγγνωμοσύνη. Νιώθεις τί σημαίνει οἰκογενειακὴ θαλπωρή.

¹ Διδῶ Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*. Κέδρος, Ἀθήνα 2003 (80ή ἐκδ.), σ. 11-16.

Πέρα από αυτά όμως είναι και κάτι άλλο. Τό οικογενειακό τραπέζι αντικατοπτρίζει την διατροφική κουλτούρα. Την ποικιλία των έδεσμάτων, αλλά και τις διατροφικές συνήθειες της κάθε οικογένειας.

Ποιά όμως είναι τα χαρακτηριστικά της διατροφικής κουλτούρας των Μικρασιατών που ήρθαν και μπόλιασαν με αυτά και την έλληνική κουζίνα; Ποιές είναι οι γεύσεις και οι συνήθειες που έφεραν μαζί τους κατά τον βίαιο έκπατρισμό τους;

«Σέ μās, όποιαν ώρα της μέρας κι αν ερχόταν κανείς, έβρισκε πάντα κόσμο και κίνηση και κουζίνα σέ δράση. Μοσχοβολούσαν ψητά και τηγανητά και λουκουμάδες και χαλβάδες και κατημέρια· δέ χρειαζόταν καν να υπάρχει ή πρόφαση κάποιας γιορτής. Μπαινόβγαιναν τά παιδιά της γειτονιάς, οί δασκάλοι μας, οί ράφτρες, οί παραδουλεύτερες, οί γειτόνισσες, φτωχές και πλούσιες, οί χαρτορίχτρες, ή διανοούμενη νεολαία του Άϊντινιου. ...Κάθε Τετάρτη, μαζεύονταν οί συγγένισσες και οί φίλες, γιά να γίνει ό φιδές. Ό φιδές ήταν ένα είδος ψιλό και στρογγυλό κριθαράκι, σά χοντρές όξειες, που τό 'φτιαχναν οί γυναίκες στριβοντας μέ δεξιοτεχνία τό ζυμαρί ανάμεσα στά βουτυρωμένα δάχτυλά τους και τό αράδιαζαν πάνω σε κόσκινα, σέ σίτες και σέ τραπέζια στρωμένα μέ όλόασπρα τραπεζομάντλια»².

Είναι πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς όλα εκείνα τά στοιχεία της μικρασιατικής κουζίνας που έχουν παρεισφρήσει στην σημερινή ελληνική μαγειρική. Σίγουρα ή παραδοσιακή ελληνική κουζίνα δέν θά ήταν τόσο πλούσια εάν δέν είχαν ενσωματωθεί οί γαστρονομικές συνθήκες των εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων που έφτασαν στίς ακτές της χώρας τό 1922 και οί όποιοι εκτός από τίς μνήμες τους κουβαλούσαν και όλη την παράδοσή τους.

Είναι γεγονός πώς στην ιστορία της ελληνικής μαγειρικής δέν υπάρχει άλλο ιστορικό γεγονός, τό όποιο να άλλαξε την σύνθεση της κουζίνας μας τόσο πολύ, όσο ή Μικρασιατική Καταστροφή. Η αστική πολιτική κουζίνα και ή κουζίνα της Ίωνίας, της Καππαδοκίας και του Πόντου, συνέβαλαν στην τελική διαμόρφωση της ελληνικής κουζίνας. Χαρακτηριστικά τους είναι ό εμπλουτισμός της γεύσης μέ άρωματικά βότανα ή μπαχαρικά.

Οί Μικρασιάτες ζούσαν κυριολεκτικά σέ ένα σταυροδρόμι της γεύσης, κληρονόμοι όχι μόνο της αρχαίας και βυζαντινής παράδοσης, αλλά άποδέκτες των επιδράσεων της Ανατολής, των μπαχαρικών, του έξωτισμού, του κοσμοπολίτικου πνεύματος. Δέν είναι τυχαίο που ή ίδια ή μικρασιατική κουζίνα ενώνει

² Διδώ Σωτηρίου, *Οί νεκροί περιμένουν*. Κέδρος, Άθήνα 2011.

τόσες πολλές και διάφορες παραδόσεις, άστικές και μή. Άφομοίωμε άμέτρητες επιρροές ή ίδια, κι έτσι διαδόθηκε και εξελίχθηκε.

Θά γίνει μία άπόπειρα ίχνηλάτησης τών επισιτιστικών και διατροφικών συνθηειών τών Έλλήνων Μικρασιατών από Καππαδοκία, Πόντο και Ίωνία, οί όποίες διαφέρουν άρκετά από τίς αντίστοιχες τών Κωνσταντινουπολιτών.

Όπως σέ όλες τίς άγροτικές προβιομηχανικές κοινωνίες, έτσι και στους Μικρασιάτες διάφορες παραδόσεις και δοξασίες δημιουργήθηκαν γύρω από τίς διατροφικές τους συνήθειες, πού εΐναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τό χριστιανικό έορτολόγιο, τόν κύκλο τής ζωής, αλλά και τόν επίσιο κύκλο τών έποικων μεταβολών.

Οί γεωγραφικές και κλιματολογικές συνθήκες του τόπου, τά τοπικά προϊόντα, οί επιρροές από πληθυσμιακές ομάδες πού συμβίωσαν, σέ συνάρτηση με τήν οικονομική κατάσταση τής Μικρασιάτισσας νοικοκυρās, διαμόρφωσαν τόν χαρακτήρα καθεμιάς από τίς κουζίνες τής Καππαδοκίας, του Πόντου και τής Ίωνίας.

Καππαδοκία

Η περιοχή τής Καππαδοκίας ήταν ό σιτοβολώνας τής Μικρās Άσίας. Η διατροφή τών Έλλήνων τής Καππαδοκίας βασιζόταν κυρίως στά σιτηρά, τό ψωμί, τά παράγωγα του σταριου –άλεύρι, πληγούρι, σμιγδάλι, τραχανά, άλευρόσουπες, σπιτικά μακαρόνια (έριστούδια), πίτες, μαντί– και δευτερευόντως στά όσπρια. Τό νωπό κρέας ήταν σπάνιο. Οί νοικοκυρές για τίς άνάγκες του χειμώνα έτοιμάζαν τόν «καβουρμά», τσιγαρισμένο κρέας προβάτου, σουτζούκι και παστουρμά, με τά όποια μαγείρευαν όσπρια, σουπες και άλλα φαγητά. Από τό τραπέζι τους δέν έλειπαν τά άλίπαστα.

Επιπλέον, ύπήρχε άφθονία σέ γαλακτοκομικά προϊόντα: βούτυρο, γιαούρτι, αίράνι, τυρί, καϊμάκι. Η όρνιθοτροφία, ή παραγωγή αυγών και ή καλλιέργεια κηπευτικων προορίζονταν για τήν κάλυψη τών οικογενειακων άναγκων. Η διατήρηση τών λαχανικων του καλοκαιριου γινόταν με τήν μέθοδο τής άποξίρασης, ενώ οί νοικοκυρές άλάτιζαν ή διατηρούσαν σέ ξίδι (τουρσί) διάφορα λαχανικά.

Άπό τήν διατροφή τους έλειπαν τό έλαιόλαδο και τά λαδερά φαγητά, καθώς δέν ευδοκμοούσε ή έλιά στην περιοχή. Γι αυτό όλα τά φαγητά και τά γλυκά τά μαγείρευαν με λίπα. Λάδι έβγαζαν από τό λινάρι, τό σπασάμι και τό όπιο, και με αυτό τηγάνιζαν λαλαγιίτες και ποταμίσια ψάρια.

Τέλος, καθώς στην Καππαδοκία ή παραγωγή ξηρών καρπών ήταν άφθονη, αρκετά γιορτινά φαγητά περιέχουν ξηρούς καρπούς και κρέας.

Πόντος

Ο Πόντος παρήγε μεγάλες ποσότητες καλαμπόκι, όσπρια, κριθάρι, βρώμη, σιτάρι, λινάρι, ρύζι, φουντούκια, καρύδια, κάστανα, κεράσια, μήλα, αχλάδια. Επίσης παρήγε ποικιλία γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, ενώ διέθετε και πλούσια αλιεία.

Πολλές ποντιακές συνταγές προέκυψαν από την ανάμειξη γαλακτοκομικών προϊόντων με τα παράγωγα των σιτηρών: καλαμποκάλευρο, κριθάρι, σιτάρι, πληγουρι. Από τα λαχανικά, τό προβάδισμα είχαν τό μαύρο λάχανο, τά παντζάρια (σέφτελα), οί κολοκύθες, τά σέσκουλα, οί γλυστιρίδες, οί τσουκνίδες και διάφορα τοπικά χόρτα του βουνού, καθώς και διαφορετικά είδη φασολιών. Η πατάτα ως συνοδευτικό ήταν μόνο για τά γιορτινά φαγητά.

Επιπλέον, στά παράλια της Σινώπης και της Τραπεζούντας υπήρχαν ταλιάνια για την αλιεία της παλαμίδας. Άλλωστε, ή Σινώπη ήταν φημισμένη για την ιχθυόσκαλά της. Οί παλαμίδες, τά καλκάνια, οί κολιοί, τά σαφρίδια και κυρίως τά χαμψία (γαυρος) ήταν από τίς βασικές τροφές των Ποντίων. Κρέας και πουλερικά μαγειρεύαν μόνο τίς Κυριακές και τίς γιορτές. Άξιοσημείωτο είναι πώς με προϊόντα αλιείας τρέφονταν κυρίως οί λαϊκές τάξεις.

Η κουζίνα των μεγαλοαστών στά εμπορικά κέντρα των παραλίων, στην Τραπεζούντα, την Κερασούντα και την Σαμψούντα, έφερε ρωσικές γευστικές επιρροές. Η ρωσική σαλάτα, ή σουπά μπόρτζ, τό πιρσκι (πιτάκι από πατάτα και κμά) είναι μερικές από τίς ρωσικές συνταγές που περιλήφθηκαν στην διατροφή των Ποντίων.

Χαρακτηριστικό είναι πώς στην ποντιακή κουζίνα συναντάμε ορισμένα φαγητά που είναι κοινά σε όλη την Μικρά Άσία: τό κεσκέσι ή χερσές ή κουρκούτα, δοξαστικό και γόνιμο φαγητό, τούς λαχανοντολμάδες, τό φούστρον (ή καϊγκανās στην Καππαδοκία και την Ίωνία), τό μαντί και τό νερομπούρεκο.

Ίωνία

Η κουζίνα του έλληνισμού της Ίωνίας έχει σαν βάση της τά όσπρια, τά λαχανικά, τά ψάρια και τό κρέας. Οί πατάτες μέχρι τίς αρχές του 20ου αϊ. ήταν εισαγόμενες, κυρίως από την Γαλλία, ενώ ή καλλιέργεια της ντομάτας

Μαζαριζόμας Ψωμά - μαζιζόμα 12

με γαριζόμα, βραζιζόμα και ποτισιζόμα ως
 βάση με 7 φαρμακόμενα γούστα. Κορνιόων βούτυρο σε
 μεγάλη ποσότητα μπόγιμα, υπερχρόνια 1 μέτρο, χυμωπά
 πικρά, αμύδα, κοκκίνο, ζαχαρά, φέτες κλωπίδες, 1 αυγό
 σάιμα. Με το μίγμα αυτό, παρασκευάζουμε το ~~μαζαριζόμα~~
 όπως το γαρουδάκι, ως βούτυρο σε ίσους με λίγο γούστο
 και ως φρούτα σε φούνο.

32. Μουσουλιά καλαμάς αλάτι & αλάτι με μίγμα

1 $\frac{200}{400}$ καλαμάς. Με μαζαριζόμα & φέτες με 6 φαρμακόμενα
 μια γούστο, βούτυρο και τα αμύδα ως αμύδα με
 5 ποσότητες ζάχαρη. Βούτυρο με μέλι καλαμάς και μίγμα
 σε μέλι και ζάχαρη στην διαδικασία καλαμάς με 22
 ποσότητες ζάχαρη κλωπίδες ή βράζει. Προς ζήνη αμύδα
 ή ζάχαρη ως αλάτι φρούτο.

1. Κουλουράκια

Κουλουράκια με υπερχρόνια (βράζει) 1 $\frac{1}{2}$ με ζάχαρη
 σε ίσους, μελι και το κρέμα μαζαριζόμα. Βράζει το κρέμα
 λίγο με νερό, ζάχαρη το ζάχαρη ή μελι και υπερχρόνια
 2 ποσότητες ποτισιζόμα ή 1 φαρμακόμενα ζάχαρη.

19. Ποτίσιμα Φάις (αποξηραμένα μαζιζόμα)

1 0 μελι βούτυρο
 8 αλάτι
 1 0 μελι γούστο
 75 δαμάσκηνα βούτυρο
 16 " μαζιζόμα και μίγμα
 75 " ζάχαρη
 2 φαρμακόμενα μελιζόμα ή μαζιζόμα ποτισιζόμα
 Καλαμάς

Από το βράζει κρέμα με τα μελι ζάχαρη ή μαζιζόμα
 και το κρέμα ζάχαρη και αμύδα. Αφού τα ζάχαρη
 μαζιζόμα και αλάτι μαζιζόμα ή ποτισιζόμα. Αφού
 με μαζιζόμα βούτυρο, 2 αμύδα με αλάτι ή βούτυρο
 ή ζάχαρη βράζει με αμύδα. Μόλις ανέβουν, σε
 5 μέτρα ζάχαρη, ζάχαρη ζάχαρη φούνο για να μην ζι-
 νιόμα.

ξεκίνησε τόν 19ο αἰ. Λόγω τῆς πλούσιας ἰχθυοπανίδας πολλά εἶδη ψαριῶν, ὅπως π.χ. τσιπούρες, πένες, μπαρμπούνια τὰ ἔβρισκε κανεῖς μόνο ἐκεῖ, οὔτε κἀν στὴν Πόλη. Ὅσο γιὰ τὰ κρέατα, τὰ φαγητά τους περιελάμβαναν ἀρνιά, γουρουνόπουλα, κοτόπουλα καὶ κυνήγι.

Τὰ σταφύλια, οἱ σταφίδες, τὸ κρασί, τὸ ξίδι καὶ τὸ πετιμέζι δέν ἔλειπαν ἀπὸ κανένα ἀγροτικό ἢ ἀστικό νοικοκυριό. Παράλληλα μὲ τὰ τοπικά προϊόντα, τὰ καταστήματα διέθεταν καὶ ἐπέισακτα εἶδη ἀπὸ ἄλλες περιοχές: χουρμάδες Αἰγύπτου, δαμάσκηνα καὶ καΐσια Νυμφαίου, μῆλα Τραπεζούντας, καρύδες Αἰγύπτου, χιώτικα ἀμύγδαλα κ.ἄ.

Στὴν κουζίνα τῆς Ἰωνίας, ὅπου ὑπῆρχε παραγωγὴ ἐλαιολάδου, τὰ περίτεχνα ἐδέσματα τῆς πολιτικῆς κουζίνας, ὅπως τὰ λαδερά γεμιστά ἀπὸ διάφορα λαχανικά καὶ φύλλα, ἀλλὰ καὶ τὰ γεμιστά ψάρια, μύδια, κτένια καὶ οἱ μελιτζάνες «ἰμάμι», γεμισμένες μὲ κρεμμύδια καὶ σκόρδο, ἦταν ιδιαίτερα ἀγαπητά, ἰδίως στὴν κοσμοπολίτικη Σμύρνη. Στὴν Μικρὰ Ἀσία συνήθιζαν νὰ ἀντικαθιστοῦν τὸ ρύζι τῶν κρεάτινων γεμιστῶν μὲ πληγούρι. Ἀντὶ γιὰ αὐτογέλομο, προτιμοῦσαν νὰ τὰ σερβίρουν μὲ γιασούρι.

Στὴν Σμύρνη στοὺς ἀρραβῶνες, στοὺς γάμους καὶ στὰ βαφτίσια, ἀπαραίτητο κέρασμα ἦταν τὰ ἀμυγδαλωτά μαζὶ μὲ τὴν σουμάδα (ἀναφυκτικό ἀπὸ πολτοποιημένα ἀμύγδαλα, ζάχαρη καὶ νερό), καθὼς ὁ καρπὸς τῆς ἀμυγδαλιάς συμβόλιζε τὴν εὐγονία. Γλυκὸ τῶν Χριστουγέννων ἦταν τὰ σεκέρ λουκούμια (οἱ κουραμπιέδες) σὲ σχῆμα S καὶ τὰ φοινίκια, πού συμβόλιζαν τὸν σπαργανωμένο Χριστό. Τὸ χριστουγεννιάτικο τραπέζι ξεκινοῦσε μὲ σουπτα ἀπὸ βραστό καὶ γουρουνόπουλο περιχυμένο μὲ χυμὸ ἀπὸ νεράντζι. Γιὰ τὸ πρωτοχρονιάτικο τραπέζι οἱ νοικοκυρὲς ἐτοίμαζαν συνήθως κόκορα κοκκινιστὸ στὴν κατσαρόλα, μπακλαβάδες, σμιρναϊκὴ βασιλόπιτα ἀπὸ σκληρὴ ζύμη, διακοσμημένη μὲ τὸν δικέφαλο ἀετό, κεντημένο μὲ γαρίφαλα.

Γλυκὸ τῆς Ἀποκριᾶς ἦταν τὰ αὐγοκαλάμαρα, πού μοιάζουν μὲ τίς δίπλες. Τῆς Τυρνῆς μαγεύρουν τυρόπιτες καὶ γαλακτομπούρεκα. Τὴν Καθαρὰ Δευτέρα ταχινόπιτα καὶ χαβιαροσαλάτα.

Γιὰ τὸ Πάσχα οἱ νοικοκυρὲς ζύμωναν ἐπτάζυμα καὶ τσουρέκια. Τὸ πασχάλινὸ ἀρνὶ εἶχε γέμιση ἀπὸ ρύζι, ἀμύγδαλα καὶ κουκούρια.

Τὰ γλυκὰ τοῦ κουταλιοῦ –καθαρὰ ἑλληνικὴ συνήθεια– ἦταν διαδεδομένα στὴν Σμύρνη καὶ στὴν Ἰωνία, ὅπως καὶ τὰ σπιτικά σιροπιαστά γλυκὰ μπακλαβάς, κανταΐφι, σεκέρ παρὲ, σαμουσᾶς, ἐκμέκ, σαραϊλί. Ἀντίθετα, δέν διαδόθηκαν καθόλου τὰ γαλακτερά γλυκίσματα τῆς Πόλης, ὅπως τὸ ταοῦκ γκιογκσού καὶ τὸ καζάν ντιμπί.

Κλείνοντας τήν σύντομη αυτή αναδρομή στην μικρασιατική γαστρονομία εἶναι δέον νά ἀναφέρουμε ὡς συμπέρασμα πῶς καθεμία ἀπό τίς συνταγές πού οἱ Μικρασιᾶτες ἔφεραν μαζί τους στήν νέα πατρίδα κρύβει καί μιᾶ ἱστορία. Εἶναι συνταγές-οικογενειακά κειμήλια, ἀλλά ταυτόχρονα καί ἱστορικά τεκμήρια. Μεταφέρουν γνώση καί μνήμες ἀπό τόν τόπο πού ἄφησαν, στίς προσφυγικές συνοικίες τῆς Ἑλλάδας τοῦ 1922, καί ἀπό ἐκεῖ ἐπιβιώνουν ἕως σήμερα καί μαγειρεύονται σέ κουζίνες σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα. Φυσικά καί στήν Θεσσαλία καί στήν Λάρισα, ὅπου ὑπάρχουν πυρῆνες καί οικισμοί προσφύγων. Ἡ ἐπιθυμία γιά ἓνα ταξίδι ἐπιστροφῆς σέ ἐκεῖνα τά μέρη ἦταν καί εἶναι δυνατή καί μεταφέρθηκε καί στίς ἐπόμενες γενιές τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων. Ἡ ἐπιστροφή αὐτή μπορεῖ νά γίνηται παροδικά μέσα ἀπό τήν μαγειρική καί τίς μικρασιατικές συνταγές. Ἄλλωστε, ἡ διατροφή καί οἱ συνταγές στήν Μικρά Ἀσία ἦταν αἴσθημα, ἦταν παράδοση... Ἦταν πολιτισμός³.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχιγένης Δ., (1981). «Ἡ ζωή στή Σμύρνη», *Λαογραφικά Γ*, Ἀθήνα.
- Μασσαβέτας Α., (2015). *Μικρά Ἀσία τό παλιόμνηστο τῆς μνήμης*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Πατάκης.
- Μπόζη Σ., (2011). *Πολίτικο Ἡμερολόγιο 2012, Τά καφενεῖα & τά καπνελιά*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Τόπος.
- Μπόζη Σ. & Μπόζης Γ., (2011). *Ἀπό τό Παρίσι στό Πέραν: Ἑλληνες Κινηματογραφιστές τῆς Πόλης*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Τόπος.
- Μπόζη Σ., (2021). *Ὁ γευστικός πολιτισμός τῶν Ρωμιῶν τῆς Πόλης καί τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Τόπος.
- Μπόζη Σ., (2019). *Ἡ πολιτική κουζίνα τῶν τεσσάρων ἐποχῶν*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Πατάκης.
- Μπόζη Σ., (2005). *Μικρασιάτικη κουζίνα*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα.
- Μπόζη Σ., (2002). *Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Κωνσταντινούπολης*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα.
- Σιμόπουλος, Κ. *Ξένοι ταξιδιώτες στήν Ἑλλάδα*, τ. Γ1.
- Σωτηρίου, Δ. (2011). *Οἱ νεκροί περιμένουν*. Ἀθήνα, Κέδρος.
- Σωτηρίου, Δ. (2003). *Ματωμένα χρώματα*, Ἀθήνα.
- <https://www.tovima.gr/2008/11/24/books-ideas/i-mnimi-tis-geysis/>

³ Τό ὄλυκό τῆς παρουσίας ἐργασίας προέρχεται ἀπό προφορικές μαρτυρίες Μικρασιατῶν προσφύγων σέ συνδυασμό μέ βιβλιογραφική ἀναζήτηση.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Ἡ μικρασιατική καταστροφή, ἡ Λάρισα καί ἡ Θεσσαλία

* * *

ΙΓΝΑΤΙΟΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ & ΑΛΜΥΡΟΥ

ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ. ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΒΟΛΟ

«Ἡ χθεσινή ἡμέρα ἦτο ἡμέρα τραγικῶν συγκινήσεων διά τίν πόλιν μας. Εἰς τόν λμμένα μας ἔφθασαν τά πρῶτα κύματα τῆς Μικρασιατικῆς συμφορᾶς. Καί οἱ συμπολίται μας, πού ἀπό τās ἐφημερίδας καί τās ἀφηγήσεις ἐγνώριζον ἕως τώρα τό μέγεθος τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς, ἐκλίθησαν χθές νά ἰδοῦν μέ τά μάτια τους καί τίν ἀπερίγραπτη τραγικότητά της. Ἀπό τό μεσονύκτιον ἤδη εἶχε καταπλεύσει εἰς τόν λμμένα μας τό ὑπερωκεάνιον “Μεγάλη Ἑλλάς” μέ τό θλιβερόν φορτίον 8.000 προσφύγων»¹.

Μέ τά περιεκτικά αὐτά λόγια ὁ τοπικός Τύπος καταγράφει τίν ἀφιξη τῶν μικρασιατῶν Ἑλλήνων στήν πόλιν τοῦ Βόλου, τίν ἐπομένη τῆς μεγάλης Καταστροφῆς, ἀπό τίν ὁποία συμπληρώνονται φέτος 100 ὀλόκληρα χρόνια. Ἡ ἐπέτειος αὐτή εἶναι ταυτόχρονα ἐπέτειος τοῦ μεγάλου ξεριζωμοῦ, τῆς ἀναγκαστικῆς φυγῆς καί βίαιης ἐκδίωξης ἐνάμισι ἑκατομμυρίου Ἑλλήνων ἀπό τίς πατρογονικές καί πανάρχαιες ἐστίες τους στήν καθ’ ἡμᾶς Ἀνατολί. Ἡ ἐπέτειος, ὁμως, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι εἶναι τριπλή, ἀφοῦ τό 2022 δέν σηματοδοτεῖ μόνο τίν Καταστροφή καί τόν ξεριζωμό ἀλλά καί τίν ἀπαρχή μίας ἀναγέννησης πού θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ὡς ἕνα θαῦμα τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ.

¹ Ἐφημερίδα Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ, Φύλλο τῆς 20^{ης} Σεπτεμβρίου 1922.

Ἐχοντας τὴν εὐλογία νὰ εἶμαι ἐπίσκοπος μίας πόλης, ὁ πληθυσμὸς τῆς ὁποίας, σχεδὸν κατὰ τὸ ἡμῶς του, ἀπαρτίστηκε, τὸν προηγούμενο αἰῶνα, ἀπὸ πρόσφυγες τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διαπιστώνω, ἑκατὸ χρόνια μετὰ, τὸ θαῦμα αὐτὸ στὸν τόπο μας, τὸ ὁποῖο ἀξίζει, ἔστω καὶ ἀκροθιγῶς, καὶ πάλι νὰ ἀναδειχθεῖ. Στὶς γραμμές πού ἀκολουθοῦν, θὰ γίνῃ σύντομη ἀναφορὰ στὴν ἔλευση καὶ ἐγκατάσταση τῶν μικρασιατῶν συμπατριωτῶν μας στὸν Βόλο, στὴ δημιουργία τῆς Νέας Ἰωνίας, καὶ στὸν ἀντίκτυπο πού εἶχε στὴν ἐκκλησιαστική μας ζωὴ, ἐνῶ θὰ ὀλοκληρώσουμε τονίζοντας τρεῖς προϋποθέσεις πού ἀπαντοῦν στὸ ἐρώτημα πῶς συντελέστηκε τὸ θαῦμα τῆς ἀναγέννησης τῶν προσφύγων.

Ἡ ἔλευση προσφύγων στὸν Βόλο

Ἡ τραγωδία τῶν γεγονότων πού συνοπτικὰ περιγράφονται μὲ τὸν ὄρο Μικρασιατικὴ Καταστροφή² (διώξεις χριστιανῶν, ὑποχώρηση μικρασιατικοῦ μετώπου, ἐμπρησμός τῆς Σμύρνης, γενοκτονίες τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν) ἔδωσε τὴν θέση τῆς στὸν ἐφιάλτη τῆς προσφυγιάς, πού δικαίως ὀνομάστηκε ὁ μεγάλος ξεριζωμός, καθὼς θεωρεῖται ἡ μεγαλύτερη ἀναγκαστικὴ μετακίνηση πληθυσμῶν στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία³. Συνολικὰ σέ ὅλες τὶς φάσεις τοῦ ξεριζωμοῦ (πρὸ τοῦ 1922, κατὰ τὴν Καταστροφή, καὶ κατὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀναταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν 1923), 1. 500.000 Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Πόντου, Ἀνατολικῆς Θράκης ἔφτασαν στὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Οἱ περισσότεροι πρόσφυγες ὀδηγοῦνται στὶς δύο μεγάλες πόλεις, τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Θεσσαλονίκη, ἐνῶ κάποια καράβια φτάνουν στὰ μικρότερα λιμάνια, ὅπως αὐτὸ τοῦ Βόλου. Ἦταν Σεπτέμβριος τοῦ 1922, ὅταν χιλιάδες πρόσφυγες, κυνηγημένοι καὶ ξεριζωμένοι ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, ἔχοντας πράγματι διέλθει «διὰ πυρός καὶ ὕδατος», ἀποβιβάζονται στὸ λιμάνι τοῦ Βόλου. Πρόκειται κυρίως γιὰ γυναῖκες, παιδιά καὶ ἠλικιωμένους, μὲ μπόγους στὰ χέρια, μὲ τὴν ταλαιπωρία ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπα καὶ τὸ βλέμμα τους γεμάτο φόβο καὶ ἀνασφάλεια. Συνολικὰ περίπου 13.000 ἦταν οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες πού

² Βλ. Βλ. τὸ ἐπετειακὸ Ἡμερολόγιο 2022-βιβλίο τῆς Πολιτιστικῆς Ἑστίας Μικρασιατῶν «Ἴωνες» μὲ τίτλο «1922 Μικρασιατικὴ Καταστροφή». Γιὰ μίαν ἱστορικὴ ἐπισκόπηση βλ. τὸ ἐξαιρέτο βιβλίο τῶν Ἀγγελου Συρίγου καὶ Εὐάνθη Χατζηβασιλείου, *Μικρασιατικὴ Καταστροφή - 50 Ἐρωτήματα καὶ Ἀπαντήσεις*, Πατάκι, 2022.

³ Βλ. τὸ Λεύκωμα τοῦ National Geographic, *1922 Ὁ Μεγάλος Ξεριζωμός. Ἡ μεγαλύτερη μετακίνηση πληθυσμῶν στὴν ἱστορία*, Ἀθήνα, 2006.

ἐγκαταστάθηκαν στὴν πόλη του Βόλου⁴. Ἡ πόλη αὐτὴ ἔμελλε νὰ καταστῆ τόπος καταφυγῆς, φιλοξενίας καὶ ἀποκατάστασης αὐτῶν τῶν προσφύγων, οἱ ὅποιοι συνέβαλαν καθοριστικά, ὥστε ὁ Βόλος νὰ γίνῃ ἓνα σημαντικό ἀστικό, ἐμπορικό καὶ βιομηχανικό κέντρο.

Οἱ Μικρασιᾶτες πρόσφυγες ποὺ ἔφτασαν στὸν Βόλο ἀρχικά ἔμειναν σέ σκηνές, στὴν περιοχὴ τοῦ Γυμναστηρίου, στὸν παλιὸ στρατῶνα τῆς πλατείας Ρήγα Φεραίου, σέ καπναποθῆκες καὶ σέ σχολεῖα. Κάποιοι βρέθηκαν γιὰ λίγο σέ κοντινὰ χωριά τοῦ Πηλίου. Οἱ συνθῆκες διαβίωσης στοὺς καταυλισμούς ἦταν ἀθλιές καὶ οἱ ἀσθένειες μίᾳ μόνῃ ἀπειλή. Καθὼς ὀριστικὴ λύση ἦταν ἡ ἀνέγερση κατοικιῶν, ἀποφασίσθηκε νὰ τοὺς παραχωρηθῆ μίᾳ περιοχὴ βορειο-δυτικὰ τῆς, μικρῆς τότε, πόλης τοῦ Βόλου, πέρα ἀπὸ τὸν χεῖμαρρο Κραυσίδωνα, σέ συνέχεια τῆς ὁδοῦ 2^ας Νοεμβρίου. Ἡ περιοχὴ ποὺ ἐπιλέχθηκε γιὰ νὰ δημιουργηθῆ ὁ «Προσφυγικὸς Συνοικισμὸς» ἢ ἀπλᾶ «Συνοικισμὸς», ὡς μίᾳ συνοικία τοῦ Βόλου, ἦταν ὁ Ξηρόκαμπος, ὅπου μέχρι τότε ὑπῆρχε μόνον τὸ Νεκροταφεῖο. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ὁ Ξηρόκαμπος ἦταν ἓνα λεκανοπέδιο σάν ἔρημος, πλημμυρισμένο μὲ λόφους, γεμάτο χωράφια, σπάρτα, βάτους, λυγαριές, βροῦβες καὶ ἀγριόχορτα.

Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ τῆς Νέας Ἰωνίας τοῦ Βόλου τέθηκε στὶς 15 Αὐγούστου 1923. Σέ πρώτη φάση ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα προσφυγικὰ σπίτια γιὰ 2.000 περίπου ἄτομα, τὰ λεγόμενα «τετράγωνα». Ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1924, ποὺ ὀλοκληρώθηκε ἡ κατασκευὴ αὐτῶν τῶν μονόχωρων σπιτιῶν, ἄρχισε ἡ μεταφορὰ τῶν προσφύγων. Ἔτσι ὁ τόπος αὐτός γέμισε ζωὴ, ἀνθρώπους, σπίτια. Ἄς ἀναφέρουμε ὅτι τὰ σπίτια αὐτὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἓνα πλινθόκτιστο δωμάτιο καὶ μίᾳ μικρῇ αὐλῇ, μὲ τοὺς κοινόχρηστους χώρους (π.χ. ἀποχωρητήρια) νὰ εἶναι στή μέση κάθε τετραγώνου.

Τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τοῦ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ ἔγιναν στὶς 28 Δεκεμβρίου τοῦ 1924, ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Δημητριάδος Γερμανό. Παρευρέθηκαν ὁ Δῆμαρχος Παγασῶν Δημήτριος Κουκιάδης, ὁ Πρόεδρος Σ. Σπυριδῆς καὶ σύσσωμο τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο καὶ οἱ Ἀρχές τῆς πόλης. Μέσα στό καλοκαίρι τοῦ 1925 ἀνεγέρθηκαν τὰ λεγόμενα «τσιμεντένια» στὰ δυτικὰ τῆς κεντρικῆς πλατείας καὶ ἀργότερα τὰ «πέτρινα», ὅπου μαζί μὲ τὰ «τζαμαλιώτικα» καὶ τὰ «γερμανικά», στὰ ἀνατολικά τους, ὑπάρχουν καὶ μένουν μόνιμα μέχρι καὶ

⁴ Βλέπε τὸ λεύκωμα «Μνήμες προσφύγων. Οἱ Μικρασιᾶτες πρόσφυγες στὸν Βόλο», Βόλος, 2022, ποὺ ἐπιμελήθηκε ἡ Διεύθυνση Ἀρχαίων, Μουσείων καὶ Βιβλιοθηκῶν Δήμου Βόλου, γιὰ τὰ 100 χρόνια μετὰ τὴν τραγωδία τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς (μὲ φωτογραφίες, προφορικές μαρτυρίες, δημοσεύματα τῆς ἐποχῆς, λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν 13.000 Μικρασιατῶν).

σήμερα –κάποια από αυτά με την παλιά, την πρώτη τους μορφή–, τεκμήρια αυτής της πρώτης περιόδου της Νέας Ίωνίας⁵.

Τό 1924 οί πρόσφυγες δημιουργούν την ποδοσφαιρική ομάδα «Προσφυγική», η οποία, τόν επόμενο χρόνο, μετονομάζεται «Νίκη». Η Νίκη σημάδεψε με τις επιδόσεις της όχι μόνο τό ποδόσφαιρο της περιοχής αλλά και την κοινωνική ζωή. Ό ποδοσφαιρικός αγώνας, εκείνη την εποχή, κάθε Κυριακή μετά την Θεία Λειτουργία, ήταν τό μεγάλο κοινωνικό γεγονός γιά όλους τούς κατοίκους της Νέας Ίωνίας.

Η Νέα Ίωνία απογράφεται τό 1928 ως συνοικία του Βόλου, με 6.128 κατοίκους, πού είχαν έλθει από τά παράλια της Μικρᾶς Ἀσίας, την Θράκη και τόν Πόντο. Τόν Μάιο του 1931, γιά την τόνωση του ήθικου των προσφύγων, επισκέπτεται τόν «Συνοικισμό» ό πρωθυπουργός Έλευθέριος Βενιζέλος. Στην διάρκεια των επόμενων ετών και μέχρι τό 1938 χτίστηκαν σταδιακά 2.071 σπίτια, ολοκληρώνοντας τό πρόγραμμα παροχής έτοιμων κατοικιών. Στίς 26 Σεπτεμβρίου 1946, ό «Προσφυγικός Συνοικισμός», με βασιλικό διάταγμα, αποφασίσθηκε νά διαχωριστεί από τόν Δῆμο Παγασών και νά αναγνωριστεί ως ξεχωριστή Κοινότητα. Όστόσο, δέν προλαβαίνει νά λειτουργήσει ως Κοινότητα, καθώς στίς 29 Μαΐου 1947 αναγνωρίζεται ως «Δῆμος Νέας Ίωνίας». Έλαβε δέ όριστικά τό όνομα «Νέα Ίωνία», προς τιμήν της αλύτρωτης πατρίδας, της Έλληνικῆς Ίωνίας⁶. Πρώτος Δῆμαρχός της ήταν ό Ευάγγελος Καραμπατζάκης (1947-1949). Την χρονιά της δημιουργίας του, ό καινούργιος Δῆμος έχει 13.706 κατοίκους, οί οποιοί, ενώ μέχρι τότε ζούσαν με τό όνειρο της επιστροφῆς στά πατρογονικά τους εδάφη, αρχίζουν πλέον νά αποδέχονται την κατάσταση τους ως μόνιμη. Άλλωστε, εμφανίζεται ή δεύτερη γενιά πού μεγάλωσε με τις διηγῆσεις και τά τραγούδια γιά τί μακρινή πατρίδα, αντιμετωπίζει όμως πλέον τί σκληρή, μεταπολεμική πραγματικότητα της Έλλάδας.

Οί κάτοικοι της Νέας Ίωνίας, φιλόπονοι και φιλοπρόοδοι, ζούν τις οικογένειές τους ασχολούμενοι με τό εμπόριο –κυρίως των πλανοδίων–, τις μεταφορές και την αλιεία. Πολλοί εργάστηκαν στην βιομηχανία και κάποιοι εξ αυτών δημιούργησαν βιομηχανίες ή βιοτεχνίες, όπως οί Έκμεκτζόγλου από την Προύσα (βιομηχανία μεταξωτών), ό Τερζόγλου και ό Τοπιζόγλου (χυτήρια) κ.ά.

Η ύποδοχή, εγκατάσταση και ένσωμάτωση των προσφύγων δέν ήταν εύκο-

⁵ Γιά όλα αυτά βλ. μεταξύ άλλων τό βιβλίο του Παναγιώτη Κατσιρέλου, *Προσφυγικός Συνοικισμός*, εκδόσεις Παλιός, Βόλος, 2004.

⁶ Βλ. Δημήτρη Κωνσταντάρα-Σταθαρά, *Τό Χρονικό της Νέας Ίωνίας Μαγνησίας 1924-1994*, εκδ. Ώρες, Βόλος, 1994.

λη. Ἡ ἀντιμετώπιση ἀπὸ τοὺς ντόπιους δὲν ἦταν πάντοτε γενναιόδωρη καὶ φιλόξενη. Οἱ πρόσφυγες ἀντιμετώπισαν συχνὰ ἐχθρική στάση (μὲ ἀποκορύφωμα τὸν ἐμπρησμό κατοικιῶν καὶ καταστημάτων τους) γιὰ λόγους κυρίως οἰκονομικούς (ἐμπορικός ἀνταγωνισμός). Οἱ διακρίσεις ἀνάμεσα σὲ «πρόσφυγες» καὶ «ντόπιους» ἦταν ἀρχικὰ πολὺ ἔντονες, ὅμως μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἀμβλύνθηκαν.

Πρόσωπα πού ξεχώρισαν καὶ σφράγισαν τὴν ἱστορία τῆς Νέας Ἰωνίας ὑπῆρξαν οἱ Δήμαρχοι Εὐάγγελος Καραμπατζάκης καὶ Ἀπόστολος Βολίδης, οἱ μικρασιάτες ἱερεῖς π. Νικόλαος Μαστρογιάννης καὶ ὁ πολὺαθλῶς π. Νικόλαος Καραπαπαδάκης⁷, ὁ ζωγράφος Παλαιολόγος Θεολόγου, ὁ συγγραφέας Παναγιώτης Κατσιρέλος, ὁ μουσικός καὶ Πρωτοψάλτης, μὲ πανορθόδοξη ἀκτινοβολία, Μανώλης Χατζημάρκος καὶ πολλοὶ ἄλλοι⁸.

Τό θαῦμα τῆς ἀναγέννησης

Οἱ ἱστορικοί τονίζουν ὅτι ἡ ὑποδοχὴ καὶ ἀποκατάσταση τῶν Μικρασιατῶν στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρξε καθόλου εὐκόλο ἐγχείρημα, ἀφοῦ ἡ χώρα κλήθηκε νὰ ὑποδεχθεῖ ἕναν ἀριθμὸ νέων κατοικῶν πού ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ 1/3 περίπου τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς. Ἡ γενικὰ εἰρηνικὴ καὶ ὁμαλὴ ἐνσωμάτωση τοῦ 1.500.000 προσφύγων στοὺς 5.500.000 γηγενεῖς ἀποτελεῖ ἕνα ἀξιοσημείωτο γεγονός, ἕνα ἐπίτευγμα, ἕνα ἴσως μικρὸ θαῦμα. Οἱ εἰδικοί, ἱστορικοί καὶ κοινωνιολόγοι, μποροῦν νὰ ἀξιολογήσουν ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τους τὴν διαδικασία αὐτή. Παρὰ τίς πολλὰς δυσκολίες καὶ τίς μὴ εὐνοϊκὰς συνθήκες τῶν πρώτων χρόνων, οἱ Μικρασιάτες μπολιάστηκαν στὸν ἐθνικὸ κορμὸ, μὲ ἀποτέλεσμα εὐεργετικὸ γι' αὐτόν, δημιούργησαν καὶ σημείωσαν ἀξιοθαύμαστη προκοπὴ σὲ προσωπικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Τό θαῦμα αὐτὸ τῆς ἀναγέννησός τους θεωροῦμε, ἀπὸ τὴν πλευρὰ μας, ὅτι ὀφείλεται σὲ τρία στοιχεῖα πού χαρακτηρίζαν τοὺς Μικρασιάτες: τὴν πίστη, τὴν παράδοση καὶ τὴν ἐνότητα.

Ἀναμφίβολα, σημαντικὸς παράγοντας γιὰ τὴν ἐνσωμάτωσή τους ὑπῆρξε ἡ κοινὴ θρησκεία μὲ τοὺς γηγενεῖς. Οἱ Μικρασιάτες, ὥστόσο, δὲν εἶχαν ἀπλῶς ἔντονο θρησκευτικὸ αἶσθημα, ἀλλὰ, ὡς γνωστόν, διακρίνονταν γιὰ τὴν πίστη

⁷ Βλ. *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΕΡΕΩΣ*, *Ἡμερολόγιο τοῦ παπα-Νικόλα Καραπαπαδάκη, Μικρασιάτη ἱερέα τῆς Εὐαγγελίστριας Νέας Ἰωνίας Βόλου*, Ἔκδοση: Πολιτιστικὴ Ἑστία Μικρασιατῶν Νέας Ἰωνίας Μαγνησίας «ΙΩΝΕΣ» (Ἐπιμέλεια Δ. Κωνσταντάρ-Σταθαρά), 2011.

⁸ Βλ. *Ἡμερολόγιο 2022 τοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου Μικρασιατῶν Νέας Ἰωνίας Μαγνησίας «Τό Ἐγγλεζονήσι»* μὲ θέμα «Οἱ Μικρασιάτες Πρόσφυγες καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν διαμόρφωση τῆς σύγχρονης Ἑλλάδος», Βόλος, 2022.

καί τήν εὐλάβειά τους. Εἶναι τόσο χαρακτηριστικό ὅτι ἀπό τά ἐλάχιστα ἀντικείμενα πού διέσωσαν ἀπό τόν ἀφανισμό, φερμένα μέσα στους ντορβάδες τους, ἦταν οἱ ἱερές εἰκόνες πού τίς ἔφεραν μαζί τους, ὥστε νά μὴν ὑπάρχει προσφυγική οἰκογένεια πού νά μὴν ἔχει ἔστω μία εἰκόνα προερχόμενη ἀπό ἐκεῖ. Ἡ ἔλευση τῶν προσφύγων ὑπῆρξε εὐεργετική καί γιά τήν Ἐκκλησία στήν Ἑλλάδα. Τῆς χάρισαν ὄχι μόνο ἱερά κειμήλια (ἅγια Λείψανα, ἱερές εἰκόνες κ.ἄ.), ἱερούς Ναούς, εὐσεβεῖς κοινότητες ἀλλά καί Ἁγίους (Ἅγιος Ἀρσένιος Καππαδόκης, Ἅγιος Παῖσιος, Ἅγιος Ἰάκωβος Τσαλίκης κ.ἄ.).

Στόν τόπο μας, ἡ σφραγίδα τῆς εὐλάβειας τῶν Μικρασιατῶν ἀποτυπώθηκε στήν ἀνέγερση τοῦ περικαλλοῦς Ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, Ναός πού ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Νέας Ἰωνίας. Ὁ πρῶτος Ναός κτίσθηκε ἀμέσως μετά τήν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων καί λειτούργησε τό 1926⁹ ὁ σημερινός μέγας Ναός θεμελιώθηκε τό 1947 καί ἐγκαινιάστηκε τό 1966. Πρόσφυγες, κυρίως ἀπό τήν Καππαδοκία, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν περιοχή τοῦ «συνουκισμοῦ Ἰωλκοῦ», πρωτοστάτησαν στήν ἀνέγερση τοῦ πετρόκτιστου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Βασιλείου Βόλου, τήν δεκαετία τοῦ 1950⁹. Τεκμήριο τῆς εὐσέβειας τῶν προσφύγων συνιστᾷ καί ἡ τιμή πρὸς τόν Ἅγιο ἔθνο-ἱερομάρτυρα Χρυσόστομο Μητροπολίτη Σμύρνης¹⁰, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποῦ οἱ μικρασιατικοὶ Σύλλογοι ἀνεγείρουν Ναοὺς στήν Νέα Ἰωνία.

Ἡ εὐλάβειά τους αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τήν πίστη τους στήν χριστιανική παράδοση τῶν ἐστίων τους. Ἡ διατήρηση τῆς παράδοσης ὑπῆρξε τό δεύτερο στοιχεῖο τῆς ἐπιτυχοῦς πορείας τους στόν ἑλλαδικό χῶρο. Αὐτὴ ἡ παράδοση, πού δέν ταυτίζεται μόνο μέ ἥθη καί ἔθιμα (παραδόσεις), ἀλλά προέρχεται ἀπὸ τήν ζωντανή τους πίστη, ἔχει μία δυναμική πού δέν προσκολλᾶται στό χθές, ἀλλά ἀνοίγεται δημιουργικά καί συνεχῶς στό αὔριο. Ἡ παράδοση ἔκανε τοὺς Ἕλληνες τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς νά μὴν χάσουν τήν ταυτότητά τους μέσα ἀπὸ τοὺς ἀτελειώτους αἰῶνες ὑποδούλωσης καί μέσα ἀπὸ τήν συνύπαρξη μέ ἄλλες ἰσχυρές ταυτότητες. Ἀλλά καί ἦταν αὐτὴ ἡ δυναμικὴ τῆς παράδοσης πού τοὺς ἔκανε φιλοπρόοδους, ἀνοιχτοὺς, προσαρμοστικούς στίς νέες συνθηκὲς τῆς νέας τους πατρίδας. Τά πολυάριθμα ἀνά τήν ἑλλαδικὴ ἐπικράτεια προσφυγικά Σωματεῖα καί Σύλλογοι ἀποδεκνύουν τήν προσκόλληση τῶν Μικρασιατῶν στήν παράδοση, ἀλλά καί τήν σημασία πού δίνουν στήν διάσω-

⁹ Βλ. τὸ βιβλίον *Τὸ Θαῦμα τῶν πτωχῶν*, ἐκδ. Ἰ. Ν. Ἁγ. Βασιλείου Βόλου.

¹⁰ Βλ. Σαράντου Καργάκου, *Ὁ Ἅγιος Χρυσόστομος Σμύρνης, Ὁ περιβλεπτός*, Ἐκκλ. Βιβλιοθήκη Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος, 1994, ὑπὸ ἐπιμέλειαν.

ση, διατήρηση και διάδοση της παράδοσης, της πίστης τους, του πολιτισμού τους, των αρχών και αξιών τους.

Μέσα από την συλλογική τους αυτή οργάνωση αναδεικνύεται και ένα τρίτο χαρακτηριστικό τους, που συνέβαλε στο θαύμα της αναγέννησής τους: η ενότητα. Ένότητα μεταξύ τους αλλά και διάθεση ενότητας με τους υπόλοιπους Έλληνες. Σύμφωνα με το αρχείο του Έργαστηρίου Προφορικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, οι χωματόδρομοι της Νέας Ίωνίας αποτύπωναν την κοινωνικότητα και αλληλεγγύη των προσφύγων, η γειτονιά ήταν προέκταση του σπιτιού και τά πεζοδρόμια τόπος συναναστροφής και μοιράσματος της ζωής. Οί Μικρασιάτες υπήρξαν τά κατ' έξοχὴν θύματα του ἔθνικου διχασμοῦ, γνώριζαν τὴν ἀξία τῆς ἐνότητας καὶ συνέβαλαν σὲ αὐτήν. Ἡ ἐνότητα, ἐπειδὴ δοκιμάζεται ἀένα στίς συμπληγάδες τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, εἶναι ἕνα συνεχές αἶτημα καὶ ζητούμενο. Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι πίσω ἀπὸ κάθε θαῦμα, κάθε ἀναγέννηση, κάθε ἐπιτυχία, κρύβεται τὸ μυστικὸ τῆς ἐνότητας.

Με αὐτόν τόν γνώμονα καὶ ἡ τοπικὴ μας Ἐκκλησία συνεργάσθηκε καὶ συνεργάζεται με ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς φορεῖς (πολιτεία, αὐτοδιοίκηση, συλλόγους) τόσο γιὰ νά τιμηθεῖ ἡ φρενὴ ἐπέτειος, ὅσο, βέβαια, καὶ γενικά σὲ κάθε εὐκαιρία. Τὸ θαῦμα τῆς ἀναγέννησης τῶν προσφύγων ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, τὸν Πόντο, τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη κ.ἀ. θά μᾶς θυμίζει πάντα τὸ τρίπτυχο: πίστη, παράδοση καὶ ἐνότητα. Ἡ δὲ ἱστορικὴ γνώση καὶ θύμηση τῆς μεγαλύτερης ἐθνικῆς μας τραγωδίας, αὐτῆς τοῦ 1922, θά συντελεῖ στὴν μὴ ἐπανάληψη τῶν συλλογικῶν μας λαθῶν, με ὄπλο μας πάλι τὸ ἴδιο τρίπτυχο.

ΟΙ ΠΕΣΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ Μ. ΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΟΜΟ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Τό 1927-28, μέ πρωτοβουλία, προφανώς του τότε Υπουργείου Στρατιωτικών, δημοσιεύθηκαν στό περιοδικό *Στρατιωτική καί Ναυτική Έγκυκλοπαίδεια* τά όνόματα των πεσόντων στίς μάχες του έλληνοτουρκικού πολέμου (1919-1922) άξιωματικών καί όπλιτών καί ό τόπος ή ό χώρος (νοσοκομεία, όρεινά χειρουργεία), όπου άφησαν τήν τελευταία τους πνοή. Τά στοιχεία των ήρωικών νεκρών έλίφθησαν από τά αρχεία των μονάδων τους. Τό περιοδικό πού τά δημοσίευσε άπνύθινε έκκληση στους συγγενείς τους νά στείλουν φωτογραφίες. Ζήτησε, επίσης, από τους συγγενείς πεσόντων, πού τά όνόματά τους δέν συμπεριλήφθηκαν στους καταλόγους, νά του άποστείλουν τά σχετικά στοιχεία. Είμαι βέβαιο ότι οι κατάλογοι των ονομάτων είναι άτελείς. Ωστόσο, τά τελευταία 10-15 χρόνια ή Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού ψηφιοποιεί τά όνόματα των πεσόντων. Όμολογώ ότι δέν συμβουλευθήκα τό site της¹. Άρκέσθηκα στήν άποδελίωση των ονομάτων από τήν *Στρατιωτική καί Ναυτική Έγκυκλοπαίδεια* μέ σχετικό σχολιασμό, όπου θεωρούσα ότι πρέπει.

Οί νεκροί μας από διάφορες περιοχές του Ν. Μαγνησίας (Πήλιο, νησιά, χωριά της πεδιάδας) άνέρχονται στους 415 από τό σύνολο των 91.225 (νεκροί, άποβιώσαντες, τραυματίες, άγνοούμενοι)². Οί περισσότεροι από αυτούς έπεςαν στίς μάχες του Σαγγαρίου (10-28 Αυγούστου 1921). Στήν οικεία στίλη της *Στρατιωτικής καί Ναυτικής Έγκυκλοπαίδειας*, όπου ό τόπος του θανάτου τους άναφέρεται *Σαγγάριος*, έννοοῦνται οι μάχες αυτών των ήμερών στους λόφους Ταμπούρ Όγλου, Άλντιζ Ντάγ, Κανλί Γκιόλ κ.λπ., όπου ό Κεμάλ είχε

¹ Ήδη ό κ. Δημήτρης Χαντζής άξιοποίησε τήν μελέτη του κ. Γ. Παλάντζα πού έρευνήσε τό ψηφιοποιημένο αρχείο της ΔΙΣ στήν μελέτη του «Αφιέρωμα στους υπέρ πατρίδος, πεσόντας Άγχιθεάτες», *Θεσσαλικό Ήμερολόγιο*, 78 (2020) σσ. 117-128 (ιδίως σσ. 122-126).

² *Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού* του Γ.Ε.Σ, Άθήνα 2001, σ. 620. Παρακάτω Δ.Ι.Σ.

όχυρώσει τούς γρανιτένιους αυτούς λόφους σέ τρεις ζώνες άμυνας, έξω από τό χωριό Πολατλί, 70-80 χλμ. νότια τῆς Ἄγκυρας³. Ἡ άόριστη γραφή Σαγγάριος σίμαινε ὄλους αυτούς τούς λόφους, ὅπου ἔγιναν φονικές μάχες χαρακτηρισμάτων, μέ τρομερές ἐκατέρωθεν ἀπώλειες. Ἡ ἀλήθεια, πάντως, εἶναι ὅτι στίς μάχες τῶν ἡμερῶν αὐτῶν συνωσιζόνταν οἱ ἄνδρες τῶν 9 ἑλληνικῶν Μεραρχιῶν σέ τέτοιο βαθμό, πού οἱ μονάδες του νά μὴν γνωρίζουν τόν λόφο πού ἐφονεύθησαν, γι' αὐτό καί οἱ γιατροί τῶν μονάδων, στά χειρουργεῖα τῶν ὁποίων μεταφέρονταν νεκροί ἢ τραυματίες, ἔγραφαν ὡς τόπο θανάτου τους Σαγγάριος. Τό σύνολο τῶν νεκρῶν πολεμιστῶν στόν Σαγγάριο ἀπό τόν Ν. Μαγνησίας ἀνέρχεται στούς 35. Στόν ἀριθμό αὐτό προσθέτουμε καί τούς 13 νεκρούς σέ ἕναν ἀπό τούς αἱματοβαμμένους λόφους τοῦ Πολατλί, τό Κανλί Γκιόλ, καί 2 μόνο στό Κάλε Γκρότο. Σέ κάθε περίπτωση, φρονοῦμε ὅτι ὁ ἀριθμός θά εἶναι μεγαλύτερος. Στόν λόφο Κανλί Γκιόλ, ὅπου ἐνεργόυσε ἡ Ι' Μεραρχία τοῦ στρατηγοῦ Φράγκου ἀπό τήν Σούρτη, ὑπηρετοῦσαν, κυρίως, Θεσσαλοί στρατιῶτες.

Στίς μεγάλες ἐπιχειρήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀπό τίς ἀρχές Ἰουλίου ἕως τίς 7/8 Ἰουλίου 1921, οἱ ὁποῖες κατέληξαν στήν κατάληψη τῆς Κιουτάχειας, τοῦ Ἐσκί Σεχίρ, τοῦ Ἀφιόν Καραχισάρ, τοῦ Γενί Γαζῆ ἔπεσαν 13 ἐκ Μαγνησίας στρατιῶτες⁴. Νωρίτερα, στίς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μαρτίου 1921 πρὸς τίς παραπάνω πόλεις, ὑπῆρξαν 4 νεκροί καί ἰσάριθμοι στό Τουμπλού Μπονάρ (Μάρτιος 1921)⁵. Περίπου 10 ἔπεσαν στό Ἄϊδίνι (γέφυρα Μαιάνδρου) στήν ἀνακατάληψη τῆς μαρτυρικῆς πόλης (20 Ἰουνίου 1919)⁶. Κατά τήν ὑποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, στά τέλη Αὐγούστου, στίς μάχες στό Τουμπλού Μπουνάρ, Χαμιούρ-κιόι (16, 17 Αὐγούστου) ἐφονεύθησαν 13⁷. Παραδόξως, στούς καταλόγους δέν ἀναφέρονται νεκροί στό Ἄλῆ Βεράν, ἴσως, ἐξαιτίας τῆς συντριβῆς τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, πού προέβαλαν ἥρωική ἄμυνα, μαχόμενοι ἐλάχιστοι ἔναντι πολλῶν⁸. Ἀπό τίς χιλιάδες τῶν αἰχμαλώτων, ἀξιωματικῶν καί στρατιωτῶν, σέ ὄ,τι ἀφορᾷ στούς καταγόμενους ἀπό τόν Ν. Μαγνησίας, στούς καταλόγους τῆς *Στρατιωτικῆς καί Ναυτικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας* γίνεται λόγος ὅτι ἀπεβίω-

³ Δ.Ι.Σ., σσ. 263-335.

⁴ Γιά τίς ἐπιχειρήσεις αὐτές, βλ. λεπτομερῶς Δ.Ι.Σ.

⁵ Δ.Ι.Σ., σ. 200 κ. ἐξ.

⁶ Δ.Ι.Σ., σσ. 34-35.

⁷ Δ.Ι.Σ., σ. 484.

⁸ Δ.Ι.Σ., σ. 499.

σαν από ένας σέ στρατόπεδα αιχμαλώτων στήν Σμύρνη, τό Ούσάκ, τό Νύμφαιο καί ένας σέ άγνωστο στρατόπεδο. Δυστυχώς, δέν γνωρίζουμε τόν αριθμό τών αιχμαλώτων, ούτε τά όνόματα εκείνων πού απέβίωσαν στά στρατόπεδα.

Κατά τήν ύποχώρηση τοῦ Γ΄ Σ.Σ. σκοτώθηκε ένας από τόν Ν. Μαγνησίας στίς 28 Αύγουστου 1922. Σημειωτέον ότι τό Γ΄ Σ.Σ. ύποχώρησε, μέ έλαφρές απώλειες, πρὸς Προῦσσα, Μουδανιά, Κίο καί από εκεί στήν Ραιδεστό⁹.

Στήν ίδια *Έγκυκλοπαίδεια* καταγράφονται τά χειρουργεία, συνήθως όρεινά, τά όποία λειτουργούσαν στίς ὄρες τών μαχῶν καί τά νοσοκομεία μικρασιατικῶν πόλεων καί τῆς μικρασιατικῆς Ἑλλάδας, ὅπου μεταφέρονται οί τραυματίες. Ὑπῆρξαν καί περιπτώσεις ὅπου οί τραυματίες μεταφέρονταν σέ νοσοκομεία τοῦ τόπου καταγωγῆς τους. Οί λόγοι αὐτονόητοι: ἡ ψυχολογική στήριξή τους από τούς συγγενεῖς τους. Στήν Ἑλλάδα λειτουργούσαν στρατιωτικά καί μή νοσοκομεία στήν Ἀθήνα, Θεσσαλονίκη, Βόλο, Ἰωάννινα, Λάρισα, Πειραιᾶ, Λέσβο, Ναύπλιο, Διδυμότειχο, Δολιανᾶ, Ἔδεσσα, Σουφλί. Πιθανόν καί σέ ἄλλες πόλεις. Στό πολεμικό μέτωπο τῆς Μ. Ἀσίας οί τραυματίες μεταφέρονταν σέ ὄρεινά χειρουργεία. Καί αὐτά στήν περίπτωση τών μαχητῶν από τόν Ν. Μαγνησίας ἦσαν τά: III^α ὄρεινό, I^β ὄρεινό, IV^γ, XI^δ, XII^ε (αὐτό, κυρίως, στόν Σαγγάριο). Λειτουργούσαν, ὡσαύτως, τά στρατιωτικά νοσοκομεία στήν Σμύρνη, Προῦσσα, Ἐσκή Σεχίρ, Κιουτάχεια, Μαγνησία, Ἀϊδίσι, Οὔσάκ, Γενί Σεχίρ, Ραιδεστό, ἴσως καί ἄλλοῦ. Στήν Προῦσσα, μάλιστα, μεταφέρονταν πολλοί τραυματίες από τά μέτωπα τοῦ Σαγγαρίου. Τοῦτο διευκόλυνε ἡ σιδηροδρομική γραμμή Ἐσκή Σεχίρ-Προύσσας. Δυστυχώς, ἦσαν τόσο πολλοί οί Ἑλληνες τραυματίες πού μεταφέρονταν στήν Προῦσσα, τόσο πού ἑλληνικές Λέσχες, σχολεῖα, ἀκόμη καί τό ἐπισκοπεῖο εἶχαν γίνει προσωρινά νοσοκομεία¹⁰.

Ἀπό τίς πόλεις καί τά χωριά τοῦ Ν. Μαγνησίας, τούς περισσότερους νεκρούς μαχητές εἶχε ὁ Βόλος μέ 64 –ἄλλωστε μεγάλη πόλη– ἀκολουθοῦσαν μέ 18 ὁ Ἄλμυρός, ἡ Μακρυνίτσα καί ἡ Σούρτη, μέ 16 ἡ Τσαγκαράδα, μέ 12 ὁ Κισσός, μέ 11 ὁ Ἅγιος Λαυρέντιος, μέ 9 οί Μηλιές, μέ 8 τό Βελεστίνο κ.λπ. Χαρακτηριστική, πάντως, εἶναι ἡ περίπτωση τών 14 νεκρῶν από τήν Εὐξεινούπολη καί τών 7 από τήν Ν. Ἀγχιάλο, πού ἦλθαν μέ τίς οικογένειές τους πρόσφυγες από τήν Ἀγχιάλο καί τίς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου (Σωζόπολις, Μεσημβρία κ.λπ.) τό 1906 κατά τούς ἀνθελληνικούς διωγμούς από τούς Βουλγάρους. Τό

⁹ Δ.Ι.Σ., σ. 571.

¹⁰ Γιά τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, βλ. Γ. Παπαγεωργίου, *Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ κατά τήν Μικρασιατικὴν Ἐκστρατεῖαν*, Ἀθήνα 1968.

αυτό ισχύει και για τους 5 από τον Ριζόμυλο, παιδιά προσφύγων από χωριά της Ανατολικής Θράκης.

Στους 430 συνολικά νεκρούς συμπεριλήφθηκαν και 73 εξαφανισθέντες, αξιωματικοί και όπλιτες, για τους οποίους η *Στρατιωτική και Ναυτική Έγκυκλοπαίδεια* είχε καταρτίσει ειδικό κατάλογο. Πρόκειται, προφανώς, γι' αυτούς που η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού χαρακτηρίζει άγνωστους.

Τέλος, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι: α) ένδεχομένως τά ονόματα νά είναι ελαφρώς παραλλαγμένα β) στά αρχεία των ελληνικών κοινοτήτων είναι πιθανόν νά υπάρχουν κατάλογοι με ονόματα πεσόντων με βάση τους οποίους αναγράφησαν αυτά στά ήρωα που βρίσκουμε στίς πλατείες των ελληνικών χωριών γ) στά κατά τόπους στρατολογικά γραφεία φυλάσσονται τά μπρωά όλων των στρατευμένων της περιόδου 1919-1922.

Γράφουμε εδώ, συνοπτικά, τους κυριότερους σταθμούς της μικρασιατικής εκστρατείας. Τήν 2 Μαΐου 1919 μονάδες του στρατού μας αποβιβάσθηκαν στό λιμάνι της Σμύρνης, όπου σημειώθηκαν επεισόδια με τους Τούρκους στρατιώτες και πολίτες με έκατέρωθεν θύματα. Τόν επόμενο μήνα ό στρατός μας κατέλαβε σειρά μικρασιατικών πόλεων, Αϊβαλί, Πέργαμος, Όδεμψι, Θείρα, Άξάρι, Αϊδίνι, που στίς 16 Ιουνίου 1919 γνώρισαν καταστροφή, συνοδευόμενη από σφαγές του ελληνικού πληθυσμού¹¹. Τό Άϊδίνι επανακαταλήφθηκε 4 μέρες αργότερα. Έδω και στήν γειτονική γέφυρα Μαϊάνδρου, όπου άρχισε ή ιταλική κατοχή, με τους Ιταλούς νά προστατεύουν τους Τσέτες, έπεςαν όρισμένοι εκ του Ν. Μαγνησίας¹². Είχε προηγηθεί στίς 3 Μαΐου, στήν Πέργαμο, τό άτύχημα του Τάγματος Κρητών. Ό ελληνικός στρατός, μετά τήν ανακάλυψη (19 Ιουνίου 1919), βρέθηκε μπρός σέ ένα φρικιαστικό θέαμα από τίς τουρκικές βαρβαρότητες¹³.

Οί επιχειρήσεις του πρώτου εξαμήνου του 1920 είχαν ως αποτέλεσμα τίς διαδοχικές καταλήψεις της Φιλαδέλφιας, του Άξαριού, του Σόμα ως τήν κατάληψη της Προύσσας (Ιούνιος 1920)¹⁴. Ακολούθησαν ή συνθήκη των Σεβρών (10 Αύγουστου 1920), ή ήττα του Βενιζέλου στίς εκλογές του Νοεμβρίου 1920, με τήν αντίπαλή του Ήνωμένη Αντιπολίτευση αναγκασμένη νά συνεχίσει τόν πόλεμο στήν Μ. Ασία. Τόν Δεκέμβριο του 1920 ό στρατός μας παρήλασε προς

¹¹ Για τά γεγονότα στό Αϊδίνι, βλ. Δ.Ι.Σ.

¹² Δ.Ι.Σ., σσ. 34-35.

¹³ Δ.Ι.Σ., σσ. 32-33.

¹⁴ Δ.Ι.Σ., σ. 70.

τό Έσκί Σεχίρ, μαχόμενος στό Άκ Μπουνάρ, τό Άβγκίν καί τήν Κοβαλίτσα¹⁵. Ήταν ένα είδος επιθετικής αναγνώρισης ή όποία κατέδειξε, παρά τίς νίκες του, σειρά αδυναμιών στήν επιτελική του όργάνωση. Τόν Μάρτιο τοῦ 1921 κατέλαβε τό Τουμπλού Μπουνάρ, προήλασε στό Άφιόν Καραχισάρ, τό όποιο εκκένωσε γιά λόγους τακτικῆς¹⁶. Πρός τά τέλη Ίουνίου 1921 προήλασε πρὸς Κιουτάχεια, Άφιόν, Έσκί Σεχίρ, πού κατέλαβε ἀπό τίς 4-7 Ίουλίου, δίνοντας σκληρές μάχες στό Μπιλατζίκ, Άϊνεγκιόλ, Γενί Σεχίρ, Κιοπρού Χισάρ, Παζαατζίκ, Σεϊντί Γαζή, ή σκληρότερη, ἴσως, μάχη, Τσάλ Ντάγ, Τσαούς Τσιφλίκ, ὕψωμα 1799, Οὔτς Σερά¹⁷. Στίς 15 Ίουλίου, στό Πολεμικό Συμβούλιο στήν Κιουτάχεια ἀποφασίσθηκε, παρά τίς ἐπιφυλάξεις πολλῶν, ή προέλαση πρὸς τήν Άγκυρα, «πέραν τοῦ Σαγγαρίου», μέ σκοπό τήν διάλυση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού ὀχυρώθηκε στους λόφους ἔξω ἀπό τό χωριό Πολατλί, 70-80 χλμ. ἀπό τήν Άγκυρα. Ἐδῶ ὁ Κεμάλ εἶχε ὀργανώσει τρεῖς ζῶνες ἄμυνας. Ἐμειναν στήν ἱστορία οἱ ἐπικές μάχες τοῦ Κάλε Γκρότο, τοῦ Ἀρντίζ Ντάγ, του Τσάλ Ντάγ, τοῦ Κανλί Γκιόλ, τοῦ Μαγκάλ Ντάγ, τοῦ Ταμπούρ Ὀγλού, τῆς Σαπάντζας, τήν περίοδο 10-28 Αὐγούστου. Ὁ ἑλληνικός στρατός, παρότι νικητής, ἀναγκάσθηκε νά ἐπιστρέψει στίς βάσεις ἐξόρμησής του (Έσκί Σεχίρ, Τουμπλού Μπουνάρ, Άφιόν) ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης πυρομαχικῶν, τροφοδοσίας καί κυρίως ἐφεδρειῶν. Καί ὁμως, ἀπό τούς αἱματοβαμμένους αὐτούς λόφους οἱ Ἑλληνες στρατιῶτες ἔβλεπαν τά φῶτα τῆς Άγκυρας¹⁸.

Άπό τίς ἀρχές Σεπτεμβρίου 1921 ἕως τόν Αὐγούστο τοῦ 1922 ὁ ἑλληνικός στρατός, καταπονημένος καί ἀπογοητευμένος, ἔλαβε θέσεις ἄμυνας περιμένοντας τήν λήξη τοῦ πολέμου ἀπό τήν διπλωματία. Ὡστόσο, Γάλλοι, Ἴταλοί, Σοβιετικοί, ἦδη ἀπό τόν Μάρτιο τοῦ 1921, ὑπεστήριζαν τόν Κεμάλ. Τά χαράματα τῆς 13ης Αὐγούστου 1921 ἄρχισε ή μεγάλη τουρκική ἐπίθεση καί ή ἀρχή τοῦ τέλους μέ τήν καταστροφή¹⁹. Ἡ ἐλπίδα νά ἐνωθοῦν οἱ ὑποχωροῦσες, ἀλλά διαλυμένες ἑλληνικές Μεραρχίες, στό ὀχυρωμένο Τουμπλού Μπουνάρ δέν ἔγινε ποτέ πραγματικότητα. Οἱ διοικητές τῶν Α΄ καί Β΄ Σ.Σ. Τρικούπης καί Διγενῆς ἀναγκάσθηκαν νά παραδοθοῦν στίς 20 Αὐγούστου 1922, μετά τήν αἱματηρή μάχη τοῦ Ἁλῆ Βεράν (κοντά στό Τουμπλού Μπουνάρ) τῆς 17ης Αὐγού-

¹⁵ Δ.Ι.Σ., σ. 106.

¹⁶ Δ.Ι.Σ., σ. 161.

¹⁷ Δ.Ι.Σ., σσ. 153-172, 200 κ. ἔξ.

¹⁸ Δ.Ι.Σ., σσ. 263-335.

¹⁹ Δ.Ι.Σ., σσ. 368-378.

στου 1922. Οί στρατηγοί διοικητές τῆς IV καί XII Μεραρχίας Δημαράς καί Καλλιδόπουλος παραδόθηκαν στίς 19 Αὐγούστου. Οί διοικητές τῶν λοιπῶν Μεραρχιῶν κατόρθωσαν νά ἀποφύγουν τόν τουρκικό κλοιό καί νά φθάσουν ἕως τόν Τσεσμέ²⁰, ὅπου τούς περιέμεναν ἑλληνικά πολεμικά. Τό Γ΄ Σ.Σ. χωρίς ἀπώλειες, ἔφθασε στήν Πάνορμο καί στήν Ἀρτάκη καί ἀπό ἐκεῖ στήν Ραιδεστό²¹. Εἶχε, ὅμως, αἰχμαλωτισθεῖ ἡ XI Μεραρχία. Στούς ὀπισθοχωρητικούς ἀγῶνες διακρίθηκαν ὁ διοικητής τῆς Ι΄ Μεραρχίας Φράγκου καί ὁ θρυλικός Ν. Πλαστήρας.

Στήν Μ. Ἀσία ἔμειναν γιά πάντα ἱερά σφάγια τοῦ Γένους 19.362 ἄνδρες, ἀπεβίωσαν ἀπό διάφορες ἀσθένειες 4.888, ἀγνοούμενοι 18.095, τραυματίες 48.880. Σύνολο 91.225²².

α) ΟΙ ΠΕΣΟΝΤΕΣ

- 1) Ἀγάλου Νικόλαος Εὐστρ., Νιάου, 29.8.1921, Τουμπλού Μπουναρ.
- 2) Ἀγγελῆς Γεώργιος, Γλῶσσα Σκοπέλου, 30.8.1921, Ἀφιόν.
- 3) Ἀγγελίδης Νικόλαος, ὑπολοχαγός, Βόλος, 8.7.1920, Ἄκ Μπουναρ.
- 4) Ἀγγελοῦκος Ἀλκιβιάδης Θεόδ., Μακρυνίτσα, 17.8.1922, Τουμπλού Μπουναρ.
- 5) Ἀγῶτης Γεώργιος Δημ., ἱππεύς, Κάτω Λεχώνια, 11.6.1920, Τοπάν Ἰσάρ.
- 6) Ἀγόρας Γεώργιος, Βόλος, 19.8.1921, Ἀρντίξ Ντάγ.
- 7) Ἀγόρας Σταῦρος Νικ., Μακρυνίτσα, Ἰανουάριος 1921, ἐκ γρίπης.
- 8) Ἀγορίτσης Ἰωάννης Παν., Ἅγιος Λαυρέντιος, 18.8.1921, Ἰλάν Κατραντζί.
- 9) Ἀδαμαντίδης Σταμάτης Δημ., Μακρυνίτσα, ἐκ τραύματος, 24.10.1921, Στρ. Νοσ. Ἀθηνῶν.
- 10) Ἀδαμάκης Βασίλειος, δεκανεύς, Μακρυνίτσα, ἐφρονεύθη 10.8.1921, Σαγγάριος.
- 11) Ἀθανασίου Ἀθανάσιος Εὐαγγ., Πτελεός, 14.8.1921, Σαγγάριος.
- 12) Ἀθανασίου Ἰωάννης Κωνστ., Ζαγορά, 7.1.1920, Σάρδεις.
- 13) Ἀκριβόπουλος Τηλέμαχος, Τσαγκαράδα, 1922, Μ. Ἀσία.
- 14) Ἀκριβοῦσης Δημήτριος Ἀθ., Στεφανοβίκειο, 8.3.1922, Ρεϊνίκ.
- 15) Ἀλαμανιώτης Ἀλέξανδρος Ἰω., Σούρτη, 1922, Οὐσάκ.
- 16) Ἀλαμανιώτης Βασίλειος Γεωργ., 18.8.1921, Τσάλ Ντάγ.
- 17) Ἀλαμανιώτης Πολύδωρος Δημ., Πτελεός, 14.8.1921, Κιρτζ Ὀγλού.
- 18) Ἀλεξανδροῦς Γεώργιος Κων., Γλῶσσα, 13.8.1921, ΧΙΠΨ Χειρ., Καλεντζίκ Ντάγ.
- 19) Ἀλεξίου Βασίλειος Ἀθ., Μακρυνίτσα, 12.8.1921, Κανλί Γιαόλ.

²⁰ Δ.Ι.Σ., σ. 517.

²¹ Δ.Ι.Σ., σσ. 559-593.

²² Δ.Ι.Σ., σ. 620.

- 20) Άλεξογιαννόπουλος Ίωάννης Νικ., Σούρπη, 1922, Ούσάκ.
- 21) Άλμπάνης Εύστράτιος, δεκανεύς, Κισσός, 1921, Καρά Μπουγιού Ντάγ.
- 22) Άμάρ Ραφαήλ Ίωσήφ, Βόλος, ἐκ τραύματος, 24.9.1921, Γ' Ὀρεινὸ Χειρ.
- 23) Άμοστέρης Κων/νος Ἄθ., Ἄλμιυρός, 2.7.1921, Κιουτάχεια (;
- 24) Ἄναγνωστῆς Λάμπρος, Μούρτσι, 12.5.1922, Γ' Σ.Ν. Διδυμοτείχου.
- 25) Ἄναγνωστου Βασίλειος Στ., Μούρτσι, 14.3.1921, Τουμπλου Μπουνάγ.
- 26) Ἄναγνωστου Ίωάννης Νικ., λοχαγός, Βόλος, φυματίωση, 22.8.1921, Σαγγάριος.
- 27) Ἄναγνωστου Λάμπρος, Μούρτσι, 17.3.1921, Ντουζ Ντάγ.
- 28) Ἄναγνωστου Χρῆστος Ἄθ., Σούρπη, 15.8.1921, Πολατλί.
- 29) Ἄναστασίου Χρῆστος, δεκανεύς, Κεραμίδι, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 30) Ἄναστασίου Χριστόφορος Νικ., 14.8.1921, Καζακλί.
- 31) Ἄναστασίου ἦ Παπουτσίης Νικ. Βασ., Μούρτσι, 15.8.1921, Χειρ. V Ὀρεινὸ.
- 32) Ἄνδρέου Ίωάννης Ἱερεμία, Κάτω Λεχώνια, 13.8.1921, Γιαπράκ.
- 33) Ἄνδρῆττος Ἄθανάσιος Στ., Πίλιον, Αὐγουστος 1922.
- 34) Ἄνδρωνούδης Θεόδωρος Πέτρος, Εὐξεινούπολις, 1922, Μ. Ἀσία.
- 35) Ἄντωνίου Ίωάννης Κων., Νηλεία, 2.7.1921, Τσαούς Τσιφλίκ.
- 36) Ἀποστολίδης Ἀπόστολος Παν., Ριζόμυλος, 25.11.1921, Στρατ. Νοσ. Λαρίσις.
- 37) Ἀπόστολος Θωμᾶς Ἀποστ., Πουρί, 22.8.1922, Τουρμπάλι (πιθανῶς στή μονάδα Ζεγκίνη πού παραδόθηκε).
- 39) Ἀραμάρης Διονύσιος Περ., Ἅγιος Λαυρέντιος, 3.10.1921, ΙΙΙ Ὀρεινὸ Χειρ.
- 40) Ἀραμάρης Κων/νος Περ., Ἅγιος Λαυρέντιος, 14.8.1921, ΙΙΙ Ὀρεινὸ Χειρ.
- 41) Ἀρβεστάς Βάιος Βαῖτση, Κατηχώρι, ἐκ κακουχιῶν, 1.8.1921.
- 42) Ἀσιδέρης Νικ. Δημ., δεκανεύς, Ἅγ. Ὀνούφριος, 11.6.1920, Ἀραπλι, Φιλαδέλφεια.
- 43) Βαῖτσης Ἄντώνιος Κυρ., δεκανεύς, Κανάλια, 16.8.1921, Σαπάντζα.
- 44) Βαλασσᾶς Ἀπόστολος, δεκανεύς, Ζαγορά, 30.6.1921, Γενί Γαζῆ.
- 45) Βαλατινός Προκόπιος, Βόλος, 5.11.1920.
- 46) Βανοῦτσος Ίωάννης, δεκανεύς, Βόλος, 5.11.1920.
- 47) Βασδέκης Ἀπόστ. Ἄριστ., Ἅγιος Λαυρέντιος, 28.3.1921, Τουμπλου Μπουνάγ.
- 48) Βασδέκης Κλεάνθης Ίω., λοχίας, Μακρυνίτσα, 3.7.1921, Ἄκτσάλ Ντάγ.
- 49) Βασιλειάδης Γεώργιος Βασ., Μπλίνα, 22.6.1922, Α' Στρ. Νοσ. Ἀθηνῶν.
- 50) Βέργος Λάμπρος Ἄναστ., Μούρτσι, Μάρτιος 1920, Τσασίρ Ντάγ.
- 51) Βιτωλιᾶνος Κων/νος Χρ., Βόλος, 24.9.1921, Πάνορμος.
- 52) Βλάχος Μιλτιάδης Γεωργ., Μακρυνίτσα, 12.8.1921, Τουμπλου Μπουνάγ.
- 53) Βλάχος Μιχαήλ, Μακρυνίτσα, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 54) Βογδάνος Κων/νος, Ἄγριά, 28.8.1922, Κίος.
- 55) Βογιατζῆς Δημήτριος Παν., Ἄργαλαστί, 1921, Μ. Ἀσία.
- 56) Βότηζας Ἀπόστολος Τρύφ., Βόλος, 17.7.1919, Γ' Ὀρεινὸ Χειρ.
- 57) Βούλγαρης Ἄθανάσιος Γεωργ., Στεφανοβίκειο, 2.7.1921, Μ. Ἀσία.

- 58) Βούλγαρης Ιωάννης, Ξενιά, 17.1921, Γενί Γαζή.
- 59) Βούλγαρης Ανδρέας Γεωργ., Μούρεσι, 5.4.1922, Στρ. Νοσ. Λαρίσης.
- 60) Γαβρίνης Ιωάννης, Τσαγκαράδα, 23.5.1921, έκ φυματιώσεως.
- 61) Γαλανός Κων/νος Δημ., λοχ., Ανάβρα, 2.1.1921, Προσωρ. Νοσ. Προύσης.
- 62) Γάντζος Ιωάννης Παν., Μακρυνίτσα, 28.8.1922, Α΄ Στρ. Νοσ. Πειραιώς.
- 63) Γαρουφαλής Έμμανουήλ, Σκόπελος, 29.8.1922, Καμελάρ.
- 64) Γουρουνάκης Γαβριήλ, Σκαιάθος, 15.9.1921, Στρ. Νοσ. Δολιανών.
- 65) Γερέντης Ζήσης Κων., Δημίνι, 1922.
- 66) Γεωργαλιός Εϋ. Ζήσης, Βελεστίνο, 14.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 67) Γεωργατζής Ιωάννης Νικ., Μακρυνίτσα, 23.12.1919, ΙΒ΄ Όρεινό Χειρ.
- 68) Γιάβρος Κων/νος Βασ., Ζαγορά, 15.2.1921, ή 23.2.1921, Δ΄ Στρ. Νοσ. Διακομιδής.
- 69) Γιαννάκαρος Γεώργιος, Τσαγκαράδα, 9.9.1919, ΧΙΙΙ Όρεινό Χειρ.
- 70) Γιαννούτσικος Ιωάννης, Μπιλιές, 14.9.1922, έφρονεύθη.
- 71) Γιοβάνης Άργύριος Άπ., Μπιλιές, 14.2.1923, Νοσ. Διδυμοτείχου.
- 72) Γκαβόπουλος Ιωάννης Γεωργ., Ανίλιο, 1922.
- 73) Γκάγκας Λεωνίδας Άπ., Σέσκουλο, 16.8.1921, ΙΒ΄ Όρεινό Χειρ.
- 74) Γκάκος Γεώργιος, δεκανεύς, Βόλος, 2.4.1921, Α΄ Στρ. Νοσ. Πειραιώς, έκ γαγγραινής.
- 75) Γκαρραγκάνης Κων/νος Δημ., Σούρπη, 1922, Μ. Άσία.
- 76) Γκόκας Ιωάννης Άπ., Σέσουλο, 19.8.1921, ΙΒ΄ Χειρ.
- 77) Γκλέτσος Άπόστολος Δημ., Ανάβρα, 1922.
- 78) Γκουντέλος Ζήσης Ιω., Γλαφυραί, 1922, Μ. Άσία.
- 79) Γκρίνιας Σπυριδών, Άλμυρός, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 80) Δαγλέρης Κων/νος Κυριαζή, Άργαλαστί, Αύγουστος 1921, Ταμπούρ Όγλου.
- 81) Δαμιάσκος Παρ. Άνδρ., ναυτοχωροφύλαξ, Νιάου, 6.12.1922, Στρ. Νοσ. Σουφοϋ.
- 82) Δασκαλούδης Δημήτριος Ιω., Άργαλαστί, 19.8.1921, Μ. Άσία.
- 83) Δεσποτόπουλος Δημήτριος Βασ., Άλμυρός, 8.5.1922, Β΄ Νοσ. Διακομιδής.
- 84) Δημαρέλος Χρίστος Τριαντ., δεκανεύς, Σούρπη, 15.8.1921, Σαγγάριος.
- 85) Δημητρίου ή Γκαργκούνης Δημ., έφ. άνθυπολοχαγός, Βόλος, 14.3.1921, Άβγκίν.
- 86) Δημουλας Γεώργιος Νικ., δεκανεύς, Κουκουράβα, 13.8.1922, Άφιόν.
- 87) Δημουλας Ιωάννης Δημ., Κουκουράβα, 1.8.1919, Α΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
- 88) Δημόπουλος Άχιλλεύς Έ., Μούρεσι, 1920, Μ. Άσία.
- 89) Δημόπουλος Χρήστος Φωτ., άνθυπολοχαγός, Βόλος, 28.12.1920, Κοβαλίτσα.
- 90) Δούρης Γεώργιος Άπ., Βόλος, 18.9.1921, Στρ. Νοσ. Προύσης.
- 91) Έγγλέρης Σπυριδών Ν., Σούρπη, 15.3.1921, ΧΙΙΙ Όρεινό Χειρ. ή Ουσάκ.
- 92) Έλευθεριάδης Δημ. Άντ., έπιλοχίας, Βόλος, 28.8.1921, Στρ. Νοσ. Σιδηροκάστρου.
- 93) Έλευθερίου Ιωάννης Λεων., Κισσός, 26.3.1922.
- 94) Έρνιάκης Σωτ. Ιω., χωροφύλαξ, Άγχιάλος, 18.5.1921, Νοσ. Δράμας, μνηγγίτις.
- 95) Εύαγγελιάρης Στ., Άμαλιάπολις, 13.3.1921, έκ τραύματος.

- 96) Εὐαγγελίδης Ἀνδρέας Ἰω., Βόλος, Σεπτέμβριος 1920, Στρ. Νοσ. Οὐσάκ.
 97) Εὐαγγέλου Στέργιος, Βόλος, 11.6.1921, Μ. Ἀσία.
 98) Εὐσταθίου Κυριαζῆς Εὐστρ., Ἴνω Βόλος, 18.7.1920, Δεμερτζίκ.
 99) Εὐσταθίου Γεώργιος Ἰω., Μακρυνίτσα, 1.5.1922, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 100) Εὐσταθίου Κων/νος Σταμ., Βόλος, 18.8.1922, Οὐσάκ.
 101) Εὐσταθίου Κων/νος Στ., Ἴνω Βόλος, 18.7.1920, Δεμερτζίκ.
 102) Ζαμάρης Ἄθαν. Παν., πυροβολητής, Ἀγχίαλος, 1.5.1922, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 103) Ζανῆς Βασίλειος, Ἀγχίαλος, 11.8.1919, Σάρδεις.
 104) Ζάνδρας Ἀπόστ. Στ., χωροφύλαξ, Μακρυνίτσα, 10.7.1921, Προς. Νοσ. Οὐσάκ.
 105) Ζαπαλιάκος Γεώργιος Νικ., Ἴνω Βόλος, 21.6.1919, Μαϊάνδρος.
 106) Ζαρίφης Κων/νος Ἀπ., δεκανεύς, Ἅγιος Λαυρέντιος, 4.11.1921, Ὁρτά Τεπέ ὕψωμα Λουτρικί.
 107) Ζαφειρίου Κων/νος Θωμ., Νιάου, Ἰούνιος 1921, Μ. Ἀσία.
 108) Ζαχαῖς Ἄθανάσιος Ἄντ., Ἅγιος Βλάσιος, 1.7.1919, Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 109) Ζαχαῖς Ἄθανάσιος Παν., Ἀγχίαλος, 1922, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 110) Ζαχαρός Ἀπόστολος Στ., χωροφύλαξ, Βόλος, 19.9.1920, ἐφονεύθη.
 111) Ζημπτούδης Παναγιώτης Γεωρ., Ριζόμυλος, 28.6.1922, Προς. Νοσ. Γενί Σεχίρ.
 112) Ζυγρόπουλος Ἀναστάσιος Νικ., Εὐξεινούπολις, 4.10.1921, Ε' Νοσ. Διακομιδῆς.
 113) Ζωγολᾶτος Παναγ. Γεωργ., Σκόπελος, 16.12.1921, Προς. Στρ. Νοσ. Δορυλαίου.
 114) Ζωγράφου Κυριάκος, Ζαγορά, 1.7.1921, Γενί Γαζῆ.
 115) Θλιβερός Νικόλαος Σπ., Δράκεια, 13.8.1921, Κιρῆζ Ὀγλού.
 116) Θωμαΐδης Παναγιώτης, δεκανεύς, Εὐξεινούπολις, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 117) Ἰατροῦ Περ., Δημ., ἀνθυπασπιστής, Βελεστίνο, 29.8.1921, Μ. Ἀσία (Σαγγάριος).
 118) Κάγκας Ἄθανάσιος Δημ., Ἄλμυρός, 21.8.1921, ἐκ τραύματος, Τσάλ Ντάγ.
 119) Κάζος Ἰωάννης Νικ., Κισσός, 20.3.1920, Ἀϊδίνι.
 120) Καλαμίδας Γεώργιος Σταμ., Σκιάθος, 1922, Μ. Ἀσία.
 121) Καλουβάχατος Ἀντώνιος Κωνστ., Ζαγορά, 18.8.1922, Ε' Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 122) Καμαγιάννης²³ (Παπαθανασίου) Ἰω. Ἀθ., Βελεστίνο, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 123) Καμιζάλης Ἡλίας Δημ., Δράκεια, 23.11.1919, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 124) Καναράς Δημήτριος Γεώργ., Ἄλμυρός, 17.10.1919, Α' Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 125) Κανῆς Γεώργιος Στεφ., λοχίας, Σέσκουλο, 2.10.1920, Α' Στρ. Νοσ. Θεσ/κης.
 126) Καπλάνης Πανταζῆς, ὑποδεκανεύς, Μπλιές, 18.11.1919, Γ' Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 127) Καποδίστριας Νικόλαος, Βόλος, 14.8.1922.
 128) Καπότης Ἀνδρέας Κων., Ἅγιος Βλάσιος, 3.3.1922, ΣΤ' Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 129) Καραγιάννης Νικόλαος Γεωργ., Βόλος, 11.11.1922, Στρ. Νοσ. Λαρίσης.
 130) Καραδημητρίου Ἄθανάσιος, Βόλος, 24.11.1919[?], Α' Στρ. Νοσ. Ἀθηνῶν.
 131) Καραζούπης Χρῆστος Εὐστ., Ἄλμυρός, 11.6.1920, Στρ. Νοσ. Αἰδινίου.

²³ Θεῖος μου ἐκ μητρὸς.

- 132) Καραθανάσης²⁴ (Αθανάσιου) Γιάγκος Ίω., Φώκαια, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 133) Καραμπάρμπας Γεώργ., άνθυπασπιστής, Σούρπη, 28.9.1921, Νοσ. Δουρυλαίου.
 134) Καραμπάρμπας Βασίλης, Σούρπη, 18.8.1922, Μ. Άσία.
 135) Καρασάμνογλου Στ. Άθ., Βελεστίνο, 14.8.1922, Μ. Άσία (ή 1.7.1921, Γενί Γαζή).
 136) Καρατζάς Νικόλαος Δημ., Άγιος Λαυρέντιος, 27.9.1920, 3ο Χειρ. Σμύρνης.
 137) Κατσαρός Άθαν. Δημ., ίππεύς, Πορταριά, Αύγ. 1922, Τουμπλού Μπουναρ.
 138) Κατσούλης Ίωάννης Γεωρ., Βόλος, 10.10.1920, Στρ. Νοσ. Έκπαίδευσης Άθηνων.
 139) Κατσούλης Κων/νος, Άγιος Γεώργιος, 25.8.1921, Καρακουγιού.
 140) Κέρτσας Άργύρης Βασ., Άνω Βόλος, 24.6.1919, Γέφυρα Μαϊάνδρου.
 141) Κιμεζής Άνδρέας Ίω., Άγγιάλος, 1921, Έσκι Σεχίρ.
 142) Κιτσούδης Χρήστος Άντ., Μ. Μοναστήρι, 19.7.1922, Σηλυβρία.
 143) Κολιός Δημήτριος, λοχίας, Τσαγκαράδα, 3.7.1921, Γενί Γαζή.
 144) Κονδύλης Γεώργιος Άθ., λοχίας, Τσαγκαράδα, 3.7.1921, Γενί Γαζή.
 145) Κοντογεωργάκης Γεώργιος Χρ., Άλμυρός 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 146) Κοντογεωργός Γεώργιος, δεκανεύς, Άλμυρός, 13.8.1921, Ι΄ Όρεινό Χειρ.
 147) Κοντογιάννης Κων/νος Στ., χωροφύλαξ, Ζαγορά, 11.10.1921, Προς. Νοσ. Δουρυλαίου.
 148) Κοντομαρκός Δημ., δεκανεύς, Άλμυρός, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 149) Κοντοστάθης Σωτήριος, ίππεύς, Άλμυρός, 7.7.1921, Ούτς Σερά.
 150) Κοντός Ίωάννης Γεωργ., Άργαλαστί, 23.8.1921, Καραγιουσάν.
 151) Κοσμάς Ίωάννης Άπ., Άγιος Βλάσιος, 23.10.1922, Α΄ Στρ. Νοσ. Πειραιώς.
 152) Κοσμάς Ίωάννης Γεωρ., Εύξεινούπολις, 10.5.1921, Ι΄ Όρεινό Χειρ.
 153) Κούκιος Βασίλειος Έ., άνθυπολοχαγός, Άγιος Λαυρέντιος, 16.8.1922, Χαμούρκοι.
 154) Κουλούρης Άπόστολος Δημ., Τσαγκαράδα, [].
 155) Κουτλούκας Ευστράτιος, Άργαλαστί, 5.7.1921, Ούτς Σερά.
 156) Κουτρογιάς Δημήτριος, Βόλος, Αύγουστος 1922, Χαμούρκοι.
 157) Κουτσαβέλης Άντώνιος Ίω., λοχίας, Μακρυνίτσα, 21.7.1921, Νοσ. Διακομιδής.
 158) Κουτσαφτίκης Δημήτριος Ίω., Σούρπη, Ούσάκ, εν αιχμαλωσία.
 159) Κουτσοΰ Άργύριος Γεώργ., Τσαγκαράδα, 1923, απεβίωσε.
 160) Κουφοδής Ευστράτιος Δημ., λοχίας, Άλμυρός, 16.8.1921, Σαπάντζα.
 161) Κρινάκης Σταύρος Νικ., Κισσός, 12.7.1921, Νοσ. Διακομιδής.
 162) Κύνος Γεώργιος Παν., Άγγιάλος, 1922, Άφιόν.
 163) Κυριακής Άλέξανδρος Έπαμ., Κισσός, 9.7.1921, Β΄ Στρ. Νοσ. Διακομιδής.
 164) Κυριακής Στέφανος, Μακρυνίτσα, 1.7.1921.
 165) Κωστάκης Ίωάννης Δημ., λοχίας, Μούρρεσι, 29.10.1921, Ι΄ Όρεινό Χειρ.
 166) Κωστούρος Νικόλαος Άντ., άνθυπομοίραρχος, Βόλος, κατακρεουργήθη, 29.8.1922, Μ. Άσία.
 167) Λαγός Άθανάσιος, Κανάλια, 21.8.1921, Σαγγάριος.

²⁴ Θεϊός μου εκ πατρός.

- 168) Λαζόγλου Εύαγγελος Δημ., Ἀγχιάλος, 5.5.1920, Νοσ. Εὐαγγελισμός.
 169) Λεγάνης Ἀθανάσιος Ζήσης, Ἅγιος Ὀνούφριος, 1.8.1921, Γ' Ὁρεινὸ Χειρ.
 170) Λιανὸς Μενέλαος Ἀχιλλ., Ἄλμιυρός, 14.6.1920, Μαϊάνδρος.
 171) Λιάρος Ἰωάννης Δημ., δεκανεὺς, Στεφανοβίκειο, 8.7.1921, Κιουτάχεια.
 172) Λιάτσικας Ἀθανάσιος Δημ., Πτελεός, 22.2.1920, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 173) Λιούτας Ἀθανάσιος Στ., ἀεροπόρος, Κεραμίδι, ἔπεσε ἀπὸ ἀεροπλάνο, Θεσσαλονίκη, 1920.
 174) Λισσόβας Βασίλειος Κων., Βόλος, Αὐγουστος 1922, Μ. Ἀσία.
 175) Λουκάς Κων/νος Ἀσπμ., Βόλος, 23.11.1921, Νοσ. Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ.
 176) Λύσσαβος Βασίλειος Κων., Βόλος, 18.8.1921, Γ' Χειρ.
 177) Μακεδόνας Στέφανος, Ἄλμιυρός, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 178) Μακρογιαννόπουλος Ὁρφεὺς Δημ., Ριζόμυλος, 3.6.1919, Ἰαΐδιν.
 179) Μακρυγιάννης Μάριος Δημ., Ἀμαλιάπολις [].
 180) Μαλάτος Δημήτριος Νέστ., Βυζίτσα, 3.11.1920, ΙΒ' Ὁρεινὸ Χειρ.
 181) Μάλλαρος Ἀπόστολος Ζήση, Πορταριά, 28.4.1920, φυματίωση.
 182) Μάμαλης Γεώργιος Δημ., Ἄλμιυρός, 30.1.1920, Α' Στρ. Νοσ. Πειραιῶς.
 183) Μάμαλης Κων/νος, Ἄλμιυρός, 29.8.1921, Δ' Προσκομιδῆς Ν. Δορυλαίου.
 184) Μανίκας Κων/νος Δημ., Ἄλμιυρός, Αὐγουστος 19[?], Οὐσάκ.
 185) Μάντσιος Βασίλειος Παν., Ν. Ἀγχιάλος, ἀπεβίωσε 2.7.1921.
 186) Μανιώτης Ἰωάννης Μιχ., Σκιάθος, Αὐγουστος 1921 εἰς [].
 187) Μαραγκὸς Γεώργιος Ἰω., Κεραμίδι, ἀπεβίωσε εἰς οἰκίαν τὸ 1920.
 188) Μαργαρίτης Γεώργιος Ἀθ., Κισσός, [].11.1920.
 189) Μαργαριτούλης Ἀθανάσιος, Ἄνω Βόλος, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 190) Μάρκου Κων/νος Δημ., Κανάλια, 17.11.1920, Γ' Χειρ.
 191) Ματακασότας Ἀντώνιος Μιλτ., Ἄνω Βόλος, Μάρτιος 1921, Οὐσάκ.
 192) Ματρῶνος Νικόλαος Σπ., Πορταριά [].
 193) Ματσούκας Ἰωάννης Γεωργ., Μακρυνίτσα, 12.8.1921, Γ' Ὁρεινὸ Χειρ.
 194) Μαφούνας Νικόλαος Σπ., Πορταριά, 6.9.1919, Μ. Ἀσία.
 195) Μελερτινὸς Δημήτριος Ἰω., Πορταριά, [].
 196) Μιχόπουλος Εὐθύμιος Σωτ., Κοκκωτοί, 4.10.1920, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 197) Μότσιας Δημήτριος Χρ., Σούρηνη, 1921, Οὐσάκ.
 198) Μοτζούρης Γεράσιμος Κων., Σκιάθος, 20.5.1921.
 199) Μουτζούρης Εὐστ. Δημ., λοχίας, Σκιάθος, Ἰούλιος 1921, Τουμπλοῦ Μπουναρ.
 200) Μουτζουριδῆς Γεώργιος Δημ., λοχίας, Βόλος, 19.8.1921, Α' Χειρ. Στρ.
 201) Μπαζῆς Χρῆστος Θεοδ., χωροφύλαξ, Ἄλμιυρός, 26.2.1922, Πρὸς. Στρ. Νοσ. Ραιδεστοῦ.
 202) Μπαζιθάνης Παναγιώτης Δημ., Κανάλια, 13.1.1922, ἐκ φυματίωσης.
 203) Μπανέλλος Φαν., Λαμπινοῦ, ἐκ τραύματος, 15.8.1921 ΠΑ' Χειρ.
 204) Μπέζος Στέργιος Γεωργ., ναυτικός, Σκιάθος, ἀπεβίωσε τὸ 1921 εἰς Πόρον.
 205) Μπενιόγλου Παναγ. Ἐλευθερ., Ἀγχιάλος, Αὐγουστος 1922, Τουμπλοῦ Μπουναρ.

- 206) Μπινιάρης Χρήστος Θεοδ., Ζαγορά, 22.8.1922, Ουσάκ.
 207) Μπιντέλας Άθανάσιος Άναστ., Άλμυρός, 12.12.1922, Στρ. Νοσ. Λαυρίου.
 208) Μπόλης Εϋ. Άθ., Άλμυρός, 13.8.1922, Σαβράν.
 209) Μπουζούρης Νικόλαος Κων., Βόλος, 15.12.1923, εκ πνευμονίας.
 210) Μπούκοτος Ιωάννης Κων., Μπλιές, 18.3.1921, Τουμπλού Μπουνάρ.
 211) Μπούρλας Παναγιώτης, Άλμυρός, 7.7.1921, Έσκι Σεχίρ.
 212) Μπουροδής Γεώργιος Κωνστ., Σκιάθος, 19.3.1922, Γ΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 213) Μπουρτζόπουλος Άθαν., δεκαεϋς, Εϋξεινούπολις, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 214) Μπούτσπς Χρήστος Γ., Άλμυρός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 215) Μυλιώνης Γεώργιος Δημ., Άλμυρός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 216) Μωραΐτης Ιωάννης Γεωργ., Στεφανοβίκειο, 13.10.1919 Ι΄ Όρεινό Χειρ.
 217) Νακούδης Δημήτριος Κων., Ριζόμυλος, 6.11.1921, Στρ. Νοσ. Λαρίσης.
 218) Νάνος Εϋ. Δημ., ναύτης, Τσαγκαράδα, άπεβίωσε 1921.
 219) Νίκου Νικόλαος Αστ., Σούρπη, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 220) Ντέλιος Στ. Άνδρ., Άλμυρός, 9.10.1920, ΙΒ΄ Όρεινό Χειρ.
 221) Ήρως ή Ήρoχρήστος Χρήστος Εϋ., λοχίας, Σούρπη, 14.8.1921, Ουσάκ.
 222) Παλαμίδας Γεώργιος Δημ., Βελεστίνo, 3.6.1920.
 223) Παναγιώτου Εϋ. Σπ., Βόλος, 21.10.1923, Β΄ Νοσ. Θεσσαλονίκης.
 224) Πανάγου Θωμάς Γεωργ., δεκαεϋς, Άνω Βόλος, 22.1.1920, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 225) Πανās Μιχαήλ Δήμου, Άνω Βόλος, 29.1.1920, Προς. Νοσ. Έδέσσης.
 226) Πανταζής Μιχαήλ Σοφ., Τσαγκαράδα, 16.2.1921, Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 227) Παντελής Δημήτριος Διον., Πινακάτες, 17.8.1922, Τουμπλού Μπουνάρ.
 228) Παντόπουλος Μεν. Τριαντ., Βόλος, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 229) Παπαγεωργίου Γεώργιος Σταμ., Βόλος, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 230) Παπαγεωργίου Κων/νος Γεωργ., Λαμπινοϋ, 21.8.1921, εκ κακουχιών.
 231) Παπαγεωργίου Κων/νος Εϋστ., Κισσός, Αϋγουστος 1922, Μ. Άσία.
 232) Παπαγεωργίου Σταμάτης Γεωργ., Προμύρι, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 233) Παπαδημίας Δημήτριος Γεωργ., χωροφύλαξ, Μακρυνίτσα, 15.11.1921, Σμύρνη.
 234) Παπαδημητρίου Νικόλαος Γεωργ., Βόλος, 13.8.1922, Καμελάρ.
 235) Παπαμακαρίου Άντ. Πέτρ., χωροφύλαξ, Βόλος, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 236) Παπαποστόλου Χαράλαμπος Μιχ., Βελεστίνo, 18.7.1920, Δεμερτζίκι.
 237) Παπās Θεοδ. Θωμ., Πτελεός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 238) Παπās Ιωάννης Εϋ., Πτελεός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 239) Παπουτσής Νικόλαος Βασ., Μούρσει, 1921, Κάλε Γκρότο.
 240) Παπουτσής Συμεών Κων., Εϋξεινούπολις, 21.8.1921, Χειρ.
 241) Παπουτσής Φίλιππος, άνθυπολοχαγός, Μούρσει, 13.6.1919, Άφεντικούρ.
 242) Παράσχου Άντώνιος, Ζαγορά, 12.8.1921, Γιλδίξ Ντάγ.
 243) Πασσās Δημήτριος Θεοδ., λοχίας, Άλμυρός, 22.3.1921, Χ^β Χειρ.

- 244) Πασχαλούδης Δημήτριος, Άλμιυρός, 3.12.1919, Α΄ Στρ. Νοσ. Λέσβου.
 245) Πατρώνης Λεόντιος Δημ., Τσαγκαράδα, 5.1.1921, Ούσάκ.
 246) Παφίλης Δημήτριος Άναγν. Μπλιές, Αύγουστος 1922, Ταμππούρ Όγλού.
 247) Πελεκάνος Άπόστολος Άγγ., Μπλιές, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 248) Περδίκης Ίωάννης Γεωρ., Σούρπη, 2.1.1920, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 249) Πετρώνης Δημήτριος, Τσαγκαράδα, 5.1.1921, Προσ. Νοσ. Ούσάκ.
 250) Πετρώνης Λεωνίδας Δημ., Τσαγκαράδα, 5.1.1921, Προσ. Νοσ. Ούσάκ.
 251) Πεφάνης Ίωάννης Σπ., Βόλος, 13.8.1921, Γιλδίξ Ντάγ.
 252) Πέρπερης Ζαχαρίας Εύθ., Ν. Άγκιάλος, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 253) Πινακούδας Χρήστος Δημ., Εύξεινούπολις, 19.2.1920, Στρ. Νοσ. Λαρίσις.
 254) Πολυμέρης Άντώνιος Άθ., δεκανεύς, Ριζόμυλος, 20.8.1920, Καρακουγιού.
 255) Πούλιος Θεόδωρος Κων., Μακρυνίτσα, 20.10.1921, Προσ. Νοσ. Δορυλαίου.
 256) Ποϋντος Γεώργιος Μιχ., Σούρπη, 13.6.1921, Δημ. Ν. Βόλου.
 257) Πρίφτης Νικόλαος Παρίσι, Άργαλαστί, 26.8.1921, Καρά Γιουσάν.
 258) Ρεματίσιος ή Ρημανίσις Μεν. Γεωργ., λοχίας, Μούρτσι, 5.7.1921, Ούτς Σεράι.
 259) Ρήγας Ίωάννης Κωνστ., Άργαλαστί, 10.5.1922, Γ΄ Έφεδρ. Χειρ.
 260) Σαμαράς Παντελής Δημ., Ζαγορά, Μάρτιος 1921, έφρονεύθη εις συμπλοκή με σώμα ληστών, Παζάρκιοι.
 261) Σαρακατσάνος Χρήστος Νικ., Άλμιυρός, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 262) Σάρρος Μηνᾶς Γεωργ. δεκανεύς, Μακρυνίτσα, 15.8.1921, Σαγγάριος.
 263) Σιδέρης Νικόλαος Δημ., Άγιος Όνούφριος, 11.6.1920, Άραπλή.
 264) Σινάκης Μαυρουδής Γεωρ., Πορταριά, 4.7.1919, ύψωμα ΒΑ΄ Γκερένκιο.
 265) Σικάκος Γεώργιος Ίω., Κοκκωτοί, 2.7.1922, Προσ. Νοσ. Ούσάκ.
 266) Σκούρας Κων/νος Άθ., Άλμιυρός, 1.1.1921, Α΄ Χειρ.
 267) Σκρέτας Νικόλαος Βασ., άνθυπασπιστής, Κισσός, 8.7.1921, Άκ Μπουνάρ.
 268) Σούκης Χρήστος Δημ., Άλμιυρός, 28.1.1920, Α΄ Στρ. Νοσ. Πειραιώς.
 269) Σουλτάνης Στ. Ίω., Μούρτσι, 1921, άπεβίωσε Νοσ. Διδυμοτείχου.
 270) Σουντονικός Γεώργιος Κων., λοχίας, Σκιάθος, 4.9.1922, Στρ. Νοσ. Θεσ/κης.
 271) Σουρλέγκας Άθανάσιος, Κανάλια, 19.8.1921, Άρντιξ Ντάγ.
 272) Σπίνος Κων/νος Δημ., Κ. Λεχόνια, 20.8.1920, Όμουρλού.
 273) Σταγίας Ίωάννης Δημ., Βόλος, Δεκέμ. 1922, άπεβίωσε Α΄ Στρ. Νοσ. Θεσ/κης.
 274) Σπαθαράκος Ίωάννης Σταμ., Νιάου, Αύγουστος 1922, άπεβίωσε έξ ήλιάσεως.
 275) Σταμάτης Μάρ. Άνδ., άνθ/μοίραρχος, Μπλιές, 14.1.1922, έφρονεύθη εις Ξάνθη.
 276) Σταμόπουλος Άθανάσιος Δημ., βοιπθός νοσοκόμος, Βόλος, 3.12.1921, Γ΄ Στρ. Νοσ. Άθηνων.
 277) Σταμόου Κων/νος, Ζαγορά, 14.8.1922, ύψωμα Παπαθεοδώρου.
 278) Στάνης Κων/νος Άν., Βόλος, 3.9.1921, Νοσ. Άιδινίου.
 279) Σταύρου Βασ. Σπ., Βόλος, Αύγουστος 1922, άπεβίωσε έν αιχμαλωσία (Σμύρνη).
 280) Σταύρου Γεώργιος Άριστ., Άγιος Λαυρέντιος, 16.3.1921, Στρ. Νοσ. Άθηνων.

- 281) Στεργιανός Κων/νος Σπ., δίοπος, Βόλος, 1920, Α΄ Νοσ., Ε.Ε.Σ. Κων/πόλεως.
 282) Στιβαχτής Γεώργιος, στρατιώτης, Μούρresi, 13.1.1920.
 283) Στόγιας Ιωάννης Δημ., Βόλος, 16.12.1920, Α΄ Στρ. Νοσ. Θεσσαλονίκης.
 284) Στόκος Ευστάθιος Άθ., Άγιος Όνούφριος, 16.8.1921, Έβλί Φακελί.
 285) Στυλιανός Ιωάννης Φωτ., Πορταριά, 3.10.1919, εκ δυσεντερίας.
 286) Συργιώτης Εϋ. Νικ., Βόλος, 3.10.1922, απεβίωσε Νοσ. Έκστρατειάς.
 287) Συριώνης Ευάγγελος Νικ., δεκαεϋς, Βόλος, 4.9.1922, Μ. Άσία.
 288) Σφακιανός Άντώνιος Γεωργ., Βόλος, 17.6.1919, Ίμαρ Χισάρ.
 289) Σφρέτσιος Άθανάσιος Νικ., Μπλίνα, 25.8.1921, Έσκι Σεχίρ.
 290) Σχοινᾶς Ιωάννης, δεκαεϋς, Βόλος, 19.6.1921, Α΄ Στρ. Νοσ. Άθηνῶν.
 291) Ταμπάκης Άνδρέας, Βόλος, απεβίωσε εις Θεσσαλονίκη.
 292) Ταμπάκης Άνδρ. Δημ., Βόλος, απεβίωσε εν αιχμαλωσία εις Ουσάκ 1922.
 293) Τέντας Ήλιος Γεωργ., Άλμυρός, 9.12.1920, ΙΒ΄ Χειρ. εξ ικτέρου.
 294) Τζανῆς Βασίλειος Δημ., Άγκιάλος, Σεπτέμβριος 1919, ΧΙΙΒ΄ Χειρ.
 295) Τζεφέρης Άνδρέας, Βόλος, 28.3.1921, Νοσ. Ναυπλίου.
 296) Τίζας Χρῆστος Λάμπρος, Άλμυρός, 18.3.1921, Γιαουλβερέν.
 297) Τόπας Άναστάσιος Χρ., Άλμυρός, 17.8.1919, Ια΄ Όρεινῶ Χειρ.
 298) Τριανταφύλλου Άθανάσιος Βασ., δεκαεϋς, Ευξεινουπόλις, Ίούνιος 1922, Άφιόν Καραχισάρ.
 299) Τριανταφύλλου Άπόστολος Βασ., Άλμυρός, 21.2.1920, Στρ. Νοσ. Βόλου.
 300) Τριανταφύλλου Ίω. Νικ., λοχαγός, Βόλος, απεβίωσε 20.8.1921, Σαγγάριος.
 301) Τσαγγάρης Κων/νος Γεωργ., Σούρητη, 25.8.1921, Κάλε Γκρότο.
 302) Τσιαντόπουλος Άθανάσιος Κυρ., Βόλος, 20.3.1921, Γιαουλβερέν.
 303) Τσιάσιος Χρῆστος Χρ., Άλμυρός, 15.6.1920 Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 304) Τσικρᾶς Γεώργιος Κων., ανθυπολοχαγός, Κάπουρνα, 16.8.1921, Σαγγάριος.
 305) Τσιώγυρας Άπόστολος Νικ., Κεραμίδι, 3.11.1919, Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 306) Τσᾶρας Γεράσιμος Γεωργ., Βόλος, 18.3.1921, εξηφανίσθη, Άβγκίν (ι).
 307) Τσᾶρας Άπόστολος Άναστ., Νεοχώρι, 14.3.1921, Άβγκίν.
 308) Τσιγαρίδας Γεώργιος Νικ., Νεοχώρι, 18.8.1921, Ίλαρ Κατσαντζί.
 309) Τσικριτσιῆς Άπόστολος Γεωργ., Άγιος Λαυρέντιος, 22.8.1921 ΙΙΙ΄ Χειρ.
 310) Τσιότρας Δημήτριος, λοχίας, Άλμυρός, 28.8.22, Κίος.
 311) Τσιόφας Δημήτριος Εϋθ., χωροφύλαξ, Βόλος, [19...].
 312) Τσιτσιμπούκος Χρῆστος Νικ., Βελεστίνο, 22.2.1920, Στρ. Νοσ. Βόλου.
 313) Τσόγκας Ευάγγελος Άθ., λοχίας, Άλμυρός, 10.2.1921, απεβίωσε εκ τραυμάτων.
 314) Τσολοβικός Νικόλαος Ίω., Σκιάθος, 15.6.1921, Γ΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 315) Τσούμας Γεράσιμος Γεωργ., Βόλος, 13.3.1921, Ντουῆς Ντάγ.
 316) Τσουπλάκης Σωτήριος Τριαντ., Άλμυρός, 16.8.1922, Κιουτσουκιοί.
 317) Τσοῦτσος Γεώργιος Άναστ., Άλμυρός, 8.10.1919, Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 318) Φερετζέλης Γεώργιος, Σκιάθος, 24.1.1921, Στρ. Νοσ. Έκπαιδεϋσεως.

- 319) Φεύγας Ιωάννης Χρ., Μούρτσι, Αύγουστος 1922, Τουμπλού Μπουνάρ.
- 320) Φιλιππίδης Νικόλαος Γεωργ., λοχαγός, Μπλιές, 19.3.1921, XIII^β Όρεινό Χειρ.
- 321) Φλώρος Στέργιος Γ., έπιλοχίας, Βόλος, 15.2.1922, άπεβίωσε Στρ. Νοσ. Έκπαιδεύσεως.
- 322) Φράγκος Κων/νος Άθ., Νεοχώρι, 26.8.20, Νοσ. Μεραρχίας Σμύρνης.
- 323) Χαλαστάρης Ιωάννης Δημ., Λεχώνια, 2.11.1920, Στρ. Νοσ. Άϊδινίου.
- 324) Χαλάτσας Νικόλαος Χρ., Σούρπη, 10.7.1920, Σαλιγλί.
- 325) Χαντζάκος Άθανάσιος Άντ., Βόλος, 27.1.1921, I^ν Όρεινό Χειρ.
- 326) Χατζηγιάννης Γεώργιος Ιω., Τσαγκαράδα, 16.8.1922, Έυρέτ.
- 327) Χατζηκωτούλας Δημήτριος Άθ., Βελεστίνο, 8.7.1921, Άκ Μπουνάρ.
- 328) Χατζής Χρήστος Λάμ., Ευξεινούπολις, 13.8.1921, I^ν Όρεινό Χειρ.
- 329) Χατζησταματιού Γεώργιος, Βόλος, άπεβίωσε έν αιχμαλωσία, Νύμφαιο 1922.
- 330) Χίμος Ιωάννης Βασ., άνθυπολοχαγός, Σκόπελος, άπεβίωσε έκ τραύματος, 17.3.1921, Ντούζ, Ντάγ., Μ. Άσία.
- 331) Χουλιαρής Χρήστος Στέργ., βρύνανα, 15.6.1919, Χασάν Μπουνάρ.
- 332) Χρηστάκος Παναγ. Άναστ., Σούρπη, άπεβίωσε έν αιχμαλωσία 1923 Μ. Άσία.
- 333) Χρήστου Ιωάννης Άργ., Ευξεινούπολις, 14.3.1921, Ζ' Νοσ. Σμύρνης.
- 334) Χριστοδούλου Ιωάννης Δημ., Βόλος, 9.7.1922, Νοσ. Έκπαιδεύσεως.
- 335) Χρυσολούρης Θεόδωρος Διαμ., ναύτης, Βόλος, Φεβρουάριος 1920, Ναύσταθμος.
- 336) Χρυσόχοος Πολύμερος Νικ., χωροφύλαξ, Ζαγορά, 17.7.1922, Νοσ. Κιουτάχειας.

β) ΟΙ ΕΞΑΦΑΝΙΣΘΕΝΤΕΣ

- 1) Άναγνώστου Άθανάσιος Κωνστ., ύπολοχαγός, Βόλος.
- 2) Άθανασίου Νικόλαος Άθ., λοχίας, Πτελεός.
- 3) Άλαμανιώτης Άλέξανδρος Ιω., Σούρπη, φέρεται θανών Ούσάκ 1922.
- 4) Άλεξογιαννόπουλος Ιωάννης Νικ., Σούρπη, φέρεται θανών Ούσάκ 1922.
- 5) Άναστασίου Νικόλαος Βασ., Σούρπη.
- 6) Άναστασίου Χαρ. Χρ., Ζαγορά.
- 7) Άντωνίου Γεώργιος Ήλ., Μπλιές.
- 8) Άργυρίου Άργύρης Δημ., Προμύρι.
- 9) Άργυρούδης Δημήτριος Άθ., Ριζόμυλος.
- 10) Άσδέρης Ιωάννης Άθ., Ζαγορά.
- 11) Βαλάκος Νικόλαος Στ., Πουρί.
- 12) Βαλασᾶς Άντώνιος Άγγ., Ζαγορά.
- 13) Βαλασᾶς Δημήτριος Φίλιππος, Ζαγορά.
- 14) Βλαχάβας Χρήστος Γεωργ., Κεραμίδι, άπεβίωσε 1923 έκ κακουχιών.
- 15) Βλαχάβας Δημήτριος Άπ., Κεραμίδι, 1922.

- 16) Βουραζέλης Νικόλαος Ά., Ζαγορά.
- 17) Βυζιώτης Κων/νος Γεωργ., Προμύρι, Σεπτέμβριος 1922, Μουδανιά.
- 18) Γάκης Άθανάσιος Ίω., ναύτης, Κεραμίδι, Νοσ. Ναυστάθμου.
- 19) Γιακουμής Ίωάννης Παν., λοχίας, Σούρπη.
- 20) Γκαβόπουλος Ίωάννης Γεωργ., λοχίας, Άνίλιο.
- 21) Γκούμενας Άναγνώστης Χρ., Ν. Άγχιάλος, άπεβίωσε 1924 εις Λάρισα.
- 22) Γκουντέλης Ζήσης Ίω., Κάπουρνα, φέρεται θανών 1922 Μ. Άσία.
- 23) Γρίβας Δημήτριος Γεωργ., Λαύκος.
- 24) Δεληγιάννης Γεώργιος Νικ., Βόλος.
- 25) Εύαγγέλου Δημήτριος Γεωργ., λοχίας, Βόλος.
- 26) Εύσταθίου Εύάγγελος Άθ., Μακρυνίτσα.
- 27) Ζαφειρόπουλος ή Ζαφείρης Άθ. Άπ., άνθυπασπιστής, Κισσός.
- 28) Ζαχαρίου Ζαχαρίας Γεωργ., Νεοχώρι.
- 29) Ζησόπουλος Ζήσης Κων., Τσαγκαράδα, άπεβίωσε 1923.
- 30) Θεοδωρίδης Κων/νος Θεοδ., Βόλος.
- 31) Θεοδώρου Κων/νος Διογένης, συνταγματάρχης, Σκόπελος.
- 32) Καμπάτης Χριστόφορος Έλευθ., Βόλος.
- 33) Κερασιμόγλου Στ. Άθ., Βελεστίνο, φέρεται θανών 14.8.22 Μ. Άσία, άλλοϋ 17.21 εις Γενί Γαζή.
- 34) Καρατέρης Ευστάθιος Χρ., Κουκουράβα.
- 35) Κασπίρης Βασίλειος Ίω., Βόλος.
- 36) Κόκκαλης Γεώργιος Κων., Μακρυνίτσα.
- 37) Κοντοκόστας Γεώργιος Κων., Άνίλιο.
- 38) Κοτζαπαναγιώτης Νικόλαος Χρ., Εύξεινούπολις.
- 39) Κούκιος Λαυρέντης Δημ., Άγιος Λαυρέντης.
- 40) Κοΰκος Κων/νος Ίππ., δεκανεύς, Πορταριά.
- 41) Κουμπής Γεώργιος, Βόλος.
- 42) Κούτσικος Βασίλειος Τριάντ., Κεραμίδι, 11.4.1921.
- 43) Κουτσός ή Άργυρίου Ρήγας, Σκιάθος.
- 44) Κοφιδάκης Γεώργιος Νικ., ναύτης, Σκιάθος, έπνίγη 1923.
- 45) Κοφιδάκης Στυλιανός Ρήγας, Σκιάθος.
- 46) Κυραστράνης Σταμάτιος Κωνστ., ναύτης, Σκιάθος, έπνίγη.
- 47) Μακρής Σπυριδών Γεωργ., Σέσκουλο.
- 48) Μαλέτος Δημήτριος Κωνστ., Κισσός.
- 49) Μαχαριτίσας Δημ. Ίω., δεκανέας Βυζίτσα, Αύγουστος 1921, Σαγγάριος.
- 50) Μερράρης Κων/νος Παν., ύποδεκανεύς, Βόλος.
- 51) Μιχαήλ Κων/νος Γεωργ., Μακρυνίτσα.
- 52) Μουτζουρογιάννης Σπυριδών Ήρακλή, Βόλος.
- 53) Μπαϊρακταής Θεόδωρος Άνδρ., Άγχιάλος.

- 54) Μπακογιάννης Δημήτριος Άνδρ., λοχίας, Κισσός.
- 55) Μπαλιτσάκος Σπυρίδων Παν., Μπιλιές.
- 56) Μπίας Άθανάσιος Νικ., Σέσκουλο.
- 57) Μπιλαλόπουλος Εύστ. Άπ., Άλμυρός.
- 58) Μυγδαλιῆς Νικόλαος Δημ., Άργαλαστί.
- 59) Νταϊλιάνης Άθανάσιος Ζήση, Κάπουρνα, 21.8.1921.
- 60) Περπερόπουλος Ζαχαρίας Εύ., Ν. Άγκιάλος.
- 61) Προκοπίνης Άλέξανδρος Παν., χωροφύλαξ, Ζαγορά.
- 62) Ράφτης Γεώργιος Σπ., Άλμυρός.
- 63) Σαλάτας Άπόστολος Νικ., Πτελεός.
- 64) Σαλάτας Δημήτριος Γεωργ., Πτελεός.
- 65) Σαράντης Σαράντης Μιχ., Βόλος.
- 66) Σφέτσος Άθανάσιος Γεωργ., Βόλος, 25.8.1921.
- 67) Τζώτας Αντώνιος Άθ., Βόλος.
- 68) Τζούμας Εύ. Άναστ., Σκιάθος, Αύγουστος 1921, Μ. Άσία.
- 69) Τσακίρης Χρῆστος Βασ., Βόλος.
- 70) Τσάμης Ίωάννης Νικ., δεκανεύς, Βόλος.
- 71) Τσιακαλάκος Άθανάσιος Νικ., Κεραμίδι.
- 72) Τσολάκης Άριστοτέλης Δημ., Βόλος.
- 73) Τσομπανάκος Στέφανος Άπ., Βόλος.
- 74) Φεύγας Άθανάσιος Χαράλ., Μούρεσι.
- 75) Φεύγας Λάμπρος Ίω., Μούρεσι.
- 76) Χαρανῆς Νικόλαος Ίω., λοχίας, Κισσός.
- 77) Χαρατζῆς Γεώργιος Άναστ., Ζαγορά.
- 78) Χιώτης γεώργιος Άναστ., Πουρί.
- 79) Χρήστου Ίωάννης Χρ., δεκανεύς, Πτελεός.

ΟΤΑΝ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΤΕΒΑΙΝΕΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΙΧΟ. ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ ΣΤΗΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΕΚ ΛΑΡΙΣΗΣ ΟΡΜΩΜΕΝΟΥ

Αφιερώνεται, πρωτίστως, στην μνήμη του Κωνσταντίνου Ζορμπά (ή Λόκα) και όλων γενικώς των μετασχόντων στην Μικρασιατική Έκστρατεία, που πάλεψαν υπεράνθρωπα, και κυρίως αυτών που έδωσαν το αίμα και την ζωή τους για τα πεπρωμένα της φυλής και το μεγαλείο της Πατρίδας, έστω κι εάν η Ιστορία ήθελε ή εξέλιξη της Έκστρατείας αυτής να είναι διαφορετική για τα Έλληνικά Στρατεύματα. Το 1922 είναι ένας αριθμός που έχει ένα μοναδικό βάρος στην συνείδηση του κάθε Έλληνα. Αντιπροσωπεύει μία μεγάλη Τραγωδία και ο κάθε Έλληνας πολίτης έχει το θλιβερό πρόνομο να δημιουργεί εικόνες και να εγείρει μνήμες, δίχως να χρειάζεται να ειπωθεί ούτε μία λέξη. Δύσκολο να έπουλωθούν τα τραύματα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα.

Ευχαριστούμε θερμά τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, την Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού και την Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων για τα αποσταλέντα σχετικά έγγραφα που βοήθησαν, ώστε να εντοπισθούν κάποιες ιδιαίτερες στιγμές του Α' Λόχου Σκαπανέων. Επίσης, σημαντικά στοιχεία για την συγγραφή του παρακάτω κειμένου χρησιμοποιήθηκαν από την πολύτιμη «Στρατιωτική Ιστορία» του Γενικού Επιτελείου Στρατού και την «Ιστορία του Έλληνικού Έθνους» της Εκδοτικής Αθηνών (Τόμος ΙΕ', σ. 172-186).

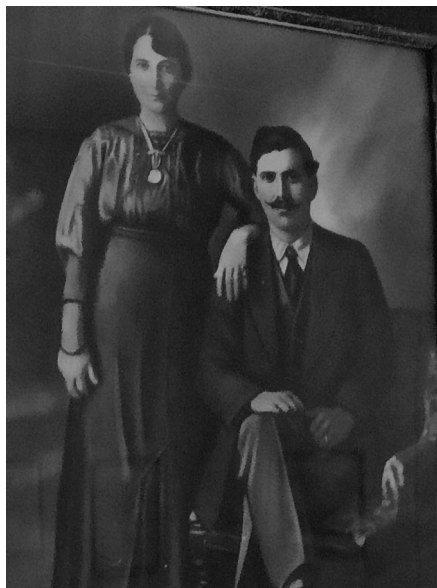
Η επιλογή του σπιτιού στην όδo Κουτλιμπανā της Λάρισας, όπου εγκαταστάθηκε ο παππούς, προερχόμενος από το Ζάγκο Τρικάλων (νυν Δήμος Φαρκαδόμος), γεννηθείς το 1894, δέν ήταν τυχαία. Εκεί ζούσαν πολλοί Ζαρκανοί (οί εκ Ζάγκου προερχόμενοι) και εργάζονταν στο παρακείμενο εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας «το λεγόμενον τότε ζαρκανόν εργοστάσιον», το οποίο ήταν κοντά στον Ναό του Αγίου Αθανασίου¹. Ο παππούς,

¹Ο δρόμος κοντά στο εργοστάσιο εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να φέρει το όνομά του. Δίπλα στο εργοστάσιο ανήγειρε ξενώνα, στη δεξιά όχθη του Πηνειού, για να διαμένουν οι Ζαρκανοί που εργάζονταν στο κλωστοϋφαντουργείο για να ξεκουράζονται και να διανυκτερεύουν οι συγχωριανοί του που πήγαιναν στη Λάρισα για δουλειές και, κυρίως, κατά την εβδομαδιαία αγορά της Τετάρτης (ψηλά στο Φρούριο), για να πωλήσουν τα προϊόντα τους ή να κάνουν διάφορες προμήθειες.

γέννημα-θρέμμα Ζαρκινός, ἐργάσθηκε στὸ ἐργοστάσιο τοῦ Ἰωάννη Κουτλιμπανᾶ, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς μεγάλους εὐεργέτες τῆς Λάρισας, σὲ ὑψηλὴ θέση, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀρχοντικὴ φωτογραφία στὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ μας (Φωτ. 1).

Ὁ παππούς, ὑπηρετῶντας τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ (σύμφωνα μὲ τὸ ἀνὰ χεῖρας Πιστοποιητικὸ Στρατολογικῆς Κατάστασός του τὰ ἔτη 1914-1918, 1918-1919 καὶ 1921), ἐξαντλημένος ἀπὸ τὶς κακουχίες τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Great War=Μεγάλου Πολέμου)², τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὶς βασανιστικὲς δυσκολίες στὶς ἀρχὲς τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αὐτὸς ὁ καλοζωισμένος, μὲ κῦρος καὶ ὄνομα ἀνθρώπος, δὲν μπόρεσε νὰ ἀντέξει μέσα στὴν ἀνέχεια ποὺ βρισκόταν, κυρίως ὡς ἀνάπηρος πολέμου, τὴν ἐπατεία³ στοὺς δρόμους τῆς Λάρισας. Τὸ ἠθικὸ του εἶχε κλονισθεῖ καὶ ἀδυνατοῦσε νὰ ξεπεράσει τὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς ποὺ ἔφερε μαζί του ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία – ὡς πολεμικὸ φάντασμα, κυρίως δὲ τὶς πικρὲς μνήμες του, ἀλλὰ καὶ τὴν χαμένη ὄρασή του.

Ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, ὁ παππούς ἐκλαιγε, εἶχε χάσει ὀριστικὰ τὸ φῶς του ἀπὸ μέσα του, ὅπως καὶ ἡ γιαγιά, ποὺ κάθε τόσο ἀναστέναζε, μονολογῶντας καὶ κτυπῶντας πότε-πότε τὰ χέρια της στὰ γόνατα. Ὁ παππούς, ὅταν ἀρρώστησε, δὲν ἔτρωγε τίποτα, ἔμενε ὅλη μέρα στὸ κρεβάτι, ἄρχισε νὰ βίχει κι εἶχε ὑψηλὸ πυρετό. Φώναζαν τὸν γιατρό, ἀλλὰ δὲν τὰ κατάφερε, βυθίζοντας στὸ πένθος τὴν μεγάλη οικογένειά του, στὶς 5 Φεβρουαρίου 1942. Ἡ γιαγιά Ζωή, τὸ γένος Χατζηνάσιου, ἐκ Τυρνάβου, ἔμενε πλέον μόνη της, ἀλλὰ ἡ θέλησή της γιὰ τὴν ζωὴ καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξή της ἔμενε ἀκαμπτῆ. Μία ἀλλόκοτη θέληση, ἐνάντια στὸν θάνατο, στὴν φτώχεια καὶ τὴν μιζέρια τῆς ἐποχῆς.

Φωτ. 1. Ἡ γιαγιά (Ζωή)
καὶ ὁ παππούς (Κωνσταντῖνος).

² Christoph Cornelissen καὶ Arndt Weinrich (επιμ.), *Writing the Great War: The Historiography of World War I from 1918 to the Present*, Berghahn, London 2020.

³ Ἄρ. Κυδώνη, «Τὰ θύματα πολέμου καὶ τὸ καθῆκον τοῦ κράτους», Ἐφημερίδα *Ἡμερήσιος Τύπος*, 28 Ὀκτωβρίου 1929.

Ὁ πατέρας μου ἐλάχιστα μιλοῦσε γιὰ τὸν δικό του πατέρα, ἀλλὰ τὶς περισσότερες φορές κατέληγε στὴν ἴδια ἀπλή προφορική μαρτυρία: «Ὁ παππούς σου ἔφυγε τὸ 1921 καὶ ἔφτασε μέχρι τὸν Σαγγάριο ποταμό. Εἶχαν φτάσει πολὺ κοντὰ στὴν Ἄγκυρα... Κάποιον ἐκεῖ αἰχμαλωτίστηκε καὶ ἄργησε πολὺ νὰ ἐπιστρέψει. Κάποια στιγμή ἢ γιαγιά ἔφυγε ἐκτάκτως γιὰ τὸν Πειραιᾶ. Ἐκεῖ βρῆκε τὸν παππού σὲ ἄσχημη κατάσταση. Ἀντὶ γιὰ ροῦχα φοροῦσε ἓνα τσουβάλι καὶ μὲ προβλήματα στὴν ὄρασή του. Ἔτσι πορεύθηκε μέχρι νὰ φύγει ἀπὸ τὸν μάταιο τοῦτο κόσμος».

Σαγγάριο! Πρώτη φορά ἄκουγα αὐτὴν τὴν ὄνομασία. Δὲν εἶχα ἰδέα τί σήμαινε ἡ λέξη καὶ γιὰ ποῦδ πράγμα μιλοῦσε ὁ πατέρας.

Παράλληλα ὅμως μὲ τὴν παραπάνω προφορική μαρτυρία τοῦ πατέρα, ἔφτασε στὰ χέρια μας καὶ μία φωτογραφία ποὺ εἶχε ἡ μητέρα κρυμμένη γιὰ πολλὰ χρόνια μέσα στὸ εἰκονοστάσι. Ἡ παραπάνω προφορική μαρτυρία τοῦ πατέρα καὶ ἡ ἀσπρόμαυρη φωτογραφία τῆς μητέρας ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἀρχίσει ἡ ἰχνηλάτηση εἰς «τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις Ἑλληνίδας» (σύμφωνα μὲ τὸν Ἀθηναῖο ἱστορικό φιλόσοφο Ξενοφῶντα), στοὺς μακρινούς τόπους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας!

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει ἡ μικρὴ μας ἱστορία καὶ σὰν ἓνα μεγάλο παραμῦθι ἀρχινᾶ...

Ἡ ἱστοριογραφία, τὰ γεγονότα σχετικὰ μὲ τὴν Ἑκστρατεία καὶ τὴν Καταστροφή τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπικεντρώνονται κυρίως στὸν πόνο τῆς προσφυγιάς καὶ τὶς προκλίσεις τῆς προσφυγικῆς ἀποκατάστασης. Σίγουρα οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες ἄφησαν ἓνα ἰσχυρὸ ἀποτύπωμα στὴν τοπικὴ ἱστορία καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τοῦ Θεσσαλικοῦ κάμπου, ἀλλὰ καὶ τὴν γενικότερη ἐπίδραση ποὺ εἶχε ἡ παρουσία τους σὲ τομεῖς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ λησμονοῦμε ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ νομίσματος. Ἡ ἄμεση ἀνταπόκριση ὄλων αὐτῶν τῶν νεαρῶν παιδιῶν, ἀμιούστακων παλληκαριῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, στὸ κάλεσμα τῆς Πατρίδας, μεταβαίνοντας στὴν Μικρὰ Ἀσία ὡς ἀπλοί στρατιῶτες. Ἡ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Λάρισας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελεῖ ἐξαίρεση καὶ νὰ ἀπουσιάζει ἀπὸ τοῦτο τὸ κάλεσμα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ παιδιά της ἔβαψαν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν Γῆ τῆς Ἰωνίας, τὴ «Χώρα τῆς ποιήσεως», ὅπως γράφει ὁ σοφὸς Σμυρνιὸς Χρῆστος Σολομωνίδης⁴. Ἐξ ἀφορμῆς, λοιπόν, τῆς ἐπετείου τῶν 100 χρόνων ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, ἐπιθυμοῦμε σήμερα νὰ τιμήσουμε τοὺς πεσόντες, μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴν Λάρισα καὶ μέσῳ αὐτῶν ὅλους ὅσοι θυσιάστηκαν γιὰ τὴν Πατρίδα. Καὶ θυσιά-

⁴ Θωμαῖ Κοροβίνη, *Σμύρνη: Μιὰ πόλη στὴ λογοτεχνία*, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2005, σ. 15.

σπικαν δυσφόρητα πολλοί, για κάτι, που χωρίς αυτό ή ζωή δεν έχει νόημα.

Θά προσπαθήσουμε στην συνέχεια να φέρουμε στη μνήμη των αναγνωστών της, τρεις διαφορετικές στιγμές της Ιστορίας: την ιστορία κρεμασμένη στον τοίχο, την ιστορία στην Μικρά Άσία και την ιστορία της επιστροφής.

Σκηνή πρώτη: Η κρυμμένη φωτογραφία

Η πρώτη ιστορία έχει να κάνει με το σπίτι στη Λάρισα. Ένα σπίτι που δεν έχει τίποτα από τις σύγχρονες πολυτέλειες και που δεν ταιριάζει σε καμία περίπτωση σε αυτό που έχουμε διαμορφώσει και αποκαλούμε άτομική αισθητική. Δεν υπήρχε κεντρική θέρμανση, αλλά μία σόμπα που έκαιγε πριονίδι (με καθημερινό προμηθευτή τον πατέρα λόγω της ξυλουργικής εργασίας του) κι αργότερα μία σόμπα πετρελαίου με τα μπουριά να υπερίπτανται πάνω από τα κεφάλια μας.

Το σπίτι μας είχε όλα τα δημοφιλή έπιπλα μās άλλης εποχής: ένα έπιπλο, που ή σύγχρονη αρχιτεκτονική περιφραστικά θα περιέγραφε ως έπιπλο αποθήκευσης με βιτρίνα, πόδια και δύο συρτάρια, αλλά που όλες οι μητέρες της εποχής το αποκαλούσαν μονολεκτικά «σερβάντα». Η «σερβάντα» πίσω από την βιτρίνα είχε προσεκτικά τοποθετημένα τα φλιτζάνια πάνω σε χειροποίητα σεμεδάκια. Βέβαια, με τα χρόνια το περιεχόμενο κρύφτηκε από τις φωτογραφίες που κάλυπταν την βιτρίνα, ή όποια σταδιακά απέκτησε την λειτουργία μās τεράστιας κορνίζας.

Η μητέρα φυσικά δεν είχε κινητό για να αποθηκεύσει το φωτογραφικό υλικό, αλλά είχε διασώσει όλες τις αναμνήσεις κάθε γενιάς στον τοίχο. Από τις καθραρισμένες φωτογραφίες των παιδιών, των γονιών, των χαμένων αδελφών και των πεθερικών της -και μετέπειτα και του άντρα της, γιατί όποιος πεθαίνει αναβαθμίζεται από κορνίζα σε κάδρο- που κοσμούσαν την μεγάλη σάλα, κρεμασμένες στους τοίχους του καθιστικού.

Τώρα καταλαβαίνω πόση παρέα κρατούσαν όλες αυτές οι φωτογραφίες στους παππούδες και τους γονείς μας. Και το πιο σημαντικό, ό σεβασμός όταν κατεβάζανε τις φωτογραφίες, ειδικά των κεκοιμημένων ανθρώπων τους. Κάνανε τον σταυρό τους, τις καθάριζαν με το χέρι, σαν να τους έδιναν ένα απαλό χάδι και έβγανε αυτός ό βαθύς αναστεναγμός «*άχ, παιδάκι μου!*»! Ήταν σαν να αναστέναζε όλη ή ιστορία που κατέβαινε εκείνη την στιγμή από τον τοίχο... Βέβαια το όραμα της νίκης δεν είχε ποτέ ολοκληρωθεί, γι αυτό και τις περισσότερες φορές ή ιστορία είτε έμπαινε σε κουτιά στο υπόγειο του

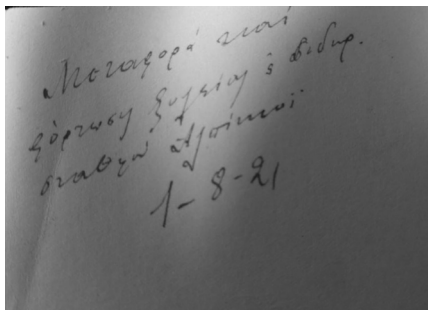
σπιτιού, μαζί με όλα τα άχρειαστα πράγματα, είτε την κρεμάγανε στον τοίχο! Γιατί, αν ο κάθε στρατιώτης μαρτυρεί τί συνέβη στο μέτωπο, την τραγικότητα της μάχης και τους πολιτικούς χειρισμούς που έπηρεασαν την κατάληξη του πολέμου, ή μάνα ή ο σύζυγος μεταφέρει την αγωνία του μέσου ανθρώπου, έχοντας τον σύζυγο ή το παιδί της στο μέτωπο και γίνεται μάρτυρας όλων των συνεπειών ενός αδίστακτου πολέμου.

Η μητέρα μου, όμως, είχε κι άλλοι φωτογραφίες. Ήταν η σκληρή πλευρά της ιστορίας (κυρίως του έμφυλου πολέμου) που δεν έπιθυμούσε να την θυμάται κανείς από την οικογένειά μας. Κάποιοι από αυτές ήταν κρυμμένες, τοποθετημένες σε σημεία που δεν τὸ βάζει άνθρωπος νοῦς. Μία από αυτές βρέθηκε στο μεγάλο εικονοστάσι, όπου εκεί ανακάλυπτε κάποιος ιστορικά μικρά κεμίλια: σταυρούς βαπτιστικούς, χάρτινες εικόνες, βάγια, λιβάνι, ένθυμιάματα από προσκυνηματικές εκδρομές, τὰ κόκκινα πασχαλινὰ αυγά κ.ά., πράγματα που η μητέρα μου τὰ θεωρούσε ιερά και τὰ εἶχε ὅλα στοιβαγμένα μέσα στο εικονοστάσι. Μία μέρα μου ζήτησε να κρατήσω την καρέκλα για να ανέβει και να τὸ καθαρίσει. Ήταν μέρα μετακόμισης για τὸν ἑπάνω ὄροφο τοῦ διώροφου οἰκοδομήματος (στην ὁδὸ Τυχεροῦ 27) και ἔπρεπε να μεταφερθοῦν τὰ λιγοστὰ ὑπάρχοντά μας με τάξη και μεγάλη καθαριότητα. Ἦθελε να ξεκαθαρίσει ποιά πράγματα θὰ κρατήσει και ποιά θὰ ἀφήσει. Ἐκεῖ που ἔβγαξε και ἔβγαξε τοὺς πολύτιμους θησαυροὺς της μου δίνει μία ἀσπρόμαυρη φωτογραφία.

- Ἄ, να ἡ φωτογραφία, μου λέγει με χαρά! Και τὴν ἔψαχνε ὁ πατέρας σου. Πάρε τὴν και να τὴν φυλάξεις καλά. Εἶναι πολὺ παλιά. Ποτὲ δὲν μου εἶπε τί ἦταν αὐτὴ ἡ φωτογραφία, ἀλλὰ κατάλαβα ὅτι προερχόταν ἀπὸ κάποιον μακρινὸ κόσμο. Μοῦ ἔδωσε τὴν φωτογραφία με ἰερὴ εὐλάβεια και τὴν τοποθέτησα μαζί με ὅλες τις ὑπόλοιπες φωτογραφίες στο οἰκογενειακὸ ἄλμπουμ. Στο πίσω μέρος τῆς φωτογραφίας ἔγραφε: «*Μεταφορὰ και φόρτωσις ξυλίας στο σιδηρ. Σταθμὸ Ἀλπικόι, 1-8-21*» (Φωτ. 2, 3).

Μοῦ ἔδωσε τὴν φωτογραφία και ἦταν σὰν να κάνω βουτιά μέσα στην Ἱστορία. Πέρα ἀπὸ τὴν συγκίνηση, ἔνωσα και ὑπερφάνεια για ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους που ἐγκατέλειψαν τις οἰκογένειές τους για να γίνουν κομμάτι τῆς Ἱστορίας. Ἡ φωτογραφία ἔμεινε ἐκεῖ μέχρι τις ἀρχές τοῦ Γενάρη τοῦ 2022, ὅταν ἄρχισε ἡ προσωπικὴ ἔρευνα για τὴν πορεία τοῦ παπποῦ στην ἑλληνικὴ Ἰωνία, ὑπακούοντας ὁ ἴδιος –για μία ἀκόμη φορὰ– «*στην φωνὴ τῆς πατρίδος*» (filio patriae)⁵.

⁵ Βλ. τὸ Μήνυμα τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ Στρατό, στίς 31 Μαΐου 1921.

Φωτ. 2, 3. Η κρυμμένη φωτογραφία (Αλπικοί, 1-8-21).

Τότε άρχισα να φυλλομετρῶ βιβλία και να συνδέω τις φωτογραφίες τῶν ἀνάπηρων στρατιωτῶν με τὴν φωτογραφία τῆς μητέρας. Κι αὐτὸ τὸ καταραμένο ποτάμι ὁ «Σαγγάριος», ἔτρεχε και ἔτρεχε, κυλοῦσε χωρὶς σταματημὸ μέσα στὸ σπίτι – ὅπως και σὲ χιλιάδες ἄλλα σπίτια. Τὸ μόνο ποῦ μποροῦσα νὰ πῶ ἦταν ὅτι αὐτὸ τὸ ποτάμι γράπωσε τὴν οἰκογένεια τοῦ παπποῦ μου και με τὸν τρόπο αὐτὸν ἔγινε κι αὐτή, ὅπως και χιλιάδες ἄλλες οἰκογένειες, μέρος τῆς νεώτερης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας μας. Μνηῆμες σταυροδεμένες με τις ρίζες. Σπαράγματα ἱστορίας.

Σκηνὴ δευτέρα: Μαθαίνοντας τὴν ἱστορία ἀπὸ ἀληθινὰ γεγονότα

Πρὶν πᾶμε, ὅμως, στὴν δευτέρα σκηνὴ τῆς ἱστορίας μας, ἄς θυμηθοῦμε λίγο τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῆς τότε ἐποχῆς. Θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ προτάξουμε μὴ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὰ γεγονότα τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ κατανοήσει καλύτερα τὰ σχετιζόμενα με τὴν ἔρευνά μας.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου νὰ ἐμπλέξει πολιτικὰ και στρατιωτικὰ τὴν Ἑλλάδα στὴν Μικρὰ Ἀσία θὰ πυροδοτήσῃ μὴ μεγάλη συζήτηση περὶ

Προβλ. Χαρ. Μηνασίδη, «Ἀλλὰ μόλις ἐπροφτάσαμε νὰ διορθώσουμε τὸ μαγαζὶ κ(αὶ) ἡ Πατρίς μᾶς ἐκάλεσε ὑπὸ τὰς ἐνδόξους σημαίας τῆς». Βλ. «Οἱ Ρωμοὶ ἀντιμέτωποι με τις προκλίσεις τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς», στὸν Συλλογικὸ Τόμο Ἑλληνες Στρατιῶτες και Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία. Πτυχῆς μᾶς ὀδυνηρῆς ἐμπειρίας, ἐκδ. Ἐστία, Ἀθῆνα 2022, σσ. 113-164.

του βαθμού ὀρθολογικότητας του ἐγχειρήματος, κυρίως μετὰ τὴν τραγικὴ κατάληξη γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς περιοχῆς. Ὡστόσο, ὁ ἴδιος, ἀναγνωρίζοντας ὅτι μόνο ὡς θεματοφύλακας τῶν συμφερόντων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων (ιδίως τῆς Μεγάλης Βρετανίας) στὴν Μικρὰ Ἀσία, θὰ μπορούσε ἡ Ἑλλάδα νὰ διεκδικήσει τὴν πραγματίωση τοῦ ἀέναου ἐθνικοῦ στόχου τῆς ἐδαφικῆς ὁλοκλήρωσης –τὸν ἱερὸ ἀγῶνα τῆς Μεγάλης Ἰδέας– ἢ ὅποια μετατράπηκε σὲ ἐφιάλτη, τερατίζοντας τὸν μακροχρόνιο ρομαντικὸ κύκλο τῆς ἐθνικῆς μας ποίησης, θὰ προσφύγει στὴν προσφιλῆ γι' αὐτὸν χρῆσι τῆς στρατηγικῆς τῶν τετελεσμένων (ἢ ὅποια ἐφαρμόσθηκε ἐπιτυχῶς κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων), ἀποδεχόμενος τὴν πρόσκληση – πρόκληση τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς κυριαρχίας στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ἰωνίας⁶.

Ἡ διασυμμαχικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων στὴ Σμύρνη ἐξυπηρετοῦσε τὰ στρατηγικὰ συμφέροντα τῶν Ἀγγλογάλλων, μὲ ἀντικειμενικὸ στόχο τὴν παρεμπόδιση τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ζώνης κατοχῆς της, στὴν Μικρὰ Ἀσία, δημιουργώντας ἐδαφικὰ τετελεσμένα (ἀποβίβαση ἰταλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων στὴν Ἀττάλεια, Μάρτιος 1919).

Ἐν τῷ μεταξύ, ἐξερράγη τὸ Κεμαλικὸ Κίνημα, τὸ ὁποῖο ἀπειλοῦσε νὰ δημιουργήσει ἐθνικιστικὸ ἀναβρασμὸ στὴν Τουρκία πρὸς ἐκδίωξη τῶν Συμμάχων. Συγχρόνως ὁ Μουσταφὰ Κεμάλ εἶχε ἐκμεταλλευθεῖ μὲ μεγάλη δεξιότητα τὸν ἐθνικὸ φανατισμὸ τῶν Τούρκων καὶ ἄρχισε τὴν καταδίωξη τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ στίφη Τούρκων, προκαλώντας μεγάλες καταστροφές καὶ βίαιες μετακινήσεις στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας. Εἰδικότερα ἀναφερόμαστε στὴν μεϊζονα ἀπειλὴ τῆς «ἐξόντωσης – ἀφανισμοῦ» ὅλων τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν, μετὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Συνεδρίου τῶν Νεότουρκων (1911) γιὰ τὴν ἐθνικὴ ὁμογενοποίηση τῶν πληθυσμῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ συστηματικὴ καὶ ἀνελέπη καταδίωξη τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ιδιαίτερα ἀπὸ τοὺς Τσέτες (=συμμορίτες)⁷, ἀρχίζει ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ κορυφώνεται κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Α΄ Παγ-

⁶ Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὰ αἷτια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἀνάγονταν σὲ πολιτικοὺς καὶ οικονομικοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖες συνασπίστηκαν σὲ δύο ἀντίθετες ομάδες: τὴν «*τριπλὴ συμμαχία*», ποὺ ἀπαρτίζονταν ἀπὸ τὴν Γερμανία, Αὐстроουγγαρία καὶ Τουρκία καὶ τὴν «*τριπλὴ συνεννόηση*» (δυνάμεις τῆς Ἀντάντ), ποὺ ἀπαρτίζονταν ἀπὸ τὴ Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία καὶ Ρωσία καὶ ἀπέβλεπαν καὶ οἱ δύο σὲ ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ καὶ οικονομικὰ συμφέροντα τόσο στὰ Βαλκάνια ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολὴ.

⁷ Βλ. προσωπικὲς μαρτυρίες γιὰ τοὺς Τσέτες, στὸ βιβλίον τῆς Κωστούλας Καραμπασάκη-Πουλιάκη, *Ἀπὸ τὰ Βούρλα στὴ Μαγνησία*, Χανιά 2022, σ. 56 κ. ἐξ.

κοσμίου Πολέμου, τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας καὶ ἰδίως μετὰ τὸ σπᾶσιμο τοῦ ἑλληνικοῦ μετώπου στὸ Ἄφιόν Καραχισάρ, τὴν μοιραία ἐκεῖνη ἡμέρα τῆς 13^{ης} Αὐγούστου 1922. Κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τὸ τίμημα ποῦ πλήρωσε ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπῆρξε βαρῦ, καθὼς στὴν Σμύρνη καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ συνέβησαν διώξεις, σφαγές, βιασμοί, λεπτασίες καὶ βαρβαρότητες, ποῦ συνιστοῦν γενοκτονία καὶ ἐθνικάθαρση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Πρῶτοι –μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων– ὑπέστησαν τοὺς διωγμοὺς οἱ κληρικοί, καθὼς ἢ Ἐκκλησία καὶ οἱ ἐκπρόσωποί της ἐνέπνεαν τὸν ματωμένο Ἑλληνισμό. Γιατί τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη ἦταν ἐκεῖνα πάνω στὰ ὁποῖα οἱ Ἑλληνες Μικρασιάτες μπορούσαν νὰ στηριχθοῦν καὶ νὰ πιστέψουν, χωρὶς νὰ διαφρευστοῦν. Ἡ προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τεράστια καὶ ἀδιαμφισβήτητη, καὶ ἡ συγκεκριμένη θέση τεκμηριώνεται ἀπὸ ἐξεταζόμενες περιπτώσεις κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τὸ αἶμα τους γιὰ τὴν υπεράσπιση τοῦ ποιμνίου τους⁸.

Διατηρῶντας καθαρὴ καὶ κρυστάλλινη τὴ σκέψη του καὶ τὴν ψυχὴ του ἀφιερωμένη ἐξ ὀλοκλήρου στὸν Χριστὸ καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὁ Ἅγιος Χρυσόστομος Σμύρνης εἶχε τὴ συνεχῆ, μέχρι αὐτοθυσίας, μέριμνα ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου του καὶ τὴν ἐθνικὰ υπερίφρανη στάση του ἀπέναντι στοὺς Τούρκους κατὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν Χριστιανῶν. «*Παράδοσις τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν εἶναι ἡ φυγὴ ἐν ὄφει κινδύνου, ἀλλ' ὁ ἀγὼν μέχρι ἐσχάτων καὶ ἡ θυσία. Ἐὰν μὲν ὁ ἐχθρὸς φεισθεῖ τοῦ ποιμνίου μου, ποιὸς θὰ τὸ περιθάλλει; Ἐὰν δὲ τοῦτο σφαγεῖ, πῶς ἡμπορῶ νὰ ἐπιζήσω; Εἴτε τὸ ἐν συμβεῖ, εἴτε τὸ ἄλλο, ἡ θέσις μου εἶναι ἐδῶ μαζὶ μὲ τὸ ποιμνιό μου*», λέγει στὸν Φιλέλληνα Γενικὸ Πρόξενο τῶν ΗΠΑ στὴ Σμύρνη George Horton (1859-1942), ὅταν ἐκεῖνος τὸν παρακινεῖ νὰ ἐγκαταλείψει τὸν τόπο⁹.

Μέσα στὸ πολιτικὸ καὶ πολεμικὸ αὐτὸ σκηνικὸ οἱ στρατιῶτες μας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μεταβαίνουν στὴν Μικρὰ Ἀσία. Καλοῦνται οἱ κλάσεις 1913, 1914 (ἡ κλάση τοῦ παπποῦ) καὶ 1915, ποῦ δὲν εἶχαν προλάβει νὰ λάβουν μέρος στὴν ἐαρινὴ ἐπίθεση καὶ προσκαλεῖ τρεῖς ἀκόμη, τοῦ 1912 καὶ τὶς πρὸ παλιές τοῦ 1904 καὶ 1905. Τὸ θέρος τοῦ 1921, πρὶν ἀπὸ ἑκατὸν ἕνα χρόνια, ἡ Ἑλλάδα

⁸ Βλ. σχετικὰ Ἰερὰ Μητρόπολη Μαρωεῖας καὶ Κομοτηνῆς, *Ἀπὸ τὸν Θορίαμβο στὴν Καταστροφὴ*, Κομοτηνὴ 2022, σ. 247. Ἐπίσης, *Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος, Ἡ Ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*, β' ἔκδοσις, Ἀθῆνα 2022. Εὐ. Χατζηβασιλείου καὶ Ἀ. Συρίγου, *Μικρασιατικὴ Κατασταστροφὴ: 50 ἐρωτήματα - ἀπαντήσεις*, ἐκδ. Πατάκης, Ἀθῆνα 2022.

⁹ Βλ. περισσότερα στὸ βιβλίον του *Ἡ μάστιγα τῆς Ἀσίας. 1922 ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ*, ἐκδ. Μίνωας, Ἀθῆνα 2016. Πρὸβλ. Ἰερὰ Μητρόπολις Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου, *Ἡμερολόγιον 2022 ἀφιερωμένο στὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ*. Ἐπίσης, ΜΚΟ «Ἀποστολὴ» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, *Ἡμερολόγιον 2022 ἀφιερωμένο στὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ*.

ζούσε ιστορικές στιγμές. Οί εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες, που αποτελούσαν τους μάχιμους της Έλληνικής Στρατιάς στην Μικρά Ασία, εκκινούσαν προς τις γραμμές εξορμήσεως, όχι μόνο για την κατάληψη της Άγκυρας, σύμφωνα με τα στρατιωτικά σχέδια, αλλά και για «τά αρχαία και προγονικά σεβάσματα [...] εν Καππαδοκία, εν Σουμελά, εν Κυζίκω, εν Περγάμω, εν Έφέςω, εν Σηλυβρία, εν Προύση και άλλαχου [...]»¹⁰. Είναι το έτος της ελληνικής απόβασης και της έκστρατειας, χρονιά έλπίδας και μεγάλων εθνικών όραμάτων, που δυστυχώς κατέληξαν στην όλικη καταστροφή του 1922.

Έννεα Έλληνικές Μεραρχίες με ύψηλο ήθικό (κάποιοι όπλίτες είχαν αναρτήσει πινακίδες σε βοιδάμαξες που έγγραφαν «*Εξπρὲς Ἄγκυρα*»)¹¹, έμπαιναν σε μία περιπέτεια ασύλληπτη: περίπου έπτακόσια χιλιόμετρα από το Αίγαίο, σε έχθρικά, άφιλόξενα εδάφη, διάβηκαν τον ποταμό Σαγγάριο για να περάσουν στη συνέχεια, πεζοπορώντας, μέσα από μία άνυδρη, ξερή στέπα: την Άλυρη Έρημο (ή αρχαία άξυλος έρημος του ιστορικού Πολύβιου «[...] έρημος και άνυδρος και άθρηος και άνομβρος και άξυλός έστι ή χώρα, και ίκμάδος έστι εν αύτῃ ούδέν»), εν μέσω πυρακτωμένων ήμερών και παγερών νυχτών, με έλάχιστο και κάκιστο άνεφοδιασμό¹².

Στή συνέχεια θα παραπέμψουμε σε μερικά σημεία της αναλυτικής Έκθεσης του Λόχου Γεφυροποιών και του Λόχου Σκαπανέων του Τάγματος Μηχανικού της Α΄ Στρατιάς, από την 24^η Ιουνίου μέχρι την 20^η Σεπτεμβρίου 1921, όπου καταγράφονται οι έπιχειρήσεις και ή πορεία των όπλιτών, από τον υπογράφοντα τότε Διοικητή του Τάγματος (Στρατή Ταγ.)¹³. Η παράθεση του Χάρτη (Φωτ. 4), όπου αναγράφονται τα περισσότερα από τα άναφερόμενα τοπωνύμια, χωριά και κυρίως γέφυρες, συμπληρώθηκε από τον υπογράφοντα, έτσι ώστε ό άναγνώστης να έχει καλύτερη έπαφή με το κείμενο, για να μπορέσει να κατατοπιστεί με τις θέσεις, όπου συνέβησαν τα άναγραφόμενα γεγονότα στο Έμερολόγιο¹⁴.

¹⁰ Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος Α΄ στην ένθρόνιση του Σεβ. Μητροπολίτου Σμύρνης κ. Βαρθολομαίου (2016).

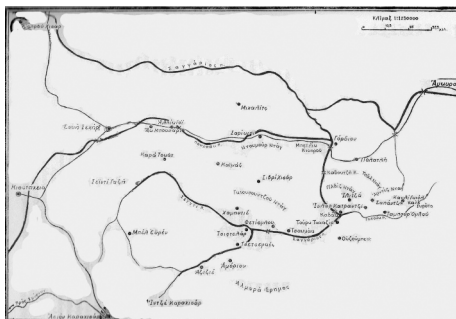
¹¹ Δημ. Φωτιάδη, *Σαγγάριος: Έποποιία και Καταστροφή στη Μικρά Ασία*, εκδ. Φιτράκης, Αθήνα 1974, σ. 78.

¹² Σύμφωνα με προσωπική μαρτυρία, «*Η Άλυρη Έρημος αρχίζει από το Σαβρι Χισάρ και δέν είδαμε ούτε πέτρα ούτε δένδρο ούτε νερό για έξι μέρες, μόνο άμμο. Για να δροσιστούμε γλείφαμε την μπουκα του τουφεκιού μας*», Μιχάλη Κατσανεβάκη, Τζόβα Νικολάου, Έφημερίδα Χανιώτικα Νέα, 12-8-2022, σ. 37.

¹³ Οί παραπομπές ως έχουν στο κείμενο του Έμερολογίου.

¹⁴ Οί ήμερομηνίες που χρησιμοποιεί στις καταγραφές ό συντάξας το Έμερολόγιο είναι σύμφωνες

Στὸ παρὸν κείμενο γίνεται μία συστηματικὴ ἀποτύπωση ὅλων τῶν γεγονότων τοῦ Λόχου Σκαπανέων – πὺν μπορεῖ νὰ τὰ ἐξήση καὶ ὁ παπποὺς κατὰ τὴ συμμετοχὴ του στὴ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία, δηλαδὴ γεγονότων, ὅπως βιώθηκαν στὰ πεδία τῶν μαχῶν, στὶς προελάσεις καὶ στὶς ὀπισθοχωρήσεις τῆς Μονάδας. Ἔτσι, μπορεῖ τὸ ἴδιο κείμενο νὰ γίνῃ ἓνα ἱστορικὸ ἐργαλεῖο ἐκείνης τῆς Ἐκστρατείας πὺν –διαβάζοντάς το παράλληλα μὲ ἄλλα παρόμοια ἱστορικὰ κείμενα– γίνεται χρῆσιμο ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν ἀπλὸ ἀναγνώστη, πὺν μελετᾷ ἴσως συνασθηματικὰ αὐτὴν τὴν δύσκολη περίοδο γιὰ τὴν νεώτερη Ἑλλάδα.

Φωτ. 4. Χάρτης μὲ ἐπίκεντρο τὸν Σαγγάριο ποταμὸ στὴ Μικρὰ Ἀσία.

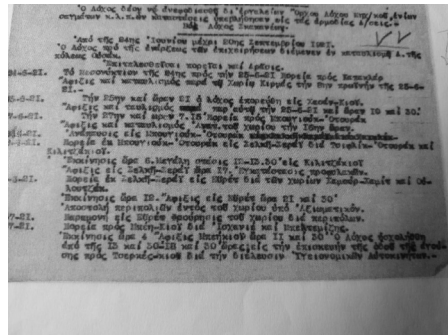
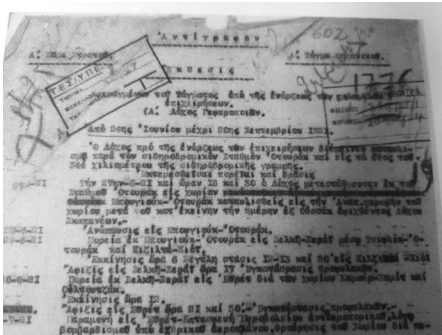
Ὁ παπποὺς ἐπιστρατεύεται στὶς 28 Μαρτίου 1921 (χωρὶς νὰ προκύπτει ἡ ἡμερομηνία ἀπόλυσης) καὶ ὑποθετικὰ ἡ Μονάδα του ξεκίνησε ἀπὸ τὰ ἔμπειδα τῆς Λάρισας πρὸς Μακεδονία, ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί, στὴν συνέχεια, πρὸς τὰ βᾶθη τῆς Ἀνατολίας. Ὁ Λόχος Σκαπανέων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ συντάξας τὸ Ἡμερολόγιο, «ἀπὸ τὴν 24^η Ἰουνίου μέχρι τὴν 20^η Σεπτεμβρίου 1921 [...] πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐπιχειρήσεων, διέμεινε ἐν καταυλισμῷ ἀνατολικὰ τῆς πόλεως Οὐσᾶκ»¹⁵ (σελ. 8), δυτικὰ τῆς πόλεως Ἄφιὸν Καραχισᾶρ (Φωτ. 5, 6).

Σύμφωνα μὲ τὸ Ἡμερολόγιο, στὶς 24-6-21 (τὸ μεσονυκτικὸν) ἀρχίζει ἡ διατεταγμένη πορεία τοῦ Λόχου Σκαπανέων πρὸς Ἐσκι Σεχίρ. Κατὰ τὸ παραπάνω χρονικὸ διάστημα δύο φορές γίνεται ἀναφορὰ γιὰ «ἐνταφιασμὸ Τουρκικῶν πτωμάτων» (10 καὶ 12-7-21)¹⁶, μία ἀναφορὰ γιὰ ἐπισκευὴ «τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγού-

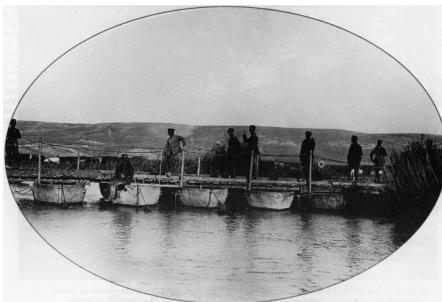
μὲ τὸ παλιὸ (Ἰουλιανὸ) Ἡμερολόγιο, ἐπομένως γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συσχετίσουμε τὰ γεγονότα πὺν περιγράφονται μὲ τὸ σημερινὸ (Γρηγοριανὸ) Ἡμερολόγιο, θὰ πρέπει στὶς καταγραφὲς νὰ προστίθενται δεκατρεῖς (13) ἡμέρες. Τὸ νέο Ἡμερολόγιο ἔγινε ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν Πολιτεία τὴν 1^η Μαρτίου 1923 (16 Φεβρουαρίου 1923) καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τὸ ἐπόμενο ἔτος (1924).

¹⁵ Σύμφωνα μὲ τὶς στρατιωτικὲς πληροφορίες, οἱ κύριες βάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἦταν ἡ πόλις Οὐσᾶκ (Α΄ καὶ Β΄ Σώματα Στρατοῦ) καὶ ἡ ἄλλη στὸ βόρειο μέτωπο, μὲ κέντρο τὴν Προῦσα (Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ).

¹⁶ Προφανῶς τὰ πτώματα ὀφείλονταν στὴν προηγηθεῖσα Μάχη τοῦ Ἐσκι Σεχίρ (βυζαντινὴ ὀνομασία Δορύλαιον), ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα τὴν 8^η καὶ 9^η Ἰουλίου 1921, κατὰ τὴν ὁποία συνελίφθησαν περίπου 4.000 Τούρκοι αἰχμάλωτοι (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Τόμος ΙΕ΄, σ. 176). Ἡ νίκη

Φωτ. 5, 6. Το Ήμερολόγιο του Λόχου Γεφυροποιών και Σκαπανέων.

Φωτ. 7, 8. Λεμφοζευκτες Γέφυρες του Λόχου Σκαπανέων.

σης προς Τσερκές-κιού διὰ τὴν διέλευσιν Ὑγειονομικῶν Ἀυτοκινήτων» (2-7-21) καὶ τὴν ἐπομένη ἡμέρα (3-7-21) γιὰ τὴν «ἐπισκευὴ προχειροῦ λεμβόζευκτης γέφυρας πρὸς διέλευσιν βαρέων ὀχημάτων» (Φωτ. 7, 8), ἐνῶ «ἡ 1η Διμοιρία ὑπὸ τὸν Ὑπολ/γὸν Παπαζαχεριάν Ἰ. ἐσυνόδευσεν 100 αἰχμαλώτους μέχρι τῆς Κιουταχείας παραδώσασα τούτους εἰς τὸ Γεν. Κέντρον Ἐφοδιασμοῦ Στρατιᾶς» (7-7-21). Ὁ Λόχος Σκαπανέων ἀφίχθη «εἰς Ἐσκή-Σεχῆρ καὶ ἐγένετο

τῶν Ἑλλήνων εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀπώθησιν τῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Τὸ Ἐσκή Σεχίρ ἦταν σπουδαῖος στρατηγικὸς καὶ συγκοινωνιακὸς κόμβος. Ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦσε ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ποῦ ἔνωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν Βαγδάτι καὶ ἐπιπλέον ἦταν σημαντικώτατη βάση ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ. Βλ. σχετικὰ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, Τόμος ΙΕ', σσ. 174-175.

Φωτ. 9, 10, 11. Καταυλισμός παρά Έσκι Σεχίρ.

καταυλισμός μεταξύ Έσκη-Σεχίρ καὶ Καρά-Σεχίρ παρά τοὺς ὑδρόμυλους Πουρσάκ-Τσαϊ» στὶς 13-7-21 (Φωτ. 9, 10, 11)¹⁷.

Σύμφωνα καὶ μετὰ τὴν ἀνά χεῖρας φωτογραφία ἡ περιοχή τοῦ καταυλισμοῦ εἶναι κοντὰ στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Ἀλπικόι (Φωτ. 12). Εἶναι περιοχή ἀνεφοδιασμοῦ καί, κυρίως, μετὰ πολλὴ ξυλεία, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσαν γιὰ πολλὰς χρήσεις, κυρίως δὲ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἢ ἐπιδιορθώσεις γεφυρῶν. Ὁ Λόχος Σκαπανέων παρεῖμει ἐκεῖ μέχρι τὴν 28-7-21, ὅπου καὶ «ἐγένοντο ἀσκή-

¹⁷ Οἱ ποταμοὶ Πουρσάκ (ἀρχ. Θύμβρης, Tembrogios κατὰ τὸν Πλίνιο, Ν.Η., vi) καὶ Σαγγάριος ἀναφέρονται ὡς ἀδιάβατοι στὰ σημεῖα ποῦ δὲν ὑπῆρχαν γέφυρες, γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχει πλῆθος φωτογραφιῶν μετὰ κατασκευὴ γεφυρῶν τὴν περίοδο τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας. Ἡ περιοχή Σαγγαρίου - Πουρσάκ χωρίζεται σὲ δύο ζώνες: ἡ βόρεια «ἐξ ἐδάφους ὀρεινοῦ χαρακτηριστοῦ καὶ ἐστερημένου κατὰ τὸ πλεῖστον ὁδῶν βατῶν εἰς τροχόν, ἡ δὲ βορειοανατολικότερον ταύτης ἐκτετατομένη ἐδαφικὴ ζώνη», ἡ δὲ πέραν τοῦ Σαγγαρίου εἶναι ἔτι μᾶλλον ὀρεινὴ καὶ δύσβατος. Ἡ νότια ζώνη, «ἢ μετὰξὺ Πουρσάκ καὶ Σαγγαρίου, εἶναι φύσεως λοφώδους, διατέμνεται δὲ πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν ὑπὸ φυσικῶν μὲν, πάντως ὅμως καλῶν ὁδῶν ἐν ὥρᾳ θέρους» καὶ ἐπίσης «πᾶσαι αἱ ὑπάρχουσαι ὁδοὶ ἦσαν φυσικαί, πεπατημέναι, ἀνευ τεχνικῶν ἔργων», ὅπως ἀναφέρεται στὸ Ἐγχειρίδιον Ἀρχηγείου Στρατοῦ, Ἀνεφοδιασμοὶ καὶ Μεταφορὰ κατὰ τὴν Μικρασιατικὴν Ἐκστρατείαν (1919-1922), ἐκδ. Διεύθυνσις Ἱστορίας Στρατοῦ, Ἀθῆναι 1969, σσ. 146-150.

Φωτ. 12. Σιδηροδρομικός Σταθμός
(Τοποθεσία Αλπικοί).

σεις κατασκευής προχείρων γεφυρών χρήσεως έκρηκτικῶν ὑλῶν, ὡς καὶ θεωρεῖται ἐκ τοῦ κανονισμοῦ ἐκστρατείας» (σελ. 5).

Τὴν 29-7-21 ὁ Λόχος ἀρχίζει νέα πορεία πρὸς τὸν Σαγγάριο ποταμὸ (ἄφιξη 2-8-21) καὶ στὴ συνέχεια πρὸς τὸ χωριὸν Φεδίογλου, ὅπου ἀφίχθη «[...] ὥρα 18. Καταυλισμὸς Β. τοῦ οἰκείου χωρίου» (4-8-21). Σύμφωνα μὲ τὸ Ἡμε-

ρολόγιο: «Ὁ Λόχος ἐπεδόθη εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς Γέφυρας Φεδίογλου¹⁸ διὰ τὴν διέλευσιν βαρέων ὀχημάτων προμηθεύσας τῷ Λόχῳ Γεφυροποιῶν ἅπαν τὸ ἀπαιτούμενον ὑλικὸν καὶ ἐνισχύσας αὐτὸν δι' ἀνδρῶν διὰ τὴν ταχύτεραν περάτωςιν τῆς Γέφυρας. Ἡ ἔναρξις τῆς κατασκευῆς ἤρξατο τὴν πρωΐαν τῆς 4-8-21, ἐπερατώθη δὲ τὴν 8-8-21, ἀμφοτέρων τῶν Λόχων ἐργαζομένων νυκθήμερόν. Ἐπίσης ὁ Λόχος ἐνίσχυσε τὸ πρῶτον γεφύρωμα τῆς αὐτῆς γέφυρας» (σελ. 7)¹⁹.

Ἀπὸ τὴν 10^ῃ Αὐγούστου καὶ μέχρι τὴν 23^ῃ Αὐγούστου 1921 γίνεται μία ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν ὑπευθυνότητων τοῦ Λόχου Σκαπανέων γύρω ἀπὸ τὸν Σαγγάριο ποταμὸ γιὰ τὶς γέφυρες Φεδίογλου-Τσακμάκ-Τοῦρκ Ταχαζιρ (Φωτ. 13).

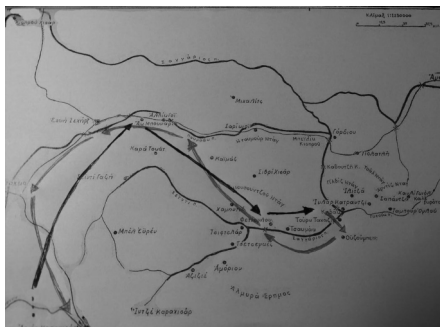
Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλες ἱστορικὲς πηγὲς ὅτι ἡ λεγόμενη Μάχη τοῦ Σαγγαρίου²⁰ ἄρχισε στὶς 10 Αὐγούστου (Παλαιὸ Ἡμερολόγιο) καὶ κράτησε

¹⁸ Σύμφωνα μὲ τὶς στρατιωτικὲς ἀναφορὲς τοῦ Χ. Ζωϊόπουλου (Ταγματάρχου Πυροβολικοῦ), *Ἐκστρατεία Σαγγαρίου κατ' Αὐγουστον 1921*, ἐκδ. Ἀπ. Μουστοπούλου, Ἀθήνα 1923, σσ. 12, 14, 18, ἡ συγκεκριμένη γέφυρα ἦταν ὑπίσπις στρατιωτικῆς σημασίας καὶ ἀναφέρεται κατὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1921 ὡς γέφυρα Φεδίογλου/Φετίογλου (Fetiahoglu στὴν τουρκικὴ βιβλιογραφία) καὶ ἀπὸ αὐτὴν πέρασαν τὸν Σαγγάριο μονάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ: «Τὸ Γ Σῶμα Στρατοῦ [...] προελαύνον [...] διαβαῖνον τὸν Σαγγάριον μεταξὺ Φεδίογλου καὶ Τσακμάκ», «τὸ Α' Σῶμα Στρατοῦ [...] διαβαίνει τὴν 6 καὶ 7 [Αὐγούστου] τὸν Σαγγάριον διὰ τῶν γεφυρῶν Φεδίογλου καὶ Μπαλικταμί Τσιφλικ [...]» καὶ «Τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ θὰ ἀχθῆ [...] Ν.Α. τῆς Γέφυρας Φεδίογλου [...]».

¹⁹ Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Δημητρίου Φωτιάδη, τὸ Α' καὶ Γ Σῶμα Στρατοῦ ἀρχίζουν τὴν διάβαση τοῦ νότιου κλάδου τοῦ Σαγγαρίου ποταμοῦ στὶς 11 Αὐγούστου 1921.

²⁰ Ἡ παλαιότερη ἀναφορὰ στὸν Σαγγάριο ποταμὸ γίνεται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο (Ιλιάδα, Γ 187) καὶ οἱ ἀναφορὲς συνεχίζονται ὡς τὴν Ὑστερὴ Ἀρχαιότητα. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης «Σαγγάριος» ἀποτελεῖ πρόκληση γιὰ τοὺς μελετητὲς τῶν ὕδρωνυμιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατὰ τὸν Καθηγητὴ D. Deichen τὰ τοπωνύμια Σαγγάριος, Σαγγία, Σάγγαρος, καθὼς καὶ τὰ ὀνομαστικὰ Σάγγας καὶ Σαγγάριος εἶναι θρακικῆς προέλευσης, ὅπως ἀναλύει ὁ ἴδιος στὸ βιβλίον του *Die thrakischen Sprachreste*, 1976, σσ. 407-408.

περίπου τρεις εβδομάδες²¹. Όπως σημειώνεται από τους ιστορικούς, γενική είναι η πεποίθηση ότι η Μάχη του Σαγγάριου είναι μία από τις πιο φονικές, χρονικά μακροσκελείς μάχες στην παγκόσμια ιστορία. Την τελική έκβαση την γνωρίζουμε βέβαια σήμερα. Όχι μόνο της επαναδιάβασης του Σαγγάριου, της σύμπτωσης δηλαδή προς Δυσμάς, αλλά και της καταστροφής που συντελέστηκε με την όπισθοχώρηση. Στις 22 Αυγούστου 1921 η Στρατιά Μικράς Ασίας εισηγείται την επίστροφή του Στρατού στην γραμμή Έσκι Σεχίρ - Άφιόν Καραχισάρ, λόγω ανυπέβλητων δυσκολιών, περιμένοντας την απόφαση της Κυβέρνησης Γούναρη, η οποία ούδέποτε ανέλαβε την ευθύνη για διακοπή των επιχειρήσεων και «*άφηνε στην Στρατιά την πλήρη πρωτοβουλία στα θέματα που αφορούσαν το συμφέρον και την ασφάλεια των μονάδων της*»²².

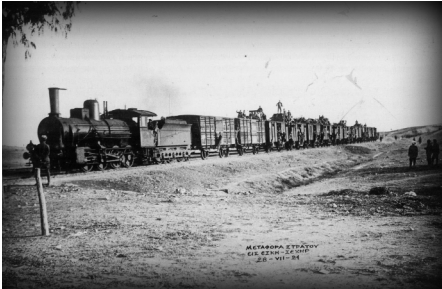

Φωτ. 13. Σκαρίρισμα με επίκεντρο τις Γέφυρες Φεδίογλου-Τσακμάκ-Τούρκ Ταχαζίρ, όπου κινήθηκε ο Λόχος Σκαπανέων.

Την 21^η Αυγούστου ο Λόχος «*κατόπιν έκτάκτου Διαταγής Στρατιάς Μ. Ασίας*» αρχίζει την καταστροφή των γεφυρών Τσακμάκ και Τούρκ Ταχαζίρ και «*μεταστάθμευσεν εις Φεδίογλου προς ενίσχυσιν του Λόχου Γεφυροποιών δια την φύλαξιν της όμωνύμου γέφυρας*», ενώ την 29^η Αυγούστου έγινε «*η άποπεράτωση της καταστροφής της γέφυρας Τσακμάκ*» (σελ. 8). Ο άγώνας που ακολούθησε ήταν λυσσώδης και οι μάχες φονικές. Ο Έλληνας μαχητής, για μία ακόμη φορά, επέδειξε απαρράμιλλο θάρρος και πρωτοφανή αντοχή, παρότι είχαν προηγηθεί μακρές και κοπιώδεις πορείες σε άνυδρο και τελείως άγονο

²¹ *Ιστορία του Έλληνικού Έθνους*, Τόμ. ΙΕ', σελ. 184. Βλ. περισσότερα στην εξαιρετική περιγραφή του Δημ. Φωτιάδη, *Σαγγάριος: Έποποιία και Καταστροφή στη Μικρά Ασία*, έκδ. Φυτράκης, Αθήνα 1974. Πρβλ. Βασ. Λουμώτη, «*Η Άνωτατη Διεύθυνση των Επιχειρήσεων της Στρατιάς Μικράς Ασίας (1920-1921)*», *Περιοδικό Στρατηγείν*, 1(2019) σσ. 33-78.

²² Την άνοιξη του 1921, οι Έλληνικές Ένοπλες Δυνάμεις που ενεργούσαν στην Μικρά Ασία έπαισαν κάθε δραστηριότητα μεγάλης κλίμακας, έξω από τις δύσκολων καιρικών συνθηκών. Ο άρχιστράτηγος Άναστάσιος Παπούλας διέταξε γενική σύμπτωση της Στρατιάς, η οποία έπαιρνε τον δρόμο της επιστροφής καταστρέφοντας όλες τις γέφυρες και τις γραμμές επικοινωνίας μεταξύ του ποταμού Σαγγάριου και του Έσκι Σεχίρ. Στις 24 Αυγούστου του ίδιου έτους, το Γενικό Έπιτελείο άποφάσισε να σταματήσει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Δυστυχώς, αυτό οδήγησε στη συμφορά του Αυγούστου του 1921, που άκριβως μετά από έναν χρόνο μετατράπηκε σε έθνική καταστροφή.

Φωτ. 14. Πορεία με τρέινο
πρός Έσκι Σεχίρ-Άβιόν Καραχισάρ.

ἔδαφος. Οἱ μάχες ἦταν ἐπικές. Χωρὶς νερό, χωρὶς ψωμί καὶ ὑπὸ συνεχῆ καύσωνα οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες πολέμισαν ἐπὶ 19 περίπου μερόνυχτα στὴν κόλαση τοῦ Σαγγάριου. Χιλιάδες στρατιῶτες ἔμειναν θαμμένοι στὸ ὄροπέδιο τῆς Ἄγκυρας μαζί με τὸ ὄνειρο τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ πορεία ὀπισθοχώρησης πρὸς Ἐσκι Σεχίρ γίνεται, κατόπιν διαταγῆς, μέσῳ τῆς πόλεως Οὐζούμπεη. Ὅπως ἀναφέρεται στὸ Ἡμερολόγιο, λόγῳ τῆς

πίεσης ποὺ δέχθηκαν ἀπὸ τὶς ἐχθρικές δυνάμεις «ἀπεφασίσθη ἡ διὰ Οὐζούμπεη ὑποχώρησις, μετ' ὀλίγον δὲ ὁ ἐχθρὸς ἐλάμβανεν τὴν μεθ' ἡμῶν ἐπαφὴν διὰ τοῦ ἵππικοῦ του, ὅπερ ἠκολούθη τὸ Πεζικὸν αὐτοῦ διὰ τριῶν φαλάγγων. Ἡ ὑποχώρησις μέχρι Οὐζούμπεη ἦτο σύντομος λόγῳ τῆς πίεσεως τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπὸ δὲ Οὐζούμπεη ἦτοι ἀπὸ 18^{ης} ὥρας τῆς 30^{ης} μέχρι τῆς 5^{ης} τῆς 31^{ης} ἐγένετο διὰ κανονικῆς πορείας» (σελ. 8).

Διανύουν μία πορεία μέσα σὲ ἐχθρικό ἔδαφος καὶ μετὰ ἀπὸ 20 περίπου ἡμέρες συντεταγμένης ὀπισθοχώρησης, φτάνουν στὰ μετόπισθεν στὸ Ἀλπικιοῖ, ὅπου ὁ Λόχος ἐπιβιβάζεται «τῆς ἀμαξοστοιχίας κατευθυνόμενος εἰς Ἐσκή-Σεχίρ», κατὰ δὲ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον ἀφίχθη «εἰς Ἀφίον Καραχισάρ 20^{ῆν} ὥραν καὶ καταυλισμὸς παρὰ τῷ Σιδη/κῷ σταθμῷ Σμύρνης, Β.Δ. τῆς πόλεως» τὴν 21^{ῆν} Σεπτεμβρίου 1921 (Φωτ. 14).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ, ὀλοκληρώνοντας τὴν ἀνάγνωσις τοῦ Ἡμερολογίου, θὰ μπορούσαμε νὰ εἶχαμε σταματήσει τὴν ἔρευνά μας. Ὑπάρχει, ὅμως, καὶ ἡ προφορικὴ μαρτυρία ἡ ὁποία θέλει τὴν γαγιά νὰ πηγαίνει στὸν Πειραιᾶ πρὸς ἀναζήτησις τοῦ αἰχμάλωτου παπποῦ. Ἐδῶ μόνον ὑπόθεσις μπορούμε νὰ κάνουμε, σύμφωνα με τὴν ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ τοῦ ἰδίου Ἡμερολογίου, ὡς πρὸς τὶς ἀπώλειες τοῦ Λόχου Σκαπανέων (σελ. 9). Ἀναγράφει συγκεκριμένα ὁ συντάξας τὴν Ἔκθεσι: «ΑΠΩΛΕΙΑΙ [...] γ) Δύο στρατιῶται ἐφρονεύθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν τὴν 30-8-21 καὶ ε) Δύο στρατιῶται νεκροὶ ἢ αἰχμάλωτοι τὴν 31-8-21 εἰς Σιβρί - Χισσάρ (παλαιὰ ὀνομασία Ἰουστιανούπολις). Ἐν ὄλῳ αἱ ἀπώλεια: Νεκροὶ τρεῖς (3) ἢ αἰχμάλωτοι (4), τραυματῆται (2)» [...] (σελ. 10).

Σίγουρα ὁ παπποὺς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἓξ αὐτῶν... Ἀδυνατοῦμε, ὅμως, νὰ γνωρίζουμε τὴν ἐκβασίς τῆς μετέπειτα πορείας τοῦ παπποῦ, ἀλλὰ

σίγουρα υπήρξε αιχμάλωτος πολέμου σε «τάγματα εργασίας» (Αμελέ Ταμπουρού) και μάλιστα επέστρεψε στην Ελλάδα ίσως πριν την Συμφωνία της Λωζάνης της Ελβετίας (1923).

Σκηνή τρίτη: Ἡ ἐπιστροφή τοῦ αιχμαλώτου

Ἡ σύντομη τρίτη ἱστορία ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ἡ ὁποία ἤρθε γιὰ πρώτη φορὰ ἀντιμέτωπη, τὸ 1921, μὲ τὸ ζήτημα τῶν στρατιωτῶν, ποὺ ἡ τύχη τους ἀγνοοῦνταν ἢ ἦταν αιχμάλωτοι πολέμου. Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ 1921, ἀπὸ τὴν δύναμη τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας ἀγνοοῦνταν ἡ τύχη 1.389 ὀπλιτῶν καὶ 10 ἀξιωματικῶν²³. Πόσοι ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν νεκροὶ ἢ αιχμάλωτοι τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων παρῆνε, ἀρχικά, ἀγνωστο γιὰ τὶς ἑλληνικὲς Ἀρχές. Σαφεῖς πληροφορίες γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν αιχμαλώτων καὶ τὶς συνθηκὲς κράτησής τους ἡ Ἑλλάδα ἄρχισε νὰ ἔχει ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1921, ὅταν ἔφθαναν λαθραῖα ἐπιστολὲς αιχμαλώτων μὲσω Ἀγγλῶν καὶ Γάλλων στρατιωτικῶν ποὺ κρατοῦνταν στὸ ἴδιο στρατόπεδο μὲ τοὺς Ἕλληνες. Σύμφωνα μὲ τὶς διαθέσιμες πληροφορίες τῶν ἑλληνικῶν Ἀρχῶν, ἔκαναν λόγο γιὰ ἄθλιες συνθηκὲς διαβίωσης καὶ βάνανυση κακομεταχειρισί τους ἀπὸ τοὺς ἀκράιους κεμαλικούς. Οἱ αιχμαλωτισθέντες ἀπογυμνώνονταν ἀπὸ ροῦχα καὶ ὑποδήματα, ὀδηγοῦνταν γυμνοὶ σὲ μακρὲς πορεῖες, σιτίζονταν ἀνεπαρκῶς καὶ κακοποιοῦνταν, μὲ ἀποτέλεσμα ἀρκετοὶ νὰ ἀποβιώνουν. Σὲ ἐπιστολὴ αιχμαλώτου λοχία τῆς 11^{ης} Μεραρχίας σημειώνεται χαρακτηριστικὰ: «*Τὴν οἰκτρὰν θέσιν μας ἀδυνατεῖ καὶ ὁ ἰσχυρότερος χειριστὺς τοῦ καλάμου νὰ περιγράψῃ [...]. Ἀπογυμνωθέντες τελείως τῶν χρημάτων καὶ ἐνδυμάτων, τυραννούμενοι βανασότατα καὶ ἐνδιατωμένοι ἐστερημένως, ἀποθνήσκουμεν κατὰ καιροῦς. Ἀσθενοῦντες δὲν περιθάλπόμεθα, δερόμεθα ἀνιλεῶς καὶ εἰς τὰ ἐπικλίσεις μας καὶ οἰμωγὰς ἢ ἀπάντησις τῶν τυράννων μας εἶναι σοὺς Γκιαοῦρ (=μὴ μιλάς, Ἕλληνα)*»²⁴.

²³ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ - Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, *Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Ἐκστρατείας στὴ Μικρὰ Ἀσία, 1919-1922*, Ἀθήνα 2001, σ. 620. Γιὰ τὴν αιχμαλωσίαν μονάδων τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ βλ. ΓΕΣ - Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, *Ἐπίτομη Ἱστορία*, σσ. 512-516 καὶ 593-594.

²⁴ Βλ. ἀναλυτικὲς περιγραφὲς στὸ Γιάννη Γκλαβίνα, «Οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες αιχμάλωτοι καὶ ἀγνοοῦμενοι τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας: Αἰχμαλωσία, ἀναζήτηση, ἀπελευθέρωση (1922-1924)», στὸ *Ἕλληνες Στρατιῶτες καὶ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία. Πτυχεῖς μᾶς ὀδονηρῆς ἐμπειρίας*, Συλλογικὸς Τόμος, ὅ.π., σσ. 313-343. Πρβλ. καὶ τὸν τίτλο τῆς Ἐφημερίδας Ἐμπρός «*Διαμαρ-*

Φωτ. 15. Συγγενείς ζητούν πληροφορίες από τους επαναπατρισθέντες Έλληνες αιχμαλώτους στο τελωνείο του Πειραιά.

Φωτ. 16. Άπελευθερωμένοι Έλληνες στρατιώτες στο λομμοκαθατήριο (Αγίου Γεωργίου), επιστρέφοντας στον Πειραιά.

Στά τέλη του 1921 και στις αρχές του 1922, πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης των αιχμαλώτων άρχισαν να εμφανίζονται στις ελληνικές εφημερίδες. Δημοσιεύονταν ονομαστικοί κατάλογοι αιχμαλώτων ή μέσω του Έρυθρου Σταυρού, κυρίως για να ειδοποιηθούν οι συγγενείς τους (Φωτ. 15), αφού για πολλούς δέν υπήρχαν στοιχεία κατοικίας, τακτική που άκολουθούσαν οι Μικρασιάτες στρατεύσιμοι, γνωρίζοντας ότι ή άποκάλυψη της καταγωγής τους ίσοδυναμούσε με θάνατο²⁵. Όπως αναφέρει ή Ουρανία Φωτοπούλου, σε άναλυτικό διαδικτυακό άρθρο της, με τόν τίτλο «Μικρασιατική έκστρατεία: τò ζήτημα τών Έλλήνων αιχμαλώτων πολέμου» (11-9-2021), «άπό τούς περίπου 10.000 που άπελευθερώθηκαν, κάποιοι πέθαναν στον δρόμο της επιστροφής - μαρτυρείται ότι, μόνο κατά την πρώτη άνταλλαγή, 21 άνδρες ξεψύχησαν εν πλω. 620 άπό αυτούς, άφου άπολυμάνθηκαν, στάλθηκαν για νοσηλεία στα νοσοκομεία τών Άθηνών και του Πειραιά. Οί στρατιωτικοί γιατροί που τούς εξέτασαν πιστοποιήσαν την κάκιση κατάσταση της υγείας όλων σχεδόν, άλλά και τò γεγονός ότι είχάν ύποστει επαναλαμβανόμενη κακοποίηση. Οί υπόλοιποι τέθηκαν σε καραντίνα άπό τόν φόβο τύφου» (Φωτ. 16)²⁶.

τυρία διά την οικτράν κατάστασιν τών αιχμαλώτων μας», 8 Άπριλίου 1923, σ. 4 και την Έφημερίδα Έθνος με τόν τίτλο «Διαπόμπευσις», 15 Άπριλίου 1923, σ. 1 και «Η κόλασις τών αιχμαλώτων», 20 Άπριλίου 1923, σ. 3.

²⁵ Δημητρίου Φ. Άποστολοπούλου (έπιμ.), *Η Έξοδος, Μαρτυρίες άπό τις έπαρχίες δυτικών παραλίον της Μικράς Ασίας*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, τ. Α', Άθήνα 2016.

²⁶ Βλ. περισσότερα της ίδιας, *Έλληνες στρατιωτικοί αιχμάλωτοι πολέμου, 1912-1930. Νομικό*

Ἡ γιὰ Ζωὴ ζοῦσε μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποια ἡμέρα ὁ παππούς θὰ ἐπέστρεφε σῶς στὸ πατρικὸ του. Κι αὐτὴ ἡ ἐλπίδα ἦταν ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ πιστέψει στὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Γαλίνευε ἡ ψυχὴ της μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐπιστροφῆς. Τραγικὰ πρόσωπα ὅλοι αὐτοὶ ποὺ περμένουν! Ἴσως νὰ εἶχαν καταλάβει τὴν τραγικὴ ἀλήθεια, ἡ ἀδυναμία τους, ὅμως, νὰ διαχωρίσουν τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὸ ψέμα, κρατοῦσε τὶς ἐλπίδες τους ἀκόμη ζωντανές.

Ἡ μοῖρα, ὅμως, τὰ ἔφερε ἄλλιως. Ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ παπποῦ δὲν ἦταν καθόλου εὐκολή. Δὲν γνωρίζω μὲ ποῖον τρόπο ἔλαβε τὴν πληροφορία. Οἱ ἐφημερίδες δημοσίευαν σχεδὸν καθημερινὰ καταλόγους τραυματισθέντων στρατιωτῶν ποὺ φτάνανε ἀπὸ τὸ Μικρασιατικὸ Μέτωπο στὸν Πειραιᾶ. Ἄραγε, μὲ τί συναισθήματα ἔφυγε γιὰ τὸν Πειραιᾶ; Πόση ὑπομονὴ μπορεῖ νὰ εἶχε αὐτὴ ἡ γυναῖκα; Μὲ ποιά συναισθήματα νὰ ἐπέστρεψε στὸ πατρικὸ της; Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι χαρούμενη, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ παπποῦ, ὅταν ὅλοι οἱ Ἕλληνες γνωρίζαν ὅτι μία ὀλόκληρη γενιὰ νέων ἀμούστακων παιδιῶν δὲν γύρισε ποτὲ πίσω, «*Νεκροὺς ποὺ περιμένουν*»²⁷, κατὰ τὴν ἔκφραση τῆς Διδῶς Σωτηρίου – καὶ ὄχι ἀπλᾶ δὲν γύρισε, ἀλλὰ βρῆκε μία μοῖρα πρὸς τραγικὴ ἀπὸ τὸν πρὸ μαῦρο ἐφιάλτη. Δὲν μπορῶ νὰ κατανοήσω τὸ κουράγιο αὐτῆς τῆς γυναῖκας καὶ τὸ θέαμα ποὺ ἀντίκρισε, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τὶς παραπάνω μαρτυρίες, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπάρχον διαδικτυακὸ δημοσιογραφικὸ ὑλικό, ὅταν μάλιστα ἀμέσως μὲ τὴν ἄφιξή τους, οἱ Ἕλληνες στρατιωτικοὶ ὀδηγοῦνταν σὲ «*λομοκαθαυτήρια*» (Φωτ. 17, 18)²⁸. Ἐπέστρεψαν σκιὰς χωρὶς τὸν ἄνθρωπο. Τὸν ἄνθρωπο τὸν εἶχαν ἐγκαταλείψει... καὶ στὴν Ἑλλάδα ἔφτασε μόνον ἡ σκιά τους, ἕνας «*κινούμενος σκελετός*» ἢ ἀπλῶς «*ὁμοιώματα ἀνθρώπων*»!

καθεστῶς, διαπραγματεύσεις καὶ προεκτάσεις τοῦ προβλήματος, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 159-165.

²⁷ Διδῶ Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*, ἐκδ. Κέδρος, Ἀθήνα 1983, σ. 258.

²⁸ Στὸ σημείο αὐτὸ νὰ μνημονεύσουμε ἐπίσης τὸν μεγάλο Λογοτέχνη Ἠλία Βενέζη, ὁ ὁποῖος γράφει στὸν Πρόλογο τοῦ βιβλίου του γιὰ τὴ βιοματικὴ του ἐμπειρία ὡς αἰχμάλωτος, μὲ τίτλο *Τὸ νόμμερο 31328*, καὶ ἀναφέρεται στὰ ἐργατικὰ τάγματα τῆς Ανατολῆς: «*Τὸ βιβλίο τοῦτο εἶναι γραμμένο μὲ αἷμα [...]. Λέω γιὰ τὴν καντὴ ὕλη, γιὰ τὴ σάρκα ποὺ στάζει τὸ αἷμα της καὶ πλημμυρίζει τὶς σελίδες του. Γιὰ τὴν ἀνθρώπινη καρδιὰ ποὺ σπαράζει, ὄχι γιὰ τὴν ψυχὴ. Ἐδῶ μέσα δὲν ὑπάρχει ψυχὴ, δὲν ὑπάρχει περιθώριο γιὰ ταξίδι σὲ χώρους τῆς μεταφυσικῆς. Ὅταν καίγεται ἔτσι ποὺ καίγεται ἐδῶ, μὲ πυρωμένο σίδερο ἢ σάρκα, παντοδύναμη θεότητα ὑπνώνεται αὐτὴ, κι ὅλα τ' ἄλλα σωπαίνουν. [...]. Τίποτα δὲν ὑπάρχει πρὸς βαθὺ καὶ πρὸς ἱερὸ ἀπὸ ἓνα σῶμα ποὺ βασανίζεται. Τὸ βιβλίο τοῦτο εἶναι ἓνα ἀφέρομα σὲ αὐτὸν τὸν πόνο», Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ν. Θεοφανίδου - Σ. Λαμπάδρη, Μυτιλήνη/Ἀθήνα 1931, σ. 13.*

Φωτ. 17, 18. Άποσπάσματα εφημερίδων της εποχής.

Κλείνοντας αυτήν τη σύντομη αληθινή ιστορία και την καταγραφή των στρατιωτικών γεγονότων, το ερώτημα που θέτουμε όλοι μας, είναι εάν ήταν πολιτικά και στρατηγικά επιβεβλημένη και ορθολογικά ύπολογισμένη ή ελληνική στρατιωτική επίχειρηση στη Μικρά Άσία ή ήταν, εκ προορισμού, αυτοκαταστροφική. Άραγε, γιατί ο μικρασιατικός και ποντιακός Έλληνισμός που, έως το 1922, είχαν κατορθώσει τον εκπληκτικό «έξευρωπαϊσμό» τους, χωρίς να άλλοτριωθεί ή ελληνική πολιτισμική τους ταυτότητα, δεν κινήθηκε ποτέ επαναστατικά έναντι των Τούρκων;

Η απάντηση στο εν λόγω ερώτημα συνδέεται με την ανάγνωση της ιστοροπίας ισχύος στην περιφέρεια της Μικράς Ασίας, με τους πολιτικούς στόχους των Μεγάλων Δυνάμεων για την τελική διευθέτηση του Ανατολικού ζητήματος και τον προσδιορισμό του ελληνικού εθνικού συμφέροντος. Τα ερωτήματα φυσικά βοηθάνε, ίσως, να συνειδητοποιήσουμε την άποραστική σημασία που είχαν για τον Έλληνισμό (για την ζωή μας και την ποιότητα του κοινωνικού μας βίου) κάποια σημαντικά γεγονότα της κρατικής μας υπόστασης.

Δυστυχώς, η ώριμαση της συλλογικής συνείδησης στην Ελλάδα γίνεται πάντοτε με ρυθμούς άπιστευτα βραδείς. Διαβάζοντας «πάλιν και πολλάκις» την Ιστορία μας, σοκάρεται κανείς από το πάθος και το μίσος εκείνης της ιστορικής περιόδου (1921-1922). Κάποιος που θα την διάβαζε χωρίς να ξέρει τί συνέβαινε εκείνες τις ημέρες θα έβγαζε εύκολα το συμπέρασμα πως διεξαγόταν ένας πόλεμος όχι στη Μικρά Άσία, αλλά ανάμεσά μας, Έλληνες έναντιον Έλλήνων.

Ἡ Ἱστορία εἶναι κάτι πολὺ σύνθετο καὶ ρευστό, πολὺ πρὸ σκληρό, ἀπὸ τὶς προσωπικὲς καὶ ἐθνικὲς μας μυθολογίες. Οἱ ἱστορικοὶ ἴσως νὰ εἶναι οἱ πρὸ κατάλληλοι γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸ φαινόμενο καὶ νὰ ἀναλύσουν τὸν ρόλο ποὺ ἔπαιξε ὁ διχασμὸς στὴν ἐθνικὴ καταστροφὴ. Γιατί τὸ σαράκι τοῦ ροκάνιζε τὶς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Δὲν ἐπέτρεψε ποτὲ στὴ Χώρα νὰ συζητήσει σοβαρὰ τὶς ἐπιλογές της σὲ σχέση μὲ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Ὁ ἕνας φοβόταν τὸν ἄλλον, μὴν τὸν πρὸδοτῆ ἢ ἀνίκανο. Ἡ κυβέρνησις δὲν μίλουσε μὲ τὴν ἀντιπολίτευσις. Ἡ πολιτικὴ τάξις λειτουργοῦσε μὲ βάση τὴν ἀρχὴ «ὁ θάνατός σου ἢ ζωὴ μου»!

Ὁ διχασμὸς ἀναβλύζει σὲ κάθε μεγάλῃ κρίσι. Τὴν στρατιωτικὴ συντριβὴ ἀκολούθησε ἡ δραματικὴ ἀποχώρησις τῶν προσφύγων μὲ τὴν ἐγκατάστασις καὶ τὴν ἐνσωμάτωσί τους στὴν «πάτρια γῆ», καθὼς καὶ στὴν ἐπίδρασις ποὺ ἡ παρουσία τους εἶχε σὲ πολλοὺς τομεῖς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Καθόλου δὲν ἔχουν σβήσει οἱ μνήμες τῆς μεγάλῃς καταστροφῆς ποὺ συντελέστηκε τὸ 1922, ὅταν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χιλιάδες ἄνθρωποι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπίτια τους γιὰ νὰ βρεθοῦν σὲ ἄλλες περιοχές, σὲ μέρη ποὺ δὲν γινώριζαν, σὲ μέρη ποὺ δὲν πίστευαν ποτὲ ὅτι θὰ χρειαστεῖ νὰ δημιουργήσουν μία νέα Μικρὰ Ἀσία, ὅπως καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας (ιδιαίτερα στὴν Μαγνησίαν)²⁹.

Τὸ κείμενό μας μαζί μὲ τὸ φωτογραφικὸ ὕλικό καὶ τὶς ἱστορικὲς ἀναφορὲς τοῦ Ἡμερολογίου καταδεικνύουν μὲ τὸν πλέον ἐμφατικὸ τρόπο ὅτι χρὸς ὄλων μας εἶναι νὰ τιμοῦμε αὐτὸ τὸ τραγικὸ γεγονός γιὰ τὸ Ἔθνος μας καὶ νὰ μὴν ξεχνοῦμε ποτὲ τὴν γῆ τῶν πατέρων καὶ τῶν μητέρων μας, τὴν γῆ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε ἀδιάλειπτῃ παρουσία γιὰ 2.500 σχεδὸν χρόνια.

Ὅπως σημειώνει ἡ Λαρισαία ἱστορικὸς Καθηγήτρια Μαρία Εὐθυμίου: «*Ἡ ἱστορία εἶναι τὸ ἰδανικὸ ἐνδο- καὶ ἔτερο- κατανόησις. Ἕνας σύντροφος ἀπαράμιλλος στὸ μικρό, μὰ καὶ τόσο μεγάλο, ταξίδι ζωῆς τοῦ καθενός μας*» καὶ τὸ ἐπιβεβαιώνει ὁ μεγάλος Σμυρνιὸς ποιητῆς Γιώργος Σεφέρης, μὲ διαφορετικὸ τρόπο, «*ὁ ἄνθρωπος ἔχει ρίζες, κι ὅταν τὶς κόψουν πονεῖ, βιολογικά, ὅπως*

²⁹ Βλ. τὸ ἐξαιρετικὸ βιβλίό τοῦ Μάκη Λαχανᾶ, *Ἡ Πόλις. Μυθιστορηματικὴ ἀνθρωπογεωγραφία τῆς Λάρισας*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθῆνα 2009, ἀφιερωμένο στοὺς πρόσφυγες ὄλου τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μὲ ἐπίκεντρο τὴν πόλιν τῆς Λάρισας. Πρὸβλ. Ἡμερολόγιο Μαγνητῶν Κιβωτός, *Ὁ πολιτισμὸς τοῦ τί-πουρου στὴ Νέα Ἰωνία καὶ τὸν Βόλο*, ἐκδ. Ἰδιόμελον, Ἀθῆνα 2022. Αὐτὴν τὴν παράδοσι περιγράφει καὶ ὁ μεγάλος πεζογράφος Ἡλίας Βενέζης, ὁ ὁποῖος σημειώνει: «*εἴμαστε ἕνας ἀληθινὰ πονεμένος, πολυβασανισμένος, πολυπικραμένος λαός. Ἔχουμε πίσω μας, ἔχουμε μέσα μας καὶ μᾶς παρακολοῦθοῦν αὐτοὶ οἱ αἰῶνες τῆς ἀνίκουστῃς ὀδύνης μας*», βλ. *Γαλήνη*, ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Ἀθῆνα 1971, σσ. 14-15.

ὅταν τὸν ἀκρωτηριάσουν»³⁰. Ὀφείλουμε νὰ διατηροῦμε ἄσβεστη στὴ συλλογική μας μνήμη τὴν συμβολὴ τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν διατήρηση τῆς ἐθνικῆς, πνευματικῆς καὶ πολιτισμικῆς μας συνείδησης. Στόχος μας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ νὰ συνεχίσουμε τὴν πλούσια ἱστορική μας διαδρομή, νὰ προβάλλουμε τὸ ἠθικό μας ἀνάστημα, νὰ διατηρήσουμε ἀναλλοίωτες τὶς παραδοσιακὲς διαχρονικὲς μας ἀξίες καὶ ἰδανικά, νὰ ἀνασυνταχθοῦμε ἐσωτερικὰ καὶ νὰ στρέψουμε τὸ βλέμμα μας στὸ μέλλον, μὲ ὄραμα καὶ αἰσιοδοξία.

Ἡ μνήμη –ἀπέναντι στὴν λήθη– εἶναι ἐκείνη ποὺ δίνει τροφὴ στὸ πνεῦμα καὶ στὴν καρδιά. Ἡ μνήμη εἶναι τὸ ωραιότερο καθῆκον μας μέσα στὴν ζωὴ. Ὅμως, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, ὡς θεματοφύλακες τοῦ Πολιτισμοῦ μας στὸ σύνολό του, ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινοῦ μας Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ –ποὺ ὀφείλει τὴ γέννησή του στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, στὴν Δημοκρατία τῆς καὶ στὸν Πολιτισμὸ τῆς– δὲν πρέπει νὰ ἀφίσουμε τὴν λησμονιὰ νὰ καλύψει τὴν ἐνδοξη, ἀλλὰ καὶ αἱματοβαμμένη Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὸ σύνολό τῆς, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὴν σύγχρονη ἐποχὴ.

Μποροῦμε νὰ δίνουμε πάντοτε ἓνα μήνυμα εἰρήνης, μποροῦμε νὰ κάνουμε μία θάλασσα νὰ μᾶς ἐνώνει καὶ ὄχι νὰ μᾶς χωρίζει, μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε βία καὶ πόλεμο, μποροῦμε νὰ σταθοῦμε ἱκανοὶ νὰ μεγαλοουργήσουμε ἐνωμένοι καὶ νὰ συνεχίσουμε ἓναν μεγάλο νοσταλγημένο πολιτισμὸ, τὸν πολιτισμὸ ποὺ παραλάβαμε ἀπὸ τοὺς πατέρες μας, ποὺ εἶναι πολιτισμὸς ἀλήθειας, πολιτισμὸς ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης, πολιτισμὸς ἐνότητας.

Αἰωνία ἡ Μνήμη τους!

³⁰ Καὶ ἄλλοῦ γράφει χαρακτηριστικά: «Περάσαμε κάβους πολλούς, πολλὰ νησιά, τὴ θάλασσα ποὺ φέρνει τὴν ἄλλη θάλασσα... Δυστυχημένες γυναῖκες κάποτε μὲ ὀλολυγμοὺς κλαίγανε τὰ χαμένα τους παιδιὰ κι ἄλλες ἀγριεμένες γύρευαν τὸ Μεγαλέξαντρο καὶ δόξες βυθισμένες στὰ βάθη τῆς Ἀσίας. Ἀράξαμε σ' ἀκρογιαλιὲς γεμάτες ἀρώματα νυχτερινὰ μὲ κελαπήδισματα πουλιῶν, νερὰ ποὺ ἀφάνιανε στὰ χέρια τὴ μνήμη μᾶς μεγάλης εὐτυχίας [...]', Ἀργοναῖτες, Μυθιστόρημα δ'.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΙΑΤΡΟΣ-ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΗΣ

Η ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΧΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Εισαγωγή

Μέ την ανταλλαγή τῶν πληθυσμῶν ἔπειτα ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφή καὶ ἡ Λάρισα, ὅπως ὅλη ἡ χώρα, δέχθηκε ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ προσφύγων. Γιά τὴν προσωρινὴ στέγασί τους ἐπιτάχθηκαν μεγάλα κτίσματα τῆς πόλης (Αρσάκειο, Σχολεῖα, Ἐκκλησίες, τζαμιά, ἐγκαταλελειμμένα μεγάλα τούρκικα κονάκια) καὶ διάφοροι ἄλλοι χώροι. Γιά τὴν ἐπιβίωσή τους ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ παραχώρησε τὴν μεγάλην πλατεία Ἀνακτόρων, (τὴν σημερινὴν πλατεία δημάρχου Ἀγαμέμνονα Μπλάνα) στοὺς πρόσφυγες νά δημιουργήσουν τοὺς ἐπαγγελματικούς τους χώρους. Σέ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἡ πλατεία εἶχε γεμίσει ἀπὸ πολυάριθμες πρόχειρες παράγκες ἀπὸ ξύλα καὶ λαμαρίνες, ἀναρχα τοποθετημένες στὸν χώρο καὶ στοιβαγμένες ἢ μία σέ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἄλλη, χωρὶς κανέναν προγραμματισμὸ, μὲ στενοὺς χωμάτινους διαδρόμους, χωρὶς ἀνεκτικούς ἔστω χώρους ὑγιεινῆς καὶ χωρὶς δίκτυο ὕδρευσης¹. Σύντομα ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἔγινε νοσογόνος ἐστὶα στό κέντρο τῆς Λάρισας καὶ ἐνδιαίτημα περιθωριακῶν ἀτόμων μὲ ἀπρεπὴ ἀντίκτυπο στὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ.

Στὶς δημοτικὲς ἐκλογές τοῦ 1925 ἐκλέχθηκε δήμαρχος ὁ Μιχαὴλ Σάπκας καὶ ἀμέσως ἄρχισε νά ὑλοποιεῖ μία ἀπὸ τὶς πρῶτες του προεκλογικὲς ὑποσχέσεις, τὴν κατασκευὴ δημοτικῆς ἀγορᾶς. Προτάθηκαν διάφορες θέσεις ὡς πρὸς τὸν τόπο ἀνέγερσός της, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁμως ὅπως ἦταν φυσικὸ καμία

¹ Ἡ Λάρισα ἐκείνη τὴν περίοδο ὕδρευονταν ἀκόμη, γιά τὸ μὲν πόσιμο νερὸ ἀπὸ βαρέλια τὰ ὁποῖα τὰ γέμιζαν μὲ ἀντλίες ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ, γιά δὲ τὶς ἄλλες χρήσεις ἀπὸ πηγάδια. Ἡ πλατεία φυσικὰ καὶ δὲν διέθετε πηγάδια. Τὸ δίκτυο ὕδρευσης τῆς πόλης ἐγκαίνιασε τὸ 1930 ὁ τότε πρωθυπουργὸς Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

δέν ικανοποιούσε όλα τὰ μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καί τούς πολίτες. Τελικά, ἔπειτα ἀπό ἀντιπαλοῦτες καί διενέξεις, ἐπιλέχθηκε ὁ χῶρος τῆς πλατείας Ἀνακτόρων. Ἐπειδή ὅμως ἐκεῖ οἱ πρόσφυγες εἶχαν ἀναπτύξει τὰ καταστήματά τους, ἡ ἐπιλογή αὐτή θεωρήθηκε ὡς καταστροφική γιά τὴν ἐπιβίωσή τους. Ἐχοντας μέ τό μέρος τους πολλά πολιτικά πρόσωπα καί μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Λάρισας, ἡ ἀντίδρασή τους ἔφθασε μέχρι καί τὴν αἵθουσα τῆς Βουλῆς. Τελικά δόθηκε τέτοια λύση, ὥστε καί οἱ πρόσφυγες νά ικανοποιηθοῦν καί ἡ Δημοτική Ἀγορά νά κατασκευασθεῖ.

Ἡ διαδικασία αὐτή θά τὴν παρακολουθήσουμε μέ λεπτομέρειες ἀπὸ τό ἀνέκδοτο μέχρι στιγμῆς χειρόγραφο μέ τὸν τίτλο «Ἀναμνήσεις» τοῦ δημάρχου Μιχαὴλ Σάπκα (1873-1956) στό κεφάλαιο «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς». Νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀναμνήσεις αὐτές γράφθηκαν ἀπὸ τὸν δήμαρχο γύρω στά 1950, λίγα χρόνια πρὶν τὸν θάνατό του. Ὅπως εἶναι φυσικό ἐπιλέγονται τὰ κεφάλαια πού ἔχουν σχέση μέ τούς Μικρασιάτες πρόσφυγες.

«Εἰσήγησις περὶ ἀνεγέρσεως Δημοτικῆς Ἀγορᾶς

Εἰς εἰδικὴν συνεδρίασιν τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου κληθεῖσαν πρὸς συζήτησιν τοῦ θέματος τῆς ἀνεγέρσεως Δημοτικῆς Ἀγορᾶς, ἀνεκοίνωσα τὰς σκέψεις μου εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας καί ἐξέθηκα τὰς παρατηρήσεις μου καί τὰς μελέτας μου μέ τὴν μηχανικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Δήμου. Τό Συμβούλιον μετὰ συζήτησιν ἐφ' ὧν τῶν ἀπόψεων τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἔργου, ἀπεδέχθη κατ' ἀρχὴν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, θεωρηθέντος χρησιμοτάτου καί πρωταρχικοῦ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν καθαριότητος καί ὑγιεινῶν συνθηκῶν εἰς τὴν πόλιν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς ὑπέδειξα δύο κεντρικὰς θέσεις τῆς πόλεως, μέ ἐμβαδὸν πληροῦν τὴν ἀπαιτουμένην ἔκτασιν δι' ἀγοράν.

α) Τό οἰκοδομικὸν τετράγωνον τό ἀφοριζόμενον ὑπὸ τῶν ἐξῆς ὁδῶν, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ, μεσημβρινῶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Κούμα, δυτικῶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Φαρσάλων καί βορείως ὑπὸ τῆς παρόδου Κ. Παπασταύρου, ἐμβαδοῦ περὶ τὰ 3.400 τ.μ. Τό οἰκοδομικὸν τοῦτο τετράγωνον ἐκαλύπτετο ὑπὸ πεπαλαιωμένων οἰκοδομῶν, μαγαζιῶν τινῶν ἠρειπωμένων, ἐλευθέρων ἀσκεπῶν χώρων καί τὴν οἰκίαν τῶν ἀδελφῶν Δ. Παπακωνσταντίνου². Πλὴν τῆς οἰκίας, ταῦτα ὅλα τα ἄλλα κτίσματα ἦσαν ὀθωμανικὰ ἀνταλ-

² Οἱ ἀδελφοὶ Δ. Παπακωνσταντίνου εἶχαν ξακουστό βιβλιοχαρτοπωλεῖο καί τυπογραφεῖο στὴν ὁδὸ Ἀλεξάνδρας (Κύπρου). Κυκλοφόρησαν καί ὀρισμένα ἐπιστολικά δελτάρια τῆς Λάρισας, χωρὶς ὅμως καλὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα. Στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1920 μετέφεραν τό κατάστημά τους στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου διέπρηναν.

λάξιμα ακίνητα άνευ μεγάλης αξίας. Μόνον ή οικία τών αδελφών Δ. Παπακωνσταντίνου, ενουκιασμένη ως εισαγγελία Πρωτοδικών, έπρεπε νά αγορασθῆ ή νά απαλλοτριωθῆ. Τών όθωμανικών ανταλλαξιμων κτισμάτων τελούντων υπό τήν διαχείρισιν τῆς επιτροπῆς ανταλλαξιμων παρά τῆ Έθνικῆ Τραπεζῆ, θά εξητειτο παρ' αὐτῆς ή παραχώρησις δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας.

β) Τήν Πλατείαν Παλαιών Ανακτόρων μέ έμβαδόν περιπίου 3.500 τ.μ. αρκετῶν διά τό έργον μας.

Καί αἱ δύο τοποθεσίαι αρκετά καλά, εἶχον τόσον τά καλά προσόντα τών όσον καί τά έλαττώματά των. Τό ανταλλάξιμον οἰκοπεδικόν τετράγωνον κεντρικότερον τοῦ δευτέρου, ἦτο έντελῶς επίπεδον άνευ οὔδεμιᾶς κλίσεως πρός οἰανδήποτε πλευράν διά τās αποχετεύσεις, από οικονομικῆς δέ πλευρᾶς πρός παραχώρησιν ή αγοράν αὐτοῦ έπρεπε νά προβῶμεν εἰς δυσκόλους διαπραγματεύσεις καί βραδείας, δι' αγοράν αὐτοῦ παρά τῆς διαχειριστῆρας παρά τῆ Έθνικῆ Τραπεζῆ επιτροπῆς τών ανταλλαξιμων όθωμανικῶν κτημάτων, ήλπίζομεν δέ ότι θά έτυγχάνωμεν λογικῶν όρων αγορᾶς καί διευκολύνσεων εἰς τήν καταβολήν τοῦ τιμήματος.

Ἡ Πλατεία τών παλαιῶν Ανακτόρων πλέον εὐάερος άπετέλει σπουδαῖον πνεύμονα τῆς πόλεως διά τόν αερισμόν αὐτῆς. Ἦτο ή άφρητρία όλων τών μεγάλων έθνικῶν καί έπαρχιακῶν όδῶν, άλλ' εἶχε καί τό προτέρημα τῆς εύχερούς αποχετεύσεως πρός τόν Πννειόν έξω τῆς πόλεως, λόγω αρκετῆς κλίσεως τών όδῶν τῆς βορείου καί ανατολικῆς πλευρᾶς. Ένεφανίζετο όμως σοβαρά δυσχέρεια λόγω τῆς έγκαταστάσεως έν αὐτῇ από τοῦ 1923 παραγκῶν πρός στέγασιν προσφύγων τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, υπό τύπον προσωρινότητος μέν, αλλά ή απομάκρυνσις αὐτῶν έξ αὐτῆς προεβλέπετο δυσχερῆς, ως συνέβη καί εἰς άλλας πόλεις. Ἄν ή αγορά άνεγείρετο επί τῆς Πλατείας θά υπῆρχε ή ώφέλεια τῆς μί' αγορᾶς σχετικοῦ οἰκοπέδου πρός τοποθέτησίν της, άφ' έτέρου ή πλέον σοβαρά ζημία θά ἦτο ότι θά έχανεν ή πόλις μίαν τών κεντρικῶν της Πλατειῶν.

Ἦνα γίνωμεν θετικώτεροι εἰς τās πρός τό Δημοτικόν Συμβούλιον προτάσεις μας, έπεδειξαμεν εἰς αὐτό προσχέδιον τῆς μελετωμένης Αγορᾶς ἵνα λάβη ιδέαν τοῦ μελετωμένου έργου³.

Ἡ Αγορά κατά τό προσχέδιον θά ἦτο διόροφος, θά εἶχε τέσσαρας εισόδους καί θά περιλάμβανεν εἰς τās έξωτερικᾶς καί έσωτερικᾶς πλευρᾶς 68

³ Τά προσχέδια τῆς υπό μελέτην δημοτικῆς αγορᾶς διατηροῦνται μέχρι καί σίμερα στό αρχεῖο τῆς Πολεοδομίας τοῦ Δήμου Λαρισαίων.

καταστήματα. Εἰς δέ τόν ἄνω ὄροφον θά περιελάμβανε ἄλλα τόσα διαμερίσματα, προωρισμένα διά γραφεῖα τῶν ὀργανώσεων τῆς πόλεως καί αἰθούσας συγκεντρώσεων. Τοῦ δευτέρου ὀρόφου ἠδύνατο νά ἀναβληθῆ ἡ συμπλήρωσις εἰς ἀπώτερον χρόνον. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς ἐν ἀνάγκῃ ἠδύνατο νά ἀνεγερθῶσι καί καλαισθητικὰ περίπτερα δι' ἰχθυοπωλεῖα. Ἡ Δημ. Ἀγορὰ θά ἀπέδιδε ἀρκετὸν ποσὸν τῶν καταστημάτων καί περιπτέρων, ἐν καιρῷ δέ καί ἐκ τῶν γραφείων καί αἰθουσῶν τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὥστε νά καλύπτεται τό τοκοχρεώλυτρον τοῦ ἀπαιτηθσομένου διά τὴν ἀνέγερσιν αὐτῆς δανείου. Ἡ πρόβλεψίς μου δέ ἦτο ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θά ἀπετέλει σοβαρὸν οἰκονομικὸν πόρον τοῦ Δήμου ὡς καί ἐγένετο.

Προτίμησις οἰκοπέδου

Μετά πολλὰς συζητήσεις διαρκεσάσας πολὺ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐκλογῆς τῆς τοποθεσίας τῆς ἀγορᾶς, ἐπεκράτησε ἡ ἄποψις νά προτιμηθῆ τό ἀνταλλάξιμον οἰκοδομικὸν τετραγώνον ἵνα μὴ θιχθῆ πλατεῖα τῆς πόλεως καί μοι ἀνετέθη νά ἀποτανθῶ εἰς τὴν παρά τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ διαχειρίστριαν ὀθωμανικῶν ἀνταλλαξίμων κτημάτων ἐπιτροπὴν καί συζητήσω μετ' αὐτῆς τὴν ἀγορὰν του.

Ἐπὶ τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 64 πράξις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, δι' ἧς ἀπεφασίζετο κατ' ἀρχὴν,

1) ἡ ἀνέγερσις Δημοτικῆς Ἀγορᾶς ἐπὶ τοῦ ἀνταλλαξίμου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου

2) ἐπεφορτιζόμεν ὅπως διαπραγματευθῶ τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ παρά τῆς ἀρμοδίας ἐπιτροπῆς,

3) ἐνεκρίνετο τό ἐπιδειχθέν προσχέδιον τοῦ κτιρίου τῆς ἀνεγερθησομένης Ἀγορᾶς καί ἐδίδοτο ἐντολή εἰς τὴν Μηχανικὴν Ὑπηρεσίαν τοῦ Δήμου νά συμπληρώσῃ πλήρη μελέτην, μετὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ καί τῶν σχετικῶν σχεδιαγραμμάτων καί συγγραφῆς ὑποχρεώσεων.

Μετά τὴν ἀνωτέρω ληφθεῖσαν ἀπόφασιν ἀπετάνθη πρὸς τὴν διαχειρίστριαν ἐπιτροπὴν ἀνταλλαξίμων διά τὴν παραχώρησιν τοῦ ἀνωτέρω οἰκοδομικοῦ τετραγώνου ἐγγράφως. Αὕτη ἐπεφυλάχθη νά ἀπαντήσῃ, ἀφοῦ ζητήσῃ καί τὴν γνώμην τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ μηχανικός του Δήμου Χαρίλ. Περδικάρης προέβη εἰς τὸν καταρτισμὸν μελέτης, προϋπολογισμοῦ, μετὰ σχεδιαγραμμάτων, κρατήσας ἐν τῇ διατυπώσει τῆς μελέτης τὴν ἐπιφύλαξιν καί προοπτικὴν, ὥστε ἡ μελέτη νά δύναται νά προσαρμοσθῆ μέ ἐπουσιώδεις τροποποιήσεις εἰς ἑκατέραν τῶν

δύο τοποθεσιῶν. Ἡ μελέτη ὑπεβλήθη εἰς τό Δημοτικόν Συμβούλιον πρὸς ἔγκρισιν καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 65 πράξεως αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ προϋπολογισμὸς ἀνερχόμενος εἰς 5.600.000 δραχ. [...]

Ἡ ἐπιτροπὴ διαχειρίσεως ὀθωμανικῶν ἀνταλλαξίμων κτημάτων πρὸς ἦν διαπραγματευόμεν τὴν ἀγορὰν τοῦ ἀνωτέρου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 84436 ἐ.ἐ. ἐγγράφου τῆς παρουσίασε σχεδὸν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας διὰ τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ, ἀπαιτουμένης χωριστῆς δημοπρασίας δι' ἕκαστον τῶν ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομῶν καὶ χώρων ἢ ἔπρεπε νά ζητήσῃ τό Κράτος δι' ἴδιον λογαριασμόν τὴν παραχώρησιν αὐτοῦ εἰς αὐτό καὶ τό ἴδιον νά πωλήσῃ τοῦτο εἰς τόν Δήμον.

Τό ἐγγράφον τοῦτο ἀνεκοίνωσα εἰς τό Δημοτικόν Συμβούλιον, ὅπερ συζητήσαν εὐρέως ἐπ' αὐτοῦ εἰς δύο συνεδριάσεις του, τῆς 18 καὶ 26 Ἰουνίου 1929, μετὰ μακρᾶς συζητήσεως ἐνέκρινεν ὀριστικῶς ὅπως ἡ Δημοτικὴ Ἀγορὰ ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῆς Πλατείας Παλ. Ἀνακτόρων, ἔχουσαν ἐμβαδόν 3,400 τ.μ., πλέον ἢ ἀρκετόν διὰ τὴν ἀνέγερσιν Δημ. Ἀγορᾶς, ἐκδώσαν τὰς ὑπ' ἀριθμ. 97 καὶ 109 πράξεις αὐτοῦ. Συνίστα δέ τὴν πραγματοποιήσῃν τοῦ ὑπὸ διαπραγματεύσιν δανείου ἐξ 7.000.000 δραχ. παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Κτηματικῆς Τραπεζῆς, ὅπερ εἶχε ζητηθεῖ ἐπὶ τῇ προόψει καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ ἀνταλλαξίμου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου. Ἡ Τράπεζα ἐνέκρινε τὴν χορήγησιν αὐτοῦ ὡς διατυπύεται εἰς τὰς ἀνωτέρω πράξεις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου.

Ἀνέγερσις Δημοτικῆς Ἀγορᾶς. Προσαρμογὴ μελέτης πρὸς τοποθέτησιν εἰς τὴν Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ληφθεῖσαν ἀπόφασιν ὅπως ὀριστικῶς ἡ Δημ. Ἀγορὰ ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῆς Πλατείας Π. Ἀνακτόρων ἐδόθη ἐντολή πρὸς τόν Μηχανικόν τοῦ Δήμου ὅπως ἐπιληφθῆ τῆς ἀναγκαίας μετατροπῆς τῆς μελέτης πρὸς προσαρμογὴν αὐτῆς εἰς τὴν τοποθέτησιν εἰς τὴν ὡς ἄνω Πλατείαν, συμφώνως τῇ ληφθείσῃ ἀποφάσει.

Τῆς ἐργασίας ταύτης ἔπρεπε νά προηγηθῆ ἕτερα σπουδαιότερα. Ἡ Πλατεία Π. Ἀνακτόρων ἦτο πλατεία προβλεπομένη ὑπὸ τοῦ σχεδίου πόλεως καὶ ὡς τοιαύτη ἦτο κοινόχρηστος χώρος, μὴ ἐπιτρεπομένης ἐπ' αὐτῆς οὔτε ἀνεγέρσεως οἰκοδομῶν, οὔτε ἐπιτάξεως δι' ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἔπρεπε νά προηγηθῆ τροποποιήσῃς τοῦ σχεδίου πόλεως κατὰ τοὺς νομίμους τύπους, ὥστε νά καταστῆ οἰκοδομικῶς Δημοτικὸς χώρος, νά δύναται νά ἀνεγερθῆ ἀγορὰ ἐπ' αὐτῆς καὶ τότε κατόπιν νά ἐπιληφθῆ τῶν ἐπιβεβλημένων τροποποιήσεων ἐπὶ τῆς μελέτης τῆς Ἀγορᾶς.

Ἡ τροποποιήσις τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως ἐγένετο δι' ἀποφάσεως τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου. Ἡ Πλατεία Π. Ἀνακτόρων ἐγένετο οἰκοδομικὸν τετράγωνον καὶ ἀπλοῦς δημοτικὸς χώρος καὶ ἀντ' αὐτῆς ὁ δημοτικὸς Κήπος Π. Ἀνακτόρων μετεβλήθη εἰς Δημ. Πλατείαν τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ὥστε νά μὴ χάσῃ ἡ πόλις μίαν πλατείαν. Ὁ κήπος θά ἦτο ὡραία πλατεία, ἔτοιμη, πρασίνη καὶ δενδροφυτευμένη. Ἡ πράξις τοῦ Δημ. Συμβουλίου μεταβολῆς τῆς Πλατείας εἰς δημοτικὸν χώρον διὰ τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως, ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 76727 ἀποφάσεως τῆς 21 Ὀκτωβρίου 1929, δημοσιευθεῖσης διὰ Προεδρικοῦ διατάγματος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 390 φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1929.

Μετά τοῦτο καταστάσις ὀριστικῆς τῆς τοποθετήσεως τῆς Ἀγορᾶς εἰς τὸν διὰ τῆς τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως δημιουργηθέντα ἐλεύθερον δημοτικὸν χώρον, προέβη ἡ Τεχνικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Δήμου εἰς τὰς ἐπιβεβλημένας τροποποιήσεις τῆς ἐγκεκριμένης ἤδη μελέτης καὶ αὐτὰ ὑπεβλήθησαν μετὰ τῶν σχετικῶν σχεδιαγραμμάτων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν ὑπολογισμῶν καὶ τῆς λεπτομεροῦς σχετικῆς στατικῆς μελέτης εἰς τὸ ὑπουργεῖον πρὸς ἔγκρισιν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6531 τῆς 19 8/βρίου ἐ.ἔ. ἀναφορᾶς μου, ἀλλ' ὡς ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ ὑπουργεῖον διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 10261 τῆς 17 Φεβρουαρίου διαταγῆς του πρὸς τὸν Νομομηχανικόν, τοιοῦτος φάκελλος δὲν ἐλήφθη. Διὸ καὶ ὑπέβαλον διὰ τοῦ Νομομηχανικοῦ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἀντίγραφον τῆς πρώτης ἀναφορᾶς μου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 2041 τῆς 24 Φεβρουαρίου ἀναφορᾶς μου πρὸς τὸ Γραφεῖον Νομομηχανικοῦ, διαβιβασθεῖσης διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 369 τῆς 27 Φεβρουαρίου ἀναφορᾶς τοῦ εἰς τὸ ὑπουργεῖον μετὰ τῆς συνηρτημένης εἰς αὐτὴν ὑπ' ἀριθ. 242 ἀναφορᾶς τῆς Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Δήμου μετὰ τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς μελέτης τροποποιήσεων, λεπτομερῶς ἐκτιθεμένων καὶ ἐνεκρίθησαν, ὡς βεβαιοῦται καὶ εἰς τὸ πρωτοκόλλον τῆς προσωρινῆς παραλαβῆς τῆς Ἀγορᾶς.

Σύναψις δανείου διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς

Κατὰ τὴν ἀπόφασίν μας πρὸς ἀνέγερσιν Δημοτ. Ἀγορᾶς εἴχομεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι ἄνευ δανείου δὲν ἦτο αὕτη δυνατή. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἔργου κοινῆς ὠφελείας καὶ παραγωγικοῦ, ἐθεωρήσαμεν εὐκολον τὴν σύναψιν αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ Ἐθν. Κτηματικὴ Τράπεζα εἶχεν ὑπεγγύους δημοτικὰς προσόδους ἐκ τοῦ δανείου ὑδρεύσεως, πολλῶν ἑκατομμυρίων, ἐξασφαλίζούσης ὑπὲρ τοῦ Δήμου δάνεια εἰς σημαντικὰ ποσά. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἡ Τράπεζα μετ' εὐκολίας ἐχορήγει δάνεια εἰς τοὺς Δήμους. Διοικητικῆς τῆς Ἐθν. Κτηματικῆς Τραπεζῆς εἶχε ἀναλάβει ὁ κ. Ζαβιτσᾶνος.

Ἐπίταξις καί ἀπαλλοτριώσεις Πλατείας Παλαιῶν Ἀνακτόρων πρὸς διανομὴν αὐτῆς εἰς τοὺς ἐπὶ ταύτης παραγκοῦχους

Ἐνῶ εἰς τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον συνεζήτειτο ἡ τοποθέτησις τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς, ἃν ἔπρεπε αὐτὴ νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὸ ἀνταλλάξιμον οἰκοδομικὸν τετράγωνον ἢ εἰς τὴν Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Προνοίας ἐμελεῖτο ἡ ἀπαλλοτριώσεις τῆς Πλατείας καὶ ἡ διανομὴ αὐτῆς εἰς τοὺς ἐγκατεστημένους ἐν αὐτῇ παραγκοῦχους πρόσφυγας.

Εἰς τὴν Πλατείαν ταύτην, ὅτε κατὰ τὸ 1923 τὸ κύμα τῶν ἐκπατριζομένων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας κατόπιν τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς προσφύγων ἔφθασεν καὶ εἰς τὴν Λάρισαν, ὁ Δῆμος ἐπιθυμῶν καὶ αὐτὸς νὰ φανῆ ἀρωγός, πρὸς πρόχειρον περιθάλψιν αὐτῶν διέθηκε τὴν Πλατείαν τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων πρὸς ἐγκατάστασιν ὑπὸ τύπον προσωρινότητος καὶ στέγασιν αὐτῶν καὶ παρέσχε πρὸς τοῦτο πάντα τα μέσα. Ἡ προσωρινότης τῆς ἐγκαταστάσεως παρετείνετο ἐπὶ ἔτη καὶ ὁ Δῆμος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 160 τῆς 7.6.26 ψηφίσματος αὐτοῦ ἐζήτησε τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἐκ τῆς Πλατείας, χορηγήσας τετράμηνον προθεσίαν πρὸς τοῦτο. Τὸ ψήφισμα διὰ τῆς Νομαρχίας διεβιβάσθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας, ἀλλὰ ὅπως συνέβαινε καὶ διὰ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος τῶν ὁποίων αἱ πλατεῖαι ἦσαν κατειλημμένα ὑπὸ προσφύγων, οὐδεμία ἐνέργεια οὔτε ἀπάντησις ἐδόθη ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου. Ἀπεναντίας ἐπληροφοροῦμιν ὅτι ἐπεδιώκετο ἡ μόνιμος ἐγκατάστασις τῶν παραγκοῦχων προσφύγων ἐπὶ τῆς Πλατείας. Ὁ φόβος περὶ τοιοῦτου πραξικοπήματος τοῦ Ὑπουργείου δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητος. Καὶ ἐνῶ ἡ ἐγκατάστασις εἰς παράγκας τῶν προσφύγων, γενομένη ἀπὸ τὸ 1923 πρωτοβουλία τοῦ Δήμου συνεχίζετο, τὸ ὑπουργεῖον ἵνα καταστήσῃ μονιμοτέραν καὶ νομιμοτέραν ταύτην, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 74537 τῆς 10ης.8.28 ἀποφάσεώς του προέβη εἰς τὴν ἐπίταξιν τῆς Πλατείας. Διὰ τηλεγραφικῆς δέ διαταγῆς ὑπ' ἀριθ. 7439 τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργείου ἀνεκοινοῦτο ἡ ἀπόφασις ἐπιτάξεως εἰς τὸν Νομομηχανικὸν καὶ τὸν Νομάρχην Λαρίσης καὶ ἐζητεῖτο ἡ ταχύτατη σύνταξις κτηματολογίου τοῦ Δημοτικοῦ χώρου Πλατείας Ἀνακτόρων πρὸς ἀπαλλοτριώσεις καὶ διανομὴν ταύτης εἰς παραγκοῦχους πρόσφυγας. Αὐθημερόν διεμαρτυρήθημεν τηλεγραφικῶς καὶ ἐζητήσαμεν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καὶ Συγκοινωνίας. Παρομοίαν διαμαρτυρίαν ὑπεβάλαμεν καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς διὰ τὸ μελετώμενον πραξικόπημα, ὅπερ θέλει δημιουργήσῃ κίνδυνον διὰ τὴν ὑγείαν τῆς πόλεως.

Δι' ἐκτεταμένου ἐγγράφου μας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Προνοίας διεξετραγωδήσαμεν τὴν κατάστασιν εἰς ἣν ἔχη περιέλθῃ ἡ κεντρικὴ αὕτη πλατεία τῆς

πόλεως ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς αὐτήν τῶν παραγκούχων προσφύγων καὶ ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνον ἀνθυγιεινὴν ἐστίαν διὰ τὴν πόλιν καὶ καταφύγιον παντός κακοποιοῦ στοιχείου καὶ ὅτι διὰ τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου μονιμοποιεῖται ἡ ἐλεεινὴ, ἀθλία καὶ ἐπικίνδυνος αὕτη κατάστασις. Ἐπίσης ὑπεβάλαμεν ἔντονον διαμαρτυρίαν καὶ πρὸς τὰ ὑπουργεῖα Συγκοινωνίας καὶ Ὑγιεινῆς, εἰς ἣν ἀνεπτύσσαμεν ὅτι μεγάλη προσγίνεται εἰς τὴν πόλιν μας ἀδικία καὶ πράξις παρανομίας, καὶ ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ δημοτικοῦ χώρου ἐπιτασσομένου, ἀλλὰ περὶ κεντρικωτάτης πλατείας κοινοχρήστου, περιλαμβανομένης εἰς τὸ σχέδιον τῆς πόλεως καὶ τῆς ὁποίας δὲν ἐπιτρέπεται ἐκ τοῦ Συντάγματος ἡ ἐπίταξις καὶ ἀπαλλοτριώσεις, ὅτι διὰ τῆς ἰδρύσεως μονίμου προσφυγικοῦ οἰκισμοῦ εἰς τὴν κεντρικὴν ταύτην πλατείαν ἐγκαθίσταται ἐστία ἐλάχιστα ἐμφανίσματος εἰς πόλιν ὡς τὴν Λάρισαν, ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ὑγίειαν τῶν πολιτῶν καὶ δι' αὐτήν τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν, διότι καὶ ἤδη ἡ ἐγκατεστημένη ἐν τῇ πλατεία ὀλόκληρος συνοικία προσφύγων πάσης προελεύσεως εἶναι τὸ καταφύγιον παντός κακοποιοῦ στοιχείου.

Μετά τὰς παραστάσεις αὐτάς τὰ ὑπουργεῖα Ἐσωτερικῶν καὶ Προνοίας ἀπέστειλαν τὸν Ἐπιθεωρητὴν Διοικήσεως κ. Δάσιον, ἵνα ἐξετάσῃ καὶ μελετήσῃ ἐπισταμένως τὸ ζήτημα καὶ ὑποβάλῃ σχετικὴν ἔκθεσιν. Ἐφάνη ὅτι προσωρινῶς εἶχε ἀνασταλῆ πᾶσα ἐπείγουσα καὶ βεβιασμένη ἐνέργεια ἀπαλλοτριώσεως τῆς πλατείας. Οὐχ ἦττον οἱ παραγκούχοι πρόσφυγες ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ προσφυγοπατέρων καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Προνοίας, δὲν ἔπαυσαν ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν καὶ διανομὴν τῆς πλατείας.

Παρηκολουθοῦμεν πάσας τὰς ἐνεργείας των, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς δὲν ἐπαύσαμεν ἐξουδετεροῦντες ταύτας διὰ τῶν ἀντενεργειῶν μας καὶ τῶν προσπαθειῶν μας πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις δι' ἐγγράφων, ἐπιστολῶν καὶ προσωπικῶν μας ἐνεργειῶν παρὰ τοὺς δυναμένους πολιτικούς καὶ τὰς ὑπηρεσίας τῶν ὑπουργείων, μέχρι πλήρους κατανοήσεως ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ λάβῃ χώραν τὸ ἀνοσιούργημα αὐτὸ εἰς τὴν Λάρισαν καὶ νὰ παύσῃ ὑφιστάμενον πλέον τὸ ζήτημα.

Ἀντίδρασις τοῦ Δήμου κατὰ τῆς μελετηθείσης ἐπιτάξεως καὶ ἀπαλλοτριώσεως τῆς Πλατείας καὶ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἀποσόβησιν ταύτης

Πρὸς διαπίστωσιν πασῶν τῶν δυσχερειῶν καὶ κωλυμάτων ἅτινα μᾶς παρενεβλήθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου καὶ τῶν ἐνεργειῶν τὰς ὁποίας κατεβάλομεν ἵνα ὑπερπηδήσωμεν ταύτας, θά ἐκθέσωμεν ἐν λεπτομερείᾳ πάσας τὰς προσωπικὰς ἐνεργείας μας.

Εἶχομεν ὠρισμένας ἐνδείξεις ὅτι ἡ ἄρσις τῶν παραπηγμάτων καί τῆς ἐπιτάξεως τῆς πλατείας θά μᾶς παρεῖχε μεγάλας δυσκολίας καί ὅλη ἡ προστάθειά μας ἐστράφη πλέον εἰς τήν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς ἐργασίας. Διεγίνωσκον ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε προθυμία ἐκ μέρους τῶν παραγωγούχων πρὸς τοῦτο καί μάλιστα ἡ ἀπροθυμία των ἐνισχύετο καί ὑπὸ πολιτικῶν παραγόντων, ὑποσχομένων εἰσέτι τήν ἀπαλλοτριώσιν αὐτῆς καί διανομὴν εἰς αὐτούς. Ἐπέκειντο δέ βουλευτικαὶ ἐκλογαί.

Ἡ διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας πρὸς τὴν Νομαρχίαν καί τὸν Νομομηχανικὸν νά συνταχθῆ ἐσπευσμένως κτηματολόγιον τῆς ἐπιτεταγμένης Πλατείας Π. Ἀνακτόρων πρὸς ἀπαλλοτριώσιν αὐτῆς καί διανομὴν εἰς τοὺς παραγωγούχους, ἀνεξωπύρωσε τὰς προσδοκίας των. Ἐπίσης ἡ συμπέσσα δημοσίευσίς τοῦ Δ/τάγματος περὶ τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως καί καταργήσεως τῆς Πλατείας Ἀνακτόρων, μετατρεπομένης εἰς οἰκοδομήσιμον δημοτικὸν χῶρον δι' ἀνέγερσιν τῆς Δημ. Ἀγορᾶς ἐπ' αὐτοῦ, ἀνεπτέρωσαν τὰς ἐλπίδας των. Ἦλπισαν οἱ ἐνδιαφερόμενοι καί οἱ ὑποστηρικταὶ των προσφυγοπατέρες ὅτι διὰ τῆς τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως καί τῆς καταργήσεως τῆς πλατείας καί μετατροπῆς ταύτης εἰς οἰκοδομήσιμον Δημοτικὸν χῶρον, ἤρετο τὸ ἀνυπερέβλητον διὰ τοὺς παραγωγούχους συνταγματικὸν κώλυμα τῆς ἀπαλλοτριώσεως καί διανομῆς ταύτης εἰς αὐτούς, ματαιουμένης κατόπιν τῆς ἀνεγέρσεως Δημοτικῆς Ἀγορᾶς. Ἀλλά καί ἡ διαταγὴ τῆς Νομαρχίας Λαρίσης ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τῆς δημοπρασίας διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Ἀγορᾶς διὰ τὴν ἐπ' ἀόριστον ἀναβολὴν τῆς, δὲν ἦτο ἐντελῶς τυχαία ἀλλὰ συμπτωματικὴ τῆς προσδοκίας τῆς ματαιώσεως τοῦ ἔργου τούτου, καί τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας εἰς τὴν ἀπαλλοτριώσιν καί διανομὴν τῆς πλατείας εἰς τοὺς παραγωγούχους.

Αἱ ἐπίμονοι καί σοβαραὶ διαμαρτυρίαι μας καί αἱ ἐνέργειαι, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐκάμομεν λόγον, ἐματαιώσαν καί προέλαβον τὴν δυσάρεστον τροπὴν τῆς ὑποθέσεώς μας.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἐνεργείας μας ταύτας, ἵνα ἐκδηλώσωμεν τὸ ἐνδιαφέρον μας σαφέστερον ὑπὲρ τῶν παραγωγούχων καί ἵνα πείσωμεν τούτους ὅτι δὲν ἐπιδιώκει ὁ Δῆμος τὴν ἐκτόπισίν των ἐκ τῆς πλατείας, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται μᾶλλον διὰ τὴν μόνιμον καί ἀσφαλῆ ἐπαγγελματικὴν ἀποκατάστασιν ὅπως καταστῶσι οικονομικῶς αὐτάρκεις, ἐκαλέσαμεν τούτους καί τοὺς ὑπεσχέθημεν κατηγορηματικῶς ὅτι εἰς τὴν ἀνεγερθσομένην Δημοτικὴν Ἀγορὰν θά ἐγκατασταθῶσι εἰς τὰ καταστήματα αὐτῆς κατὰ προτίμησιν καί προτεραιότητα αὐτοὶ δι' ἀρκετὰ ἔτη ἀντὶ εὐτελεστάτου μισθώματος, ἐντελῶς εἰκο-

νικοῦ, καθοριζόμενον ὑπό ἐπιτροπῆς εἰς ἣν θά μετέχωσι ἀντιπρόσωποί των καί ὅτι ἡ ὑποστήριξις αὕτη θά παρέχεται ὑπό τοῦ Δήμου μέχρι πλήρους ἐπαγγελματικῆς ἀποκαταστάσεως καί αὐταρκείας. Προσέθηκα δέ ὅτι ὁ Δήμος καί ἡ πόλις τῆς Λαρίσης, ἀφ' ἧς τό 1923 προσέφυγον ἐνταῦθα, ἔδειξε στοργικόν ἐνδιαφέρον δι' αὐτούς καί ἐξακολουθεῖ νά τρέφῃ τό αὐτό ἐνδιαφέρον καί νά αἰσθάνεται μεγάλην ὀδύνην διά τήν συμφοράν των. Ἐδήλωσα δέ ὅτι τάς ἀνωτέρω ὑποσχέσεις θά ζητήσω ἀπό τήν Κυβέρνησιν νά τάς κυρώσῃ νομοθετικῶς, ψηφίζουσα σχετικόν νόμον πρὸς πλήρη ἐξασφάλισιν τῆς μονίμου ἐπαγγελματικῆς ἀποκαταστάσεώς των. Ἐδήλωσαν πάντες ὅτι ἀποδέχονται εὐγνωμόνως πάσας τάς ἀνωτέρω ὑποσχέσεις μου καί μᾶς ἐπέδωκαν ἔγγραφον δήλωσιν περὶ τούτου καί ὅτι μετά τά ἀνωτέρω, αὐτοβούλως θά ἀπομακρύνωσι τάς παράγκας των ἐκ τῆς πλατείας.

Καί ὅμως μεθ' ὅλας τάς δηλώσεις των, δέν ἔβλεπον νά σκέπτονται σοβαρῶς τήν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς πλατείας τῶν παραγκῶν των, τούναντίον ἐξηκολούθουν νά καταβάλωσι ἐνεργείας πρὸς παρέλκυσιν καί ματαίωσιν τῆς ἄρσεως αὐτῶν ἐξ αὐτῆς.

Δι' ἀναφορᾶς μου πρὸς τά Ὑπουργεῖα Προνοίας καί Ἐσωτερικῶν ἀνέφερον πάντα τά ἀνωτέρω καί ὅτι ἐγγράφως μοι ἐδήλωσαν ὅτι ἀποδέχονται τάς προτάσεις μου, ἀλλά ζητοῦσι τήν νομοθετικὴν κύρωσιν τῶν ὑποσχέσεών μου, ὅτι θά ἀπομακρύνωσι τάς παράγκας των ἐκ τῆς πλατείας αὐτοβούλως, παρεκάλουν δέ ὅπως ταχέως ληφθῇ νομοθετικὴ πρόνοια διά τήν τακτοποίησιν τοῦ ζητήματος.

Ὑπόπτως καί ἄνευ ἐμπιστοσύνης ἔβλεπον ὅτι αἱ ὑποσχέσεις καί αἱ προθέσεις τῶν παραγκούχων δέν ἦσαν εἰλικρινεῖς, διά τοῦτο διά τῆς πρὸς τά ὑπουργεῖα Προνοίας καί Ἐσωτερικῶν ἀναφορᾶς μου ἐζήτησαν σύν τῇ νομοθετικῇ κυρώσει τῶν ἀνωτέρω ὑπεσχημένων, νά ἐκδοθῇ κατηγορηματικὴ διαταγὴ πρὸς ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως τῆς πλατείας καί ἀπομάκρυνσιν τῶν παραγκῶν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγορᾶς. Ὡς ἐκ τούτου οὐ μόνον δέν ἔπαυσα τάς ἐνεργείας μου ἀλλὰ καί ἐπεξέτεινα ταύτας καθ' ὅλας τάς κατευθύνσεις, φθάσας μέχρι αὐτοῦ τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ ἀειμνήστου Ἐλευθερίου Βενιζέλου. [...]

Τοιοῦτους οἰκισμοὺς προσφυγικοὺς, ὅταν ἔφθασαν εἰς τήν ἐλευθέραν Ἑλλάδα τά πρῶτα κύματα τῶν ἐκρίζωθέντων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας δυστυχῶν ὁμογενῶν διά τήν ὅλως πρόχειρον στέγασιν καί περίθαλψιν αὐτῶν, ἐγκατέστησε τό κράτος εἰς διαφόρους πόλεις, Πειραιᾶν, Βόλον, Χίον, Σάμον καί ἄλλαχοῦ, ἀλλὰ ἡ πρόχειρος ἐγκατάστασις βαθμιαίως ἐλάμβανε ὄψιν μονιμότητος, καθισταμένης ἀδυνάτου τῆς μετατοπίσεως αὐτῶν ἐκ τῶν πλατειῶν καί τῶν κεν-

τρικῶν σημείων τῆς πόλεως, καί παρίστων οἰκτρὸν θέαμα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ὥστε ἀναγκάσθησαν αἱ πόλεις διὰ πιεστικῶν μέσων καί ἐμπρησμῶν τυχαίων ἢ σκοπίμων νά ἐκτοπίσωσι αὐτούς ἐκ τῶν κέντρων των.

Ἡ Λάρισα ἀπὸ τοῦ 1923 ἐγκατέστησε χιλιάδας προσφύγων εἰς τὴν πόλιν, τοὺς ἐστέγασε καί τοὺς περιέθαλψε, τοὺς δέ ἐπαγγελματίας ἐξ αὐτῶν ἐγκατέστησε προχείρως εἰς τὴν ἀνωτέρω κεντρικὴν πλατείαν Παλαιῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς μονίμου καί παγίας ἐγκαταστάσεως, καί μετὰ ἐξαετίαν ὅλην ἐπεδίωκον νά λάβωσι ὑπὸ τὴν κυριότητα τὴν πλατείαν καί νά καταστῇ μόνιμος καί παγίος ὁ οἰκισμὸς των.

Ὁ Δῆμος Λαρίσης ἐξασφαλίσας διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς κατὰ ἀσφαλῆ καί συμφέροντα εἰς αὐτούς τρόπον τὴν σταθερὰν ἐπαγγελματικὴν των ἐγκατάστασιν, ἐπεδίωξε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραπηγμάτων των ἐκ τῆς Πλατείας καί τὴν ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως αὐτῆς. Ἦναγκάσθημεν νά διεξαγάγωμεν τραχὺν ἀγῶνα, διαρκέσαντα ἐπὶ διετίαν, ἵνα σώσωμεν τὴν Πλατείαν καί ἀνεγείρωμεν τὴν Δημοτικὴν Ἀγορὰν, ἥτις πρῶτους θά ἐστέγαζε τοὺς ἀντιδικοῦντας πρὸς τὸν Δῆμον καί τυχόντας περιθάλψεως ὑπ' αὐτοῦ παραγκούχους διὰ τὸν σφετερισμὸν τῆς Πλατείας.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν γενομένων ἐνεργειῶν, ἔντασις αὐτῶν καί ἐπιτυχὴς τερματισμὸς τοῦ ζητήματος

Μετὰ τὴν γενομένην ἐπίταξιν τῆς Πλατείας καί τὴν τπλ/νικὴν διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας πρὸς τὸν Νομομηχανικὸν καί τὸν Νομάρχην Λαρίσης, κοινοποιηθεῖσαν καί εἰς τὸν Δῆμον Λαρίσης, ὅπως ἐσπευσμένως συνταχθῆ κτηματολόγιον τῆς Πλατείας καί ὑποβληθῆ εἰς τὸ ὑπουργεῖον πρὸς ἀπαλλοτριώσιν αὐτῆς, ὡς εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἀναφέρομεν, κατεταράχθημεν καί ὑποβάλαμεν τηλεφωνικῶς ἔντονον διαμαρτυρίαν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας ἐπὶ τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως ἀπαλλοτριώσεως τῆς Πλατείας ὅλως ἀθαιρέτως καί παρανόμως, ἐκλήθη τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν καί ἐξέδωσε ψήφισμα διαμαρτυρίας πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καί τὰ ἀρμόδια ὑπουργεῖα.

Ἐπειδὴ ἡ διαταγὴ δέν ἴδωμεν νά ἀνασταλῆ, ἐζητήσαμεν εἰδικώτερον τὴν ἐπέμβασιν καί προστασίαν τῶν ὑπουργείων Ἐσωτερικῶν, Συγκοινωνίας καί Ὑγιεινῆς καί Ἀντιλήψεως.

Τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν δι' ἐγγράφου του πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας ἀπεδοκίμαξε τὴν ἐνέργειάν του καί ἐζήτηε ἐξηγήσεις ἐπ' αὐτῆς. Τὸ ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας διεμαρτύρητο διὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ὑπουργείου Προνοίας εἰς

ζήτημα τῆς ἀρμοδιότητός του καί ἐχαρκτήρισε ἀντισυνταγματικόν, παράνομον καί αὐθαίρετον τὴν ἀπαλλοτριώσιν πλατείας προβλεπομένης εἰς τὸ σχέδιον πόλεως καί κοινόχρηστον. Τό δέ ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς καί Ἀντιλήψεως, γνωρίζων ἐκ προηγουμένων ἀναφορῶν μου τὴν ἐλεεινότητα εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ πλατεία αὕτη καταστᾶσα ἐστία πάσης βρωμερότητος καί ἐπικίνδυνον ἀνθυγιεινόν κέντρον τόσον εἰς τὴν ὑγείαν ἀλλά καί εἰς τὴν δημοτικὴν ἀσφάλειαν, πρὸς δέ ἔχον πληροφορίας περὶ τῆς κακοίθους καί ἀναιδεστάτης ἐμπορίας ἥτις ἐγένετο ἐπὶ τῶν παραγκῶν, μεταπωλουμένων εἰς τοὺς ἐπειγομένους πρὸς στέγασιν ἐπιχειρηματίας ἀντὶ πολλῶν χιλιάδων δραχμῶν, ὑπεσχέθη ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξίν του.

Κατόπιν τῶν ἐνεργειῶν μας τούτων ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἡ ἀποστολὴ ἐπιθεωρητῶν ὅπως ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, διαπιστώσῃ τὰς ἐνεργείας μας πρὸς ἀνέγερσιν Δημοτ. Ἀγορᾶς καί ἐγκατάστασιν εἰς αὐτὴν καί τῶν παραγκούχων, ἐπισκοπήσῃ δι' αὐτοψίας τὰ πάντα καί ὑποβάλῃ σχετικὴν ἔκθεσιν.

Ὁ Δῆμος, ὅπως γράφομεν εἰς προηγούμενα κεφάλαια, εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἀνέγερσιν Δημοτ. Ἀγορᾶς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν πόλιν, ὅλως ἀσχέτου μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων, καθότι δὲν εἶχε ἀνακύψει τοιοῦτον ζήτημα ὅταν ἐλαμβάνετο ἡ ἀπόφασις αὕτη. Κατόπιν ὅμως ἐσκέφθη μὲ τὴν ἀνέγερσιν αὐτὴν νὰ ἐπιδιώξῃ καί τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραπηγμάτων ἐκ τῆς Πλατείας, ἐγκαθισταμένων τῶν ἐπαγγελματιῶν παραγκούχων εἰς τὰ μαγαζεῖα τῆς ἀνεγερθησομένης Ἀγορᾶς. Ἐν τῇ ἐκπονηθείσῃ μελέτῃ προεβλέπετο ἐπαρκὴς ἀριθμὸς μαγαζείων, ἀρκετῶν καί διὰ τοὺς παραγκούχους τῆς πλατείας καί διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας συμπολίτας, τῶν ὁποίων τὰ ἐπαγγέλματα ἐπέβαλον τὴν συγκέντρωσίν των εἰς τὴν Δημοτ. Ἀγοράν.

Ἡ μηχανικὴ ὑπηρεσία τοῦ Δήμου εἶχεν ἐκπονήσει πλήρη μελέτην, μὲ τέλειον σχέδιον καί προϋπολογισμόν ἀνερχόμενον εἰς 5.600.000. Ἡ μελέτη εἶχε ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον καί τὸ ὑπουργεῖον Δημοσίων Ἔργων. Συνεζητεῖτο ἡ τοποθέτησις αὐτῆς, τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἀποφασίσαντος τελικῶς ὅπως αὕτη τοποθετηθῇ εἰς τὴν Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων. Εἰς τὴν λῆριν τῆς ἀποφάσεως ταύτης συνετέλεσε καί ἡ ἀπόφασις τοῦ ὑπουργείου Προνοίας ὅπως ἀπαλλοτριωθῇ αὕτη ὑπὲρ τῶν παραγκούχων. Οὕτω διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Δημοτ. Ἀγορᾶς θὰ ἀπεφεύγετο ἡ μόνιμος ἐγκατάστασις εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνεπιθυμητοῦ καί ἄσχημου προσφυγικοῦ οἰκισμοῦ καί ἀντ' αὐτοῦ θὰ ἀνεγείρετο μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα ὅπερ θὰ ἀπετέλει κόσμημα τῆς πόλεως καί θὰ ἐπλήρου ἔλλειριν τῆς πόλεώς μας, ἐνῶ συγχρόνως θὰ ἔλυε ὀριστικῶς τὴν στέγασιν καί ἐπαγγελματικὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀφίκετο εἰς τὴν πόλιν μας καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἀποσταλείς ἐπιθεωρητής κ. Δάσιος εἰς ὃν ἀνεκοινώσαμεν τὰς τελευταίας μας ἀποφάσεις ἐπὶ τοῦ ἐπιμάχου ζητήματος. Οὗτος μετὰ αὐτοψίαν καὶ πλήρη μελέτην τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως ἀπεδέχθη τὰς ἀπόψεις μας καὶ ὑπέβαλε σχετικὴν ἔκθεσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον.

Ἐκάλεσα καὶ τοὺς παραγκοῦχος καὶ ἀνεκοίνωσα τὰς ἀποφάσεις τοῦ Δήμου σχετικῶς μέ τὴν Δημοτ. Ἀγορᾶν καὶ ἐξήγησα εἰς αὐτοὺς ὅτι τὸ ὑπὲρ αὐτῶν ἐνδιαφέρον τοῦ Δήμου ὑπάρχει ἀμείωτον καὶ θεωρεῖ αὐτοὺς πάντοτε συμπολίτας. Ἐβεβαίωσα αὐτοὺς ὅτι ἡ ἀνεγερσις τῆς Δημ. Ἀγορᾶς συνεδυσάσθη μέ τὴν μόνιμον ἐπαγγελματικὴν ἐγκατάστασιν μέ τὸν προστατευτικώτερον δι' αὐτοὺς τρόπον, ὅτι θὰ ὑπάρχουν ἐπαρκῆ μαγαζεῖα καὶ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἐντοπίους ἐπαγγελματίας, οἵτινες πρόκειται νά συγκεντρωθῶσι εἰς τὴν Δημ. Ἀγορᾶν, ὅτι κατὰ προτεραιότητα καὶ προτίμησιν θὰ ἐγκατασταθοῦν πρῶτοι αὐτοὶ ἄνευ δημοπρασίας καὶ μέ ἐλάχιστα μισθώματα ἐντελῶς ὑποτυπώδη καὶ διὰ περιόδους ἀρκετῶν ἐτῶν, καὶ μετ' αὐτοὺς θὰ ἐνοικιασθῶσι τὰ ὑπόλοιπα μαγαζεῖα εἰς τοὺς ἐντοπίους ἐπὶ δημοπρασίᾳ. Γενικῶς ὑπεσχέθην πάσαν δυνατὴν διευκόλυνσιν αὐτῶν. Ἐπίσης ἐβεβαίωσα αὐτοὺς ὅτι θὰ παρακαλέσω τὴν Κυβέρνησιν ὅπως κυρώσῃ καὶ νομοθετικὰ τὰς ὑποσχέσεις μου καὶ ἐκ παραλλήλου διατάξῃ καὶ τὴν ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως τῶν παραπηγμάτων ἐκ τῆς Πλατείας.

Παρ' ὅλα ταῦτα διεγίνωσκον ὅτι αἱ βεβαιώσεις των δέν ἦσαν εἰλικρινεῖς καὶ ὅτι παρωτρυνόμενοι ἀπὸ ἐπιτηδείους προσφυγοπατέρας ἐξηκολούθουν νά ἐνεργῶσι ὅπως ἐπιτύχωσι νά παραμείνωσι εἰς τὴν Πλατείαν, ἀππλοτριωμένης ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ μετὰ συνεννόησιν μέ τὸ ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας ὁ Δήμος προέβη εἰς τροποποιήσιν τοῦ σχεδίου πόλεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν Πλατείαν. Δι' ἀποφάσεως τοῦ Δημοτ. Συμβουλίου κατήργησε ταύτην καὶ ἀντ' αὐτῆς, ἵνα μὴ στερηθῇ ἡ πόλις τῆς πλατείας, μετέβαλε τὸν παρακείμενον κῆπον τῶν Π. Ἀνακτόρων τοῦ αὐτοῦ ἐμβαδοῦ εἰς Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων, ἐτοίμην, μορφωμένην, δενδροφυτευμένην, πρασίην. Ἡ τροποποιήσις αὕτη ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου Δημοσ. Ἔργων καὶ ἐξεδόθη δημοσιευθὲν τὸ σχετικὸν Π. Διάταγμα.

Τοῦτο γνωσθὲν μεταξύ των προσφυγικῶν κύκλων ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας των περὶ κατακυρώσεως τελικῶς ταύτης τῆς πλατείας πρὸς μόνιμον οἰκισμὸν, διότι διὰ τῆς τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἰς ἀπλοῦν οἰκοδομῖσιμον δημοτικὸν χῶρον, ἤρθετο τὸ ἀνυπερβλητον συνταγματικὸν καὶ νομικὸν κώλυμα τῆς μὴ δυνατῆς ἀπαλλοτριώσεως τῆς Πλατείας ὡς χώρου κοινοχρήστου. Ἦλπιζον ὅτι ὁ ὑπουργὸς Προνοίας θὰ

κατώρθωνε τελικῶς νά ματαιώσῃ τὴν ἀνέγερσιν τῆς πλατείας ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἡ Νομαρχία Λαρίσης διὰ διαταγῆς τῆς πρὸς τὸν Δῆμον ἐξήτησε τὴν ἐπ' ἀόριστον ἀναβολὴν τῆς δημοπρασίας τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγορᾶς, ἥτις ἐπρόκειτο νά λάβῃ χῶραν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Αὐτὰ ὅλα μέ ἠνάγκαζον νά παρακολουθῶ τὰς ἀντιδράσεις πάσας καὶ ἐξακολουθῶ νά ἐπιμένω εἰς τὰς ἐνεργείας παρὰ τοῖς δυναμένοις.

Τέλος δι' ἀναφορᾶς μου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, συνοδευμένην καὶ ὑπὸ ψηφίσματος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἐξέθετον πάσας τὰς ὑπονοίας μου περὶ παρελκύσεως τοῦ τερματισμοῦ τοῦ ζητήματος, καθ' ὅσον ὁ Δῆμος ὑφίστατο σημαντικὴν οἰκονομικὴν ζημίαν ἐκ τῆς ὑποχρεώσεως νά καταβάλῃ τὸ τοκοχρεώλυτρον τοῦ συναφθέντος διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Ἀγορᾶς δανείου ἐκ 500.000 δρχ. χωρὶς νά δύναται νά ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον καὶ παρεκάλουν ὅπως τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ὑποβάλῃ εἰς τὴν Βουλὴν εἰδικὸν Νομοσχέδιον διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν παραγωγῶν εἰς τὴν ἀνεγερθησομένην Δημ. Ἀγορὰν, παρεχομένων εἰς αὐτοὺς πασῶν τῶν ἀναγκαίων διευκολύνσεων, ἥτοι ἄνευ δημοπρασίας, μέ μισθώματα καθοριζόμενα πολὺ μικρὰ ὑπὸ ἐπιτροπῆς καὶ δι' ἄρκετὰ ἔτη καὶ τὴν ταχύτεραν ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως τῆς Πλατείας καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραπηγμάτων διὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῆς. Ἀνάλογος εἰδικὸς νόμος ἐπὶ παρομοίου ζητήματος εἶχε ψηφισθεῖ καὶ διὰ τὴν Καβάλαν.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπέβαλεν τὸ σχετικὸν Νομοσχέδιον ἐξ ἑνὸς ἄρθρου ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ψήφισις του καὶ ἠναγκάσθη νά ἐκδώσῃ Νομ. Δ/ταγμα τὸ ἀπὸ 9ης 8/βρίου 31, ὅπερ ἐκυρώθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκδοθέντος τοῦ Νόμου 5310/31. Καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Νόμου καὶ τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας καὶ ἡ Νομαρχία Λαρίσης οὐδεμίαν κατέβαλον ἐνέργειαν πρὸς ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως καὶ τῶν παραγκῶν, ἀπεναντίας παρενέβαλον δυσχερείας εἰς τὸν Δῆμον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Νόμου. Ἐπανειλημμένως ἐδόθησαν προθεσμίαι εἰς τοὺς παραγωγῶν ὑπὸ τῆς Νομαρχίας διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραγκῶν, ἐνεργεῖα τῶν πολιτευομένων προσφυγοπατέρων. Τελευταῖον οἱ παραγωγῶν ἐξήτησαν ἀπὸ τὸν Δῆμον νά ἐγκαταστήσῃ αὐτὸς τὰς παράγκας τῶν περὶ τὴν ἀνεγειρομένην Ἀγορὰν καὶ ὁ Δῆμος ἰδίᾳ δαπάνῃ μετέφερε καὶ ἐγκατέστησε αὐτὰς ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων τῆς Πλατείας, μέχρις ἀποπερατώσεως τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν εἰς αὐτήν.

Οὕτω μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας, περιπετείας καὶ ἐνεργείας ἐτερματίσθη τὸ παραγκικὸν αὐτὸ ζήτημα καὶ ἀπέκτησε ἡ πόλις τὴν Ἀγορὰν τῆς ἀποδίδουσα σημαντικὸν οἰκονομικὸν πόρον εἰς τὸν Δῆμον».

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΑΡΑΠΚΟΥΛΕ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΠΡΩΗΝ ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ

ΜΑΚΡΗ ΚΑΙ ΛΙΒΙΣΙ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ, ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ

*Στούς παππούδες μου Γιάννη και Βασίλη Ἀράπκουλε
Στίς γιαγιάδες μου Μαρία Χατζῆ, Δέσποινα Καραβίδα
καί στήν Πόντια γιαγιά μου Ἐλένη*

Ἡ ἱστορία

Ἡ Μάκρη καί τό Λιβίσι ἔχουν κτιστεῖ στά ἐρεῖπια σημαντικῶν οἰκισμῶν τῆς ἀρχαίας Λυκίας, ἡ μὲν Μάκρη στήν τοποθεσία τῆς ἀρχαίας Τελμησσοῦ, τό δέ Λιβίσι στήν θέση τῆς ἀρχαίας Καρμυλησσοῦ.

Κατά τόν Στράβωνα ὁ κόλπος τῆς Μάκρης λεγόταν κόλπος τοῦ Γλαύκου ἀπό τόν βασιλιά τῆς ἀρχαίας πόλης Τελμησσοῦ. Οἱ λαξευμένοι μέσα σέ ἀπόκρημνους βράχους ὄρθιοι τάφοι, χαρακτηριστικό ὅλης τῆς περιοχῆς τῆς Λυκίας, ἀπαντῶνται καί στήν περιοχῆ τῆς Μάκρης, μέ πῖο ἐντυπωσιακό τόν τάφο τοῦ Ἀμύντα πού δεσπόζει πάνω ἀπό τήν πόλη καί τό λιμάνι τῆς. Ἄλλα ἀπομεινάρια τῆς πλούσιας ἱστορίας τῆς εἶναι οἱ περίφημα διατηρημένες σαρκοφάγοι, καθῶς καί τά ἐρεῖπια τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Τελμησσοῦ, ἐνῶ ἀπό τήν πῖο πρόσφατη ἱστορία τῆς τό κάστρο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου. Οἱ ἀρχαιότητες τῆς Λυκείας βρῖσκονται διάσπαρτες στήν περιοχῆ, στό μουσεῖο τοῦ Fethiye καί στό Βρετανικό Μουσεῖο. Ἡ Μάκρη καί τό Λιβίσι,

γνωστές σήμερα ως Fethiye και Kayakoy αντίστοιχα, βρίσκονται στά νοτιοδυτικά παράλια της Τουρκίας – απέναντι και ανατολικά τῆς Ρόδου. Ἡ Μάκρη, παραλιακή πόλη μέ λιμάνι, ἀπέχει μόλις 36 ναυτικά μίλια ἀπό τὴν Ρόδο, 151 χλμ. ἀπό τὴν Μαρμαρίδα καὶ 295 χλμ. ἀπό τὴν Αττάλεια. Το Λιβίσι, 8 χλμ. νότια τοῦ κόλπου τῆς Μάκρης στό νότιο μέρος μεγάλης κοιλάδας, εἶναι χτισμένο ἀμφιθεατρικά πάνω σε βραχώδη ὑψώματα, στίς ὑπώρειες μιᾶς κορυφογραμμῆς τοῦ Κράγου (σέ πλαγιά τοῦ Karadag, πρόβουνου τοῦ Baba dag), ὅπως μαρτυρᾷ καὶ τό τουρκικό ὄνομά του Kayakoy, πού σημαίνει βραχοχώρι. Ἐνας οἰκισμός σέ μεγάλο βαθμό ἐγκαταλελειμμένος σήμερα, ἕνα χωριό φάντασμα (hayalet koy), ὅπως ἐπίσης εἶναι γνωστό στους ντόπιους, μέ τά πέτρινα σπίτια του νά στέκουν ἀκόμη ὄρθια ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Ἀνταλλαγῆς. Ἡ Λυκία, ἡ ὁποία κατοικεῖται ἀπό τὴν 3η χιλιετία π.Χ., εἶναι μία ἀπό τίς περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού ἀνέπτυξε ἰδιότυπο πολιτισμό μέ κύρια χαρακτηριστικά του τὴν λυκιακή διάλεκτο καὶ τὴν ἰδιαίτερη ταφική ἀρχιτεκτονική. Ἄλλες γνωστές πόλεις τῆς Λυκίας εἶναι τά Μῦρα –ὅπου καὶ ὁ περίφημος ναός τοῦ Ἁγ. Νικολάου–, τά Λίμυρα, τά Πάταρα, τά Οἰνόανδα, ἡ Τλῶς, ἡ Ξάνθος. Στίς ἀναφορές σχετικά μέ τὴν ἐκκλησιαστική παρουσία τῆς Μάκρης καὶ τοῦ Λιβισίου, διαβάζουμε «ὁ Ἐπίσκοπος “Τελμισσοῦ καὶ Μάκρης” παρευρέθηκε στήν Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας (451)». Ἡ δεύτερη ἀναφορά μετά τὴν Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας εἶναι τό 1316 στήν ἐπισκοπή «Μάκρης καὶ Λιβισίου», πού δείχνει ὅτι ἡ σχέση Μάκρης καὶ Λιβισιοῦ εἶναι πολύ παλιά. Τό 1731 τό Λιβίσι καὶ τό Καστελόριζο ὑπήχθησαν στήν Μητρόπολη Πισιδίας.

Ἡ Ζωή

Ὁ πληθυσμός τοῦ Λιβισιοῦ ξεκινᾷ ἀπό 328 νοικοκυριά τό 1835 καὶ αὐξάνεται σταδιακά, γιά νά φτάσει τά 726 νοικοκυριά τό 1886. Σύμφωνα μέ τά στατιστικά στοιχεία πού συγκέντρωσε τό Ἑλληνικό Κράτος, τό 1910 τό Λιβίσι ἔχει 4.450 κατοίκους, ἀπό τούς ὁποίους μόνο οἱ 450 Μουσουλμάνοι, καὶ ἡ Μάκρη 4.785 κατοίκους, ἀπό τούς ὁποίους 2.000 Ἕλληνες, 1.500 Ὀθωμανοί, 1.285 Ἑβραῖοι. Ὅπως δείχνουν ὅλες οἱ μαρτυρίες, ἡ Μάκρη εἶναι ἕνας πολύ νεότερος οἰκισμός, μιά ἀποικία τοῦ Λιβισιοῦ, ὁ ὁποῖος ξεκινᾷ ὡς ἕνα ἐμπορεῖο μέ ἕνα μικρό ἀριθμό ἀποθηκῶν καὶ ἐξελίσσεται σέ οἰκισμό. Ὁ οἰκισμός ἀναπτύχθηκε ἀπότομα μετά τό 1840 μέ τὴν ἄφιξη πληθυσμοῦ ἀπό τά Δωδεκάνησα πού ἀκολούθησε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ λιμανιοῦ. Ἡ ἀνάπτυξη προσελκύει

καί πολλούς ξένους, όπως μαρτυρεί και ό διορισμός προξενικών πρακτόρων στην περιοχή, που ανακαλύπτουν τά σημαντικά προϊόντα της και, κυρίως, την δυνατότητα μεταφοράς τους χάρη στο ασφαλές λιμάνι της Μάκρης. Τό 1851 ένας καταστρεπτικός σεισμός έπηρέασε την πόλη. Τό 1878 ή ανακάλυψη και ή έκμετάλλευση όρυχείων χρωμίου από τον Χατζή Νικόλαο Λουϊζίδη σηματοδοτεί την έναρξη μιās νέας οικονομικής άνθησης. Ή μοντέρνα, ευρωπαϊκή Μάκρη χτίζεται μετά τό 1886, όταν μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε ολοσχερώς την πόλη, με αποτέλεσμα νά ξαναχτισθεί ρυμοτομημένη. Τότε σκεπάστηκαν τά έλη, φτιάχτηκε ή προκουμαία και πολλοί Λιβισιανοί έγκαταστάθηκαν στην Μάκρη, όπου ό πληθυσμός ήταν κυρίως Λιβισιανοί και Ροδίτες. Την άνοικοδόμηση της πόλης άκολούθησε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Μετά τό 1897, ώστόσο, αύξήθηκε και ό μουσουλμανικός πληθυσμός, κυρίως με την άφιξη Τουρκοκρητών.

Οί ιστορικοί αναφέρουν ότι ή πολιτιστική άνθηση της Μάκρης και του Λιβισίου συγκρινόταν μόνο με την Σμύρνη. Οί μαρτυρίες Μακρολιβισιανών για τίς σχέσεις των Έλληνορθοδόξων με τό όθωμανικό κράτος και τους μουσουλμάνους τίς δύο δεκαετίες που προηγήθηκαν της άναγκαστικής άνταλλαγής των πληθυσμών έπιβεβαιώνουν τό μοτίβο τό όποιο συναντάμε και στίς μαρτυρίες προσφύγων από άλλες περιοχές της Μικράς Ασίας, αναφέρονται δηλαδή σε μιá σχετικά άρμονική συμβίωση μέχρι τό 1908, στίς νέες έλπίδες που γέννησε ή Νεοτουρκική επανάσταση, καθώς και στην σταδιακή επιδείνωση των σχέσεων μετά τό 1908, που μετά τό τραύμα των βαλκανικών πολέμων και σε όλα τα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου παίρνει πιά την μορφή όργανωμένων διωγμών.

Ό πρώτος διωγμός του 1914 έπληξε και τίς δύο περιοχές και έκανε συγγραφέα της έποχής νά γράψει: «Ή άπογύμνωσις των Μικρασιατικών παραλιών από τό Έλληνικόν στοιχείον δέν θά ήτο πλήρης, έφ' όσον έμενον όρθια αι κοινόπτες Μάκρης (άπέναντι της Ρόδου) και του παρακειμένου Λειβησίου». Τά χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ή Μάκρη, όπως και όλόκληρη ή περιοχή του Αιγαίου, ύφίσταται τίς συνέπειες τόσο των έχθροπραξιών όσο και της έσωτερικής πολιτικής του Όθωμανικού κράτους. Ή έλλειψη έμπιστοσύνης των όθωμανικών Άρχών στους μί μουσουλμάνους ύπηκόους τους και οι συχνές κατηγορίες για κατασκοπεία, ήταν από τά έπιχειρήματα με τά όποια δικαιολογούν άκόμη και τά άκραία μέτρα που «έπέβαλαν» οι έκτακτες συνθήκες του πολέμου. Άμέσως μετά τον Πόλεμο, όπως πολλές κοινότητες, έτσι και ή Δημογεροντία Μάκρης άπευθύνει ψηφίσματα στίς νικήτριες δυνά-

μεις, δηλώνοντας τήν βούλησή της νά μίν δεχθῆι παρά μόνο τήν ἔνωση μέ τήν Ἑλλάδα. Παρότι ἡ Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία εἶναι στό στρατόπεδο τῶν ἡττημένων καί ὁ χριστιανικός πληθυσμός ἀναμένει τήν τιμωρία τῆς κυβέρνησης τῶν χρόνων τοῦ πολέμου γιά τούς διωγμούς, καί μετά τόν πόλεμο ἡ κατάστασι ἐξακολουθεῖ νά εἶναι δυσμενής γιά τούς χριστιανικούς πληθυσμούς, καθώς οἱ ἀνταγωνισμοί μεταξύ τῶν Συμμάχων –καί συγκεκριμένα ὁ ἀνταγωνισμός ἀνάμεσα στήν Ἰταλία καί τήν Ἑλλάδα– περιπλέκουν τήν κατάστασι.

Ἡ Ἐκπαίδευσι

Ὅπως καί στήν ὑπόλοιπη Μικρά Ἀσία, ἕως καί τά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ μοναδική ἐκπαιδευτική προσπάθεια ἦταν ἡ διδασκαλία ἀπό ἱερεῖς. Στό Λιβίσι τά παιδιά συγκεντρῶνταν στόν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Ἄννας. Σημαντικό ρόλο στήν ἀνάπτυξι τῆς ἐκπαίδευσις στό Λιβίσι ἔπαιξε ὁ Μιχαήλ Μουσαῖος, ὁ ὁποῖος ἔμεινε στή μνήμη τῶν Λιβισιάνων ἕως καί μετά τήν Καταστροφή μέ τό χαρακτηριστικό ὄνομα «ὁ δάσκαλος». Προσπάθησε, ἐκτός τῶν ἄλλων, νά βελτιώσῃ τήν γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς γράφοντας τό «Βαπτισμοί ἦτοι λεξιλόγιον τῆς Λειβησιανῆς διαλέκτου», πολύτιμη καί σπάνια πηγὴ γιά τί Λυκία τοῦ 19ου αἰῶνα. Μέ ἐνέργειες τοῦ Μουσαῖου ἰδρύθηκε τό πρῶτο σχολεῖο τό 1864 στήν θέσι Κουνουσάτα. Τό 1878 συγχωνεύτηκαν τά οἰκονομικά τριῶν ναῶν (Παναγίας Πυργιώτισσας, Ἁγίας Ἄννας καί Ταξιαρχῶν) μέ σκοπό τήν καλύτερη διαχείρισι τῶν χρημάτων γιά τήν ἐκπαίδευσι καί ἰδρύθηκε ἡ Ἐφορεία τῶν σχολείων καί ἐκκλησιῶν. Ἀπό τούς δασκάλους πού δίδαξαν στά σχολεῖα τοῦ Λιβισίου γνωρίζουμε τούς Παυλίνο Ἰωαννίδη, Ἀ. Σπανό, Σταματιάδη, Βασίλειο Σαράφη καί Κυριάκο Τσακίρη. Ἔως καί τό 1850 οἱ μαθητές πού φοιτοῦσαν στά (ὑποτυπῶδη) σχολεῖα τοῦ Λιβισίου ἔφταναν τούς 20-25. Ἔως τό 1868 εἶχαν ἀύξηθῆι σέ 200 μαθητές τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ καί σέ 53 τοῦ ἑλληνικοῦ. Τό 1896 οἱ μαθητές καί τῶν δύο σχολείων ἦταν 400. Στή δεκαετία τοῦ 1910 στό Ἄρρεναγωγεῖο οἱ μαθητές ἦταν 420-440, οἱ δάσκαλοι 5 καί ἡ ἐτήσια δαπάνη 280 τουρκικές λίρες. Ἀντίστοιχα στό Παρθεναγωγεῖο οἱ μαθήτριες ἦταν 240-250, οἱ δασκάλες 3 καί ἡ ἐτήσια δαπάνη 130 τουρκικές λίρες. Ἄλλη μαρτυρία τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα (περιοδικό «Ξενοφάνης») δίνει γιά τό Ἄρρεναγωγεῖο τόν ἀριθμό τῶν 398 μαθητῶν σέ 6 τάξεις, 5 δασκάλους καί ἐτήσια δαπάνη 270 τουρκικές λίρες. Οἱ δάσκαλοι τοῦ χωριοῦ εἶχαν ὀργανωθῆι στόν Διδασκαλικό Σύλλογο Λιβισίου,

ὅπως μαρτυροῦν ἔγγραφα/κώδικες τοῦ 1907. Τά ἔξοδα τῆς ἐκπαίδευσης καλύπτονταν μέ πολλοὺς καί ποικίλους τρόπους: μέ δωρεές, μέ δίδακτρα, μέ φορολογία τῆς προίκας μέ 2%, μέ ἀφερωμάτα ἀπό τίς ἐκκλησίες, ἀπό ἐνοικίαση κοινοτικῶν κτημάτων καί κτισμάτων, ἀπό πρόστιμα γιά ὄσους παραβίαζαν τίς κοινοτικές ἀποφάσεις. Σημαντική ἦταν ἡ προσφορά τοῦ Χατζῆ Νικόλαου Λουζίδη, ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε σημαντική περιουσία ἀπό τά ὄρυγεία χρωμίου. Βοήθησε στήν κατασκευή Ἀστικῆς Σχολῆς στή Μάκρη, ἐπισκεύασε τό παλιό σχολεῖο καί ἴδρυσε τό 1886 σχολεῖο στόν λόφο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐπίσης χορήγησε ὑποτροφίες σέ δασκάλους καί δασκάλες γιά σπουδές στήν Ἀθήνα. Ἀνάλογη ἦταν ἡ γενναιοδωρία του καί πρὸς τήν Τουρκική καί Ἑβραϊκή κοινότητα τῆς Μάκρης. Ἀξιόλογη ἐπίσης ἦταν ἡ προσφορά τοῦ Βασιλείου Βασιλειάδη μέ τήν ἀγορά οἰκίας, τήν μετατροπή της σέ Παρθεναγωγεῖο καί τήν χορήγησι 300 φράγκων γιά μισθοὺς δασκάλων. Ἡ τελευταία χρονολογικά πληροφορία πού ἔχουμε προέρχεται ἀπό τήν Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ. Στόν χάρτη πού συνοδεύει τήν «Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας» τῆς Διεύθυνσης Ἱστορίας Στρατοῦ ἀναφέρεται ὅτι τόν Φεβρουάριο τοῦ 1919 συνολικά στόν καζά Μάκρης ὑπῆρχαν 1.053 μαθητές καί 6 ἐκκλησίες.

Οἱ ἐκκλησίες

Ὁ πλοῦτος τῶν Λιβισιανῶν ἀλλά καί τό ἀνεπτυγμένο θρησκευτικό αἶσθημα τοὺς ὀδήγησε στό χτίσιμο συνολικά εἴκοσι μίας ἐκκλησιῶν καί παρεκκλησιῶν μέσα στό χωριό καί στήν γύρω περιοχή. Ἀπό αὐτές οἱ ἐννιά βρισκόνταν ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ: Παναγία ἡ Πυργιώτισσα, Ταξιάρχης, Ἁγία Ἄννα, ὁ ἐρειπωμένος ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, δεύτερος ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης, ἡ Ἁγία Μαρίνα, ὁ Ἅγιος Θασανός καί ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ἐπίσης, ἡ ἀνώνυμη ἐκκλησία ἀνατολικά ἀπό τήν Παναγία Πυργιώτισσα μέ κτητορική ἐπιγραφή καί σωζόμενες τοιχογραφίες. Καλύτερα διατηρημένες καί πολύ ἱκανοποιητικά δημοσιευμένες εἶναι οἱ δύο μεγαλύτερες, ἡ Παναγία Πυργιώτισσα καί ὁ Ταξιάρχης. Οἱ δύο αὐτοί ναοί ἀνήκουν στόν τύπο τῶν σταυροθολιακῶν ναῶν τῶν Δωδεκανήσων. Πιθανῶς χτίστηκαν ἀπό Δωδεκανήσιους περιοδεύοντες μαστόρους. Ἡ Παναγία Πυργιώτισσα εἶναι ἡ παλαιότερη τῶν δύο, χτίστηκε τό 1840 καί ἐπιβίωσε ἀπό τόν καταστροφικό σεισμό τοῦ 1851. Ἡ χρονολογία κατασκευῆς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ-Ταξιάρχη δέν εἶναι γνωστή. Εἶναι ὅμως παλαιότερη τοῦ βοτσαλωτοῦ (στήν πλατεία τοῦ Στούμπου) μέ χρο-

νολογία 1910. Η εκκλησία της Αγίας Άννας θεωρείται η παλαιότερη του χωριού και ονομαζόταν Παλιά Παναγιά, ενώ γύρω από αυτήν βρίσκονταν τα παλαιότερα σπίτια του χωριού. Η Μονή Ευκόλων –στά δυτικά του χωριού– πήρε το όνομά της κατ' εὐφημισμὸν, ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ ὅπου βρισκόταν ἦταν δύσβατη καὶ ἀπόκρημνη. Ὑπάρχει ὅπως καὶ ἡ ἄποψη ὅτι ονομάστηκε ἔτσι ἐπειδὴ οἱ γυναῖκες πού γεννοῦσαν ἐπικαλοῦνταν τὸν προστάτη τῆς μονῆς Ἅγιο Ἐλευθέριο γιὰ νὰ εὐκολύνει τὴ γέννα. Στὴ μονὴ ἀνῆκαν καὶ δύο σπύλαια, τὸ «Καταφυγὴν» πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καὶ τῆς Παναγίας.

Οἱ Ἐκτοπισμοί, ἡ Καταστροφὴ

Οἱ διώξεις τῶν κατοίκων τοῦ Λιβισίου, ἀλλὰ καὶ τῆς γειτονικῆς Μάκρης, ἐντάσσονται στὸ εὐρύτερο σχέδιο των Νεοτούρκων νὰ ἐκκενώσουν τὰ πλούσια παράλια ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες κατοίκους τους. Οἱ διωγμοὶ στὴν περιοχὴ ἄρχισαν τὸ 1914 μὲ τὸν ἐγκλεισμὸ τῶν κατοίκων στὴν Μάκρη. Τὸ 1916 πολλές οἰκογένειες ὀδηγήθηκαν στὸ Ντενιζλί, μετὰ ἀπὸ πορεία ἑξὶ ἡμερῶν. Τὸ 1919 ἐξορίστηκαν οἱ ἄντρες ἡλικίας 13-70 χρόνων καὶ τὸ 1921 οἱ ἐναπομείναντες 480 στὸ Ἰκόνιο, τὴν Καισάρεια καὶ τελικὰ, μετὰ ἀπὸ πεζοπορία 55 ἡμερῶν, στὸ Χαμιντιέ τῆς Συρίας, ὅπου παρέμειναν ἕως τὸν Νοέμβριο τοῦ 1922. Ἀφοῦ τὸ χωριὸ ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ του, δὲν ξανακατοικήθηκε ποτέ. Ἡ οἰκογένεια τῶν παππούδων μου ἐκτοπίστηκε στὸ Ντενιζλί τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου καὶ ἐκεῖ τὴν βρῆκε ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ. Ἐπιστρέφοντας στὴν Μάκρη, βρῆκαν ἄδεια τὴν πόλη καὶ ὅλοι νὰ προσπαθοῦν νὰ διαφύγουν μὲ τὰ καράβια. Τὸ Λιβίσι μὲ καταγεγραμμένα 800 σπίτια, δὲν κατοικήθηκε ἀπὸ τότε. Σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ παράδοση, οἱ Τούρκοι ἀρνῆθηκαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ Λιβίσι, γιατί εἶχε στοιχειωθεῖ ἀπὸ τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων πού σφαγιασθηκαν. Μέχρι καὶ σήμερα παραμένει ἐρειπωμένο καὶ εἶναι ὑπὸ τὴν προστασία τῆς UNESCO.

Ὁ προπάππος μου Νικόλαος Ἀράπκουλες στὰ ἐφιαλτικὰ Ἄμελέ Ταμπουροῦ

Μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ὁργανώθηκαν στὴν Τουρκία τὰ τάγματα ἐργασίας –γνωστὰ ὡς Ἄμελέ Ταμπουροῦ–, ὅπου στέλλονταν ἀναγκαστικά

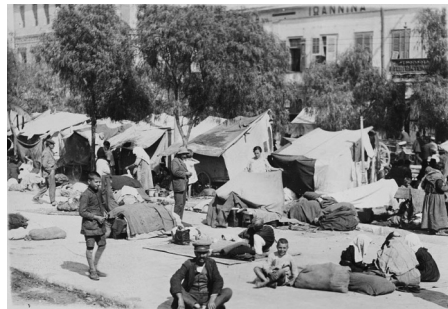
ἄνδρες πού δέν ἦταν μουσουλμάνοι γιά νά ἐκτελέσουν βαριές ἐργασίες. Ἦταν ἡ ἐποχή πού ἐπανῆλθε ἡ πολιτική τῶν Νεοτούρκων μέ τό τρίπτυχο «ἐκσυγχρονισμός, ἰσλαμισμός, τουρκισμός». Τά τάγματα ἐργασίας στήν πραγματικότητα ἦταν μιά ἐφιαλτική μέθοδος ἐθνοκάθαρσης, καθῶς οἱ περισσότεροι δέν κατάφεραν νά ἐπιβιώσουν. Τά «ἀμελέ ταμπουροῦ» ὀνομάστηκαν τόποι βασανισμοῦ καί ἐξόντωσης, ἀφοῦ οἱ συνθηκικές ἐργασίες ἦταν ἀπάνθρωπες, ἐνῶ τό φαγητό καί τό νερό ἦταν πάντα λιγότερο ἀπό τό κανονικό. Ὁ προσάπτιος μου Νικόλαος Ἀράπκουλες δέν ἤρθε ποτέ στήν Ἑλλάδα, οὔτε ἡ οἰκογένειά του ἔμαθε ποτέ γιά τήν τύχη του. Ἐξοντώθηκε στά «ἀμελέ ταμπουροῦ» μαζί μέ χιλιάδες ἄλλους Ἕλληνες.

Ἡ Προσφυγιά

Τό 1922 χάθηκε ἕνας ὁλόκληρος κόσμος, ἄνθρωποι, τόποι, τρόποι βίου, περιουσίες καί τήν θέση του πῆρε τό στίγμα τῆς προσφυγιάς, ἡ ἐχθρότητα τῶν ντόπιων, τά δύσκολα χρόνια γιά νά ὀρθοποδίσουν οἱ οἰκογένειες τῶν προσφύγων.

Ὅπως καί στίς περισσότερες περιοχές, ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν προσφύγων ἦταν γυναῖκες καί παιδιά. Ἡ «ἐξοδος» ἀπό τήν Μάκρη καί τό Λιβίσι ἔγινε μέ πλοῖα καί οἱ πρῶτοι

μεταβατικοί σταθμοί ἦταν ἡ Ρόδος, ὅπου μεγάλος ἀριθμός ἐγκαταστάθηκε καί ζεῖ ἔως καί σήμερα, τό Καστελόριζο, ἡ Τζιά καί ἡ Τήνος. Πολλοί Μακρολιβισιανοί πέρασαν τά πρῶτα χρόνια στόν Πειραιᾶ, στήν Δραπετσῶνα καί στά Καλοκαιρινά μέχρι νά ἐγκατασταθοῦν στήν σημερινή Νέα Μάκρη καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἱστορία τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων, κυρίως στούς οἰκισμούς ἀγροτικῆς ἐγκατάστασης, ἐπαναλαμβάνεται λίγο-πολύ. Οἱ συνθηκικές εἶναι παρόμοιες. Οἱ πρόσφυγες εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν τεράστιες πρακτικές δυσκολίες, ἀλλά καί συχνά ἤρθαν ἀντιμέτω-

ποι μέ τίν καχυποψία καί τίν ανοιχτή έχθρότητα τῶν πληθυσμῶν στίς περιοχές πού ἐγκαταστάθηκαν. Ἡ ἐντυπωσιακή ἀνάπτυξη ὄλων τῶν προσφυγικῶν οἰκισμῶν τά χρόνια πού ἀκολούθησαν ἐπιβεβαιώνει τήν γενική διαπίστωση τῶν ιστορικῶν ὅτι ἡ ἔνταξη τῶν προσφύγων στήν ἑλληνική κοινωνία ἐπέφερε ἐθνολογική ὁμοιογένεια στήν χώρα, ἐνδυνάμωση τῆς οἰκονομίας της, ἀνάπτυξη τῆς ἀστικοποίησης καί ἐμπλούτισε τήν πολιτισμική ζωή τῆς Ἑλλάδας. Παρά τήν τραγικότητα τῆς Ἀνταλλαγῆς καί τό τέλος τῆς μακραίωνης παρουσίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στήν Μικρά Ἀσία, οἱ ἀστείρευτες παραδόσεις της μπόλιασαν καί πλούτισαν τόν σύγχρονο νεοελληνικό πολιτισμό σέ βαθμό πού νά μὴν μποροῦμε νά φανταστοῦμε σήμερα πῶς θά ἦταν ἡ Ἑλλάδα χωρίς τούς Μικρασιάτες. Οἱ ἐνάμισι ἑκατομμύριο Μικρασιάτες πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἑλλάδα (τότε ὁ πληθυσμός της δέν ξεπερνοῦσε τά 5 ἑκατομμύρια) κατάρφρασαν νά μετατρέψουν τήν τραγωδία τους σέ πετυχημένη ἱστορία ἔνταξης.

«Τί θέλετε ἐδῶ, Τουρκόσποροι;»

Οἱ πρόσφυγες ἦρθαν σέ μιά χώρα, μικρή καί φτωχή. Οἱ συνθῆκες ζωῆς τόν πρῶτο καιρό ἦταν τραγικές. Ἡ Ἀθήνα, ἡ Θεσσαλονίκη καί οἱ ἄλλες πόλεις περιτριγυρίζονταν ἀπό ἀτέλειωτα στρατόπεδα μέ σκηνές καί ἓνα ἄθλιο δίκτυο ὕδρευσης καί ἀποχέτευσης. Καί τό ψωμί λιγοστό πού μοιράζονταν σέ συσσίτια. Καί ἀπό πάνω οἱ ἀρρώστειες, ὁ τύφος καί ἡ εὐλογιά, πού θέρριζαν τούς δυστυχημένους πρόσφυγες. Γιά νά ἀποσοβηθεῖ ὁ κίνδυνος ἐπιδημιῶν, ἀμερικανικές φιλανθρωπικές ὀργανώσεις δημιούργησαν ὑγειονομικό σταθμό (καραντίνα) στήν Μακρόνησο, ὅπου γινόταν ἔλεγχος σέ ὅσους ἐπέβαιναν στά πλοῖα πού μετέφεραν τούς πρόσφυγες. Ἄλλες ὀργανώσεις μοίραζαν φάρμακα καί παρεῖχαν ἰατροφαρμακευτική περίθαλψη στούς πρόσφυγες. Σήμερα, 100 χρόνια μετά, ὀφείλουμε νά σημειώσουμε τήν στάση τοῦ ἐπίσημου ἑλληνικοῦ κράτος, τό ὁποῖο εὐθυνόταν ἐξ ὀλοκλήρου γιά τό δράμα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Νά θυμίσουμε ὅτι ὁ πρῶτος τόπος «φιλοξενίας» τῶν προσφύγων ἀπό τήν Μικρασία ἦταν ἡ Μακρόνησος! Ἀξίζει ὅμως νά σταθοῦμε καί στό πῶς ἀντιμετωπίστηκαν αὐτοί οἱ πρόσφυγες, στήν ἴδια τους τήν πατρίδα ἀπό τόν πολιτικό καί δημοσιογραφικό κόσμο τῆς ἐποχῆς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ὁ ἐκδότης τῆς «Καθημερινῆς», Γεώργιος Βλάχος, αὐτός πού στίς 14 Αὐγούστου 1922, μιά μέρα μετά τήν ἔναρξη τῆς ἐπίθεσης τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ, πού σήμανε τήν ἀρχή τοῦ τέλους τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔγραψε τό πασίγνωστο ἄρθρο μέ τίτλο

«Οΐκαδε», μέ τό όποιο καλοϋσε τήν έλληνική κυβέρνηση καί τόν στρατό νά έγκαταλείβουν στήν τύχη τους τούς Έλληνες τής Ίωνίας καί τοϋ Πόντου. Ό Βλάχος λοιπόν άκόμη καί τό 1928, όταν έγραφε ή μιλοϋσε γιά τούς πρόσφυγες, χρησιμοποιοϋσε δύο λέξεις: «Άγέλη προσφύγων». Άκόμη, ό Νίκος Κρανωτάκης, ό φιλομοναρχικός εκδότης τής έφημερίδας «Πρωινός Τύπος», τό 1933 ζητοϋσε έπιτακτικά νά έπιβληθεί στους πρόσφυγες νά φορέσουν κίτρινα περιβραχιόνια γιά νά τούς διακρίνουν καί νά τούς άποφεϋγουν οί Έλληνες!

Ή Νέα Πατρίδα

Ή τραγωδία στήν Μικρασία έφερε τήν Έλλάδα άντιμέτωπη μέ τί μεγαλύτερη πρόκληση στή νεώτερη ιστορία της. Δέν ήταν μόνο τό όνειδος τής καταστροφής οϋτε καί ή άπαγκίστρωση από τίς προαιώνιες έλληνικές έστιές. Άνέκυπτε κυρίως τό ζήτημα τής άμεσης περιθαλψης καί τής παραγωγικής έγκατάστασης τών προσφύγων.

Τό 1924 πρωθυπουργός τής χώρας εκλέγεται ό Δημοκράτης-Σοσιαλιστής Άλέξανδρος Παπαναστασίου μέ βασικά σημεια τής πολιτικής του πορείας τούς άγώνες του γιά τούς άκτιμόνες άγρότες, γιά τήν κοινωνική άσφάλιση τών έργατών καί τήν άποκατάσταση τών προσφύγων. Ίδρύεται τότε ή Έπιτροπή Άποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.) μέ οϋσιαστικό ζήτημα τήν άμεση περιθαλψη καί τήν παραγωγική έγκατάσταση έναμισι εκατομμυρίου προσφύγων, πολλοί από τούς όποίους είχαν χάσει όλα τους τά ύπάρχοντα. Τό έργο τής ΕΑΠ ήταν έξαρχής έξαιρετικά δύσκολο. Άφενός έπρεπε νά βρεθοϋν τά κατάλληλα μέρη, ώστε νά έγκατασταθοϋν οί άγρότες πρόσφυγες καί νά τούς δοθεί έπίσης κλῆρος, καθώς καί ό κατάλληλος έξοπλισμός γιά νά καλλιεργήσουν τή γῆ. Στήν ευρύτερη περιοχή τής Λάρισας έγκαταστάθηκαν 30 οικογένειες προσφύγων από τή Μάκρη καί τό Λιβίσι, στήν Λάρισα, στήν Γιάννουλη καί στό Όμορφόχωρι. Στόν Νομό Λάρισας πρόεδρος τής Ε.Α.Π. ήταν ό άείμνηστος Πλάτων Στωκίδης, Μικρασιάτης καί ό ίδιος, πού προσπάθησε μέ όλες του τίς δυνάμεις νά συμπαρασταθεί, καί νά μπει μπροστά στόν άγώνα έπιβίωσης τών προσφύγων

του Ν. Λάρισας, καί μάλιστα μέ κίνδυνο καί τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς, ὅταν ἐνθερμα διεκδίκησε καί πέτυχε νά γίνει ἡ ἐγκατάσταση τῶν Μικρασιατῶν καί Θρακιωτῶν τῆς Γιάννουλης στό σημεῖο πού εἶναι σήμερα, μέ σκοπό τήν βοήθεια τῶν προσφύγων καί τήν ἀνάπτυξη τῆς περιοχῆς. Τιμητικά γιά τήν προσφορά του δόθηκε ἀπό τόν τότε Δῆμο Γιάννουλης τό ὄνομά του σέ ἕναν δρόμο. Μετά τήν Μικρασιατική Καταστροφή, πρόσφυγες ἀπό τήν Μικρά Ἀσία καί τήν Ἀνατολική Θράκη θά ἦταν οἱ νέοι κάτοικοι τῆς Γιάννουλης, οἱ ὁποῖοι ἄρχισαν νά ἐγκαθίστανται στήν περιοχή ἀπό τό 1922 καί ἡ προσέλευσή τους ὀλοκληρώθηκε τό 1930-1931. «Γέννησαν» ἕνα νέο τόπο οἱ ξεριζωμένοι ἀπό τίς πατρογονικές τους ἐστίες. Τό 1929 πραγματοποιήθηκε ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφυγικῶν οἰκογενειῶν στόν οἰκισμό τῆς κοινότητάς μας. Μέ τήν ἀποκατάσταση παραχωρήθηκαν στούς δικαιούχους πρόσφυγες ἕνας γεωργικός κλῆρος, ἕνα οἰκόπεδο καί ἕνας λαχανόκηπος πού λεγόταν «αὐλαγᾶς». Ὁ πληθυσμός τότε τῆς Γιάννουλης ἀνερχόταν στούς 640 κατοίκους.

Ἄλλά ὥσπου νά ποῦν οἱ πρόσφυγες «Δόξα τῷ Θεῷ» ξεκίνησε ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ἡ Κατοχή, ὁ Ἐμφύλιος, οἱ πολιτικές διώξεις καί οἱ ἐξορίες. Δύσκολα χρόνια τούς περίμεναν πάλι. Ἡ ζωή ὁμως, εὐτυχῶς, τούς τράβηξε πάλι ἀπ' τό μανίκι καί τούς κάλεσε σέ δράση καί ἀγῶνα. Δούλεψαν σκληρά, ἔσπερναν καί δυό φορές τά χωράφια τους καί ἀσχολήθηκαν καί μέ ἄλλα ἐπαγγέλματα. Παντρεύτηκαν καί ἔκαναν παιδιά κι ἐγγόνια καί ἔζησαν, ἀλλά τό «γιατί» δέν ἔσβησε ποτέ ἀπό τά χεῖλη τους. Ὅταν βρίσκονταν μεταξύ τους ἔλεγαν γιά τήν χαμένη τους πατρίδα, γιά τά ἔθιμά τους, πολλά ἀπό τά ὁποῖα φέρανε στήν νέα τους πατρίδα. *Οἱ παπποῦδες σπάνια μᾶς μιλοῦσαν γιά τήν πατρίδα τους, σκόρπιες κουβέντες καί τραγούδια μαζεύαμε. Ἦταν ἕνα τραῦμα γι' αὐτούς ὁ βίαιος ἀποχωρισμός καί ἡ ταπείνωση καί τό στίγμα τῆς προσφυγιᾶς. Θυμᾶμαι χαρακτηριστικά ὅταν ἤμουν περίπου 10 ἐτῶν, στήν διάρκεια τῆς δικτατορίας, νά τούς ἀκούω νά μιλᾶνε γιά τήν πατρίδα τους, «θυμᾶσαι τότε στήν πατρίδα», καί ρωτῶντας τους ποιά εἶναι ἡ πατρίδα μας, μοῦ ἀπάντησαν «ἡ δική σου ἡ πατρίδα εἶναι ἐδῶ, ἡ δική μας εἶναι ἀπέναντι», ἐννοῶντας τή Μικρά Ἀσία. Γιατί πατρίδα μας εἶναι τά παιδικά μας χρόνια, οἱ τάφοι τῶν προγόνων μας, τά παραμῦθια μας, οἱ χοροί καί τά τραγούδια, ὁ πολιτισμός μας.*

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ-ΒΟΡΕΙΑ ΘΡΑΚΗ ΣΤΗΝ ΛΑΡΙΣΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ

Σ τις αρχές του 19ου αιώνα οι έθνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής ανάγκασαν έναν σημαντικό αριθμό Έλλινων που ζούσαν στην περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας-Βόρειας Θράκης να φύγουν από τις πατρογονικές εστίες τους, όπου ζούσαν για αιώνες, και να έρθουν πρόσφυγες στην Μπέρα Ελλάδα.

Η Ανατολική Ρωμυλία ήταν μία αυτόνομη περιοχή (βιλαέτι) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που δημιουργήθηκε το 1878 από την Συνθήκη του Βερολίνου και καταργήθηκε το 1885, οπότε ενοποιήθηκε πραξικοπηματικά με το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας, το οποίο επίσης ήταν υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνέχισε τυπικά να είναι Οθωμανική επαρχία μέχρι το 1908, οπότε η Βουλγαρία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη. Η περιοχή αντιστοιχούσε στην σημερινή νότια Βουλγαρία. Περιελάμβανε τα εδάφη μεταξύ του Αίμου, της Ροδόπης, της Στράντζας και ήταν γνωστή σε όλους τους κατοίκους της, όλων των εθνοτήτων, ως Βόρεια Θράκη. Η ονομασία Ανατολική Ρωμυλία δόθηκε στην επαρχία μετά από έπιμονη των Βρετανών αντιπροσώπων στο Συνέδριο του Βερολίνου. Στην περιοχή άνθουσε το ελληνικό στοιχείο για αιώνες, αφήνοντας το στίγμα του παντού.

Οι Βούλγαροι την εποχή της αυτονομίας, αποτελούσαν πλειοψηφία του πληθυσμού στην Ανατολική Ρωμυλία, αλλά υπήρχαν σημαντικές Τουρκικές και ελληνικές μειονότητες, με τους Έλληνες να ξεχωρίζουν κρατώντας το εμπόριο, τις μεταφορές, τις τέχνες και επιστήμες. Πρωτεύουσα της περιοχής ήταν η Φιλιππούπολη. Ο Οργανικός Νόμος της ανεξάρτητης επαρχίας έξα-

σφράλιζε ισότιμη αντιμετώπιση και συμμετοχή στην δημόσια διοίκηση, στους κατοίκους των τριών βασικών εθνοτήτων (Ελλήνων, Τούρκων και Βουλγάρων), αν και στην πράξη δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Ός επίσημες γλώσσες αναγνωρίζονταν ή τουρκική, ή ελληνική και ή βουλγαρική. Ο Όργανικός Νόμος της Ανατολικής Ρωμυλίας προέβλεπε επίσης την δημιουργία Τοπαρχίας, κάτω από την πολιτική και στρατιωτική κυριαρχία του σουλτάνου. Η Τοπαρχία θά είχε πρωτεύουσα την Φιλιππούπολη και διαιροῦνταν σε 26 επαρχίες. Πρωτεύουσες των 6 νομών όρίζονταν ή Φιλιππούπολη, τό Τατάρ Παζαρτζίκ, τό Χάσκιοι, ή Έσκι Ζαγρά, ή Σήλυμα και ή Πύργος.

*Η Έλληνική Αντιπροσωπεία
στό Συνέδριο του Βερολίνου.*

Ο σουλτάνος θά διορίζει χριστιανό γενικό διοικητή της Τοπαρχίας, μέ θητεία πέντε έτων, έπειτα από έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο Όργανικός Νόμος παραβιαζόταν συνεχώς εις βάρος των Ελλήνων. Οί τελευταίοι έκαναν άγωνα για την πιστή εφαρμογή του, από την όποία έξαρτιόταν ή επιβίωσή τους στην περιοχή. Στόν άγωνα αυτόν ό Έλληνισμός της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν μόνος, έπειδή τό ελληνικό κράτος αντιμετώπιζε πιό άμεσα προβλήματα, όπως ή καθιέρωση των συνόρων σε Ήπειρο και Θεσσαλία, αλλά και τό Κρητικό Ζήτημα, και έτσι δεν είχε την δυνατότητα νά ασχοληθεί άμεσα μέ τά δεινά των Ελλήνων της Ανατολικής Ρωμυλίας. Ταυτόχρονα, έπρεπε νά προασπίσει τά συμφέροντα του ελληνισμού στή Μακεδονία.

Η περιοχή κατοικοῦνταν από Θράκες από την αρχαιότητα και κατά τον Δεύτερο Έλληνικό Αποικισμό αποικίζονται τά παράλια του Εϋξείνου Πόντου από Πελοποννήσιους, Μεγαρείς, Αθηναίους, Ίωνες κ.λπ. Στο τέλος του βου αιώνα μ.Χ. εμφανίζονται οι Σλάβοι και μετά τον 7ο οι Βούλγαροι και κατοικούν βορείως του Δούναβη. Μετά από χρόνια αρχίζουν και κατοικούν από τον Αίμο και βόρεια. Οί Έλληνες κάτοικοι της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν συγκεντρωμένοι στα παράλια (Πύργος, Βάρνα, Άγγιάλο, Μεσμβρία, Σωζόπολη κ.λπ.), όπου άποτελοῦσαν σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, καθώς και σε όρισμένες πόλεις στο έσωτερικό, όπως στην Φιλιππούπολη, Στενήμαχο, Καβακλί. Υπήρχαν περιοχές όπως στο Καβακλί και στα χωριά του, στην Βάρνα και σε πόλεις των παραλίων του Εϋξείνου Πόντου, οι κάτοικοι των όποίων ήταν άμγως ή, κυρίως, Έλληνες.

Οί περισσότερες ελληνικές κοινότητες της Ανατολικής Ρωμυλίας-Βόρειας Θράκης, αλλά και της υπόλοιπης Βουλγαρίας, είχαν πολλές φιλεκπαιδευτικές αδελφότητες και άλλους πολιτιστικούς συλλόγους, μεγαλοπρεπείς ναούς και σχολεία, καθώς και ευαγή ιδρύματα, τά όποια συντηρούσανε οί ίδιοι, μέσω τών κοινοτήτων. Οί Έλληνες σέ όλη τήν Θράκη αποτελούσαν παράγοντα έκπολιτιστικό και μορφωτικό γιά όλους τούς λαούς, μέ τούς όποίους ζούσαν μαζί στόν ίδιο χώρο. Ο έλληνισμός μεγαλούργησε γιά αιώνες, τόσο στό έμπόριο, όσο και στόν πολιτισμό και στήν εκπαίδευση.

Στίς 6 Σεπτεμβρίου 1885, Βούλγαροι έθνικιστές της Ανατολικής Ρωμυλίας όργάνωσαν πραξικόπημα έναντίον της όθωμανικής κυριαρχίας και κήρυσαν τήν ένωση της έπαρχίας μέ τό Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας. Η Τουρκία δέν άντέδρασε, έπειδή τήν θεωρούσε ήδη χαμένη, αλλά ή Ρωσία εκδήλωσε τήν αντίθεσή της στήν ένέργεια της Βουλγαρίας, μέ διπλωματικές ανακοινώσεις, χωρίς όμως νά άντιδράσει στρατιωτικά. Η Σερβία και ή Ελλάδα διαμαρτυρήθηκαν γιά τήν παραβίαση της Συνθήκης του Βερολίνου. Η Ελλάδα κήρυξε γενική έπιστράτευση, άντιδρώντας στήν βουλγαρική προκλητικότητα, αλλά τόν Απρίλιο του 1886 οί στόλοι πέντε ευρωπαϊκών Δυνάμεων, απέκλεισαν τά λιμάνια της Ελλάδας, αναγκάζοντάς την έπίσημα τουλάχιστον, νά μή μπορεί νά βοηθήσει. Η άνήμπορη οικονομικά και στρατιωτικά Ελλάδα δέν μπόρεσε νά βοηθήσει τούς όμογενείς στήν Ανατολική Ρωμυλία. Η Σερβία κήρυξε πόλεμο έναντίον της Βουλγαρίας στίς 14 Νοεμβρίου 1885 μέ τήν απαίτηση νά της παραχωρηθεί ένα κομμάτι της Ανατολικής Ρωμυλίας, αλλά ήττήθηκε στήν μάχη της Σλίβνιτσα (17-19 Νοεμβρίου). Ο βουλγαρικός στρατός προέλασε στήν Σερβία και τελικά συμφωνήθηκε ανακωχή, όταν ή Αυστροουγγαρία απείλησε νά μπει στόν πόλεμο στό πλευρό της Σερβίας. Μετά τόν πόλεμο, ή Συνθήκη του Βουκουρεστίου (3 Μαρτίου 1886) έπανέφερε τά προπολεμικά σερβοβουλγαρικά σύνορα και άφησε τήν Ανατολική Ρωμυλία και τήν Βουλγαρία ένωμένες.

Η Υψηλή Πύλη αναγνώρισε τήν νέα κατάσταση μέ τήν Συμφωνία του Τόπχανε στίς 24 Μαρτίου 1886. Μέ τήν Πράξη του Τόπχανε ό σουλτάνος διόρισε τόν Πρίγκιπα της Βουλγαρίας ως Γενικό Κυβερνήτη της Ανατολικής Ρωμυλίας και διατηρώντας έτσι τήν έπίσημη διάκριση μεταξύ του Πριγκιπάτου της Βουλγαρίας και της Ανατολικής Ρωμυλίας και τηρώντας τό γραμμα της Συνθήκης του Βερολίνου. Η ένωση μεταξύ του Πριγκιπάτου της Βουλγαρίας και της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν πλέον σαφές μέ τήν επικρατούσα γεωπολιτική κατάσταση ότι ήταν δεδομένη και δέν θά μπορούσε νά αλλάξει.

Μετά τόν Σεπτέμβριο του 1885 και τήν προσάρτηση της έπαρχίας στό

Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας άρχισαν οί διωγμοί τών Έλλήνων καί τής Έλληνικῆς Όρθόδοξης Έκκλησίας πού ύπαγόταν στό Οίκουμενικό Πατριαρχείο. Μέ τόν νόμο «Περί Δημoσίας Έκπαιδεύσεως» τοῦ 1891, οί Βούλγαροι τό 1906 κατήργησαν τά έλληνικά σχολεία καί έγκατέστησαν Βούλγαρους δασκάλους. Στήν έδρα τής Έλληνικῆς Μητρόπολης τής Φιλιππούπολης καί άλλων πόλεων έγκαταστάθηκαν Βούλγαροι Μητροπολίτες. Οί Έλληνες δημόσιοι λειτουργοί απομακρύνονται από τήν δημόσια διοίκηση καί οί Βούλγαροι άπαιτοῦν από τόν έλληνικό πληθυσμό νά διπλώσει βουλγαρική καταγωγή καί νά ύπαχθει εκκλησιαστικά στήν Έξαρχία. Μετακινούνται βουλγαρικοί πληθυσμοί σέ περιοχές μέ άμυγῶς ἢ σέ πλειοψηφία μέ έλληνικό πληθυσμό. Οί Έλληνικές Κοινότητες καταργούνται καί ἡ περιουσία τους περιέρχεται στό Βουλγαρικό Δημόσιο. Οί αυθαιρεσίες σέ βάρος τών Έλλήνων εἶναι καθημερινό φαινόμενο. Έπιβλήθηκαν δυσβάστακτοι φόροι στους Έλληνες τής Βόρειας Θράκης μέ σκοπό τήν έξουθένωση τής οικονομικῆς άντοχῆς τους, ενώ διευκόλυναν καί ενθάρρυναν μέ κάθε τρόπο τήν μετανάστευση βουλγαρικῶν πληθυσμῶν στά παράλια, στά έλληνικά αστικά κέντρα τοῦ Εὔξεινου Πόντου καί έξαπέλυσαν ὀξύτατες έπιθέσεις κατά τών Έλλήνων διά μέσου τοῦ Τύπου. Οί Βούλγαροι μεθοδευμένα άρχισαν νά έξοντώνουν τό έλληνικό στοιχείο. Τά μέτρα πού πάρθηκαν μετά τό 1885 από τό βουλγαρικό κράτος, στόχευαν μέ μαθηματική ακρίβεια στήν συστηματική φυλετική άφομοίωση καί στόν άφανισμό τοῦ έλληνικοῦ στοιχείου τής Βόρειας Θράκης. Ἡ έλληνική ἦττα στόν πόλεμο τοῦ 1897 συνέβαλε στήν αύξηση τών βουλγαρικῶν ενεργειῶν εναντίον τών Έλλήνων.

Οί συνεχεις διαμαρτυρίες καί τά ύπομνήματα τών Έλλήνων τής Ανατολικῆς Ρωμυλίας, πρὸς τίς Μεγάλες Δυνάμεις, τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο, τίς έλληνικές κυβερνήσεις καί τήν Πύλη, δέν έφεραν κανένα οὔσιαστικό αποτέλεσμα. Οί Βούλγαροι συνέχισαν μεθοδικά τήν προσπάθεια έξόντωσης τοῦ έλληνισμοῦ τής Ανατολικῆς Ρωμυλίας.

Τόν Άπρίλιο τοῦ 1885, ξέσπασαν ταραχές στήν Φιλιππούπολη. Άφορμή ἦταν ἡ απόφαση τών Έλλήνων νά γιορτάσουν πανηγυρικά τήν ὀνομαστική εορτή τοῦ βασιλιᾶ τής Ελλάδας Γεωργίου Α΄. Προσπάθησαν μέ τόν τρόπο αυτό νά δείξουν τήν παρουσία τους. Ὁ σημαιοστολισμός τών έλληνικῶν σπιτιῶν ενόχλησε τούς Βούλγαρους. Ξέσπασαν σοβαρά έπεισόδια.

Οί Βούλγαροι έσκιζαν καί κατέβαζαν τίς έλληνικές σημαίες. Ξεφτασαν στό σημείο νά πολιορκήσουν τήν Μητρόπολη καί νά άπειλοῦν τούς Έλληνες μέ τά όπλα. Καταστρέφεται καί λεπλατείται οτιδήποτε έλληνικό, σπίτια, καταστήματα, ιδρύματα. Ἡ Χωροφυλακή καί ὁ Στρατός συνέλαβαν πολλούς

Ἕλληνες τῶν ὁποίων οἱ περιορισίες καταστράφηκαν ἀπό τόν ὄχλο καί τούς ὀδήγησαν στίς φυλακές, χωρίς ὅμως νά τιμωρήσουν τούς θύτες.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1906 ξέσπασαν οἱ ἀνθελληνικοὶ διωγμοὶ στά κυριότερα ἑλληνικά ἀστικά κέντρα τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Στενιμάχου, τοῦ Πύργου, τῆς Βάρνας (ἀντίστοιχων μέ αὐτῶν τῶν Σεπτεμβριανῶν στήν Κωνσταντινούπολη τό 1955), πού κορυφώθηκαν μέ τήν καταστροφή τῆς Ἀγχιάλου.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Ἀγχιάλου, ὅταν πληροφορηθήκαν τούς βανδαλισμούς τῶν Βουλγάρων κομιτατζίδων, τούς ὁποίους ἐνίσχυαν καί ὑποστήριζε ἐπίσημα πλέον ἡ βουλγαρική κυβέρνησις, καί, βλέποντας τήν ἀδιαφορία τῶν ἐγγυητριῶν τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων γιά τά πρωτοφανῆ καί πρωτάκουστα αὐτά ἐγκλήματα τῶν Βουλγάρων, ἀποφάσισαν νά προστατεύσουν μόνοι τους τήν ζωή καί περιουσία τους. Προσπάθισαν νά ἐξοπλιστοῦν προκειμένου νά ἀντιμετωπίσουν τούς Βούλγαρους ἐπιδρομεῖς. Οἱ βουλγαρικές Ἀρχές ὄχι μόνο δέν ἀνταποκρίθηκαν στίς ἐκκλήσεις τῶν Ἑλλήνων νά προστατεύσουν τήν πόλιν, ἀλλά προσπάθισαν μέ δόλιο τρόπο νά ἐξουδετερώσουν τήν ὀργανωμένη ἄμυνα τῶν Ἀγχιαιτῶν. Ὁ Βούλγαρος νομάρχης διέταξε τήν ἀντικατάστασι τῆς τοπικῆς φρουρᾶς πού ἀποτελοῦσαν Ἀγχιαλίτες, μέ βουλγαρικό στρατό, μέ πρόσχημα τήν καλύτερη φύλαξι τῆς πόλης ἀπό τούς κομιτατζήδες. Τά μεσάνυχτα τοῦ Σαββάτου πρὸς τήν Κυριακή, 30 Ἰουλίου 1906, ὁ Ἕλληνας Δῆμαρχος τῆς Ἀγχιάλου ἔλαβε ἀπό ἔμπιστο συνεργάτη του, τηλεγράφημα ἀπό τόν Πύργο, ὅτι περισσότεροι ἀπό διακόσιοι διαδιλωτές, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν στρατιωτικό ὄπλισμό, κατευθύνονται στήν Ἀγχιάλο γιά νά τήν καταστρέψουν.

Ὁ ὄχλος ξημερώματα τῆς 30ῆς Ἰουλίου ἔφτασε ἀνενόητος στήν πόλιν ἀφοῦ ἡ στρατιωτικὴ φρουρὰ ἀποχώρησε, μέ τήν δικαιολογία τῆς προστασίας τῆς ζωῆς τῶν μελῶν της, ἂν καί ἦταν πολυπληθέστερη, ἀλλά καί καλύτερα ὀπλισμένη.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἀμύνθηκαν μέ ὅσα μέσα διέθεταν μέσα στήν κόλασι τῶν ἐμπρησμῶν, ἀνατινάξεων κτιρίων καί ἐκρήξεων. Στίς πρώτες ἀπόπειρες οἱ ἀμυνόμενοι κάτοικοι ἀπώθησαν τούς πάνοπλους κομιτατζήδες. Στήν τρίτη ἔφοδο τῶν Βουλγάρων, ἐνῶ αὐτοὶ ἦταν ἔτοιμοι νά ὑποχωρήσουν, λόγῳ τῆς ἄμυνας τῶν Ἑλλήνων, ἐμφανίστηκε ἡ βουλγαρική Χωροφυλακή, ἡ ὁποία προσπάθισε νά ἐπιβάλει τήν τάξι, ἀλλά στήν πραγματικότητα παρέδωσε τήν πόλιν στοὺς κομιτατζήδες. Ἡ Ἀγχιάλος παραδόθηκε στίς φλόγες καί οἱ Βούλγαροι ἐπιδρομεῖς, ἀφοῦ διέπραξαν λεηλασίες, ἐμπρησμούς, φόνους καί σφαγές τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Ἀγχιάλου, ἐπιδόθηκαν σέ ὀλοσχερῆ καταστροφή

της πόλης. Πρωτεύων στόχος υπήρξε τό Μητροπολιτικό Μέγαρο, όπου διέμενε ό Έλληνας Μητροπολίτης Άγγιάλου, πού οί κάτοικοι προσπαθήσαν νά προστατέψουν από τό μένος τών επιδρομέων, οί όποιοι τόν άναζητούσαν γιά νά τόν κάψουν ζωντανό.

Όσοι Έλληνες γλίτωσαν από τήν τρομερή πυρκαγιά πού κατέστρεψε τήν πόλη, κατέφυγαν στήν περιοχή τών άλυκων και από εκεί μέ βάρκες διασώθηκαν στό τουρκικό έδαφος, στήν Άνατολική Θράκη, στήν Κωνσταντινούπολη, σέ πόλεις της Μικράς Άσίας, άκόμη και στήν Αίγυπτο, ενώ άλλοι κατευθύνθηκαν στόν Πύργο, στήν Μεσημβρία και στήν Σωζόπολη, από όπου άναχώρησαν μέ άτμόπλοια γιά τήν Ελλάδα ή σέ άλλες χώρες.

Η βουλγαρική κυβέρνηση, αντί νά προστατεύσει τά θύματα, πήρε νέα μέτρα γιά τήν όριστική άπαγόρευση της λειτουργίας τών έλληνικων σχολείων σέ όλη τήν Άνατολική Ρωμυλία και ύποδαύλισε τίς συνεχιζόμενες καταπιέσεις τών Έλλήνων κατοίκων, οί όποιοι εκβιάζονταν μέ τήν άπειλή της καταστροφής τών περιουσιών τους, γιά νά παραχωρούν μέ τήν θέλησή τους τίς έλληνικές εκκλησίες και τά πολυάριθμα έλληνικά φιλανθρωπικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Όλα τά παραπάνω όδήγησαν αρκετές χιλιάδες Έλληνες από πολλές περιοχές της Άνατολικής Ρωμυλίας, νά προσπαθούν νά φύγουν γιά τήν Ελλάδα αλλά και σέ πόλεις άλλων χωρών, όπου ζούσε έλληνικός πληθυσμός (Ρουμανία, Όδησσό, Μαριούπολη, Κωνσταντινούπολη, Πόντο κ.λ.π). Στήν αρχή οί βουλγαρικές Άρχές άφηναν τούς Έλληνες νά φύγουν άνενόχλητοι. Άρκετοί από τούς πρόσφυγες αυτης της περιόδου μπόρεσαν νά εκποιήσουν τμήμα της περιουσίας τους στήν πατρίδα τους, προκειμένου νά ξεκινήσουν τί νέα τους ζωή στή νέα πατρίδα. Συντόνιζαν τήν φυγή τους κατά ομάδες γιά νά άλληλοπροστατεύονται, μέ ίδια μέσα, μέσω τών λιμανιών της Μαύρης Θάλασσας, νοικιάζοντας πλοία γιά νά τούς φέρουν σέ έλληνικά λιμάνια. Σύντομα όμως οί βουλγαρικές Άρχές άπαγόρευσαν τήν μετακίνηση και ζητούσαν ύπέρογκα ποσά ως φόρο, προκειμένου νά επιτρέψουν τόν απόπλου τών πλοίων. Τό μεγαλύτερο κύμα προσφύγων έφυγε μετά τήν συνθήκη του Νιεγύ τό 1919 μέ τήν όποία προβλεπόταν «έκούσια μετανάστευση». Έτσι όνόμασαν τόν ξεριζωμό τών Έλλήνων από τίς πατρογονικές έστίες του. Έκούσια μετανάστευση. Οί πρόγονοί μας αναγκάστηκαν νά πάρουν τόν δρόμο της προσφυγιάς γιά τήν «Μητέρα Ελλάδα», λέγοντας στα παιδιά τους «Ντά ξέρ'ς πόθιν έρиси, ξέρ'ς και πού παέν'ς» (Άν ξέρεις από πού προέρχεσαι, ξέρεις και πού πηγαίνεις).

Μεταξύ 1903 και 1906 έφτασαν στήν περιοχή της Λάρισας περίπου 240

οικογένειες από τήν Φιλιππούπολη καί τήν Στενίμαχο. Οί περισσότερες μετακινήθηκαν πρὸς τήν Ἀθήνα καί ἄλλα ἀστικά κέντρα ἐπειδή ἦταν συνηθισμένοι σέ ἀστικό περιβάλλον μέ ἕναν ἄλλο τρόπο ζωῆς. Οί περισσότεροι πρόσφυγες αὐτῆς τῆς περιόδου ἦταν μορφωμένοι, ἔμποροι, βιοτέχνες καί ἐπαγγελματίες. Ἡ Φιλιππούπολη τότε ἦταν ἕνα λασποχώρι, σχεδόν δύο χιλιόμετρα ἀπὸ τήν πόλη τῆς Λάρισας, τήν ὁποία διέσχιζαν δύο χάντακες. Στὴν Φιλιππούπολη καί στὴν πόλη τῆς Λάρισας παρέμειναν περίπου σαράντα πέντε οικογένειες ἀπὸ τίς διακοσίες σαράντα πύ πρωτοῦρθαν ἀπὸ τήν Ἀνατολική Ρωμυλία.

*Πρόσφυγες
ἀπὸ τήν Ἀνατολική Ρωμυλία.*

Στά μέσα του 1906 καί μετὰ τὰ γεγονότα τῆς Ἀγχιάλου, ἦρθαν περίπου 180 μέ 200 οικογένειες ἀπὸ τήν περιοχή τοῦ Καβακλί καί τῶν χωριῶν τοῦ (Καρυές, Συναπλί, Μικρό Μοναστήρι, Τάς-Τεπέ, κ.ἄ.) μετὰ ἀπὸ τήν περιπλάνησίν τους σέ ἀρκετές περιοχές τῆς Ἑλλάδας, ἀνάλογα τοῦ λυμανιοῦ τοῦ ἀποβιβάστηκαν, καί τελικά ἐγκαταστάθηκαν στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς Λάρισας σέ προσωρινά καταλύματα.

Τό 1907 ἐγκαινιάζεται ὁ συνοικισμός τῆς Νέας Φιλιππούπολης καί ἐγκαθίστανται σέ αὐτόν περίπου διακοσίες σαράντα οικογένειες προσφύγων, στὴν πλειοψηφία τους ἀγρότες. Πρῶτο μέλημα τους μετὰ τήν ἐγκατάσταση στά σπίτια πού παραχώρησε ἡ Πολιτεία, ἦταν νά κατασκευάσουν πλινθόκτιστο ναό ἀφιερωμένο στὴν Ἁγία Τριάδα, σέ ἀνάμνηση τῆς ἐκκλησίας τοῦ ὁμώνυμου μοναστηριοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδας στό Καβακλί τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἀφοῦ ἡ πλειονότητα τῶν προσφύγων τοῦ δευτέρου κύματος ἦρθε ἀπὸ αὐτή τήν περιοχή. Στὴν ἀρχή ἡ ἐκκλησία δέν εἶχε καμπαναριό καί ἀντὶ γιὰ καμπάνα χρησιμοποιοῦσαν ἕνα κομμάτι μέταλλο, ἀπὸ μεγάλο ὑνί, τό ὁποῖο χτυποῦσαν μέ σφυρί. Τό 1934 κατασκευάστηκε τουβλόχτιστο καμπαναριό.

Μέ τήν ἐγκατάστασίν τους στή Φιλιππούπολη ἀρχίζει ὁ ἀγώνας γιὰ τήν νέα τους ζωή στὴν μιτέρα Ἑλλάδα. Ἐργάζονται στά χωράφια πού τοὺς παραχώρησε ἡ Πολιτεία ἔναντι τιμίματος, καλλιεργώντας σιτηρά, ὄσπρια, ἀμπέλια καί

Ἡ ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ
Τῆς Νέας Φιλιππουπόλεως

Μετὰ τῆς θεώσεως ἐπιθετικότητος καὶ μεγαλοπρεπειᾶς ἄνευ τοῦ πρῶτου ἀποτέρου ἐν τῷ ἔθνει τῆς παλαιᾶς μετ' ἐθνικοῦ κλίματος "Ἄκ-Σαράντα ἡ Μετέωρος τῆς Νέας Φιλιππουπόλεως, ἀπὸ τῆς Ἀ. Σ. τοῦ Ἐπισκόπου καὶ κ. Ἀρβέρτου.

Ἐπεὶ τῆς ἐπιπέδου καὶ τῆς πείρας ἡ Υπουργικὴ τοῦ Οἰκονομικοῦ καὶ Στρατιωτικοῦ, ἡ Ἀ. Σ. ἡ Μουσουλμανικὴ Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοι τῆς πόλεως καὶ, οἱ βουλευταὶ τῆς ἐπιπέδου καὶ καὶ πᾶσις ἔθνος, τῶν προσφύγων ὁμοσπονδισμένων μετὰ ἄλλοις.

Ἐν τῇ Νέᾳ Φιλιππουπόλει τὰ κτίσματα 200 οἰκίας, κατὰ τὸ καπορτιστὴν σχέδιον.

*Ἀπὸ τήν ἐφημερίδα
ΜΙΚΡΑ τῆς
Λάρισας.*

δημιουργοῦν λαχανόκηπους μέ ὀνομαστά προϊόντα. Οἱ Φιλιππουπολίτες ἀμπελουργοὶ φημίζονται γιά τήν πατροπαράδοτη παρασκευή τῶν κρασιῶν καί τσίπουρου, συνταγή πού ἔφεραν ἀπό τήν ἀλυσιμόνητη Πατρίδα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Πάρα πολλές οἰκογένειες ἔφεραν ἀπό τήν πατρίδα κλιματόβεργες γιά νά φτιάξουν ἀμπέλια, ὅπως καί σπόρια λάχανου καί μισχοσίταρου (τσεμένι) γιά νά παρασκευάζουν τά παραδοσιακά φαγητά.

Ἐγκαίνια καμπαναριοῦ Ἁγίας Τριάδος Φιλιππούπολης.

Οἱ πρόσφυγες ἀλλά καί οἱ ἀπόγονοί τους στήν Φιλιππούπολη, γιορτάζουν ἀδιαλείπτως δύο γιορτές. Τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τοῦ Ἁγίου Τρύφωνα, προστάτη τῶν ἀμπελουργῶν καί τῶν μπαξεβάνηδων. Οἱ ἀπόγονοι τῶν προσφύγων ἔκτισαν ναό, στό ὄνομα τοῦ Ἁγίου στήν περιοχή Παλιοχώρι, κέντρο ἄλλοτε ἀλλά καί σήμερα τῶν γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων, δίπλα στό παλιό μαγκανοπήγαδο, μέ τό ὁποῖο πότιζαν τά χωράφια τους οἱ πρόσφυγες. Τιμοῦν μέχρι καί σήμερα τοὺς προγόνους τους, σέ μιά ἰδιαίτερη μέρα, τό Σάββατο, πρὶν τόν Ἅγιο Δημήτριο, ὡς Ψυχοσάββατο, κάνοντας κόλλυβα καί διαβάζοντας τρισάγιο γιά τήν ἀνάπαυση τῶν ψυχῶν τους. Τά παλιά χρόνια, οἱ γυναῖκες μετά τήν ἐκκλησία, μοίραζαν φαγητά καί γλυκά σέ ἀναξιοπαθοῦντες γειτόνους.

Μέσα στόν μεγάλο ἀγῶνα γιά τήν ἐπιβίωσή τους στήν «νέα» τους πατρίδα, δέν ξέχασαν τά ἦθη καί τά ἔθιμά τους, τά ὁποῖα ἐνέταξαν ὡς ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ζωῆς, τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ὑπαρξῆς τους, μέ ἀποτελεσμα τήν

Ἐορτή Ἁγίου Τρύφωνα.

Ἐορτασμός Ἁγίας Τριάδας.

*Ήμέρα Τιμής καί Μνήμης
των Προγόνων.*

*Αναβίωση Έθιμου Ρουμπάνας
(Σάββατο του Λαζάρου).*

διατήρηση μεγάλου μέρους του πολιτισμού καί των παραδόσεών τους ως καί σήμερα.

Έκτός από τίν Λάρισα καί τίν Φιλιππούπολη, στον νομό Λάρισας πρόσφυγες από τίν Ανατολική Ρωμυλία-Βόρεια Θράκη εγκαταστάθηκαν καί στίς περιοχές Κοιλάδα, Νέες Καρυές, Δίλοφο, Νέα Λεύκη, Μεγάλο Μοναστήρι, Άγία Σοφία Τυρνάβου, Νάματα, Δίμπτρα Άγιᾶς, Άετόλοφο Άγιᾶς, Σέχι (Ρεματιά) Φαρσάλων, Ναρθάκι Φαρσάλων, Πολυνέρι.

Μέ απόφαση τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, τίν 7η Ἰουλίου 2022, καθιερώθηκε ἡ 6η Ἀπριλίου ὡς Ἡμέρα Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Ἑλληνική Πολιτεία ἔκανε δεκτό τό ἀπό πολλά χρόνια αἴτημα τῶν ἀπανταχοῦ Θρακῶν, νά καθιερωθεῖ Ἡμέρα Μνήμης τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ καθιέρωση τῆς Ἡμέρας Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ συμβάλλει στήν διαφύλαξη τῆς ιστορικῆς μνήμης καί κάνει εὐρύτερα γνωστό ἕνα ιστορικά ἐπιβεβαιωμένο γεγονός, αὐτό τῆς συστηματικῆς ἐξόντωσης τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης καί εἰδικά γιά ἡμᾶς, τούς Ἑλληνες τῆς Ανατολικῆς Ρωμυλίας-Βόρειας Θράκης.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ –
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΛΑΡΙΣΗΣ

ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΟΠΛΟ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΛΗΘΗ

Όσο περνούν τά χρόνια, τόσο περισσότερο μετανιώνω πού δέν μπορέσα νά μάθω όλα όσα θά ήθελα από τόν παππού καί τί γιαγιά μου. Από τίν άλλη, σκέφτομαι ότι μεγαλώνοντας μεγάλωσαν καί οί άπορίες μου καί τά ερωτήματα έγιναν πίο πολλά, αλλά τώρα δυστυχώς δέν μπορώ νά έχω τίς άπαντήσεις γιά νά κατανοήσω πώς αίσθάνονταν όλοι αύτοί οί άνθρωποι πού άναγκάστηκαν νά φύγουν από τόν τόπο τους.

Ό Ξεριζωμός...

Ό Μικρασιατική Καταστροφή υπήρξε μιά έλληνική τραγωδία, ίσως μοναδική στήν ιστορία του έλληνικού έθνους. Τό 1922 άποτελεί τίν τραγική ολοκλήρωση 3,5 χιλιάδων χρόνων ιστορίας. Έλαβε τέλος μιά διαδρομή του έλληνισμού στή Μεσόγειο καί τί Μαύρη Θάλασσα. Ό τελευταία του άναλαμπή θά παρατηρηθεί λίγο πριν τό τέλος, τόν 17ο αιώνα καί μετά. Οί ίδιοι οί Έλληνες εγκαινιάζουν τίς έθνικές επαναστάσεις στήν περιοχή. Παρ' όλο πού ό Έλληνισμός τίς διασποράς θά επιχειρήσει μιά παμβαλκανική επανάσταση υπό τίν ήγεμονία των Έλλίνων (άπό τόν Ρίγα Φεραίο ως τί Φιλική Έταιρεία καί τόν Όψηλάντη), στό τέλος δέν θά μείνει παρά ή έλληνική-έλλαδική επανάσταση του Μωριά καί τίς Ρούμελης. Μέ τίν δημιουργία του έλλαδικού κράτους θά επιταχυνθεί ή έθνογένεση σέ όλη τίν περιοχή τίς Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, πού έμελλε τελικά νά όδηγήσει σέ συρρίκνωση του έλληνισμού.

Μετά τό 1922 καί όσα προηγήθηκαν καί άκολούθησαν μέ τό ξερίζωμα των Έλλίνων (Μικρά Άσία, Άνατολική Ρωμυλία, Άνατολική Θράκη, Κωνσταντι-

νούπολη, Αίγυπτος, Σ. Ένωση) ό ευρύτερος έλληνισμός μεταβλήθηκε σέ πληθυσμό «προσφύγων» στόν έλλαδικό χώρο. Ξεριζωμένοι από τόν τόπο τους χρειάστηκαν τουλάχιστον μιά γενιά (τήν δεύτερη) γιά νά μπορέσουν νά ξαναδημιουργήσουν σπίτια, νέους δεσμούς και έπιρροή μέχρι τήν ένσωμάτωσή τους στήν σημερινή Έλλάδα.

Οί πληθυσμοί τών Μικρασιατικών Κοινοτήτων μετά τό 1922 άνέπτυξαν μιά νέα αντίληψη γι' αυτό που όριζαν ως πατρίδα. Ό ξεριζωμός από τίς πατρογονικές έστίες προκάλεσε στήν πρώτη γενιά προσφύγων κενό ταυτότητας, τό όποιο προσπάθησαν νά αναπληρώσουν μέσα από τήν χρήση τής μνήμης. Ό μνήμη βοήθησε στήν έτσι κι άλλως δύσκολη προσαρμογή τους στους χώρους ύποδοχής και όδήγησε σταδιακά στήν διαμόρφωση μιās συλλογικής προσφυγικής ταυτότητας. Οί διαλυμένες κοινότητες, οί χαμένες πατρίδες γιά τούς πρόσφυγες τής πρώτης γενιάς, απέκτησαν φαντασική ύπόσταση στή συνείδησή τους μέ γενικές αναφορές στή πατρίδα (ή πατρίδα γιά αυτούς ήταν τά χρώματα, οί άνθρωποι, οί μυρωδιές τής Μικράς Ασίας). Ό ταυτότητα τών προσφύγων κατοχυρώθηκε ως πολιτισμική ιδιαιτερότητα μέσα από τήν αντιπαράθεση μέ τίς τοπικές κοινωνίες.

Έχοντας ιδιαίτερα άνεπτυγμένη τήν αίσθηση του διαφορετικού σέ σχέση μέ τήν τοπική κοινωνία συγκρότησαν αυτή τήν ταυτότητα μέσα από τήν αλληλεπίδραση του «έμεις» και «αυτοί» (θάνατοι γηγενών 5, θάνατοι προσφύγων 25 κ.λπ.). Τίς νέες κοινότητες, τά χωριά, τίς πόλεις τους, τούς Συλλόγους τούς βάφτισαν μέ τό όνομα τής πατρίδας. Έτσι ό τόπος ταυτίστηκε μέ τούς ανθρώπους, καθώς οί άνθρωποι έμαθαν νά τόν κουβαλοϋν μαζί τους όπου κι άν πāνε. Ό όνομασία τών οικισμών, π.χ. Νέα Φιλαδέλφεια, παραπέμπει στήν χαμένη πατρίδα και στή μνήμη τών χωριών της. Αυτό τό «Νέα», Νέα Άρτάκη, Νέα Σμύρνη κ.λπ. εκφράζει τό νέο που δημιουργείται, τήν νέα ζωή που αρχίζει, αλλά ή ταυτόχρονη αναφορά σέ δύο τόπους, στό χθές και στό σήμερα, δηλώνει τήν διάσπαση τής σχέσης τους μέ τόν χώρο, τήν ρήξη τής έντοσιότητας, που προκαλεί ένα κενό ταυτότητας.

Ό άνάμνηση τής ζωής στήν Μικρασία (ή καθημερινότητα του κάθε νοικοκυριου, ή ταυτότητα του φαγητου, ή άνάμνηση τής μουσικής και του χορου) θά βοηθήσει στήν όργάνωση τής ζωής στον νέο προσφυγικό οικισμό, ιδιαίτερα τά πρώτα δύσκολα χρόνια τής εγκατάστασης. Άνάλογο ρόλο έπαιξε και τό στήσιμο του γλεντιου στήν πλατεία του χωριου, ή όποία μαζί μέ τό σχολείο και τήν εκκλησία αποτελοϋσαν τούς πρώτους τόπους μνημόνευσης στον οικισμό.

Στά μεγάλα κέντρα θα ακολουθήσει η δημιουργία των πρώτων Συλλόγων με κύριο μέλημα την υποβοήθηση των κοινοτικών Άρχων στην καταγραφή και την οικιστική αποκατάσταση των προσφύγων, καθώς μέχρι το 1930 αυτή δεν έχει επιτευχθεί.

Ή αντιμετώπιση τών προσφύγων

Στην Ελλάδα εγκαταστάθηκαν περί τούς 1.500.000 πρόσφυγες. Οί 400.000 περίπου προέρχονταν από τον μικρασιατικό Πόντο, οί 250.000 από την Ανατολική Θράκη και οί υπόλοιποι από την Δυτική Μικρά Άσία και την Καππαδοκία (οί τελευταίοι με την ανταλλαγή τών πληθυσμών). Οί πρόσφυγες πού θα φτάσουν έδω θα συναντήσουν ένα έχθρικό και απόλυτα ρατσιστικό περιβάλλον. Ή άφιξη τους ώφέλησε την έλληνική οικονομία, αν και όχι τούς ίδιους τούς πρόσφυγες (ένισχυσαν έθνολογικά την Μακεδονία, φθηνά εργατικά χέρια, τεχνογνωσία). Τό περιβάλλον αυτό τό είχαν βιώσει από την πρώτη προσφυγιά (1914-1918), όταν είχαν καταφύγει στην Ελλάδα για νά σωθοϋν από την Γενοκτονία τών Νεοτούρκων.

Κομβικό σημείο για την σχέση τών προσφύγων με τό έλλαδικό πολιτικό σύστημα θα είναι η υπογραφή τής «Έλληνοτουρκικής συνθήκης φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας» από τούς Βενιζέλο και Κεμάλ. Ό μεσολαβητής γι' αυτή την εξέλιξη ήταν ό Ίταλός δικτάτορας Μουσολίνι. Ό Έλ. Βενιζέλος θα υπογράψει τό 1930 την «Συνθήκη», παρά την έντονη αντίδραση τών προσφύγων, τούς όποιους απείλησε με διώξεις, με τό γνωστό Ίδιώνυμο. Μέ την έλληνοτουρκική Συνθήκη τής Άγκυρας τοϋ 1930 αντιμετωπιζονταν όλες οί εκκρεμότητες μεταξύ των δύο χωρών και παραχωροϋνταν όριστικά οί περιουσίες τών προσφύγων στό νέο τουρκικό κράτος, αφού πρώτα εξισώνονταν με τίς μουσουλμανικές περιουσίες πού εγκατέλειψαν οί μουσουλμάνοι ανταλλάξιμοι στην Ελλάδα.

Τό ζήτημα αυτό παραμένει άνοιχτό μέχρι σήμερα, καθώς στό όνομα τής αποκατάστασης τών προσφύγων δαπανήθηκαν πολλά έκατομμύρια δρχ. τά όποια δεν έφτασαν ποτέ στους δικαιούχους (ανταλλάξιμα, αποζημιώσεις κ.λπ.). Ή επικρατούσα από τότε πολιτική τής μη διατάραξης τών σχέσεων τής Ελλάδας με την Τουρκία (πάντα προς όφελος τής γείτονος) θα επικρατήσει σε όλο τό πολιτικό σύστημα.

Ό πολιτικός προσανατολισμός τών προσφύγων έπαιξε επίσης καθοριστικό

ρόλο σπίν μί αναγνώριση τοῦ 1922 ὡς τοῦ σημαντικότερου στοιχείου γιά τήν διαμόρφωση τῆς νεότερης ἑλληνικῆς ταυτότητας. Σέ ὁλόκληρη τήν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου οἱ προσφυγικοί πληθυσμοί θά εἶναι σπίν πλειοψηφία τους βενιζελικοί, ἐνῶ μετὰ τήν Κατοχή θά περάσουν στό ΕΑΜ. Οἱ προσφυγικοί συνοικισμοί τῆς Ἀθῆνας, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Βόλου, τῆς Πάτρας, τῆς Καβάλας θά ἀποτελέσουν τήν ἐκλογική βάση τοῦ ΚΚΕ καί θά ἀναδείξουν τήν παραδοσιακή Ἀριστερά σέ πρώτη πολιτική στίς περιοχές τους. Μικρασιᾶτες, Πόντιοι καί Κωνσταντινουπολίτες βρίσκονται ἀποκλεισμένοι ἀπό τόν κρατικό μηχανισμό (δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀστυνομία, στρατός). Μετὰ τό 1961 θά συμβάλουν ἀποφασιστικά στή διαμόρφωση τοῦ πολιτικοῦ στρατοπέδου τῆς Κεντροαριστερᾶς.

Τά ἐπόμενα χρόνια, κυρίως μετὰ τί μεταπολίτευση, παρατηρεῖται μιά ἔντονη δραστηριότητα τῶν Προσφυγικῶν Συλλόγων, μέ πιά δραστήριους τούς Ποντιακούς, οἱ ὅποιοι ὀργανώνονται, ἡ δεύτερη γενιά πατάει πλέον στά πόδια τῆς καί δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις διατήρησης τῆς μνήμης. Οἱ πατρίδες πλέον δέν εἶναι χαμένες ἀλλά ἀλησιμόντες.

Ἡ ἀναγνώριση τό 1994 ἀπό τό ἑλληνικό κράτος μέ νόμο τῆς Γενοκτονίας τῶν Ἑλλίνων τοῦ Πόντου καί ἡ καθιέρωση τῆς 19ης Μαΐου ὡς ἡμέρας μνήμης, καθώς καί ἡ ἀντίστοιχη ἀναγνώριση τῆς 14ης Σεπτεμβρίου ὡς ἡμέρας ἔθνικῆς μνήμης τῆς Γενοκτονίας τῶν Ἑλλίνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τό Τουρκικό Κράτος, εἶναι οἱ πρώτες μεγάλες νίκες τῆς συλλογικῆς μνήμης.

Ἡ τρίτη γενιά προσφύγων σήμερα ἔχει τήν ἰδιαιτερότητα νά ἔχει ἀκόμα βιώματα ἀπό τίς περιγραφές τῶν προγόνων τῆς. Γνώρισε ἔστω καί λίγο τόν παπποῦ καί τήν γιαγιά καί ἄκουσε τίς διηγήσεις γιά τήν πατρίδα, τήν προσφυγιά, τόν ρατσισμό. Τό εἰς ὑγείαν καί καλή πατρίδα...

Τό μεγάλο στοίχημα ὅμως εἶναι οἱ ἐπόμενες γενιές.

Τά ἦθη καί ἔθιμα, τά μνημεῖα, τά μουσεῖα, τά βιβλία, οἱ ἐκδηλώσεις, τό δίκτυο ὡς ἐργαλεῖο, εἶναι κυρίως τά ὄπλα μας σήμερα ἀπέναντι στή λήθη.

Καί οἱ Σύλλογοι, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν πιά τά χωριά μας...

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Ἀπό τήν ἱστορία τοῦ τόπου μας

* * *

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΟΙ ΔΟΜΕΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΙΩΑΣΑΦ Α΄ (ΔΕΚ. 1621 - 1636, 1643-;) ΚΑΙ ΤΙΜΟΘΕΟΣ Β΄ (1732 - ΙΑΝ. 1760)

Ἡ ἀπώλεια μεγάλου μέρους τῶν ὑπομνημάτων ἐκλογῆς ἐπισκόπων καί Μητροπολιτῶν εἶναι ἡ αἰτία τῶν πολλῶν κενῶν καί λαθῶν στούς ἐπισκοπικούς καταλόγους. Ἡ μελέτη ἀρχαιακῶν πηγῶν καί ἐνθυμύσεων συμβάλλει στή βελτίωση τῶν καταλόγων αὐτῶν. Στό πνεῦμα ἀξιοποίησης αὐτῶν τῶν πηγῶν ὀφείλεται τό παρόν ἄρθρο στό ὅποιο θά ἀσχοληθῶ μέ δύο ἀρχιερεῖς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Δομενίκου καί Ἐλασσῶνος, τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί τόν Τιμόθεο Β΄.

1) Ο ΙΩΑΣΑΦ

Ὁ Ἀτέσης ἀναφέρει τό 1628 τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί τό 1636 τόν Ἰωάσαφ Β΄, ὁ ὁποῖος μετατέθηκε στή Μητρόπολη τῆς Κορίνθου¹, ἐνῶ ὁ Κωνσταντινίδης ἀναφέρει τόν Ἰούλιο τοῦ 1628 τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί στίς 23 Αὐγούστου 1638 τόν Ἰωάσαφ Β΄². Κατά τόν Βέλκο, τό 1638 ἀρχιεράτευε ὁ Ἰωάσαφ [Α΄], ὁ ὁποῖος μετατέθηκε στή Μητρόπολη τῆς Κορίνθου³, καί τήν περίοδο 1657(;)–1669(;

¹ Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 59.

² Ἐμμ. Ι. Κωνσταντινίδης, «Ἐλασσῶνος Μητρόπολις», ΘΗΕ, 5 (Ἀθῆναι 1964) 547. Ὁ ἴδιος, *Συμβολαί εἰς τήν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπισκοπῶν*, Ἀθῆναι 1969, σ. 37.

³ Γρηγόριος Π. Βέλκος, *Ἡ Ἐπισκοπή Δομενίκου καί Ἐλασσῶνος*, Ἐλασσῶνα 1980, σ. 156.

ένας άλλος Ίωάσαφ⁴, ό όποιος μετατέθηκε «γύρω στά 1669» στην Μητρόπολη τών Νέων Πατρών (Υπάτης), μέ παραπομπή στον Άτέσι⁵.

Σύμφωνα μέ τον Κοντογιάννη, ό Ίωάσαφ διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Δομενίκου καί Έλασσώνος 3 φορές: τό 1636, τό 1638 καί τό 1643. Κατά τήν άποψη του, οι Ίωάσαφ του 1636 καί του 1638 πρέπει νά ταυτισθούν. Έπιπλέον, αναφέρει ότι ό Ίωάσαφ τό 1638 εκλέχθηκε μητροπολίτης τής Κορίνθου καί ότι, μετά τήν άπομάκρυνσή του, τό έτος 1641, από τή Μητρόπολη αυτή, φέρεται άποκαταστημένος στην Άρχιεπισκοπή Δομενίκου καί Έλασσώνος, τό 1643, διότι τό έτος αυτό υπέγραψε σέ ένα συνοδικό γράμμα του Οίκουμηνικού Πατριάρχη Παρθενίου αναφερόμενο στους Σιναίτες⁶.

Τά λάθη όλων αυτών των αναφορών διορθώνονται, χάρι στή δημοσίευση του ύπομνήματος εκλογής του Ίωάσαφ Α΄ από τον Ν. Βαπόρη, τό 1975⁷. Σύμφωνα μέ αυτό, ό ιερομόναχος Ίωάσαφ εκλέχθηκε αρχιεπίσκοπος Δομενίκου καί Έλασσώνος τον Δεκέμβριο του έτους ζρλ΄ (7130, ήτοι 1621) ινδικτιώνος ε΄, διαδεχόμενος τον Νεόφυτο, ό όποιος έφυγε μέ τά χρήματα τής Άρχιεπισκοπής. Τόν Μάιο του 1626 συνυπέγραψε μέ άλλους συνοδικούς τό σιγίλιο του Οίκ. Πατριάρχη Κυρίλλου Α΄ Λούκαρη για τήν Μονή τής Κερνίτζας «κατά τά όρια του Διακοπτού»⁸, τον Ίούλιο του 1628 συνυπέγραψε μέ άλλους συνοδικούς ένα άλλο έγγραφο του ίδιου Οίκ. Πατριάρχη, μέ τό όποιο τέθηκε υπό τήν κηδεμονία του βάλου τής Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη ό ναός των Αγίων Αναγύρων τής Μήλου⁹, τον Φεβρουάριο του 1632 συνυπέγραψε ένα άκόμα έγγραφο του Οίκ. Πατριάρχη Κυρίλλου Α΄ Λούκαρη, τό όποιο στάλθηκε στους κατοίκους τής Μητρόπολης Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας¹⁰ καί τον

⁴ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ό.π., σ. 159.

⁵ Βασίλειος Γ. Άτέσις, *Άρχιερείς Μητροπόλεων τινών τής Έκκλησίας τής Ελλάδος από του έτους 1453 μέχρι σήμερον*, Καλαμάτα 1978, σ. 32.

⁶ Por. Uspensago, *Alexandrińska Patriarchia. Sbornik materialov, izsledovanii i zapisok otnosjastsichja do istorii Alexandrińskoi Patriarchii*, Άγία Πετρούπολη 1898, τ. Α, σ. 414. Σπυριδών Δημ. Κοντογιάννης, *Έπισκοπικοί κατάλογοι. Προσθήκαι καί διορθώσεις εις τους επισκοπικούς καταλόγους τής Έκκλησίας τής Ελλάδος*, Άθήνα 1986, σ. 166.

⁷ N. B. Vapori, *Codex (B) Beta of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople*, Brookline 1975, 26, 32, 37, 52, 53 (Δεκ. 1621-6 Μάρτ. 1836). Πρβ. Ν. Βαπόρης (μετ. Σταμάτης Σπανός), «Οί εκλογές των επισκόπων τής Έλασσώνος Ίωάσαφ (1621) καί Καλλίστου (1736)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 34 (Λάρισα 1998) σσ. 261-264.

⁸ Διονύσιος Α. Ζακυθινός, «Άνέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα των χρόνων τής Τουρκοκρατίας εκδιδόμενα εκ παρισιακών κωδικών», *Έλληνικά*, 2/1 (1929), σ. 151.

⁹ Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Ιστορία των του Χριστού Πενήτων*, 1453-1913, ΜΙΕΤ, Άθήνα 2010, τ. Β΄, σ. 280.

¹⁰ Fr. Miklosich – Jos. Müller, *Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum orientis*, Vindobonae

Ίουλιου τοῦ ἴδιου ἔτους (αχλβ΄) συνυπέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ μητροπολίτη τῶν Ἰωαννίνων Παρθενίου Β΄¹¹.

Σύμφωνα μέ τόν Κώδικα Β΄ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου, ὁ Ἰωάσαφ ἀρχιεράτευσε ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 1621 ἕως τόν Ἰούλιο τοῦ 1624¹² καί, κατὰ τόν Κώδικα Α΄, ἀπό τίς 27.6.1628 ἕως τόν Ἰούλιο / Νοέμβριο τοῦ 1632¹³. Ἡ ἀσυμφωνία τῶν δύο κωδίκων ὀφείλεται στήν παρεμβολή, λανθασμένα, ἐνός ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου¹⁴. Οἱ ὑπογραφές, ὅμως, στήν σ. 61 τοῦ Κώδικα Α΄, λέει ὁ Βαπόρης, εἶναι τοῦ ἴδιου γραφέα καί τό ὄνομα τοῦ Ἰωάσαφ διαβάζεται καθαρά. Ἔτσι, καταλήγει στήν χωρίς διακοπή ἀρχιερατεία τοῦ Ἰωάσαφ, ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 1621 ἕως τήν 1/5 Μαρτίου τοῦ 1636, ὅποτε καί ἐκθρονίσθηκε¹⁵, μέ συνοδική πράξη τοῦ Οἰκ. Πατριαρχῆ Κυριλλου Β΄ (1635-1636): «Κυριλλου Β΄ τοῦ ἐκ Βεροίας συνοδική πράξις (1636) δι' ἧς καθαιρεῖται ὁ Ἐλασσῶνος Ἰωάσαφ, φ. 47α»¹⁶. Ἀμέσως μετὰ ἐγένε ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου του, Κάλλιστου: «Πράξις ψήφων (Μάρτ. 1636) ἐπ' ἐκλογῆ ἀρχιερέως Ἐλασσῶνος φ. 47β: συνυποψήφιοι: α) Κάλλιστος ἱερομόναχος. β) Γρηγόριος ἱερομόναχος. γ) Σωφρόνιος ἱερομόναχος»¹⁷. Ὅπως, συνήθως, ἐκλέχθηκε ὁ πρῶτος, ὁ Κάλλιστος.

Ὁ Ἰωάσαφ καθαιρέθηκε, ἐπειδή δέν μπόρεσε νά δώσει τό ποσό τῆς ζητείας, τό ὁποῖο τοῦ ἀναλογοῦσε, στόν Οἰκ. Πατριάρχη, ἐπειδή ἦταν αὐταρχικός καί ἐπειδή ἀπειλοῦσε τήν ζωή τοῦ μητροπολίτη τῆς Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ¹⁸.

Μετά τήν καθαίρεσί του, ὁ Ἰωάσαφ ἐκλέχθηκε μητροπολίτης τῆς Κορίνθου, στίς 23 Αὐγούστου αχλγ΄ (1638), διαδεχόμενος τόν Ἰεζεκιήλ, ὁ ὁποῖος καθαιρέθηκε, ἐπειδή δέν εἶχε καταβάλει τίς πατριαρχικές ζητείες καί τά ἀντίστοιχα βασιλικά χαράτσια καί δέν εἶχε δεῖξει τήν ὀφειλόμενη ὑποταγή καί εὐπειθεῖα στήν σύνοδο τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου¹⁹. Στή νέα θέση του, ἔμεινε μέχρι τό 1641. Ἀπομακρύνθηκε

1887, ἀνατύπωση Ἀθῆναι χ.χ., τ. 5, σ. 76.

¹¹ Γεννάδιος Ἀραμπατζόγλου, *Φωτίειος Βιβλιοθήκη, ἦτοι ἐπίσημα καί ἰδιωτικά ἔγγραφα καί ἄλλα μνημεῖα σχετικά πρός τήν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Μέρος Πρῶτον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1933, 100.

¹² *Κώδικας Β΄*, ἀρ. 26, 32, 37.

¹³ *Κώδικας Α΄*, σσ. 61, 193-194, 196-197, 229, 231, 233, 237.

¹⁴ Α. Ε. Λαυριώτης, «Ἀνέκδοτα σγύλλα», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, 12 (1892-1893), σσ. 347-348.

¹⁵ Ν. Βαπόρης, ὅ.π., σ. 262.

¹⁶ Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη*, Βρυξέλλες 1963, τ. Δ΄, κώδ. 4, σ. 20.

¹⁷ *Κώδικας Β΄ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου*, σ. 95, ὅπου το ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς του· *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὅ.π., σ. 154, σημ. 60· Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὅ.π., σ. 20.

¹⁸ Ν. Βαπόρης, ὅ.π., σ. 263.

¹⁹ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαλάκης, *Ἡ Νομική Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καί*

καί ἐπανῆλθε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Δομενίου καί Ἐλασσῶνος πρὶν ἀπὸ τὸ 1643, καθὼς τὸ ἔτος αὐτό, ὅπως προαναφέρθηκε, συνυπέγραψε μὲ ἄλλους συνοδικούς ἓνα συνοδικὸ γράμμα τοῦ Οἴκ. Πατριάρχῃ Παρθενίου ἀναφερόμενο στοὺς Σιναιῆτες.

2) Ο ΤΙΜΟΘΕΟΣ Β΄

Ὁ Ἀτέσης ἀναφέρει τὸν Τιμόθεο μόνον τὸ ἔτος 1759²⁰ καὶ ὁ Κωνσταντινίδης μόνον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1759²¹. Ὁ Βέλκος προσδιόρισε τὴν ἀρχιερατεία του τὴν περίοδο 1736-1760²². Οἱ γραπτές μαρτυρίες γι' αὐτὸν εἶναι οἱ ἑξῆς:

Στὶς 20.4.1740, υπέγραψε σέ μία ἐπιστολὴ τῶν μοναχῶν τῆς Ὀλυμπιώτισσας, τὴν ὁποία ἔστειλαν στὸν ἱερομόναχο Γερμανό, στὴν Τρανσυλβανία, ζητώντας του οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ νὰ ἐπιστρέφει προκειμένου νὰ ἀναλάβει τὴν ἡγουμενία τῆς μονῆς τους, λόγω πολλῶν προβλημάτων²³.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1741, συνυπέγραψε στὸ συνοδικὸ ἐπιτίμιο τοῦ Οἴκ. Πατριάρχῃ Παΐσιου Β΄ «διὰ τοὺς κατακρατοῦντας καὶ μὴ ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν Μονὴν Ὀλυμπιωτίσσης ὅσα ἀντικείμενα ἰδιοποιήθησαν ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ ἱερομονάχου Συμεῶν»²⁴.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1742, συνυπέγραψε μὲ συνοδικούς στὸ γράμμα, τὸ ὁποῖο τοῦ ἔστειλε ὁ Οἴκ. Πατριάρχῃ Παΐσιος Β΄ γιὰ τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ προηγούμενου τῆς Μονῆς Ὀλυμπιώτισσας ἱερομονάχου Διονυσίου²⁵.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1744, ἀναφέρεται στὸν κώδικα 1852 τῆς Μεγ. Λαύρας²⁶, στὶς 8.7.1748 στὴν ἐπιγραφὴ ἀνέγερσης καὶ ἰσθόρησης τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Τσαριτσάνης²⁷ καὶ τὸ 1748

ἓνα τεκμήριο. Α΄. ΕΙΕ/ΚΝΕ, Ἀθήνα 1987, 420, ἀρ. 1006, 1007. Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδης, «Κορίνθου Μητρόπολις», *ΘΗΕ*, 7 (Ἀθήνα 1965) 858.

²⁰ Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, σ. 59.

²¹ *Εμμ. Ι. Κωνσταντινίδης*, ὁ.π., σ. 547.

²² *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὁ.π., σ. 169-174.

²³ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, *Ὀλυμπιώτισσα. Περιγραφή καὶ ἱστορία τῆς μονῆς. Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα. Κατάλογος τῶν κωδίκων. Ἀντίγραφα καὶ χρονικά σημειώματα. Ἀκολουθία Παναγίας Ὀλυμπιώτισσης. Ἐγγράφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336-1900)*, ΚΕΜΝΕ, Ἀθήνα 1967, 100, 527.

²⁴ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, ὁ.π., σ. 529.

²⁵ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, ὁ.π., σ. 531.

²⁶ George F. Moore – James H. Ropes – Kirsopp Lake, *Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Laura on the mount Athos*, Cambridge 1925, 344.

²⁷ *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὁ.π., σ. 171. Νικολέτα Τρούπκου, *Ἡ γραφὴ τοῦ ζωγράφου Θεοδώρου ἱερέα*

στὴν ἐπιγραφή τοῦ ξυλόγλυπτου τέμπλου²⁸ τοῦ ἐν λόγῳ παρεκκλησίου καὶ στὴν ἐπιγραφή ἀνέγερσης τοῦ παρεκκλησίου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων²⁹.

Τό ἔτος ζσνι΄ (7258-1750), ἀναφέρεται «ὡς Δημονίου καὶ Ἑλασσον» στίς ἐπιγραφές ἀνέγερσης καὶ ἰστορήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Τσαριτσάνης³⁰.

Στίς 29.12.1751, ὑπέγραψε, μέ ἄλλους ἀρχιερεῖς, στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Γαρδικίου Ἀνανία³¹. Τό 1757, ἐπιβεβαίωσε τὴν ἀγορά τοῦ τσιφλικίου τοῦ χωριοῦ Αἰγάνη τῆς Λάρισας ἀπὸ τὴν Μονὴ τῆς Ὀλυμπιώτισσας τῆς Ἑλασσόνας³². Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1759, ὡς συνοδικός, συνυπέγραψε τό σιγίλιο τοῦ Οἴκ. Πατριάρχῃ Σεραφεῖμ, βεβαιωτικό τῆς σταυροσπηγιακῆς ἀξίας τῆς Μονῆς τοῦ Γηρομερίου³³ καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1759 στό ἔγγραφο καθάρσεως τοῦ δῆθεν πατριάρχῃ τῆς Ἀντιοχείας Κυρίλλου³⁴.

Μετά ἀπὸ 25 χρόνια ἀρχιερατείας του στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Δομενίου καὶ Ἑλασσῶνος, μετατέθηκε στὴ Μητρόπολη τῆς Αἴνου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1760, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ ἀπεβίωσῆ³⁵.

ἀπὸ τὴν Ἁγία Λαρίσης, μεταπτυχιακὴ διπλωματικὴ ἐργασία, Θεσσαλονίκη 2009, 164.

²⁸ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ὅ.π., σ. 171-172.

²⁹ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ὅ.π., σ. 172.

³⁰ Στέφανος Δαλαμπύρας, «Ἀνέκδοτες ἐπιγραφές τῶν μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Τσαριτσάνης καὶ τῆς περιοχῆς τῆς», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 10 (Λάρισα 1986) 88· Καλλιόπη Φλώρου, *Ἱερός ναὸς Ἁγίου Νικολάου Τσαριτσάνης. Ἱστορία, ἀρχιτεκτονικὴ, τέχνη*, Ἀθήνα 2003, σσ. 26-27, 29· Νικολέτα Τρούπικου, ὅ.π., σ. 187, 192· Καλλιόπη Φλώρου, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Τσαριτσάνης (1614/5) καὶ ὁ ζωγράφος Ἰωάννης ἐξ ἰδίας κόμης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μνημειακῆς ζωγραφικῆς τοῦ α΄ μισοῦ τοῦ 17ου αἰῶνα στὴ Βόρεια Θεσσαλία*, διδ. διατριβὴ (ἀδμιοσίτευτη), Ἰωάννινα 2016.

³¹ Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἑξὶ ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου (1707-1860)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 26 (1994) 211.

³² *Εὐάγγ. Σκουβαράς*, ὅ.π., σ. 532-533· Τάσος Ἀναστασίου, «Ἡ Αἰγάνη μετόχι τῆς Μονῆς Ὀλυμπιώτισσας τῆς Ἑλασσόνας (1758-1860)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 72 (2017), σσ. 201-206.

³³ Γερμανὸς Σάρδεων, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπειρῷ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κ/πόλεως», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 12 (1937) 34· Παπαδόπουλος - Κεραμεύς 1897-Δελικάνης 1904, 206· Μανουὴλ Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, Ἀθήνα 1996², 545.

³⁴ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, 4 (ἐν Πετροπόλει 1897) 80· Καλλίνκος Δελικάνης, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεποφυλακίου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου*, Κωνσταντινούπολις 1904, Α΄, σ. 206.

³⁵ Βασίλειος Θ. Σταυρίδης, *Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Θεσσαλονίκη 1996, 375.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ
Δρ. ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΛΑΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ (19ος-20ός ΑΙΩΝΑΣ)

Ἐπί δύο αἰῶνες μετά τόν μαρτυρικό θάνατό του ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Πολύκαρπος ὑπῆρξε σχεδόν ἀμφιλεγόμενη μορφή στήν τοπική κοινωνία, ἄν καί ἔδωσε τί ζωή του γιά νά μίν πάθει κακό το ποίμνιό του, ἔκανε τά πάντα γιά τί βελτίωση τῶν συνθηκῶν λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας εὐρύτερα, ἀλλά καί τῆς Θεσσαλίας πιά συγκεκριμένα. Ὁ «Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», πού ἔγραψε ὁ συνεργάτης του ἱερομόναχος Ἰγνάτιος¹, εἶναι εἰδικό κείμενο. Πρός κάλυψη ἑνός ἱστορικοῦ κενοῦ ἔγινε προσπάθεια νά ἀναλυθεῖ ὡς καλλιτεχνικό ἔργο, ὥστε σέ σύγκριση μέ ἄλλες ἱστορικές πηγές νά διακριθεῖ τί ἐκφράζει ὡς τέχνη, τί ὡς θεολογία, ποιά εἶναι ἡ ἱστορική του διάσταση².

Γιά τίν προσωπικότητα τοῦ Πολυκάρπου ὑπάρχουν διατυπωμένες μερικές ἀφηγήσεις σέ τρεῖς περιόδους: 1. Σύγχρονη μέ τά γεγονότα, 2. Τήν πρώτη ἑκατονταετία τῆς Ἐπαναστάσεως, 3. Τήν μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο.

1. *Σύγχρονη μέ τά γεγονότα*: Ἀμέσως μετά ἢ λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ συνεργάτης του, ἱεροδιάκονος Ἰγνάτιος, συγγράφει τόν «Βίο τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», θέλοντας τήν ἠθική ἔξαρση τοῦ δεσπότη του, ὅσο ἦταν νωπά τά

¹ Παπα-Σπύρος Ν. Ζέγκος, *Βιογραφία τοῦ Πολυκάρπου τοῦ Δαρδαίου μητροπολίτου Λαρίσης καρατομηθέντος ὑπό Μαχμούτ-πασά τῷ 1821. Σύντομος περιγραφή τῆς Δάρδας μετά εἰκόνα*, Ἐν Ἀθήναις, τύποις Ἰ. Βάρτσου, ὁδός Πραξιτέλους 21, 1927.

² Σταῦρος Γουλούλης: 1) «Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου»: Πολιτεία καί Μαρτύριο τοῦ ἐκ Δάρδας Ἠπειροῦ μητροπολίτη Λαρίσης (+17 Σεπτεμβρίου 1821) (Α΄ μέρος: Βιογραφία), *Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, Νοέμβριος 2020, σσ. 205-230. 2) Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου ...», Β΄ Μέρος: *Σχόλια, Ἀχιλλίου Πόλις*, 5, Μάιος 2021, σσ. 131-164. 3) Ὁ «Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», Μητροπολίτου Λαρίσης (+17 Σεπτεμβρίου 1821) ὡς παιδαγωγικό καί λογοτεχνικό ἔργο», *Ἀχιλλίου Πόλις*, 6, Νοέμβριος 2021, σσ. 217-233. 4) «Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Πολύκαρπος Δαρδαῖος καί ὁ «Κύκλος τῆς Λάρισας», *Ἀχιλλίου Πόλις* 7, Μάιος 2022, σσ. 263-295.

γεγονότα καί ἡ μνήμη του³. Μέ τόν ιδιαίτερο τρόπο πού ἀντιμετώπισε τό ἔργο του μετά τίς τραγικές ἐξελίξεις τοῦ θέρους τοῦ 1821, μέ τήν τοπική Ἐκκλησία νά εὐρίσκεται σέ εἰδικές περιστάσεις, γράφει στήν οὐσία ἕναν βυζαντινό Βίο μέ σύγχρονα μέσα. Δέν εἶναι γνωστά ὅμως ἡ καταγωγή του, πού σπούδασε, πῶς βρέθηκε στήν Λάρισα ὡς διάκονος τοῦ Πολυκάρπου, καί μετά πῶς ζοῦσε στήν περιοχί Κορυτσᾶς⁴. Πιθανώτατα προσῆλθε στήν ὑπηρεσία του ἔχοντας καταγωγή ἀπό τήν Βόρειο Ἥπειρο. Ἡ προσωπική του σχέση μέ τόν γέροντά του εἶναι τό μοναδικό κίνητρο πού τόν κάνει νά γράφει τόν «Βίο», μέ σκοπό νά ἐκθέσει τή συνολική του σταδιοδρομία. Αὐτή, ἐξάλλου, εἶναι ἡ κλασική αἰτία ἀναπαράγωγῆς ἀγιολογικῶν κειμένων.

Τό κείμενο πού παρήγαγε εἶναι ἐνδιαφέρον ὡς ποιητική κατασκευή πού σκοπό ἔχει νά προσεγγίσει τήν πνευματική κατά κύριο λόγο καί λιγότερο τήν ἱστορική προσωπικότητα. Ὁ βιοματικός χειρισμός τοῦ συγγραφέα ἀνάλογα μειώνει ἢ αὐξάνει τό ἱστορικό βάρος κάθε γεγονότος, δημιουργώντας μιά εἰδική κατασκευή. Τό «ρεπορτάζ» ὅμως πού κάνει εἶναι ἀληθινό, ἔγκυρο, ἀφοῦ σέ πλεῖστα φαίνεται νά τόν εἶχε ἐνημερώσει ὁ ἴδιος ὁ Πολυκάρπος, ἐνῶ ἦταν παρών στά τραγικά γεγονότα.

Ὁ «Βίος τοῦ ἀμαρτωλοῦ Πολυκάρπου» εἶναι ἕνα ιδιαίτερο κείμενο, σέ σημεῖο νά παρουσιάζει ἐκπλήξεις. Εἶναι πρῶτα μιά λογοτεχνική ἐπιτυχία στόν περιορισμένο ὀρίζοντα τῆς τότε ἀναγεννώμενης νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Πίσω ὅμως ἀπό ἐπιδράσεις ἀπό τήν σύγχρονη λογοτεχνία καί θέατρο, λανθάνει ὁ θεολογικός μίτος τοῦ ἔργου, ἡ σύγκριση μέ τήν θυσία τοῦ Ἀρχιερέα Ἰησοῦ Χριστοῦ μέ βάση τό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο⁵. Δέν χρησιμοποιεῖ τόν θεολογικό λόγο γιά νά κάνει ἠθικές παραινέσεις γιά τήν προσωπική ζωή τῶν Πιστῶν, ἀλλά καλυμμένα θεωρεῖ τήν ζωή καί τόν θάνατό του ἐφαρμόζοντας τούς παραδοσιακούς ὅρους ἀναδείξεως νεομάρτυρα, ἐπικαλούμενος τούς εὐσεβεῖς λογισμούς τῶν Πιστῶν. Θέλει ἀκόμη νά προβληματίσει γιά τήν πορεία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔμεινε στάσιμη στόν θεσμικό τομέα, ἀπό τίς αὐθαιρεσίες Ὀθωμανῶν ἠγεμόνων καί τίς ἀνομες φιλοδοξίες μερικῶν κληρικῶν⁶. Ἐπαγγέλλεται κάτι καινούργιο στήν ἀγιολογική-ἐγκωμιστική παράδοση: Ἄντί νά ἐξάρει ἕναν ἀκόμη ἅγιο μάρτυρα ἢ, ὅπως γινόταν μέ τούς νεομάρτυρες, γιά νά στηριχθοῦν

³ βλ. Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 218-219.

⁴ βλ. Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σ. 206.

⁵ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 155-160.

⁶ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 221 κ.έ.

οί συνειδήσεις τῶν πιστῶν στήν πίεση πού βίωναν, ἀναδεικνύει ἕνα νέου τύπου τιμῶμενο στέλεχος τῆς Ἐκκλησίας νά ἐπιχειρεῖ ἀνανέωση θεσμική, ἀπελευθέρωση ἀπό τίς δαγκάνες τοῦ παλαιοῦ ὀθωμανικοῦ συστήματος, τό ὁποῖο εὐνοοῦσε τοπικούς δικτατορίσκους πού ποδοπατοῦσαν στήν πράξη τό φερμάνι διορισμοῦ τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου. Ἄντί νά σχολιάσει τόν προσωπικό του ἀγῶνα, τήν μοναστική ἀφιέρωση, ἐκεῖ ὅπου ἔγινε μοναχός, ἀναφέρει ἀναλυτικά τούς δασκάλους του, τά μέρη πού σπούδαζε, τήν συνεχῆ προσπάθεια γιά μόρφωση ἀπό μικρό παιδί, καί μετά ὡς δημιουργικό στέλεχος τῆς Ἐκκλησίας, ἐστιάζοντας πῶς προήχθη σέ ἀνώτερες θέσεις ὡς κληρικός. Εὐτύχησε μέ τήν ἐντιμότητα τοῦ χαρακτήρα του, τήν καλή οἰκονομική διαχείριση, ἔνεκα τῶν ὁποίων οἱ ἀνώτεροί του τόν προήγαγαν⁷. Ἐκεῖ πού σέ ἀγίους ἐξαιρούνται ἡ ἀπό γεννήσεως ἀφιέρωση, οἱ ἀρετές καί οἱ πνευματικοί ἀγῶνες, ἐδῶ τονίζεται πῶς ἐκ χαρακτῆρος ἀντιδροῦσε στίς ὑπερβασίες τοῦ ὀθωμανικοῦ καθεστῶτος εἰς βάρος τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας, μέ πῶς ἐξωφρενική περίπτωση ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τόν ἀνάγκασε νά ἀλλάξει τόν νόμιμο ἐπίσκοπο Σταγῶν μέ τόν Ἄνθιμο. Αὐτό τοῦ ἀποδίδει ὡς μαρτύριο πού ζοῦσε, καί δὴ ἐκούσιο, ὅπως ἄλλων νεομαρτύρων, τό προσωπικό του μαρτύριο συνειδήσεως πού ἐκδηλωνόταν μέ μιᾶ ἰδιαίτερη «σαλόπτα» νά ἐναντιώνεται στούς Ὀθωμανούς ὑπαλλήλους, νά ὀρίζει τά πράγματα μέ τό ὄνομά τους. Σάν νά ἦταν θεατρικός ἥρωας, ὁ «Ἀλβανός» μαχητής στρατιώτης τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄ τοῦ «ἀπονέμει» αὐτή τήν ὀνομασία⁸. Ἐκπληξη εἶναι πού ὁ Πολύκαρπος ὡς μητροπολίτης Λαρίσης ἀλλά καί ἄλλοι, π.χ. ὁ πρῶν Θεσσαλός ἱεράρχης Παῖσιος Σταγῶν ἐκ Κλεινόβου, εἶναι ὑπό τήν ἄμεση ἐπίδραση ἑνός «αἰρετικοῦ» κεμένου ὅπως εἶναι ἡ *Ἑλληνική Νομαρχία*, πού ἀποσκοπεῖ στήν ἐξέγερση ἀπό τόν συμβιβασμό καί τήν ἡττοπάθεια ἀπέναντι στόν κατακτητή⁹. Ἀπέχει, λοιπόν, ἀπό τοῦ νά περιγράψει τά πνευματικά ὄρια ἑνός ἐπισκόπου. Μόνον στό τέλος, ἀδιόρατα ὑποβάλλει ἀνεπαίσθητα ἕνα «σημεῖον», ὅταν δηλαδή τό ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ φέρνει τήν ἀποτυμηθεῖσα κεφαλή τοῦ Πολυκάρπου στό μέρος πού ἦταν ὁ κορμός τοῦ σώματος. Ὁ ἐμφανής ρεαλισμός του ὑποδηλώνει ἐπιστροφή στό ἦθος τῆς Ἐκκλησίας.

⁷ Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σσ. 210-212. Ζέγκος, ὁ.π., σσ. 30-31.

⁸ Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 149-155. Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 223 κ.έ.

⁹ Ὁ Παῖσιος Σταγῶν εἶχε στήν κατοχή του τήν Ἑλληνική Νομαρχία, ἀλλά ὁ Πολύκαρπος ὅπως διαγράφεται στόν «Βίο», τήν ἔβαλε σέ πράξη! Βλ. Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 230-233.

Ὁ στόχος τοῦ Ἰγνατίου εἶναι νά μὴν ἐξάρει φανερά ἕναν εὐσεβῆ ἅγιο ἱεράρχη, ἀλλά ἕναν πολεμιστή, ἀγωνιστή ὑπὲρ τῶν θεσμῶν, γιά τὴν καλή λειτουργία τῶν ὁποίων τελεῖ ἰσόβιο ἀγῶνα, αὐθόρμητο σέ ἔργα καὶ λόγια. Γιά τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἱερομάρτυρα, ἀλλά διαφορετικοῦ τύπου, ἕναν λαϊκὸ χαρακτηριστῆρα, ἱερωμένο κοντὰ στό ποιμνιο, τόν ὁποῖο μάλιστα ἐξάρει, ἀντί γιὰ συναξάρι ἢ συναφές κείμενο, σέ ἕνα νεανικὸ ἔργο, ὥστε νά βρεθοῦν μιμητές πρωτίστως οἱ νέοι (στὴν Σχολή Τυρνάβου;).

2. *Τὴν πρώτη ἑκατονταετία τῆς Ἐπαναστάσεως*: Ὑπάρχουν δύο κριτικές. Προηγήθηκε αὐτὴ ἀπὸ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, πού εἶναι καὶ ἡ μοναδική ἀπὸ ἀκαδημαϊκὸ ἐρευνητή, καὶ πού δέν ἐξελίχθηκε σέ ἱστορικὴ μελέτη. Ἀπλῶς ἀφῆρθε μερικὰ θετικὰ σχόλια γιὰ τὸν Πολύκαρπο Δαρδαῖο στηριζόμενος μόνον στὴν ἔμμετρη βιογραφία πού εἶχε ἐκδοθεῖ στό περιοδικὸ «Πύρρος» (φύλλα 126/23 Σεπ. 1905, ἕως 142/12 Ἰαν. 1906): 1. ἀντισταθῆκε σθεναρῶς στὶς ἀντιεκκλησιαστικὲς καὶ ἀντεθνικὲς ἀπατιήσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τοῦ Δράμαλη 2. ὑπέστη μαρτυρικὸ τέλος μετὰ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε' στὶς 14 Σεπτ. 1821 κατὰ τὴ γνώμη του (ἀντί τῆς 17/29 Σεπτ.)¹⁰. Ὁ Σπ. Λάμπρος θεωρεῖ τὸν Πολύκαρπο Λαρίσης ἐθνομάρτυρα.

Στὴν 100ετῆ ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ Πολυκάρπου (δεκαετία 1920-30), δημοσιεύεται τὸ βιβλίον τοῦ παπα-Σπύρου Ζέγκου, πού ἐκδίδει τὸν «Βίον τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», συγκεντρώνοντας ὅλο τὸ ὑλικό, γραπτὸ καὶ προφορικὸ, γιὰ τὸν μητροπολίτη ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, τὴν Δάρδα τῆς Β. Ἠπείρου¹¹. Προσπάθησε νά ἐξάρει σέ εὐρὺ κοινὸ τοὺς Δαρδιῶτες (στὴν Λάρισα καὶ γενικὰ τοὺς Ἠπειρῶτες), τὸν Πολύκαρπο ὡς ἱστορικὴ προσωπικότητα. Εἶχε προστρέξει παντοῦ νά ἐντοπίσει στοιχεῖα καὶ ἔγγραφα τοῦ Πολυκάρπου, μὰ καὶ εἶχε διασκορπιστεῖ τὸ ἀρχεῖο του, ἀξιοποιώντας ὅλες τὶς διαθέσιμες προφορικὲς καὶ γραπτὲς μαρτυρίες γιὰ τὸ ἄξιον, ὅπως θεωρεῖ, τέκνον τῆς πατρίδας του, τῆς Δάρδας. Ὡς κατιῶν συγγενῆς του, δισέγγονος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πολυκάρπου Χριστίνας¹², θέλει νά καταξιώσει τὸν παλαιὸ Δαρδιῶτη μητροπολίτη στοὺς συντοπίτες του. Στό τέλος τοῦ βιβλίου του ἐστιάζει στὴν Δάρδα, τὴν κοινότητα τῆς ὁποίας περιγράφει «μετὰ εἰκόνων», θεωρώντας ὅτι ὁ Πολύκαρ-

¹⁰ Σπ. Λάμπρος, *Νέος Ἑλληνομνήμων ΙΑ'* (1914), σσ. 489-491. Πρβλ. *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, Νοε. 2020, σ. 206.

¹¹ Ζέγκος, ὁ.π., σσ. 97 κ.έ.: «Μέρος Δεύτερον. Δάρδα. Σύντομος περιγραφή ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της».

¹² *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σσ. 205, σημ. 2.

πος πρώτα είναι γόνος της ηπειρωτικής κοινότητας. Ο ίδιος αισθάνεται Έλληνα πολίτη, ως μέλος της Διασποράς των Λαρισιωτών.

Ο μητροπολίτης Λαρίσης Αρσένιος (1914-1934) κατενόησε άμέσως τί κόμιζε ο ήρωϊκός προκάτοχός του, ότι υπήρξε ανανεωτικός στον χώρο του πατριαρχείου, αρνούμενος να εγκαταλείπει τον λαό του στην πιο δύσκολη ώρα. Έτσι προώθησε τί δημοσίευση του «Βίου» υπό τήν αιγίδα της Μητροπόλεως Λαρίσης, θέλοντας να τιμήσει τον έθνομάρτυρα. Πιθανόν ο ίδιος ο Σπύρος Ζέγκος αποτάθηκε στον μητροπολίτη.

* * *

3. *Τήν μεταπολεμική περίοδο:* Στο β' μισό του 20ού αιώνα εμφανίζονται δύο έντελως διαφορετικές θέσεις. Από τήν μιά, επιχειρείται εκ νέου ή δημόσια τιμή του μητροπολίτη στή Λάρισα μέ προτομή του. Από τήν άλλη, σέ πιο κριτική στάση έρχονται ιστορικοί έρευνητές κυρίως από τήν περιοχή της Λαρίσης. Είναι εποχή μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ή αντιμετώπιση του Πολυκάριπου επηρεάζεται από τά υπάρχοντα πολιτικά στερεότυπα, μέ κριτική από ανεξάρτητους έρευνητές, πολιτικοποιημένους. Ο υπάρχων Ψυχρός Πόλεμος και ο έσωτερικός Έμφύλιος δημιούργησαν ιδεολογικό διχασμό και πολιτική στράτευση. Ένα ιδιαίτερο ιστορικό πρόσωπο σέ ταραγμένη περίοδο όπως ο Πολύκαρπος, προκαλεί όσους αναδιφοϋν τό παρελθόν ανάλογα.

Από τήν κυβερνώσα τάξη προήλθε προσπάθεια να αναδειχθεί ο τρόπος πού ο Πολύκαρπος τελείωσε τον δρόμο του, ο ήρωϊκός θάνατός του, ως πρότυπο για τους νεώτερους. Μία γενιά μετά τήν δημοσίευση του «Βίου» ήλθε ή ώρα να σπηθεί ή προτομή του, πού έγινε από τον γλύπτη Μιχάλη Τόμπρο (1889-1974) μέ συνδρομή του επιχειρηματία Ηλία Καλέσκα, και τοποθετήθηκε (13 Μαρτίου 1956) απέναντι από τον σημερινό Μητροπολιτικό ναό του Αγίου Αχιλλίου, τιμώμενος ως έθνομάρτυρας. Τώρα πρωτοστατούν οι δημοτικές Αρχές της Λαρίσης¹³, αλλά είναι ένα παράδειγμα πού εμπνέει τήν κυβερνώσα τάξη, ο ήγέτης να ένώνει τό κοινωνικό σύνολο έως θανάτου. Ήταν γενιά πού είχε περάσει διά πυρός και σιδήρου.

Λίγα χρόνια αργότερα υπήρξαν από τοπικούς ιστορικούς έρευνητές διά-

¹³ Δημ. Χατζηγιάννης, «Ο Λαρίσης Πολύκαρπος, ο Βορειοηπειρώτης έθνομάρτυρας του Εικοσιένα», *Ηπειρωτική Έστία*, Ε' (1956), σσ. 550-551, 550. Πρβλ. Βάσω Πανάγου, «Η Δημόσια γλυπτική στην πόλη της Λαρίσης. Ο γλύπτης Μιχάλης Τόμπρος και ή προτομή του Μητροπολίτη Λαρίσης, Πολύκαρπου Λαρισαίου», (Ηλεκτρονική Έφημερίδα) *Larissanet*, 12 Ιουνίου 2021 (Πρβλ. google).

φορες ένστάσεις, αν και από αξιόλογους διανοουμένους. Ενδιαφέρουν δύο θέσεις, έφοσον παραθέτουν στοιχεία πάνω σέ αρχαιακό ύλικό πού δούλευαν. Είνα οι πρῶτες πού αντιμετωπίζουν τόν Πολύκαρπο ως ιστορικό δρωντα. Η μία κριτική είναι αρνητική, ή άλλη ουδέτερη, ουσιαστικά αφορῶσα τούς θεσμούς στην Ύστερη Τουρκοκρατία.

Ο πρῶτος πού αντιμετωπίζει τόν Πολύκαρπο ως εκπρόσωπο συντηρητικής έως αντιδραστικής πολιτικής τής τότε διοικούσας εκκλησιαστικής αρχής είναι ο εκ Λαρίσης Μ. Παπαϊωάννου (1912-1995), αντιστασιακός στην Κατοχή, δημοσιογράφος και κριτικός λογοτεχνίας, σχολιάζοντας τά ὅσα έντοπίσθηκαν στό αρχιακό ύλικό πού έρεύνεισε και δημοσίευσε από τόν κώδικα του Ίωάννου Οικονόμου¹⁴. Δέν αποφεύγει νά τόν θίξει ως ιστορική μορφή, έφοσον στην αρχή τής σταδιοδρομίας του στην Λάρισα δέχτηκε καταγγελίες για βαρεία φορολογία, αν και ὄχι για υπεξαίρεση χρημάτων. Ὅστόσο ή επιχειρηματολογία γίνεται εξ αναλογίας: επειδή κάτι παρόμοιο συνέβη στην Φιλιππούπολη, ὅπου αντικαταστάθηκε ο μπροπολίτης Χρύσανθος μέ τόν Παΐσιο Σταγῶν ὕστερα από εξέγερση τῶν έσναφίων τό 1816¹⁵, κάτι αντίστοιχο συνέβη και στην Λάρισα μέ τόν Πολύκαρπο! Ο Μ. Παπαϊωάννου δέν λαμβάνει υπόψη τήν υπόλοιπη δράση του για τήν κάθαρση τής Εκκλησίας, ακόμη και ὅσα αναφέρει ο ουδέτερος Άγγλος γιατρός Η. Holland, δίνοντας μία θετική εικόνα του ανθρώπου και του ὅλου κλίματος πού ως μπροπολίτης ἔτρεφε στην Λάρισα, στό επισκοπεῖο, δίνοντας θέση και ελεύθερη ἄποψη του σέ τοπικούς διανοουμένους, ακόμη και στον γιατρό του Βελή πασα, τόν Ίωάννη Βηλαρα. Ένδεικτική θέση τής υπερκριτικής του Μ. Παπαϊωάννου είναι τό ἑξής: «...άντί νά καταφύγει στα βουνά μέ τούς επαναστάτες, πήγε νά καθήσει στον ἄδειο θρόνο του Λαρίσης, αναγκασμένος πάντοτε νά υπηρετεῖ τούς Τούρκους. Μά οι Τούρκοι δέν είχαν και μεγάλη ανάγκη τίς υπηρεσίες του»¹⁶. Και φυσικά αντιπαρέρχεται τό, αν ο Πολύκαρπος έφευγε στα βουνά, τί συνέπειες θα είχε για τόν λαό τής Λάρισα και τής Θεσσαλίας, ὅπου ἦταν νωπά ακόμη τά τραγικά γεγονότα τῶν σφαγῶν στα Ὁρλωφικά. Όταν κανείς είναι πολιτικοποιημένος, εις τό ὄνομα

¹⁴ Ίωάννου Οικονόμου Λαρισσαίου (1783-1842), *Επιστολαί διαφόρων Ἑλλήνων Λογίων, ανώτατων κληρικῶν, Τούρκων διοικητῶν, εμπόρων και έσναφίων (1759-1824)*. Ανέκδοτος χειρόγραφος κώδικας. Μεταγραφή-παρακολούθηση-πρόλογος Γιάννη Α. Αντωνιάδη, φιλολογική παρουσίαση-μελέτη-πίνακες Μ.Μ. Παπαϊωάννου, Γιάννης Αντωνιάδης, Αθήνα 1964 (στό ἑξής: Παπαϊωάννου).

¹⁵ Παπαϊωάννου, ὁ.π., σσ. μς-μς', ρκβ' ρκδ'.

¹⁶ Παπαϊωάννου, ὁ.π., σσ. ρκδ'.

ένος αγώνα ακόμη και πατριωτικού, δέν υπολογίζει τις παράπλευρες απώλειες στους αμάχους, αίματοχυσίες. Είναι προφανές ότι μεταφέρει ανάλογη θέση πολιτικού χώρου.

Ο Μ. Παπαϊωάννου πιθανόν αγνοεί τον «Βίο του άμαρτωλού Πολυκάρπου», τον οποίο άλλωστε δέν εντάσσει στά λίγα συγγραφικά (λογοτεχνικά) έργα τής δεκαετίας 1810-1820/1, άν και ό συγγραφέας του ζεί και κινείται αϋτή τήν περίοδο. Ώς έκ τούτου, αγνοεί τό προέχον στοιχείο τής δραματικής σύγκρουσης του Πολυκάρπου μέ τόν Άνθιμο άφού: α) ήταν συνεργάτης του έξ αρχής στί Λάρισα, αλλά για κάποιον σοβαρό λόγο έκδιώχθηκε β) ένω οί προσωπικές σχέσεις τους είναι τεταμένες, ό Άνθιμος έπιδιώκει τήν φιλία του Πολυκάρπου.

Στήν πραγματικότητα συμβαίνει κάτι έκπληκτικό! Ένώ ούσιαστικά ό Μ.Μ. Παπαϊωάννου είναι αϋτός πού θεμελιώνει μέ τά λίγα διαθέσιμα στοιχεία για τά χρόνια 1810-1820 τόν «Κύκλο τής Λάρισας», τήν ομάδα τών τοπικών Λογίων, αγνοεί τήν ένταξη σέ αϋτόν τόν κύκλο του λογίου ιεροδιακόνου Ίγνατίου. Κυρίως όμως τόν προστατευτικό, συνδετικό και συνεργατικό ρόλο του Πολυκάρπου στήν συγκρότηση του Κύκλου, ό όποιος λειτουργεί ακριβώς σέ αϋτή τήν λαμπρά δεκαετία, χάρη στήν άκτινοβολία του εύρισκόμενου στήν πόλη λογοτέχνη ιατρού Ίωάννη Βηλαρά! Ένας έξ αϋτών, ό Χριστόδουλος Κονομάτης, θεωρεί «έπίτιμο» αρχηγό τους τόν Πολύκαρπο¹⁷. Τό σχετικό κείμενο τό γνωρίζει καλά ό Μ. Παπαϊωάννου, άφού τό εξέδωσε, αλλά τό αντιπαρέρχεται, γιατί διαλύει τό αφήγημά του. Επίσης αγνοεί τό άδιαμφισβήτητο κϋρος πού ό Γιάννης Βηλαράς απέδιδε στον Πολύκαρπο: «...πασκās για τήν αλήθεια»¹⁸.

Έναντι τής θετικά διακειμένης προς τόν ποιμενάρχη κοινής γνώμης ό Μ. Παπαϊωάννου φτάνει νά πιστεύει ότι ό Πολύκαρπος έκδιώχθηκε μερικά χρόνια άργότερα από τήν Λάρισα έξαιτίας τής αρχικής έναντιώσεως σέ Έλληνες βιοτέχνες και επαγγελματίες, μέ τήν συνδρομή του Βελή πασα, δηλαδή έκπροσώπους τής άστικής τάξεως, όπως ό παπα-Δημήτρης Οικονόμος, Χατζή-Γιαννακός, Ίωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, Χριστόδουλος Κονομάτης, οί όποιοι

¹⁷ Παπαϊωάννου, ό.π., σ. 319 (έπιστολή άρ. 185: 22 Μαρ. 1817 (Χριστ. Κονομάτης-Λαμία προς Ίω. Οικονόμου-Λάρισα): «Νέα δέν έχω, ειμί ό άγιος Λαρίσης κύρ Πολύκαρπος εις Τρίκκερι σήμερα έτοιμάζεται νά έκτελέσει τόν μυστικόν Νυπτήρα [Μεγάλη Τετάρτη] και άς ήναι εις βοήθειαν όλης τής συντροφιάς μας. Τόν έξαρχον τόν έστειλεν εις τήν Πόλην, και έλπίζει νά επιστρέψη εις τά ίδια...», βλ. Γουλούης, Άχιλλίου Πόλις, 7, 2022, σσ. 267 κ.έ., 269.

¹⁸ Γουλούης, Άχιλλίου Πόλις, 7, 2022, σσ. 270-271.

κατ' αὐτόν ἠγήθησαν τοῦ ἐθνικοῦ-ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα στὴν περιοχί¹⁹. Εἶναι προφανές ὅμως ὅτι μερικοὶ ἀπὸ αὐτοῦ καὶ ὅσοι φέρεται νὰ ἦταν Φιλικοὶ δὲν ἔκαναν κάτι στὴν Λάρισα. Ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος χαίρει γιὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἀλλὰ παραμένει στὴν πόλη του ἀσφαλῆς μετὰ τὴν αὐτοθυσία τοῦ Λαρισαίου μητροπολίτη πού τράβηξε ἐπάνω του τὴν ἀντεκδίκηση τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐπιβεβαιώνει τὴν τακτικὴ τοῦ Πολυκάρπου νὰ μὴ θέλει σέ πεδινὸ τόπο μάχης, διότι θὰ σφαιριζόταν κόσμος, ὅπως συνέβη ἀργότερα.

Τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα, ἡ κατατόμπη στὴν γέφυρα τῆς Λάρισας τοῦ Πολυκάρπου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐγκατέλειψε ἀλλὰ καὶ διέσωσε, μὴ φεύγοντας, τὸ ποίμνιό του ἀπὸ ἀντίποινα δὲν κρίθηκε ἀπὸ τὸν Μ. Παπαϊωάννου ὅτι ἦταν ἀρκετὴ νὰ θεωρηθεῖ ἀγωνιστικὴ πράξη.

Ὁ ἀείμνηστος Γιώργος Ντρογκούλης, ὡς ἐξαίρετος νομικός, ἔδωσε μία διάσταση πού λείπει ἀπὸ τοὺς Ἱστορικούς, ἀποφοίτους Τμημάτων Ἱστορίας, τὴν νομικὴ-θεσμικὴ. Ἔτσι συγγράφει μία σημαντικὴ καὶ τεκμηριωμένη μὲ ἀρχαιολογικὸ ὑλικὸ μελέτη γιὰ τὰ ἐσνάφια τῆς Λάρισας²⁰. Δὲν καταθέτει ἀρνητικὴ ἄποψη, ἀλλὰ ἐστιάζει στὴν πολιτικὴ-κοινωνικὴ πλευρὰ, τὴν ἀντίθεση ἐνὸς μητροπολίτη μὲ τοπικοὺς παράγοντες στὰ οἰκονομικὰ καὶ συναφῆ ζητήματα. Τὸν ἐνδιαφέρει ὅτι ὑπῆρχε μία παγιωμένη νοοτροπία τοῦ Ἱερατείου κατὰ τὴν Τουρκοκρατία²¹, γεγονός πού εἶχε συνέπειες στό κύριο ἔργο τους. Τὸ ὑπάρχον σύστημα ἀσφαλῶς εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς μὲ τὴν προκαταβολὴ τῶν φόρων. Ὁ συγγραφέας γνωρίζει τὸν «Βίο τοῦ ἀμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», ἀλλὰ ἐπικαλεῖται ἐπιλεγμένα στοιχεῖα του, μὴ λαμβάνοντας ὅμως ὑπόψη τὴν ποιητικὴ διάστασή του, τὸ μήνυμα πού ἀποπνέει. Ὁ «Βίος», ἀκριβῶς, δείχνει ἕναν μητροπολίτη νὰ ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῶν θεσμῶν, πολεμῶντας τὴν κακὴ συνήθεια νὰ ἐπεμβαίνουν στὴν Ἐκκλησία Ὀθωμανοί, ὅπως ἐμφανίζονται οἱ Βελᾶ πασᾶς, Ἀλῆ πασᾶς, Ἄνθιμος καὶ Δράμαλης, καί, μάλιστα, ἐστιάζοντας στὴν πνευματικὴ βάση τοῦ θέματος, ὄχι στὴν οἰκονομική.

¹⁹ Μ.Μ. Παπαϊωάννου, «Ἀπαρχές τῆς λογοτεχνίας στὴ Λάρισα», *Πρακτικά του Α' Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολογικοῦ Συμποσίου Λάρισα: Παρελθόν καὶ Μέλλον 26-28/4/1985*, Δῆμος Λάρισας, Λάρισα 1985, σσ. 371-373.

²⁰ Γιώργος Β. Ντρογκούλης, «Οἱ συντεχνίες στὴ Λάρισα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τίς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς δομὲς στὴν περιοχί», *Πρακτικά του Α' Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολογικοῦ Συμποσίου Λάρισα: Παρελθόν καὶ Μέλλον 26-28/4/1985*, Δῆμος Λάρισας, Λάρισα 1985, σσ. 241-322, 284-294.

²¹ *Ντρογκούλης*, ὁ.π., σ. 287.

Θεωρεί, ακόμη, άσυμβίβαστη τήν συνεργασία του Πολυκάρπου με τις όθωμανικές Άρχές σέ Κων/πολη (εις βάρος του Άλῆ πασᾶ) καί μετά στήν Θεσσαλία (τήν εξέγερση στό Πήλιο)²². Ός αίτία τῆς μίνης του Δράμαλη δέχεται ότι υπῆρξε ἡ πρωτοβουλία του Πολυκάρπου νά σταλεῖ τό σῶμα τῶν καπεταναίων κατά του Άλῆ²³. Προφανῶς προέχει πού ἡ Ὑψηλή Πύλη εἶχε ἤδη αποφασίσει νά τιθασει τό σύστημα Άλῆ πασᾶ. Ἡ συνεργασία ὁμως του Πολυκάρπου με τίς Όθωμανικές Άρχές γιά τήν εκδίωξη του Άλῆ από τή Θεσσαλία εἶχε αποφασισθεῖ από τό Πατριαρχεῖο, αφού ἐθεωρεῖτο πλέον τύραννος²⁴.

Ἐστιάζοντας τήν ἔρευνά του στα οικονομικά, σχολιάζει τήν γνωστή διαμάχη γιά τήν φορολογία υπέρ τῆς Ἐκκλησίας πού ανέκυψε μόλις ὁ Πολυκάρπος ἐγκαταστάθηκε στήν Λάρισα (1ο ἔγγραφο στίς 15 Αὐγούστου 1812). Κάποιοι κάτοικοι τῆς Λάρισας, ἐλάχιστοι ὅπως φάνηκε καί εὔποροι, ἀντέδρασαν στίς ἐπιβαλλόμενες εισφορές στήν Μητροπολη με ἀναφορές στό πατριαρχεῖο, στίς ὁποῖες συνεπικουροῦσε καί ὁ τοπάρχης Βελῆ-πασάς²⁵. Ὑπάρχουν πολλοί παράγοντες πού μποροῦν νά ἐρμηνεύσουν τήν καταγγελία, σέ μιά ἐποχή ὕφεσης. Πάντως ὁ Βελῆς, ζώντας ἀστική ζωῆ σάν bon viveur, ἐνδιαφερόταν νά μίν πιέζονται οἱ κάτοικοι με φόρους, ιδιαίτερα οἱ ἀστοί, ὥστε νά ἐπικρατεῖ ἡρεμία. Ός γιός του Άλῆ πασᾶ πού εἶχε αὐτονομηθεῖ ὡς ἓνα σημεῖο από τήν Ὑψηλή Πύλη ἤθελε νά ἔχει καλές σχέσεις με τούς τοπικούς κύκλους.

Τό πρόβλημα ὁ Γ. Ντρογκούλης τό ἀντιμετωπίζει ὡς παροδικό: α) δέν διαμαρτυρήθηκαν πιστοί από ἄλλες ἐπαρχίες τῆς Θεσσαλίας, ὑποκειμένες στόν μητροπολίτη Λαρίσης β) φαινομενικά υπῆρχαν «μαῦρα σύννεφα», πού «δέν ἔδειχναν ὁμαλί ἐξέλιξη στίς σχέσεις του λαοῦ με τόν νέο δεσπότη», ἀλλά στό ἴδιο ἔγγραφο τῆς 15ης Αὐγούστου 1812 οἱ καταγγέλλοντες, καταγράφεται,

²² Ντρογκούλης, ὁ.π., σσ. 92-293.

²³ Ντρογκούλης, ὁ.π., σσ. 284 κ.έ., 292-294.

²⁴ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σσ. 220-221.

²⁵ Γιά τήν ἀλληλογραφία βλ. Παπαϊωάννου, *Ἐπιστολαί διαφόρων*, ὁ.π., σ. 169 κ.ε. Ἰωάννης Ε. Ἀναστασίου, Ἡ ἀλληλογραφία του Βελῆ πασᾶ με τό Πατριαρχεῖο γιά τόν μητροπολίτη Λαρίσης Πολυκάρπο, *Πρακτικά του Α' Ἱστορικοῦ - Αρχαιολογικοῦ Συμποσίου Λάρισα: Παρελθόν καί Μέλλον 26-28/4/1985*, Δῆμος Λάρισας, Λάρισα 1985, σσ. 323-339, 327 κ.έ., 335. Γιά τό θέμα καί τήν ὅλη ἀλληλογραφία βλ. ἐπίσης Ντρογκούλης, ὁ.π., σσ. 284 κ.έ., 283-294. Ἔτσι ὅπως κατήγγελε, τόν ἐνδιαφέρει πού ὁ μητροπολίτης παίρνει περισσότερο φόρο από τόν ἴδιο, 200 πονγκία ἔναντι 800 ἢ καί 1000 του «καλογήρου»!, βλ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 180: «..σικώσουν ἐπανάστασιν...», κ.π. Ντρογκούλης, ὁ.π., σ. 289. Πάντως ὁ Βελῆς δέν τόν ἐβλεπε ὡς ἀνταγωνιστή, διέθετε τεράστια περιουσία, βλ. Ἰω. Γιαννόπουλος, «Τά τσιφλίκια του Βελῆ πασᾶ υἱοῦ του Άλῆ πασᾶ», *Μνήμων* 2 (1972), σσ. 135-147.

εύχονται νά μείνει «*ἄχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὡς πατήρ μετά τέκνων*»²⁶. Ὁ H. Holland πάντως τόν Νοέμβριο-Δεκέμβριο τῆς ἴδιας χρονιᾶς βλέπει καλή ἀτμόσφαιρα στίς σχέσεις λαοῦ καί μητροπολίτη γ) σημειώνει ὅτι δέν γίνεται λόγος γιά «ἀνέχεια» τῶν Λαρισαίων, ὄρο πού δέν χρησιμοποιοῦν οἱ καταγγέλλοντες ἀλλά αὐτοί ἀναφέρουν ὅτι ζητᾶ «παράλογα κινήματα καί ὑπέρογκες ἀπαιτήσεις». Διαπιστώνεται ὁμως πώς οὔτε ἡ ἀπάντησι τοῦ πατριάρχη στίς 2 Ὀκτωβρίου 1812 κάνει λόγο γιά ἀνέχεια²⁷ δ) στήν ἔνστασι ὅτι τά χρήματα ὁ δεσπότης τά ἤθελε γιά ἀτομικά ἔξοδα πού δέν τά χρειαζόταν ἕνας ἄγαμος, τό πατριαρχεῖο δικαιολογεῖ τά ἔξοδα ἀπό παλαιότερα χρέη πού ἔπρεπε νά πληρώσει καί γιά τίς ἀνάγκες ἰδρυμάτων τῆς μητροπόλεως²⁸. Ἡ ἀπάντησι ἦλθε ὅτι ὀργάνωνε ὑποστήριξι τῶν φτωχῶν κατοίκων καί λειτουργίας σχολείων βασικῆς ἐκπαίδευσις, δηλαδή ὀριζόντια βελτίωσι, ἄνοδο βιοτικῆς ἐπιπέδου. (ἀνώτερο σχολεῖο ὑπῆρχε ἤδη στόν Τύρναβο)²⁹.

Ἡ καταγγελία ὁμάδας Λαρισαίων εἶναι ὡς ἕνα σημεῖο ὑποκειμενική. Οἱ ἀνάγκες τῶν ἀστῶν εἶναι πῶς αὐξημένες ἤδη στό ἀ΄ μισό καί στά μέσα τοῦ 18ου αἰ., ὅταν δημιουργήθηκαν τάσεις ἀστικῆς ἐξέλιξις, περιλαμβάνοντας ἕως καί μέρημα γιά τήν ἐξωτερική τους ἐμφάνισι³⁰. Ὁ H. Holland εἶδε τήν τάσι γιά εὐπρεπῆ ἐνδυμασίαν ἔντονη στούς Ὀθωμανούς³¹. Πῶς οὐσιαστικό ὁμως εἶναι ὅτι οἱ ἀστοί εἶχαν ἀνάγκες γιά κεφάλαια, ἐπιχειρηματικότητα, ἐμπόριο, κ.ο.κ. Στήν οὐσία ἡ ἀντίδρασί τους εἶναι μέρος τοῦ ἴδιου φαινομένου πού ἔκανε τούς ἀστούς καί ἐπιχειρηματίες τῆς Νότιας Ἑλλάδος νά εἶναι πρωτοπόροι στό νά προκρίνουν τή συμμετοχή τους στήν Ἐπανάστασι, ἀπορρίπτοντας, μεταξύ ἄλλων, καί τό συνολικό ὀθωμανικό φορολογικό σύστημα.

Ἡ Λάρισα στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. ἦταν ἤδη ἀρκετά μεγάλη ἐπαρχιακή ἑλλαδική πόλι μέ 5.000 οἰκίες, δηλαδή κάπου 20.000 κατοίκους. Οἱ Χριστι-

²⁶ Ντρογκούλις, ὁ.π., σ. 295.

²⁷ Ντρογκούλις, ὁ.π., σσ. 284, 285, 286. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σσ. 170-171.

²⁸ Ντρογκούλις, ὁ.π., σ. 287.

²⁹ Παπαϊωάννου, ὁ.π., ἀρ. 143: Μάρ. 1814 (ἔγγραφο πατριάρχη Κυριλλου), σ. 195: «...τὴν πατρικὴν του εἰς ὅλους περιήλασιν, τὴν πρόνοιαν ὅπου ἔδειξεν εἰς τοὺς χρεῖας ἔχοντας, καὶ ἀπόρους ἐν καιρῷ τῆς συμβάσις τοῦ σίτου ἐλλείψεως, καὶ τῆς πείνης καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν σύστασιν τῶν κοινοφελῶν κατορθωμάτων, σχολείων φαμέν, καὶ τοιοῦτων ἄλλων ἅτινα μετὰ κρότου, καὶ θαύματος ἀναγγέλουσι... οἱ ... συμπατριῶται του».

³⁰ Τόν 18ο αἰ. οἱ Λαρισαῖοι καλλιεργοῦν ἀβρόστιτες ὅπως ὁ στολισμός γυναικῶν (1756), βλ. Δημ. Καλούσιος, «Ὁ κώδικας τῆς Μητροπόλεως Λαρίσις», *ΕΒΕ 1472: 1647-1868*, Λάρισα 2009, σσ. 50-153.

³¹ Holland, *Ταξίδι στὴ Μακεδονία καὶ Θεσσαλία*, μετάφρασι Γιώργος Καραβίτης, πρόλογος-ἐπιμέλεια Τάσου Βουρνᾶ, Ἐκδόσεις Ἀφῶν Τολίδη, Ἀθήνα 1989 [Λονδίνο 1815], σσ. 120-123.

νοί ἦταν μειοψηφία, λιγότερο καί ἀπό τό 1/5 τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλά εἶχαν δυνατότητα νά συντηροῦνται ἐπαγγελματίες ἐνταγμένοι σέ συντεχνίες³², ἀφοῦ ἀναπτύσσουν οἰκονομικές σχέσεις πρὸς μία πολὺ μεγαλύτερη πελατεία ἀπὸ αὐτή μᾶς χριστιανικῆς κοινότητας, ἐνῶ ἐξυπηρετοῦν καί τοὺς κατοίκους πλήθους οἰκισμῶν καί πόλεων μέ ἑλληνική πλειοψηφία (Αμπελάκια, Τύρναβος, Ἐλασσόνα, Ἀγιά, Βελεστίνο κ.λπ.). Τό κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῶν Λαρισαίων Χριστιανῶν εἶναι ἱκανοποιητικό. Ἡ ἀνώτερη τάξη, κτηματίες, βιοτέχνες, ὅπως καί πρὸ μορφωμένοι, γιατροί, ἱερεῖς, δάσκαλοι, ἔμποροι, ἦταν συγκεντρωμένοι στὸν Τρανὸ Μαχαλᾶ, τὸν λόφο τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου³³. Ὁ Πολύκαρπος, ὅπως ἐκθέτει ὁ ἴδιος στὸν H. Holland, δίνει κάθε χρόνο τῶν 1/7 τῶν ἀκαθάριστων ἐσόδων (30.000 ἀπὸ 200.000 πιάστρα ἔσοδα ὅλης τῆς Θεσσαλίας) «γιά τὴν ἱκανοποίηση τῶν διαφόρων ἀπαιτήσεων» πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶ, τὸν περιφερειακὸ κυβερνητὴ τῆς Θεσσαλίας (Βελῆ) καί τὴν αὐλή τῆς Κων/πολης³⁴. Ἡ κοινότητα καί γενικά ὅλη ἡ Θεσσαλία εἶχε πόρους. Ἐπομένως ἡ ὑπόθεση δείχνει μᾶλλον τὸ ἀντίθετο, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν Χριστιανῶν Λαρισαίων, σέ μία ἀγορὰ 20.000 κατοίκων, ἐκτός τῶν περιχώρων, εἶναι ἀναβαθμισμένη.

Ἡ κριτικὴ τοῦ ἐγκρίτου νομικοῦ καί ἐρευνητῆ ἔξαντλεῖται στὴν θεσμικὴ λειτουργία τῆς ἐποχῆς, τὴν ὑφέρπουσα ἄνιση κατανομὴ βαρῶν στοὺς πιστοὺς. Ἀλλὰ γι' αὐτὰ ὁ Πολύκαρπος ἔδωσε τὴν ζωὴ του.

Υπάρχει καί μία ἄλλη πιθανὴ παράμετρος πού δέν ἔχει ἐξετασθεῖ, καί ἴσως αὐτὴ δικαίως τὸν ἀείμνηστο Γ. Ντρογκούλη. Ἡ προαναφερθεῖσα πληροφορία τοῦ Ἰγνατίου Ἱερομονάχου ὅτι ὁ Πολύκαρπος ἀρχικά εἶχε πρωτοσύγκελλο τὸν ἐξ Ἰωαννίνων (δηλαδὴ ἀστό) Ἄνθιμο, τὸν ὁποῖο μετὰ ἐξεδίωξε ἀπὸ τὴν θέση του «*διὰ τινὰ κατάχρησιν*»³⁵. Ἡ «κατάχρησις» δέν σημαίνει ἀναγκαστικά αὐτὸ πού δηλώνεται σήμερα, οἰκονομικὴ, ἀλλὰ ὑπερβολή. Εἴτε ἐδῶ ἐντοπιζέ-

³² Γιά τὸν πληθυσμὸ καί τὶς ἐπαγγελματικὲς συντεχνίες τῆς Λάρισας βλ. Ἑλένη Ἀγγελομάτη - Τσουγκαράκη, «Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καί ἐκπαιδευτικῆς ζωῆς τῆς Λάρισας κατὰ τὴν τουρκοκρατία», *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά*, 3, Ἀθήνα 1990, σσ. 255-331, 258-259 (πληθυσμὸς τὸν 19ο αἰῶνα), 264 κ.έ. (ἀγορὰ), 272 κ.έ. (συντεχνίες). Θεόδωρος Παλιούγκας, *Ἡ Λάρισα κατὰ τὴν τουρκοκρατία (1423-1881)*, τόμος Β', ἐκδόσεις Μάτι, Κατερίνη 2007, 601 κ.έ., 611-615. Ὁ Holland, 119-120 (1812) ὑπολογίζει ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἦταν τὰ 3/4 τοῦ συνολικοῦ, περίπου 3.000 οἰκογένειες, ἐφόσον Ἑβραῖοι καί Χριστιανοὶ ἦταν περίπου 1.000 οἰκογένειες.

³³ Παπαϊωάννου, ὁ.π., σσ. μθ', ρκ'-ρκά'.

³⁴ Holland, ὁ.π., σ. 107.

³⁵ Ζέγκος, ὁ.π., σ. 34: «*κάποιοι Ἄνθιμος Ἰωαννίτης, ὅστις ἐχρημάτισε καί πρωτοσύγκελλός του, ὁ ὁποῖος διὰ κάποια καταχρησιν ἀπεβάλθη ἀπὸ αὐτόν...*». Βλ. Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις, 5, 2021, σσ. 135-138.

ται ή αιτία του σκανδάλου είτε είναι άσχετο με τά οικονομικά θέματα, δείχνει ότι ο Πολύκαρπος νεοφερμένος στην Λάρισα αντιμετώπιζε αδυναμία εσωτερικού έλέγχου στην Μητρόπολη, δηλαδή όντως την κακή νοοτροπία που είχε επικρατήσει ακόμη και σε κληρικούς. Ύπηρχε κάποια αντίθεση με τους τοπικούς όπως ο παπα-Δημήτρης Οικονόμος. Φαίνεται όμως ότι σύντομα ο Πολύκαρπος επενέβη και διόρθωσε τά πράγματα, αφού ήδη στά 1812 ο Η. Holland βρίσκει θετικό κλίμα στην Μητρόπολη και τό ποιμνιο συστειρωμένο γύρω από τόν ποιμένα του, ενώ ο Ίωάννης Βηλαράς, με όξεία κάλαμο σε άλλους, τόν Πολύκαρπο τιμά και δή ως αγωνιστή «υπέρ της αλήθειας».

Η προσπάθεια σύνθεσης μέσα από τό αρχαιακό ύλικό που αφορά στά ένάφια της Λάρισας αποδίδει τίν ιστορική γνώση πάνω σε όντως άρνητικό φαινόμενο. Βρισκόμαστε όμως σε μία εποχή άναθεωρήσεων και άνακεφαλαιώσεων για κάτι νέο που χρειαζόταν ή έλληνική κοινωνία. Εύγενής στόχος για έναν έθελοντή νομικό-ιστορικό, ό όποιος δέν κάνει τό σφάλμα νά τόν κατατάξει για τίν μή συμμετοχή του στην έλληνική επανάσταση, όπως κάνει ό Μ. Παπαϊωάννου. Ο Πολύκαρπος όμως είχε επιχειρήσει αυτό ακριβώς 150 χρόνια πριν.

* * *

Η ιδιαίτερη περίπτωση του Πολυκάρπου, μάλλον μοναδική, χάρι στον «Βίο» που είχε έμπνευση νά ξεάγει ό Ίγνάτιος Ιεροδιάκονος, δημιούργησε έρωτήματα στή σκέψη νεωτέρων, πέραν των δύο περιπτώσεων που αναλύθηκαν. Είναι όμως έτσι; Η κριτική στηρίζεται μέν στον «Βίο», αλλά οι ακαδημαϊκοί ή έστω έμπειροι έρευνητές γνωρίζουν τά όρια τέτοιων κειμένων και αποφεύγουν νά κάνουν κριτικές σε κείμενα με έκδηλη ποιητική και βιοματική θεώρηση. Έκει κάθε λέξη είναι ύπολογισμένη και πρέπει νά μετρηθεί σε άναφορά προς όλο τό έργο, δηλαδή απαιτείται δομική ανάλυση. Αυτόο του είδους τίν ανάλυση επεχείρησα στά τεύχη ύπ' άρ. 4, 5, 6. Έδειξε τό αντίθετο από ό,τι έχει επικρατήσει μέχρι τώρα: ό Πολύκαρπος ως ανώτερο στέλεχος του πατριαρχείου ανήκε στον ανανεωτικό χώρο!

Τό μεγάλο «αγκάθι» είναι γιατί ό Πολύκαρπος δέν έκδηλώθηκε υπέρ της Έπαναστάσεως και είχε τή δική του κατευναστική γραμμή, που σε καμία περίπτωση δέν είναι καθεστωτική όθωμανική. Δέν δείχνει κατ' ανάγκην άν ήταν εναντίον της³⁶, αλλά γιατί αυτό άποφάσισε ζυγίζοντας τίς επελαύνουσες έξε-

³⁶ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 7, 2022, σσ. 272-274.

λίξεις που ήταν χωρίς επιστροφή. Πιθανόν δεν πρόλαβε μέσα σε ελάχιστους μήνες (Μάρτιος-Μάιος 1821) να συλλάβει τί σίμαινε ή επανάσταση του 1821 ή δεν έκρινε να την στηρίξει όπως ήταν στα πρώτα της βήματα, χωρίς προοπτική να ριζώσει στην πεδινή και ανυπεράσπιστη Θεσσαλία. Δεν επέλεξε να αφήσει την πόλη του, όπως του προτάθηκε και όπως έκαναν άλλοι ιεράρχες, αλλά σκέφτηκε, όπως τονίζει ο Ίγνάτιος, τα αντίποινα εκ μέρους των Τούρκων στον πληθυσμό της Λάρισας και των περιχώρων. Η παρέμβασή του σε Βελεστίνο-Πήλιο, όπου ειρήνευσε με τον Δράμαλη την περιοχή, λειτουργεί προς τό συμφέρον του ποιμνίου του, που ήταν εκτεθειμένο σε χώρο απρόσφορο για πόλεμο, όπως αποδείχθηκε κι αργότερα.

Τό πιο σημαντικό, ή απίστευτη όμολογία του να αφιερώσει την θυσία του στο Δίκαιο του σουλτάνου, τον κρίνει ως άρχιερέα του Θεού που εύχεται υπέρ της ειρήνης όλου του κόσμου, να παίρνει πάνω του όλα τα αρνητικά στοιχεία του κόσμου. Στις τελευταίες στιγμές της ζωής του δεν μπορεί κανείς να συλλάβει τί σκεφτόταν πλέον, όταν όλα είχαν κριθεί. Έβλεπε ότι ή όργη του σουλτάνου θά απαιτούσε αίμα. Ο τραχύς άνθρωπος, όπως παρουσιάζεται, ως «Άλβανός» στρατιώτης, με συμπεριφορά στρατιωτικού εν ενεργεία, αγωνιζόταν τελικά για την ειρήνη, για την σωτηρία και αξιοπρέπεια του ποιμνίου του, δηλαδή εφαρμόζοντας τις αρχές της Οικονομίας, δίνει προσφορά τόν εαυτό του³⁷. Έδω δεν υπάρχει περίπτωση να κριθεί ως πολιτική πράξη, διότι κρύβει μία παράδοση αιώνων, να είναι ο επίσκοπος αυτός που δίνει τί ζωή του για την ειρήνη του σύμπαντος κόσμου, και για τόν φίλο και τόν αντίπαλο. Επίσης στην Όρθόδοξη παράδοση ισχύει ή «αίρεσις», ή επιλογή που κάνει ο επίσκοπος και γενικά ο κληρικός. Έτσι βλέπουμε αντίθετες ενέργειες, που όμως έχουν κάτι κοινό, την αγάπη για τό Ποίμνιο, την «Οικονομία» περί αυτού.

Δέν μπορεί να γίνει εξέταση της θέσεως για τόν Πολύκαρπο ως να μί δρᾶ «έθνικά», αφού ζει σε μία πολυεθνική κοινωνία. Τό ζήτημα όμως μετατίθεται στην στρατευμένη ιδεολογία μερικῶν συγγραφέων, ή όποία στηρίζεται στην κριτική που κάνουν για την Έπανάσταση, πάνω στην γνώμη που έχουν αποκτήσει οί ίδιοι οί Έλληνες. Έν όλίγοις άφορᾶ στο ιστορικό άφήγημα που επικράτησε τόν 19ο και 20ό αιώνα, τόνον στον Δημόσιο χώρο όσον και σε κύκλους διανοουμένων. Η τελική επιλογή των επαναστατών ήταν σαφώς υπέρ του έθνικού κράτους που συνέστησαν στην Νότια Ελλάδα στα 1821-1830, αποκλείοντας άλλες περιοχές που έλεγχε τό Πατριαρχείο, και τό όποιο

³⁷ Γουλούλης, *Άχιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 160 κ.έ.

—όπως ήταν φυσικό— δέν συμφωνούσε στις νέες εξελίξεις. “Όμως κύκλοι διανοουμένων, ακόμη και σχολικά εγχειρίδια τά οποία προωθούσε ή τότε κατάσταση, μέχρι τίν περίοδο 1967-1974, έθιγαν τόν ρόλο τής Έκκλησίας ως αρνητικό. Δέν προσφέρθηκαν νά δοϋν και τίν άλλη διάσταση, τί μέγγενη σπίν όποία βρισκονταν τότε οί επικεφαλής τής, έχοντας νά κάνουν μέ τίν σωτηρία και ασφάλεια ψυχών Χριστιανών σέ όλο τό Όθωμανικό κράτος. Στο ίδιο έλλαδικό έθνικό κράτος και τίν αστική τάξη πού πρωτοστάτησε απέβλεπαν βέβαια και οί τής Αριστεράς, εφόσον συνεχίζουν σέ νέο επίπεδο τό αφήγημα τού έθνικού κράτους. Σύμφωνα λοιπόν μέ τό γενικό έθνικό αφήγημα, ή αυτοθυσία τού μητροπολίτη Λαρίσης δέν καταλογίζεται ως έθνική δράση: δέν πήρε τά όπλα όπως άλλοι κληρικοί, συνέδραμε νά καταπαύσει ή στάση σπίν Ανατολική Θεσσαλία! Αποδείχθηκε όμως ότι ήταν στρατευμένος, επηρεασμένος από τίν *Έλληνική Νομαρχία*, αλλά γνωρίζοντας ως εκκλησιαστικός τί σημαίνει *Οικονομία*, ενεργεί σύμπτυξη δυνάμεων, γιά νά σώσει τόν λαό του.

Πέρα από τόν μητροπολίτη Λαρίσης οί Όθωμανοί ως κυρίαρχοι στόν έλλαδικό χώρο από τόν 14ο αιώνα έως τόν 19ο αιώνα είχαν μέν Όρθοδόξους, πολίτες β΄ κατηγορίας, αλλά υπήρχε παλαιά παράδοση συνεργασίας μεταξύ των, ή όποία θά συνεχιζόταν και αργότερα. Μία τάξη Έλλήνων Όρθοδόξων ένιωθε τίν ιδιαίτερη αποστολή τής στό Όθωμανικό κράτος³⁸. Πώς νά έκαναν αλλιώς, αφού πρίν έλθουν οί Όθωμανοί ή γη ήταν δική τους! Άν μπορούσαν νά μίν αλλαξοπιστίσουν, τό Όθωμανικό κράτος ήταν και δικό τους.

Ό Πολύκαρπος έναντιώθηκε στό υπάρχον σύστημα όπως έμπεδωνόταν σπίν πράξη από μερικούς αξιωματούχους, αλλά ήταν νομιμόφρων, ενεργώντας ως συνειδητό μέλος τής Έκκλησίας και επικαλούμενος τόν νόμο τού καίσαρος, τού σουλτάνου, όχι διά ίδιον όφελος, αλλά γιά τό καλό τής Έκκλησίας. Έτσι έξηγεϊται πού ένήργησε μόνον σέ ό,τι τού αναλογούσε, αλλά αυτό πού έκανε ήταν υπέρτατα ριμοκίνδυνη στάση. Πάλεψε έναντίον τού Άλη πασά πού τόν ανάγκασε νά εκθρονίσει τόν νόμιμο επίσκοπο Σταγών και νά χειροτονήσει νέο επίσκοπο τόν Άνθιμο. Άγωνίστηκε μέχρι τέλους και τόν νίκησε και αυτόν και τόν ευνοούμενο του. Έπέβαλε τίν κανονική τάξη. Η προσκόλληση σπίν νομιμότητά του έξασφάλιζε τό αυτοδιοίκητο, ακόμη και τίν απόκρουση τής αυθαιρεσίας των Όθωμανών. Η παράδοση πού καταγράφει ό τοπικός Άγιώτης λόγιος Χατζημιχάλης, παραποιημένη βέβαια, αναφέρεται στό ότι ήθελε τί

³⁸ Χρήστος Κυπραϊός, *Η ιδεολογία τού έλληνιστουρισμοϋ: από τόν Γεώργιο Τραπεζοϋντιο στόν Δημίτη Κιτσίκη*, Έξοδος, Αθήνα 2019, σσ. 73-81.

συνεργασία με τούς Όθωμανούς, όπως τόν Βελή πασα³⁹. Ο «Βίος» όμως δείχνει ότι και με τόν Βελή δέν υπήρξε καλή συνεργασία.

Στήν πράξη ό Πολύκαρπος συντονίζεται πρός όσα γίνονταν τίν εποχή αὐτή, όπου δρᾶ ό Γεώργιος Ἀφθονίδης (1789-1867), πεθερός του Κων/νου Παπαρρηγοπούλου, μέγας γραμματικός του Πατριαρχείου στήν πρώτη 30ετία του 19ου αἰ., εκπρόσωπος έννέα πατριαρχών, προσπαθώντας νά επιβάλει βελτιώσεις, όπως τούς πρώτους κανονισμούς διοικήσεως (είσαγωγή του λαϊκού στοιχείου στήν διοίκηση, επιτροπή λαϊκών και κληρικών, μισθοδοσία πατριάρχη κ.ο.κ.). Ήταν μία πρώιμη μεταρρύθμιση πρὶν ἀκόμη ἀπό τίν Τανζιμάτ (ἀναδιοργάνωση-έκσυγχρονισμός που ὀδηγοῦσε στήν φιλελευθεροποίηση τῶν κρατικῶν δομῶν, ἐξάλειψη τῶν θρησκευτικῶν διακρίσεων κ.λ.π., 1839-1856)⁴⁰. Πιθανόν αὐτές τίς ζυμώσεις ἔχει ὑπόψη του ό Ἰγνάτιος καί ἀποφασίζει νά γράφει τό κείμενο ὡς ἀνάγνωσμα τῆς νεολαίας περισσότερο κι ὄχι τῶν πιστῶν, δηλαδή σέ ἕναν πῶ ἀνοικτό χῶρο. Ἀσχετα του τί πίστευε ό Πολύκαρπος γιά τίν Ἐπανάσταση του 1821, μά καί υπήρξε ἡ μεταγενέστερη οικογενειακή παράδοση στήν Δάρδα ὅτι ἦταν Φιλικός, σημασία εἶχε ὅτι σέ ἕνα πρότυπο κυρίως γιά νέους κείμενο προβαλλόταν ό ἀγώνας γιά τίν ὀργάνωση τῆς διοίκησης καί γιά ἐπιβολή ἀρχῶν τῆς Ὁρθόδοξης ἐκκλησιολογίας.

Ο Πολύκαρπος δέν θά εἶχε κανένα λόγο νά ὑποστηρίζει ἄμεσα καί χωρίς ὄρους τό ἔθνικό κράτος που δημιουργήθηκε στήν Νότια Ἑλλάδα. Τό ἀρχικό πρόγραμμα τῆς Ἐπαναστάσεως δέν προέβλεπε δημιουργία του. Ο Θεσσαλός Ρήγας Φεραίος ἤθελε τίν ἀκεραϊότητα τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, όπως τό ἴδιο δέχονταν καί ἡ Φιλική Ἐταιρεία, ἡ ὁποία στίς ἀρχές του 1821 σύμφωνα μέ ἕνα σχέδιο ἐπιδίωκε νά καταληφθεῖ ἡ Κων/πολη ἡ ἀκόμη καί ἡ Ἑλληνική *Νομαρχία*, που εἶδαμε ὅτι πλησιάζουν ό Πολύκαρπος καί ό Παῖσιος Σταγῶν.

Τό γεγονός ὅτι ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση ἔλαβε μία διαφορετική πορεία ἀπό αὐτή που εἶχε προγραμματισθεῖ ἐξοβέλισε ὅσους δέν συντάχθηκαν γιά

³⁹ Γιάννης Σακελλίων, «Θεοδώρου Χατζημιχάλη “Ἡ Κατάρτα καί τό ἀνάθημα”, εἰσαγωγή - σχόλια - ἐπιμέλεια», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 12 (1981-1982), Ἀθήνα 1982, σσ. 77-121, 105-109. Πρὸβλ. τίν κριτική ἀναθεώρηση *Ἀναστασίου*, ὅ.π., σσ. 324-327. *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 148-149, σημ. 40, όπου βιβλιογραφία.

⁴⁰ *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις* 5, 2021, σσ. 145-146. Πρὸβλ. Δημήτριος Σταματόπουλος, *Τό Βυζάντιο μετά τό ἔθνος. Τό πρόβλημα τῆς συνέχειας στίς βαλκανικές ιστοριογραφίες*, Ἐκδόσεις Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα, 2009, σσ. 64-65. Ο Σπυριδῶν Ζαμπέλιος δέν ἀνῆκε στήν ομάδα αὐτή, ἀφοῦ τό 1852 διατύπωσε τίν θεωρία του ἑλληνοχριστιανισμοῦ, δεχόμενος ἐνιαίο σῶμα διαχρονικά τόν ἐξελισσόμενο ἑλληνισμό σέ συνύπαρξη μέ Ρωμαίους καί μετά Σλάβους Ὁρθόδοξους, τίν Μεγάλη Ἰδέα, βλ. Ν. Σβορώνος, «Ο Σπυριδῶν Ζαμπέλιος», *Μνήμων*, 14 (1992), σσ. 11-20.

διάφορους λόγους μαζί της με τήν τελική έκβαση. Έτσι εξηγείται γιατί έθνικός ιστοριογράφος κατέστη ό Κ. Παπαρρηγόπουλος (1815-1891), Κων/πολίτης μόν αλλά πού έζησε σέ Όδισσό (1821 κ.έ.) καί Έλλάδα (1830 κ.έ.), τόν όποιο ένδιαφέρει ή συνέχεια τού έλληνισμού. Δέν έγινε όμως ό Μανουήλ Γεδεών (1851-1943), ό όποίος ως πολίτης τού Όθωμανικού κράτους έβλεπε τήν όργανική συνέχεια αυτού από τό Βυζάντιο καί ήταν κατά τού έθνικού κράτους⁴¹.

Τό αποτέλεσμα ήταν ότι ή Έπανάσταση τού 1821 αντιμετώπισθηκε ως νά ήταν ή μοναδική αλήθεια όχι με βάση επιστημονικά δεδομένα αλλά ως αυτόνοπο, περίπου κατανοποτό με τρόπο πού γίνονται οί όμιλίες στίς έπετείες τής Έπαναστάσεως. Δηλαδή «μεθώντας με τό άθνατο κρασί τού Εικοσιένα». Οί όμιλητές εξαίρουν τό θυμικό των άκροατών με έπιλογή στοιχείων πού δέν τεκμηριώνουν ή όλοκληρώνουν όπωσδήποτε τήν ιστορική πραγματικότητα, καί χωρίς νά τούς ζητώνται ευθύνες. Η δίκαιη έπανάσταση είναι μία άλλη υπόθεση, κι άλλο είναι τό Δίκαιο πού εκπροσωπει ή μέχρι τότε νόμιμη έξουσία, ή Όθωμανική. Καί κάτι άλλο, υπήρξε έπιλογή των Όρθοδόξων καί δή άνωτέρων κληρικών νά χειριστούν μία βόμβα πού έξερραγη στά χέρια τους. Στο σημείο αυτό είτε ή Άστική παράταξη είτε ή Αριστερά στήν διάρκεια τού β΄ μισού τού 20ου αιώνα επιβάλλουν τό δικό τους πρότυπο. Στήν ουσία όμως ή δεύτερη συνεχίζει σέ νέο περιβάλλον τό έθνικό αφήγημα τής Άστικής τάξεως. Έτσι άκόμη καί οί περιγραφόμενες –σέ όμιλίες ή σέ σχολικά έγχειρίδια για λόγους παιδαγωγικούς– θυσίες των Έλλήνων, ή αυταπάτησή τους, μεταφράστηκαν όπως οί έσωτερικοί κοινωνικοί άγώνες, πού είναι μία άλλη υπόθεση. Δέν γίνεται αντιληπτή ούτε ή μία ούτε ή άλλη θέση ως έπισφαλής, γιατί καί οί δύο χώροι διαπνέονταν από πατριωτισμό, όπως τόν έννοούσε ό καθένας. Η στράτευση, ό πατριωτισμός, τό δικαίωμα, δέν ταυτίζονται άπαραίτητα με τήν έπιστήμη τής Ιστορίας. Διαφορετικά σπίνονται πατριωτικές ή κομματικές-πολιτικές θέσεις. Είναι δεκτές καί οί δύο, άρκεί νά τηρούν τίς άπαραίτητες άποστάσεις από τήν πραγματική Ιστορία, αυτή πού καλλιεργείται σέ πανεπιστήμια, έρευνητικά κέντρα.

Η τάση για ήθική δικαίωση, άσύμβατη με τήν μελέτη τού ιστορικού γίνεσθαι, δέν λαμβάνει υπόψη ό,τι συμβαίνει σέ κάθε μαζικό κίνημα, άγνοεί διαφορές λεπτομέρειες, ή άκόμη καί τήν μη όρατή πλευρά των έπαναστατών. Λόγου χάριν, δέν τονίζεται καθόλου τί στοίχισε ή έναντίωση με τόν σουλτάνο, όχι μόνον στή δεκαετία 1821-1830, αλλά μέσα σέ μία 100ετία (1821-1922), αφού

⁴¹ Σταματόπουλος, ό.π., σσ. 41 κ.έ.

ἀκολουθώντας τόν δρόμο τοῦ 1821 στήν οὐσία χάθηκε γιά πάντα ἕνα δευτέρου ἑλληνικό κράτος στήν ἄλλη πλευρά τοῦ Αἰγαίου. Ἡ ἀκόμη μέ τήν ροπή πού πῆραν τά πράγματα μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο προσβλήθηκαν καί ἄλλα ἐδάφη τοῦ ἑλληνισμοῦ (Βόρεια Κύπρος, ἑλληνισμός Κων/πολης, Ἴμβρου καί Τενέδου). Παραβλέπονται ἄλλες λύσεις πού εἶχαν προταθεῖ τότε γιά νά ἀντιμετωπισθεῖ ἡ ἀνάγκη γιά ἐλευθερία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξίσου ἐπιηρεασμένες ἀπό τήν νεωτερικότητα, τόν εὐρωπαϊκό διαφωτισμό. Πολλοί Ἕλληνες (Ρωμιοί) ἤθελαν νά παραμείνουν στήν γῆ τους, τήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ἀλλά ἐκσυγχρονισμένη.

Μέ βάση λοιπόν τήν ἀφήγηση περί ἡρώων μετά τόν Β΄ Π.Π. ὁ Πολύκαρπος γιά ὀρισμένους δέν ὑπῆρξε προβλεπόμενος οὔτε ἅγιος οὔτε πραγματικός ἐθνικός ἥρωας, ἀλλά ὑπηρετῶν τό ὀθωμανικό σύστημα, παρότι τό ἐναντιωνόταν ὑφιστάμενος προσβολές, μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του. Καί ἀπό αὐτό τελικά θανάτωθηκε. Τότε λογίζονταν ἥρωες, ἐπειδή ἀντιστάθηκαν ἀπλῶς στούς κατακτητές Τούρκους, ἢ μετά Γερμανούς ἢ Ἰταλούς. Ἀντίθετα στό πρῶτο μισό τοῦ 20οῦ αἰ. οἱ ἀφηγήσεις περί Πολυκάρπου βλέπουν θετικά τήν στάση του αὐτή καθ' αὐτή, χωρίς νά παρεμβάλλουν κοινωνική ἰδεολογία.

Οἱ νικητές, ὡς κρατικοί φορεῖς πού ἐπιβάλλουν ἰδεολογία, ἀλλά καί ἡ ἐπικρατοῦσα πνευματική ἡγεσία, ὅπως ἀναδύεται ἀπό τίς κοινωνικές ἐξελίξεις, γράφει μέ τόν τρόπο τῆς τῆν Ἱστορία, ὅπως καί τήν προ-ἱστορία τῆς, γιά νά ἐπιτύχει ἠθική καταξίωση, δημιουργία ἐνιαίου τρόπου σκέψεως σέ ὅλους, ἐνόψει νέων πολιτικῶν ἀναγκῶν, στόχων. Ἐδῶ ἔγκεται ἡ συγγραφική προσπάθεια τοῦ Γιάννη Κορδάτου, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε μέ τά πάντα ἢ τοῦ λογοτέχνη Γιάννη Σκαρίμπα πού εἰδικεύτηκε στό 1821 καί τήν «ἀλήθεια» πού ἐξέφραζε. Ἀλλά αὐτό δέν συνδέεται μέ τό ἔργο ἑνός ἱστορικοῦ. Γιά τήν ἐπιστήμη πού πάντα ἔχει ὅρια, δέν ἔχει διαφορά εἴτε ἡ ἀρνητική εἴτε ἡ θετική εἰκόνα πού διατυπώνονται ἀβίαστα χωρίς ἔλεγχο ἀρχαίων καί τῆς περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας, διότι ὀδηγεῖ σέ λανθασμένη ἐρμηνεία ἢ ἀκόμη χειρότερα σέ ὑπερ-ἐρμηνεία. Ἐνίοτε αὐτό εἶναι χρέισμο, ἐθνικό, ἀλλά ὄχι ἐπιστημονικό. Μπορεῖ νά ἐνδείκνυται τέτοια τάση σέ πολιτικές συνελεύσεις, ὅπου τηρεῖται ἡ γραμμὴ ἑνός στόχου πού δέν ἔχει νά κάνει μέ ἐπιστήμη κάποτε οὔτε κἂν μέ τήν ἠθική, ὅπως τήν ἐννοεῖ ὁ μέσος ἄνθρωπος, μπορεῖ νά συνιστᾶται σέ ἐορτασμούς καί ἐγκώμα, νά κάνει ἀκμαῖο το ἠθικό των πολιτῶν, τῶν μαθητῶν. Ἀλλά δέν εἶναι καθαρὴ ἐπιστήμη, ἀπό τά πορίσματα τῆς ὁποίας κρίνεται ἡ ἀλήθεια καί ἡ λογική πορεία ἄλλων πραγμάτων, ζητημάτων, αὐτῶν πού εἶναι συνέχεια τῶν ὑπὸ ἐξέταση ἱστορικῶν γεγονότων.

Κοινό σημείο ανάμεσα στα δύο τότε αφηγήματα, Άστικῆς Τάξεως καί Άριστεραῶς πού προέρχεται ἀπό τήν ἀστική τάξη, εἶναι ὅτι ἀρκεῖ πού δημιουργήθηκε ἕνα κράτος γιά νά ζοῦν οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες. Ἡ ἄλλη ἔννοια ἐφαρμοσμένη στήν πράξη ἐπί χιλιετίες, ἡ πολυεθνική Ρωμοσύνη, δέν ἐνδιαφέρει πλέον οὔτε στά κομματικά δεδομένα οὔτε στά ἐκπαιδευτικά προγράμματα. Ἡ ἴδια ἡ ἱστορική Νεολαία «Ρήγας Φεραῖος» ἔχει καταργηθεῖ πλέον (δεκαετία 1990), ἐνώ μερικοί προχώρησαν νά πιστεύουν ὅτι τό 1821 δέν ἔφτιαξε τό νεοελληνικό ἔθνος τό κράτος του, ἀλλά τό νεοελληνικό κράτος τό ἔθνος του! Ἐξαιρούνται ὅμως πολλοί, π.χ. καλλιτέχνες ὅπως ὁ Γιάννης Ρίτσος, τό ἔργο τοῦ ὁποῖου «Ρωμοσύνη» (γραμμένη τό 1945-47 καί τυπωμένη τό 1954) μελοποίησε ὁ Μίκης Θεοδωράκης. Ἡ σχέση αὐτῶν ὅμως μέ τήν λαϊκή παράδοση ἦταν βιωματική. Τήν ἐπανάσταση προετοίμασε καί ἔπραξε ἡ «Ρωμοσύνη», ὄχι ἡ «Ἑλλάδα», οἱ ἐπαναστάτες προσδιορίζονταν «Ρωμοί» καί στά λόγια καί στήν πράξη, ἀφοῦ δέν συμμετεῖχαν μόνον ἑλληνόφωνοι. Οἱ ἐπαναστάτες ἐπέλεξαν νά δημιουργήσουν ἔθνικό κράτος, ἀλλά ἡ προετοίμασία τους ἦταν γιά συνέχεια τῆς Ρωμοσύνης.

Καταγράφεται λοιπόν μία ἱστορική προσωπικότητα μέ βάση κάποια ἀποσπασματικά κείμενα, ὑπό τήν πίεση πού ἀσκοῦσαν οἱ πολιτικές ἀφηγήσεις τοῦ 20οῦ αἰῶνα, μιάς ἐποχῆς ἄκρων, ὅπως ἔχει χαρακτηριστεῖ γιά τήν ἔντονη ἀντιπαλότητα στόν κοινωνικό στίβο, πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἄλλες ἱστορικές μορφές νά προκρίνονται μέ βάση τά τότε ἰδεολογικά στερεότυπα, ἄλλες ὄχι. Ἔτσι οἱ συνεργαζόμενοι μέ τούς Ὀθωμανούς ἡγέτες τῶν Ρωμῶν δημογέροντες καί κληρικοί ἔπρεπε νά ἐνταχθοῦν σέ ἥσσανα κατηγορία. Ἀντίθετα, τό πρότυπο μέ τό ὁποῖο ταξινομήθηκαν οἱ ἀγωνιστές τοῦ 1821 κυρίως στήν μεταπολεμική ἱστοριογραφία ἦταν κοινωνικό-ἠρωϊκό, ὅπως εἶχαν ἕναν παράλληλο βίο μέ αὐτούς οἱ ἀγωνιστές τῆς περιόδου 1940 κ.έ.

Ὁ Πολύκαρπος ἀπέχει ἀπό τοῦ νά εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καί ἑλληνικοῦ κοσμικοῦ φεουδαρχισμοῦ ἢ ἐκκλησιαστικῆς γραφειοκρατίας. Τέτοιος ἦταν ὁ Ἄνθιμος, μέ τήν περίπτωση τοῦ ὁποῖου κανεῖς δέν ἀσχολεῖται.

Μερικές φορές διάφοροι ἱστορικοί συγγραφεῖς πελαγοδρομοῦν, μί διαθέτοντας ἔνστικτο στόους στόχους πού θέτουν. Ἡ ἀκόμη ἐπιβεβαιώνουν προηγηθεῖσες ἐμπειρίες τους. Ὄταν ἡ Ἱστορία δείχνει ἕνα στρατευμένο ἄτομο, ὅταν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ἐκφράζονται μέ θετικά λόγια, λ.χ. ὅσα εὐστοχα περιγράφουν ρεαλιστικά ὁ Η. Holland καί ποιητικά ὁ Ἰωάννης Βηλαράς, τί ἀπομένει νά ἔχουν ἄλλο, πέρα ἀπό μία εὐνοϊκή στάση; Ὄταν ὅμως ὁ Ἱστορικός εἶναι δεσμευμένος ἀπό κοινωνικές ὑποχρεώσεις καί δικαίωμα, ἀδυνατεῖ νά νιώσει

τό αυτονόητο. Πώς ένας άνθρωπος μόνος του κατάφερε να κατευνασθοῦν τά πάθη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι τώρα δέν ἔκαναν ὄ,τι εἶχε κάνει ἡ, πενήντα χρόνια πῖο πρῖν, γενική καταστροφή. Κι ὄλα αὐτά, ἐνῶ οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς πόλεως, ὅπως περιγράφει ὁ H. Holland (1812), παρέμειναν ἀκόμη «ἄγγριοι» καὶ «μισόχριστοι», γεγονός πού ἀνάγκαζε τόν μπροπολίτη νά αὐτο-περιορίζεται στήν οἰκία του, νά μῖν κυκλοφορεῖ στους δρόμους κινδυνεύοντας νά τόν προσβά-λουν⁴². Προφανῶς ὑπῆρξε ἐντολή ἀνωθεν, ἴσως τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ.

Δέν ὑπάρχουν κανόνες γιά τό πῶς πρέπει νά ἦταν ὁ Πολύκαρπος ὡς προ-σωπικότητα, τί ρόλο εἶχε, τί προσέφερε. Τό θεμελιῶδες παραμένει ὅτι εἶναι ἱεράρχης. Ὁ κάθε ἐπίσκοπος στά ὄρια τῆς δικαιοδοσίας του ἐνεργεῖ αὐτοβού-λως.⁴³ Ἄλλος γίνεται αὐστηρός, ἔως μαχητικός, ἄλλος ἐπιεικής, ἐσωστρεφής. Συγ-κρίνοντας ὄλες τίς πηγές φαίνεται ὁ μπροπολίτης Λαρίσης προσπαθοῦσε νά συντονίσει ὄλους ὄσοι ἐκινοῦντο στήν χριστιανική κοινότητα πού διψύθινε γιά ἕναν καλύτερο κόσμο ἐντός τοῦ ὄθωμανικοῦ κράτους, ἀντίληψη γιά τίν ὄποια ὑπέστη, τελικά, ἕναν ὄδυνηρό θάνατο. Μέ αὐτή τίν ἔννοια ὑπῆρξε ὡς ἄτομο ἡρωϊκή μορφή, ἀλλά καὶ ἱερομάρτυρας, ἀφοῦ παραμένοντας πιστός στό καθῆκον του, βίωνε συνεχῶς τό μαρτύριο τῆς συνειδήσεως ἄχρι θανάτου ὑπέρ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό πού πρέπει νά ληφθεῖ ὑπόψη εἶναι ὁ ἴδιος, ὅπως καὶ κάθε ἄλλος, ὡς μονάδα τί ἠθική προήγαγε, ποιές σχέσεις εἶχε μέ τίν τότε ὄθωμανική κοινωνία, Χριστιανούς καὶ μουσουλμάνους, πόσο ἀνέβασε ὡς κεφα-λή μιᾶς κοινωνικῆς ὄμάδας τό βιοτικό καὶ μορφωτικό ἐπίπεδο τοῦ ποιμνίου του.

⁴² Holland, ὄ.π., σσ. 123-124.

Η ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΤΩΝ ΑΜΠΕΛΑΚΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΟΙΟ «ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ»

Τὰ Ἀμπελάκια, ἡ γνωστὴ κοινότητα τῆς Λαρίσης, εἶναι κτισμένα στὶς πλαγιὲς τοῦ Κίτσαβου καὶ κοντὰ στὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Ἡ περιοχὴ γνώρισε μεγάλη δόξα εἰδικὰ στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου, λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς ποιότητος τῶν νημάτων, ποὺ κατασκεύαζαν οἱ κάτοικοι, τῆς ἀριστῆς βαφῆς καὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐμπορίας των.

Ἡ περίφημη «Συντροφία», ἡ ὁποία ἔχει γίνῃ ἀντικείμενο μεγάλης ἔρευνας διαπρεπῶν μελετητῶν, ἦταν ὀργανισμὸς κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, μὲ συνεργατικὴ προσέγγιση στὴ φιλοσοφία του, στὴν πρακτικὴ ποὺ ἐφάρμοξε, στὸν τρόπο ποὺ λειτουργοῦσε, στοὺς σκοποὺς ποὺ ἔθετε καὶ γενικὰ σ' ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς δραστηριότητάς του. Μὲ ἔδρα τὰ Ἀμπελάκια ἐτέθη ὡς σκοπὸς τοῦ συνεταιρισμοῦ ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν μελῶν, παρὰλληλα μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ καλλιέργεια καὶ ἀναβάθμισή των. Ἀπὸ τὰ ἐτήσια κέρδη τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀφαιροῦντο μεγάλα ποσὰ γιὰ ἔργα κοινῆς ὠφελείας καὶ γιὰ φιλανθρωπικούς, πολιτιστικούς καὶ ἄλλους παρεμφερεῖς σκοποὺς. Στὰ καθαρὰ κέρδη ὑπῆρχε δίκαιη κατανομή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία φτωχοὶ καὶ πλούσιοι ἐργάζονταν καὶ ἀπολάμβαναν τοὺς καρποὺς τῆς προσωπικῆς τους ἐργασίας.

Ἡ κύρια δραστηριότητα τοῦ συνεταιρισμοῦ ἦταν ἡ ἀγορὰ βαμβακιοῦ ἀπὸ Θεσσαλία καὶ Μακεδονία, ἡ ἐπεξεργασία καὶ ἡ μεταποίησή του σὲ νήματα, τὰ ὁποία ἔβαφαν μὲ ἀνεξίτηλο κόκκινο χρῶμα, φημισμένο γιὰ τὴ στιλπνότητά καὶ τὴν ἀντοχή του. Μὲ ὀργάνωση σὲ διεθνὲς δίκτυο, ὁ συνεταιρισμὸς εἶχε δικὰ του ὑποκαταστήματα στὴν Βιέννη, στὸ Λονδίνο, στὸ Ἄμστερνταμ, στὴν Τεργέστη, στὴν Δρέσδη, στὴν Σμύρνη, στὴν Λειψία, στὴν Ὀδησσὸ καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη.

Σύμφωνα μὲ ἱστορικὲς πηγές, ρόλο σπουδαῖο στὴν ἀνάπτυξη καὶ στερέωση τῆς συνεταιριστικῆς ιδέας τῶν Ἀμπελακιωτῶν ἔπαιξε καὶ ἡ Ἐκκλησία, μὲ

τὸν τότε ἐπίσκοπο Πλαταμιῶνος καὶ Λυκοστομίου Διονύσιο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὰ Καταστατικά, τόσον τῆς ἰδρύσεως ὅσον καὶ αὐτὰ ποὺ ἀκολούθησαν, ἔκαναν συνεχεῖς ἀναφορὰς σὲ ρήσεις τοῦ Ψαλτηρίου καὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀκμῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ, καὶ συγκεκριμένα τὸ ἔτος 1797, τελείωσε ἡ κατασκευὴ ἐνὸς «καραβιοῦ», στὸ ὁποῖο ἔδωσαν τὸ ὄνομα «Καλλιρρόη». Στὸ ἀρχεῖο τοῦ λογίου ἐμπόρου Ἰωάννου Χρόνια Δροσινοῦ διασώζεται, μεταξὺ ἄλλων ἱστορικῶν ἐγγράφων, καὶ τὸ ἔγγραφο, στὸ ὁποῖο ἀναγράφονται τὰ ὀνοματεπώνυμα τῶν συνεταιρῶν, τὰ μερίδια ἐνὸς ἐκάστου, τὸ συνολικὸ κόστος τοῦ караβιῦ, δηλ. 4.900 γρόσια, τὸ ὄνομα τοῦ Κυβερνήτου καὶ τὴν εὐχὴ «νὰ κυβερνάει τὸ караβάκι μας, αὐτὴν τὴν Καλλιρρόην, μὲ φόβον Θεοῦ καὶ μὲ καθαρὰν συνείδησιν». Τὸ ἔγγραφο ὑπογράφουν ἰδιοχείρως οἱ ἀναφερόμενοι μέτοχοι. Ἀκολουθεῖ ἡ ἀκριβὴς μεταγραφή τοῦ ἐγγράφου, στὴν ὁποία διατηροῦνται ἡ ὀρθογραφία καὶ ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦ πρωτοτύπου:

«Διὰ τοῦ παρόντος γραμματος φανερὸν γίνεται, ὅτι κατὰ τὴν πρωιτερινὴν διὰ στόματος συμφωνίαν, ὅπου ἦτον διὰ νὰ φικιάσομεν ἓνα караβάκι, Θεοῦ θέλοντος σήμερον ἐτελείωσεν αὐτὸ τὸ караβάκι μας ὅπου καὶ τὸ ὀνομάσαμεν Καλλιρρόην καὶ ἐλθόντες ὅλοι ὁμοῦ σήμερον ἐκάμαμεν ἓνα λογαριασμὸν μας μέχρι λεπτοῦ καὶ εὐχαριστήθημεν εἰς τὰ πάντα καὶ ἐδώσαμεν δόξα τῷ Θεῷ, τὸν ὁποῖον καὶ παρακαλοῦμεν διὰ νὰ δώσῃ πλοῦσια τὰ ἐλέη αὐτοῦ νὰ εἶναι πάντα ὀδηγὸς του καὶ νὰ τὸ φυλάττῃ ἀνώτερον παντὸς κινδύνου ἀμὴν!

ἡ τιμὴ τῆς Καλλιρρόης ἐστάθη κατὰ τὴν ἀκριβὴν ἡμῶν θεωρίαν... διὰ γρ. 4.900.

τὰ ὁποῖα τὰ διεμοιράσαμεν εἰς δέκα μερίδια ὡς κάτωθι	
ὁ γεώργιος Δημητρίου Σφάρτζ μερίδια δύο πρὸς 490 γρο φερ γροσ 980	
ὁ Ἰωάννης χρόνια Δροσινοῦ ἓνα ἡμισυ μερίδιον	— “ — ” — “ 735
ὁ Δροσινὸς Κώμη μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ Ἰωάννης Χ΄ Κώνστα μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ μιχάλης ἀθανασίου μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ Δημήτριος Ἰωάννου Σφάρτζ μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ Κώνστας μπάλλα ρετζανιώτης μισὸ μερίδιον	— “ — ” — “ 245
ὁ ἀντώνιος ρεῖξη λέκας μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
	γροσ. 4.900

καὶ ὅλοι αὐτοὶ καθ' ἓνας τὰ ἐμέτρησεν μέχρι λεπτοῦ καὶ ὑπόσχεται καὶ διὰ τὰ ὀλίγα ὅπου ἀκόμη θέλουν τρέξῃ διὰ τὴν βάρκαν καὶ λοιπὰ μετὰ τὴν παρὰ-

δοσιν τοῦ λογαριασμοῦ νὰ πληρῶνῃ ὁ καθ' ἕνας κατὰ τὸ μερίδιόν του.— ἔτι ὅλοι ὁμοῦ αὐτοθελήτως ἐκλέξαμεν διὰ καραβοκύρην καὶ ἐξουσιαστὴν τὸν ἀντώνιον ῥεῖζην λέκαν διὰ νὰ κυβερνῇ τὸ καραβάκι μας αὐτὴν τὴν Καλλιρρόην μὲ φόβον Θεοῦ καὶ μὲ καθαρὰν συνείδησιν παραδίδοντάς μας εὐθὺς ὅπου τὸν ζητήσωμεν λογαριασμὸν καθαρὸν μέχρι λεπτοῦ, τραβόντας πρῶτον αὐτὸς διὰ τὸν κόπον του ἀπὸ τὰ ἰδικά μας μερίδια δέκα μισὸν μερίδιον.

ὁ ἀντώνιος ῥεῖζη ὑπόσχεται ὅτι ἤθελεν ρίξῃ τὸ κάθε ταξίδιον νὰ μεράξῃ τὸ διάφορον ὅπου ἤθελεν ἐξαποστείλῃ ὁ πλούσιος Θεός, εἰς δύο ἴσια μέρη ἵγουν μισὰ διὰ τὸ καράβι καὶ μισὰ διὰ τοὺς συντρόφους ὅπου δουλεύουν μέσα εἰς τὴν Καλλιρρόην.

ἔγινεν λοιπὸν τὸ παρὸν γράμμα ὑπογεγραμμένον ταῖς ἰδίαις ἡμῶν χερσὶν καὶ μαρτυρημένον παρὰ τοὺς ἀξιοπίστους μάρτυρας καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τῶν οἰκοκυρέων ἀμπελακιωτῶν εἰς χεῖρας τοῦ κύρ γεωργίου Σφάρτζ καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν διὰ νὰ ἔχη τὴν ἰσχὴν ἐν παντὶ κριτηρίῳ —.

Καρίτζα 1797 Σεπτεμβρίου 15. —

Γεώργ. Δημητρίου σφάρτζ βεβαιῶνου
Ἰωάννης χρόνια Δροσινοῦ βεβαιῶνω.
Δρόσος Κόμπ βεβαιῶνω. —
Δημίτριος Ἰωάννου Σφάρτζ μεβαιῶ
χρόνιας κόμπ Δροσινοῦ βεβαιῶνω

Παναγιότης καιρημιάλης
μαρτυρῶ

παπα ἀστέριος
μαρτιρο

ἀποστολῆς νηκολου παρακαλεστικος
γράφου δια τουν αντονη ρηζηλέκα σπη
υπόσχεται και μαρτιρο»

Παρατηρήσεις:

Ἐκ τοῦ κεμένου τοῦ «γράμματος», τὸ ὅποιο διεσώθη στὸ ἀρχεῖο τοῦ ἐμπόρου Ἰωάννου Χρόνια Δροσινοῦ, διαπιστώνουμε τὰ ἑξῆς:

1. Εἶχε προηγηθεῖ τῆς ἐγγράφου αὐτῆς συμφωνίας προφορική, ἡ ὁποία τηρήθηκε καὶ τὸ «καραβάκι» ναυπηγήθηκε μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀναφέρεται.

2. Στὸ «καραβάκι» δόθηκε τὸ ὄνομα Καλλιρρόη.

3. Ἐγίνε λεπτομερῆς ἀπολογιστικὸς λογαριασμὸς τῶν ἐξόδων τῆς ναυπηγήσεως καὶ ὁμόφωνα οἱ παριστάμενοι παρεκάλεσαν τὸν Θεὸν νὰ εἶναι πάντα προστάτης καὶ ὁδηγὸς τοῦ πλοίου καὶ νὰ διαφυλάττει αὐτὸ ἀπὸ κάθε κίνδυνο.

4. Ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν δέκα μεριδιούχων μετὰ πρῶτον στὴ σειρὰ καὶ μετὰ δύο μετοχῆς τὸν Γεώργιο Δημ. Σφάρτζ.

5. Τὸν μέτοχο Ἀντώνιο Ρεῖζη Λέκα ἐξέλεξαν ὁμόφωνα κυβερνήτη τοῦ πλοίου μετὰ τὴν ἐντολὴ νὰ κατευθύνει τὸ πλοῖο πάντα μετὰ φόβο Θεοῦ καὶ μετὰ καθαρὴ συνείδησι νὰ διαχειρίζεται τὰ οἰκονομικά, ὅπως ἀναφέρεται στὸ γράμμα.

6. Τέλος, ἔπονται οἱ ὑπογραφῆς τῶν μετόχων καὶ τῶν ἀξιοπίστων μαρτύρων, ὥστε τὸ «γράμμα» νὰ εἶναι ἰσχυρὸ σὲ κάθε ἀρχή.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛ. ΡΟΥΒΟΛΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ Θ. ΜΑΝΙΑΡΗΣ
– ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
– ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ

Τά ιστορικά Άμπελάκια

Τά Άμπελάκια βρίσκονται στό δυτικό άνοιγμα τής κοιλάδας τών Τεμπών, δεξιά τής Έθνηκῆς Όδοῦ πρός Θεσσαλονίκη, κτισμένα άμφι-θεατρικά σέ μιά τοποθεσία κρημνώδη, σέ ύψος 500 μέτρων πάνω άπ' τόν Πηνειό ποταμό, άντίκρυ στόν Όλυμπο. Έχουν περίπου 550 σπτία, μερικά άπό τά όποία εἶναι πάρα πολύ όμορφα, καί όπως γράφουν παλιοί ιστορικοί, «ή χώρα εἶναι ξακουστή καί πλούσια γιά τά έξαίρετα νήματα πού βάφονται εἰς αὐτή, καί διά τό εμπόριο πού κάμνουν οἱ ἴδιοι μέ αὐτά εἰς όλη τήν Γερμανία».

Γιά τήν ἴδρυση τοῦ χωριοῦ ἔχουμε άναφορά άπό τίς άρχές τοῦ 15ου αἰώνα.

Στά Άμπελάκια λειτούργησε τό σύστημα τής τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, ἦταν διπλαδί έλευθερη κοινότητα τήν όποία στήριζε ό θεσμός τών προνομίων, ό όποίος ἔδωσε στά Άμπελάκια τήν δυνατότητα μᾶς μεγαλύτερης βιοτεχνικῆς κινητικότητας καί όδήγησε τούς Άμπελακιώτες στήν σύσταση τοῦ Συνεταιρισμοῦ.

Οἱ Άμπελακιώτες ἐπεξεργάζονται, βάφουν καί πωλοῦν κόκκινα νήματα πού τά ἔβαφαν μέ τό ριζάρι, τό όποιο ἄλεθαν σέ χειροκίνητους ἢ ἱπποκίνητους μύλους. Δούλευαν όλοι, άνδρες, γυναῖκες καί παιδιά. Ἰδιαίτερα οἱ ἔργασίες ἐκκοκκισμοῦ τοῦ βάμβακος γίνονταν άπό γυναῖκες: «Εἶναι εὐχάριστο νά βλέπει κανεῖς τίς γυναῖκες στά Άμπελάκια νά κρατάνε ἕνα άδράχτι καί νά φλυαρσοῦν όλες μαζί μπροστά στίς πόρτες τών σπιτιῶν τους», γράφει ο Felix Beaujour.

Τό όμορφο κόκκινο χρῶμα πού δίνουν στό βαμβάκι εἶναι γνωστό στήν Εὐρώπη μέ τό όνομα τό «κόκκινο τής Άνατολῆς». Πολλοί ξένοι προσπάθησαν νά ὑποκλέψουν τό «μυστικό» τής βαφῆς, τό όποιο όμως όφειλόταν στίς μεθόδους βαφῆς τών λεπτολόγων βαφιιάδων.

Υπῆρχαν στά Άμπελάκια 24 ἔργαστήρια (κερχανάδες)· τά νηματοβαφεῖα αὐτά λειτουργοῦσαν πρῖν τό 1770 καί ανῆκαν σέ ἐπιμέρους κομπανίες, «συν-

τροφιές», τις οποίες είχαν συστήσει έμποροι. Όμως για να αποφύγουν τον ανταγωνισμό μεταξύ τους, τό 1778 όγδόντα μεγάλοι έμποροι κατόρθωσαν να συμφωνήσουν και να ένώσουν τις έπιμέρους συντροφίες τους σε μία «Κοινή Συντροφιά», τίν σύνθεση τής οποίας άποτελούσαν κτηματίες, κεφαλαιούχοι έμποροι και, τέλος, μάστοροι, τεχνίτες και εργάτες.

Έκείνος πού έδωσε μεγάλη ώθηση στην Άμπελακιώτικη βιοτεχνία ήταν ό Γεώργιος Μαύρος (Σβάρτσ), ό οποίος όργάνωσε τά πρώτα νηματοβαφεία και έκανε έξαγωγή στην Γερμανία κόκκινων νημάτων. Ό ίδιος εξέλεγε μετά πρόεδρος του Συνεταιρισμού.

Βασικά αίτια τής άκμής ήταν ότι οι Άμπελακιώτες ήταν δραστήριοι εκ φύσεως, γνώστες τής κοκκινάδικης τέχνης και τό ότι θέσπισαν σωστούς κανόνες. Επίσης θετικά συνέβαλαν οι διάφορες «Συνθήκες» και ιδιαίτερα ή συνθήκη του «Κιουτσούκ Καϊναρτζή», τό 1774 στην διακίνηση έμπορευμάτων και συνετέλεσαν στην ανάπτυξη βιοτεχνικών κέντρων, όπως είναι τά Άμπελάκια.

Πρώτο μέλημα των Άμπελακιωτών ήταν ή παιδεία. Στά Άμπελάκια ιδρύθηκε από τον Έπίσκοπο Διονύσιο Γ΄ ή Ελληνική Σχολή, τό περίφημο «Έλληνομουσειο», τό οποίο λειτούργησε από τό 1749. Δίδαξαν σε αυτό μεγάλοι Δάσκαλοι του Γένους, όπως ό Ευγένιος Βούλγαρης, ό Γρηγόριος Κωνσταντάς και ό Κωνσταντίνος Κούμας. Από τό 1879 λειτούργησε στά Άμπελάκια ή «Μανιάρειος Σχολή», ή άποκληθεϊσα «μεγαλοπρεπές των μουσών μέγαρον» και «φαινός Μανιάρειος Φάρος».

Μέ διακυμάνσεις ή ανάπτυξη των Άμπελακίων κρατάει ως τις αρχές του 19ου αιώνα. Τά αίτια τής παρακμής πολλά, βασικά όμως ήταν ή αδυναμία αντιμετώπισης από τις Άμπελακιώτικες Συντροφίες του αυξανόμενου ανταγωνισμού τής Ευρωπαϊκής νηματουργίας, ιδίως τής Άγγλικής. Επίσης συθέμελα κλονίστηκε ή Άμπελακιώτικη χειρωνακτική βιοτεχνική παραγωγή από τίν έκρηκτική τεχνολογική-βιομηχανική επανάσταση πού συνετελέστηκε στό δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, στά πλαίσια ανάπτυξης του κεφαλαιοκρατικού-καπιταλιστικού συστήματος. Η παρακμή συνεχίζεται στά υπόλοιπα χρόνια του 19ου αιώνα και όλο τόν 20ό αιώνα.

Τά Άμπελάκια θά έπιβιώσουν αυτό τό διάστημα μέ τις παραδοσιακές μορφές άπασχόλησης. Δουλεύουν τους άλατζάδες, ύφαινουν κιλίμια και άσχολούνται μέ τά «μουτάφια». Πολλοί είναι βυρσοδέφες, στραγαλατζήδες, κυρατζήδες, άλλοι άμπελουργοί πού παράγουν τό περίφημο «κοκκινέλι» Άμπελακίων.

Τό δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, ιδίως μετά τό 1950, μέ τά έσοδά τους να

μειώνονται, πολλοί αναγκάζονται να μετοικήσουν. Σήμερα κατοικούν στο χωριό λίγοι κάτοικοι, που όμως διατηρούν βαθιά τις ρίζες μας μακραιώνης παράδοσης και ιστορίας. Τίν δόξα αυτής της θαυμαστής ιστορίας τίν προβάλλουν τά έναπομείναντα άρχοντικά, μέ κυριότερο τό έπιβλητικό άρχοντικό του Γ. Μαύρου (Σβάρτς), τό λαογραφικό μουσειο, καθώς επίσης και ή παλαιά βιβλιοθήκη της Μανιαρείου Σχολής.

Άδαμάντιος Μάνιαρης Έθνικός ευεργέτης

Τά Άμπελάκια ύπήρξαν γενέτειρα άνδρων που διακρίθηκαν για τίν φιλοπατρία και δραστηριότητα και τίν καλή χρήση του πλούτου, που άποκτήθηκε άπ' αυτούς.

Ένας άπ' τούς άνδρες αυτούς ήταν και ό Άδαμάντιος Θ. Μάνιαρης.

Γεννήθηκε στά Άμπελάκια τό 1789 από καλή οικογένεια. Τά πρώτα γράμματα τά έμαθε στή γενέτειρά του. Ό πατέρας του, Θωμάς Γ. Μάνιαρης, ήταν ταμίας και σύμβουλος της μεγάλης εταιρίας των κόκκινων νημάτων και έστειλε τόν γιό του στή Βιέννη για να σπουδάσει γιατρός. Νά σημειωθεί έδω ότι ό πατέρας του πιθανόν άποφάσισε να τόν στείλει στήν Βιέννη ύστερα από σχετική έπιστολή του Γ. Σίνα, της 2/9/1798, ό όποιος ήταν μεσίτης, πλούσιος Άμπελακιώτης οικογένειας που έμεινε στήν Βιέννη¹.

1. Ός έμπορος

Πράγματι ό νεαρός Άδαμάντιος μετέβη τό 1807 σε ήλικία 18 ετών στήν Βιέννη, όπου οι συγγενείς του, που ζούσαν εκεί ως διευθύνοντες στο κατάσταση της εταιρίας με τίν επωνυμία Σβάρτς και Σία, τόν προέτρεψαν να ακολουθήσει τίν έμπορική σταδιοδρομία. Έστερα και από τίν άδεια του πατέρα του άρχισε να έτοιμάζεται για τό έμπόριο. Στήν άρχή εργάστηκε στο ύποκατάστημα του Σβάρτς και μάθαινε τίν Γερμανική, Γαλλική και Ίταλική γλώσσα. Έστερα από τρία χρόνια ό Μάνιαρης εργάστηκε σε νέα εταιρεία του επίσης Άμπελακιώτη Ί. Ζάντζαλη.

Ό Μάνιαρης ανέλαβε τή διεύθυνση του Καταστήματος με έπιτυχία και έκανε έμπορικές πράξεις και πράξεις άγοραπωλησίας συναλλάγματος με πολλά κέρδη. Στήν εταιρεία αυτή έμεινε πέντε χρόνια, αλλά έφυγε, γιατί κατά τίν διανομή των κερδών, δέν τόν άντάμειψε δίκαια ή εταιρεία.

¹ Σ. Παγανέλη *Όδοιπορική σημειώσεις*, Άθηναι 1882, σ. 417.

Από τό 1816 ό ίδιος έκανε έμπορικές πράξεις στή Βιέννη, αγοράζοντας κόκκινα νήματα, τά όποία πουλούσε στίς έμπορικές πανηγύρεις τής Βοημίας καί Μοραβίας. Έπειδή ήταν οίκονόμος καί λιτοδίατος, αύξησε πολύ τόν πλοΰτο του καί απέκτησε άρκετή περιουσία σέ σύντομο χρονικό διάστημα.

2. Ώς Ίερολοχίτης

Ό Διαμαντής Μάνιαρης μυήθηκε στά μυστικά τής έπανάστασης τής Έλλάδος στίς παραδουνάβιες ήγεμονίες τό 1821, από τόν εξάδελφό του Ι. Μακρή, πού ήταν δάσκαλος στόν οίκο τών Ύψηλάντηδων.

Ό Διαμαντής Μάνιαρης μετέτρεψε τήν περιουσία του σέ φλουριά καί πήγε στήν Όδησσό. Από εκεί πήγε στό Κισνόβι, πρωτεύουσα τής Βεσσαραβίας. Κατατάχθηκε καί αύτός στόν Ίερό Λόχο του Άλέξανδρου Ύψηλάντη στό Ίάσιο. Από εκεί πήγε στό Στίγκα, κοντά στό Σκουλένι, κάτω άπ' τίς διαταγές του Ρώσου Συνταγματάρχη Γ. Κατακουζηνοΰ, στόν όποιο παρέδωσε 500 φλουριά γιά τίς ανάγκες του Ίερού Λόχου.

2α. Η μάχη του Σκουλενίου

Η μάχη του Σκουλενίου ήταν μία από τίς τελευταίες μάχες τών Έλλήνων έπαναστατών στίς παραδουνάβιες ήγεμονίες κατά τών στρατευμάτων τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έλαβε χώρα στίς 17/6/1821, δέκα μέρες μετά τήν μάχη του Δραγατσανίου, δίπλα στή Μονή Σκουλενίου στή Μολδαβία –σιμερινή Ρουμανία– καί κατέληξε μέ νίκη τών Όθωμανών.

Όπως γράφει ό ιστορικός καί λογοτέχνης Διονύσιος Κόκκινος, οί έπικεφαλής τής έλληνικής δύναμης πού άριθμούσε περίπου 400 μαχητές (358 κατά άλλες πηγές), όχύρωσαν τό Σκουλένι, κοινώνησαν τών Άχράντων Μυστηριών καί έφαγαν άντί άρτου άντίδωρο, λέγοντας «αΰτή είναι ή στερνή μας τροφή».

Άρχηγός ήταν ό Άθανάσιος Καρπενησιώτης ή Άγραφιώτης, ό δέ Μάνιαρης πήρε μέρος ως εικοσιπεντάχρονος.

Η σύγκρουση έγινε μπροστά στά μάτια τών Ρωσικών συνταγμάτων του στρατηγού Ζαμπανιόφ, παρατεταγμένων στήν άπέναντι όχη του Προΰθου, καί Έλλήνων καί Μολδαβών προσφύγων από τό Ίάσιο. Η τουρκική δύναμη, πού άριθμούσε 2.000 πεζούς, 4.000 ίππεις καί 6 κανόνια, υπό τίς διαταγές του Κεχαγιάμπει, τούς σφυροκοπούσε επί 8 ώρες, μέ άποτέλεσμα ή άνιση αΰτή σύγκρουση νά καταλήξει σέ νίκη τών Όθωμανών.

Οί άπώλειες τής μάχης ύπολογίζονται γιά μέν τούς Έλληνες σέ 300 νεκρούς καί 50 τραυματίες, γιά δέ τούς Τούρκους σέ 1.600 νεκρούς καί 200 τραυματίες.

Στὴν μάχη πῆρε μέρος ὁ Ἰερώνυμος Λουκάς (κατὰ κόσμον Λεοντιάδης ἀπ' τὴν Ἀθήνα), ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὴν θεία Κοινωνία καὶ ὁ ὁποῖος βοήθησε τὸν Μάνιαρη νὰ περάσουν στὴν ἀντίπερα ὄχθη τοὺς 58 συνολικά διασωθέντες τῆς μάχης. Διασώθηκαν καὶ πέρασαν τὸν ποταμὸ τελευταῖος. Οἱ Ρῶσοι, ὅσους διασώθηκαν καὶ πέρασαν στὸ ἔδαφός τους τοὺς ἔθισαν ὑπὸ φρούρηση. Ὁ Μακρὴς τελικὰ πέτυχε τὴν ἀπόλυση τοῦ Μάνιαρη ἀπ' τοὺς Ρώσους μὲ ἐνέργειες τῆς κυρίας Ὑψηλάντου.

Μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτὰ ὁ Μάνιαρης ἐτομάζεται νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα μὲσω Γαλλίας. Πρὶν τὴν ἀναχώρησι ὁ Κατακουζηνὸς ἐπέστρεψε τὰ 500 φλουριά στὸν Μάνιαρη γιατί δὲν ξοδεύτηκαν.

Ἀπὸ τὴ Γερμανία μέχρι τὸ Παρίσι ὁ Μάνιαρης γνώρισε τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν ξένων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Στὴν Λειψία πῆρε εἰκόνες τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821, ὅπως τοῦ Κολοκοτρώνη, τῆς Μπουμπουλίνας καὶ ἄλλων, πού εἶχαν ἐκτυπωθεῖ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας Γ. Κρουγ.

Στὸ Παρίσι οἱ Γάλλοι τὸν ἀγκάλιαζαν καὶ τὸν φιλοῦσαν, γιατί τὸν εἶδαν νὰ φορεῖ τὴ στολὴ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Στὸ Παρίσι ἔμεινε λίγες μέρες περιμένοντας τὸν συνεταιρὸ τοῦ Κοραῖ, Ν. Πίκουλο, νὰ τοῦ δώσει ἓνα κιβώτιο μὲ ἐπιστολὲς θρησκευτικοῦ περιεχομένου κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων. Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης συνόδευσε ἀπὸ τὸ Παρίσι περίπου 70 φιλέλληνες μὲ τὸν Γερμανὸ Νόρμαν, ἀφοῦ πῆρε τὸ κιβώτιο μὲ τίς ἐπιστολὲς του ἀπὸ τὸν Κοραῖ.

Στὴ Μασσαλία ναυλώθηκε πλοῖο καὶ μετὰ 15 ἡμέρες ἔφτασε στὸ Ναβαρίνο ὁ Μάνιαρης μὲ τοὺς 70 φιλέλληνες. Ἐκεῖ περέμεινε λίγες μέρες καὶ μετὰ φτάνει μὲ τρεῖς Γερμανοὺς Φιλέλληνες στὴν Κόρινθο καὶ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι.

Ὁ Μάνιαρης ἐπισκέφθηκε τὰ νησιά γιὰ ἓνα μῆνα καὶ μοίρασε τὴν ἐπιστολὴ πού τοῦ εἶχε δώσει ὁ Κοραῖς. Ὑστερα ἤλθε πάλι στὴν Κόρινθο καὶ ὁ Κωλέττης τοῦ ἀνέθεσε νὰ ὀδηγήσει περίπου 400 φιλέλληνες στὸν στρατὸ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Μάνιαρης ἤλθε στὴν Ἀθήνα καὶ πῆρε μέρος στίς ἐφόδους τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Τούρκων στὴν Ἀκρόπολι. Μετὰ τὴν παράδοσι τοῦ φρουρίου, μπῆκε στὴ γολέττα τοῦ Ἐπτανησίου Ραφτόπουλου καὶ ἔφθασε στὸ Ἄργος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού κατέβανε ὁ Δράμαλης καὶ παντοῦ ὑπῆρχε ἀναρχία καὶ ἀταξία. Γι' αὐτὸ ὁ Κωλέττης παρακάλεσε τὸν Μάνιαρη καὶ τὸν Ραφτόπουλο νὰ πάρουν τὸ ἀσῆμι πού εἶχαν συγκεντρώσει ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὸ πᾶνε στὰ νησιά. Τὸ ἀσῆμι αὐτὸ τὸ παρέδωσαν σὲ ἀνθρώπους τῆς Μπουμπου-

λίνας, για να τό φυλάξουν και ύστερα πήγαν στην Ύδρα και στην Νάξο.

Ο Αδαμάντιος Μάνιαρης, εκτός από την ένασχόλησή του με τά πολεμικά πρόσφερε τίς ικανότητές του, για να οργανώσει τούς κλάδους τών δημοσίων Ύπηρεσιών στά οικονομικά.

3. Ως κρατικός υπάλληλος

Έτος 1823. Όταν έπαρχος Αθηνών ήταν ό Άμπελακιώτης και συνομίλικός του Δρόσος Μανσόλας, διορίστηκε γραμματέας τής έπαρχίας Αθηνών.

Έτος 1824. Μετατέθηκε στην έπαρχία Σκοπέλου με καθήκοντα Αστυνόμου και Λιμενάρχη. Από την Σκόπελο πήγε και σε άλλα νησιά και οργανωσε Λιμεναρχεία και Έπαρχεία.

Έτος 1827. Διορίστηκε από την Δημογεροντία Σύρου επιστάτης επί τών εισπράξεων τών δασμών του τελωνείου Σύρου.

Έτος 1828. Ο Καποδίστριας χρησιμοποίησε τον Μάνιαρη για να οργανώσει τούς δήμους και μετά τον διόρισε εισπράκτορα τών δασμών του Άργολικού κόλπου και επιθεωρητή τών τελωνείων τής Άργολίδας, αλλά και οι Έλληνικές Κυβερνήσεις μετά τον Καποδίστρια τον εμπιστεύθηκαν σε διάφορες θέσεις.

Έτος 1832. Του ανατέθηκε η ένουκίαση τών έθνικων προσόδων και άργότερα διορίστηκε Διευθυντής τών τελωνείων τής Ανατολικής Πελοποννήσου.

Έτος 1833. Διορίζεται διά Βασιλικού Διατάγματος Προσωρινός Διευθυντής του τελωνείου Σύρου και, για την έπιτυχία του έργου του, του άπονειμήθηκε δύο φορές Βασιλική Εύαρέσκεια και για άνέγερση άποθηκών στην Σύρο.

Έτος 1835. Του ανατέθηκε η άνώτατη διεύθυνση του τελωνείου Πειραιώς, όποτε και πήρε και τρίτη Βασιλική Εύαρέσκεια.

Έτος 1836. Ο Μάνιαρης λόγω κοπώσεως ζητεί την άπαλλαγή του, τό ύπουργείο όμως, άφου τον έπεισε να παραμείνει ως αναγκαίος στην ύπηρεσία, του άπέστειλε τό άργυρούν παράσημο του Σωτήρος και τον διόρισε ως επιθεωρητή τών τελωνείων τής Ανατολικής πλευράς του Βασιλείου (Σύρου).

Έτος 1838. Λόγω τής σοβαρά κλονισμένης υγείας του ζήτησε και πάλι να άπαλλαγεί από την ύπηρεσία, τό ύπουργείο όμως και πάλι με έγγραφο παρακαλεί αυτόν να συνεχίσει να προσφέρει τίς ύπηρεσίες του στην πατρίδα.

Έτος 1840. Διορίζεται μέλος τής έπιτροπής που έγινε στην Αθήνα υπό την προεδρία του Α. Ζαΐμη, για την γνωμοδότηση του έν ενεργεία οργανισμού τών τελωνείων. Μετά πήγε στην Κόρινθο και στο Αίγιο να έπιτηρεί την έξαγωγή τής σταφίδας και διορίστηκε τακτικός έφορος στην Άχαΐα με την εκτέλεση του Νόμου περι φορολογίας.

Έτος 1842. Τό Υπουργείο Οικονομικῶν τόν διορίζει καί πάλι στήν θέση τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν τελωνείων.

Έτος 1844. Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης γνωμοδοτεῖ γιά τόν κανονισμό τῆς ὑπηρεσίας τῶν τελωνοφυλάκων.

Έτος 1845. Μεταβαίνει στήν Νάξο γιά ἀνακρίσεις γιά λαθραία ἐξαγωγή σμύριδας. Μέ τήν ἐπιτυχή ἐκτέλεση τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἔλληξε ἡ σταδιοδρομία του στήν Δημόσια Ὑπηρεσία.

4. Ταμίας καί Διευθυντής τοῦ ἐν Σύρῳ ὑποκαταστήματος Ἐθνικῆς Τράπεζας

Έτος 1841. Ὁ Γεώργιος Σταύρου εἶχε ἀρχίσει τίς προκαταρκτικές ἐργασίες του γιά ἴδρυση τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας (30.3.1841) καί θέλησε νά ἀξιοποιήσει τόν φίλο του Διαμαντῆ Μάνιαρη στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἐθνικοῦ αὐτοῦ ἰδρύματος.

Έτος 1845. 12 Ἀπριλίου. Ἰδρύεταιπρακτορεῖο τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας στήν Σύρο. Πράκτορας μέ πρόταση τοῦ Διευθυντοῦ (Διοικητοῦ καλούμενου ἀπό τό 1849) διορίζεται ὁ Ἰ. Ράλλης, σύμβουλος ὁ Ν. Γιαγτζῆς καί ταμίας ὁ Ἰ. Ἀργέντης.

Έτος 1846. 12 Νοεμβρίου. Συνεδρίασις τοῦ Γεν. Συμβουλίου περὶ διορισμοῦ νέου ταμίου τοῦ πρακτορείου Σύρου. 23 Νοεμβρίου ὁ Μάνιαρης διορίζεται ταμίας τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας ἀντί τοῦ παυθέντος Ἀργέντη. Ὁ ἴδιος κατέθεσε στήν Τράπεζα ὅσες οἰκονομίες εἶχε, κατανοῶν τίς μελλοντικές νά προέλθουν ἀπό τό ἴδρυμα αὐτό μεγάλες ὠφέλειες γιά τήν πατρίδα, ἐπέδωξε στερέωση καί εὐόδωση τοῦ πρακτορείου, ἐνῶ δείχνει μεγάλη προθυμία σέ ὅσους ἤθελαν νά δανεισθοῦν.

Έτος 1847. Φεβρουάριος. Ἐγκρίνονται ἀπό τό Γενικό Συμβούλιο πάνω ἀπό 150.000 δρχ. γιά δάνειο στούς πιστωτές τοῦ πρακτορείου. Σύμφωνα μέ τήν ὑποβληθεῖσα στό Γεν. Συμβούλιο ἔκθεση, τοῦ ἐπί τοῦ Λογιστικοῦ τῆς τραπέζης Ἐ. Κεχαγιᾶ, περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ πρακτορείου, τά κέρδη αὐτοῦ ἀπό 18.000 δρχ. ἀνῆλθαν σέ 30.000 δρχ. (αὔξησις 66%).

Έτος 1849. 30 Ἰουνίου. Ὁ Μάνιαρης διορίσθηκε Διευθυντής (ἀσκῶν παράλληλα καί καθήκοντα ταμία) μέ τόν ἴδιο μισθό ποῦ ἐλάμβανε μέχρι τότε, ἥτοι 250 δρχ. πλέον 2% ἐπί τῶν καθαρῶν κερδῶν τοῦ πρακτορείου.

Έτος 1853. 17 Αὐγούστου. Ὁ Μάνιαρης μέ τήν στήριξη τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ αὔξησε πάρα πολύ τίς ἐργασίες τοῦ πρακτορείου, ὥστε τό Γενικό Συμβούλιο ἀποφασίζει νά μεταβληθεῖ σέ ὑποκατάστημα.

Έτος 1857. 13 Μαρτίου. Ἀποφασίζεται μείωσις ἐπιτοκίων τῶν ἀνοιχτῶν λογαριασμῶν γιά νά αὐξηθοῦν περαιτέρω οἱ ἐργασίες τοῦ Ὑποκαταστήματος

καί οί ἔμποροι τῆς περιοχῆς νά ἔχουν συμφέρον νά δανεῖζονται ἀπό τό τοπικό Ὑποκατάστημα καί νά μὴν ἀναγκάζονται νά προσφεύγουν σέ Εὐρωπαϊκές Τράπεζες.

Ἔτος 1858. 28 Ἰουνίου. Τό ὑπόλοιπο χρηματοδοτήσεων τοῦ Ὑποκαταστήματος Σύρου ἀνέρχεται στό ποσό τῶν 3.000.000 δρχ.!

Ἔτος 1869. Πεθαίνει ὁ Ἰδρυτής τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας Γ. Σταύρου. Ὁ νέος Διοικητής Μ. Ρανιέρης διορίζει μετὰ ἀπό πρόταση τοῦ Μάνιαρη ἄλλους 6 συμβούλους στό Ὑποκατάστημα τῆς Σύρου καί ἀποφασίζεται ἐπιπλέον ἡ ἐπέκταση τῶν ἐργασιῶν τοῦ ὑποκαταστήματος.

Ἔτος 1870-1871. Τελευταία ἔτη τῆς διεύθυνσεως τοῦ Μάνιαρη ἐγκρίνονται χορηγήσεις δανείων ὕψους 375.000 δρχ. σπὴν ἐπιτροπῇ προκυμαίας Σύρου καί στὸν Δῆμο Ἑρμούπολεως.

Θάνατος καί διαθήκη Μάνιαρη

Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης πέθανε στίς 13 Νοεμβρίου 1871 σέ ἡλικία 82 ἐτῶν ἄτεκνος καί ἐν χρεῖα.

Ἡ ἐφημερίδα τῆς Ἑρμούπολης γιὰ τόν θάνατο τοῦ Μάνιαρη ἔγραψε: «Ἀπέθανε καί ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης, διευθυντής τοῦ ἐνταῦθα ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης... ἀνὴρ ἔμπλεως πατριωτισμοῦ, διακεκριμένης τιμότητος καί αὐστηρότητος καί ἀνεπιλήπτου χαρακτῆρος, διανύσας βίον παραδειγματικόν καί ὅστις ἤθελε τον γνωρίσει, εὐθύς ἠδύνατο νά διακρίνει ἄνδρα σοβαρόν καί σπουδαίως σκεπτόμενο περὶ τῶν κοινῶν... διακριθέντα ἐπὶ τιμότητι ἀξία παντός ἐπαίνου. Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης ζῶν ἔχαιρε ἄπειρον ὑπόληψη μεταξύ τῶν συμπολιτῶν μας, ἀποθνήσκων δέ ἄφησε μνήμην ἀγαθὴν καί ὄνομα μετὰ σεβασμοῦ ἀναφερόμενον καί εὐλογούμενον ὑπὸ τῆς πατρίδος καί ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἀμπελακιωτῶν. Ἡ κηδεῖα ἐγένετο τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν δι' ὅλης τῆς ἐπισημότητος καί τῶν ἀνηκουσῶν αὐτῶν τιμῶν ὡς ἀγωνιστῆ καί ἱππότη τοῦ τάγματος τοῦ Σωτῆρος».

Τά ὀστᾶ του μεταφέρθηκαν καί βρίσκονται σέ μαρμαρίνο μνημα μπροστά ἀπὸ τὴν Μανιάρειο Σχολή, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νά διαβάσει: «Γεννηθεὶς ἐνταῦθα τῷ 1789. Ἀπέθανε ἐν Σύρῳ τῇ 14ῃ Νοεμβρίου 1871. Τούτου δέ τὰ ὀστᾶ κρύπτει τόδε τό μνημα. Αἰώνιον τό μνημόσυνον αὐτοῦ τοῖς ἐπιγιγνομένοις καταλιπὼν καί τοῦ ἐν οὐρανοῖς κλήρου τῶν δικαίων μεταλαχῶν».

Μέ τὴν ἀπὸ 25/9/1870 διαθήκη του κατέστησε κληρονόμους μὲν «τά ὁμομίτρια καί ὁμοπάτρια ἀδέλφια Ἰ. Θ. Μάνιαρη καί Ἐλένη Θ. Μάνιαρη», εἰς τὰ

όποια ἄφησε –ἐκτός ἄλλων– τὴν οἰκία στὴν Ἐρμούπολη, καθὼς καὶ τὸ 1/3 ἄλλης οἰκίας, ἐκτελεστί δέ καὶ ἐπιτρόπους ὄριξε τὸν ἀδελφὸ του Ἰωάννη καὶ τὸν ταμῖα τοῦ ὑποκαταστήματος «συνεργάτη, βοηθοῦ καὶ ἱκανωτάτου νὰ τὸν διαδεχθεῖ» Κ. Κουτζοδόνη.

Στὴν διαθήκη αὐτή (ἄρθρο 2), ἐκτός τῶν ἄλλων, ἀναφέρεται ὅτι εἶναι ἰδιοκτίτης 114 ὀνομαστικῶν μετοχῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, τῶν ὁποίων τὸ κεφάλαιο «θὰ μείνει ἀναπαλλοτριωτὸν ἐν ὄσῳ ὑφίσταται ἡ Ἐθνικὴ τῆς Ἑλλάδος Τράπεζα».

Κατὰ τὸν Σκεῦο Ζερβό² ἡ περιουσία τοῦ διαθέτη ἦταν:

- 114 μετοχαὶ Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἀξίας 3.828.000,05 δρχ.
- 75 λαχ. ὁμολογ. δανείου 300 ἑκατ. δρχ. ἀξίας 15.000 δρχ.
- 116 ὁμολογ. Ἀναγκαστικοῦ δανείου ἀξίας 16.000 δρχ.
- Μετρητὰ 35.000 δρχ.

Ἀκίνητα

Οἰκία καὶ μαγαζιά ἐν Σύρῳ ἀξίας 18.000 δρχ. διὰ διδακτήρια ἀξίας 100.000,05 δρχ..

Ἐκ τούτων ἐτήσια εἰσοδήματα 145.308,05 δρχ. πρὸς ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν Δημοτικῶν καὶ Ἑλληνικῶν σχολείων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία τοῦ ἐν Ἀμπελακίῳ Λαρίσης.

(*) Κατὰ τὸ Μητρώο Κληροδοτημάτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας (ἔτος 1929) ἡ ἀξία τῶν 114 μετοχῶν ἦταν 6.728.000 δρχ., ὅλη ἡ κληροδοτηθεῖσα περιουσία του ἀνῆρχετο στὸ ποσὸ τῶν 9.009.600 δρχ. καὶ τὸ ἐτίσιο τακτικὸ ἔσοδο ἀπὸ ὅλη τὴν περιουσία του ἦταν 270.000 δρχ.

Ἡ διαχείριση τοῦ κληροδοτήματος στὴν ἀρχὴ περιῆλθε στὸν Διευθυντὴ Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Σύρου καὶ στὸν ἐκάστοτε Δῆμο Ἐρμούπολεως μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, ἕκτοτε τὸ δικαίωμα θὰ περιερχόταν στὸν Δήμαρχο Ἀμπελακίων καὶ τὸν Διευθυντὴ Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Καταστήματος Λάρισας.

Ἡ Μανιάρειος Σχολὴ ἀνεγέρθηκε τὸ 1873 στὰ δυτικά ὑψώματα τῶν Ἀμπελακίων καὶ ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ τὸ 1879.

Ἀπὸ ὅλα τὰ παραπάνω ἀπερίφραστα προκύπτει ὅτι ὁ Ἀδαμάντιος Μανιάρης ἀφιέρωσε ὅλη τὴν ζωὴ του στὴν ὑπηρεσία τῆς Πατρίδος, τὴν ἀναγέννηση καὶ ἀνασυγκρότησίν της μετὰ τὴν μακροχρόνια τούρκικη σκλαβιά καὶ ὄχι μόνον,

² Σκεῦος Γ. Ζερβός, *Ἐθνικά κληροδοτήματα καὶ δωρεαί*, Ἐν Ἀθίνα, 1925.

ἀφοῦ μέ τόν θάνατό του κληροδότησε ἕνα τεράστιο γιά τήν ἐποχή ποσό γιά φιλανθρωπικούς καί κοινωνικούς σκοπούς, καί μάλιστα γιά τήν παιδεία, καθότι «ὁ φιλογενέστατος καί ἐράμιλλος τῶν Ριζαρῶν ἀοίδιμος Μάνιαρης», σύμφωνα μέ τόν ἐπίσκοπο Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιο, πίστευε ὅτι ἡ ἀνάστασις τῆς ἰδιαίτερης πατρίδος του καί τό μεγαλεῖο ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μποροῦσαν νά ἐπιτευχθοῦν κυρίως διά τῆς παιδείας.

Στό μαρμάρινο μνημεῖο του πού βρίσκεται μπροστά στήν Σχολή ἀναγράφεται:

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΜΑΝΙΑΡΗΣ
ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΑΜΠΕΛΑΚΙΩΝ
ΓΕΝΝΗΘΕΙΣ ΕΝΤΑΥΘΑ ΤΩ 1789
ΑΠΕΘΑΝΕ ΕΝ ΣΥΡΩ ΤΗΝ 14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1871
ΤΟΥΤΟΥ ΔΕ ΤΑ ΟΣΤΑ ΚΡΥΠΤΕΙ ΤΟΔΕ ΜΝΗΜΑ
ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΑΓΑΠΗΝ
ΕΡΓΟΙΣ ΔΗΛΩΣΗΣ ΤΑΥΤΗ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟ ΔΙΕΘΕΤΟ
ΙΔΡΥΤΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ
ΑΙΩΝΙΟΝ ΤΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΑΥΤΟΥ
ΤΟΙΣ ΕΠΙΓΓΝΟΜΕΝΟΙΣ ΚΑΤΑΛΙΠΩΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΝ ΟΥΡΑΝΟΙΣ
ΚΛΗΡΟΝ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ ΜΕΤΑΛΛΑΧΩΝ

Ἐπί σχετικοῦ ἐρωτήματός μας στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῆς Τραπεζῆς πήραμε τήν ἀπάντησις ὅτι τό 1870 πού ἔκανε τή διαθήκη του ὁ Μάνιαρης ἡ Ἐθνική Τράπεζα εἶχε 16.000 μετοχές τῶν 1.000 δρχ., ἥτοι μετοχικό κεφάλαιο 16.000.000 δρχ., δηλαδή μέ τίς 114 μετοχές του ὁ Μάνιαρης κατεῖχε ποσοστό 0,7125%. Κατά σημερινή ἀντιστοιχία πού ἡ ΕΤΕ ἔχει 9.147.151.527 μετοχές θά κατεῖχε 65,4 ἐκ. μετοχές ἀξίας περίπου μέ τήν τρέχουσα (0,30) χρηματιστηριακή ἀξία 19.620.000 €, θά ἦταν δηλαδή ἕνας ἀρκετά ὑπολογίσιμος μέτοχος.

Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ ἀποτίμησις τῆς ἀξίας τῶν 114 μετοχῶν τό 1870 κυμαινόταν μεταξύ τῶν 3,8 ἐκ. δρχ. καί 6,7 ἐκ. δρχ. Ἄν θεωρήσουμε πραγματική τήν μέση τιμή (5,25 ἐκ.) τότε κάθε μετοχή ἀξίζε στήν ἀγορά τῶν πρώτων χρηματιστῶν περίπου 46.000 δρχ. (τό Χρηματιστήριον Ἀθηνῶν ἰδρύθηκε τό 1876).

Ἀναπόφευκτα προκύπτουν σημαντικά συμπεράσματα γιά τίς τιμές οικονομικῶν δευκτῶν τῆς μετοχῆς τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ὑπό προϋποθέσεις φυσικά, διότι δέν υπάρχουν δημοσιευμένες οικονομικές καταστάσεις (ισολογισμοί, ἀποτελέσματα χρήσεως κ.λ.π.).

Ἡ καθαρή θέση τῆς Τράπεζας ἀπαρτιζόταν ἀπό τό μετοχικό της κεφάλαιο τῶν 16.000.000 δρχ., δέν θεωροῦμε ὅτι ὑπῆρχαν ἀναβαλλόμενοι φόροι, καί δια-

φορά υπέρ τó ἄρτιο, ὑπῆρχε σίγουρα ὑπόλοιπο κερδῶν εἰς νέο καί πιθανόν ἀναπροσαρμογή παγίων.

Μέ τίς παραπάνω παραδοχές, ἔχουμε ἐκτιμώμενο ὕψος ἰδίων κεφαλαίων τῆς τράπεζας κατά προσέγγιση 20.000.000 δρχ. Ὅποτε ὁ δείκτης $P/B.V = 46.000 / (20.000.000 : 16.000) = 36,8!$

Δηλαδή ἡ μετοχή ἄξιζε σπὴν ἀγορά 37 φορές τή λογιστική τῆς ἀξία, καί αὐτό γιατί οἱ εἰδήμονες θεωροῦσαν δεδομένη καί ἔβλεπαν τή μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς Τράπεζας. Ὅπως προαναφέρθηκε, τó ὑποκατάστημα τῆς Σύρου τó 1874, μέ ἐνέργειες τοῦ Μάνιαρη, εἶχε αὐξηση κερδῶν 66% (δείκτης growth 66). Σήμε-
ρα τόσο στίς Τράπεζες ἀλλά καί στίς λοιπές εἰσηγμένες γιά νά εἶναι ἐλκυστική ἡ ἀγορά μετοχῆς πρέπει τó $P/B.V$ νά εἶναι κάτω τῆς μονάδας.

Ἐπίσης, ὅπως καί πάλι προαναφέρθηκε, τά ἐκτιμώμενα ἔσοδα τῶν 114 μετοχῶν τρέχουσας ἀξίας 5.250.000 δρχ. κυμαίνονταν ἀπό 120.000 ἕως 230.000 δρχ. περίπου (ἀφαιροῦνται ἀπό τά συνολικά εἰσοδήματα τῆς περιου-
σίας οἱ πρόσοδοι τῶν ὁμολογιῶν καί τά ἐνοίκια), ὅποτε ἂν θεωρήσουμε πραγ-
ματική τή μέση τιμή τῶν 175.000 δρχ., ἡ μετοχή τῆς Ἐθνικῆς τότε εἶχε μερισμα-
τική ἀπόδοση $(175/5250) \times 100\% = 3,33\%$.

Ἐκτός αὐτῶν, συνάγεται ὅτι, ἀφοῦ ἡ Μανιάρειος σχολή χτίστηκε τó 1873 περίπου, δηλαδή 3 χρόνια μετά τὴν διαθήκη τοῦ Μάνιαρη μέ τά ἔσοδα τῶν 114 μετοχῶν τῆς τριετίας, κόστισε περίπου 525.000 δρχ. τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἀπό τά παραπάνω συνάγεται ὅτι ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης εἶναι Ἐθνικός Εὐεργέτης, ἀνάλωσε ψυχή καί σῶμα, καί περιποιεῖ τιμή γιά τά Ἀμπελάκια, τὴν πατρίδα καί τὴν Ἐθνική Τράπεζα.

ΕΝΑΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΤΟ 1805

Προλογικά

Η αναδίφηση στό ύλικό τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους μᾶς ἐπιφύλασσει ἐνίοτε ἐκπλήξεις, ὅπως ὁ ἐντοπισμὸς ἐνὸς καταλόγου μὲ τὰ βιβλία τῆς Ἱ. Μ. Μεγάλου Μετεώρου¹, ὁ ὁποῖος συντάχθηκε στὶς 29 Ἰουλίου τοῦ 1805. Ὁ συντάκτης του, προφανῶς κάποιος ἀδελφὸς τῆς μονῆς αὐτῆς, μὲ καλὴ παιδεία γιὰ τὴν ἐποχὴ του, δὲν σημείωσε τὸ ὄνομά του. Δὲν κεφαλαιογραφεῖ τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τοῦ διαφεύγουν μερικὰ ὀρθογραφικὰ λάθη.

Ὁ κατάλογος εἶναι δισέλιδος καὶ δίστηλος. Ἡ δευτέρη σελίδα φέρει τὸν ἀριθμὸ 256, ἐνδειξὴ ὅτι ὁ κατάλογος αὐτὸς ἀνήκε σὲ ἓνα μεγάλο χειρόγραφο, ἴσως σὲ κάποιον κώδικα τοῦ Μεγάλου Μετεώρου, ὁ ὁποῖος ἔχει χαθεῖ, ἢ σὲ κάποιον σωζόμενο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀποσπάστηκαν οἱ δύο σελίδες. Στὴν τρίτη σελίδα, ἀπὸ ἄλλο χέρι, ἔχουν γραφεῖ τὰ ἑξῆς:

*Κατάλογος βιβλίων εὕρισκομένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ
τῆς Μονῆς τοῦ Μετεώρου τῆς Μεταμορφώσεως*

Ὁ συντάκτης τοῦ καταλόγου ἀναφέρει πρῶτα τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀντιτύπων κάθε βιβλίου καὶ μετὰ τὸν τίτλο του. Στὸ τέλος κάθε στίλης, ἀθροίζει τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα συνολικὰ ἀνέρχονται σὲ 502, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ἀνα-

¹ Γιὰ τὴν Ἱερά Μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος τῶν Μετεώρων, γνωστὴ καὶ ὡς Μονὴ τοῦ Μεγάλου Μετεώρων, βλ. ἐνδεικτικῶς Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Ἱερά Μονὴ Μεγάλου Μετεώρου Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος - Ἅγια Μετέωρα. Χειρόγραφοι κώδικες. Χειρόγραφα, Ἐγγραφα, Παλαίτυπα*, ἔκδοσι Πρώτυπες Θεσσαλικές Ἐκδόσεις - Ἱερά Μονὴ Μεγάλου Μετεώρου, Τρίκαλα - Ἅγια Μετέωρα 2007· Κωνσταντῖνος Μ. Βαφειάδης, *Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγάλου Μετεώρου. Ἱστορία-Προσωπογραφία-Βίος Πνευματικὸς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γραπτῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν (12ος-20ός αἰ.)*, ἔκδοσι Ἱερᾶς Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγάλου Μετεώρου-Ἐπισημονικά Δημοσιεύματα ἀρ. 1, Ἅγια Μετέωρα 2019.

φέρει τόν αριθμό 500, καθώς στήν δεύτερη στίλη τῆς πρώτης σελίδας ἄθροισε 73 βιβλία ἀντί γιά 75.

Τά βιβλία εἶναι κυρίως τά θεολογικά, λειτουργικά, ἀκολουθίες, ἐνῶ ὑπάρχουν καί ἐκπρόσωποι (σέ μικρότερο ἀριθμό) τῆς θύραθεν παιδείας (Όμηρος, Θουκυδίδης, Διόδωρος Σικελιώτης, Ἀριστοτέλης, Πίνδαρος, Αἰσχύλος, Εὐριπίδης, Σοφοκλῆς, Ἀριστοφάνης, Δημοσθένης, Αἰσχύνης, Λυσίας, Αἴσωπος, Αφθόνιος, Λουκιανός), βιβλίων Γραμματικῆς καί λεξικῶν (Σουΐδα κ.ἄ.).

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Σελίδα [255], α΄ στίλη

1805 ἰουλίου 29: καταγραφῆ τῶν βιβλίων τῶν ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς ἐν τῷ μετεώρῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ σ(ωτη)ρ(ο)ς ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ τῆς μεταμορφώσεως:

12: βιβλία τοῦ χρυσοστόμου

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου· ὑπόμνημα εἰς τό κατά ματθῆον

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ἐρμηνεία εἰς τάς πράξεις

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου εἰς τό κατά ἰωάννην εὐαγγέλιον βιβλίον α΄ καί βίος τοῦ ἁγίου ἀθανασίου τοῦ ἐν μετέωροις

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ὁμιλίας εἰς τά εὐαγγέλια

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ἐξήγησις εἰς τήν γένεσιν

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ἐξήγησις τῶν πράξεων

3: ἕτερα τοῦ χρυσοστόμου εἰς τάς ἐπιστολάς τοῦ παύλου

8: βιβλία βασιλείου τοῦ μεγάλου

1: ἕτερον τοῦ μεγάλου βασιλείου εἰς τοὺς ψαλμούς

9: βιβλία τοῦ γρηγορίου τοῦ θεολόγου

1: βιβλίον γρηγορίου νύσσης ὑπόμνημα εἰς τό ἄσμα τῶν ἀσμάτων

1: βιβλίον γρηγορίου θεσσαλονίκης

1: βιβλίον συλλογῆ ἐκ τῶν λόγων ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου

1: βιβλίον βίος τοῦ ὀσίου π(ατ)ρ(ο)ς ἡμῶν ἀνδρέου τοῦ διά χ(ριστο)ῦ σαλοῦ

1: βιβλίον τοῦ συμεῶν θεσσαλονίκης

1: βιβλίον τοῦ θεοφυλάκτου βουλγαρίας

1: ἕτερον τοῦ θεοφυλάκτου βουλγαρίας εἰς τάς ἐπιστολάς

3: βιβλία ὁμιλίας τοῦ σοφωτάτου μαξίμου τοῦ πελοποννησίου

1: βιβλίον ἰσαάκ τοῦ σύρου περὶ ἀπαταγῆς (!) καί μοναχικῆς πολιτείας

1: βιβλίον τοῦ ἁγίου ἰωάννου τοῦ δαμασκηνοῦ

- 1: βιβλίον περιέχον ψυχοφελῆ διηγήματα καί παραινέσεις όσίων
- 1: βιβλίον γρηγορίου του κεραμέως
- 1: βιβλίον μακαρίου του αἰγυπτίου
- 2: βιβλία νομικά ματθαίου του βλαστάρεως
- 1: βιβλίον ἐξηγήσις οἰκουμενίου εἰς τὰς ἐπιστολάς του παύλου
- 1: βιβλίον ἱστορικόν ἀπό τῆς ὀπτασίας του δανιὴλ μετά των αὐτῆς ἐξηγήσεων
ἕως τῆς βασιλείας τῶν ἐν ρώμῃ, ὧν καί πολλές ἱστορεῖ βασιλείας
- 1: βιβλίον του ἁγίου ἰωάννου του δαμασκηνοῦ θεολογία καί εἰς τόν ἐκκλησια-
στίην
- 1: βιβλίον φιλοπόνου εἰς τό περί ψυχῆς
- 2: βιβλίον (!) ἐξηγήσις εἰς τό ἱερόν εὐαγγέλιον του θεοφυλάκτου

62 //

β' στίλη

- 2: βιβλίον (!) ἐρμηνεία εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἀποστόλου παύλου παρά εὐθυ-
μίου ζαγαδίνου
- 3: βιβλία τῆς παλαιᾶς καί νέας γραφῆς
- 1: βιβλίον ἕτερον τῆς παλαιᾶς καί νέας γραφῆς
- 1: βιβλίον λόγος του ἁγίου ἀνδρέου κρήτης
- 2: βιβλία βίος του ἁγίου ἰωάσαφ του βασιλέω[ς] ἰνδῶν
- 14: βιβλία πατερικά
- 1: ἕτερον πατερικόν περί παραδείσου
- 2: ἕτερα πατερικά ἐφραῖμ του σύρου
- 1: ἕτερον πατερικόν πρὸς λαῦσον τόν πρεπόσιτον
- 1: ἕτερον πατερικόν θεοδώρου του στουδίτου
- 1: ἕτερον πατερικόν παραινέσεις ψυχοφελεῖς εἰς ὅλας τὰς ἀρετάς
- 2: ἕτερα πατερικά του ἄββα κασιανοῦ
- 12: ἕτερα πατερικά ἰωάννου τῆς κλίμακος
- 1: βιβλίον περί τῶν ἁγίων εἰκόνων καί πατερικόν
- 1: βιβλίον θεοφάνους κατά ἐνδαιῶν
- 1: βιβλίον ἰωάννου του ζωναρά
- 1: βιβλίον ἰωάννου του δαμασκηνοῦ
- 1: βιβλίον ὁμιλίας τῶν θεοφόρων π(ατέ)ρων, καί βίος ἁγίων, καί του ἁγίου
ἰππολύτου περί του ἀντιχρίστου
- 1: βιβλίον του πινδάρου ὀλύμπια μετά των σχολίων
- 1: βιβλίον του σοφοκλέους ἔνιοι στίχοι

- 1: βιβλίον περιέχον τά ποιήματα τῶν ἑπτὰ σοφῶν
- 1: βιβλίον τοῦ θουκυδίδου
- 1: βιβλίον τοῦ σοφωτάτου μανασσῆ ποιίμα δια στίχων
- 2: βιβλία τοῦ βαρίνου² λεξικά
- 1: βιβλίον λεξικόν μετά κανόνων τινῶν τῆς γραμματικῆς
- 1: βιβλίον λεξικόν τοῦ ἀγίου κυρίλλου ἀλεξανδρείας
- 3: βιβλία τῆς μελίσσης
- 1: βιβλίον λεξικόν τοῦ σουῖδα³
- 1: βιβλίον λεξικόν τοῦ κυρίλλου ἀλεξανδρείας
- 1: βιβλίον τοῦ πλάτωνος
- 1: βιβλίον λόγοι αἰσχίνου, λυσίου καί ἄλλων ρητόρων
- 1: βιβλίον εὐριπίδου
- 1: βιβλίον τοῦ δημοσθένους
- 1: βιβλίον τοῦ αἰσχύλου
- 1: βιβλίον ὀμλῖαι τοῦ θησέως
- 1: βιβλίον ἀπολιναρίου μετάφρασις τοῦ ψαλτηρίου
- 1: βιβλίον συλλογαί ἐκ διαφόρων βιβλίων
- 1: βιβλίον τοῦ σοφοκλέους
- 1: βιβλίον ἐκ τῶν τοῦ πλάτων σαις περί ἀρετῆς
- 2: βιβλία τοῦ ὀμήρου
- 1: βιβλίον τοῦ ἀριστοφάνους

—
135⁴ //

Σελίδα 256

α΄ στίλη

135⁵

- 1: βιβλίον ἀφθονίου τοῦ σοφιστοῦ
- 2: βιβλία τά ἅπαντα τοῦ ἀριστοτέλους
- 1: βιβλίον ἀριστοφάνους κωμωδία ἑννέα

² Βαρίνου Φαβωρίνου Κάμητος τοῦ τῆς Νουκερίας ἐπισκόπου, *Λεξικόν τό μέγα καί πάνυ ὠφέλιμον*, ἔκδοσις τοῦ Νικολάου Γλυκέως, 1801.

³ Σχετικά πρόσφατη ἔκδοσις τοῦ λεξικοῦ, σέ ἐπιμέλεια Βασιλῆ Κατσαροῦ, ὡς *Βυζαντινὸ Λεξικὸ Σουῖδα*, ἔκδ. Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2002.

⁴ Τό ὄρθον: 137 (62+75). Ἐκ παραδρομῆς, προφανῶς, στίτην δευτέρη στίλη τῆς πρώτης σελίδας, ἄθροισε 73, ἀντί γιά 75 βιβλία.

⁵ Βλ. τίν προηγούμενη σημείωσις.

- 1: βιβλίον διοδώρου τοῦ σικελιώτου
 1: βιβλίον λουκιανοῦ τοῦ σαμοσατέως διάλογοι
 1: βιβλίον τοῦ ἀριστοφάνους σχόλια
 1: βιβλίον θησαυρός κέρρας ἀμαλθείας καί κῆπος ἀδώνιδος
 1: βιβλίον κατήχησις θεοδώρου τοῦ στουδίτου καί πραξαπίστολος
 1: βιβλίον νομικόν του ματθαίου
 1: βιβλίον συλλογί τῶν πι(ατέ)ρων
 1: βιβλίον τῆς γραμματικῆς ἐμμανουήλ τοῦ μοσχοπούλου
 1: βιβλίον τῆς γραμματικῆς τοῦ λασκάρεως
 1: βιβλίον τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς
 1: βιβλίον νομικόν
 1: βιβλίον τῶν μύθων τοῦ αἰσώπου
 1: βιβλίον ἕτερον τῶν μύθων τοῦ αἰσώπου καί γραμματικῆς θεοδοσίου ἀλεξαν-
 δρέως
 1: βιβλίον περιέχον λόγους τινάς ἐκκλησιαστικούς
 1: βιβλίον συνοδικόν
 22: βιβλία περιέχοντα τοὺς βίους καί τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων
 2: ἕτερα περιέχοντα τοὺς βίους, τὰ μαρτύρια, λόγους καί ἐγκώμια τῶν μαρτύρων
 1: ἕτερον περιέχον μαρτύρια καί λόγους ἁγίων
 1: ἕτερον περιέχον λόγους, ἐγκώμια ἁγίων
 18: ἱερά εὐαγγέλια
 13: ἱερά τετραευαγγέλια
 9: βιβλία πράξεις τῶν ἀποστόλων
 11: ἀπόστολοι
 1: ἕτερον ἀπόστολος καί εὐαγγέλιον
 2: ψαλτήρια ἐξηγητικά
 6: συναξάρια τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ
 2: ἕτερα συναξάρια ἐξάμνηνα ἀπὸ Σεπτεμβρίου ἕως Φεβρουαρίου
 2: ἕτερα συναξάρια ἀπὸ μαρτίου ἕως αὐγούστου
 2: βιβλία περιέχοντα τὴν ὀκτώηχον καί
 7: ἀνθολόγια / τριώδιον
 1: ἕτερον ἀνθολόγιον καί λόγοι ἁγίων
 1: βιβλίον περιέχον τὰ μνηαῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ
 1: βιβλίον περιέχον τὰ ἀναγνώσματα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ
-

256⁶

β' στήλη

1: ἕτερον περιέχον τά ἀναγνώσματα τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς

11: παρακλητικά

30: εὐχολόγια

8: ὠρολόγια

6: πεντηκοστάρια

10: πενθῆκται

10: ψαλτήρια

10: τριώδια

1: ἕτερον τριώδιον καί ὀκτώηχος

2: ἕτερα τριώδιον καί πεντηκοστάριον ἅμα

1: εὐχολόγιον, ψαλτήριον καί μνηολόγιον

1: ψαλτήριον, ὠρολόγιον καί ὀκτώηχος

7: βιβλία τοῦ θηκαρᾶ

1: ψαλτήριον καί παρακλητική

1: ὀκτώηχος, τριώδιον καί πεντηκοστάριον καί πενθῆκται

6: βιβλία τῆς ὀκτωήχου

1: ὀκτώηχος καί ἀκολουθία εἰς τοὺς ἁγίους

1: ὀκτώηχος καί νομοκανών, καί κανόνες τῆς [...]

1: ὀκτώηχος καί μνηολόγιον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ

1: βιβλίον περιέχον τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἑβδομάδος τῶν ἁγίων καί τοῦ πάσχα

1: βιβλίον περιέχον τὰς ἀκολουθίας τῆς ἑβδομάδος, τοῦ θηκαρᾶ

1: βιβλίον περιέχον εὐχὰς καί ὕμνους

74: βιβλία περιέχοντα τά μνηαῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ

1: εὐχολόγιον καί νομοκανών

1: τετραευαγγέλιον γρακκολατῖνον

1: τυπικόν

26: ἱεραὶ λειτουργίαι

6: θεοτοκάρια

2: νεκρόσμοι ἀκολουθία

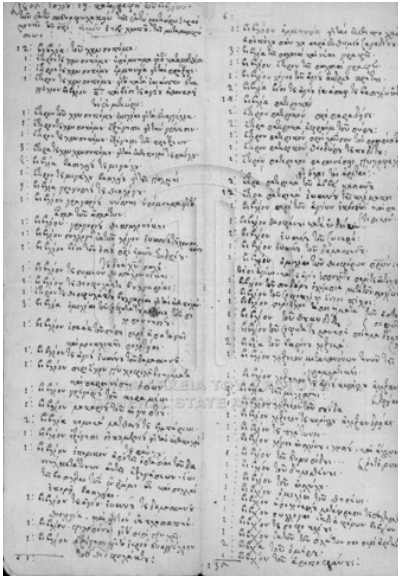
21: βιβλία τῆς μουσικῆς στιχηράρια καί ἀναστασιματάρια

500⁷

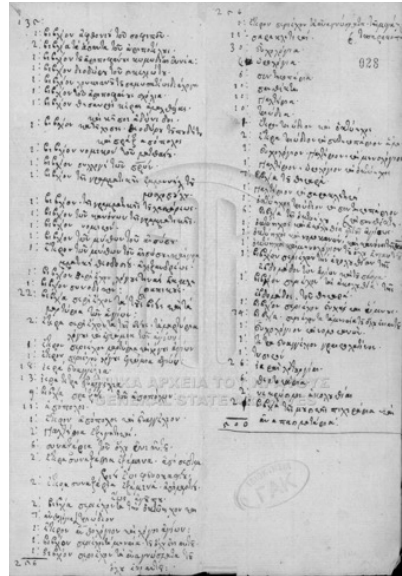
⁶ Τό ὄρθόν: 258 (137+121).

⁷ Τό ὄρθόν: 502 (258+244).

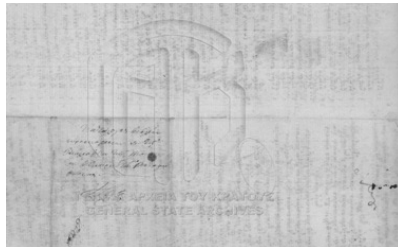
ΕΝΑΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΤΟ 1805

Εικ. 1. Η πρώτη δίστιχη σελίδα του καταλόγου (λίμνη 60).

Εικ. 2. Η δεύτερη δίστιχη σελίδα του καταλόγου (λίμνη 61).

Εικ. 3. Η τρίτη σελίδα με την νεότερη έπιγραφή του καταλόγου (λίμνη 62).

ΠΗΓΗ: Γ.Α.Κ., Αρχείο Μινιστηρίου / Γραμματείας / Ύπουργείου τής Θρησκείας και Παιδείας (περιόδου κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια), φ. 57, αρ. 028 (λίμνες 60-62).

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΘΩΔΑ-ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΜΠΕΛΩΝΑ ΑΠΟ ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΤΟΥ ΠΛΗΚΑΤΙΟΥ¹

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στά μέσα του 19ου αιώνα ένα μικρό πλακόστρωτο μονοπάτι όδηγούσε ΣΒΔ από τό Πληκάτι-Κονίτσας τῆς Ἡπειροῦ στὴν Ἐρσέκα, τῆς Ἐπαρχίας Κολώνιας καί ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Κορυτσά καί τὴν Μοσχόπολη τῆς Βορείου Ἡπειροῦ στὴ σημερινή Ἀλβανία. Πολλοὶ κάτοικοι τοῦ Πληκατίου πηγανοέρχονταν συχνά στὴ Βόρειο Ἡπειρο γιὰ ἀναζήτηση προσφορότερων συνθηκῶν ἐργασίας καί γιὰ ἐμπορικές συναλλαγές. Σ' αὐτὸν τὸν τόπο, τό Πληκάτι, ζοῦσαν οἱ δικοὶ μου ἄνθρωποι. Ἀπὸ ἐκεῖ κρατῶνε οἱ ρίζες μου, οἱ ρίζες ἀρκετῶν κατοίκων τοῦ Ἀμπελώνα.

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1840 ἕως καί τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1860, οἱ κάτοικοι τοῦ Πληκατίου, αὐτοῦ τοῦ ὄρεινοῦ χωριοῦ πού βρίσκεται σέ ὑψόμετρο 1.200 μέτρων στὶς βουνοπλαγιές τοῦ Γράμμου, ἀποφασίζουν νά ἐγκαταλείψουν τὸν τόπο τους. Τό 1842, ἓνα μέρος τῶν κατοίκων τοῦ Πληκατίου ἀγοράζει ἔκταση γιὰ τὴ δημιουργία νέου χωριοῦ. Ἐκεῖ χτίζεται ἡ Μπελκαμένη, ἡ σημερινή Δροσοπηγή. Μεταγενέστερα ὀρισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς μετεγκαθίστανται τό 1861 στὴ Νεγοβάνη, τό σημερινό Φλάμπουρο. Ἀγοράζουν μεγάλη δασικὴ ἔκταση πού συμπεριλαμβάνει δύο οἰκισμούς, τὴν Νέγοβαν καί Λιμπάνιτσα. Ἀπὸ τὸν πρῶτο οἰκισμό πῆραν καί τὴν ὀνομασία Νεγοβάνη². Οἱ δύο νέοι τόποι βρίσκονται ΝΑ τῆς Φλώρινας καί κοντά στὴν Φλώρινα. Τό πατρογονικό χωριό, τό Πληκάτι, ἀπὸ τὰ 400 σπιτία πού εἶχε, ἀπομένει μόνο μέ 50 σπιτία. Κάποιοι ἄλλοι κάτοικοί του μέ ἐνδιάμεσες περιπλανήσεις ἔρχον-

¹ Ἀδημοσίευντη ἀνακοίνωση ἀπὸ τό 2ο Ἱστορικό Συνέδριο τοῦ Δήμου Ἀμπελώνα (24-25 Ἰανουαρίου 2009).

² Πόγας Ἀναστάσιος, *Φλάμπουρον Φλωρίνης Διάσπμο Μαστοροχώρι*, Φλώρινα 2003.

ται στην έλληνική Θεσσαλία, αγοράζουν κτήματα και από μαστόρια, χτίστες, τέκτονες, λιξοθόοι γίνονται οι περισσότεροι κτηματίες-γεωργοί.

Αυτή είναι ή μικρή ιστορία μετακίνησης περίπου 30 οικογενειών του Πληκατίου που έρχονται να ριζώσουν στο δικό μας χωριό, τόν Άμπελωνα. Τό 1883 αγοράζουν τίς πρώτες τους κατοικίες και κτήματα και οργανώνουν τίν δική τους γειτονιά, τά Άρβανίτικα.

Ξεκίνησα τίν πορεία μου πρός αυτίν τίν εργασία, όχι σάν σέ παραμύθι, αλλά μέσα από τά παραμύθια. Μέσα από μνήμες παραμυθιών του οικογενειακού περιβάλλοντος και κυρίως από θύμισες διηγήσεων του πατέρα μου για τίν καταγωγή μας, για τούς παππούδες μου, για τίν έλευση και έδραίωση πολλών οικογενειών από τό Πληκάτι Κόνιτσας που ήρθαν σάν έπαικτοι σέ αυτόν τόν τόπο που λεγόταν Καζακλάρ και σήμερα Άμπελώνας. Πάντα είχα στο μυαλό μου να κάνω μία καταγραφή αυτου του όμορφου παραμυθιου που είχα μάθει από παιδί. Έτσι απλά για τά παιδιά μου και για να διασωθουν οι προφορικές ιστορίες που διηγούνται ακόμα άτομα της δεύτερης γενιάς. Η ολοκλήρωση αυτης της εργασίας χρωστάει πολλά σέ πολλούς: άνάμεσα σ' αυτούς που μου μεταφέρανε σημαντικές πληροφορίες και μνήμες της ζωής τους είναι ό Δημήτριος Ιωάννη Θώδας και ή Αικατερίνη (Ρίνα) Θωμά Θώδα.

Στίν εργασία αυτή καταγράφω τί διακίνηση μιάς πληθυσμιακής ομάδας, ή οποία, όπως και οι λοιπές διακινήσεις του 19ου αιώνα, λόγω άνεπάρκειας της γης, αναζήτησε προσφορότερες συνθήκες εργασίας και ποιοτικότερη ζωή³. Μέσα σέ αυτό τό κλίμα, λοιπόν, τό Πληκάτι, ή άλλως Πι(ε)λκάδες, ένα χωριό τό όποιο τό 1840 έχει 400 σπίτια⁴, αρχίζει να χάνει τόν πληθυσμό. Χτισμένο στις υπερώρειες του Γράμμου σέ ύψόμετρο 1.200 μέτρα, περιτριγυρισμένο από τρία ποτάμια και πλούσια βλάστηση, είναι επί χρόνια κοιτίδα μαστόρων και μητρόπολη μαστοροχωριών⁵. Σήμερα άνήκει στον Δήμο Μαστοροχωριών και καταλαμβάνει τό βορειότερο τμήμα της Κόνιτσας. Τό 1856 υπάγεται στην εκκλησία Βελλά και ή όμιλούμενη γλώσσα είναι ή Έλληνική⁶.

³ Καμπλάκη Αικ., *Πελοποννήσιοι στην περιοχή της Λάρισας μετά τίν προσάρτηση τή Θεσσαλίας (1881)*, Αθήνα 1987-1988.

⁴ Γιαγγώργου Κίτσος, Νεγκοβάνης Παπα-Χρήστος, *Ιστοριογραφία του Πληκατίου Γραμμένη σέ Στίχους*, Αθήνα 2001.

⁵ Τάττης Δημήτριος, *Η θανατοουργή Εικόνα Παναγίας της Πληκατιώτισσας*, Ιωάννινα 1981 και Δήμος Μαστοροχωριών Νομού Ιωαννίνων, *Μαστοροχώρια-Ιστορία και πολιτισμός*, Έκδόσεις «Έλλα», 2005.

⁶ *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε όμόρων Έλληνικων και Άλλυρικων Χωρων*, τόμος 2ος, εν Αθή-

Τό 1840 αρχίζει η έκροή του πληθυσμού του στην Δυτική Μακεδονία. Τό 1843 πολλές οικογένειες αγοράζουν γη, όπου εγκαθίστανται και ιδρύουν τό νέο χωριό, τίν Μπελκαμένη, σημερινή Δροσοπηγή. Αργότερα, τό 1861, μιά δεύτερη ομάδα αγοράζει αντί 110.000 γροσίων μιά περιοχή και δημιουργεί μέσα σέ δύο παλιούς οικισμούς τό χωριό Νεγοβάνη⁷, τό σημερινό Φλάμπουρο. Λέγεται επίσης πώς και μιά άλλη ομάδα 30 οικογενειών⁸ αποχωρούν από τό Πληκάτι, οί όποίες, παρότι δέν εγκαθίστανται στά νεοϊδρυθέντα χωριά, μερικές, αν όχι όλες, πέρασαν προσωρινά από εκεί.

Αυτή η μετανάστευση μεταφύτευσε στους νέους τόπους και τά ονόματά τους. Μέ τίν ενδογαμία η ομάδα διατήρησε τους ισχυρούς δεσμούς στό έσωτερικό της, τίς ομοιότητες στά χαρακτηριστικά τών ανθρώπων, τίς καθημερινές συνήθειες, τίς τελετές, τίν χρήση τής γλώσσας. Οί κάτοικοι και τών δύο νέων χωριών, εκτός από ελληνικά, μιλούν και άρβανίτικα.

Ένδεικτικά αναφέρω κάποιες από τίς οικογένειες πού μετοίκησαν στό Καζακλάρ: τά αδέρφια Άθανάσιος Άναστασίου Γκίνος (ήμ. γεν. 1854), και ό Γεώργιος Άθανασίου Γκίνος (ήμ. γεν. 1859), τά δύο παιδιά του Ίωάννη Δέδε, ό Δημήτριος Ί. Δέδες (1849-1926), τέκτων στό επάγγελμα, μέ τίν γυναίκα του Δέσποινα (ήμ. θαν. 23-7-1919) και ό Σωτήριος Δέδες μέ τίν σύζυγό του Νεράντζω, κόρη του Άναστασίου Θώδα. Ό Ματθαίος Άθανασίου Δέδες, κτίστης, ό Άδαμάντιος Δέδες μέ τίν σύζυγό του Δάφνη Άδαμάντιου Δέδε (1846-1928) και ό γιός τους Φίλιππος Άδ. Δέδες (1884-1914), ό Άναστάσιος Δέλκος μέ τίν σύζυγό του Δάφνη (1864-1926), ό Βασίλειος Δέλκος μέ τίν σύζυγό του Μαρία (1858-1923) και τόν θανόντα σέ ηλικία 22 έτών γιό του Πλάτωνα (1896-1918), ό Μιχαήλ Ζήκος και ό Άνδρέας Ζήκος (1871-1923), λιξοθός στο επάγγελμα, ό Γεώργιος Ζηκοστάθης του Άθανασίου, κτίστης.

Μία από τίς οικογένειες πού μετοίκησαν, η οικογένεια Θεολόγου, μέ τίν μετεγκατάστασή της στό Καζακλάρ διαφοροποίησε, χωρίς νά γνωρίζουμε γιατί, τό επίπετό της σέ Θώδα. Αυτό τό επίπετο σήμερα δέν ύπάρχει πιά στό Πληκάτι, παρ ά μόνο στό ένα από τά δύο αδελφικά χωριά⁹. Από τίν οικογένεια αυτή ήρθαν στό Καζακλάρ μέ τίς οικογένειές τους τά παιδιά τών αδελφών

νας εκ του τυπογραφείου Σ.Κ. Βλαστού, 1856.

⁷ Πόγας Άναστάσιος, *Φλάμπουρον-Φλωρίνης Ιστορικά (1861-1944)*, Φλώρινα 1993. Τυπογραφείον «Μέλισσα».

⁸ *Ο.π.*, ύποσημείωση 1.

⁹ Ζιώγας Άντώνιος, *Τά τρία αδερφικά χωριά*, Πολύγυρος, Γενάρης 2006.

Μιχαήλ καί Άναστασίου Θώδα, όλοι τους κτίστες. Τά τέσσερα άγόρια του Μιχαήλ Θώδα είναι ο Δημήτριος Μ. Θώδας που παντρεύτηκε την Δέσποινα Βασιλείου, ο Άλέξης Μ. Θώδας (1852-1929) καί η σύζυγός του Άλέξαινα, ο Γιωργάκης Μ. Θώδας που παντρεύτηκε την Τριανταφυλλιά, ο Νικολάκης Μ. Θώδας (1848-1917) που παντρεύτηκε την Βαία. Μιά άδελφή τους έγκαθίσταται στην Μπελκαμένη (σημερινή Δροσοπηγή) λόγω γάμου της με τον Κ. Γραικό. Στόν Άμπελωνα επίσης μετακινήθηκαν τά παιδιά του πέμπτου τους άδελφού Άπόστολου Θώδα, που η σύζυγός του καταγόταν από την οικογένεια Γκίνη καί για τον όποιο δέν προκύπτουν άλλα στοιχεία. Τά παιδιά του Άπόστολου ήταν ο Ευάγγελος Θώδας (1-3-1873 έως 22-6-1951) που παντρεύτηκε την Ζωή Μοσχογιάννη, η Κατερίνα Θώδα, σύζυγος Βαγγελοκόωστα, η Δάφνη Θώδα καί Έλένη Θώδα, σύζυγος Θωμά Λάμπρου.

Έπίσης, την ίδια περίοδο, έγκαταστάθηκαν στο Καζακλάρ τά τέσσερα από τά έξι παιδιά του Άναστάσιου Θώδα, άδελφού του Μιχαήλ Θώδα. Οί έγκατασταθέντες είναι ο Άναστάσιος Α. Θώδας, ο Χρήστος (Κίτσος) Ά. Θώδας (1876) καί η γυναίκα του Παρασκευή, ο Γιαννάκης Α. Θώδας που έκανε δύο γάμους. Η πρώτη του σύζυγος όνομαζόταν Δέσποινα Λαμπρονίκου. Μετά τον θανατό της παντρεύεται την Καλλιόπη Μπουγάτσα (1878-1926). Τό τέταρτο παιδί του είναι η Νεράντζω Θώδα, σύζυγος Σωτηρίου Δέδε. Τά δύο από τά έξι παιδιά του Άναστάσιου Θώδα, η Μαρία Α. Θώδα με τον σύζυγό της Γεώργιο Τσούλη, καί ο Κωνσταντίνος Α. Θώδας με την σύζυγό του Αικατερίνη Κοντού έγκαταστάθηκαν στην Μπελκαμένη, σημερινή Δροσοπηγή Φλώρινας.

Άλλες οικογένειες που έγκαταστάθηκαν στο Καζακλάρ είναι του Άναστασίου Μπεζαλή (1858-1930) του Λάμπρου, κτίστη, που ήρθε με την σύζυγό του Χαρίκλεια. Του Στόγια, χαμουρτζή στο έπάγγελμα, του Άθανάσιου Παπανάτα με τους δύο γιούς το, τον Στέφανο καί τον Φώτη, όλοι τους κτίστες. Άκόμη του Δημήτριου Παπαδημητρίου, πεθερού του μετέπειτα βουλευτή της Λάρισας Κωνσταντίνου Περραιβού. Έπίσης, οί οικογένειες του Χαρίση, του Σιούλα καί του Βενέτη. Άλλες τρεις οικογένειες είναι του Δημήτριου Δημητρίου, του Στέργιου Παπαδημητρίου, ιερέα, καί του Δημούλη Μιχαήλ Νάσε, οί όποιες έγκαθίστανται στην Ροδιά Λαρίσης, πλησίον του Καζακλάρ. Οί οικογένειες αυτές μεταξύ τους έχουν δυνατούς δεσμούς που συντηρούνται καί ενισχύονται μέσω της συγγένειας.

Ο άκριβής χρόνος άποχώρησης από τό πατρογονικό χωριό Πληκάτι προς τό Καζακλάρ δέν είναι γνωστός, είναι γνωστή, όμως, η περίοδος μόνιμης έγκα-

τάστασής τους. Τά πρώτα συμβόλαια αγορᾶς οἰκοπέδων καί κτημάτων στό Καζακλάρ γίνονται τό 1883. Τά οἰκόπεδα ἀγοράζονται εἴτε ταυτόχρονα, εἴτε, ὅπως καί στή δύο νέα χωριά τοῦ νομοῦ Φλωρίνης, ἀπό κοινοῦ, καί μοιράζονται τήν ὥρα τῆς μετοίκησης. Μόνο σέ μία περίπτωση προκύπτει ὅτι τά οἰκόπεδα κληρώθηκαν μεταξύ δύο ἀδελφῶν. Ἡ διάταξη καί κατοχή τῶν οἰκοπέδων εἶχε προφανῶς σχέση μέ τήν συγγένεια καί ἐνισχύει τήν ἄποψη τῆς ταυτόχρονης ἀγορᾶς τους. Γνωρίζουμε ἐπίσης ἀπό προφορικές διηγήσεις, ἀλλά καί ἀπό συμβόλαια καί ἕναν πίνακα τῆς κοινότητας, πῶς πρὶν τόν ἐποικισμό οἱ Πληκαδίτες τοῦ Ἀμπελῶνα ἀπασχολοῦνταν ἀποκλειστικά ὡς χτίστες, τέκτονες καί λιθοξοί. Ὡς μαστόροι ξεχωριστοί ταξιδεύουν σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδας καί ἐργάζονται μέ ζῆλο καί μεράκι ὀργανωμένοι σέ μπουλούκια¹⁰. Πρὶν τήν ἐγκατάσταση στό Καζακλάρ ἐργάζονται καί στήν Ἀθήνα, ὅπου κατοικοῦν πέραξ τοῦ Συντάγματος, τῆς Πλάκας καί τῆς Συγγρού. Μόλις ἀποκτοῦν κάποιο κεφάλαιο, ἀγοράζουν γῆ καί ἐγκαθίστανται μόνιμα πλέον στό Καζακλάρ. Εἶναι ἐπίσης γνωστό ὅτι κάποιοι ἐγκαταστάθηκαν στήν Λιβαδειά, ἐνῶ ἄλλοι ἔκαναν προσωρινό πέρασμα ἀπό ἐκεῖ καί ἀπό τήν Στυλίδα Φθιώτιδας. Χαρακτηριστικά γράφει ὁ Μάνθος Ἄθαν. Δέδες στόν συγγενῆ του Δημήτριο Ἰ. Δέδε σέ μία ἐπιστολή στίς 15 Αὐγούστου τό 1921 ἀπό τήν Αἴγυπτο, ὅπου βρισκόταν ὡς μετανάστης: «Στέλνω χαιρετίσματα καί 300 δρχ. στίς κόρες τοῦ νεοαποθανόντος Παντελῆ, πού ζοῦνε στήν Λιβαδειά».

Γιά τίς νέες κατοικίες τους στόν Ἀμπελῶνα, τά τοπικά ὑλικά, οἱ ἰδιαιτέρες κλιματικές συνθῆκες, τό ἠπειρωτικό κλίμα, ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, ἡ οἰκονομική εὐρωστία τοῦ καθενός καί ἡ καλή γνώση τῆς μαστορικῆς εἶναι οἱ

¹⁰ Προφορική μαρτυρία τοῦ κ. Κωνσταντίνου Γ. Λαμπρονίκου ἠλικίας 70 ἐτῶν, κατοικοῦ Ἀμπελῶνα, συγγενοῦς ἐξ ἀγχιστείας τῆς οἰκογένειας Γιαννάκη Θωδᾶ, ἀναφέρει ὅτι οἱ Θωδαῖοι ὡς κτίστες, μέ σχέδιο τοῦ Συνταγματάρχη Δημήτριου Ματθιόπουλου, Διοικητῆ Μηχανικοῦ Ἰης Μεραρχίας Πεζικοῦ, θεμελίωσαν καί ἔχτισαν τή δεκάτοξη γέφυρα τοῦ Τυρνάβου. Προκειμένου νά θεμελιωθεῖ ἡ γέφυρα ἔγιναν πολλές προσπάθειες ἀπό πολλούς γιά τήν θεμελίωσή της, χωρίς ἀποτέλεσμα. Οἱ Θωδαῖοι ὁμως κατάφεραν μέ μεγάλη εὐκολία καί μέ κατασκευαστικό μεράκι τῆς ἐποχῆς της νά τήν κτίσουν μέ 10 ἴσα ἀνοίγματα τῶν 12,40 μ. (ἐλεύθερο ἀνοίγμα). Ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι τό Δημοτικό Σχολεῖο Ἀμπελῶνα κτίστηκε ἀπό τοῦς ἴδιους καί ἄλλους συνεργάτες τους, ὅπως τόν Στέφανο Παπανῶτα, μέ ὑλικό τοῦ κατεδαφισμένου Γενί Τζαμιού πού βρισκόταν παράπλευρα καί ἑλαφρῶς Β.Δ. τῆς σημερινῆς οἰκίας Σακελλαρίδου. Ἐπειδή ἡ πέτρα δέν ἦταν ἐπαρκής γιά τήν ἀποπεράτωση τοῦ σχολείου οἱ ἴδιοι δημιουργήσαν νταμάρι στόν Τύρναβο καί ἀπό ἐκεῖ ἔκαναν ἐξόρυξη πέτρας καί ἀσβεσταριά στό Καζακλάρ, γιά τήν ἀποπεράτωση τοῦ Σχολείου. Ἐπίσης ἀπό τό ἀρχαϊκό ὑλικό τῆς οἰκογένειας τοῦ τέκτονα Δημητρίου Δέδε προκύπτει ὅτι τό 1904 ὁ ἴδιος μέ μηχανικό τόν Κ. Παπαθεοδώρου καί μεταξύ τῶν κτιστῶν, ἀπασχόλησε ὡς κτίστη καί τόν Ἀναστάσιο Μπεζαλιῆ τοῦ Λάμπρου, ἔχτισε τό Νοσοκομεῖο Τυρνάβου, πού σύμφωνα μέ τήν μαρτυρία τοῦ Λαμπρονίκου ὀνομαζόταν «ΑΓΙΟΣ ΓΕΛΕΩΝ».

παράγοντες πού διαμορφώνουν καί τήν τυπολογία. Τά σπίτια κατασκευάζονται ώς ἐπί τό πλεῖστον πλῆθινα διώροφα. Στήν περιοχή ὑπάρχουν πλινθοποιεῖα, ἀφοῦ ὁ πηλός ἀνταποκρίνεται πλήρως στίς βιοκλιματικές συνθήκες. προσφέρει ζέστη τόν χειμῶνα καί δροσιά τό καλοκαίρι. Χρησιμοποιοῦν ἐπίσης καί εὐρήματα τῆς περιοχῆς «Καστρί», τά ὅποια καί ἐντοιχίζουν ὡς οἰκοδομικά ὑλικά. Γνωρίζουν πάντως τήν ἀρχαιολογική ἀξία τῆς ἐπιτύμβιας στήλης πού χρησιμοποιοῦν ὡς κεφαλόσκαλο στόν κάτω ὄροφο τῆς οἰκίας τοῦ Δημητρίου Μιχ. Θώδα: συγκεκριμένα, σέ πιθανή κατεδάφιση τοῦ κτίσματος ἐφιστοῦν τήν προσοχή τῶν ἀπογόνων τους. Αὐτή ἡ στήλη πού φέρνει τόν τίτλο «οἱ γυναῖκες μέ τό μῆλο» βρίσκεται σήμερα στό ἀρχαιολογικό Μουσείο τῆς Λάρισας, ὅπου καί τήν παρέδωσε ὁ Δημήτριος Θωμᾶ Θώδας τό 1959, ὅταν τελικά κατεδαφίστηκε ἡ κατοικία. Ἴσως, θά ἦταν καλό, νά ζητήσῃ ἡ σημερινή Δημοτική ἀρχή ἀπό τήν ἀρχαιολογική ὑπηρεσία Λάρισας ἕνα ἀντίγραφο αὐτῆς τῆς ἐπιτύμβιας στήλης.

Οἱ διώροφες κατοικίες ἔχουν προσανατολισμό πρὸς τόν νότο καί μαντρότοιχο στήν αὐλή. Ὁ ἐπάνω ὄροφος ἔχει ἕνα μεγάλο καί ἕνα μικρό ξύλινο μπαλκόνι, ἕνα μεγάλο κεντρικό χῶλο καί ἕνα ἢ δύο δωμάτια καί μία μικρή κουζίνα. Ὁ κάτω ὄροφος ἔχει ἕνα μεγάλο δωμάτιο μέ τζάκι, τό κελάρι καί τήν μεγάλην κουζίνα. Στόν αὐλειο χῶρο βρίσκεται τό πλυσταριό¹¹ μέ τόν φοῦρνο γιά τό ψήσιμο τῶν φαγητῶν, τά καμίνια γιά τό μαγείρεμα, ὁ μεγάλος νεροχύτης μέ τήν τουλούμπα¹² γιά τό πλύσιμο τῶν ρούχων, τό ντουμπέκι¹³, ὅλα στεγασμένα γιά νά προστατεύουν τήν νοικοκυρά ἀπό τίς δύσκολες κλιματικές συνθήκες. Παράπλευρα βρίσκεται ἡ τουαλέτα. Στήν πίσω αὐλή βρίσκεται ἡ ἀποθήκη γιά τή φύλαξη τῆς σοδειᾶς (σιτάρι, καπνό, μῆλα, κουκούλι, κουκιά κ.λπ.), ὁ στάβλος τῶν ζῶων, τό ὑπόστεγο γιά τήν φύλαξη τῆς σούστας καί τοῦ κάρου καί ὁ ἀχυρώνας, ὅπως ἐπίσης τό πηγάδι καί ὁ λαχανόκηπος.

Ἀπό τό 1903 καί μετὰ μέχρι τό τέλος τῆς δεκαετίας 1920 κάποιοι Πληκτιδιῶτες τοῦ Καζακλᾶρ γιά οικονομικούς λόγους, ἀλλά καί ἐξ αἰτίας τῆς ἐλονοσίας μεταναστεύουν κυρίως στήν Ἀμερική¹⁴, ἀλλά καί σέ ἄλλες χῶρες, ὅπως

¹¹ Χῶρος γιά πλύσιμο.

¹² Ἀντλία νεροῦ.

¹³ Πέτρινο σκεῦος, πολύ μεγαλύτερο ἀπο τό γουδί, μέ σιδερένια πεπλατυσμένη στό κάτω μέρος τῆς ράβδου γιά τό κοπάνισμα δημητριακῶν καί ξηρῶν καρπῶν.

¹⁴ Ἡλιοῦ Μαρία καί Κιτρόφ Αλέξανδρος, *Τό ταξίδι - Τό Ἑλληνικό ὄνειρο στήν Ἀμερική 1890-1980*, Μουσεῖο Μπενάκη, Πρωτεύας 2008.

σπίν Αίγυπτο. Αρχικά αναχωρούν από λιμάνια του έξωτερικού, τό Ρότερνταμ, τίν Νάπολη, τίν Χάβρη τής Γαλλίας και αργότερα από τόν Πειραιά μέ πλοία τής πρώτης Ύπερωκεάνιας Έλληνικῆς Ἀτμοπλοΐας¹⁵ και τῶν Ἐθνικῶν Ἑλληνικῶν Γραμμῶν. Ἡ μεταναστευτική κίνηση κάνει δύσκολη τίν ἀνεύρεση ἑνός εἰσιτηρίου και στά λιμάνια δίνονται μάχες για μιά θέση στά πλοία¹⁶. Τό 1903 αναχωρεῖ ἀπό τό Ρότερνταμ μέ τό πλοῖο «Noordam»¹⁷ για τίν Ἀμερική ὁ Σωτήριος μέ τόν Φίλιππο Δέδε, φθάνουν σπίν Ἀμερική στίς 2 Ἰουνίου. Στίς 10 Μαρτίου τοῦ 1904 φθάνει σπίν Ἀμερική μέ τό καράβι «Konigin Luise» πού αναχωρεῖ ἀπό τίν Naples (Νάπολη) και ὁ Εὐάγγελος Ἄ. Θώδας. Λίγες ἡμέρες αργότερα, στίς 19 Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους, αναχωρῶντας ἀπό τίν Χάβρη τής Γαλλίας μέ τό καράβι «La Savoie» φθάνει σπίν Νέα Ὑόρκη ὁ Θωμᾶς Ἄ. Θώδας. Τά δύο ἀδέρφια ἐπιλέγουν διαφορετικό καράβι για τό ταξίδι. Τό μεταναστευτικό ρεῦμα πρὸς τίν Ἀμερική συνεχίζεται, και κάποιοι, ὅπως ὁ Φίλιππος Δέδες και Θωμᾶς Θώδας, μεταναστεύουν δύο φορές, ἐπιστρέφουν και ξαναφεύγουν. Ἀκολουθοῦν τίν μεταναστευτική πορεία τό 1908 ὁ Ἀριστείδης Ζῆκος σέ ἡλικία 29 ἐτῶν, ἡ Ἑλένη Ζήκου, ὁ Κωνσταντῖνος Παντούλης. Τό 1909 ταξιδεύει σέ ἡλικία 6 ἐτῶν, μέ ἄγνωστο σέ μᾶς συνοδό, ὁ Χρῆστος Ἐ. Θώδας. Ἀναχωρεῖ ἀπό τόν Πειραιά μέ τό δεύτερο ὑπερωκεάνιο «Ἀθῆναι» τής πρώτης Ύπερωκεάνιας Ἑλληνικῆς Ἀτμοπλοΐας τοῦ Δημητρίου Μωραΐτη¹⁸. Ἡ μεταναστευση συνεχίζεται. Τό 1911 μεταναστεύει ὁ δεκαπεντάχρονος Ἀλέξανδρος Δέλκος, ὁ 47χρονος Ἀναστάσιος Δέλκος και ὁ 45χρονος ἐπίσης Ἀναστάσιος Δέλκος ταξιδεύουν μέ τό ἴδιο πλοῖο και φθάνουν σπίν Ἀμερική στίς 26 Ἀπριλίου. Τό 1919 μέ τό πλοῖο «Μεγάλη Ἑλλάδα», πού κατασκευάστηκε για τίς Ἐθνικές Ἑλληνικές Γραμμές μέ ἑλληνική σημαία, ταξιδεύει ὁ Ἀθανάσιος Γκίνος. Ἄλλος συγγενής του ταξιδεύει τό 1920 και δύο ἀκόμη με τό ἐπίθετο Γκίνος ταξιδεύουν τό 1922. Σπίν Ἀμερική εἶχε ταξιδέψει και ὁ Ἰωάννης (Γιαννούλης) Ἄ. Θώδας. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τό 1912 ὁ Γιαννούλης Θώδας ἐπέστρεψε σπίν Ἑλλάδα για νά πολεμήσει στους Βαλκανικούς πολέμους, μέ τό στρατολογικό γραφεῖο πού ὀργάνωσε ἡ «Πανελλήνιος Ἐνωσις» μαζί μέ τούς κατά τόπους «Λόχους Ἑλλήνων Ἐθελοντῶν» πού συνέβαλε σπίν ἀποστολή περίπου 25.000

¹⁵ Ὁ.π.

¹⁶ Ὁ.π.

¹⁷ www.ellisland.com

¹⁸ Ἡλιοῦ Μαρία και Κιτρόφ Αλέξανδρος, *Τό ταξίδι - Τό Ἑλληνικό Ὀνειρο σπίν Ἀμερική 1890-1980*, Μουσείο Μπενάκη, Πρωτεύας 2008.

εφέδρων έθελοντών από τήν Άμερική¹⁹. Σύμφωνα με τίς καταγραφές του Μουσειού Μετανάστευσης του Έλλης Άιλαντ, οί μετανάστες Πηλικαδιώτικης καταγωγής από τό Καζακάλρ είναι άνδρες ήλικίας 6 έως 41 ετών. Φωτογραφικό ύλικό μās πληροφορεί ότι στήν Άμερική εργάζονται στήν κατασκευή των σιδηροδρομικών γραμμών. Κάποιοι επαναπατρίστηκαν, άλλοι όμως ρίζωσαν εκεί, διατηρώντας τίς σχέσεις τους με τούς συγγενείς τους²⁰, πού επέστρεψαν ή είχαν μείνει πίσω στήν Ελλάδα.

Στίς άρχές του 20ου αιώνα ό Άμπελώνας ήταν ένα χωριό με σχετικά αυτόνομες συνοικίες (Αρβανίτικα, Μπροτσέικα, Τατάρ Μαχαλά, Τσαί Μαχαλά, Σκαμινιώτικα κ.λπ.), πού είναι οργανωμένες γύρω από τίς 2 εκκλησίες²¹. Μάλιστα κάποιοι πού έρχονται από τήν Άμερική και κρατούν προσωπικά ήμερολόγια, «Memorandum Books», καταγράφουν τίς ιδιαίτερες σχέσεις τους με τήν δική τους ομάδα, όπου φαίνεται, όμως, και ή επικοινωνία τους με τίς άλλες κοινωνικές ομάδες. Οί Πηλικαδιώτες διατηρούν τήν συγγένεια πού απομακρύνεται και δημιουργούν νέες συγγένειες με τήν κουμπαριά. Επίσης, ή υιοθεσία είναι αποδεκτή στήν κοινωνία τους, ιδιαίτερα ή συγγενική: άδελφός υιοθετεί τό παιδί του άδελφού, τό θετό παιδί παντρεύεται τήν ανηψιά από άδελφό ή άδελφή τής θετής μητέρας. Τιμούν, όπως και παλιότερα στήν Ήπειρο, τόν Άγιο Γεώργιο τόν Ήπειρώτη τόν φουστανελοφόρο. Τό εικόνισμά του υπάρχει στά εικονοστάσια των σπιτιών τους, καθώς υπάρχει και στήν εκκλησία του χωριού, τήν Κοίμηση τής Θεοτόκου, έως και σήμερα. Και για θρησκευτικές τελετές, όπως βαφτίσια και κηδείες, φαίνεται νά έπιζητούν τήν εύλογία ενός ιδιαίτερα εκ των τριών ιερέων τής εκκλησίας: του παπαδασκάλου Σταύρου Τσελά.

Με τούς συγγενείς τους στά νεοϊδρυθέντα χωριά του νομού Φλωρίνης, τήν Μπελκαμένη και τήν Νεγοβάνη, αλλά και με τό πατρογονικό τους χωριό έχουν επικοινωνία και διατηρούν στενές σχέσεις. Στά 1890 ή κοινότητα Νεγοβάνης και ή Μητρόπολη Καστοριάς στέλνουν εύχαριστίες έπιστολές για τήν άμοιβή του Έλληνα δασκάλου πού υπηρετεί στήν Νεγοβάνη και αποδείξεις για τήν

¹⁹ Ό.π.

²⁰ Πηλεξούσιο Προξενικής άρχής του Σάν Φραντζίσκο Καλιφόρνιας βάσει του όποιου παραχωρούν στους συγγενείς τους τήν δυνατότητα τής εκμετάλλευσης περιουσιακών στοιχείων. Έτος 1908, 1946.

²¹ Λαφαζάνης Μιχάλης, «Η προέλευση των κατοίκων του Άμπελώνα», Πρακτικά Συνεδρίου Ό Άμπελώνας και ή Ιστορία του. Κέντρο εκδόσεων Καρατάσιου, Άμπελώνας 1995, σσ. 63-83.

παροχή χρυσών λιρών από τό κληροδότημα του Ά. Παπαδημητρίου, γεγονόςτα πού αναδεικνύουν τίσ ιδιαίτερες σχέσεις των Καζακλαριωτών μέ τίν Νεγοβά-νι. Τό ένδιαφέρον καί ή αγαθοεργία τους, παρότι άκούγεται καί αντίθετη άπο-ψη, περιλαμβάνει επίσης καί τό Πληκάτι. Είσπράττουν καί αποδίδουν χρήμα-τα στήν έκκλησία του Άγίου Άθανασίου του χωριού τους, προερχόμενα από τίν έννοικίαση 20 προβάτων, πού εἶναι υπό τίν κατοχή τής έκκλησίας καί τρέ-φονται στό Μουσαλάρ από τίν οικογένεια Δημούση.

Οί Καζακλαριώτες εἶναι νομοταγείς καί ἔχουν πολύ καλή αντίληψη τών δικαιοπραξιῶν. Από τό 1883 κατοχυρώνουν τίσ दोσοληπιές τους μέ συμβολαιογρα-φικές πράξεις. Γνωρίζουν, γιά παράδειγμα, τό διανεμητήριο κτημάτων, τίν δωρητήριο αίτια θανάτου, τό ένυπόθηκο δάνειο, τό δανειστικόν. Καταγράφον-ται επίσης περιπτώσεις οικονομικής βοήθειας πρὸς τόν σύζυγο, πού κι αυτές κατοχυρώνονται μέ συμβολαιογραφικές πράξεις²². Ὁ συμβολαιογράφος τόν ὁποῖο χρησιμοποιοῦν εἶναι ὁ Παντελῆς Χύμου στόν Τύρναβο. Τόν χρησιμο-ποιεῖ ὁ Ἀστέριος Παπαδημητρίου γιά τό κληροδότημά του μέ έντολοδόχο τόν Δημήτριο Δέδε. Συντάσσουν δέ στίς 7 Νοεμβρίου τό 1889 στό Πληκάτι πληρε-ξούσιο ἐπιστολή πρὸς τόν Δημήτριο Δέδε, πού κατοικεῖ στό Καζακλάρ, προ-κειμένου νά διαχειριστεῖ τίν έννοικίαση προβάτων καί αναφέρουν «νά ενεργῆ... ὅσα τά ἄρθρα τής πολιτικῆς δικονομίας ὀρίζουσιν»²³.

Ἀρκετοί ἀπ' αὐτούς γνωρίζουν, επίσης, γραφή καί κάποιοι κρατοῦν σέ Memorandum Books, ἀπό ἀπλές σημειώσεις ἕως καί λεπτομερεῖς πληροφο-ρίες, πού ἐμπλουτίζουν τίσ γνώσεις τους. Ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή πού λαξεύ-τηκε τό 1906-1908 ἀπό τόν ἴδιο τόν ὑπογράφοντα «ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ Ο ΔΟΥ-ΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΘΩΔΑΣ ΓΕΝΝΗΘΕΙΣ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΑΠΕΒΙΩ-ΣΕ ΕΝ ΚΑΖΑΚΛΑΡ ΤΟ ΕΤΟΣ (20-6-1912)...» ἀποτελεῖ επίσης ένδειξη στοιχειώδους ἴσως γνώσης τής καθαρεύουσας. Ὁ τάφος, φιλοτεχνημένος μέ σπασμένο κλαδί βελανιδιάς καί περίτεχνο σταυρό, σήμερα δέν ὑπάρχει, ὅπως καί ἄλλοι τάφοι πού ἀποτελοῦν μνημεῖα τής ἱστορίας τής κοινότητας.

Ἡ μόρφωση εἶναι στόχος γιά πολλούς. Πολλοί πού γεννιοῦνται στό τέλος του 19ου καί στίς ἀρχές του 20ου αἰ. σπουδάζουν. Ἐνδεικτικά ἀναφέρω μέ χρονολογική σειρά τίν Τασία Σ. Δέδε, δασκάλα, τόν Ἀναστάσιο Α. Θώδα, παππού τής γνωστῆς δημοσιογράφου Ὑλγας Τρέμη, δάσκαλο, τόν δικηγόρο

²² Εὐγενική παραχώρηση ἀρχαιακοῦ ὕλικου οικογενείας Θωμᾶ Δ. Θώδα.

²³ Εὐγενική παραχώρηση ἀρχαιακοῦ ὕλικου οικογενείας Σωτήρη Γ. Δέδε.

καί έκδοτη τῆς ἐφημερίδας «Θεσσαλικά χρονικά»²⁴ Γιάννη Σ. Δέδε, τόν Θωμᾶ Ἰ. Θώδα, γιατρό καί ἀπό τούς πρώτους κλινικάρχους τῆς Λάρισας, τόν Κωνσταντῖνο Ἀ. Θώδα, ἐπίσης γιατρό. Ἡ Ντίνα Δέδε Ζυγογιάννη, ὁ Δημήτριος καί Ἀθανάσιος Θώδας ἀποφοιτοῦν ἀπό τό γυμνάσιο. Ἡ Δήμητρα (Τούλα) Σερεμέτη, τό γένος Ζηκοστάθη, γίνεται ἡθοποιός. Καί ὁ Νικόλαος Δέδες, πού ἔγινε γραμματέας τῆς κοινότητας Ἄμπελωνά.

Λίγο-πολύ γίνονται πετυχημένοι ἐπαγγελματίες. Οἱ περισσότεροί ἀσχολοῦνται μέ τήν καλλιέργεια τῶν κτημάτων. Οἱ Παπανωταῖοι συνεχίζουν τήν παράδοση τῆς οἰκογενείας τους ὡς κτίστες. Κάποιοι γίνονται παντοπῶλες στή Λάρισα, ὁ Τάσος Γκίνος καί ὁ Δημήτριος Παπαδημητρίου. Ὁ Θωμᾶς Ζηκοστάθης γνωρίζει Βυζαντινὴ Μουσικὴ καί εἶναι δεξιὸς ψάλτης στήν Ἐκκλησία τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου.

Στίς μεταξύ τους σχέσεις ὑπάρχει σεβασμός. Ἐξάλλου, οἱ περισσότεροί εἶναι μεταξύ τους καί συγγενεῖς. Σέβονται τόν γεροντότερο καί σέ μεγάλες θρησκευτικές γιορτές ἀνταλλάσσουν μεταξύ τους ἐπισκέψεις. Οἱ μικρότεροι σέ ἡλικία ἐπισκέπτονται τούς μεγαλύτερους. Στίς οικογενειακές συγκεντρώσεις οἱ συγγενεῖς διασκεδάζουν μεταξύ τους. Εἶναι ἀνθρωποὶ τοῦ κεφιοῦ καί γενικά φιλόξενοι. Συχνά δέχονται στά σπίτια τους φίλους καί συγγενεῖς, πού ἔρχονται ἀπό τά ἀδελφικά τους χωριά νά ἐργασθοῦν ὡς οἰκοδόμοι. Παράλληλα, ἐνσωματώνονται πολιτισμικά στόν τόπο ὑποδοχῆς καί μέσα ἀπό τήν ἀγαστή συνύπαρξη μέ τίς ἄλλες ομάδες πού κατοικοῦν στό Καζακλάρ, μετά τήν ἀπελευθέρωση, συμβάλλουν στήν πολύπλευρη ἀναμόρφωση τοῦ τόπου.

Φθάνοντας στό τέλος αὐτῆς τῆς ἐργασίας, ἔκανα ἓνα ταξίδι μνήμης, ἀνασύροντας μνήμες, εἰκόνες καί κομμάτια ἑνός πάζλ, ἀνοίγοντας παλιά σεντούκια. Τό ὑλικό πού χρησιμοποίησα εἶναι ὑλικό πού διαφυλάχθηκε, ὡς κειμήλιο μνήμης καί ἀγάπης, γιά πάνω ἀπό ἑκατό χρόνια ἀπό τούς κατόχους του. Καί εἶναι πολύ σημαντικό νά διαφυλάττουμε στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος. Ἴσως ἀπλῶς καί μόνο γιατί, ὅπως λέει καί μιά διακεκριμένη οικογενειακὴ θεραπεύτρια, ἡ McGoldrick, ἐάν ἐπανασυνδεθοῦμε μέ τό παρελθόν, τότε μποροῦμε νά ἐπιλέξουμε τό μέλλον μας.

²⁴ Κολιοῦ Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα τοῦ Βόλου*, Τόμος Α΄, 1994, σ. 407.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΧΕΙΑ

Άρχεϊο Δίμου Άμπελώνα

i. Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντες άρρενες από τό 1914 μέχρι τό 1931.

ii. Βιβλίο μεταβολών μητρώου άρρένων κοινότητος Άμπελώνος από έτος 1841 μέχρι τοῦ έτους 1880.

iii. Όνομαστικός κατάλογος μελών κοινότητος Καζακλάρ κατ' ένορίαν έκάστου ιερέςως κατά τίν 10ην Ιουνίου 1917, Καζακλάρ.

Άρχεϊο Δέδε Ι. Σωτήρη.

Άρχεϊο Θώδα Θ. Θωμά.

Προσωπικό άρχεϊο μέ φωτογραφικό ύλικό.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.ellisland.com

<http://worldconnect.rootsweb.com>

<http://ssdi.rootsweb.com>

ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Θώδα Θ. Αϊκατερίνη

Θώδας Ι. Δημήτριος

Λαμπρονίκου Γ. Κωνσταντίνος

Θέματα Ὁρθόδοξης Θεολογίας καί Παράδοσης

* * *

Δρ ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΓΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ἡ Ὁρθόδοξη πνευματικότητα εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, ποὺ τείνει, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, νὰ γίνῃ πνευματική. Εἶναι ἡ χριστιανικὴ πνευματικότητα. Ἡ ἐν Χριστῷ ἐλεύθερη ζωὴ, ἡ θεοειδὴς καὶ χριστόμορφη. Ἡ Ὁρθόδοξία εἶναι αὐτὴ ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα, ποὺ ἐκφράζει τὴν πνευματικὴν παράδοση μὲ τίς δογματικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ψυχοσωματικὴν ἀσκησιν. Ὁ πιστός, ἐδῶ, βιώνει, τὴν ἱστορικοεσχατολογικὴν ἔνωση μὲ τὴν ζωὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος, μέσα στό Θεανθρώπινο σῶμα τοῦ Χριστοῦ, στήν Ἐκκλησία.

Ἡ Ὁρθόδοξη πνευματικότητα εἶναι ὁ Θεάνθρωπος Χριστός καὶ ἡ Ἐκκλησία Του, ἡ ὁποία εἶναι τὸ Θεανθρώπινο «ἐργαστήριον», ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ Ἅγιος Ἰουστίνος (Πόποβιτς). «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ Θεανθρώπινο ἐργαστήριον στό ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι, διὰ τῶν θείων μυστηρίων καὶ τῶν θείων ἀρετῶν, θεανθρωποιοῦνται, χριστοποιοῦνται, θεοποιοῦνται, μεταμορφώνονται σέ κατὰ Χάριν θεανθρώπους, σέ κατὰ Χάριν θεούς. Ἐδῶ, ὅλα ὑπάρχουν διὰ τοῦ Θεανθρώπου, ἐν τῷ Θεανθρώπῳ, κατὰ τὸν Θεάνθρωπο· ὅλα ὑπάγονται στήν κατηγορίαν τοῦ Θεανθρωπίνου καὶ θεοαιωνίου [Ἁγίου Ἰουστίνου (Πόποβιτς) *Δογματικὴ*, Ἱερά Μονὴ Βατοπαδίου, Ἅγιον Ὅρος 2019, σελ. 39].

Ὁ πιστός μέσα σέ μία πορεία αὐθεντικῆς δημιουργικότητος, ἀδιαλείπτου μεταμορφώσεως καὶ ἀνακαινίσεως, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεό. Μέσα ἀπ' αὐτὴν τὴν πορεία καταξιώνεται ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξιν. Συνεχῆς, πολὺτροπος ἀγώνας μὲ ἐσχατολογικὴν διάσταση καὶ προσανατολισμό. Ὁ πιστός, γενόμενος κοινωνός τῶν θείων καὶ ἀρρήτων μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, βιώνει τὴν ὀρθόδοξον εὐσέβειαν πρὸς τίς λατρευτικὰς τελετὰς, τὴν εἰλικρινῆ καὶ γνησίαν ἀγάπην πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, τοὺς Ἁγίους, τὰ σεπτὰ λείψανα καὶ τὰ ἱερά σκηνώματα. Μὲ τὴν συμμετοχὴν τοῦ στήν εὐχαριστιακὴν σύναξιν ἀποκαλύπτει

τόν Θεό. Γίνεται μέτοχος μέ ὄλο του «τό εἶναι», μέ ὄλη του τήν ὑπαρξή, γιά νά συναντήσῃ τόν Ἀναστημένο Χριστό, θεωρητικῶς καί πρακτικῶς: «*Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς καί πετασθήσομαι διά πρακτικῆς καὶ καταπαύσω διά θεωρίας καί ταπεινώσεως;*» (Ἰωάννου Κλίμακος, *Κλίμαξ*, ἐκδ. «Ἀστήρ», Λόγος Δ', σελ. 25). Τοῦτο εἶναι ὀλοφάνερο στίς πνευματικές ἐμπειρίες τῶν Ἁγίων καί τῶν Πατέρων, οἱ ὅποιοι ἐνσαρκώνουν τόν Εὐαγγελικό λόγο τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ζωή τους Βιβλική καί Χριστοκεντρική.

Πέραν τῶν ἄλλων, στήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα ὄλη ἡ πορεία τοῦ πιστοῦ ἔχει ἕναν μυστικιστικό χαρακτήρα, διά τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καί τῆς ἐπιπόνου καί ἐμπόνου ἀσκήσεως. Μιάς ἀσκήσεως κάθαρσης τῶν παθῶν, φωτισμοῦ καί τελείωσης. Ἐπανόδου στήν προπτωτική κατάσταση, γιά νά τονιστεῖ, καί πάλι, τό ξεχωριστό, τό μοναδικό τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου: «*Μεγάλου γάρ ἀξιώματος ἐστίν ὁ ἀνθρώπος. Ἴδε πόσος ἐστίν ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ, ὁ ἥλιος καί ἡ σελήνη, καί οὐκ πύδોકησεν ἐν αὐτοῖς ὁ Κύριος, εἰ μί ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μόνῳ ἐπαναπαύεται. Τιμώτερος οὖν ἐστίν ὁ ἀνθρώπος ὑπέρ πάντα τά δημιουργήματα*» (Μακαρίου Αἰγυπτίου, *PG 34, 589*). Χωρίς τήν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου, δέν ἔχει νόημα καί ὁμορφιά ὁ κόσμος. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὁ ἱερέας, ὁ προφήτης καί βασιλέας, καί μέσῳ τῶν ἀξιωμάτων αὐτῶν, νοηματοδοτεῖται ἡ ἀποστολή του.

Στήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα ὄλος ὁ ἀγώνας τοῦ πιστοῦ εἶναι ἀγώνας ἀπεκδύσεως τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καί ἐνδύσεως τοῦ «καινοῦ» ἀνθρώπου, τοῦ νέου Ἀδάμ, τοῦ Χριστοῦ: «*Ἀπεκδυσάμενος τόν παλαιόν ἀνθρώπον σύν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καί ἐνδυσάμενος τόν νέον τόν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν*» (Κολ. 3, 9-10). Εἶναι ἕνας ἀγώνας «σταυρώσεως» τοῦ κατωτέρου, ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου: «*οἱ τοῦ Χριστοῦ τήν σάρκα ἐσταύρωσαν σύν τοῖς παθήμασι καί ταῖς ἐπιθυμίαις*» (Γαλ. 5,24). Ἡ πνευματικότητα αὐτή δέν εἶναι μία ἠθικολογική καί ἠθικιστική ἀντίληψη, μία τυπική, ἐξωτερική συμμόρφωση, ἀλλά μία πραγματική ἀλλαγὴ καί «καλή ἀλλοίωση», μέ χαρακτήρα ἐσχολογικό, γι' αὐτό καί εἶναι ὄντολογική. Ὁ Χριστός καί Θεός Λόγος ἦλθε στή γῆ «*ὥστε τήν φύσιν ἀλλάξαι καί μεταβαλεῖν καί ἀνακαινίσαι καί ἀνακτίσαι τήν ψυχὴν ταύτην τήν κατεστραμμένην τοῖς πάθεσι διά τήν παράβασιν, κεράσας τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ πνεύματι τῆς θεότητος. Καινόν νοῦν καί καινὴν ψυχὴν, καί καινοὺς ὀφθαλμοὺς, καινά ὄτα, καινὴν γλῶσσαν πνευματικὴν, καί ἀπαξαπλῶς καινοὺς ἀνθρώπους τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ἦλθεν ἀπεργάσασθαι*» (Μακαρίου Αἰγυπτίου, *PG 34,780*).

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἀληθινῆς πνευματικότητος, ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ

Θεία παρουσία. Μέ τήν μορφωτική της δύναμη δίδεται ή δυνατότητα ό πιστός άνθρωπος νά γενυθει τούς άγλαιούς καρπούς του Παναγίου Πνεύματος, τούς ευχύμους καρπούς τής πνευματικῆς σωτηρίας, τής εισόδου στήν Βασιλεία του Θεού: *«Ο δέ καρπός του πνεύματος ἐστίν ἀγάπη, χαρά, ειρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια, κατά τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος»* (Γαλ. 5,22-23). Αυτό πέτυχαν οί Ἅγιοί μας, ἐκείνοι πού μέ τήν κατά Χριστόν ἄσκηση καί τήρηση τῶν ἐντολῶν Του ἔφτασαν στήν κατά χάριν θέωση. Εἶναι οί *«ἄρτιοι του Θεού ἄνθρωποι»* (Β' Τιμ. 3,17). Ὅλη ή ὀρθόδοξη πνευματικότητα συνοψίζεται στήν ὕμνογραφία τής Ἐκκλησίας μας, ὅπως ἐνδεικτικῶς: *«Χθές συνεθαπτόμην σοι Χριστέ, συνεγείρομαι σήμερον ἀναστάντι σοι· συνεσταυρούμην σοι χθές, αὐτός με συνδόξασον Σωτήρ, ἐν τῇ Βασιλείᾳ Σου»* (Κανόνας του Πάσχα, τροπάριο γ' Ὡδῆς).

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΜΑΡΑΣ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Περίληψη

Κατά τόν 1ο καί 2ο αιώνα ή παράδοσι τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννη εἶναι παρούσα στά ἔργα τῶν Χριστιανῶν συγγραφέων τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ Πατέρες, οἱ ὅποιοι ἔδρασαν στήν Μ. Ἀσία κατά τούς πρώτους δύο αἰῶνες εἶναι: ὁ Παπίας Ἱεραπόλεως, ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Ἀπολλινάριος Ἱεραπόλεως, ὁ Μελίτων Σάρδεων, ὁ Ρόδων καί ὁ Πολυκράτης. Ἀγαπημένα θέματα στά ἔργα τῶν τελευταίων εἶναι ὁ ἀγώνας κατά τῶν αἱρέσεων, τό ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἡ ὑπεράσπιση τῶν Χριστιανῶν ἔναντι τῶν Ἐθνικῶν καί ἡ χιλιετής ἐπίγεια βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐπίδραση τῶν προαναφερόμενων Πατέρων ἦταν μεγάλη καί ξεπερνῶντας τά ὅρια τῆς Μ. Ἀσίας ἐπηρέασε τόν εὐρύτερο χῶρο τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ ἔφτασε μέχρι τήν Δύση.

Λέξεις-κλειδιά

Ἀπολογητές, Ἀποστολικοί Πατέρες, Γνωστικισμός, Ἰωάννης (ἀπόστολος), μαρτύριο, Μοντανός, Πάσχα, τυπολογική μέθοδος.

1. Εἰσαγωγή

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν τούς οὐσιαστικούς συνεχιστές τῶν Ἀποστόλων στό ποιμαντικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτόν τόν λόγο τά ἔργα τους ἀποτελοῦν τά σπουδαιότερα χριστιανικά κείμενα μετά ἀπό ἐκεῖνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καθώς σέ αὐτά ἐμπεριέχεται ἡ ὀρθή διδασκαλία καί ἐρμηνεία τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καί ζωῆς. Ἡ ζωντάνια τοῦ πατερικοῦ λόγου καί οἱ πνευματικές ἐμπειρίες τῶν Πατέρων, οἱ ὅποιες βασίζονταν στήν ἄμεση

γνώση του Θεού και στην μυστηριακή ζωή της Έκκλησίας, αποτελούν τα δύο σημαντικότερα στοιχεία, τα όποια χαρακτηρίζουν τα κείμενα των μεγάλων εκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Για τους παραπάνω λόγους ή σημασία τῆς πατερικῆς θεολογίας στόν σύγχρονο κόσμο ἔχει ἀναγνωρισθεῖ, τόσο ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὅσο καί ἀπό τήν Ρωμαιοκαθολική Δύση¹.

Οἱ Πατέρες τῶν δύο πρώτων αἰῶνων κατατάσσονται σέ δύο κύριες ομάδες. Στήν πρώτη ἀπό αὐτές συγκαταλέγονται οἱ Ἀποστολικοί Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἦταν μαθητές τῶν Ἀποστόλων ἢ μαθητές τῶν μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων, ἀλλά καί γνήσιοι φορεῖς καί ἐκφραστῆς τῆς ἀποστολικῆς παράδοσης². Τά ἐν λόγῳ πρόσωπα ἀπό τά μέσα του 1ου αἰῶνα συνέγραψαν ἔργα, μέ σκοπό νά καταγράψουν τήν προφορική παράδοση καί νά σταθεροποιήσουν τήν θέση τῆς Ἐκκλησίας. Τά κείμενά τους, ἄν καί θά μπορούσαν, τελικά δέν συμπεριλήφθηκαν στόν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης³. Στή δεύτερη ομάδα Πατέρων ἐντάσσονται οἱ Ἀπολογητές, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίσθηκαν τόν 2ο αἰ. καί συνέγραψαν ἀπολογίες, μέ σκοπό νά ὑπεραστίσουν τόν Χριστιανισμό ἔναντι τῶν Ἑθνικῶν καί τῶν Ἰουδαίων⁴. Ἐκτός ἀπό τά πρόσωπα πού ἐντάσσονται στίς προαναφερόμενες ομάδες, κατά τούς πρώτους αἰῶνες ἔζησαν καί ὀρισμένοι ἄλλοι Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυξαν ἔντονη δραστηριότητα γιά τήν διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, τήν καταπολέμηση τῶν αἱρέσεων καί τήν διευθέτηση ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

¹ Ἀναστ. Γ. Μαῤῆς, «Ἡ πατερική θεολογία στόν σύγχρονο κόσμο», κεφ. Α.16 στό *Πατερική θεολογία καί χριστιανικός πολιτισμός: Ἑλληνες καί Λατίνοι Πατέρες-Ἐκκλησιαστική ἱστορία-Ὁρθόδοξια, περιβάλλον καί Ἐκπαίδευση*, 2η ἐκδ. (Θεσσαλονίκη, Ἄντ. Σταμούλης, 2008), σσ. 191-195.

² Δημ. Γ. Τσάμης, *Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία: Ἀπό τήν ἀποστολική ἐποχή ὡς τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σσ. 28-29.

³ Τά κείμενα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων, ἄν καί δέν διαφοροποιῶσαν τόν τρόπο ζωῆς καί τήν πίστη τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων, δέν πληροῦσαν τά κύρια κριτήρια, ἔτσι ὥστε νά συμπεριληφθοῦν στόν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης. Ἀνάμεσα στά κριτήρια, τά ὁποῖα ὀδηγήσαν τούς Χριστιανούς νά ἀποδεχτοῦν ἕναν πηρῆνα ἀποδεκτῶν βιβλίων, ἦταν: 1. τό χτύπημα τοῦ Δοκτισμοῦ 2. ἡ ἀποδοχή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί 3. ἡ πίστη ὅτι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ ἦταν προσεγγίσιμη ἀπ' ὅλους τους ἀνθρώπους καί ὄχι μόνο ἀπό μιά ἑλίτ, βλ. R. Trevijano-Echeverria, *Origenes del Cristianismo: El trasfondo judío del Cristianismo primitivo*, 2η ἐκδ. (Salamanca, Universidad Pontificia, 1996), σ. 376.

⁴ Ἀναστ. Γ. Μαῤῆς, «Οἱ Ἀπολογητές τοῦ 2ου-3ου αἰῶνα καί ἡ ἐποχή τους». *Επιστημονική Ἐπετηρίς: Ἀφιέρωμα στό Μακαριστό Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κυρό Χριστόδουλο* (Θεσσαλονίκη, Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης, 2011), σσ. 401-403.

Γιά τούς Πατέρες τῶν πρώτων μεταχριστιανικῶν αἰώνων ἔχουν γραφτεῖ πολλά γενικά ἔργα⁵. Ἀκόμη περισσότερες εἶναι οἱ μελέτες, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς θέμα τους ὀρισμένες ἰδιαίτερες πτυχές τοῦ βίου, τῶν ἔργων καί τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τους⁶. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ ἰδιαίτερες ἀναφορές στοὺς Πατέρες τῆς Μ. Ἀσίας εἴτε περιλαμβάνονται μέσα σέ εὐρύτερα ἔργα, εἴτε ἀφοροῦν μεμονωμένα πρόσωπα⁷. Γι' αὐτό θεωροῦμε ὅτι δέν ἔχει μελετηθεῖ καί ἀξιολογηθεῖ ἐπαρκῶς καί συνολικά ἡ συμβολή τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας στόν Χριστιανισμό τῶν πρώτων αἰώνων, γεγονός πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ἐπιχειρήσουμε νά ἀσχοληθοῦμε μέ τό ἐν λόγω ζήτημα.

Ἡ ἐπιλογή τῆς Μ. Ἀσίας δέν εἶναι τυχαία. Παρ' ὅτι ἡ Παλαιστίνη καί ἡ Συρία ἀποτελοῦν τίς κυριότερες ἐπαρχίες στίς ὁποῖες ἔδρασαν οἱ Πατέρες τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, στήν Μ. Ἀσία ἐμφανίζεται ἕνας ἐξίσου σημαντικός ἀριθμός ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Τό γεγονός αὐτό εἶναι φυσιολογικό, καθῶς ἡ Μ. Ἀσία ἀποτελεῖ τήν πρώτη, χρονικά καί γεωγραφικά (πέρα ἀπό τήν Παλαιστίνη καί τή Συρία), περιοχή ἐξάπλωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ, γεγονός πού τῆς προσέδωσε ἕνα αὐξημένο εἰδικό βάρος στά τεκτανόμενα στόν χῶρο τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Λαμβάνοντας ὑπόψη τά προαναφερόμενα, στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν θά ἐπιχειρήσουμε νά ἀπαντήσουμε στά ἐρωτήματα: Ποιά ἦταν τά κύρια ζητήματα, τά ὁποῖα ἀπασχόλησαν τήν θεολογική σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας; Καθῶς καί, ποιός ἦταν ὁ βαθμός τῆς ἐπιρροῆς τους στήν πρώτη Ἐκκλησία;

⁵ Ἐνδεικτικά καί ἐπιλεκτικά παραθέτουμε τά ἀκόλουθα: L. Ayres καί C. H. Ward (ἐκδ.), *Rise of the early Christian intellectual* (Berlin, Walter de Gruyter, 2020). Νίκ. Ι. Νικολαΐδης, *Ἀποστολικοί Πατέρες: Γραμματολογική καί θεολογική προσέγγιση*, Φιλοσοφική καί θεολογική βιβλιοθήκη, 52 (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουργαράς, 2002). H. S. Holland, *The Apostolic fathers* (London, Society for Promoting Christian Knowledge, 1913).

⁶ Ἐνδεικτικά καί ἐπιλεκτικά παραθέτουμε τά ἀκόλουθα: Δημ. Ἀγγελῆς, *Στίς πηγές τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας: Ἡ ἐννοια τῆς φιλοσοφίας στοὺς Ἕλληνες Ἀπολογητές* (Ἀθήνα, Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 2007). Ἀναστ. Γ. Μαράς, *Τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ σέ Φιλοσόφους καί Ἀπολογητές* (Θεσσαλονίκη, Ἡρόδοτος, 2003). Σάβ. Χρ. Ἀγουρίδης, *Οἱ ἀποστολικοί πατέρες περὶ προβλημάτων τινῶν τῆς ἐποχῆς των* (Ἀθήνα, χ.ε., 1959). M. Spanneut, *Le stoicisme des Peres de l'eglise: de Clement de Rome a Clement d'Alexandrie* (Paris, Editions du Seuil, 1957).

⁷ Ἐνδεικτικά καί ἐπιλεκτικά παραθέτουμε τά ἀκόλουθα: M. A. Shanks, *Papias and the New Testament* (Eugene, OR, Pickwick Publications, 2013). P. Hartog, *Polycarp and the New Testament: the occasion, rhetoric, theme, and unity of the Epistle to the Philippians and its allusions to New Testament literature* (Tubingen, J.C.B. Mohr, 2002). Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 437-456, 661-680. Βασ. Γ. Τσάκωνας, «The usage of scriptures in the homily of Melito of Sardis on the passion», *Θεολογία* 38 (1967), σσ. 609-620.

2. Οἱ Πατέρες τῆς Μ. Ἀσίας τοῦ 1ου καὶ 2ου αἰ.

Μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας τῶν δύο πρώτων αἰώνων διαπιστώνουμε ὅτι οἱ Πατέρες οἱ ὅποιοι ἔδρασαν στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὴν προαναφερόμενη περίοδο εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Παπίας Ἱεραπόλεως, Πολύκαρπος Σμύρνης, Μιλτιάδης, Ἀπολλινάριος Ἱεραπόλεως, Μελίτων Σάρδεων, Ρόδων καὶ Πολυκράτης. Στούς προαναφερόμενους δὲν συμπεριλαμβάνουμε τὸν Ἀπολογητὴ Κοδράτο, ἐπειδὴ περὶ τῆς Μικρασιατικῆς καταγωγῆς του ἔχουν διατυπωθεῖ ἰσχυρές ἐνστάσεις⁸.

Ὁ ἀρχαιότερος Μικρασιάτης Πατέρας εἶναι ὁ Παπίας Ἱεραπόλεως, γὰρ τὸν βίον τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἐλάχιστες πληροφορίες. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ χρονολόγησις τοῦ βίου του μπορεῖ νὰ καθορισθεῖ μόνον κατὰ προσέγγισιν. Ὑπὸ αὐτὲς τίς συνθῆκες, ὑπολογίζουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ γεννήθηκε γύρω στὸ 70, ἐνῶ ὁ θάνατός του τοποθετεῖται γύρω στὸ 150⁹. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖο Λυδῶνος, ὁ Παπίας ἦταν ἀκροατὴς καὶ αὐτόπτης μάρτυρας τῶν Ἀποστόλων¹⁰. Ἀντίθετα, ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ἐπικαλούμενος τὸ προοίμιον τοῦ ἔργου τοῦ Παπία, θεωρεῖ ὅτι ὁ τελευταῖος πληροφορήθηκε τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα ἀπὸ τοὺς γνώριμους τῶν Ἀποστόλων καὶ τοὺς συνεργάτες τους¹¹. Σὲ κάθε περίπτωσι, ἡ ἀμεσότητα τῶν πληροφοριῶν τοῦ Παπία προσδίδει ἓνα ἰδιαίτερον βῆρος στὸ ἔργο του *Λογίων Κυριακῶν Ἐξηγήσεις*, ἀπὸ τὸ ὅποιο δὲν σώζονται σήμερα παρὰ μόνον δεκατρία ἀποσπάσματα¹².

⁸ Ὅρισμένοι ἐρευνητὲς θεωροῦν ὅτι ὁ πρῶτος Ἀπολογητὴς μετὰ καταγωγὴ ἀπὸ τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ὁ Κοδράτος, παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Παν. Κ. Χρήστου διατύπωσε, τεκμηριωμένα, τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Ἀπολογητὴς Κοδράτος ἦταν Ἀθηναῖος καὶ δὲν ταυτίζεται μετὰ τὸ πρόσωπον τοῦ ἦταν προφήτης, μαθητὴς τῶν Ἀποστόλων καὶ ζοῦσε στὴν Μ. Ἀσία, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σ. 532.

⁹ Δημ. Γ. Τσάμης, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία: Ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν ὡς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σ. 43.

¹⁰ «Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἐταῖρος γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφος ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων», Εἰρηναῖος Λυδῶνος, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 5,53,4, *SCh* 153, 417.

¹¹ «αὐτὸς γέ μιν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων, ἐμφαίνει, παρελιφθέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνους γνωρίμων διδάσκει, δι' ὧν φησι λέξεων», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,2, *PG* 20, 296B.

¹² L. Vanyo, «Papia di Gerapoli», στὸ A. Di Berardino (ἐκδ.), *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. II (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 2667.

Ὁ δεύτερος ἀρχαιότερος Μικρασιάτης Πατέρας εἶναι ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὰ τέλη τοῦ 1ου αἰῶνα (περὶ τὸ 80) καὶ μαρτύρησε ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, μὲ ἀποκεφαλισμὸ στὸ στάδιο τῆς Σμύρνης, στίς 23 Φεβρουαρίου τοῦ 167¹³. Ἀνήκει στους Ἀποστολικούς Πατέρες, καθὼς μαθήτευσε τόσο σέ πρόσωπα πού συναναστράφηκαν τὸν Κύριο ὅσο καὶ στους Ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι τὸν χειροτόνησαν ἐπίσκοπο Σμύρνης¹⁴. Ὅμως πρωτίστως, ὁ Πολύκαρπος ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἰωάννη, τὸν ὁποῖο ὀρισμένοι ἐρευνητές ταυτίζουν μὲ τὸν ἀπόστολο, ἐνῶ ἄλλοι μὲ τὸν συμπατριώτη τοῦ Ἰωάννη τὸν πρεσβύτερο¹⁵. Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Πολύκαρπου σώζεται μόνον ἡ *Ἐπιστολὴ πρὸς Φιλιππησίους*¹⁶.

Καταγωγὴ ἀπὸ τῆ Μ. Ἀσία εἶχε καὶ ὁ Ἀπολογητὴς Μιλτιάδης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνα καὶ ἦταν σύγχρονος τοῦ Τατιανοῦ. Ὁ Μιλτιάδης ἔζησε ὀρισμένα χρόνια καὶ στὴ Ρώμη, ὅπου, πιθανότατα, ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἰουστίνου. Ἴσως γι' αὐτὸ ὁ Τερτυλλιανὸς τὸν ἀναφέρει ὡς «σοφιστὴ τῶν Ἐκκλησιῶν». Ἴσως καὶ ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ἐν λόγω χαρακτηρισμὸς εἶναι ὑποτιμητικὸς, τὸ κείμενο δὲν μᾶς ἀφίνει πολλὰ περιθώρια γιὰ νὰ ὑποστηρίξουμε κάτι τέτοιο¹⁷. Στὸν Μιλτιάδη καὶ τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς ἔχουν ἀπολεσθεῖ, ἀναφέρεται καὶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας¹⁸.

¹³ Ἄν καὶ ἔχουν διατυπωθεῖ διαφορετικές ἀπόψεις, ὡς ἡ ἐπικρατέστερη ἡμερομηνία γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Πολύκαρπου θεωρεῖται τὸ 167, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καὶ Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), σσ. 181-182. Βλ. ἐπίσης Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 441-442.

¹⁴ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,2-7, PG 20, 296B-297C καὶ 5,24,16, PG 20, 508A.

¹⁵ Ὁ Nautin ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Πολύκαρπος μαθήτευσε κοντὰ στὸν Ἰωάννη τὸν πρεσβύτερο, βλ. P. Nautin, «Policarpo», στὸ A. Di Berardino, (ἐκδ.), *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. Π (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 2867. Ἀντίθετα, οἱ Χρήστου, Παπαδόπουλος, Τσάμης κ.ἄ. ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Πολύκαρπος μαθήτευσε στὸν ἀπόστολο Ἰωάννη. Βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), 437. Βλ. ἐπίσης, Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καὶ Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), σ. 181. Δημ. Γ. Τσάμης, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία: Ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ ἀποχρῆσιν ὡς τὴν ἄλλοση πρὸς Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σ. 42.

¹⁶ Πολύκαρπος Σμύρνης, *Ἐπιστολὴ πρὸς Φιλιππησίους*, LCL 24, 282-300.

¹⁷ Tertullianus, Quintus Septimius Florens, *Adversus Valentinianos*, 5, PL 2, 548A. Στὸ προαναφερόμενο χωρίο, ἡ παράθεση τοῦ Μιλτιάδη μεταξὺ τοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Τερτυλλιανοῦ γιὰ τὸν Μιλτιάδη δὲν εἶναι ὑποτιμητικὸς. Γιὰ τὴν ἀντίθετη ἄποψη, ὅπως ἐπίσης γιὰ τὸν βίο καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μιλτιάδη, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καὶ Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), σ. 247.

¹⁸ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,17,5, PG 20, 473C-476A.

Τὴν ἴδια περίπτου περίοδο με τόν Μιλτιάδη ἔζησε καί ὁ Κλαύδιος Ἀπολλινάριος, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως, γιά τόν ὁποῖο, ἐπίσης, γνωρίζουμε ἐλάχιστα. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου τόν παρουσιάζει ὡς ἀξιέπαινο καί μέ καλή γνώση, τόσο τῆς χριστιανικῆς ὅσο καί τῆς θύραθεν παιδείας¹⁹. Δυστυχῶς, ἀπό τά τέσσερα βιβλία του, τά ὁποῖα μνημονεύουν ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας καί ὁ Θεοδώρητος Κύρου, δέν σώζεται κανένα²⁰. Ἡ μνήμη του ἐορτάζεται στίς 8 Ἰανουαρίου.

Ὁ Μελίτων, ἐπίσκοπος Σάρδεων, ἦταν μία ἀπό τίς πλέον ἀξιοσέβαστες μορφές τοῦ 2ου αἰῶνα. Ἄν καί δέν ἔχουμε πολλές πληροφορίες γιά τόν βίο του, πιθανολογοῦμε ὅτι θά πρέπει νά ἔδρασε κυρίως μεταξύ 160 καί 180²¹. Σέ κάθε περίπτωση, τό κῦρος του ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τίς ἀναφορές τοῦ Πολυκράτη Ἐφέσου σέ ἐπιστολή του πρὸς τόν Πάπα Βίκτωρα, ἡ ὁποία χρονολογεῖται μεταξύ 189-199²². Πράγματι, στήν ἐν λόγῳ ἐπιστολή ὁ Μελίτων χαρακτηρίζεται ὡς «μεγάλο στοιχεῖο» πού ἔζησε ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι καί θά ἀναστηθεῖ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου²³. Ἀλλά καί ὁ Ἱερώνυμος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι πολλοί χαρακτηρίζαν τόν Μελίτωνα ὡς «προφήτη», μέ τὴν ἀρχαία ἔννοια τοῦ χριστιανοῦ προφήτη καί τοῦ φορέα τῆς Παραδόσεως²⁴. Ὁ Μελίτων, ἂν καί ἦταν πολυγραφότατος, ἀπό τά ἔργα του σώζεται πλῆρες μόνον τό *Περί Πάσχα*, καθώς καί δεκαπέντε ἀποσπάσματα πού παρατίθενται σέ ἔργα ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Ὁ Ρόδων ἔζησε τόν 2ο αἰῶνα καί καταγόταν ἀπό τὴν Μ. Ἀσία, ἀλλά μετανάστευσε στήν Ρώμη, πρὶν τό 172²⁵. Ὅ,τι γνωρίζουμε γιά τόν ἐν λόγῳ συγγραφέα προέρχεται ἀπό πληροφορίες τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας. Ὁ τελευταῖος

¹⁹ «Κατὰ τοῦτων συνέγραμην Ἀπολλινάριος, ὁ τῆς κατὰ Φρυγίαν ἱερᾶς πόλεως ἐπίσκοπος γεγονώς, ἀνὴρ ἀξιέπαινος καί πρὸς τῆ γνώσει τῶν θεῶν καί τὴν ἔξωθεν παιδείαν προσειληφώς», Θεοδώρητος Κύρου, *Αἰρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*, 3,2, PG 83, 404B.

²⁰ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 4,27,1, PG 20, 397B. Θεοδώρητος Κύρου, *Αἰρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*, 1,21, PG 83, 372B.

²¹ Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α΄, *Εἰσαγωγή, Β΄ καὶ Γ΄ αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), 258 κ.ἑξ.

²² J. Quasten, *Patrology*, τ. I, *The beginnings of Patristic Literature* (Westminster, MAR, Christian Classics, 1986), σ. 242.

²³ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,24,1-6, PG 20, 493B-496A.

²⁴ «dicens eum a plerisque nostrorum prophetam putari», Eusebius Hieronymus, *De viris illustribus*, 24, PL 23, 678A.

²⁵ Γιά τόν βίο καί τά ἔργα τοῦ Ρόδωνα, βλ. V. Zangara, «Rodone», στό A. Di Berardino, (ἐκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. II (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 3007. Βλ. ἐπίσης Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α΄, *Εἰσαγωγή, Β΄ καὶ Γ΄ αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), σ. 292.

μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ρόδων ἔγινε μαθητὴς τοῦ Τατιανοῦ τοῦ Σύρου, τοῦ ὁποῖου τὶς ἀποκλίνουσες ἀπόψεις ἀπέκρουσε ὅταν ὁ Τατιανὸς ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία²⁶. Στὴ συνέχεια ἀνέπτυξε ἀξιόλογη δράση κατὰ τῶν Γνωστικῶν καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τοῦ Μαρκιῶνα, κατὰ τὴν περίοδο μεταξύ 170 καὶ 195. Ἀπὸ τὰ τρία ἔργα του δὲν σώζονται παρὰ μόνον ὀλίγα μικρὰ ἀποσπάσματα²⁷.

Τελευταῖος ἀπὸ τοὺς Μικρασιαῖτες Πατέρες τῶν δύο πρώτων αἰώνων εἶναι ὁ Πολυκράτης, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια πού εἶχε ἤδη δώσει σπὴν Ἐκκλησία ἑπτὰ ἐπισκόπους. Ἀκολουθώντας τὴν παράδοση τῆς οἰκογενείας του ἔγινε ἐπίσκοπος Ἐφέσου περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ.²⁸ Ἀπὸ τὰ ἔργα του σώζονται μόνον δύο ἀποσπάσματα τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποία ἀπέστειλε στὸν ἐπίσκοπο Ρώμης Βίκτωρα περὶ τὸ 195.

3. Ἡ θεολογικὴ παράδοση τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη

Ὁ Ἰωάννης ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ. Αὐτὸ προκύπτει τόσο ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς πού κάνουν στὸ πρόσωπό του τὰ συνοπτικὰ εὐαγγέλια, ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ ἀπόκρυφα κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης. Στὰ τελευταῖα περιέχονται διάφοροι θρύλοι τῶν πρωτοχριστιανικῶν αἰώνων γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό του²⁹. Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται κατανοητὸ ὅτι τὸ κύρος τοῦ Ἰωάννη

²⁶ «Ἐν τούτῳ καὶ Ρόδων, γένος τῶν ἀπὸ Ἀσίας, μαθητευθεὶς ἐπὶ Ρώμης, ὡς αὐτὸς ἴστορεῖ Τατιανῶ, ὃν ἐκ τῶν πρόσθεν ἔγνωμεν, διάφορα συντάξας βιβλία, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν Μαρκιῶνος παρατέτακται αἴρεσιν, ἦν καὶ εἰς διαφόρους γνώμας κατ' αὐτὸν διαστάσαν ἴστορεῖ, τοὺς τὴν διάστασιν ἐμπεποικιλῶτας ἀναγράφων, ἐπ' ἀκριβὲς τε τὰς παρ' ἑκάστῳ τούτων ἐπινοημένας διελέγων ψευδολογίας», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,13,1, PG 20, 460A-B.

²⁷ Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας διασώζει τρία μικρὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ρόδωνα *Κατὰ Μαρκιῶνος*, βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,13,2-7, PG 20, 460B-461B. Ἐκτός ἀπὸ τὸ *Κατὰ Μαρκιῶνος*, ὁ Εὐσέβιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ρόδων συνέγραψε τὸ *Προβλημάτων ἐπιλύσεις*, καθὼς καὶ ἕνα ἐρημνευτικὸ ὑπόμνημα *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,13,8, PG 20, 461B-C. Ἀντίθετα, ὁ Ἰερώνυμος συγκαταλέγει στὰ ἔργα τοῦ Ρόδωνα καὶ τὸ *Κατὰ Μοντανιστῶν*, τοῦ ὁποῖου ἡ πατρότητα ἀμφισβητεῖται, βλ. «Miltiades cujus Rhodon in opere suo, quod adversus Montanum, Priscam. Maximilliamque composuit, recordatur, scripsit contra eosdem volumen praecipuum, et adversus gentes Judaeosque libros alios», Eusebius Hieronymus, *De viris illustribus*, PL 23, 39C.

²⁸ Γιὰ τὸν Πολυκράτη Ἐφέσου, βλ. A. Di Berardino, «Policrate di Efeso», στὸ A. Di Berardino (ἐκδ.), *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. II (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 2868.

²⁹ Δημ. Ι. Κυριάτας, «Ἰωάννης, ὁ θεολόγος τῆς ἀγάπης καὶ υἱὸς τῆς βροντῆς», στὸ *Ἀπόκρυφες ἱστορίες: Μύθοι καὶ θρύλοι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πρώτων Χριστιανῶν* (Ἀθήνα, Ἄγρα, 2003), 69 κ.ἑξ.

κατά τὴν περίοδο τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἦταν ιδιαίτερα αὐξημένο στὴν περιοχή τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας. Μάλιστα ὁ Ἰωάννης ἦταν δημοφιλὴς τόσο ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ μεταξύ τῶν Γνωστικῶν³⁰. Ἡ ιδιαίτερη αὐτὴ θέση τοῦ Ἰωάννη ἐπηρέασε τὶς θεολογικὲς ἀπόψεις τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰῶνων, καὶ ιδιαίτερα τοῦ Παπία Ἱεραπόλεως καὶ τοῦ Πολυκράτη Ἐφέσου.

Σύμφωνα μὲ τὸν Εἰρηναῖο Λυῶνος, ὁ Παπίας ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἰωάννη καὶ ἐταῖρος τοῦ Πολύκαρπου³¹. Ὅμως κατὰ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, ὁ Παπίας δὲν ἦταν μαθητὴς, οὔτε τῶν Ἀποστόλων οὔτε τοῦ ἀπόστολου Ἰωάννη. Ἀντιθέτως, πληροφορήθηκε τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα ἀπὸ τοὺς πρεσβύτερους, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν ὁ Ἀριστίων καὶ ὁ Ἰωάννης³². Βέβαια, ἂν δεχθῶμε ὅτι μὲ τὸν ὄρο *πρεσβύτεροι* ὁ Παπίας ἐννοεῖ καὶ τοὺς Ἀποστόλους, τότε πράγματι ἦταν ἄμεσος γνώστης τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀπόστολου Ἰωάννη³³. Σὲ κάθε περίπτωση, ὁ Παπίας ἦταν γνώστης τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννη, καθὼς ἡ ἐπίσκοπική ἔδρα του ἦταν στὴν Ἱεράπολη τῆς Φρυγίας, ἡ ὁποία γειτνίαζε μὲ τὴν Ἔφεσο, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τὸ κέντρο τῆς ἰωάννειας παράδοσης. Ἐπομένως ὁ Παπίας, ἅμεσα ἢ ἔμμεσα, εἶχε ἐπηρεαστεῖ, σὲ μικρὸ ἢ μεγάλο βαθμὸ, ἀπὸ τὴ θεολογικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννη.

Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ μᾶς ὁδηγεῖ ἡ ἀποδοχὴ ἀπὸ τὸν Παπία Ἱεραπόλεως τῆς χιλιετοῦς ἐπίγειας βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, διδασκαλία ἡ ὁποία περιέχεται στὴν *Ἀποκάλυψη* τοῦ Ἰωάννη³⁴. Κατὰ τὸν Κυρτάτα, ἡ ἐν λόγῳ διδασκαλία τοῦ Παπία βρισκόταν πολὺ κοντὰ στὶς ἀπόψεις τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ἀλλὰ ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους³⁵. Ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ

Βλ. ἐπίσης Ι. Δ. Καραβιδόπουλος, *Ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα*, τ. Β΄, *Ἀπόκρυφες Πράξεις, Ἐπιστολές, Ἀποκαλύψεις*, Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη, 29 (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 2004), σ. 25 κ.ἑξ.

³⁰ Γιά τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννη ἀπὸ τοὺς Γνωστικούς, βλ. Δημ. Ι. Κυρτάτας, «Ἰωάννης, ὁ θεολόγος τῆς ἀγάπης καὶ υἱὸς τῆς βροντῆς», στὸ *Ἀπόκρυφες ἱστορίες: Μῦθοι καὶ θρύλοι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πρώτων Χριστιανῶν* (Ἀθήνα, Ἄγρα, 2003), σσ. 73-74.

³¹ «Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Κύριον ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος», Εἰρηναῖος Λυῶνος, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3,3,4, *SCh* 211, σ. 38.

³² Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,2, *PG* 20, 296B-297C.

³³ Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β΄, *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), 451.

³⁴ *Ἀποκ.* 20, 1-6.

³⁵ Δημ. Ι. Κυρτάτας, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη καὶ οἱ ἑπτὰ Ἐκκλησίες τῆς Ἀσίας*, 2η ἔκδ. (Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1994), σ. 162.

χιλιασμός βρήκε αντίθετους πολλούς Χριστιανούς, οί όποιοι –γιά νά ύπερασπιστοϋν τό πρόσωπο τοϋ Ίωάννη– άφ' ένός απέδιδαν τήν έν λόγω διδασκαλία στόν αίρεσιάρχη Κήρινθο καί άφ' έτέρου ύπογράμμιζαν τήν αντίθεση τοϋ Ίωάννη πρός τόν Κήρινθο³⁶. Σέ κάθε περίπτωση πρόκειται γιά ένα πρόβλημα έρμηνείας. Πράγματι, ή έρμηνεία τοϋ χιλιασμοϋ, ό όποιος άναφέρεται στήν *Αποκάλυψη*, προβλημάτισε τόσο τούς άρχαίους όσο καί τούς νεώτερους έρμηνευτές, πολλοί άπό τούς όποίους, μεταξύ τών όποίων καί ό Παπίας, παρερμίνευσαν τά λόγια τοϋ Ίωάννη³⁷.

Ό Παπίας Ίεραπόλεως συνδέεται καί μέ τό λεγόμενο ζήτημα τών δύο Ίωαννών, δηλαδή τοϋ άπόστολου Ίωάννη καί τοϋ πρεσβύτερου Ίωάννη³⁸. Η έν λόγω θεωρία έγινε άποδεκτί άπό τόν Εϋσέβιο Καισαρείας, αλλά άπασχόλησε κυρίως τούς νεώτερους έρευνητές. Όμως, παρά τίς κατά καιρούς διατυπωθείσες άμφιβολίες γιά τήν ταυτότητα τοϋ συγγραφέα τοϋ τέταρτου εϋαγγελίου καί τής *Αποκάλυψης* μέ τόν άπόστολο Ίωάννη, οί περισσότεροι έρευνητές δέν άποδέχονται τήν έν λόγω θεωρία³⁹. Αυτό πού γνωρίζουμε μέ βεβαιότητα είναι ότι ό Παπίας προσπαθοϋσε νά συναντήσει γιά νά άκούσει, τόσο άπό τούς μαθητές τοϋ Κυρίου όσο καί άπό τούς αϋτήκοους μάρτυρες τών τελευταίων, τίς έμπειρίες του κοντά στόν Κύριο. Μέ αυτό τό δεδομένο ίσως ή άπάντηση στό έπίμαχο ζήτημα νά είναι πολύ άπλή, καθώς είναι πολύ πιθανόν οί άναφορές σέ δύο πρόσωπα μέ τό όνομα Ίωάννης νά όφείλονται σέ άκριτες καταγραφές διαφορετικών προφορικών παραδόσεων άπό τόν Παπία.

Στήν θεολογική παράδοση τοϋ άπόστολου Ίωάννη έντάσσεται καί τό ζήτι-

³⁶ Δημ. Ι. Κυριάτας, «Ίωάννης, ό θεολόγος τής αγάπης καί υίός τής βροντής», στό *Απόκρυφες ιστορίες: Μύθοι καί θρύλοι άπό τόν κόσμο τών πρώτων Χριστιανών* (Αθήνα, Άγχα, 2003), σσ. 74-75, 78-81. Γιά τόν Κήρινθο, βλ. Παν. Κ. Χρίστου, *Έλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμών* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1978), σσ. 141-142.

³⁷ Γιά τήν έρμηνεία τών έπίμαχων στίχων τής *Αποκάλυψης* (1, 6), βλ. Σάβ. Χρ. Άγουρίδης, *Η Αποκάλυψη τοϋ Ίωάννη: Εισαγωγικά-Έρμηνεία-Παραρτήματα επί ειδικών θεμάτων*, Έρμηνεία Καινής Διαθήκης 18 (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1994), σσ. 444-447. Στήν παρερμηνεία τής διήγησης τοϋ Ίωάννη άπό τόν Παπία άναφέρεται ό Εϋσέβιος Καισαρείας, βλ. *Εκκλησιαστική ιστορία*, 3,39,12, PG 20, 300Α.

³⁸ Εϋσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, 3,39,2-7, PG 20, 297Β.

³⁹ Γιά τό πρόβλημα καί γιά τήν άποδοχή τοϋ άπόστολου Ίωάννη ως συγγραφέα τοϋ τέταρτου εϋαγγελίου καί τής *Αποκάλυψης*, βλ. Σωτ. Σ. Δεσπότης, *Η Αποκάλυψη τοϋ Ίωάννη: Έρμηνευτική προσέγγιση στό βιβλίο τής Προφητείας*, τ. Α' (Αθήνα, Άθως, 2005), σσ. 48-50. Βλ. έπίσης, Ίωάν. Παναγόπουλος, *Εισαγωγή στήν Καινή Διαθήκη* (Αθήνα, χ.ε., 1995), σσ. 129-132 καί Ι. Δ. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στήν Καινή Διαθήκη*, Βιβλική Βιβλιοθήκη, 1 (Θεσσαλονίκη: Παν. Πουρναράς, 1983), σσ. 174-177. Βλ. έπίσης, Άπ. Γλαβίνας, *Ιστορία τής Έκκλησίας*, τεϋχ. Α' (Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1986), σσ. 46-47.

μα του έορτασμού του Πάσχα στις 14 του Ιουδαϊκού μήνα Νισάν. Για τήν ακρίβεια αυτό υποστηρίζεται ευθέως από τον Πολυκράτη Έφεσου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και οι λοιποί Μικρασιαῖτες Πατέρες δεν υποστήριζαν τό αυτό, ἄν και δέν τό ἀναφέρουν ρητά στά σωζόμενα ἔργα τους⁴⁰.

4. Ὁ ἀγώνας κατά τοῦ Γνωστικισμοῦ καί τῶν αἵρέσεων

Ὁ ἀγώνας κατά τῶν αἵρέσεων, καί εἰδικότερα κατά τοῦ Γνωστικισμοῦ, ἀπασχόλησε ἰδιαίτερα τούς Μικρασιαῖτες Πατέρες. Συγκεκριμένα, οἱ τελευταῖοι προσπάθησαν μέ τήν δράση καί τά ἔργα τους νά διαφυλάξουν τόν τρόπο ζωῆς τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων⁴¹. Χρονικά, οἱ Πατέρες ξεκίνησαν νά γράφουν κατά τῶν αἵρετικῶν, ὅταν κατανόησαν ὅτι ἡ λανθασμένη σωτηριολογία τῶν αἵρετικῶν δέν ὀδηγοῦσε στήν σωτηρία τούς πιστούς. Πράγματι, κομβικό σημεῖο στή διδασκαλία τῶν αἵρετικῶν, ἀλλά καί στήν ἀντίδραση τῶν Πατέρων, ἀποτέλεσε ἡ σωτηριολογία, ἡ ὁποία ἦταν ἀπότοκο τῆς ἐρμηνείας πού ἔδιναν ἀμφότεροι στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Στό πλαίσιο αὐτό, ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης ἀσχολήθηκε μέ τό ζήτημα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ. Συγκεκριμένα, δηλώνει ὅτι ὅποιος δέν ἀποδέχεται τήν ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐπίσης τό σταυρικό μαρτύριο, τήν ἀνάσταση καί τήν κρίση, αὐτός εἶναι τοῦ διαβόλου⁴². Στήν πράξη ὁ Πολύκαρπος στρέφεται κατά τῆς αἵρεσης τῶν Δοκητῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν φαινομενικά τήν γέννηση καί τό πάθος τοῦ Κυρίου⁴³.

Ἐκτός ἀπό τούς Δοκῆτες, οἱ Γνωστικοί ἀποτελέσαν κύριο στόχο τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰῶνων. Πρῶτος ὁ Μιλτιάδης, μέ τό σύγγραμμά του *Κατά Βαλεντίνου*, στράφηκε κατά τοῦ ἡγέτη μᾶς σημαντικῆς οἰκίας

⁴⁰ Γιά τίς σχετικές ἀπόψεις τοῦ Πολυκράτη Έφεσου, βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,24,1-7, PG 20, 493B-497A.

⁴¹ Γιά τόν Γνωστικισμό, βλ. Βασ. Α. Γκρύλλας, «Γνωστικισμός: Ἔννοια καί περιεχόμενο», στήν *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 5 (Ἀθήνα, Στρατηγικές ἐκδόσεις, χ.χ.), σσ. 286-289.

⁴² «Πᾶς γάρ ὅς ἂν μί ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστόν ἐν σαρκί ἐληλυθέναι, ἀντίχριστος ἐστίν. Καί ὅς ἂν μί ὁμολογῇ τό μαρτύριον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν. Καί ὅς ἂν μεθοδεύῃ τά λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας καί λέγῃ μίτε ἀνάστασιν μίτε κρίσιν, οὗτος πρωτότοκος ἐστὶ τοῦ σατανᾶ», Πολύκαρπος Σμύρνης, *Πρὸς Φιλιππισίους ἐπιστολή*, 7,1, LCL 24, 292.

⁴³ Γιά τούς Δοκῆτες, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β΄, *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 166-167.

δας Γνωστικῶν, τούς Βαλεντιανιστές⁴⁴. Οἱ τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν ἓνα σύστημα μέ φιλοσοφικά, μυθολογικά, μαγικά καί τελετουργικά στοιχεῖα, στό ὅποιο ὁ Χριστός καί τό Πνεῦμα ἀποτελοῦσαν τίς δύο τελευταῖες ἀπό τίς τριάντα θεότητες (αἰῶνες), οἱ ὅποιοι βρισκόνταν μεταξύ τοῦ θεοῦ καί τῆς ὕλης.

Στή συνέχεια ὁ Ρόδων ἀντέκρουσε τήν διδασκαλία τοῦ Γνωστικοῦ Μαρκιῶνα, καθῶς καί τῶν γνωστικῶν ὁμάδων, ὅπως ἦταν αὐτή τοῦ Ἀπελλῆ, οἱ ὅποιοι προέκυψαν μετά τήν διάσπαση τῆς ἀρχικῆς ὁμάδας τοῦ Μαρκιῶνα⁴⁵. Συγκεκριμένα, ὁ Ρόδων ἀναφέρει ὅτι ἄλλοι ἀπό τούς προαναφερόμενους ὑποστηρίζουν, ἀπόλυτα καί ἀναπόδευκτα, τήν ὑπαρξη μιᾶς ἀρχῆς, ἄλλοι δύο ἀρχές, ἐνῶ ἄλλοι ἀποδέχονται τρεῖς ἀρχές⁴⁶. Ὁ Ρόδων στρέφεται ἰδιαίτερα κατά τοῦ Ἀπελλῆ, ὁ ὅποιος, ἂν καί δεχόταν μία ἀρχή, ὑποβάθμιζε τό σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ προτάσσοντας τά καλά ἔργα καί, κατ' ἐπέκταση, τήν ἀνθρώπινη πρωτοβουλία στήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου⁴⁷. Μάλιστα, ὁ Ἀπελλῆς σέ διάλογό του μέ τόν Ρόδωνα δήλωσε ὅτι οἱ προφητεῖες τῆς Π. Διαθήκης ἀλληλοανασκευάζονται, καθῶς εἶναι ἀντιφατικές καί ψευδεῖς⁴⁸. Ὁ ἴδιος, στήν συνέχεια, ἐξέφερε λόγο γιά μία ἀρχή, τήν ὅποια ὅμως ἀποδέχονταν ἀξιωματικά καί ὄχι ἐξαιτίας τῆς ἀποκάλυψής της. Ἀπαντώντας ὁ Ρόδων κατηγοροῦσε τόν Ἀπελλῆ ἐπειδή, ἂν καί διατείνεται ὅτι εἶναι διδάσκαλος, ὅσα διδάσκει εἶναι ἀτεκμηριώτα⁴⁹. Ἀπό τά παραπάνω γίνεται φανερό ὅτι ἡ κύρια ἔνσταση τοῦ Ρόδωνα ἔναντι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπελλῆ ἦταν ἡ μί ἀποδοχή τῆς θεοσπνευστίας τῆς Π. Διαθήκης καί ἡ μί χριστοκεντρική ἐρμηνεία τῶν προφητειῶν, ἀπόψεις πού ἔρχονταν σέ ἀντίθεση μέ τήν ὀρθόδοξη θεολογική γνωσιολογία, μέ τό σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ καί μέ τήν συμβολή τοῦ Θεοῦ στήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅμως ἐκτός ἀπό τούς Γνωστικούς, οἱ Μικρασιαῖτες Πατέρες ἀντιμετώπισαν καί τήν αἵρεση τοῦ Μοντανοῦ. Ὁ τελευταῖος ἐμφανίζόταν ὡς φορέας τῆς

⁴⁴ Γιά τόν Βαλεντινο καί τούς μαθητές του, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σ. 153 κ.ἑξ.

⁴⁵ Γιά τόν Μαρκίωνα καί τόν Ἀπελλῆ, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 178 κ.ἑξ., 186-187.

⁴⁶ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,2-4, PG 20, 460B-461A.

⁴⁷ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,5, PG 20, 461A.

⁴⁸ «Ἔφη τās μέν προφητεῖας ἐναντās ἐλέγγειν διά τό μηδέν ὄλως ἀληθές εἰρηκέναι. Ἀσύμφωνοι γάρ ὑπάρχουσι καί ψευδεῖς καί ἐναντās ἀντικείμενοι», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,6, PG 20, 461A-B.

⁴⁹ «Ἐγὼ δέ γελάσας κατέγων αὐτοῦ, διότι διδάσκαλος εἶναι λέγων, οὐκ ἴδει τό διδασκόμενον ὑπ' αὐτοῦ κατύνειν», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,6, PG 20, 461B.

τρίτης προφητείας, του Παρακλήτου, και ανέπτυξε ένα προφητικό και έγκρατευτικό κίνημα αλλάζοντας ουσιαστικά την χριστιανική διδασκαλία⁵⁰. Συγκεκριμένα, ο Μιλτιάδης έγραψε τό έργο *Περί ου μή δεϊν προφήτην εν εκστάσει λαλειν*, τό οποίο στρεφόταν κατά τής προαναφερόμενης Φρυγικής αίρέσεως. Τήν ίδια περίπου περίοδο, ο επίσκοπος Ίεραπόλεως Απολλινάριος ανέπτυξε και αυτός δράση κατά του Μοντανού, καθιστώντας έαυτόν υπέρμαχο τής αλήθειας⁵¹. Στην εϋδωση τής προσπάθειάς του συνέβαλε ή καλή γνώση, τόσο τής θύραθεν όσο και τής χριστιανικής παιδείας⁵².

5. Τό ζήτημα του έορτασμού του Πάσχα

Τό χριστιανικό Πάσχα άποτελεί συνέχεια του αντίστοιχου Ιουδαϊκού, όμως με τήν σαφή διαφοροποίηση του νοήματος και των τυπικών διατάξεων τής έορτής. Αναφορικά με τήν έρμηνεία του νοήματος τής έορτής δέν υπήρξαν διαφοροποιήσεις στην πρώτη Έκκλησία, με εξαίρεση βέβαια τίς αίρετικές ομάδες. Αντίθετα με τό νόημα του Πάσχα, τό οποίο θεωρούνταν δεδομένο από τόν Ιο αι. μ.Χ., παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα προβλήματα τόσο στον προσδιορισμό του χρόνου έορτασμού του Πάσχα, όσο και στον τρόπο έορτασμού. Σέ γενικές γραμμές ο έορτασμός του Πάσχα βασίστηκε κυρίως στην ιδιαίτερη παράδοση κάθε τοπικής Έκκλησίας. Υπό αυτές τίς συνθήκες, γρήγορα παρουσιάστηκαν δύο τρόποι έορτασμού. Στην Ανατολή, οί Έκκλησίες τής Μ. Ασίας άκολουθούσαν τούς Ίουδαίους και έόρταζαν τό Πάσχα τήν ίδια ήμερομηνία με αυτούς, δηλαδή τήν ήμέρα τής πανσελήνου τής έαρινής Ισημερίας. Δηλαδή, ανεξάρτητα από τό αν ήταν Κυριακή ή όχι, στις 14 του έβραϊκού μήνα Νισάν τελούσαν τήν Θ. Λειτουργία και τά ξημερώματα τής επόμενης ήμέρας τό πασχάλιο δείπνο. Αντίθετα με τίς μικρασιατικές Έκκλησίες, στις υπόλοιπες Έκκλησίες ο έορτασμός τελούνταν κάθε Κυριακή με βάση τόν έβδομαδιαίο

⁵⁰ Για τόν Μοντανό και τό κίνημά του, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α΄, *Εισαγωγή, Β΄ και Γ΄ αίώνας*, 2η έκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), σσ. 254-255.

⁵¹ «Πρός μέν ον τήν λεγομένην κατά Φρύγας αίρεσην, όπλον ισχυρόν και άκαταγώνιστον επί τής Ίεραπόλεως τόν Απολλινάριον, οϋ και πρόσθεν μνήμην ο λόγος πεποίητο, άλλους τε συν αυτώ πλείους των τνικάδε λογίων άνδρων ή τής αληθείας υπέρμαχος άνίστη δύναμις, εξ ών και ήμιν ιστορίας πλείστη τι, υπόθεσις καταλέλειπται», Εϋσέβιος Καισαρείας, *Έκκλησιαστική ιστορία*, 5,16,1, PG 20, 464B.

⁵² Θεοδώρητος Κύρου, *Αίρετικής κακομυθίας έπιτομή*, 3,2, PG 83, 404B.

λειτουργικό κύκλο, όμως δινόταν μεγαλύτερη έμφαση τήν πρώτη Κυριακή μετά τήν πανσέλινο τής εαρινής ισημερίας. Οί Έκκλησίες πού ακολουθοῦσαν τόν συγκεκριμένο τρόπο έορτασμοῦ ἀντιτίθονταν στόν ἀντίστοιχο τρόπο τῶν Χριστιανῶν τής Μ. Ἀσίας, τούς ὁποίους ὀνόμαζαν γιά τό λόγο αὐτό «Τεσσαρεσκαυδεκατίτες».

Ἄν καί ἡ διαφορά φαίνεται νά ἐπικεντρώνεται στήν ἀπάντηση πού ἔδινε ἡ κάθε πλευρά στό ἐρώτημα ἐάν θά ἔπρεπε τό Πάσχα νά έορτάζεται τήν Κυριακή, στήν πραγματικότητα τό ἐρώτημα πού καθόριζε τήν προαναφερθεῖσα ἀπάντηση ἦταν τό τί συνέβη τήν ἡμέρα ἐκείνη, δηλαδή, ἐάν ὁ Κύριος εἶχε φάει τό πασχάλιο δείπνο ἢ ἐάν ὑπέστη τόν σταυρικό θάνατο. Οἱ δύο τρόποι έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀποτελέσαν τήν αἰτία γιά τίς μετέπειτα ἕριδες. Ἡ ὑπαρξη τῶν δύο παραδόσεων ἀποδεικνύεται μέσα ἀπό τήν μελέτη τῶν ἀκολουθιῶν τής Μ. Παρασκευῆς, τοῦ Μ. Σαββάτου καί τής Κυριακῆς τής Ἀναστάσεως, οἱ ὁποῖες ἦταν τό ἀποτέλεσμα τής σύνδεσης τῶν δύο παραδόσεων⁵³.

Τό ὄλο ζήτημα σέ συνδυασμό μέ τήν ἀσύνητη στάση τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Ἀνίκητου (154-166) παραλίγο νά προκαλέσει σχίσμα, τό ὁποῖο κατάφερε νά ἀποτρέψει ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης⁵⁴. Ὁ τελευταῖος ἠγήθηκε εἰρηνευτικῆς ἀποστολῆς στήν Ρώμη, ὅπου –παρά τήν ἀναγνώριση τής διαφορᾶς– διαφυλάχθηκε ἡ ἐνότητα τής Ἐκκλησίας. Ἀσφαλῶς, τό ὑπερτοπικό κύρος τοῦ Πολυκάρπου, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀποστολικότητα τοῦ φρονήματος καί τής πίστεως του, λειτούργησαν πυροσβεστικά καί ἀπέτρεψαν τό διαφανόμενο σχίσμα.

Μέ τό ζήτημα τοῦ έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀσχολήθηκε καί ὁ Ἀπολλινάριος Ἱεραπόλεως, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τό ἔργο *Περί τοῦ Πάσχα*⁵⁵. Τό ἐν λόγω ἔργο ἀπευθυνόταν σέ μιά μερίδα Τεσσαρεσκαυδεκατιτῶν, οἱ ὁποῖοι έόρταζαν τό Πάσχα σέ ἀνάμνηση τής ἀναστάσεως καί ὄχι τοῦ Ιουδαϊκοῦ Πάσχα⁵⁶.

Μεγαλύτερη έμφαση στό ζήτημα τοῦ έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἔδωσε ὁ Μελίτων Σάρδεων, ὁ ὁποῖος γιά τόν σκοπό αὐτό συνέγραψε τό *Περί Πάσχα*, σέ

⁵³ Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 666-7.

⁵⁴ Ὁ Στ. Παπαδόπουλος ἐκφέρει λόγον περί ἀσύνητης τακτικῆς τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), σ. 181.

⁵⁵ Γιά τό ἐν λόγω βιβλίο ἔχουμε μιά μικρή ἀναφορά, βλ. *Πασχάλιον χρονικόν*, PG 92, 80C-81A.

⁵⁶ Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σ. 677. Ἡ γνησιότητα τοῦ ἐν λόγω ἔργου δέν εἶναι κοινά ἀποδεκτή, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), σ. 248.

δύο βιβλία. Για τόν Μελίτων τó Πάσχα τῆς Π. Διαθήκης ἀποτελεῖ τύπο τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα, τοῦ μυστηρίου τῆς ἀλήθειας καί τῆς σωτηρίας. Ταυτόχρονα, ὁ Μελίτων ἐρμηνεύει χριστοκεντρικά τὴν ἱστορία γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τó κέντρο τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα.

Κατὰ τὴν περίοδο πού ἐπίσκοπος Ρώμης ἦταν ὁ Βίκτωρ Α΄ (189-199) τó θέμα τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα προκάλεσε ἀνοιχτή ρήξι στὴν πρώτη Ἐκκλησία. Ἡ ἔριδα ξεκίνησε τó 192 μ.Χ. ἀπὸ τὴν προσπάθεια τοῦ πρεσβύτερου Βλάσιου, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία, νά εἰσαγάγει στὴ Ρώμη τὸν μικρασιατικὸ τρόπο ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ὁ Βίκτωρας ἀντέδρασε συγκαλώντας Σύνοδο καί ζητώντας τὴν σύγκληση συνόδων μὲ θέμα τὸν ἐορτασμὸ τοῦ Πάσχα καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ κίνηση τοῦ Βίκτωρα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σύγκληση τουλάχιστον ἑξὶ συνόδων, οἱ ὁποῖες κατέληξαν ὅτι ὁ ἐορτασμὸς ἔπρεπε νά γίνεται τὴν Κυριακὴ καί ὄχι κάποια ἄλλη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδας. Οἱ ἀποφάσεις τῶν συνόδων αὐτῶν κοινοποιήθηκαν στὶς ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες μὲ ἐπιστολές. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Μ. Ἀσίας συγκαλώντας καί ἐκεῖνοι σύνοδο στὴν Ἐφεσο, γιὰ τó ἴδιο θέμα, κατέληξαν ὅτι ὁ ἐορτασμὸς τοῦ Πάσχα θά ἔπρεπε νά γίνεται στὶς 14 τοῦ μήνα Νισάν, ἀκόμα καί ἐάν ἡ ἡμέρα αὐτὴ δέν ἦταν ἡ Κυριακὴ.

Ἡ ἀπόφαση τῆς Συνόδου στάλθηκε μὲ τὴ μορφή ἐπιστολῆς στὸν Βίκτωρα. Συγγραφέας τῆς ἦταν –μὲ τὴν σύμφωνη γνώμη τῶν συμμετεχόντων στὴν Σύνοδο– ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Πολυκράτης. Στὴν ἐν λόγω ἐπιστολὴ ὁ Πολυκράτης υπερασπίζεται τὴν παράδοση τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τοῦ Πάσχα, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὴν αὐτὴ παράδοση ὑποστήριζαν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ Ἀπόστολος Φίλιππος, ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, ὁ Θρασέας Εὐμενεῖας, ὁ Σάγαρης Λαοδικείας, ὁ Παπίριος καί ὁ Μελίτων Σάρδεων, χωρὶς νά παραβιάσουν τὸν κανόνα τῆς πίστεως⁵⁷. Ἡ ἐπιστολὴ ὀδήγησε σέ ρήξι τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, καθὼς ὁ Πάπας Βίκτωρας ἀφόρισε τοὺς ἐπισκόπους τῆς Μ. Ἀσίας, ἀνακοίνωσε τὴν ἐνέργειά του στὶς ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες καί ζήτησε ἀπὸ αὐτὲς νά πράξουν τó ἴδιο. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἐνίργησε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, γεγονός πού φαίνεται ὅτι δυσaráστησε τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες. Ἴσως αὐτὸς νά ἦταν καί ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού τελικὰ δέν υἰοθετήθηκε ἡ αὐστηρὴ γραμμὴ τοῦ Βίκτωρα.

Ὅριστικὴ λύση στὸ θέμα τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα σέ κοινὴ ἡμέρα ἔδωσε ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τó 325 μ.Χ. Ἄν καί τó θέμα δέν περιλαμβάνεται

⁵⁷ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,24,1-7, PG 20, 493B-497A.

μεταξύ των 20 κανόνων της Συνόδου, εντούτοις περιλαμβάνεται στίς αποφάσεις πού ελήφθησαν κατά την διάρκειά της. Συγκεκριμένα, ο έορτασμός του Πάσχα θά έπρεπε νά γίνεται την Κυριακή πού ακολουθεί την εαρινή πανσέληνο, ή όποία είναι μετά την 20ή Μαρτίου. Οί παραπάνω ύπολογισμοί γίνονταν μέ τό Ιουλιανό ήμερολόγιο, τό όποιο χρησιμοποιούνταν τότε σέ όλη τή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

6. Οί άπολογίες και ή στάση των Χριστιανών έναντι των Έθνικών

Η χριστιανική άπολογητική των Μικρασιατών Πατέρων εκκινεί από τίς άπολογίες του Μιλτιάδη προς τούς κοσμικούς άρχοντες, προς Έλληνες, αλλά και προς Ιουδαίους. Ός μαθητής του Άπολογητή φιλοσόφου και μάρτυρα Ίουστίνου, ο Μιλτιάδης είχε έπηρεασθεί από τον δάσκαλό του και δέν δίστασε νά άπευθύνει μιá άπολογία του στους άρχοντες Μάρκο Αύρηλιο (161-180) και τον Λούκιο Ουήρο (161-169). Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και ο Μελίτων Σάρδεων, ο όποιος γύρω στό 170 απέστειλε άπολογία στους αυτοκράτορες⁵⁸. Στο έργο του ο Μελίτων ύποστηρίζει ότι μεταξύ Χριστιανισμού και Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας πρέπει νά ύπάρχει άρμονία. Άλλά και ο Άπολλινάριος Ίεραπόλεως άπεύθυνε στον αυτοκράτορα τό έργο του *Άπολογία προς Μάρκον Αύρήλιον*, τό 172⁵⁹.

Δέν γνωρίζουμε πολλά γιά την τύχη των έν λόγω έργων. Παρ' όλα αυτά, ο Ευσέβιος Καισαρείας παραθέτει ένα διάταγμα του Μάρκου Αύρηλίου πού απέστειλε στό «Κοινόν της Άσίας», μέ τό όποιο ο αυτοκράτορας έπαψε τίς διώξεις κατά των Χριστιανών, όταν αυτές γίνονταν έξαιτίας του όνόματος των Χριστιανών και όχι έξαιτίας των παρανόμων πράξεών τους⁶⁰. Σύμφωνα μέ τον Ευσέβιο, τό έν λόγω διάταγμα συντάχθηκε μετά την παραλαβή από τον αυτοκράτορα των άπολογητικών έργων του Ίουστίνου και των Άπολογητών της

⁵⁸ «Τούτοις ούτω χωρήσασιν επιμαρτυρών Μελίτων, της έν Σάρδεσιν εκκλησίας επίσκοπος κατ' αυτό γνωριζόμενος του χρόνου, δήλος έστιν εκ των ειρημένων αυτώ έν η πεποιήται προς αυτοκράτορα Ουήρον υπέρ του καθ' ήμας δόγματος άπολογία». Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, 4,13,8, PG 20, 336B-337A.

⁵⁹ Δημ. Γ. Τσάμης, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία: Από την άποστολική εποχή ως την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σ. 61.

⁶⁰ Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, 4,13,1-7, PG 20, 333A-336B.

Μ. Ἀσίας⁶¹. Βέβαια, ἡ συνέχιση τῶν διωγμῶν μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἴσως τό προαναφερόμενο διάταγμα ἦταν νόθο καί οἱ προσπάθειες τῶν Μικρασιατῶν Ἀπολογητῶν δέν εἶχαν ἐντυπωσιακά ἀποτελέσματα. Σέ κάθε περίπτωση, φαίνεται ὅτι ἡ δράση τῶν ἐν λόγῳ Ἀπολογητῶν ἐκτιμῆθηκε θετικά ἀπό τούς Χριστιανούς τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι εἶδαν στά πρόσωπα τῶν προαναφερόμενων Πατέρων τούς ἀξιους ὑποστηρικτές καί ποιμένες τους, οἱ ὁποῖοι δέν δίσταζαν νά ἀπευθυνθοῦν ἀκόμα καί στόν αὐτοκράτορα γιά νά ὑπερασπιστοῦν καί νά σώσουν τούς πιστούς. Ταυτόχρονα, οἱ Μικρασιᾶτες Ἀπολογητές ἐνίσχυσαν μέ τά ἔργα τους τήν γενικότερη δράση τῶν Ἀπολογητῶν, ἐμφανίζοντας τί χριστιανική πίστη μέσα ἀπό ἕνα φιλοσοφικό πρίσμα. Μέ τόν τρόπο αὐτό, οἱ προαναφερόμενοι Ἀπολογητές κατάφεραν νά ἀποδομήσουν τίς κατηγορίες τῶν Ἐθνικῶν κατά τῶν Χριστιανῶν καί, ταυτόχρονα, νά καταστήσουν κατανοητή καί λογική τήν χριστιανική πίστη στούς κύκλους τῶν λογίων τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

7. Ἄλλα θεολογικά ζητήματα

Τό ζήτημα τῆς παράδοσης εἶναι ἕνα ἀπό ζητήματα πού ἀναδεικνύουν οἱ Μικρασιᾶτες Πατέρες τῶν πρώτων αἰώνων. Ἀπόδειξη τῆς σημασίας πού ἔδιναν στήν προφορική παράδοση ἦταν ἡ προσπάθεια τοῦ Παπία Ἱεραπόλεως νά γνωρίσει προσωπικά ὅσο γινόταν περισσότερους μαθητές τοῦ Κυρίου καί τῶν Ἀποστόλων, γιά νά πληροφορηθεῖ καί νά καταγράψει τήν διδασκαλία καί τό ἔργο τους. Μέ τόν τρόπο αὐτό καταγράφηκε σημαντικό μέρος τῆς προφορικῆς παράδοσης, συμπεριλαμβανομένων ὅμως καί ὀρισμένων ἀμφιλεγόμενων ἐντυπωσιακῶν λαϊκῶν ἢ ἀπόκρυφων διηγήσεων. Τό γεγονός αὐτό, σέ συνδυασμό μέ τίς περὶ ἐπίγειας χλιετοῦς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ ἀπόψεις, ὀδήγησε τόν Εὐσέβιο νά χαρακτηρίσει ὡς μικρόνου τόν Παπία, ἐκμηδενίζοντας τό -ἔως τόν 4ο αἰῶνα- αὐξημένο κύρος του⁶².

Ἀλλά καί στό ζήτημα τοῦ Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης ἡ συμβολή τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἦταν σημαντική. Πράγματι, ὁ Παπίας

⁶¹ «Ἐντευχθεὶς δέ καὶ ὑφ' ἐτέρων ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἀδελφῶν παντοίας ὕβρεσι πρὸς τῶν ἐπιχωρίων δίμων καταπονουμένων, τοιαύτης ἤξιωσε τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας διατάξως», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 4,12,1, PG 20, 333A.

⁶² «Σφόδρα γάρ τοι σικρός ὢν τὸν νοῦν, ὡς ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,13, PG 20, 300A-B.

μας πληροφορεί ότι ο Μάρκος κατέγραψε στο Ευαγγέλιό του όσα άκουσε από τον απόστολο Πέτρο⁶³. Ο ίδιος παραθέτει τήν πληροφορία ότι ο Ματθαίος συνέγραψε τό ευαγγέλιό του στήν Ἀραμαϊκή, ἐνῶ ἄλλοι τό μετέφρασαν στήν Ἑλληνική⁶⁴. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ Παπίας βεβαίωσε τήν κανονικότητα τῶν προαναφερόμενων εὐαγγελίων⁶⁵.

Ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας ἦταν –μεταξύ ἄλλων– γνωστός ἐπειδή διατύπωσε στίς ἐπιστολές του τήν θεολογία τοῦ μαρτυρίου⁶⁶. Ἡ ἴδια θεολογική διδασκαλία ἀναπτύσσεται ἀπό τόν Πολύκαρπο Σμύρνης, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει ὡς παράδειγμα τόν Ἰγνάτιο, μαζί μέ τόν Ζώσιμο, τόν Ρούφο, τόν Παῦλο καί τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους⁶⁷. Ὅλοι οἱ προαναφερόμενοι συνέπαθαν μέ τόν Κύριο, ἐπειδή δέν ἀγάπησαν τόν παρόντα κόσμο ἀλλά τόν μέλλοντα⁶⁸. Στήν προοπτική αὐτή, τό μαρτύριο συνδέεται μέ τόν πόθο τῆς ἔνωσης μέ τόν Χριστό καί τήν αἰώνια ζωή. Οἱ προαναφερόμενες ἀπόψεις τοῦ Πολυκάρπου ἀποτελοῦν ἀπόδειξη ὅτι ἡ θεολογική διδασκαλία τῶν Πατέρων γιά τό μαρτύριο ἦταν ἡ ἴδια, τόσο στήν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Συρίας καί τῆς Μ. Ἀσίας ὅσο καί στόν λοιπό γνωστό κόσμο. Τό γεγονός ὅτι τό ζήτημα τοῦ μαρτυρίου δέν ἀναπτύσσεται σέ ὅλα τα ἔργα τῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων δέν τεκμηριώνει μιά διαφοροποίηση ἀπόψεων, καθὼς ἡ μὴ ἀναφορὰ στό μαρτύριο ὀφείλεται, πιθανότατα, στίς αἰτίες συγγραφῆς τῶν κειμένων, ἐξαιτίας τῶν ὁποῖων οἱ Πατέρες ἔδωσαν ἔμφαση σέ ἄλλα ζητήματα.

Ἡ τυπολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα ἀνέδειξε τόν Μελίτωνά Σάρδεων ὡς τόν ἐπιφανέστερο ἐκπρόσωπο τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου

⁶³ «Μάρκος μὲν ἐρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,15, PG 20, 300B.

⁶⁴ «Ματθαῖος μὲν οὖν ἐβραῖδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο. Ἠρμίνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν ἕκαστος», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,16, PG 20, 300C.

⁶⁵ J. Quasten, *Patrology*, τ. I, *The beginnings of Patristic Literature* (Westminster, MAR, Christian Classics, 1986), σ. 83.

⁶⁶ Γιά τήν θεολογία τοῦ μαρτυρίου, τήν ὁποία ἀναπτύσσει ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, βλ. Παν. Κ. Χρίστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 428-429.

⁶⁷ «Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαχεῖν τῷ λόγῳ τῆς δικαιοσύνης καί ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονήν, ἵν καί εἴδατε κατ' ὀφθαλμοῦς οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγνατίῳ καί Ζωσίμῳ καί Ρούφῳ, ἀλλά καί ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν καί ἐν αὐτῷ Παύλῳ καί τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις», Πολύκαρπος Σμύρνης, *Πρὸς Φιλιππίστους ἐπιστολή*, 9,1, LCL 24, σ. 294.

⁶⁸ «οὔτοι πάντες οὐκ εἰς κενόν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καί δικαιοσύνῃ, καί ὅτι εἰς τόν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρά τῷ Κυρίῳ, ᾧ καί συνέπαθον», Πολύκαρπος Σμύρνης, *Πρὸς Φιλιππίστους ἐπιστολή*, 9,2, LCL 24, σ. 294.

κατά τόν 2ο αιώνα. Μέ τόν τρόπο αυτό φαίνεται ότι ή Μ. Άσία έπηρέασε τίν έρμηνευτική μεθοδολογία τής, κοντινής σέ αυτήν, Άντιόχειας. Κατ' επέκταση ή έρμηνευτική μέθοδος, ίσως καί έπιμέρους θεολογικές απόψεις του Μελίτωνα, σέ συνδυασμό μέ εκείνες όρισμένων έκκλησιαστικων συγγραφέων τής Συρίας, καθίσταται εκ των βασικών επιρροων τής –μετέπειτα– Σχολής τής Άντιοχείας⁶⁹.

8. Έπιλεγόμενα

Γιά τούς περισσότερους από τούς έπτά Μικρασιάτες Πατέρες των δύο πρώτων αιώνων γνωρίζουμε έλάχιστα, ενώ έχει χαθεί καί τό μεγαλύτερο μέρος από τά κείμενά τους. Παρ' όλα αυτά, τόσο από τά σωζόμενα τμήματα των έργων τους όσο καί από τίς αναφορές μεταγενέστερων Χριστιανων συγγραφέων πρós αυτούς, μπορούμε νά έχουμε μιά γενική εικόνα γιά τίν δράση τους, καθώς καί γιά τίν θεματολογία μέ τίν όποία ασχολήθηκαν στά έργα τους.

Στήν εισαγωγή τής παρούσας μελέτης είχαμε θέσει τό ακόλουθο ερώτημα: Ποιά ήταν τά κύρια ζητήματα τά όποία απασχόλησαν τίν θεολογική σκέψη των Πατέρων τής Μ. Άσίας; Μετά από τίν πραγματέυση του θέματός μας διαπιστώσαμε ότι τέσσερα ζητήματα απασχόλησαν κυρίως τούς εν λόγω Πατέρες.

Τό πρώτο από αυτά ήταν ό άγώνας κατά των αίρέσεων του Δοκητισμου, του Γνωστικισμου καί του Μοντανισμου. Ίδιαίτερα στον άγώνα κατά του Γνωστικισμου, τά έργα των Πατέρων τής Μ. Άσίας ήταν από τά πρώτα του είδους. Τό γεγονός αυτό κατέστησε τά εν λόγω κείμενα πρότυπα γιά αντίστοιχα έργα μεταγενέστερων Χριστιανων συγγραφέων. Μέ τόν τρόπο αυτό τά έργα των Μικρασιατών Πατέρων αποτέλεσαν βασικό πυλώνα μιās γενικότερης αντίδρασης τής Έκκλησίας κατά των αίρέσεων, ή όποία εντάθηκε κατά τόν 2ο αιώνα. Ταυτόχρονα, ή δράση καί τά έργα των εν λόγω Πατέρων προφύλαξαν τίς χριστιανικές κοινότητες τής Μ. Άσίας από τίν νόθευση τής αποστολικής παράδοσης, στήν όποία εδράζονταν ό τρόπος ζωής καί ή πίστη τους.

Τό δεύτερο ζήτημα πού απασχόλησε όρισμένους Μικρασιάτες Πατέρες ήταν ό προσδιορισμός του έορτασμου του Πάσχα. Οί Έκκλησίες τής Μ. Άσίας ακολουθούσαν τούς Ιουδαίους καί έόρταζαν τό Πάσχα τίν ίδια ήμερομηνία μέ αυτούς, στις 14 του Νισάν, ανεξάρτητα από τό αν ήταν Κυριακή ή όχι.

⁶⁹ Γιά τίν Σχολή τής Άντιοχείας, βλ. Δημ. Γ. Τσάμης, *Έκκλησιαστική Γραμματολογία: Από τίν αποστολική εποχή ως τίν άλωση τής Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σσ. 92-93.

Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς παράδοσης οἱ Χριστιανοί τῆς Μ. Ἀσίας ὀνομάσθηκαν καί Τεσσαρεσκαίδεκαίτες. Ὑπό αὐτές τίς συνθήκες, οἱ Πατέρες τῆς περιοχῆς ὑπερασπίσθηκαν μέ τά ἔργα καί τήν δράση τοῦ τῆν τοπική ἐκκλησιαστική παράδοση τῆς Μ. Ἀσίας, τονίζοντας ὅτι, παρά τόν διαφορετικό τρόπο προσδιορισμοῦ τοῦ Πάσχα, δέν διαφοροποιούνταν δογματικά ἀπό τίς λοιπές χριστιανικές Ἐκκλησίες. Ταυτόχρονα, κράτησαν ἐνωμένη τήν Ἐκκλησία, καθῶς τήν προστάτεψαν ἀπό ἕνα σχίσμα, τό ὁποῖο θά προέκυπτε ἐξαιτίας τῆς ἐμμονῆς τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης γιά τήν καταδίκη τῶν Χριστιανῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Πράγματι, ἡ συγγραφική δραστηριότητα, τό κῦρος καί οἱ πρωτοβουλίες τῶν ἐπισκόπων τῆς Μ. Ἀσίας ἀπέτρεψαν τό ἐν λόγῳ σχίσμα καί ὀδήγησαν στήν διατήρηση τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης ἕως τίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰῶνα. Τότε, τό 325 μ.Χ, ἡ ἔριδα γιά τόν προσδιορισμό τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἐπιλύθηκε στήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Νίκαιας.

Τρίτο ζήτημα πού ἀπασχόλησε ὀρισμένους ἀπό τοῦς ἐξεταζόμενους Πατέρες ἦταν ἡ προσπάθεια ὑπεράσπισης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τῶν Ἐθνικῶν. Ἡ προσπάθεια αὐτή ἐκφράσθηκε μέ τήν συγγραφή ἀπολογιῶν καί τήν ἀποστολή τους στούς αὐτοκράτορες Μάρκο Αὐρήλιο καί Λούκιο Οὐῆρο. Στήν συνείδηση τῶν Χριστιανῶν, οἱ Μικρασιάτες Πατέρες κατάφεραν νά μεταπείσουν τόν Μάρκο Αὐρήλιο, ἀναστέλλοντας τοῦς διωγμούς στήν Μ. Ἀσία. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ συνέχιση τῶν διωγμῶν μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἡ προαναφερόμενη ἐπιτυχία τῶν Ἀπολογητῶν ἀποτελέσει μᾶλλον εὐσεβῆ πόθο τῶν διωκόμενων Χριστιανῶν, παρά πραγματικό ἱστορικό γεγονός. Ὅμως ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἱστορική ἀλήθεια, τό ἠθικό τοῦ διωκόμενου Χριστιανισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας ἀναπτέρωθηκε ἀπό τήν δράση τῶν Ἀπολογητῶν Μιλτιάδη καί Ἀπολλινάριου Ἱεραπόλεως. Ταυτόχρονα, οἱ διωκόμενοι Χριστιανοί βρῆκαν στά ἐπιχειρήματα τῶν Μικρασιατῶν Ἀπολογητῶν ἔτοιμες θέσεις, τίς ὁποῖες θά μπορούσαν νά χρησιμοποιήσουν σέ μιά πιθανή δικαστική δίωξή τους, ἐξαιτίας τῆς πίστεως τους. Μέ ἀπλά λόγια, οἱ ἐν λόγῳ Ἀπολογητές, ἂν καί δέν τό γνώριζαν, λειτούργησαν καί ὡς λογογράφοι τῶν διωκόμενων Χριστιανῶν, κατά τήν συνήθεια τῆς ἐποχῆς πού ἠθελε τοῦς κατηγορούμενους νά προσφεύγουν σέ νομικούς, οἱ ὅποιοι ἔγραφαν γι' αὐτούς ὑπερασπιστικούς λόγους.

Ἐνα ἀκόμη θεολογικό ζήτημα, τό ὁποῖο ἀπασχόλησε ἕναν Μικρασιάτη, ἦταν ἡ χιλιετής ἐπίγεια βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς σχετικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἰωάννη στήν *Ἀποκάλυψη*, ἡ ὁποία ὅμως δέν ἐδράσθηκε στήν ὀρθή ἐρμηνεία τοῦ σχετικοῦ ἀποσπάσματος τῆς Ἀποκάλυψης ἀπό τόν Παπία Ἱεραπόλεως.

Στά παραπάνω θά πρέπει νά προσθέσουμε τήν ιδιαίτερη σημασία πού ἔδιναν οἱ Μικρασιαῖτες Πατέρες στήν διατήρηση τῆς προφορικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καί τήν συμβολή τους στήν δημιουργία τοῦ Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης. Ἀκόμη, ἡ θεολογία τοῦ μαρτυρίου, ἡ ὁποία εἶναι παρούσα στήν ἐπιστολή τοῦ Πολύκαρπου Σμύρνης, βρίσκεται στήν ἴδια θεολογική γραμμή μέ τήν διδασκαλία τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας καί, πιθανότατα, ἄλλων Πατέρων. Τέλος, ἡ χρήση τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπό τόν Μελίτωνά Σάρδεων καθιστᾷ τόν τελευταῖο πρόδρομο τῆς Σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας.

Στήν εἰσαγωγή εἴχαμε θέσει καί ἕνα δεύτερο ἐρώτημα. Συγκεκριμένα, εἴχαμε ἀναρωτηθεῖ ποιός ἦταν ὁ βαθμός ἐπιρροῆς τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων στήν πρώτη Ἐκκλησία; Μέ βάση τά παραπάνω, ἡ ἀπάντηση τοῦ δεύτερου ἐρωτήματος πού θέσαμε καθίσταται εὐκόλη. Ἡ ἐπιρροή τῶν προαναφερόμενων ἦταν μεγάλη καί ὑπερτοπική. Ἀρκεῖ νά ἀναλογισθοῦμε τό ἀντιαιρετικό ἔργο τοῦ Εἰρηναίου Λυώνος, τό ὁποῖο ἐπηρεάσθηκε ἀπό τά ἀντιγνωστικά ἔργα τῆς Μ. Ἀσίας⁷⁰. Αὐτό συνέβη ἐπειδή ὁ Εἰρηναῖος ἦταν μαθητής τοῦ Πολύκαρπου Σμύρνης καί, ἀναντιλέκτως, γνώστης τῆς συγγραφικῆς δράσης τῶν λοιπῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ θεολογική διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας ἔφτασε μέχρι τή Δύση ἐπηρεάζοντας, ἅμεσα ἢ ἕμμεσα, Χριστιανούς συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν εἴτε στά Ἑλληνικά εἴτε στά Λατινικά.

Ἐκτός ἀπό τήν Λυών, ἡ ἐπιρροή τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων ἦταν αἰσθητή καί στήν Ρώμη. Αὐτό συνέβη ἐπειδή ὀρισμένοι ἀπό αὐτούς ἔζησαν γιά κάποιον χρονικό διάστημα στήν πρωτεύουσα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ἄλλοι τήν ἐπισκέφθηκαν γιά νά βοηθήσουν στήν ἐπίλυση ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

Ἡ μελέτη τῆς δράσης καί τῶν ἔργων τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τοῦ 1ου καί 2ου αἰῶνα μᾶς φανερώνει ἕναν ἀκμάζοντα Χριστιανισμό στήν περιοχή, ὁ ὁποῖος καταπιάνεται μέ τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τήν πρώτη Ἐκκλησία καί δίνει ἀσφαλεῖς λύσεις σέ αὐτά. Ἡ ζωσα ἀποστολική παράδοση –σέ συνδυασμό μέ τή σταθερή πίστη καί τήν δράση ἡγετικῶν μορφῶν, ὑπερτοπικοῦ κύρους– καθιστᾷ τήν Μ. Ἀσία σημαντικό κέντρο τοῦ Χριστιανισμοῦ κατά τούς πρώτους αἰῶνες.

⁷⁰ Ὁ Εἰρηναῖος Λυώνος φεύγοντας ἀπό τή Σμύρνη ἔζησε ἀρχικά στή Ρώμη καί ἀργότερα στήν Λυών, ἐνῶ εἶναι συντάκτης τῶν ἔργων *Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδονόμου Γνώσεως* καί *Επίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*. Ὁ τίτλος τοῦ τελευταίου ἔργου του προδίδει τίς Μικρασιατικές θεολογικές ἐπιρροές τοῦ Εἰρηναίου, καθώς ἀπηχεῖ τή διδασκαλία τοῦ δασκάλου του, Πολύκαρπου Σμύρνης, ὁ ὁποῖος συγκαταλέγεται στούς Ἀποστολικούς Πατέρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Ειρηναίος Λυώνος. *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3 καὶ 5. *SCh* 211 καὶ 153.

Εὐσέβιος Καισαρείας. *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*. *PG* 20, 45-906.

Eusebius Hieronymus. *De viris illustribus*. *PL* 23, 631-759.

Θεοδώρητος Κύρου. *Αἵρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*. *PG* 83, 336-556.

Πασχάλιον χρονικόν. *PG* 92, 79-100.

Πολύκαρπος Σμύρνης. *Πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολή*. *LCL* 24, 282-300.

Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

Ἑλληνικὴ

Ἀγγελῆς, Δημήτρης. *Στὶς πηγές τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας: Ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας στοὺς Ἑλλήνες Ἀπολογητές*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 2007.

Ἀγουρίδης, Σάββας Χρ. *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη: Εἰσαγωγικά-Ἑρμηνεία-Παραρτήματα ἐπὶ ἐιδικῶν θεμάτων*. Ἑρμηνεία Καινῆς Διαθήκης 18. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1994.

Ἀγουρίδης, Σάββας Χρ. *Οἱ ἀποστολικοὶ πατέρες περὶ προβλημάτων τινῶν τῆς ἐποχῆς των*. Ἀθήνα, χ.ε., 1959.

Γκρίλλας, Βασίλειος Α. «Γνωστικισμός: Ἐννοια καὶ περιεχόμενο». Στὴν *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδεΐᾳ*. τ. 5. Ἀθήνα, Στρατηγικὲς ἐκδόσεις, χ.χ.: 285-288.

Γλαβίνας, Ἀπόστολος. *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας*, τευχ. Α'. Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1986.

Δεσπότης, Σωτήριος Σ. *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη: Ἑρμηνευτικὴ προσέγγιση στό βιβλίον τῆς Προφητείας*. τ. Α'. Ἀθήνα, Ἄθως, 2005.

Καραβιδόπουλος, Ἰωάννης Δ. *Ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα*. τ. Β'. *Ἀπόκρυφες Πράξεις, Ἐπιστολές, Ἀποκαλύψεις*. Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη, 29. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 2004.

Καραβιδόπουλος, Ἰωάννης Δ. *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*. Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη, 1. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1983.

Κυρτάτας, Δημήτρης Ι. *Ἀπόκρυφες ἱστορίες: Μύθοι καὶ θρύλοι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πρώτων Χριστιανῶν*. Ἀθήνα, Ἄθως, 2003.

Κυρτάτας, Δημήτρης Ι. *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη καὶ οἱ ἐπτὰ Ἐκκλησίες τῆς Ἀσίας*. 2η ἔκδ. Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1994.

Μαράς, Ἀναστάσιος Γ. «Οἱ Ἀπολογητὲς τοῦ 2ου-3ου αἰῶνα καὶ ἡ ἐποχή τους». *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς: Ἀφιέρωμα στό Μακαριστὸ Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸ Χριστόδουλον*. Θεσσαλονίκη, Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης, 2011, σσ. 401-419.

Μαράς, Ἀναστάσιος Γ. «Ἡ πατερικὴ θεολογία στὸν σύγχρονον κόσμον». Κεφ. Α.16 στό *Πατερικὴ θεολογία καὶ χριστιανικὸς πολιτισμὸς: Ἑλλήνες καὶ Λατῖνοι Πατέρες-Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία-Ὁρθοδοξία, περιβάλλον καὶ Ἐκπαίδευση*. 2η ἔκδ. Θεσσαλονίκη, Ἄντ. Σταμούλης, 2008: σσ. 191-195.

Μαῤῥας, Ἀναστάσιος Γ. *Τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ σέ Φιλοσόφους καί Ἀπολογητές*. Θεσσαλονίκη, Ἡρόδοτος, 2003.

Νικολαΐδης, Νίκος Ι. *Ἀποστολικοί Πατέρες: Γραμματολογική καί θεολογική προσέγγιση*. Φιλοσοφική καί θεολογική βιβλιοθήκη, 52. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 2002.

Παναγόπουλος, Ἰωάννης. *Εἰσαγωγή στήν Καινή Διαθήκη*. Ἀθήνα, χ.ε., 1995.

Παπαδόπουλος, Στυλιανός Γ. *Πατρολογία*. τ. Α'. *Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰώνας*. 2η ἔκδ. Ἀθήνα: χ.ε., 1994.

Τσάκωνας, Βασίλειος Γ. «The usage of scriptures in the homily of Melito of Sardis on the passion». *Θεολογία* 38 (1967), σσ. 609-620.

Τσάμης, Δημήτριος Γ. *Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία: Ἀπό τήν ἀποστολική ἐποχή ὡς τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως*. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992.

Χρήστου, Παναγιώτης Κ. *Ἑλληνική Πατρολογία*. τ. Β'. *Περίοδος διωγμῶν*. Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978.

Ξενογλώσση

Ayres, Lewis, καί Clifton H. Ward (ἔκδ.). *Rise of the early Christian intellectual*. Berlin, Walter de Gruyter, 2020.

Di Berardino, Angelo. «Policrate di Efeso». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 2868.

Hartog, Paul. *Polycarp and the New Testament: the occasion, rhetoric, theme, and unity of the Epistle to the Philippians and its allusions to New Testament literature*. Tubingen, J.C.B. Mohr, 2002.

Holland, Henry Scot. *The Apostolic fathers*. London, Society for Promoting Christian Knowledge, 1913.

Nautin, Pierre. «Policarpo». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 2867-2868.

Quasten, Johannes. *Patrology*. τ. I. *The beginnings of Patristic Literature*. Westminster, MAR, Christian Classics, 1986.

Shanks, Monte Allen. *Papias and the New Testament*. Eugene, OR, Pickwick Publications, 2013.

Spanneut, Michel. *Le stoicisme des Peres de l'eglise: de Clement de Rome a Clement d'Alexandrie*. Paris, Éditions du Seuil, 1957.

Trevijano-Etcheverria, Ramon. *Origenes del Cristianismo: El trasfondo judio del Cristianismo primitivo*. 2η ἔκδ. Salamanca, Universidad Pontificia, 1996.

Vanyo, Laszlo. «Papia di Gerapoli». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 2667.

Zangara, Vincenza. «Rodone». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 3007.

ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΤΡΙΤΟΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.Π.Θ.

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ

Στὴν γενικότερη προσφορά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν ζειδῶρων στοιχείων τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος ἐντάσσεται καὶ ἡ προσφορά τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐπιλέκτου τμήματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς αὐτούς¹.

Τὸ Ἅγιο Ὁρος βοήθησε στὴν ἐμπέδωση τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως στὸν βαλκανικὸ χῶρο, στὴν ἀναδιοργάνωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί, κυρίως, στὴν μετάδοση τοῦ πνεύματος τοῦ ὀρθοδόξου ἡσυχασμοῦ.

Ἰδιαίτερα στενοὶ εἶναι οἱ δεσμοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους μὲ τὶς ρουμανικὲς χῶρες. Οἱ λόγοι εἶναι κυρίως δύο: Ὁ πρῶτος, ἡ μεγάλη ἀνάγκη τῆς διοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῶν ρουμανικῶν χωρῶν καί κυρίως τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ στὶς περιοχὲς αὐτές καί, δεύτερον, ἡ οικονομικὴ στήριξη τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀπὸ τοὺς πλούσιους ἡγεμόνες τῶν ρουμανικῶν χωρῶν².

Τρεῖς ὑπῆρξαν οἱ βασικοὶ τομεῖς προσφορᾶς τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὴν ρουμανικὴ Ἐκκλησία. Πρῶτον, ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῶν ρουμανικῶν χωρῶν. Δεύτερον, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ καί, τρίτον, ἡ πολιτιστικὴ ἀναβάθμιση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ.

1. Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση τῶν ρουμανικῶν χωρῶν σέ δύο ἀνεξάρτητες ἡγεμονίες, πού ἔγινε τὸν ἰδ' αἰ., ἦταν φυσικὸ νὰ ἔχει ἄμεση ἐπίδραση στὴν ἴδρυση δύο Μητροπόλεων, οἱ ὁποῖες ἐγκαινιάζουν μὰ νέα περίοδο σχέσεων πρὸς τὸ Ἅγιο Ὁρος καί τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἔτσι, κατὰ τὸν ἰδ' αἰ. ἐμφανί-

¹ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὰ Βαλκάνια σήμερα*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 2004, σ. 13.

² Γεωργ. Τσιορᾶν, *Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ Ἁθῶ καὶ δὴ τῶν Μονῶν Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος ἢ τῶν Ρώσων*, Ἀθήνα 1938, σ. 15.

ζονται στό ἐκκλησιαστικό στερέωμα οί Μητροπόλεις Ούγγροβλαχίας καί Μολδαβίας, πού ἀποτελέσαν τήν βάση δημιουργίας ἀργότερα τῆς ρουμανικῆς Ἐκκλησίας³.

Τό 1359, ὕστερα ἀπό ἐπίμονες παρακλήσεις τοῦ Βλάχου ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Βεσσαράβα, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κάλλιστος ὁ Α΄ (1350-1354 καί 1355-1363), τέως μοναχός τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μέ πατριαρχική καί συνοδική πράξη καί παράλληλη ἔγκριση τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου προέβη στήν ἴδρυση τῆς Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας. Ὁ ἴδιος Πατριάρχης ἐνέκρινε τήν μετάθεση τοῦ Ἰακίνθου Κριτοπούλου, Μητροπολίτου Βυτύνης ἢ Βυτζίνης, πού εἶχε τήν ἔδρα της στήν Κούρτεα ντε Ἀρτζες, τήν πρωτεύουσα τῆς χώρας⁴. Ἡ σημασία τῆς ιδρύσεως τῆς Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας ὑπῆρξε πολύ μεγάλη, γιατί τόνωσε τήν ἐνότητα τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους, ἀπεσόβησε τήν ρωμαιολαθολική προπαγάνδα, ἐνίσχυσε τή βυζαντινή παρουσία στήν περιοχή καί ἀπέδειξε τήν ὑπαρξη ἰσχυρᾶς ἀθωνικῆς ἐπιδράσεως στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο⁵.

Τό 1370 ἱδρύεται δεύτερη Μητρόπολη «μέρους Ούγγροβλαχίας τῆς κατά Σιβηρίνον», ὅπου μέ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου Α΄, πρῶην μοναχοῦ τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί ἡγουμένου τῆς Μεγίστης Λαύρας, τοποθετήθηκε Μητροπολίτης ὁ Δανιὴλ Κριτόπουλος, ἀδελφός τοῦ Ἰακίνθου καί δικαιοφύλαξ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθηκε Ἀνθιμος⁶. Ἔτσι ἱδρύθηκε καί δεύτερη Μητρόπολη στήν ρουμανική χώρα, πού ἔφερε τή σφραγίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Μετά τόν θάνατο τοῦ Ἰακίνθου ἀνῆλθε στόν θρόνο τῆς Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας ὁ ἱερομόναχος τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους Χαρίτων⁷ (1372-1381), ὁ ὁποῖος πρό τῆς ἐκλογῆς του εἶχε μεταβεῖ πολλές φορές στή Βλαχία, γεγονός πού ἐκτιμῆθηκε ὄχι μόνον ἀπό τόν λαό, ἀλλά καί τόν ἡγε-

³ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Οἱ Πατριάρχες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 49.

⁴ Σπυριδωνος-Κυπριανοῦ Τσεζάρ, *Οἱ Ἕλληνες Ἀρχιερεῖς τῶν Μητροπόλεων Ούγγροβλαχίας καί Μολδαβίας ἀπό τοῦ 18΄ ἕως τοῦ 19΄ αἰῶνος*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 49.

⁵ Β. Οἰκονομίδου, «Ἀπό τὰς Ἑλληνορουμανικὰς ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις», *ΕΕΒΣ* 23 (1953), σ. 452.

⁶ Κοσμᾶ Βλάχου, *Ἡ χειρὸνισσος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω καί αἱ ἐν αὐτῇ Μοναί καί οἱ Μοναχοὶ πάλαι τε καί νῦν*, ἐν Βόλφ 1903, σ. 70.

⁷ S. Nicolaescu, «Păstorirea Mitropolitului Primat al Ungrovlahiei Hariton (1372-1381)», *AO* 11 (1932), σ. 27. Πρβλ. N. Serbănescu, «Mitropoliții Ungrovlahiei», *B.O.R* 77 (1959), τεύχ. 7-10, σσ. 733-736.

μόνα και άνωτέρους ύπαλλίλους. Ο Χαρίτων, ό όποιος διακρινόταν για τίν Αγιότητα του βίου, τίν μόρφωση και τό όργανωτικό του πνεύμα, διατηρούσε και τόν τίτλο «πρώτος του Άγιου Όρους»⁸, όπου μετέβαινε κατά διαστήματα για ζητήματα που άφορούσαν στήν κοινότητα και στήν Μονή Κουτλουμουσίου⁹.

Τόν Χαρίωνα διαδέχθηκε ό πρώην Σεβερίνου Άνθιμος, ό όποιος προ-ύπῆρξε μοναχός του Άγιου Όρους¹⁰.

Η Μπτρόπολη Ούγγροβλαχίας, ή όποία όργανώθηκε από μοναχούς του Άγιου Όρους, που ανῆλθαν στον μπτροπολιτικό θρόνο, όπως ό Υάκινθος, ό Άνθιμος και ό Χαρίτων μεγαλούργησε μέχρι τό β΄ ήμισυ του ιε΄ αι. Στην συνέ-χεια, έμφανίζεται μιá παρακμή σέ όλους τούς τομείς τῆς δραστηριότητάς της. Αυτό όφειλόταν στήν συχνή έναλλαγή των ήγεμόνων στον θρόνο και στήν κατάληψη τῆς Μπτροπόλεως από μιá ικανούς Ίεράρχες¹¹.

Στήν δύσκολη εκείνη περίοδο, ένας άλλος Άγιορείτης μοναχός, ό Νήφων¹², πρώην Οίκουμενικός Πατριάρχης, έρχεται ύστερα από πρόσκληση του βοεβό-δα τῆς Βλαχίας Ράντου του Μεγάλου (1496-1508) νά αναδιοργανώσει τίν Μπτρόπολη Ούγγροβλαχίας.

Ίδιαίτερη ύπῆρξε ή μέριμνα του Νήφωνα για τίν πνευματική και ήθική προαγωγή του λαού και τῆς χώρας. Έντονος ἦταν ό άγώνας για τίν προστα-σία των πιστών από τίς πλάνες των Δυτικών. Αναντίρητα μπορούμε νά πούμε ότι, χωρίς τίν παρουσία του Νήφωνα, τόσο ή Βλαχία όσο και ή Μολ-δαβία θά εἶχαν ύποστει τίν φθορά τῆς Τρανσυλβανίας και Γαλικίας, σχετικά με τίς προσπλιτιστικές μεθοδεύσεις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Έκκλησίας μέσω τῆς Ουνίας¹³.

Γνήσιος έκφραστής του ύπερφυλετικού πνεύματος τῆς Όρθοδοξίας ανα-διοργάνωσε τίν ρουμανική Έκκλησία με βάση τίς εκεί ύπάρχουσες πνευματι-

⁸ C.C. Griurascu, *Istoria Românilor*, τ. Α΄, Bucuresti 1936², σ. 399. Πρβλ. Διονυσίας Παπαχρυσάνθου, *Ό Άθωνικός Μοναχισμός. Αρχές και όργάνωση*, Άθήνα 1992, σ. 374.

⁹ Τσιοράν, ό.π., σ. 26.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, τ. Α΄, Bucuresti 1928, σ. 48.

¹¹ Τσιοράν, ό.π., σ. 27.

¹² Για τόν Πατριάρχη Νήφωνα, βλ. V. Grecu, *Viata sfântului Nifon o redactiune grecească inedita editată și însoțita cu o introducere*, Bucuresti 1944. Tit Simeadrea, «Viata și tragul sfântului Nifon, Patrarchul Țarigradului», *B.O.R.* 57 (1937), τεύχ. 5-6, σσ. 254-299 και Gr. Moisesescu, «Viata sfântului Nifon, Patriarchul Țarigradu' lui», *B.O.R.* 76 (1958), τεύχ. 9, σσ. 861-872.

¹³ Ίεράς Μονῆς Διονυσίου, *Ό Άγιος Νήφων Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, Άγιον Όρος 1990, σ. 17.

κές δυνάμεις, γι' αυτό και οι Ρουμάνοι αναγνωρίζουν τήν μεγάλη πνευματική του προσφορά¹⁴.

Μέ τόν Νήφωνα άρχισε άθροά είσοδος Έλλίνων στίς ρουμανικές χῶρες¹⁵, ή όποία αύξήθηκε στά χρόνια του ήγεμόνα Νεαγκόε Μπασαράμπ, πνευματικού τέκνου του Νήφωνος¹⁶. Παράλληλα, άπό τά χρόνια του Νεαγκόε άρχίζουν οί μεγάλες δωρεές τών ήγεμόνων τών παριστριών ήγεμονιών προς τό "Άγιο Όρος¹⁷.

Οί διαφορές, οί όποίες άνέκυψαν μεταξύ του Νήφωνος και του ήγεμόνος, άνάγκασαν τόν πρώτο νά έγκαταλείπει τί Ρουμανία και νά έπιστρέψει στήν Μονή Διονυσίου του Άγίου Όρους, όπου και έκομίσθη εν Κυρίῳ τήν Πην Αύγούστου 1508.

Σέ αντίθεση μέ τήν Μπτρόπολη Ούγγροβλαχίας ή Μπτρόπολη Μολδαβίας συνάντησε μεγαλύτερες δυσκολίες στήν πρώτη διοργάνωσή της, έπειδή οί έπιρροές άπό τίς ρωμαιοκαθολικές χῶρες, τήν Ούγγαρία και τήν Πολωνία, ήσαν ισχυρότερες¹⁸.

Η Μπτρόπολη αυτή όργανώθηκε άπό ντόπιους μέ παπικές παρεμβάσεις, γι' αυτό και προκλήθηκε άνωμαλία, ή όποία διήρκεσε μέχρι τίς άρχές του 17^ο αϊ. Μέ έπανειλημμένες άποστολές Έλλίνων Ίεραρχών, οί όποιοι προέρχονταν συνήθως άπό άγιορείτες μοναχούς, έπιτεύχθηκε ή ανανώριση τής Μπτροπόλεως Μολδαβίας¹⁹.

Είναι χαρακτηριστικό ότι τό 1429 ό ίδιος ήγεμών Άλέξανδρος Καλός έπισημοποιεί τίς σχέσεις του μέ τό "Άγιο Όρος μέ τά πλούσια δώρα, πού έστειλε στήν Μονή Ζωγράφου²⁰. Πρέπει νά σημειωθεί ότι κατά τά τέλη του 17^ο αϊ. οί Μολδαβοί ήγεμόνες, μιμούμενοι τούς ήγεμόνες τής Ούγγροβλαχίας, πού είχαν τί Λαύρα στό Κουτλουμούσι, άπέκτησαν τήν δική τους Λαύρα στήν Ίερά Μονή Ζωγράφου²¹.

Γενικά ή όργάνωση τής εκκλησιαστικής ζωής τών ρουμανικών Μπτροπόλεων

¹⁴ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Ό άπό Θεσσαλονίκης Οικουμενικός Πατριάρχης Νήφων ό Β΄, αναδιοργανωτής τής Μπτροπόλεως Ούγγροβλαχίας*, Ιωάννινα 2003, σ. 356.

¹⁵ *Οικονομίδου*, ό.π., σ. 454.

¹⁶ *Τσιοράν*, ό.π., σ. 33.

¹⁷ Τρίτου, *Οί Πατριάρχες*, ό.π., σ. 53.

¹⁸ Παν. Κ. Χρήστου, *Τό Άγιον Όρος. Άθωνική Πολιτεία-Ιστορία, Τέχνη, Ζωή*, Άθήνα 1987, σ. 171.

¹⁹ Miklosich-Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani (1315-1402)*, τ. II, Vindobonae 1862, σ. 161.

²⁰ Mo Beza, *Urme Romănesti in Rasaritul Orthodox*, Bucuresti 1935, σ. 39.

²¹ N. Iorpa, *Istoria Bisericii Romănesti*, τ. Α΄, Bucuresti 1928, σ. 135.

Ούγγροβλαχίας και Μολδαβίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, πραγματοποιήθηκε μέσω του Άγιου Όρους, το οποίο βρισκόταν τότε στο απόγειο της πνευματικής του δυνάμεως. Γι' αυτό και ήταν ένα έργο ουσιαστικό για την ζωή της ρουμανικής Εκκλησίας. Άλλωστε ο οργανωμένος εκκλησιαστικός βίος υπήρξε βασική προϋπόθεση όχι μόνο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού βίου, αλλά και για την διατήρηση και καλλιέργεια της ενότητας του ρουμανικού Έθνους.

2. Η διοργάνωση του ρουμανικού μοναχικού βίου έγινε ταυτόχρονα με την ίδρυση της Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας κατά το β' ήμισυ του ιδ' αι. από τον Αγιορείτη μοναχό Νικόδημο, στα χρόνια της ηγεμονίας Βλάϊκου Βόδα (1364-1374)²².

Ο Νικόδημος, εκ μητρός Σέρβος και εκ πατρός Έλληνα, γεννήθηκε στο Πρίλεπ της Σερβίας. Μόνασε στην Μονή Χιλανδαρίου του Άγιου Όρους²³, της οποίας χρημάτισε και ηγούμενος. Άργότερα εξελέγη και πρώτος του Άγιου Όρους²⁴. Εκεί έμβάθυνε στην διδασκαλία των Αγίων Πατέρων και γνωρίστηκε με τον Γρηγόριο Παλαμά, τον Άγιογράφο Πανσέλινο και τον αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ' τον Καντακουζηνό. Το 1374-1375 ανέλαβε την αποστολή να συμβιάσει την Όρθόδοξο Εκκλησία της Σερβίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο²⁵. Ύστερα από την έπιτυχή αυτή αποστολή του έπροτάθη από τον Βασίλεα των Σέρβων Λάζαρο να εκλεγεί Πατριάρχης Πεκίου, αξίωμα το οποίο αρνήθηκε για να ασχοληθεί αποκλειστικά με την ζωή της άσκησης και της κατά Χριστόν τελειότητας.

Στή συνέχεια, μετέβη στην περιοχή Κράϊνα της Βουλγαρίας, όπου έκτισε δύο Μονές κατά τά αγιορειτικά πρότυπα. Εκεί γνωρίστηκε με τον Βλάϊκο Βόδα, ο οποίος τον παρεκάλεσε να οργανώσει τον μοναχισμό στην Ρουμανία, κάτι που ο Νικόδημος δέχθηκε ευχαρίστως. Με την βοήθεια του ηγεμόνος έχτισε την Μονή Βοντίτσας²⁶, στην οποία η ακολουθία έτελείτο στην έλληνική. Η

²² Χρυσ. Παπαδοπούλου, *Αί Όρθόδοξοι Εκκλησία Σερβίας και Ρουμανίας κατά τό ιστορικό αυτόν παρελθόν και την νέαν συγκρότησιν*, εν Ιεροσολύμοις 1923, σ. 65. Πρβλ. N. Vornicescu, «Curiosul Nicodim de la Tismana oitor de sfinte locasuri», *MO* 28 (1976), 11-12, σ. 924.

²³ P. Codău, «Cuviosul Nicodim cel sfinit de la Tismana», *B.O.R.* 93, 1-2, σσ. 194-195.

²⁴ N. Jorga, «Muntele Athos în legatura cuterile noastre», *Analele Academiei Române, Memoriile Sectiei Istorice* 31 (1913-1914), σ. 456.

²⁵ E. Turdeanu, «Les premiers ectivains religieux en Valachie: l' higonemene Nicodème de Tismana et le moine philothee», *RER* (1954), σ. 116.

²⁶ A. Xenopol, *Istoria Românilor*, τ. 3, București, σ. 20.

Μονή ἦταν ἀφιερωμένη στή μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου. Ἐγκαινιάστηκε τό 1372 καί ἦταν ἐφοδιασμένη μέ ἡγεμονικό χρυσόβουλλο καί πολύτιμα δῶρα²⁷.

Ὁ Νικόδημος μέ δωρεά τοῦ Βλαδισλάβου Βόδα ἀνήγειρε καί τήν ἐκ ξύλου Μονή Τισμάνα, ἡ ὁποία εἶχε ὡς προστάτιδα τή Θεοτόκο καί ἦταν ἡ δεύτερη Μονή τῆς ρουμανικῆς χώρας²⁸. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στήν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Τισμάνα ἀσκήτευαν ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ἰδ' αἰ. πολλοί ἡσυχαστές. Μέ χρηματικές ἐνισχύσεις τοῦ ἡγεμόνος Ράντου (1374-1385) ὁ Νικόδημος ἔκανε τήν Μονή λιθόκτιστο στόν ἴδιο ρυθμό μέ τῆς Μονῆς Βοδίτσα²⁹. Οἱ Μονές Τισμάνα καί Βοδίτσα δέχθηκαν δωρεές καί ἀπό τόν Κράλη τῆς Σερβίας Λάζαρο καί τόν γιό του Στέφανο, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε σέ αὐτές δέκα χωριά καί πολλά ἀγροκτίματα στήν Σερβία. Μέ δική του πρωτοβουλία ἰδρύθηκαν καί τά Μοναστήρια Πρίσλοπ, Γκούρα, Μοτρόουλι καί Ἰλοβάτς³⁰.

Γενικά ὁ Νικόδημος ἀγωνίστηκε ὅσον οὐδεὶς ἄλλος γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ ρουμανικοῦ μοναχισμοῦ, τόν ὁποῖο θεμελίωσε στό ἁγιορείτικο τυπικό μέ ἔντονο τό στοιχεῖο τῆς ἡσυχαστικῆς ζωῆς. Διατήρησε πλούσια ἀλληλογραφία μέ ἡγουμένους καί μαθητές ἀπό τόν Ἄθωνα, ἀπό τήν Σερβία, καθῶς καί μέ τόν Πατριάρχη Εὐθύμιο τοῦ Τυρνόβου³¹.

Ὁ Νικόδημος, ὅταν ἔφθασε σέ βαθύ γῆρας, ἐμπιστεύθηκε τήν φροντίδα τῶν Μονῶν στόν μαθητή του ἱερομόναχο Ἀγάθωνα, ὁ ὁποῖος μετὰ τόν θάνατό του ἐκλέχθηκε ἡγούμενος. Ὁ ἴδιος ἐγκαταστάθηκε σέ μιὰ σπηλιά πάνω ἀπό τήν Ἱερά Μονή Τισμάνα, ἡ ὁποία σώζεται μέχρι σήμερα. Ἐκεῖ πέρασε τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του μέ νηστεία, ἀγρυπνία καί προσευχή. Κατέβαινε μόνο τήν Κυριακή στό καθολικό τῆς Μονῆς γιά νά λειτουργήσει καί νά σπηρίξει τούς μοναχούς καί τόν πιστό λαό³². Ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τήν 26η Δεκεμβρίου 1406. Τιμᾶται τήν 26η Δεκεμβρίου³³.

Ὁ Γέρον Νικόδημος θεμελίωσε τόν ρουμανικό μοναχισμό καί ἔκανε τά μοναστήρια τά ὁποῖα ἴδρυσε χώρους ἁγιασμοῦ καί καλλιέργειας τοῦ ἡσυχαστικοῦ

²⁷ Τσιοράν, ὁ.π., σ. 45. Πρβλ. Turdeanu, ὁ.π., σ. 116.

²⁸ Griurascu, ὁ.π., σ. 402.

²⁹ Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București 1909, σ. 18.

³⁰ N. Iorga, *Istoria Bisericei Românești*, τ. Α΄ București 1930, σ. 52.

³¹ E. Turdeanu, *La littérature bulgare du XIV-ème siècle et sa diffusion dans le pays roymains*, Paris 1947, σ. 123.

³² No Morlova, *Ὁ Μοναχισμός τῆς Ρουμανίας. Ἱστορία, Γραμματεία καί πνευματικότητα*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 36.

³³ Τρίτου, *Οἱ Πατριάρχες*, ὁ.π., σ. 122.

πνεύματος καί τῆς Ὁρθοδόξου πνευματικότητας. Δικαιολογημένα ἀποκλήθηκε «φωτιστής τῶν Ρουμάνων» καί Ἀθανάσιος Ἀθωνίτης τοῦ ρουμανικοῦ μοναχισμοῦ».

Κατά τά τέλη τοῦ ἰδ' αἰ. μαθητές τοῦ Νικοδήμου μπήκαν στήν Μολδαβία καί ἴδρυσαν στά χρόνια τῆς ἡγεμονίας Πέτρου Μουσάτ (1375-1391) μέ τήν δική του οἰκονομική στήριξη τό 1390 τή Μονή Νεάμτς³⁴, ἡ ὁποία ἐξελίχθηκε σέ μεγάλο κέντρο ὀρθοδόξου πνευματικότητας καί γραμμάτων, καθῶς καί τήν Μονή Μαραμουρες. Οἱ δύο αὐτές Μονές ἐφάρμοζαν τό βυζαντινό τυπικό καί ἦταν τά μοναδικά πνευματικά ἰδρύματα πού ἐξαιρέθηκαν τοῦ ἀφορισμοῦ πού ἔκανε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στούς Μολδαβούς, ἐπειδή δέν δέχθηκαν τόν ἐκλεγμένο ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὡς Μητροπολίτη Μολδαβίας, τόν Ἱερεμία³⁵. Οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι γαλουχίθηκαν πνευματικά στίς πύς πάνω Μονές, ἔδρασαν σέ πολλούς καί διάφορους τομεῖς.

Παράλληλα, ὁ ἡγεμών Ἀλέξανδρος ὁ Καλός, μέ τήν προτροπή τῶν Μοναχῶν, ἴδρυσε ἀρχικά τήν Μονή Μπιστριτσα καί ἀργότερα τή Μονή Ἁγίου Νικολάου στήν Ποιάνα. Ἄλλοι μοναχοί τοῦ Νικοδήμου ἴδρυσαν μοναστικό κέντρο στό ὄρος Μπισερικάνι, ὅπου εἰσέγαγαν τόν αὐστηρό κανονισμό τῆς Μονῆς τῶν Ἀκοιμήτων³⁶.

Ὁ ἐρχομός τοῦ μεγάλου ἡγουμένου Παΐσιου Βελτισκόβσκυ ἀπό τό Ἅγιο Ὅρος τό 1764 μέ τοὺς 64 μαθητές του στήν Ἱερά Μονή Ντραγκομίρνα συνιστᾷ τόν τρίτο μεγάλο σταθμό τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Μολδαβίας. Στήν Ντραγκομίρνα δημιουργήθηκε ὀργανωμένο κοινόβιο μέ 250 μοναχοὺς. Ἐκεῖ ὁ Παῖσιος δημιούργησε τήν πρώτη φιλοκαλική σχολή μεταφράσεως πατερικῶν ἔργων ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική στήν ρουμανική καί σλαβωνική. Μεταφράστηκαν περίπου εἴκοσι ἀσκητικά ἔργα. Πρόκειται γιά τίς πρώτες μεταφράσεις ἀπό τήν ἑλληνική στήν ἐθνική ρουμανική γλώσσα³⁷.

Σύμφωνα μέ στοιχεῖα πού ἔδωσε ὁ Κοσμάς Βλάχος, οἱ Μονές τοῦ Ἁγίου Ὅρους εἶχαν στή Μολδαβία 13 μοναστήρια, 3 σκήπτες, 3 ναοὺς καί πολλοὺς ἄλλους οἴκους μέ ἐκτεταμένες δασώδεις καί γεωργικές ἐκτάσεις³⁸.

³⁴ Jorga, ὁ.π., σ. 58.

³⁵ Τρίτου, ὁ.π., σ. 57.

³⁶ Τσιοράν, ὁ.π., σ. 48.

³⁷ Δαμασκηνοῦ Γρηγοριάτου, Ὁδοιπορικό τῆς Ὁρθοδόξου ρουμανικῆς Ἐκκλησίας, ἐκδ. Ἄθως, ἄ.τ.χ., σ. 10.

³⁸ Κ. Βλάχου, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὅρους Ἄθω καί αἱ ἐν αὐτῇ Μοναί καί Μοναχοί πάλαι τε καί νῦν, ἐν Βόλω 1903, σ. 116.

Όλα αυτά διμεύθησαν τό 1863 από τόν ήγεμόνα Άλέξανδρο Κούζα³⁹. Έπρόκειτο γιά έχθρική πράξη προς εκείνους, οί όποιοι γιά πολλούς αιώνες χειραγώγησαν τό ρουμανικό έθνος καί τό βοήθησαν στήν έθνική του αφύπνιση καί ένότητα.

3. Η τρίτη πτυχή τής προσφορᾶς τοῦ Άγίου Όρους στήν Έκκλησία τής Ρουμανίας είναι ή συμβολή του στήν καλλιέργεια καί ανάπτυξη τοῦ ρουμανικοῦ πολιτισμοῦ.

Λόγω τοῦ μορφωτικοῦ επιπέδου καί τής ήθικῆς προσωπικότητός τους οί Άγιορείτες μοναχοί αξιοποιήθηκαν δεόντως από τούς ήγεμόνες τών ρουμανικῶν χωρῶν ὡς ιδιαίτεροι γραμματεῖς, ὡς σύμβουλοι, ὡς διευθυντές σχολείων, ὡς ιεροκίρυκες καί προϊστάμενοι φιλανθρωπικῶν ιδρυμάτων⁴⁰.

Ός πνευματικοί τών ήγεμόνων, πέραν τής δημιουργίας ὀρθοδόξου ήθους, μετέδωσαν σ' αὐτούς τό ἐκκλησιαστικό πνεῦμα καί τίς διοικητικές ἀρχές τής βυζαντινῆς διοικήσεως. Πολλοί από τούς ήγεμόνες ἀνέθεταν στους Άγιορείτες τί διαπαιδαγώγηση τών παιδιῶν τους, τά όποια σέ τακτά διαστήματα στέλλονταν στό Άγιο Όρος γιά ἐνασχόληση στίς βιβλιοθηκες καί τά ἀρχεῖα τών Άθωνικῶν Μονῶν, ἀλλά καί γιά μύηση στίς αὐθεντικές πηγές τής ὀρθοδόξου πνευματικότητος⁴¹.

Ένδεικτικά ἀναφέρουμε τόν μοναχό Ήσαΐα τής Μονῆς τοῦ Άγίου Παύλου, πού ὀρίστηκε ἀντιπρόσωπος τοῦ ήγεμόνος Σεργάν Καντακουζηνοῦ στήν Μόσχα, καί τόν Μητροφάνη Νύσσης τόν ἐκ Θάσου, μοναχό τής Μονῆς Διονυσίου, ὁ όποῖος ἔγινε πνευματικός τοῦ πρίγκιπος Κων/νου Μπραγκοβεάνου καί Μητροπολίτης Οὔγγροβλαχίας στά χρόνια τοῦ ήγεμόνος Νικολάου Μαυροκορδάτου⁴².

³⁹ Μέ νόμο ἐγκρίθηκε ἀποζημίωση γιά τά ἀπαλλοτριωθέντα κτήματα καί δάση τών Μονῶν τών ἀφιερωμένων στους Άγίους Τόπους, τό Άγιον Όρος, τήν Μονή Σινᾶ καί τά Πατριαρχεῖα μέ ποσό 82.000.000 γροσίων, τά όποια ἀργότερα αὐξήθηκαν σέ 150.000.000 γροσία. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τά ἑλληνικά καθιδρύματα δέν δέχθηκαν τόν συμβιβασμό, ἀναλώθηκαν σέ διαβήματα καί γενικά οί κακοί χειρισμοί ἀπό μέρους τους συνέβαλαν στό νά μὴ δοθεῖ ποτέ ή ἀποζημίωση. Βλ. Κλ. Τσοῦρκα, *Η ρουμανική Ὀρθόδοξος Έκκλησία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 219.

⁴⁰ Z. Arbure, *Basarabia in seculul xix*, București 1898, σ. 355. Πρβλ. Χριστ. Κτενᾶ, *Άπαντα τά ἐν Άγίῳ Όρει Τερά Καθιδρύματα, εἰς 726 ἐν ὄλῳ ἀνερχόμενα καί αἱ πρὸς τό δοῦλον Έθνος ὑπηρεσία αὐτῶν*, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 24.

⁴¹ A. Xenopol, *Istoria Romanilor*, τ. 6, București 1928, σ. 67. Πρβλ. Νικ. Γ. Μυλωνάκου, *Άγιον Όρος καί Σλαῖοι*, Ἀθῆναι 1960, σ. 160.

⁴² Ἀθαν. Έ. Καραθανάση, *Οἱ Έλληνες Λόγιοι στή Βλαχία (1670-1714). Συμβολή στή μελέτη τής*

Πολλοί Άγιορείτες συνεργάστηκαν μέ τούς ήγεμόνες στό έργο τής διαφώτισεως τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ καί έγιναν καθηγητές στίς Άκαδημίες, πού οί ήγεμόνες εἶχαν ιδρύσει. Ένδεικτικά ἀναφέρουμε τούς Καισάριο Δαπόντε, Ίωακείμ Άκαρνάνα, Νικόλαο Τζαρτζούλη, Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη καί πολλούς ἄλλους. Ἡ προσφορά ὄλων αὐτῶν τῶν διδασκάλων ὑπῆρξε πολύ μεγάλη στήν πολιτιστική ἀναβάθμιση τῶν ρουμανικῶν χωρῶν. Πέραν τοῦ ὅτι διετέλεσαν διευθυντές καί καθηγητές τῶν Ἡγεμονικῶν Άκαδημιῶν Ἰασίου καί Βουκουρεστίου, ἔκαναν μεταφράσεις σημαντικῶν ἑλληνικῶν καί ξένων κειμένων, τά ὅποια τυπώθηκαν μέ δαπάνη τῶν ήγεμόνων⁴³.

Οἱ ἑλληνικές κοινότητες τοῦ Μπρασόβ καί τοῦ Σμπιτίου, ὅπου χρημάτισαν ὡς ἐφημέριοι ἱερομόναχοι ἀπό τίς Μονές Ξηροποτάμιου, Ἰβήρων καί Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὀρους, έγιναν καί πνευματικά ἐργαστήρια, ὅπου μεταφράστηκαν στά ρουμανικά ἑλληνικά χειρόγραφα καί βιβλία ὀρθοδόξου πνευματικῆς οἰκοδομῆς. Ταυτόχρονα ἔδειχναν τήν θέληση τῶν μελῶν τῶν κομπανιῶν νά κρατήσουν μέ κάθε τρόπο τήν ἐθνική ταυτότητά τους⁴⁴.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τά ἐπανδρωμένα ἀπό Άγιορείτες μοναχοῦς ρουμανικά μοναστήρια ἀπέβησαν τά μοναδικά κέντρα παιδείας, ἀφοῦ πέραν τῶν Μονῶν δέν ὑπῆρχαν ἄλλα ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα πρό τῶν μέσων τῆς ἰξ' ἑκατονταετηρίδας.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἁγίου Ὀρους σέ θέματα πολιτισμοῦ ἐπεξετάθηκε καί στόν τομέα τῆς τέχνης, καί εἰδικότερα στήν ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική καί ζωγραφική⁴⁵. Συγκεκριμένα, ὁ Νικόδημος καί οἱ μαθητές του φέρνουν στά μοναστικά κέντρα τῶν παριστριῶν ήγεμονιῶν τήν ἀρχιτεκτονική καί ζωγραφική τοῦ Ἁγίου Ὀρους. Τά καθολικά τῶν Μονῶν κατασκευάζονται εἴτε ὡς σταυροειδεῖς μέ τροῦλλο εἴτε ὡς σταυροειδεῖς ἁγιορείτικου τύπου μέ χορούς⁴⁶. Ἡ ἀρχιτεκτονική ἐπίδραση προχωρεῖ ἀκόμη στά στασίδια, στούς ήγεμονικούς καί ἐπισκοπικούς

ἑλληνικῆς πνευματικῆς κίνησης στίς παραδονάβιες ήγεμονίες κατά τήν προδαναριωτική περίοδο, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 142-143.

⁴³ Io Moldoveanu, *Σχέσεις μεταξύ τῶν ρουμανικῶν χωρῶν καί τοῦ Ἁγίου Ὀρους (1650-1863)*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 377.

⁴⁴ Ἄθαν. Ἐ. Καραθανάση, *Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Τρανσυλβανίας. Ἡ πνευματική, ἐθνική καί ἐκκλησιαστική ζωή τῶν δύο ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν κομπανιῶν τοῦ Σμπιτίου καί τοῦ Μπρασόβου*, 18ος-19ος αἰ., Θεσσαλονίκη 2003, σ. 113.

⁴⁵ Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική καί Βυζαντινή Ἀρχαιολογία*, τ. Α', Ἀθήνα 1942, σ. 485. Πρβλ. N. Jorga-Gr. Bals, *L' art Roumain*, Paris 1922, σ. 399.

⁴⁶ O. Tafrali, *Mélanges d' Archéologie et d' Epigraphie Byzantines*, Paris 1913, σ. 61.

θρόνους, τούς ἄμβωνες, τούς πολυελαίους⁴⁷ κ.λπ. Ἐπίσης μεγάλη εἶναι ἡ σχέση ἐξαρτήσεως καί σπὴν ἀγιογραφία.

Διαπρεπεῖς Ἄγιορεῖτες ἀγιογράφοι μέ τούς μαθητές τους ἐργάσθηκαν γιά πολλά χρόνια στά μοναστήρια τῆς Ρουμανίας, ὅπου δημιούργησαν ἐγχώριους μαθητές, πού ἐξέφραζαν τὴν ἴδια καλλιτεχνική τεχνοτροπία⁴⁸.

Ἕνας ἄλλος τομέας πνευματικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους στίς ρουμανικές χώρες ὑπῆρξε ἡ μετάδοση καί καλλιέργεια τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι σπὴν ἡγεμονική Ἐκκλησία καί στό παλάτι τοῦ ἡγεμόνος οἱ ἡγεμονικοί ψάλτες ἔψελναν στόν δεξιό χορὸ σπὴν ἑλληνική καί στόν ἀριστερὸ σπὴ ρουμανική⁴⁹.

Ὅπως ἦδη τονίστηκε, τὰ μοναστήρια τῆς Ρουμανίας κάτω ἀπὸ τὴν φωτισμένη διοίκηση τῶν Ἄγιορειτῶν μοναχῶν ἔγιναν κέντρα πνευματικῆς προαγωγῆς τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Διέθεταν μεγάλες βιβλιοθῆκες, πλούσιες σέ ποσότητα καί σέ ποιότητα βιβλίων, καθὼς καί ἐργαστήρια ἀντιγραφῆς χειρογράφων.

Σημαντικὸ ὑπῆρξε καί τὸ κοινωνικὸ τους ἔργο⁵⁰. Πέραν τῆς οἰκονομικῆς στηρίξεως τῶν ἐνδεῶν, προστάτευαν καί συντηροῦσαν σέ καιρὸ πολέμου παιδιὰ, γυναῖκες, γέροντες καί ἀναπήρους. Προικοδοτοῦσαν καί πάντρευαν φτωχὰ κορίτσια τοῦ λαοῦ, ἀπελευθέρωναν αἰχμαλώτους⁵¹ καί βοηθοῦσαν τὰ ὄρφανὰ σπὴν ἐπαγγελματικὴ τους ἀποκατάσταση. Στά μοναστήρια τῶν ρουμανικῶν χωρῶν λειτούργησαν τὰ πρῶτα τυπογραφεῖα⁵² γιά τὴν ἐκτύπωση θρησκευτικῶν καί ἄλλων βιβλίων, καθὼς ἐπίσης τὰ πρῶτα πτωχοκομεῖα, σχολεῖα καί

⁴⁷ Jogra, *Muntele Athos...*, ὅ.π., σ. 463.

⁴⁸ Γερ. Σμυρνοῖκη, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, Ἀθῆνα 1903, σ. 391. Πρβλ. Μ. Γεδεών, *Ὁ Ἄθως*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885, σ. 216.

⁴⁹ B.P. Hasdeu, *Archiva Istorica*, τ. I, σ. 87. Πρβλ. Episcop Melchisedek, *Memoriu pentru cântările bisericesti în România*, *B.O.R.* (1882-1883), σ. 13.

⁵⁰ *Τσιοράν*, ὅ.π., σ. 65.

⁵¹ Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ τρίτου κτίτορος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γρηγορίου Ἰωακείμ τοῦ Ἀκαρνάνος, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν δευτέρα καταστρεπτικὴ πυρκαϊὰ τῆς Μονῆς, τὸ 1761, μετέβη σπὴν Κωνσταντινούπολη γιά διενέργεια ἐράνου ὑπὲρ ἀνεγέρσεως τῆς Μονῆς, καί διέθεσε χρήματα πού συγκέντρωσε γιά νά ἀπελευθερώσει Ρουμάνους χριστιανούς αἰχμαλώτους ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν αἰχμαλωτιστεῖ λόγφ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Μετὰ τὴν ἀποκατάσταση εἰρήνης οἱ ἡγεμόνες τῶν παραδουνάβιων χωρῶν τὸν προσκάλεσαν νά μεταβεῖ ἐκεῖ, τοῦ ἔδωσαν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση καί ἀφίερσαν δύο μετόχια γιά βοήθεια τῆς Μονῆς. Βλ. *Καράννη*, ὅ.π., σ. 29.

⁵² Σχετικὰ μέ τὴν τυπογραφία στό Βουκουρέστι καί τοὺς φορεῖς τῆς, βλ. Καραθανάση, *Οἱ Ἕλληνες Λόγιοι...*, ὅ.π., σσ. 158-172.

νοσοκομεία⁵³. Άνεκτίμητες ύπῆρξαν οἱ ὑπηρεσίες τῶν Ἁγιορειτῶν μοναχῶν στὸν ἀγῶνα πρὸς ἐτερόδοξες προσπαγάνδες στὶς ρουμανικὲς χῶρες⁵⁴.

Ἐν αὐτῇ ἡ πνευματικὴ κίνηση τῶν ἀγιορειτῶν Πατέρων στὴν Ρουμανία εἶχε ὡς θετικὴ συνέπεια τὸν ἐξοβελισμό κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰσ' αἰ. καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἰζ' αἰ. τῆς σλαβικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ λατρεία, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ ἐπιβληθῆι μὲ γρήγορο ρυθμὸ στὴν Ἐκκλησία, στὴν παιδεία καὶ στὶς ἐμπορικὲς συναλλαγές⁵⁵.

Τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, πού εἰσῆλθε διὰ τῶν Ἁγιορειτῶν μοναχῶν στὴν Ρουμανία, ἀπετέλεσε τὴν προϋπόθεση γιὰ νὰ ἐκδηλωθῆι αὐτοτελῶς ἀργότερα ἡ ρουμανικὴ γλῶσσα⁵⁶. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Παναγιώτης Χρῆστου, ἡ ὅλη διαδικασία εἶχε τὴ μορφὴ: ἔξωση τῆς σλαβικῆς ἀπὸ τὴν πολιτεία, τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν λατρεία, ἀντικατάστασί της ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ στὴν πολιτεία καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση, ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν ρουμανικὴ ἀνάμικτα στὴν λατρεία καί, τέλος, τὴν πλήρη ἐπικράτηση τῆς ρουμανικῆς⁵⁷.

Γενικά, τὸ Ἅγιον Ὄρος, μέσῳ τοῦ πλῆθους τῶν μετοχιῶν του στὶς ρουμανικὲς χῶρες πέτυχε τὴν θρησκευτικὴ διαφώτιση καὶ τὴν διάδοση τῆς παιδείας στὸν ρουμανικὸ λαό. Κυρίως ὅμως τὸν βοήθησε νὰ ἀποκτήσῃ συνείδηση τῆς ὀρθοδόξου ταυτότητός του καὶ τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεώς του⁵⁸. Ἐτσι διοχετεύθηκε ἡ παράδοση τοῦ Βυζαντίου στὴν ζωὴ, τὴν διοίκηση, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν Ἐκκλησία τῶν Ρουμάνων⁵⁹.

Ὁ ὀρθόδοξος ρουμανικὸς λαός, παλαιότερα καὶ σήμερα, αἰσθάνεται μεγάλο σεβασμὸ καὶ εὐγνωμοσύνη στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐκφραση αὐτῆς τῆς τῆς εὐγνωμοσύνης ἀποτελεῖ ἡ ἀπὸ μέρους τῶν ἡγεμόνων τῶν ρουμανικῶν χωρῶν πολυποίκιλη βοήθεια πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος, συνεχίζοντας μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν παράδοση τοῦ Βυζαντίου. Ἐγινε, δηλαδὴ, μεταξὺ Ἁγίου Ὄρους καὶ ρουμανικῶν

⁵³ Τσιοράν, ὁ.π., σ. 66.

⁵⁴ Χρῆστου, ὁ.π., σ. 257.

⁵⁵ Χεπορόλ, ὁ.π., σ. 53. Πρὸβλ. Καραθανάση, *Οἱ Ἕλληνες Λόγιοι...*, ὁ.π., σ. 24 καὶ Τρίτου, *Οἱ Πατριάρχες...*, ὁ.π., σ. 47.

⁵⁶ Κ. Ἀμάντου, *Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Ρουμανίαν πρὸ τοῦ 1821*, Ἀθῆνα 1944, σ. 8 Πρὸβλ. Τσοῦρκα, *Ἡ ρουμανικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 206.

⁵⁷ Χρῆστου, ὁ.π., σ. 257.

⁵⁸ Γεωργ. Καφάνη, «Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ Ὀρθοδοξία στὰ Βαλκάνια», *Βαλκάνια καὶ Ὀρθοδοξία*, ἐκδ. Μίνυμα, Ἀθῆνα 1993, σ. 31.

⁵⁹ *Moldoveanu*, ὁ.π., σ. 380.

χωρῶν μιά ἀντίδοση ἀγαθῶν. Τό Ἅγιον Ὄρος προσέφερε πνευματικά ἀγαθά, μέ πρῶτο καί σπουδαιότερο τήν ἀφύπνιση τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητός τους⁶⁰, καί ἐκεῖνοι ὑλικά ἀγαθά, ἀναγκαῖα γιά τή συντήρηση τῶν ἱερῶν καθιδρυμάτων του.

⁶⁰ Εὐαγ. Δ. Θεοδώρου, «Τό Ἅγιον Ὄρος ὡς φορέυς καί παράγων πολιτισμοῦ», στόν τόμο τοῦ Α.Π.Θ. «Ἀθωνική Πολιτεία» ἐπί τῆ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 278.

ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Γ΄ (1757) ΣΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΛΛΥΒΑΔΩΝ

1. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΛΛΥΒΑΔΩΝ

Ένα από τα βασικά προβλήματα της εποχής του Πατριάρχη Καλλινίκου υπήρξε και τό κίνημα τών Κολλυβάδων, τό όποιο κατατάραξε τόν φιλήσυχο Άθωνα κατά τό δεύτερο μισό του ΙΗ΄ αιώνα. Άφορμή της ξριδας (1754) αποτέλεσε ή τέλεση τών μνημοσύνων τών κτηπόρων του Κυριακού της Σκήτης της Άγ. Άννας κατά τήν Κυριακή αντί του Σαββάτου. Καί τούτο επειδή οι μοναχοί της Σκήτης κατά τό Σάββατο μετέβαιναν στό «παζάρι» τών Καρυών για έκποίηση τών έργοχειρών τους¹. Η μετάθεση αυτή του χρόνου τέλεσης τών μνημοσύνων σκανδάλισε μερίδα Άγιορειτών μοναχών, οι όποιοι δέν άνέχονταν αυτή τήν καινοτομία². Οι μοναχοί διχάστηκαν σέ δύο παρατά-

¹ Χ. Τζώγα, *Η περί μνημοσύνων Έρις έν Αγίω Όρει κατά τόν ΙΗ΄ αιώνα*, Θεσσαλονίκη, 1969, σ. 66.

² Χ. Τζώγα, *ό.π.*, σσ. 65-67. Περισσότερα για τό κίνημα τών Κολλυβάδων βλ. Π. Χρίστου, *Τό Άγιον Όρος*, Αθήνα 1987, σσ. 245-253. Κ. Παπουλίδη, *Τό κίνημα τών Κολλυβάδων*, Έν Αθήναις 1971. Του ίδιου, «Nicodeme L' Hagiorite (1749-1809)», *Θεολογία*, 37 (1966), σσ. 294-314, 390-415, 576-590, 38 (1967), σσ. 95-118, 301-313. Χαρ. Σωτηρόπουλου, *Κολλυβάδες-Αντικολλυβάδες (Έξ έπιστολαί νυν τό πρώτον εκδιδόμεναι)*. Άνάτυπον εκ του τιμπτικού τόμου εις τόν καθηγητήν Γεράσιμον Κονιδάρην. «Αντίφωνον πνευματικών» Αθήνα 1981. π. Γ. Μεταλληνοϋ, «Αθανάσιος Πάριος (1721-1813)», *ΕΕΘΣΑ*, 30 (1995), σ. 293-349, όπου και πλούσια βιβλιογραφία. Β. Κοντοβά, «Η περί μνημοσύνων έρις και ή διδασκαλία περί του μέλλοντος της ψυχής μετά θάνατον», *Γρηγόριος ό Παλαμάς*, 71 (1988), σσ. 538-617. Θεοδωρήτου ιερομονάχου, Άθανασασίου του Παρίου, «Δίλωσις της έν τῷ Αγίω Όρει ταραχών άληθείας», *Ιστορία και θεολογία του Κολλυβαδικου κινήματος βάσει άνεκδότων χειρογράφων*, Αθήνα 1988. Ν. Άρκά, *Αθανάσιος ό Πάριος*, Αθήνα 1960. Γ. Βερίτη, «Τό άναμορφωτικό κίνημα τών Κολλυβάδων και οι δύο Άλέξανδροι της Σκιάθου», *Ακτίνες*, 6 (1943), σσ. 99-110. Σ. Μακρή, «Κολλυβάδες», *ΘΗΕ*, τ. 7, σσ. 742-745. Θεοκλίτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ό Άγιορείτης*, Αθήνα 1959. Άρχμ. Άμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννηση του ΧVΙΙ και ΧΙΧ αϊ. και οι πνευματικοί καρποί της*, Αθήνα 1984. Γ. Εϋθυμίου, «Στεφ. Κομμπτᾶς-Κολλυβάδες, βιβλιογραφικά», *ΕΕΘΣΑ*, 26 (1984), σσ. 701-703. Γ. Σουλιώτη, *Τά Κόλλυβα*, Αθήνα 1986. Γ. Μπε-

ξεις. Στὴν πρώτη ἀνῆκαν οἱ Κολλυβάδες, ὄνομα πού τούς δόθηκε ἀπὸ τούς ἀντιπάλους τους προφανῶς γιὰ νὰ ὑποβαθμίσουν τὸ κίνημά τους, μὲ πρωταγωνιστές τούς Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη³, Ἀθανάσιο Πάριος⁴, Μακάριο Νοταρᾶς⁵ καὶ Νικόδημο τὸν Ἄγιορείτη⁶, στὴν δεύτερη πρωταγωνιστοῦσαν ὁ Θεοδώρητος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων⁷, ὁ Βησσαρίων ὁ ἐκ Ραψάνης⁸ καὶ ὁ πρῶν Χαλεπίου Γεννάδιος⁹.

Λαμβάνοντας ὑπόψη οἱ μελετητές τόσο τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς ἔριδας καὶ τὴν ἐξέλιξή της ὅσο καὶ τὴν εὐρύτερη πνευματικὴ της ἐπίδραση, ἐμφανίζονται διχασμένοι στὶς ἐκτιμήσεις τους, μὲ σαφέστατη ὅμως ὑπεροχὴ αὐτῶν πού ἀποτιμῶν θετικά τὸ ἔργο τῶν Κολλυβάδων. Οἱ ἐπικριτές τῶν Κολλυβάδων θεωροῦν τὴ στάση τους ὀλέθρια γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ τούς χαρακτηρίζουν συντηρητικούς, μισαλλόδοξους, ζηλωτές καὶ ἀδύναμους νὰ κατανοήσουν τίς

κατόρου, λ. «Κόλλυβα», *ΘΗΕ*, τ. 7, στ. 740-741. Γ. Μεταλλινού, «Ἡ δυναμικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴ δράση τῶν Κολλυβάδων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, 19 (1995), σσ. 13-14.

³ Γ. Γιαννοπούλου, *Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης*, Πάτρα 1992, ὁ.π., σσ. 16-28. Ἰεροδ. Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου, *Περὶ τῆς συγῆς Μεταλίφρεως*, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθῆναι 1992². Εἰσαγωγὴ-κείμενο (ἀνέκδοτο) σχόλια. *Θεοδώρητου ἱερομονάχου Ἀγιορείτου*, σσ. 14-15, ὅπου καὶ παραπομπές στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία. Β. Κοντοβά, *Ἡ περὶ μνημοσύνων* ὁ.π., σσ. 555-559. *Βίος καὶ πολιτεία Ἱεροθέου τοῦ Μακαρίου Γέροντος*, Εἰσαγωγὴ, παρουσιάσις, σχόλια: ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης, εἰς Νεξερὰ Πατρῶν, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθῆναι 1994.

⁴ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 19-42. π. Γεωργίου Μεταλλινού, «Ἀθανάσιος Πάριος (1721-1813) Ἐργογραφία-Ἰδεολογία-Βιβλιογραφικά», *ΕΕΘΣ*, 30 (1995), σ. 293-349, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία. Β. Οἰκονομίδη, «Ἀθανάσιος Πάριος (1721-1813)», *ΕΕΚΜ*, 1 (1961), σσ. 347-422, 365-414, 2 (1962), σ. 892. Β. Κοντοβά, ὁ.π., σσ. 52-55.

⁵ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 42-46. Κ. Παπουλίδη, *Μακάριος Νοταρᾶς (1731-1805), Μητροπολίτης πρῶν Κορινθίας*, Ἀθῆναι 1971, ὅπου καὶ βιβλιογραφία Ἰ. Ἐρμωνίου, «Μακάριος Νοταρᾶς», *Ἀκτίνες* 11 (1948), σσ. 428-431, 470-473. Β. Σκουτέρη, *Μακάριος Νοταρᾶς καὶ τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον του*, Ἀθῆναι 1957. Β. Κοντοβά, *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις*, ὁ.π., σσ. 559-566.

⁶ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 46-51. Κ. Παπουλίδη, «Περίπτωσης πνευματικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἁγ. Ὁρους εἰς τὸν Βαλκανικὸν χῶρον κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα», *Μακεδονικά* 9 (1969), σσ. 278-293, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τοῦ ἰδίου, *Nicodeme*, ὁ.π., Τοῦ ἰδίου, *Τὸ κίνημα*, ὁ.π., σσ. 35-37. Β. Κοντοβά, *Ἡ περὶ...*, ὁ.π., σσ. 40-41.

⁷ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 52-60. Β. Κοντοβά, *Ἡ περὶ*, ὁ.π., σσ. 576-579. Κ. Παπουλίδη, *Τὸ Κίνημα*, ὁ.π., σσ. 40-41.

⁸ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 60-62. Διον. Βαλαῖ, «Ἡ στάση τοῦ λόγιου μοναχοῦ Βησσαρίωνα στὶς ἔριδες τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγ. Ὁρους κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰ.» Ἀνάπτυο, *Κληρονομία*, 27 (1995), τ. 1 καὶ 2. Θεσσαλονίκη, 1996, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Κ. Παπουλίδη, *Τὸ Κίνημα*, ὁ.π., σ. 42.

⁹ Β. Ν. Χρυσοβέργη, *Ἐπιτομὴ ἱστορίας τοῦ σχίσματος τῶν Γραικοκαθολικῶν ἐν Συρία*, Πειραιεὺς 1923. Χ. Τζώγα, *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις*, ὁ.π., σσ. 62-64. Ἀθ. Κοιμνηνοῦ-Υψηλάντου, *Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν (1453-1789) ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870*, ἐκδ. Ν. Καραβία, Ἀθῆναι 1972, σσ. 364, 374-5.

ἀπαιτήσεις της¹⁰. Όμως η έρευνα τών τελευταίων ἐτῶν τείνει νά ἀποκαταστήσει τό γόνιμο αὐτό φαινόμενο γιά τίν Παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας στά σωστά ἐκκλησιολογικά του πλαίσια καί νά τονίσει τί σημασία πού εἶχε γιά τίν ἐποχή ἐκείνη ἡ ἐμμονή τῶν μοναχῶν «στους τύπους», οἱ ὅποιοι δέν ἦταν ἄσχετοι ἀπό τό δόγμα καί κατ' ἐπέκταση τίν λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ δόγμα καί Θεία Λατρεία πρέπει νά εἶναι συνδεδεμένα.

Μάλιστα ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἀποκατάσταση τῶν Κολλυβάδων ἀπαιτεῖ καί ἀλλαγί τοῦ σκωπτικοῦ προσωνύμου τῆς Κίνησής τους μέ τί δοκιμότερη ὀνομασία «Φιλοκαλική Ἀναγέννηση», ἔκφραση καταλληλότερη νά ἐκφράσει τόν ἐσωτερικό πυρήνα τῆς καί τό πραγματικό νόημά της¹¹.

Ὅρισμένοι κύκλοι συγχρόνων ἐρευνητῶν, μέ ὑπερβολικό θαυμασμό, ἀποτιμῶν τίν ἀξία τοῦ Κολλυβαδικοῦ κινήματος καί χαρακτηρίζουν τούς Κολλυβάδες ὡς ἐκφραστῆς τοῦ ἀγῶνα τῆς Ὁρθοδοξίας νά κρατήσῃ τίν ἱερή τῆς Παράδοση ἀνόθευτη ἀπό συμβιβασμούς¹², ὡς φωτισμένους δασκάλους καί ὁδηγούς, πού δημιούργησαν ἕνα πραγματικό ἀναμορφωτικό κίνημα μέσα στους κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας¹³. Μάλιστα σεμνύονται ὅτι ἀκολουθοῦν τό Κολλυβαδικό κίνημα καί ὅτι ἀποτελοῦν «παραφυάδες» του¹⁴.

Ὁ Χρ. Γιανναράς σημειώνει ὅτι «οἱ θέσεις τῶν Κολλυβάδων ἀποκαλύπτουν μίαν ἀπροσδόκητη γιά τίν ἐποχή θεολογική ἐγρήγορη»¹⁵.

Πολύ θετικά προσδιορίζει τί σημασία τοῦ Κινήματος γιά τίν Ἐκκλησία καί ὁ π. Ἀμφιλόχιος Ράντοβιτς¹⁶.

Σύμφωνα μέ ἄλλους ἐρευνητές, ἡ δημιουργία τῆς ξριδας «ἠρέθισεν τίν ὑπνώττουσαν πνευματικότητα» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί κατέστησε τόν ΙΗ´

¹⁰ Χ. Τζώγα, ὅ.π., σσ. 69, 139-143. Μ. Γεδεών, *Ἀποσπαιώματα Χρονογράφου (1800-1913)*, Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 115, Μάρκου Γιαόλα, *Ὁ Κοσμῆς Αἰτωλός καί ἡ ἐποχή του*, Ἀθήνα 1972, σ. 66.

¹¹ Ἀρχιμ. Ἀμφιλόχιου Ράντοβιτς, *Ἡ Φιλοκαλική*, ὅ.π., σ. 8, Β. Κοντοβά, *Ἡ περί μνημοσύνων ἔρις*, ὅ.π., σ. 540.

¹² Κ. Μπαστιᾶ, *Ὁ Παπαδιαμάντης*, Ἀθήνα 1962, σ. 29.

¹³ Ἀρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννόπουλου, *Ἀναγεννητικό Κίνημα, Παραφυάδες τῶν Κολλυβάδων*, Ἀθήνα 1986, σ. 7.

¹⁴ βλ. Ἀθανασίου Πάριου, *Δίλωσις*, ὅ.π., σ. 23, ὑποσ. 24, ὅπου σχετικό σχόλιο τοῦ ἱερομόναχου Θεοδώρητου, Χρ. Πατρινέλη, «Ἐσωτερική Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», ΙΕΕ, 11 (1975), σ. 132.

¹⁵ Χρ. Γιανναρά, *Ὁρθοδοξία καί Δύση στή Νεώτερη Ἑλλάδα*, ἐκδ. Δόμος, σ. 178.

¹⁶ Ἀρχιμ. Ἀμφιλόχιου Ράντοβιτς, *Ἡ Φιλοκαλική*, ὅ.π., σ. 33.

αἰῶνα, ἀπό θρησκευτική ἄποψη, ὀρόσημο γιά τό δοῦλο ἑλληνικό Ἔθνος¹⁷.

Ὁ Κ. Παπουλίδης, πού μέ συμπάθεια, ὅπως τονίζει, βλέπει τούς Κολλυβάδες, ἀναγνωρίζει τήν πρόθεσή τους νά ὑποστηρίξουν τήν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἔστω καί ἄν πολλές φορές ἔσφαλλαν, μί κατανοώντας τί χρέη τῆς Οἰκονομίας στήν Ἐκκλησία¹⁸.

Ὁ Χαρ. Τζώγας εἶναι πολύ ἀρνητικός στίς κρίσεις του γιά τούς Κολλυβάδες. Ὅπως ὑποστηρίζει, ἐπρόκειτο περί συντηρητικῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι «συνέχουν οὐσιῶδες καί ἐπουσιῶδες εἰς τόν Χριστιανισμόν», ἔγιναν ἀφορμή σκανδάλων καί διενέξεων καί ἔδειξαν ἀπαραδειγματίστη ὁμαδική ἀπειθεία στήν Μ. Ἐκκλησία¹⁹.

Ἀλλά καί ὡς προῖόν ζηλωτισμοῦ καί ὑπερβολικῆς προσκόλλησις στούς λειτουργικούς τύπους χαρακτηρίστηκε ἡ Κολλυβαδική ἔριδα, ἡ ὁποία, ὅπως ὑποστηρίζεται, δέν ἔθηκε τήν οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας καί τούς ἐκκλησιαστικούς θεσμούς²⁰.

Ἔχουμε τί γνώμη ὅτι τόσο οἱ Κολλυβάδες ὅσο καί οἱ ἀντίπαλοί τους βρίσκονται στήν συνέχεια ἐνός ρεύματος, πού ὑπάρχει πάντοτε στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας μας καί συνίσταται στήν διαμόρφωση συντηρητικῶν καί προοδευτικῶν τάσεων μεταξύ τῶν μελῶν της.

Οἱ Κολλυβάδες, μένοντας πιστοί στήν πατερική παράδοση, προσπαθοῦν νά διασώσουν τήν Βυζαντινή Θεοκρατία προβάλλοντας ὡς πρότυπα ζωῆς τούς Ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἡ ἐμμονή τους στά «παραδεδομένα», τά ὁποῖα προσπαθοῦσαν νά ἐφαρμόσουν τόσο στήν ἀσκητική πρᾶκτική τους ὅσο καί στή λατρεία, μαρτυρεῖ τήν ἔντονη νοσταλγία τους γιά τήν ἐποχή τῶν Πατέρων. Ἐκρίναν ὅτι ἡ ἐποχή τους εἶχε ἀνάγκη τῶν ἁγίων πατέρων καί ὄχι τῶν νεότερων Εὐρωπαϊῶν φιλοσόφων. Πρότυπό τους ὁ ἅγιος, ὁ θεούμενος ἄνθρωπος.

Πολύ χαρακτηριστικά ἔχει τονισθεῖ ὅτι «οἱ Κολλυβάδες ἀντιπαρέταξαν στόν Εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό καί τό κοσμικό πνεῦμα του, τούς Θεομένους, τούς ἁγίους, καί στή σοφία τοῦ κόσμου, τήν Θεία σοφία καί τήν Ἁγιοπνευματική ἐμπειρία»²¹.

Τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνα ὑπῆρξε γιά τό Ὅρος ἐποχή πνευματικῆς

¹⁷ Β. Κοντοβά, *Ἡ περί μνημοσύνων*, ὁ.π., σ. 540.

¹⁸ Κ. Παπουλίδης, *Τό Κίνημα*, ὁ.π., σ. 29.

¹⁹ Χ. Τζώγας, *Ἡ περί μνημοσύνων ἔρις*, ὁ.π., σσ. 174-175.

²⁰ Χ. Πατρινέλης, *Θρησκευτικές ἔριδες καί ἀμφισβητήσεις*, ΙΕΕ, ΙΙ (1975), σ. 132.

²¹ Γ. Μεταλλινού, *Τουρκοκρατία*, Ἀθήνα 1989², σ. 163. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ δυναμική*, ὁ.π., σ. 14.

άνθησης²² μέ σημαντική επίδραση στόν εὐρύτερο χῶρο τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου²³ καί τήν Ρουμανία²⁴.

Πέρα ἀπό τίς παρακάτω γενικές καί σύντομες διαπιστώσεις, ἀρκετές κατά τί γνώμη μας νά σκιαγραφήσουν σέ γενικές γραμμές τό Κολλυβαδικό Κίνημα, παραμένει ἀκόμη εὐρύ πεδίο μελέτης τοῦ πολύπλευρου αὐτοῦ πνευματικοῦ φαινομένου καί βαθύτερης ἀποτίμησης τῆς σημασίας του γιά τόν χῶρο τῆς Ἀνατολῆς. Πολλά ἀπό τά ἔργα τῶν Κολλυβάδων παραμένουν ἀνέκδοτα καί ἄλλα ἴσως λανθάνουν, ἀναμένοντας φιλόπουνους μελετητές νά ἐντυφίουν στό περιεχόμενό τους.

2. ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΣΤΟ ΚΟΛΛΥΒΑΔΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ἡ πνευματική σύγχυση πού ἐπικράτησε στό Ἅγιον Ὄρος λόγῳ τοῦ Κολλυβαδικοῦ ζητήματος ἀνάγκασε πολλούς Ἄγιορεῖτες, πού προβληματίζονταν γιά τήν ὀρθότητα τῶν ἐκατέρωθεν ἀπόψεων, νά ἀναζητήσουν «αὐθεντίες» τῆς ἐποχῆς προκειμένου νά ἀποφανθοῦν σχετικά μέ τό θέμα.

Ἡ μαγνητίζουσα προσωπικότητα τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου, πού τότε ἐφισύχαζε στήν Ζαγορά, ὠθησε τούς Ἄγιορεῖτες νά ἀπευθυνθοῦν μέ ἐπιστολές τους σ' αὐτόν καί διατυπώνοντας τόν προβληματισμό τους, νά ζητήσουν τήν γνώμη του. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό τό προοίμιο τῆς πρώτης ἐπιστολῆς τῶν πατέρων τοῦ Ἅθῳ πρὸς τόν Πατριάρχη: «Ἀκούοντες παρὰ πολλῶν τόν μετ' ἐπίγνωσιν ζῆλον τῆς ὑμετέρας παναγιότητος περὶ τῶν πατρικῶν ἡμῶν παραδόσεων, καί τήν εἰς τά ἐκκλησιαστικά πολυμάθειάν της, ἐκινήθημεν διά τοῦ παρόντος κοινῶν ἡμῶν γράμματος νά προσπέσωμεν εἰς τούς ἱερούς της πόδας κατασπαζόμενοι αὐτούς καί νά τήν παρακαλέσωμεν θερμῶς ὡς κοινόν πατέρα καί πνευματικόν ἱατρόν, νά μᾶς δώσῃ χεῖρα βοήθειας βοῶντες, ἐπιστάτα ἀπολύμεθα, βοήθησον ἡμῖν»²⁵.

²² Π. Χρήστου, *Τό Ἅγιον Ὄρος*, Ἀθῆναι 1987, σ. 249.

²³ Γ. Βερίτη, «Τό ἀναμορφωτικό κίνημα τῶν Κολλυβάδων καί οἱ δύο Ἀλέξανδροι τῆς Σκιαάθου», *Ἀκτῖνες* 1943, σσ. 99-110. Ἰ. Φραγκοῦλα, *Ὁ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Σκιαάθου περιορισμός τοῦ Θεόφιλου Καίρη*, Ἀθῆναι 1953.

²⁴ Ἄντων. Αἰμ. Ταχίου, *Ὁ Παῖσιος Βελιτσκόφσκι (1722-1794) καί ἡ ἀσκητικοφιλολογική Σχολή του*, Θεσσαλονίκη, 1964, σσ. 44-45.

²⁵ Ζ. 122, σ. 89 (ἔπου Ζ: Ζαγοριανά χειρόγραφα)

Ἦταν ὁμως μόνο ἡ πνευματική του αἴγλη ἡ μοναδική αἰτία γιά τήν ὁποία ἀπευθύνθηκαν σ' αὐτόν; Ὅπως συμπεραίνουμε ἀπό τίς σχετικές πληροφορίες τῶν κωδίκων, ἐκτός ἀπό τόν κύριο αὐτό λόγο, ὁ Καλλίνικος εἶχε δεσμούς μέ ἀρκετούς Ἀγορεῖτες, οἱ ὅποιοι καί θά συνέβαλαν ὥστε νά δημιουργηθεῖ κλίμα ἐμπιστοσύνης καί ἀνεπιφύλαχτης ἀποδοχῆς τῶν ἀπόψεών του. Ἄς δοῦμε, λοιπόν, τόν εὐρύτερο κύκλο γνωριμιῶν τοῦ πατριάρχη στό Περιβόλι τῆς Παναγίας.

Τήν περίοδο ἐκείνη μόνաζε στή Μονή Ξηροποτάμου ὁ Σκοπελίτης μοναχός Κασάριος Δαπόντες, θεωρούμενος μάλιστα δεύτερος κτίτορας τῆς Μονῆς²⁶, στενός φίλος τοῦ Θεσσαλοῦ Πατριάρχη. Ὁ πολυγραφότατος καί πολυταξιδεμένος Κασάριος ἀλληλογραφοῦσε μέ τόν Καλλίνικο καί τόν ἐνημέρωνε γιά τά τεκταινόμενα στό Ἅγιο Ὄρος. Τήν ἴδια περίοδο ἐφρυσάχαζε στήν Μονή Κουτλουμουσίου ὁ πρῶν Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ματθαῖος καί στήν Μονή Μεγίστης Λαύρας ὁ Κύριλλος ὁ Ε΄, ἀντίπαλος τοῦ Καλλίνικου, ὅπως εἶδαμε, στόν Ἀναβαπτισμό. Μέ τόν δεύτερο εἶχε ἐξομαλύνει τίς σχέσεις του ὁ Καλλίνικος καί μέ τό Ματθαῖο ἀλληλογραφοῦσαν. Αὐτά συμπεραίνουμε ἀπό ἐπιστολή τοῦ 1772 (7 Μαΐου) τοῦ Κασάριου Δαπόντε πρὸς τόν Καλλίνικο, ὅπου, μεταξύ τῶν ἄλλων, γράφει: «Δύο ἱερά τῆς ὑμετέρας παναγιότητος γράμματα μετά πολλῆς τῆς εὐλαβείας καί περιχαρείας ἐδέχθην, τό μὲν ἀπό πέρυσι γεγραμμένον τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, μεθ' οὗ ἦν καί ἡ πρὸς τόν Μακαριώτατον Ἀλεξανδρείας τῆς παναγιότητός της ἐπιστολή...»²⁷. Καί συνεχίζει ὁ λόγιος μοναχός: «Τούς δέ ἀδελφικούς αὐτῆς ἀσπασμούς καί προσηρίσεις, πρὸς μὲν τόν παναγιώτατον κύρ Κύριλλον δέν τούς εἶπα ὅτι εἶναι τώρα χρόνος κοντά ὅπου εἶναι ἐγκλειστος εἰς τήν Λαύραν, καί εἰς τήν Λαύραν ὡς μακράν καί γέροντας (sic) δέν ὑπάγω. Πρὸς δέ τόν Μακαριώτατον (Ματθαῖο) τούς εἶπα καί τήν ἐπιστολήν σας τοῦ ἔδωκα, δέν ἀπεκρίθη δέ διά τά καιρικά περιστατικά (ἐνν. Κολλυβαδικά), εὐχαριστεῖ ὁμως τῆ ἀδελφικῆ αὐτῆς ἀγάπη, καί ἀδελφικῶς αὐτήν κατασπάζεται»²⁸.

Στήν ἴδια ἐπιστολή ὁ Κασάριος μᾶς διασώζει καί μία ἄλλη πληροφορία. Στή Μονή Κουτλουμουσίου μόναζε τότε μαζί μέ τόν Ἀλεξανδρείας Ματθαῖο

²⁶ Πρεσβ. Κων. Καλλιανοῦ, *Σχέσεις Σκοπέλου καί Ἁγ. Ὄρους (17ος-19ος αἰ.)*, Ἀθήνα 1996. Ἀνάτυπο ἀπο τό περιοδικό *Ἐφημέριος*, 45 (1996), σσ. 238-239, 270-271, 318-319, 343, 364-366.

²⁷ Γ. ὑπ' ἀριθμ. 84. Φαίνεται ἐλλείπει γραμματοκομιστῶν ἦταν δύσκολη ἡ ἀλληλογραφία. Βλ. Γ. Δελιγιάννη, *Κασάριου Δαπόντε, «Ἐπιστολαί πρὸς τόν πατρ. Καλλίνικον»*, *Θεολογία* 15 (1937), σσ. 155-158, 269-272.

²⁸ Γ. ὑπ' ἀριθμ. 84.

καί ὁ Προηγούμενος τῆς Μονῆς Σεραφεῖμ, Ἄνδριος καί αὐτός τὴν καταγωγή. Ὁ Σεραφεῖμ γνώριζε καλά τὸν Καλλίνικο, μάλιστα ταξίδευαν στὸ ἴδιο καράβι ἀπὸ τὴν Λῆμο στὴν Ἀλεξάνδρεια κατὰ τὸν χρόνο τῆς ἐξορίας τοῦ Πατριάρχου, γι' αὐτὸ στέλνει κι αὐτὸς τὰ σέβη του στὸν Ζαγοριανὸ γέροντα.

Στὸ Ὅρος διέτριβε τότε καί ὁ καθηρημένος πρῶν Μητροπολίτης Χαλεπίου Γεννάδιος, γνωστός ἀντίπαλος τοῦ Καλλίνικου στὸν Ἀναβαπτισμό, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Πατριάρχης εἶχε συνθέσει καί εἰδικὰ σπιλιτευτικά τετράστιχα²⁹.

Τὸν κύκλο τῶν γνώριμων στὸν Καλλίνικο Ἄγιορειτῶν διευρύνει ὁ Κύριλλος ἀπὸ τὰ Φουρνὰ τῶν Ἀγράφων, πνευματικός τοῦ Ὅρους καί δάσκαλος³⁰. Ἦταν ξάδελφος τοῦ Σέργιου Μακρταίου καί διακρινόταν γιὰ τὴν εὐσέβεια καί τὴν ἀρετὴν του. Διαφωνοῦσε μὲ τοὺς Κολλυβάδες γιὰ τὸ θέμα τῶν μνημοσύνων, ἀλλὰ βίωνε ἔντονο προβληματισμὸ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Λόγω τῆς θέσης του δεχόταν πιέσεις καί ἀπὸ τίς δύο παρατάξεις. Ἴσως ὁ Κύριλλος νὰ γνώριζε τὸν Καλλίνικο ἀπὸ τὸν μονάζοντα στὶς Καρυές τοῦ Ὅρους Ζαγοριανὸ Παρθένιο Σκοῦρτο. Τὸ κελλί του Παρθένιου ἦταν τὸ «ἀρχηγεῖο» τῶν Κολλυβάδων, ὅπου σύχναζε καί ὁ Κύριλλος, ὁ ὁποῖος μάλιστα ὑπῆρξε καί ὁ αὐτουργὸς τῆς κλοπῆς τῶν πρακτικῶν ἀπὸ τίς συσκέψεις τῶν Κολλυβάδων καί διαρροῆς τοὺς στοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος σὲ ἐπιστολή του³¹ πρὸς τὸν Κύριλλο τὸν ἐλέγχει ὡς «κοιλιόδουλο» καί «ἀδιάφορο» γιὰ τὰ γεγονότα, ἀλλὰ καί «ἐπιεικῆ», πού θέλει νὰ τὰ ἔχει καλά μὲ ὄλους, ὅμως ὅπως γράφει: «φίλος μὲν γάρ Πλάτων, φιλάτην δέ ἡ ἀλήθεια»³².

Ἄν ἀληθεύει ἡ πληροφορία τοῦ Ζαβίρα³³ γιὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ Ραφαὶλ Καυσοκαλυβίτη στὴν Σύνοδο τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου (1774), τότε ὁ κύκλος διευρύνεται, ἀφοῦ ὁ γέροντας τότε Ραφαὶλ ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ νεαροῦ τότε Κωνσταντίνου (Πατρ. Καλλίνικου) στὴν Ζαγορά³⁴.

Ἄν καί δὲν ἔχουμε πληροφορίες στὴν ἐπιστολογραφία τοῦ Πατριάρχου γιὰ τὸν λόγιο Ραφανιώτη Βησσαρίωνα καί τίς σχέσεις του μὲ αὐτόν, πού ὑπῆρξε πρωταγωνιστὴς τοῦ Κολλυβαδικοῦ ζητήματος καί φανατικὸς ἀντικολλυβάς,

²⁹ Β. Σκουβαρά, «Σπιλιτευτικά. Κείμενα τοῦ ΙΗ΄ αἰ.» *Byzantinisch-Neugriech Jahrbücher*, 20 (1970), σ. 63.

³⁰ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 39-40, 48-49, 53-55.

³¹ Ζ. 122, σ. 86.

³² Stephanus, *Thesaurus Graecae*, Graz 1954, σσ. 878-879.

³³ Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον*, Ἀθῆνα 1972, σ. 210.

³⁴ Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Ὁ Πατριάρχης Κων/πόλεως Καλλίνικος ὁ Γ΄ ὁ ἐκ Ζαγορᾶς, 1757*, Ζαγορά 1995, σσ. 42-43.

έχουμε τή γνώμη ότι ο Βησσαρίωνας θά εἶχε, τό λιγότερο, σαφείς πληροφορίες γιά τόν Καλλίνικο κυρίως ἀπό τόν λόγιο Ἐπίσκοπο Πλαταμῶνος Διονύσιο³⁵, μέ τόν ὁποῖο τόσο ὁ ἴδιος³⁶ ὅσο καί ὁ Πατριάρχης³⁷ ἀλληλογραφοῦσαν καί εἶχαν φιλικούς δεσμούς.

Διαπιστώνουμε ἀπό τίς παραπάνω ἐπιστιμάνσεις μας ὅτι ὁ Καλλίνικος διατηροῦσε ἕναν εὐρύ κύκλο φίλων καί γνωστών στό Ἅγιο Ὅρος, οἱ ὁποῖοι εἶχαν γνώση τῆς σοφίας του καί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ του φρονήματος, γι' αὐτό καί ἀπευθύνθηκαν σ' αὐτόν γιά νά τούς διαφωτίσει. Ἐξί ἐπιστολές τῆς σχετικῆς μέ τό θέμα μας ἀλληλογραφίας μεταξύ τῶν Ἁγιορειτῶν καί τοῦ Καλλίνικου³⁸ δημοσίευσε ὁ Σωτηρόπουλος³⁹ μέ πολύ ἐλάχιστα σχόλια. Συντομότητα ἀναφορά στίς ἴδιες ἐπιστολές κάνει καί ὁ Λιναριτάκης⁴⁰, ἐπαναλαμβάνοντας τόν Σωτηρόπουλο καί ὑποστηρίζοντας λαθεμένα, παρασυρμένος προφανῶς ἀπό αὐτόν, ὅτι οἱ ἐπιστολές γράφτηκαν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1772-1776, ἐνῶ ἀπό τό περιεχόμενό τους, πού φαίνεται νά ἀγνοεῖ, συμπεραίνουμε ὅτι γράφτηκαν ἀπό τό 1774 μέχρι τό 1776.

Ἄς δοῦμε ὅμως διεξοδικά τίς ἐπιστολές πού ἀνταλλάχθηκαν ἀξιολογώντας τό περιεχόμενό τους.

Σέ μία πρώτη τους ἐπιστολή⁴¹, οἱ Ἁγιορεῖτες πατέρες περιγράφουν τήν ἄσχημη κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στό Ὅρος. Ὡς νά μὴν ἔφταναν «τά ἀμέτρητα καί ἀπερίγραπτα δεινά» τῆς Τούρκικης σκλαβιάς, τώρα «τό μέγιστον τούτων ὅπου ἐτάραξε καί ἐσύγχυσεν ὅλον τό Ὅρος εἶναι ἡ διαίρεσις καί οἱ μαρασμοὶ τῶν ἐν αὐτῷ». Αἰτία τῆς διαίρεσις καί τῆς «σχετλιωτάτης» διχοτο-

³⁵ Ἀπ. Γλαβίνα, «Ὁ Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Διονύσιος Μιχαήλ», Ἀνάτυπο ἀπό τό περιοδικό *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, τ. 64 (1981).

³⁶ *Διον. Βαλαῖ*, ὅ.π., σ. 165-166.

³⁷ *Z. 122*, σ. 224-225, ὅπου ὁ Διονύσιος κατακλείει σχετικά ἐπιστολή του στόν Καλλίνικο γράφοντας: «εὐπειθέστατος υἱός ὁ Πλαταμῶνος Διονύσιος».

³⁸ *Z. 122*, σσ. 81-83, 85, 86, 87, 89, 90-93.

³⁹ Χαρ. Σωτηρόπουλου, «Κολλυβάδες-Ἀντικολλυβάδες (Ἐξ ἐπιστολαί νῦν τό πρῶτον ἐκδιδόμενα)». Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου εἰς τόν καθηγητὴν Γεράσιμον Κονιδάρην. *Ἀντίδωρον πνευματικόν*, Ἀθῆναι 1981.

⁴⁰ Ἐμ. Λιναριτάκη, *Οἰκουμενικός Πατριάρχης Καλλίνικος Γ΄* (ἀδημοσίευτη διατριβή), Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 277-281.

⁴¹ *Z. 122*, σ. 89. Ἡ ἐπιστολή στάλθηκε μετά τό τρίτο Συνοδικό γράμμα (1774) καί πρὶν ἀπό τή Σύγκλησι τῆς Συνόδου τῆς Κουτλουμουσίου, γιά τήν ὁποία δέν γίνεται λόγος στήν ἐπιστολή. Σ' αὐτό συνηγορεῖ καί ἡ φράσι «ἡ φλόξ ἐπιβόσκειται καί καταφλέγει». Πράγματι τήν ἐποχή αὐτή εἶχαμε ἔξαρσι τῶν κινήσεων τῶν Κολλυβάδων, οἱ ὁποῖοι συμπεράναν ὅτι τό Συνοδικό γράμμα εὐνοοῦσε τίς θέσεις τους.

μίας, οί διδασκαλίες «ψευδοδιδασκάλων τινῶν νεωτεριστῶν, πρόφρασιν μὲν καί αἰτία λέγοντες τὰ ἐν Κυριακαῖς γινόμενα Κόλλυβα, τῇ ἀληθείᾳ δέ ἀνάστασιν νεκρῶν ὡς συμπεραίνομεν μὴ δοξάζοντες». Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔριδας; «μῖσος ὀλέθριον», διωγμοί καί καταδρομές, ἀκόμη καί θάνατοι⁴².

Ἄν καί εἶχαμε κάποια ὕφεση μέ τὴν ἀποστολή τοῦ πρώτου Συνοδικοῦ Γράμματος (1772), σπὴν συνέχεια τὸ πρόβλημα ἀναζωπυρώθηκε. Στάλθηκε καί δεύτερο (1773) καί τρίτο (1774) Συνοδικό Γράμμα, ἀλλά «ἡ φλόξ ἐπιβόσκειται καί καταφλέγει τούς ἀχρωῶδεις καί ἀπλουστέρους». Γ' αὐτὸ οἱ Ἄγιορεῖτες ἐκλιπαροῦν τὸν Καλλίνικο νά τούς ὑποδείξει «τίνες οἱ καλῶς ποιοῦντες, καί τίνες οἱ μὴ»⁴³.

Τὴν ἴδια περίοδο, ὁ δάσκαλος καί πνευματικός τοῦ Ὁρους Κύριλλος⁴⁴ ἀπευθύνει προσωπική του ἐπιστολή⁴⁵ στὸν Καλλίνικο, ὅπου μέ λεπτομέρεια περιγράφει τὰ γεγονότα. Ἀποκαλεῖ τούς Κολλυβάδες «δοκσισοφοὺς» καί ἀναφέρει ὅτι ἀποκαλοῦν τὴν Ἐκκλησία «αἰρετική», καί ἐνῶ ὕστερα ἀπὸ τὰ Συνοδικὰ Γράμματα φάνηκε ὅτι ἠσύχασαν, «τώρα ἐλθόντος ἑνός Κορίνθου⁴⁶ ἐπ' ὀνόματι Θεοσεβείας δῆθεν κλειζομένου καί ἐνωθέντι αὐτοῖς, ἔλαβον τινὰ δύναμιν καί Ἀθανάσιος τις Πάριος τὴν πατρίδα, τὰ νῦν ἐν Θεσσαλονίκη⁴⁷ διατριβῶν καί ἄλλοι τινές λεγόμενοι σπουδαῖοι ἐνταῦθα ὄντες». Μάλιστα ὁ Κύριλλος γράφει αὐτὰ στὸν Πατριάρχη «ἐν εἶδει ἐξομολογήσεως καί μυστικῶς φοβούμενος τινῶν κακεντρεχῶν», οἱ ὅποιοι λέγουν ὅτι «τὴν Κυριακὴν τὰ μνημόσυνα εἰσὶ ἀναιρετικά τῆς Ἀναστάσεως», καί τὸν παρακαλεῖ νά τοῦ γράφει σχετικά μέ τὸ θέμα.

Ὁ Πατριάρχης σέ μιά πρώτη ἀπάντησή του⁴⁸, ἔχοντας ὑπόψη του καί τὰ

⁴² βλ. Ἀθ. Πάριου, *Δίλωσι*, ὅ.π., σσ. 95-99 ὅπου περιγράφονται οἱ δολοφονίες τῶν Κολλυβάδων, μοναχοῦ Θεοφάνη καί ἱερομονάχου Παΐσιου.

⁴³ Ζ. 122, ὅ.π.

⁴⁴ Ὁ Καλλίνικος στό Ζ. 101, σ. 372 ὅπου παραθέτει «Κατάλογον σοφῶν τινῶν τοῦ νῦν αἰῶνος» γράφει: «Κύριλλος ἱερομόναχος ὁ εἰς Ὁρος διδάσκαλος».

⁴⁵ Ζ. 122, σ. 87.

⁴⁶ Πρόκειται γιὰ τὸν πρῶν Κορίνθου Μακάριο Νοταρᾶ, ὁ ὁποῖος πῆγε στό Ὁρος λίγο μετὰ τὴν ρωσοτουρκικὴ εἰρήνη τοῦ 1774 καί ἀναχώρησε ἀπὸ ἐκεῖ μετὰ τὸ 40ήμερο μνημόσυνο τοῦ Ἀλεξανδρείας Ματθαίου (1775), ἀρνούμενος νά λάβει μέρος σ' αὐτὸ γιατί ἔγινε ἡμέρα Κυριακὴ. Ὁ Λιναριτάκης κάνοντας παρανάγνωσι, ἐκτός τῶν ἄλλων, καί αὐτῆς τῆς φράσης, χωρὶς σχόλια, ἀνυποψίαστος περὶ τίνος πρόκειται γράφει: «ἐλθόντος τινός Κυρίνθου (σ. 278 τῆς διατριβῆς του).

⁴⁷ Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Πάριος διέτρεβε στό Ἅγιον Ὁρος, μᾶλλον ἐπρόκειτο γιὰ κάποιο σύντομο ταξίδι του ἐκεῖ.

⁴⁸ Ζ. 122, σσ. 81-83. «Ἡ τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου πρὸς τὸν διδάσκαλον καί πνευματικόν

σχετικά Συνοδικά Γράμματα, ἀρκεῖται σέ γενικές συμβουλές πρὸς τοὺς Ἁγιορειτές καὶ τοὺς ὑποδεικνύει νά μένουν πιστοὶ στὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ νά ὑπακούουν στὶς Συνοδικές ἀποφάσεις. Ἀναφερόμενος στὴν διαγωγή τῶν Κολλυβάδων, στό μέτρο πού τὴν περιέγραψαν οἱ ἐπιστολογράφοι του, γράφει: «ἐπεὶ δέ ὡς γράφεις εἰσὶ τινές ἐν ὑμῖν φιλόνοικοι ἢ ἑτερόδοξοι καὶ νεωτεριστές καὶ παρεκλίνειν ὑμᾶς θέλουσι ἐκ τῶν πατρικῶν παραδόσεων... Τοὺς τοιοῦτους φεύγετε καὶ τὴν νομοθετηθεῖσαν τάξιν φυλάττετε τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ πολυέραστα, καὶ τοὺς ἐπιχειροῦντας διὰ ταῖς τοῦ κόσμου μωραῖς σοφίαις συλαγωγεῖν ὑμᾶς καὶ κλέπτειν καὶ ἀπατᾶν ἀποστρέψετε καὶ μισεῖτε»⁴⁹.

Καὶ ἀφοῦ συνιστᾷ ἀποφυγὴ πειραματισμῶν στὰ θέματα τῆς πίστεως, πού εἶναι «δεδοκμασμένα», καὶ στὴν διερεύνηση τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν χρῆση συλλογισμῶν διερωτᾶται: «τί τῆς Συνόδου ἀποφάσεως βεβαιώτερον;» καὶ καταλήγει: «ὅτι παράδοσις ἐστὶν ἀρχαία καὶ ἀποστολική φεύγειν τὴν ἐκ τῶν συλλογισμῶν συμμαχίαν ἐν τοῖς περὶ Θεόν λόγοις».

Γιὰ τὴν θεμελίωση τῶν ἀπόψεῶν του κάνει ἀρκετές ἀναφορές στὴν Ἁγία Γραφή⁵⁰ καὶ τονίζει: «ὅτι οἱ συλλογισμούς ὡς ὄπλα τῆς Ἐκκλησίας ἀράμενοι, συνέχεαν ταύτην καὶ διετάρραξαν»⁵¹, ἀναφερόμενος συγχρόνως στοὺς κατὰ καιροὺς αἵρετικούς.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν στάση τῶν Ἁγιορειτῶν ἀπέναντι στοὺς Κολλυβάδες διατυπώνει τὴν ἐξῆς γνώμη. Σέ περίπτωσι πού οἱ πρῶτοι προκληθοῦν ἀπὸ τοὺς δευτέρους σέ σχετικές συζητήσεις, συνιστᾷ, ἐφ' ὅσον θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους δυνατοὺς σέ λεκτικές ἀντιπαραθέσεις νά τίς κάνουν, διαφοροτικά: «τό σιγᾶν τοιαῦδε, τοῦ λαλεῖν βέλτιον». Ἄλλωστε, τοὺς ἐπισημαίνει νά μὴν πολυπραγμονοῦν, «ποιμαίνόμενοι γοῦν ὑμεῖς, οὐ ποιμαίνετε, νομοθετούμενοι, οὐ νομοθέται, μέρος τῆς Ἐκκλησίας οὐχ ὅλον, τίς οὖν χρεῖα τοιαύτης ἀδολεσχίας; ἄφετε οὖν τὰς ἔρεις καὶ τὴν πεισιμονίην καὶ πείσθητε τοῖς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τέκνα αὐτῆς ἦτε, μὴ ταράττητε καὶ σκανδαλίζητε ἐπὶ πλέον τοὺς ἀδελφούς, ἵνα μὴ ζημωθῆτε τὴν σωτηρίαν».

Ὅλες οἱ παραπάνω ἀναφορές τοῦ Πατριάρχου ἔχουν ὡς σκοπὸ νά ὀριοθετήσουν τὸ πνευματικὸ πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο ἔπρεπε νά κινηθοῦν οἱ μοναχοί, καὶ δέν παραλείπει μὲ πολλὴ διάκριση νά ἀναφερθεῖ καὶ στὰ ἐπιτίμια τῶν

Κύριλλον καὶ τοὺς ἐν Ἄθῳ πατέρας ἧς τό ἴσον ἐπέμψθη καὶ εἰς τὴν Σύνοδον».

⁴⁹ Ζ. 122, σ. 81.

⁵⁰ Κολοσ. 2, 8. Α' Κορ. 2, 4-5. Ἦσ. 5, 21. Ματθ. 18, 6. Λουκ. 17, 2. Μάρκ. 1, 42 καὶ Ἰακ. 4, 7.

⁵¹ Ζ. 122, σ. 82.

σκανδαλοποιῶν, ὑπενθυμίζοντας τὰ ἀποτελέσματα πού εἶχε ὁ ἀφορισμός ἑνός Ἀγιαννανίτου⁵².

Ἀπευθυνόμενος στούς καθηγουμένους καί ἱερεῖς τοῦ Ὁρους συνιστᾷ ἀγῶνα γιά τήν σωτηρία τῶν ψυχῶν τῶν πνευματικῶν τους τέκνων, τήν τήρησι τῶν Παραδόσεων, τήν μεταξύ τους ἀγάπη καί ὑπακοή.

Σέ μιᾶ ἄλλη ἐπιστολή του⁵³ στόν Κύριλλο καί τόν ἱερομόναχο Κοσμᾶ⁵⁴ ἐκτενέστερα καί εἰδικότερα ἀναφέρεται στούς Κολλυβάδες. Ὀνομάζει τήν κίνησή τους Καλβινική αἵρεση καί σπλιτεύει τήν διαφοροποίησή τους ἀπό τίς ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἔτσι ὥστε νά «γίνονται κεφαλή ὄντες πόδες μή συνιῶντες ὅτι θανασίμως ἀμαρτάνουσιν». Θεωρεῖ δέ ἀρχαῖο ἔθος τῆς Ἐκκλησίας τήν τέλεση τῶν μνημοσύνων τίς Κυριακές⁵⁵ καί τονίζει: «περὶ δέ τῆς τοῦ μνημοσύνου πληροφορίας ὅπου παρ' ἡμῶν ζητεῖς ἀρκεῖ ἡ τῆς Ἐκκλησίας διά τῶν Συνόδων αὐτῆς, ἵνα δέ μή πέσωμεν εἰς τό τῆς παρακοῆς ἔγκλημα καί κατακριθῶμεν μετά τοῦ κρύφαντος τό τάλαντον, ἰδοῦ ὅπου πληροφοροῦμεν τινά ἄλλα καί σημεῖα ὅσα περὶ τῶν μνημοσύνων ὑπερόροιο ὄντες εἰς Σινᾶ ἐν κώδιξιν ἀρχαιοτάτοις... ἀνέγνωμεν».

Ποιές ἦταν ὅμως οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες διαχρονικά κατά τίς ὁποῖες ψάλλονται μνημόσυνα τήν Κυριακή, ὥστε ἱστορικά νά κατοχυρώσει ὁ Καλλίνικος τίς θέσεις του; Ὅπως ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται, ἀπό τὰ πρῶτα χριστιανικά χρόνια οἱ χριστιανοί στά λεγόμενα Κυριακά συναθροίζονταν γιά νά τελέσουν τήν Θεία Λειτουργία καί τὰ μνημόσυνα τῶν κοιμηθέντων: «κατά πᾶσαν πόλιν καί χώραν, ὅτι ἐν μόναῖς ταῖς τοῦ ἡλίου ἡμέραις, ἦτοι ταῖς Κυριακαῖς, διά τό συνέρχεσθαι ἐν αὐταῖς τούς πιστούς καί διά τό μή γίνεσθαι ἐν ταῖς λοιπαῖς ἡμέραις τῆς ἐβδομάδος λειτουργίαις, μετελάμβανον δέ οἱ χριστιανοί τρίς καί τετράκις τῆς ἐβδομάδος ἄρτον προηγιασμένον»⁵⁶. Πρὸς ἐπίρροψη δέ τῶν ὄσων ἀναφέρει παραπέμπει στίς Θεῖες Λειτουργίαις, τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Μάρκου, τοῦ Κλήμεντος Ρώμης, τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Μ. Βασιλείου καί Χρυσοστό-

⁵² Ζ. 122, σ. 83.

⁵³ Ζ. 122, σσ. 90-93. «Ἀπάντησις τοῦ αὐτοῦ πρὸς τούς πατέρας καί τόν διδάσκαλον καί πνευματικόν Κύριλλον καί Κοσμᾶν ἱεροκήρυκα».

⁵⁴ Ἐσφαλμένα ὑποθέτει ὁ Σωτηρόπουλος ὅτι πρόκειται γιά τόν Ἅγιο Κοσμᾶ τόν Αἰτωλό (ὁ.π., σ. 480). Πρόκειται γιά τόν πνευματικό καί ἀντικολλυβά τοῦ Χελανδαρινοῦ κελλιοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ (βλ. Τζώγα, ὁ.π., σ. 10). Τόν Κοσμᾶ ὁ Ἅθ. Πάριος σέ μιᾶ ἐπιστολή του πρὸς τόν ἱερομ. Κύριλλο τόν ἀποκαλεῖ «παπιστί» (Ζ. 122, σ. 86).

⁵⁵ Ζ. 122, σ. 90.

⁵⁶ Δ. Μορφαίου. *Ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων*, Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 13-19.

μου καί στή μαρτυρία τοῦ μάρτυρα καί φιλοσόφου Ἰουστίνου, στήν δεύτερη ὑπέρ τῶν χριστιανῶν Ἀπολογία του⁵⁷.

Ὅμως, συνεχίζει ὁ Πατριάρχης, καί οἱ «στεφανηφορία τῶν βασιλέων ἐν τῇ τῆς Πεντηκοστῆς μεγάλη ἑορτῇ ἐτελοῦντο ἐν ἧ πολλάκις καί τά μνημόσυνα ἐτελοῦντο πάντων τῶν προαπελθόντων πατέρων καί ἀδελφῶν ἡμῶν» καί αὐτό «ἵνα εἰς μνήμην ἔρχονται τοῦ θανάτου καί μί ἰσόθεα φρονήσουν διά τό ὕψος τῆς βασιλείας»⁵⁸. Μάλιστα ὁ Κωνσταντῖος, γιός τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἡμέρα Κυριακή στόν ναό τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων «ἀπέθετο τό λείψανον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καί τά μνημόσυνα βασιλικῶς ἐτέλεσε».

Ὁ Θεοδοσίος ὁ μικρός ἡμέρα Κυριακή τέλεσε τό μνημόσυνον τοῦ ἀγαπητοῦ του πατρικίου καί ἡ βασίλισσα Θεοδώρα τήν Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας «ἰκεσίας καί δεήσεις ὑπέρ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς καί βασιλέως Θεοδοσίου ἐτέλεσε καί μνημόσυνα...». Ἀλλά καί ὁ βασιλιάς Ρωμανός ἡμέρα Κυριακή τέλεσε τά μνημόσυνα τῆς νύφης του καί ὁ Νικηφόρος Φωκάς γιά τήν Αὐγούστα Ἑλένη «μνημόσυνα ἐν τῇ κυρία τῶν ἡμερῶν βασιλικῶς ἐτέλεσε»⁵⁹. Εἰδικότερα, «αὐξηθέντος τοῦ ἔθνους ἀπό τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς καί ποιητῶν αὐτῆς καί ἀσματογράφων»⁶⁰, στήν ὁποία κάθε χρόνο ἡμέρα Κυριακή «ὁ πρῶτος κτίτωρ ἐμνημονεύετο». Ἄλλωστε, κατὰ τήν Πεντηκοστή, πάντοτε Κυριακή, «δέψιν ποιούμεθα ὑπέρ πάντων τῶν προαναπαυσασμένων πατέρων καί ἀδελφῶν ἡμῶν».

Ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος ἡμέρα Κυριακή στήν Πόλη τέλεσε τό μνημόσυνον τῆς νύφης του «μετά πάσης τῆς ἱερᾶς τῶν ἐνδημούντων ἀρχιερέων Συνόδου»⁶¹. Ἡ ἴδια πρακτική τηρήθηκε καί ἐπί Πατριάρχου Φωτίου «θανόντος γάρ Κωνσταντίνου υἱοῦ Μιχαὶλ τοῦ βασιλέως τοῦ ἐξ Εὐδοκίας, ὃν πολλά ἐθρήνησε Βασίλειος ὁ βασιλεύς... τελέσας βασιλικῶς τά μνημόσυνα ἐν Κυριακῇ».

Περαιόντως ὁ Καλλίνικος τίς σχετικές ἀναφορές του, τονίζει τήν σημασία τῆς ἐμμονῆς στίς Παραδόσεις⁶² καί διερωτᾶται: «τίς οὖν ὁ παραβαίνων ταῦτα καί τόν παρά τῆς Ἐκκλησίας ἐκτεθέντα Συνοδικόν ὄρον, καί ἀπόφασιν; ὡς γράφεις ἡμῖν; εἰ μί ὁ ἀσεβής καί μωρός... πρὸς ὃν γράψαμεν νουθετοῦντες πατρικῶς μί μεταίρειν ὅρια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες αὐτοῦ, καί ἰδοῦ ὅπου περι-

⁵⁷ Migne, P.G. στ. 441-472.

⁵⁸ Z. 122, σ. 92.

⁵⁹ ὁ.π., σ. 93.

⁶⁰ ὁ.π.

⁶¹ ὁ.π.

⁶² Β΄ Θεσ. 2, 15.

κλείεται τό πρός ἐκεῖνον⁶³ καί εἰ σοι φανῆ εὐλογον ἐμφάνισον αὐτό καί τοῖς μί νεωτερίζουσιν»⁶⁴.

Κατακρίνει στήν συνέχεια τήν πρακτική τῶν Κολλυβάδων μέ βαρεῖες ἐκφράσεις, ὅπως «οὐαί αὐτοῖς ὅτι τῆ ὁδῶ τοῦ Κάιν ἐπορεύθησαν καί τῆ πλάνη τοῦ Βαλαάμ (μισθοῦ χάριν καί ὑπολήψεως) ἐξεχύθησαν, καί τῆ ἀντιλογία τοῦ Κορέ ἀπώλοντο καί βέλτιον ἦν αὐτοῖς εἰ μί ἐγεννήθησαν καί ἐνταῦθα μακρύτερον ἐκολάσθησαν»⁶⁵. Συγχρόνως μέ λεπτή εἰρωνεῖα ὑπογραμμίζει: «ἀποροῦμεν πῶς ὁ εἰς τά αὐτόθι ἀδελφός ἡμῶν ἐν Χριστῶ κύρ Κύριλλος⁶⁶ οὐ νουθετεῖ, οὐκ ἐπιτιμᾷ, οὐκ ἀσχάλει, οὐκ ἀνιάται, οὐ κόπτεται τήν καρδίαν καί οὐ χρῆται τῆ πατριαρχικῆ αὐτοῦ ἀξία καί ῥάβδῳ ἀλλ' ἀνέχεται καί σιωπᾷ ὑβριζομένης τῆς ἥς πρόστι ἀγίας Ἐκκλησίας κοινῆς ἡμῶν μπρός καί αἰρετικῆς καλουμένης ὑπό τῶν ἀκεφάλων αὐτῶν ὧν συντριβείσαν αἱ κεφαλαί τῆ ῥάβδῳ τῆς Ἐκκλησίας».

Ὅσον ἀφορᾷ στήν παρουσία τοῦ μακαρίου Νοταρᾶ, ὁ Καλλίνικος ἀπαντᾷ ὅτι τόν ἀγνοεῖ: «ἀγνοοῦμεν τίς καί πόθεν, καί ποῦ, καί πῶς ἦλθεν αὐτοῦ οὗ φεῦγε τās ὁμιλίας, ὁμοῦ καί τά πνευματικά του τέκνα»⁶⁷ καί συμβουλεῖ τούς Ἄγιορεῖτες: «ἄφετε τούς νεοσόφους αὐτούς καί Θεολοσόφους καί νεωτεριστάς, ἵνα μί εἴπωμεν Λουθηροκαλβίνους... ἡμεῖς μένετε ἐν οἷς ἐδιδάχθητε καί ἐγηράσατε»⁶⁸.

Αὐτές ἦταν σέ γενικές γραμμές οἱ θέσεις τοῦ Καλλίνικου καί οἱ Θεολογικές του κατευθύνσεις στό πρόβλημα τῶν Κολλυβάδων. Ὑπῆρξε σαφῶς ἀντίθετος μέ τίς κολλυβαδικές θέσεις, στό μέτρο βέβαια τῆς ἐνημέρωσής του ἀπό τούς ἐπιστολογράφους του. Καί εἶναι φανερό, τουλάχιστον ἀπό τίς σωζόμενες ἐπιστολές του, ὅτι ἀπαντᾷ χωρίς νά διαφοροποιεῖται ἀπό τίς ἐκτιμήσεις τοῦ πνευματικοῦ Κύριλλου καί τῶν Ἄγιορειτῶν. Ἐπιπρόσθετα χρησιμοποιεῖ βαρύτερες ἐκφράσεις γιά νά χαρακτηρίσει τούς Κολλυβάδες.

Γιατί ὅμως ὁ Καλλίνικος μέ τόση σφοδρότητα σπλιτεῖ τήν συμπεριφορά τῶν Κολλυβάδων, καί μάλιστα μέ τόσο σκληρές ἐκφράσεις; Ἦταν ἄραγε τόσο βαρῦ «τό ὀλίσημά τους»;

⁶³ Ἐννοεῖ τόν Ἄθ. Πάριο. Τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Καλλίνικου σ' αὐτόν θά ἐξετάσουμε παρακάτω.

⁶⁴ Ζ. 122, σ. 92. Ἀπό λάθος σελιδαρίθμηση τοῦ χειρογράφου προηγεῖται ἡ σ. 93 τῆς σ. 92.

⁶⁵ ὁ.π.

⁶⁶ Κύριλλος Ε' ἐξόριστος στό Ὅρος.

⁶⁷ Ζ. 122, σ. 91.

⁶⁸ ὁ.π.

Ἔχουμε τή γνώμη ὅτι ἕνας πρῶτος λόγος γι' αὐτό ἦταν τό γεγονός ὅτι ἀρκέσθηκε γιά τίν ἐνημέρωσή του στίς πληροφορίες τῶν ἀντικολληβάδων, οἱ ὅποιοι μέ ἀνάλογες ἐκφράσεις περιέγραψαν τίν δράση καί τίς θέσεις τῶν ἀντιπάλων τους.

Ἴσως καί μεροληπτικά νά τόν εἶχαν ἐνημερώσει μέ ὑπερβολικές γιά τό θέμα ἐκτιμήσεις, ὅπως εἶναι φυσικό νά συμβαίνει, ὅταν κανεῖς ὁμιλεῖ γιά τούς ἀντιπάλους του. Βέβαια δέν εἶναι ἀπίθανο νά εἶχε σχετικές πληροφορίες καί ἀπό ἄλλες πηγές πέρα ἀπό τίν ἀλληλογραφία πού ἐξετάζουμε.

Καί ἡ διαπίστωση αὐτή δέν ἀποτελεῖ μόνο δική μας ἐκτίμηση. Ὁ ἴδιος ὁ Καλλίνικος, θέλοντας νά ἐνημερωθεῖ λεπτομερέστερα γιά τό θέμα καί ἔχοντας τίν αἴσθησις τῆς μονομεροῦς θεώρησης τῶν πραγμάτων, ἀναγκάζεται νά ρωτήσῃ μέ τίν παραπάνω ἐπιστολή του: «Σημείωσόν μας ἐν τίσιν ἡ βάσις αὐτῶν καί τίνων οἱ κανόνες, οὓς προβάλλουσιν»⁶⁹. Ἐκτός ὅμως ἀπό τίν τυχόν ἐλλειπῆ μονομερῆ ἐνημέρωσή του, ἕνας δεύτερος λόγος καθοριστικός τῶν ἀπόψεών του ἦταν τά προηγηθέντα συνοδικά γράμματα. Ἐφ' ὅσον ἀποφανθεῖ τό Πατριαρχεῖο, αὐτός δέν εἶχε λόγους νά διαφοροποιηθεῖ.

Μάλιστα ἡ ἀπειθεια τῶν Κολληβάδων στίς Συνοδικές ἀποφάσεις ἴσως καί νά τόν εἶχε ἐξοργίσει. Διέβλεπε ὡς ἔμπειρος ἐκκλησιαστικός ἄνδρας τίς προεκτάσεις πού θά λάβαινε τό πρόβλημα στό Ἅγιο Ὅρος καί τίς πνευματικές συνέπειές του γιά τίν Ἐκκλησία, πού τόσα προβλήματα εἶχε νά ἀντιμετωπίσει τίν ἐποχή ἐκεῖνη, γι' αὐτό καί μέ σφοδρότητα ἀπάντησε στίς ἐπιστολές τῶν Ἀγιορειτῶν.

Τό γεγονός δέ ὅτι τό ζήτημα δημιουργήθηκε ἀπό μοναχούς, τίν ἰδιόρρυθμη συμπεριφορά τῶν ὁποίων εἶχε δοκιμάσει στό Σινᾶ, ἴσως ὑποβίβαζε ἀκόμη περισσότερο τό ζήτημα, τό ὁποῖο ἔβλεπε ὡς καρπύ ζηλωτισμοῦ καί στείρας ἐμμονῆς σέ λειτουργικούς τύπους.

Πέρα ὅμως ἀπό αὐτά, ὁ Καλλίνικος, ἔχοντας μεγάλη ἐμπειρία σέ παρόμοια θέματα ἐκκλησιαστικῶν διαρρέσεων, συνέστησε ὑπακοή στήν Σύνοδο γιά νά ἀποτρέψει χειρότερες καταστάσεις⁷⁰. Ὁ ἴδιος ὑπῆρξε θῦμα τέτοιων ταραχῶν καί ἤδη βρίσκεται ἐμπερίστατος στή Ζαγορά, χωρίς μεγάλα περιθώρια παρέμβασῆς σέ παρόμοια θέματα. Ἄλλωστε γιά κάθε του κίνηση ἐνημερώνει τίν Σύνοδο⁷¹.

⁶⁹ ὁ.π. Σημείωσις στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς.

⁷⁰ Α. Χρυσοβέργη, ὁ.π., σ. 177.

⁷¹ Ζ. 122, σ. 81.

Δέν εἶναι ἀσίμαντο τό γεγονός ὅτι σέ μία ἐπιστολή του ἐφιστᾶ τήν προσοχή τοῦ παραλίπτη της νά μὴν ἐμφανίσει τά γραφόμενά του «στους νεωτεριστές» Κολλυβάδες. Ἴσως φοβόταν μήπως στραφοῦν ἐναντίον του, γεγονός πού δέν τό ἀπέφυγε τελικά, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἀφοῦ οἱ ἐπιστολές του ἔγιναν εὐρύτερα γνωστές στό Ἅγιο Ὅρος.

Οἱ θεολογικές κατευθύνσεις τοῦ Πατριάρχου στους Ἁγιορείτες ἔγιναν δεκτές μέ ἱκανοποίηση στό Ἅγιο Ὅρος καί ἀποτελέσαν ἰσχυρό ἐπιχείρημα ἐναντίον τῶν Κολλυβάδων. Αὐτό πληροφοροῦμαστε ἀπό ἀνέκδοτη ἐπιστολή τοῦ πνευματικοῦ Κύριλλου στόν Καλλίνικο, πού βρῆκαμε στόν χαμένο κώδικα 90 τῆς Ζαγοράς⁷², ὅπου μεταξύ τῶν ἄλλων ἀναφέρονται καί τά ἑξῆς: «τὴν σεβασμιωτάτην μοι αὐτῆς πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν μετὰ πολλῆς εὐλαβείας δεξάμενοι, μέχρι γῆς αὐτὴν ἐπροσκύνησα... διὰ δέ τά περὶ τῶν ἐν Κυριακαῖς τελουμένων μνημοσύνων εἰς ἀπόκρισιν δεσποτικοῖς μοι γραφόμενα,... ὑπερθαύμασα, καί ὑπερεπήνεσα τό πολυμαθές τῆς ὑμετέρας πανσόφου παναγιότητας, τό βαθύ τῆς διανοίας, τό μνημονικώτατον, καί προπάντων τόν περὶ τά θεῖα, καί τὰς τῆς κοινῆς ἡμῶν ἀμομιτου μητροῦς ἀρχαίας παραδόσεις ἐνθερμον ζῆλον αὐτῆς καὶ διακαῆ».

Τά γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου, «ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον γλυκύτερα», κυριολεκτικὰ συγκλόνισαν τόν Ἁγιορείτη πνευματικό καί τοῦ ἐνίσχυσαν τὴν ἐπιθυμία νά γνωρίσει καί προσωπικά τόν Καλλίνικο πηγαίνοντας στὴν Ζαγορά. Ὅπως γράφει: «εἶθε δέ ὁ Κύριος νά μέ ἀξιῶσιν τόν ἀνάξιον, καί ἀμέσως αὐτὴν κατὰ τόν διακαῆ μου πόθον νά προσκυνήσω, καί τῶν μελιρρύτων αὐτῆς καί πανσόφων λόγων αὐτίκοος νά γίνω καί τῶν παναγίων αὐτῆς εὐχῶν, καί εὐλογιῶν δαμιλῶς νά ἀπολαύσω, τῶν ὡς μέγα μοι τῶ ὄντι κευμήλιον λογιζομένων, καί θησαυρόν ἀνέκλειπτον».

Ἡ ἐπιστολή αὐτὴ τοῦ Κυρίλλου στάλθηκε στίς 3 Αὐγούστου 1776 καί μεταξύ τῶν ἄλλων μᾶς δίνει καί πληροφορίες τόσο γιὰ τόν Κύριλλο Ἐ΄ ὅσο καί γιὰ τόν Κορίνθου Μακάριο.

Ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου ἀνέθεσε στόν ἐφησυχάζοντα στό Ὅρος Πατριάρχη Κύριλλο Ἐ΄ τὴν γνωστοποίηση τοῦ τέταρτου Συνοδικοῦ Γράμματος (1776) ἐκεῖ: «εἰς τοῦ ὁποίου τούτου Συνοδικοῦ θεσπίσματος τὴν ἀνάγνωσιν διωρίσθη συνοδικῶς ὁ παναγιώτατος Πατριάρχης πρῶην Κωνσταντινουπόλεως κύριος κύριος Κύριλλος, ὅστις πανταχόσε μόνος ᾤδε περιελθῶν, ἐνίγησε αὐτό».

⁷² Γ. 140, ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 96.

Γιά τόν Μακάριο Νοταρά γράφει: «ὁ Κορίνθου ὄν, καθὼς ὀρίζει, ἀγνοεῖ, ἔστιν ἀπὸ τὸ ἴδιον κλίμα τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, Κορίνθου, ἀπὸ τινος κώμης Τρίκαλα λεγομένης, υἱὸς τῶν ἐκεῖσε (...)»⁷³ Γιοργαντᾶ καλουμένου, σεμνυνόμενος ἐπὶ τε γένει σοφία τε καὶ ἀσκήσει, φυγῶν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἀποστασίας, καὶ πολλά περιελθὼν ἐνταῦθα τῆς ἄλλῃ⁷⁴... ἔστιν, ἐπὶ λύμῃ τῶν παχυδέρων καὶ ἀνοπίτων, πρὸς ὃν ἐπέμφθη πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ ἀπειλητικὴ, ἵνα παύσῃ τοῦ λοιποῦ φρονεῖν, καὶ διδάσκῃν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' οὐκ οἶδα τί ποιήσει... γάρ φυγὰς ὄχρετο εἰς ἐρημίαν τινὰ ἐν τοῖς κελλίοις τῶν Ἰβήρων, καὶ δῆθεν τελεῖ ὑπὸ γέροντι τινί (...)»⁷⁵ ἀποκαλύψεις, ὡς ἐκεῖνος λέγει, ὀρῶντι...».

Ὁ Μακάριος, ὅπως ἀναφέρει στὴ συνέχεια ἡ ἐπιστολὴ, ἀπέρριψε τὰ γραφόμενα περὶ μνημοσύνων τοῦ Καλλίνικου μὲ ἐπιχειρήματα παρόμοια μὲ αὐτὰ πού χρησιμοποιήσαν καὶ οἱ ἄλλοι Κολλυβάδες, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

Ὁ πνευματικὸς Κύριλλος ἀπαντᾷ καὶ στὴν ἐρώτησι τοῦ Καλλίνικου, σέ ποιούς κανόνες στηρίζονται οἱ Κολλυβάδες: «κανόνες οὓς προβάλλουσιν, εἰσὶ οὐδένες, εἰμὶ ἢ ἀπόφασις τῆς Ζ' Συνόδου λέγουσα τοῖς παραβαίνουσι τὰς παραδόσεις, καί... παραδόσιν ἐν Σαββάτῳ οἰόμενοι εἶναι ψάλλεσθαι τὰ μνημόσυνα καὶ μὴ ἐν Κυριακῇ».

Καὶ καταλήγει μὲ μία φράσι ἐνδεικτικὴ τῆς ἐπίδρασις τῶν κατευθύνσεων τοῦ Καλλίνικου πρὸς τοὺς Ἄγιορείτες καὶ τόν δάσκαλο Κύριλλο. Γράφει ὁ τελευταῖος: «πρῶτον μὲν ἔβλεπον τινὰς αὐτῶν, νῦν δέ βούλομαι οὐδέ καθ' ὁδὸν ἐντυχεῖν αὐτοῖς».

Ὁ πολυγραφότατος Κολλυβάς Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης ἀναρεῖ τίς θέσεις τοῦ Καλλίνικου. «Καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ κύριου Καλλίνικου προβάλλουσιν ὡσάν κανένα δόρυ τοῦ Ἀχιλλέως· ἡμεῖς δέ τί ἀποκρινόμεθα πρὸς αὐτούς; ὅτι ταῦτα οὐκ εἰσὶ δόρυ τοῦ Ἀχιλλέως ἀλλὰ ράβδος καλαμίνη, μὴ δυναμένη βαστάσαι τοὺς ἐπιστηριζομένους αὐτῇ»⁷⁶. Μάλιστα ἰσχυρίζεται ὅτι διάβασε τοὺς 22 τόμους τῆς Γραικολατινικῆς Βυζαντίδος, ἀλλὰ δὲν διαπίστωσε πουθενά τὰ ὅσα ὁ Καλλίνικος ἰσχυρίζεται, θεωρεῖ δέ ἐσκεμμένη τὴν παραπομπή τοῦ Πατριάρχῃ στοὺς ἀπρόσιτους κώδικες τοῦ μακρινοῦ Σινᾶ. Καὶ συνεχίζει ὁ

⁷³ Δυσανάγνωστη λέξι.

⁷⁴ Φθορὰ τοῦ χειρογράφου.

⁷⁵ Φθορὰ τοῦ χειρογράφου.

⁷⁶ Ὁμολογία πίστεως ἡτοι Ἀπολογία δικαιοσύνη κατὰ τῶν ὅσοι ἀμαθῶς καὶ κακοβούλως ἐτόλμισαν παρεξηγεῖν καὶ διαβάλλειν παραδόσεις τινὰς τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ ἄλλα τινὰ τὰ περὶ πίστεως ὑγιᾶ καὶ Ὁρθόδοξα φρονήματα τοῦ αἰοδίου διδασκάλου Νικοδήμου τοῦ Ἄγιορείτου νῦν τό πρῶτον ἐκδοθεῖσα, ἐν Βενετίᾳ 1819, σ. 42.

Ἅγιος Κολλυβάς: «Γράφει ἡ Παναγιότης του ὅτι ἐν τῇ Κυριακῇ τῶν προπατόρων ἄδεται ἔν τινι τῶν ἀσματικῶν τροπαρίων τῶν προπατόρων σήμερον πιστοὶ τελοῦντες μνημόσυνα, δέν εἶναι ὅμοια μέ τά μνημόσυνα τῶν κεκοιμημένων»⁷⁷. Ὅσον ἀφορᾷ τίς εὐχές τοῦ Μεγάλου Βασιλείου κατά τήν Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς, αὐτές διαβάζονται κανονικά στόν ἐσπερινό καί ὄχι τό πρωῖ τῆς Κυριακῆς, «τό ὅποιον εἶναι ἄτακτον καί ἄτοπον καί συνήθεια οὐχί παλαιά, ἀλλά νεωτερική»⁷⁸. Ἀκόμη καί ἄν μερικοὶ τέλεσαν μνημόσυνα τήν Κυριακή, «οἱ μερικοὶ ἐκεῖνοι οὐκ εἰσὶ νόμος τῆς Ἐκκλησίας»⁷⁹.

Δέν ἦταν ὅμως μόνο ἡ παραπάνω ἀναίρεση τῶν θέσεων τοῦ Ζαγοριανοῦ Πατριάρχῃ ἀπό τόν Νικόδημο καί ἡ παρεμφερῆς τοῦ Μακάριου Νοταρά. Οἱ ἀντικολλυβαδικές του θέσεις καί οἱ κατευθύνσεις πού ἔδωσε στοὺς Ἄγιορεῖτες πατέρες δημιούργησαν εὐρύτερους κραδασμούς καί ἀναρρέθηκαν καί ἀπό ἄλλους Κολλυβάδες λόγιους μοναχοὺς, ἄγνωστους μέχρι σήμερα στοὺς ἐρευνητές τοῦ θέματος.

Ἐρευνῶντας τούς κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Σκιαθοῦ, προστύργιου τῶν Κολλυβάδων ὕστερα ἀπό τόν ἐκτός Ἁγίου Ὅρους διωγμό τους, βρήκαμε πολυσέλιδο ἀνέκδοτο κώδικα ἐπιγραφόμενο: «Φραγγέλιον ᾧ ἀπορραπίζονται οἱ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως ἀσχημονοῦντες, ἦτοι οἱ ἐν τῇ Κυριακῇ νεκρολογοῦντες»⁸⁰. Τό χειρόγραφο ἀποδίδεται στόν Ἀθανάσιο Πάριο, ὅμως ἀπό τό περιεχόμενό του συμπεραίνουμε ὅτι δέν ἀνίκει σ' αὐτόν, ἀλλά εἶναι γραμμένο «ὑπό τινος ζηλωτοῦ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως». Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἔγραφε σχετικό ἔργο μέ τόν ἴδιο τίτλο πού μέχρι σήμερα εἶναι ἄγνωστο, ἄν διασώζεται κάπου⁸¹.

Τό περιεχόμενό του ἀποτελεῖ ἀναίρεση τῶν ἀντικολλυβαδικῶν θέσεων τοῦ Βησσαρίωνα ἀπό τήν Ραψάνη, καί μάλλον εἶναι ἀπάντηση στό χαμένο «Περί μνημοσύνων» σύγγραμμα τοῦ Ραφανιώτη ἀντικολλυβά⁸². Σ' αὐτό ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας ἀναφέρεται στό ἱστορικό τῆς ἔριδας καί ἀναιρεῖ μεθοδικά τά ἐπι-

⁷⁷ ὁ.π., σ. 43.

⁷⁸ ὁ.π.

⁷⁹ ὁ.π., σ. 45.

⁸⁰ Σ. ὑπ' ἀριθμ. 43. βλ. πρόχειρο ἀδημοσίευτο κατάλογο τοῦ πρώην Μητροπολίτη Ἡλείας Ἀντωνίου, πού ὑπάρχει στήν Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς καί τοῦ ἰδίου, «Κατάλογος χειρογράφων καί ἐντύπων τῆς ἐν Σκιαθῷ μονῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου», *Θεολογία*, 32 (1961), σσ. 389-409, 531-544.

⁸¹ π. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἀθαν. Πάριος*, ὁ.π., σ. 320.

⁸² Δ. Βαλαῖ, *Ἡ σιάση*, ὁ.π., σ. 165.

χειρήματα τοῦ Βησσαρίωνα ἀποδεικνύοντας τόν πένθιμο χαρακτήρα τῶν κολύβων καί «ὄτι τὰ ἐν Κυριακαῖς γινόμενα μνημόσυνα, ἀπηγορευμένα εἰσί καί κατάκριτα» μέ παράθεση πολλῶν πατερικῶν μαρτυριῶν καί ἱστορικῶν ἀποδείξεων. Τό σύγγραμμα εἶναι σημαντικό τόσο γιά τί λεπτομερή ἐξιστόρηση τῶν σχετικῶν γεγονότων ὅσο καί γιά τί θεολογική τεκμηρίωση τῶν ἐπιχειρημάτων του. Ἡ ἔκδοσί του θεωρεῖται ἐπιβεβλημένη⁸³.

Το παραπάνω χειρόγραφο ἀναφέρεται καί στόν Πατριάρχη Καλλίνικο καί ἀναρεῖ τίς ἀνικολλυβαδικές του θέσεις. Γράφει σχετικά: «ἀλλά καί τό ἀνάπλασμα ἐκεῖνο τῆς διανοίας, τό μυθολογικό τῆς Χαλιμᾶς, τό καθ' αὐτό καί αὐτόχρομα συμφόρημα, τοῦ ψεύδους, ὅπου τοὺς ἐστάλην ἀπό τήν Ζαγοράν, ὡς καί αὐτό ἐκεῖνο λέγω ἀκόμα δέν ἔλειψαν ἀπό τοῦ νά ἀναγνωρίσουν, ὡς καθολικὴν διήθεν ἐπιστολήν, εὐθύς ἀμέσως μετὰ τήν Συνοδικὴν ἀπόφασιν, ἐν ταῖς κοιναῖς τῶν ἀββάδων συνάξεσιν»⁸⁴. Στή συνέχεια χαρακτηρίζει ἀπαράδεκτα «παραληρήματα» τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχη καί «μυθικᾶς ἱστορίας», «συγχαμερώτερον ξέρασμα» καί «ἀνόητον παραλογισμόν»⁸⁵ καί ἀναρωτιέται πῶς εἶναι δυνατόν ὕστερα ἀπό εἴκοσι χρόνια νά θυμᾶται ὁ Πατριάρχης τί εἶχε διαβάσει στά χειρόγραφα τοῦ Σινᾶ. Θεωρεῖ ὡς ἀπίστευτα ὅσα ἔγραφε ὁ Καλλίνικος γιά τήν τέλεση μνημοσύνων τήν Κυριακὴ ἀπό τοὺς Στουδίτες, καί τονίζει ὅτι οἱ μνήμες τῶν προπατόρων καί τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς δέν εἶναι νεκρικά μνημόσυνα. Καί προσθέτει: «Ἀλλά τό νά μὴ διαστέλλωσι, τοῦτ' ἔστι νά μὴ διακρίνουσιν οἱ ἀπαιδευτοὶ μνημόσυνον ἀπό μνημόσυνον, ἀλλά καί αὐτοὶ ὅλα νά τὰ συγγέωσι καί ὡς ταυτόσημα καί ταυτοδύναμα νά τὰ στοχάζονται... φρήττομεν ἀκούοντές τις καί ὡς ἄτοπον καί ἀποφράδα τὴν ἀποφεύγωμεν..., ἀλλά τό νά φρονῆ καί νά γράφῃ ὁ σοφός ὡς ὁ μωρός, τοῦτο κατ' ἀλήθειαν εἶναι ὄχι μόνο παράδοξον, ἀλλά καί εἰς τό εἶδος πίπτει τῆς ἀντιφάσεως»⁸⁶.

Ὁ Καλλίνικος δέν ἀρκέσθηκε μόνο στίς παρανέσεις του πρὸς τόν πνευματικό Κύριλλο καί στοὺς Ἄγιορεῖτες, ὅπως εἶδαμε, ἀλλά θέλησε νά ἀπευθυνθεῖ καί στόν πρωταγωνιστὴ τῆς ἔριδας Ἀθανάσιο Πάριο, στόν ὁποῖο καί γράφει σχετικά: «ἔφθασαν εἰς τὰς ἀκοάς ἡμῶν, καί ἐθαυμάσαμεν πῶς, ἀνήρ πεπαι-

⁸³ Ὅπως μᾶς πληροφόρησε ὁ Σκοπελίτης λόγιος κληρικός π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός, ὁ ὁποῖος καί μελετᾷ τό χειρόγραφο, ἴσως νά εἶναι ἔργο τοῦ μοναχοῦ Ἰωσήφ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων, ὁ ὁποῖος μόνον γιά ἓνα διάστημα στό Μοναστήρι τῆς Σκιαθοῦ. Βλ. Μ. Γεδεών, «Ἱστορία ἀπὸ σκυβάλων», *EA* 36 (1916), σ. 91.

⁸⁴ Σ. 43, σ. 150.

⁸⁵ ὁ.π., σ. 151.

⁸⁶ ὁ.π., σ. 155.

δευμένος ὢν κατὰ τὴν φήμην καὶ διδάσκαλος καὶ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου μάλιστα, νά ἐκτραπής τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ νά ἐκφωνῆς καὶ νά γράφῃς ἅ οὐκ ἔξεστί σου καὶ νά καλῆς τὴν μητέρα σου τὴν ἁγίαν Ἐκκλησία,... αἰρετίζουσιν... καὶ ἀλλ' ἄτινα ἀνοίκεια τοῦ ὀνόματος καὶ ἐπαγγέλματός του, δι' ἃ ἠλγήσαμεν τὴν ψυχὴν»⁸⁷, καὶ τὸν συμβουλεύει «πατρικῶς» νά ἀκολουθεῖ «τοῖς ἴχνεσι» τῆς Ἐκκλησίας καὶ «τοῖς ὅροις» τῶν πατέρων, τοὺς κανόνας καὶ τὴν παράδοσιν. Σχετικὰ δέ μὲ τὰ μνημόσυνα γράφει: «οὐδὲν εὗρομεν κανόνα ἀποστολικόν ἢ συνοδικόν ἐν Σαββάτῳ διακελεύοντα γίνεσθαι καὶ ψάλλεσθαι ταῦτα, εἰ εὗρης σύ τινά, σημείωσον τοῦτο πρὸς ἡμᾶς· ἀγαπῶμεν γάρ καὶ γέροντες ὄντες μαθεῖν καὶ γενοῦ καὶ ἡμῖν διδάσκαλος καὶ οὐκ αἰσχυνόμεθα, ὃ γάρ τελεῖοις ἔλαθε τοῦτο παιδίον εὗραντο, εἰ δέ κανόνων προβάλλης τίνων δέ οἱ κανόνες; σιωπᾶς; τοῦτο οἶδας τίνων ἴδιον καὶ παῦσον τοῦ λοιποῦ τοῦ ἐξετάζειν τὴν Σύνοδον», καὶ καταλήγει: «καὶ μὴ πίδα ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα μηδέ ἐπαίρου ἐπὶ τῇ προκοπῇ σου, οὐδὲν γάρ οὕτω ψυχὴν ἐπαίρει καὶ ῥαδίως ἀπόλλυσι ὡς οἴησις προκοπῆς». Στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις: «ἀπεκρίθη ὀρθῶς, καὶ εὐσεβῶς, καὶ ἴδε τὴν ἰδιόχειρον ἀπόκρισιν αὐτοῦ»⁸⁸.

Σέ ἄλλο χειρόγραφο⁸⁹, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἴδια ἡ παραπάνω ἐπιστολή, στό τέλος ἔχει τὴν ἑξῆς σημείωσις: «ἀπεκρίθη σαφῶς, καὶ ὀρθοδόξως ὁ Ἀθανάσιος, καὶ ἴδε τὴν ἰδιόχειρόν του ἀπόκρισιν εἰς βίβλον ἐπιστολῶν»⁹⁰, ἦν πέμψαντες εἰς Σύνοδον καὶ Πατριάρχην ἐγένετο ἡ ἀθώωσις αὐτοῦ ἦν ἴδε εἰς τὴν πονηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ βίβλον, Ἀντίπαπας⁹¹, καὶ τύποις ἐκδοθεῖσαν»⁹².

⁸⁷ Ζ. 122, σ. 85.

⁸⁸ Τὴ σημείωσις αὐτὴ παραλείπει ὁ Σωτηρόπουλος (βλ. *Κολλυβάδες...*).

⁸⁹ Ζ. 121, σ. 2.

⁹⁰ Ἐννοεῖ τὸν χαμένο κώδικα ὑπ' ἀριθμ. 90 τῆς Ζαγοράς.

⁹¹ Δ. Οἰκονομίδου, *Ἀθανάσιος ὁ Πάριος*, ὁ.π., σσ. 25-26.

⁹² Τὸ κείμενο τῆς ἀθώωσις βλ. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die geschichte der Athos Kloster*, Leipzig 1894, σσ. 241-242.

ΑΡΧΙΜ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

Ο ΑΠΟ ΛΑΡΙΣΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ & ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΚΟΤΤΑΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες μελέτες του μακαριστού Μητροπολίτη Λαρίσης και μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Δωροθέου Κοτταρά (1888-1957) ήταν και αυτή που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του *Ο παράνομος γάμος και η ανάγκη της πνευματικής άκυρώσεως αυτού*, τό οποίο συμπεριελήφθη στην έκδοση *Νομοκανονικά Έρευναί*¹. Ο Δωρόθεος Κοτταράς, με την γνώριμη επιστημονική του μέθοδο, αφού έρευνᾶ την ιστορική πλευρά, την συνδέει με την νομική και την δογματική τεκμηριώνοντας τὰ συμπεράσματα και τις προτάσεις του, ὥστε τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ γίνῃ ξεκάθαρο σὲ ὅλες τις πτυχές του.

Ὁ Δωρόθεος ξεκινᾶει τὴν μελέτη αὐτή με μία ιστορική ἀναδρομή, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια, ὅπου ὁ γάμος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν γινόταν σύμφωνα με τὴν διατάξεις τοῦ Ρωμαίου Δικαίου. Ἦταν μία ἀπλή ἐκφραση συγκατάθεσις τῶν μελλονύμφων, χωρὶς νὰ ὑπάρχει καμία διάταξη περὶ ἱερολογίας, ὡς στοιχείου ἀπαραίτητου γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τοῦ γάμου. Αὐτὸ ἐξακολούθησε νὰ ὑφίσταται μέχρι καὶ τὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος, παραδόξως, μέσα στὴν νομοθεσία του δὲν συμπεριέλαβε τὸ θέμα τῆς ἱερολογίας ὡς συστατικὸ στοιχείου τοῦ γάμου. Ἡ κατάσταση αὐτὴ διορθώθηκε ὅταν τὸ 893 μ.Χ. ὁ Αὐτοκράτορας Λέων ὁ Σοφὸς ἐξέδωσε «Νεαρά», ἡ ὁποία ὄχι μόνο καθιέρωσε, ἀλλὰ καὶ ἀπαίτησε οἱ γάμοι νὰ ἐπικυρώνονται με τὴν ἱερὰ εὐλογία. Ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ γάμος στὸ ἑλληνικὸ δίκαιο εἶναι θρησκευτικὸς².

¹ Δωροθέου Μητροπολίτου Λαρίσης, *Νομοκανονικά Έρευναί*, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆνα, 1951-52.

² *Νομοκανονικά Έρευναί*, ὅ.π., σ. 110.

Ἡ διάταξη αὐτὴ ἴσχυε μέχρι τὴν ἐποχὴ πού ὁ Δωρόθεος συνέγραψε αὐτὴν τὴν μελέτη. Βέβαια, τὴν σημερινὴ ἐποχὴ τὰ πράγματα ἔχουν ἀλλάξει με τὴν καθιέρωση τοῦ πολιτικοῦ γάμου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο συνέβη περίπου τρεῖς δεκαετίες ἀπὸ τότε (1982) πού ἐκεῖνος μελετοῦσε αὐτὸ τὸ θέμα. Ὁ Δωρόθεος φαίνεται ὅτι ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ διέβλεπε τίς μελλοντικὲς ἐξελίξεις καὶ πάσχιζε μὲ τὴν βοήθεια τῆς εὐρυμάθειάς του νὰ περισώσει τὴν κατάσταση τεκμηριώνοντας δογματικὰ ἀλλὰ καὶ νομικὰ τὴν θέση τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ὁ γάμος, γιὰ νὰ εἶναι ἔγκυρος, θὰ πρέπει νὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας.

Διπλῶνι κατηγορηματικὰ ὅτι ἡ ἱερολογία συνιστᾷ τὸν γάμο, διότι ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ νὰ θεωρηθῇ αὐτὸς ἔγκυρος. Ἄν δὲν ὑπάρξει ἱερολογία, ὁ γάμος θεωρεῖται ἀνυπόστατος καὶ δὲν χρειάζεται δικαστικὴ ἀπόφαση γιὰ νὰ πιστοποιηθῇ κάτι τὸ ἀνύπαρκτο. Μάλιστα, αὐτὴν τὴν θέση τὴν στηρίζει στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις αὐτὲς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν δογματικὴ τῆς διδασκαλία γύρω ἀπὸ τὰ μυστήρια καὶ εἶναι ἀπολύτως φυσικὲς, λόγω τοῦ ὅτι ὁ γάμος συγκαταλέγεται στὰ ἑπτὰ μυστήρια. Οὐσιαστικὰ, τὰ μυστήρια εἶναι ἐκκλησιαστικὲς τελετές, οἱ ὁποῖες ἔχουν συσταθῆ ἀπὸ τὸν Κύριο. Μέσα ἀπὸ αὐτὲς μεταδίδεται μὲ ἀόρατο τρόπο στοὺς πιστοὺς ἡ Θεία Χάρις μὲσω αἰσθητῶν καὶ ὁρατῶν σημείων.

Ἐπομένως, ὁ γάμος εἶναι θεοσύστατη τελετὴ κατὰ τὴν ὁποία μὲσω αἰσθητῶν σημείων μεταδίδεται ἡ Θεία Χάρις ἀοράτως σὲ ἐκείνους πού νυμφεύονται καὶ τοὺς ἐνώνει ἀγιάζοντας τὸν σύνδεσμό τους, ὥστε αὐτὸς νὰ γίνῃ χριστιανικὸ θεμέλιο τῆς κοινωνίας καὶ βάσις τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, λόγω τοῦ μυστηριακοῦ του χαρακτῆρα ὁ γάμος εἶναι ἀδιάλυτος καὶ ἀπεικονίζει τὴν πνευματικὴ ἔνωση τοῦ Χριστοῦ, ὡς Νυμφίου, μὲ τὴν Ἐκκλησία, ὡς Νύμφη.

Ἐνας τέτοιος δεσμός, ὁ ὁποῖος διδάσκεται καὶ πιστεύεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, εἶναι θεῖος δεσμός καὶ ὄχι μία τελετὴ ἀπλή, κάτι τὸ τυπικὸ ἢ τὸ συμβολικὸ πού στερεῖται περιεχομένου. Εἶναι ἕνας δεσμός που ἔχει ἀγιασθῆ ἀπὸ τὴν Ζωοποιὸ Χάρι τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως, ὁ γάμος ὡς μυστήριον περιλαμβάνει τίς αἰώνιες καὶ ἀναλλοίωτες θρησκευτικὲς ἀλήθειες καὶ τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα ὁ πιστὸς ὑποχρεοῦται νὰ πιστεύει, ὅπως διδάσκει ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἔτσι καμία τροποποίηση ἢ ἀλλοίωση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ μία ἐνέργεια ὑπερφυῆ καὶ γιὰ μία τελετὴ ἐκκλησιαστικὴ, τὴν ὁποία τελεῖ ἡ Θεία Χάρις καὶ οἱ ὑπηρετοῦντες τὸ μυστήριον εἶναι ἀπλᾶ καὶ μόνον ὄργανα, μὲσω τῶν ὁποίων Αὐτὴ ἐνεργεῖ³.

³ Νομοκανονικαί Ἔρηναι, σσ. 111-112.

Ἐξηγῶντας λεπτομερέστερα τὸ μυστήριον τοῦ γάμου ὁ Δωρόθεος συνεχίζει ἀναφέροντας ὅτι ἡ ἱερολογία στὸν γάμο ἔχει τὴν τάξιν τοῦ ἀναγκαστικοῦ δικαίου. Εἶναι τὸ ἀπαραίτητο, ἐκεῖνο ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λείπει, γιατί ὁ γάμος χωρὶς αὐτὴν δὲν ὑφίσταται οὔτε ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπὸ πολιτικῆς πλευρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴν νομοθεσίαν. Ἐπομένως δὲν ἀποτελεῖ ἡ ἱερολογία ἕνα ἀπλὸ τυπικὸ ἔνδυμα, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ παραλειφθῆι χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ οὐσιαστικὴ βλάβη. Αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν καὶ μόνην προϋπόθεσιν καὶ ἀπὸ τὴν κανονικὴν τέλεσίν της ἐξαρτᾶται ἡ ὑπόστασις, ἡ οὐσία καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ γάμου.

Ὁ Δωρόθεος, στὴν συνέχειαν, ἐξηγεῖ ὅτι ἀναφερόμενοι στὴν ἱερολογία ἐννοοῦμε ὅτι αὐτὴ τελεῖται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξην Ἐκκλησίαν καὶ σύμφωνα μὲ τὸ τυπικὸν της. Ἡ δὲ ὑπόστασις τοῦ γάμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τέλεσιν τῆς ὀρθόδοξου ἱερολογίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν κανονικὴν ἐξουσίαν ὀργάνου, δηλαδὴ τὸν Ὁρθόδοξον Ἱερέαν. Ἀπὸ αὐτὸ προκύπτει ὅτι κανονικῶς ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖ ὅτι ὁ γάμος ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει τελεσθῆι σύμφωνα μὲ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ τὸ τυπικὸν της δὲν ὑφίσταται.

Ἀπόρροια ὄλων τῶν παραπάνω εἶναι ἡ μὴ ἀναγνώρισις ὡς ἔγκυρων τῶν μυστηρίων ἐκείνων ποῦ τελοῦνται ἐκτὸς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Αὐτὰ καθίστανται ἄκυρα γι' αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὸ τυπικὸν της. Στὴν περίπτωσιν δὲ ποῦ ὑπάρχει ἀνάγκη ἀκύρωσις τοῦ Ὁρθόδοξου γάμου λόγῳ πολλῶν σοβαρῶν αἰτίων, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει αὐτὸ τὸ δικαίωμα, διότι εἶναι ταμειοῦχος τῆς Θεῆς Χάριτος. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, σύμφωνα μὲ τοὺς περισσοτέρους θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας μας, αἶρεται ἡ Θεῆς Χάρις ἢ γίνεται ἐπίσχεσίν της. Ὁ Δωρόθεος τεκμηριώνει τὰ παραπάνω λέγοντας ὅτι τὴν ἀκυρότητα τῶν μυστηρίων τὴν βρίσκουμε στοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, ἀναφέροντάς τους λεπτομερῶς, ὅπως ἐπικυρώθησαν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Συνόδον⁴.

Στὴν συνέχειαν, ἡ μελέτη στέκεται στὴς περιπτώσεις κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει σοβαροὺς λόγους, μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ σὲ ἀκυρώσεις. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναφαίρετον δικαίωμα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπεσέλθῃ καμία ἀρχὴ ἢ δικαστήριον, ἀλλὰ οὔτε καὶ κανένας ἰδιώτης. Ὑπάρχουν κάποιες φορὲς ἐσωτερικοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐμποδίζουν τὴν πραγματοποίησιν ἑνὸς γάμου. Εἶναι τὰ λεγόμενα κωλύματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνατρεπτικὰ καὶ διακρίνονται σὲ «ἀπόλυτα» καὶ «σχετικά». Ὁ πολιτικὸς νόμος ὀρίζει μὲ ρητὸν τρόπο αὐτὰ τὰ κωλύματα, ποῦ ἡ ὑπαρξὴ τους ἐμποδίζει τὸν γάμον. Εἶναι τόσο αὐστηρὴ ἡ

⁴ Νομοκανονικαί ἔρειναι, ὁ.π., σσ. 112-114.

ἀπαγόρευση ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας ὡς πρὸς αὐτὰ τὰ κωλύματα, ὥστε κάποιες περιπτώσεις ἔχουν καθορισθεῖ ὡς ἀξιόποινες πράξεις, οἱ ὁποῖες τιμωροῦνται βάσει εἰδικῶν διατάξεων τοῦ ποινικοῦ νόμου. Ἔτσι, τὸ ἄρθρο 281 τιμωρεῖ τὸ ἐγκλημα τῆς αἰμομιξίας, τὸ ἄρθρο 285 τὸ ἐγκλημα τῆς διγαμίας καὶ τὸ ἄρθρο 286 τὴν μοιχεία⁵.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔχει θεσμοθετήσει αὐτὰ τὰ κωλύματα τοῦ γάμου καὶ τὸν ἀπαγορεύει στίς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες παρουσιάζονται συνθήκες ποῦ εἶναι ἀντίθετες ἀπὸ ὅ,τι ἔχει διατάξει, καί μέ κανέναν τρόπο δεν εὐνοεῖ τὴν πραγματοποίησιν γάμων, οἱ ὁποῖοι δὲν τηροῦν τίς προδιαγραφὰς τῆς.

Ὅπως ὀρίζει καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος, ἔτσι καὶ ἡ Ἐκκλησία ἔχει νομοθετήσει τὸ κώλυμα ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑτεροθρησκία. Αὐτὸ τὸ ἔχει διατάξει ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν ΟΒ΄ Κανόνα τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξῆς ἄλλους κώδικες ὅπως: τοῦ ΙΔ΄ τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς, τοῦ ΛΑ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου, τοῦ ΚΘ΄ τῆς ἐν Καρθαγένη Συνόδου καὶ τοῦ Θ΄ Κανόνος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἔχει μερμηνήσει καὶ γιὰ τὸ κώλυμα ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸν ὑπάρχοντα γάμο, μέσῳ πολλῶν ἀπὸ τοὺς κανόνες, ὅπως τοῦ ΜΗ΄ Ἀποστολικοῦ, ΠΖ΄ τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, τοῦ ΡΙΓ΄ τῆς ἐν Καρθαγένη Συνόδου καὶ τῶν Θ΄, ΚΑ΄, ΟΖ΄ καὶ Π΄ κανόνων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Τὸ κώλυμα τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τίς περιπτώσεις ἱερωσύνης καὶ ὁμολογίας παρθενίας ἔχει διαταχθεῖ ἀπὸ πολλοὺς κανόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ Δωρόθεος μνημονεύει τοὺς ἐξῆς: ΚΣΤ΄ Ἀποστολικόν, ΙΕ΄ τῆς Οἰκουμενικῆς, ΣΤ΄ τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, ΙΘ΄ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ καὶ ΙΘ΄ ἐν Καρθαγένη. Γιὰ τὸ κώλυμα τῆς ἐξ αἵματος καὶ τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας ὑπάρχουν τὰ διατάγματα τοῦ ΝΔ΄ κανόνα τῆς Ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, τὰ ΕΖ΄, ΕΗ΄, ΟΕ΄, ΟΗ΄, ΟΘ΄ καὶ ΠΖ΄ τῶν κανόνων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Για τὸ κώλυμα ἐξ αἰτίας τῆς πνευματικῆς συγγενείας ὑπάρχουν τὰ διατάγματα τοῦ ΝΓ΄ κανόνα τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Για τὸ κώλυμα τῆς μοιχείας ὑπάρχουν τὰ διατάγματα τῶν ΜΗ΄ καὶ ΕΑ΄ Ἀποστολικῶν, ΠΖ΄ τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, Κ΄ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, ΛΕ΄, ΛΖ΄ καὶ ΟΖ΄ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ΙΕ΄ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας καὶ Δ΄ Γρηγορίου Νύσσης⁶.

Σύμφωνα μέ τὰ παραπάνω τεκμήρια, ὁ Δωρόθεος ἐδραιώνει τὴν ἀπαγό-

⁵ Νομοκανονικαὶ ἔρευνα, ὅ.π., σ. 114.

⁶ Νομοκανονικαὶ ἔρευνα, ὅ.π., σσ. 114-115.

ρευση τοῦ γάμου ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τονίζοντας ὅτι, ἂν τυχὸν τελεσθεῖ ἓνας γάμος πού καταπατᾷ αὐτοὺς τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, θεωρεῖται ἄκυρος. Ἔτσι, καὶ ὁ Ἀστικὸς Κώδικας, πού εἶχε τότε καταρτισθεῖ, θεωροῦσε ἄκυρο τὸν γάμο πού εἶχε τελεσθεῖ κατὰ παράβαση τῶν ἄρθρων 1350-1364. Στὰ ἄρθρα αὐτὰ συμπεριλαμβάνονταν οἱ γάμοι πού τυχὸν τελούνταν ἐνῶ ὑπῆρχε κάποιο «ἀνατρεπτικὸ» γι' αὐτοὺς κώλυμα. Κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ δικαίου, γάμος ἄκυρος εἶναι: «Ἐνωσις προσώπων δι' ἱερολογίας, ἐμφιλοχωροῦντος κωλύματος ἀνατρεπτικοῦ»⁷.

Ἀλλά, ἐπισημαίνει ὁ Δωρόθεος, καὶ ἡ Ἐκκλησία συμπεριφέρεται αὐστηρότερα ἀπὸ τὴν Πολιτεία, καὶ ὄχι μόνον δὲν ἀναγνωρίζει, ἀλλὰ καὶ καταδικάζει τοὺς γάμους πού παραβαίνουν τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες καὶ τίς διατάξεις τους. Θεωρεῖ δὲ ὅτι αὐτοὶ οἱ γάμοι δὲν ἔχουν κῦρος καὶ δύναμη καὶ δὲν παράγουν τὰ ἀποτελέσματα ἑνὸς κανονικῶς συναφθέντος γάμου. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Πολιτείας ἡ ἀκύρωση ἑνὸς τέτοιου γάμου γίνεται μέσῳ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀμετάκλητη καὶ ἔτσι δὲν ὑφίσταται ἀστικὸς γάμος καὶ δὲν παράγεται ἀπὸ αὐτὸν κανένα ἔννομο ἀποτέλεσμα⁸.

Ἀναφερόμενος σὲ περισσότερες λεπτομέρειες ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ θέματος ὁ Δωρόθεος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ γάμος δὲν εἶναι μόνον ἓνα πολιτικὸ συνάλλαγμα, ἀλλὰ καὶ ἓνα μυστήριον, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ καὶ τίς δύο αὐτοτελεῖς ὑποστάσεις τοῦ καὶ τίς σώζει μέσῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱερολογίας. Συνεπῶς, ἡ ἀκύρωση ἑνὸς τέτοιου γάμου ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς θὰ πρέπει νά κηρυχθεῖ ἀπὸ τὸ ἀρμόδιον ὄργανον, πού εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ καὶ μόνον αὐτή. Εἶναι ἀνάγκη ἓνας γάμος, πού παραβαίνει ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, νά κηρυχθεῖ ἄκυρος καὶ πνευματικά, διότι ὑφίσταται ὡς μυστήριον καὶ μετὰ τὴν δικαστικὴ ἀκύρωση καὶ συνεχίζει νά ὑφίσταται, ἐὰν δὲν ἐπακολουθήσει καὶ ἡ πνευματικὴ ἀκύρωσί του ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει «τά τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τά τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ», ὅπως ἀναγνωρίζει στὴν Πολιτεία τὰ δικαιώματά της στὸν γάμο, ὡς σχέσιον ἀστικοῦ δικαίου. Ἔτσι, μὲ τὸ ἄρθρον ΙΣΤ', τοῦ πρώτου μετὰ τὴν κίρυξιν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νόμου πού ψηφίσθηκε τὸ 1852, ὅπως καὶ ἀπὸ ἄλλους νόμους οἱ ὁποῖοι τὸ ἐπανέλαβαν, ἔχουν καθορισθεῖ ἀπὸ τίς δύο πλευρὰς οἱ περὶ γάμου ἀρμοδιότητες⁹.

⁷ Νομοκανονικαὶ ἔρευναί, ὅ.π., σ. 115.

⁸ Νομοκανονικαὶ ἔρευναί, ὅ.π., σ. 115.

⁹ Νομοκανονικαὶ ἔρευναί, ὅ.π., σ. 116.

Ανιχνεύοντας βαθύτερα τούς νόμους ὁ Δωρόθεος ἀναφέρει ὅτι ὁ νόμος ΣΑ΄, στό δεύτερο τοῦ ἰδίου νόμου ἐδάφιο, παρέχει στήν Ἐκκλησία τὸ δικαίωμα νά ἀπαιτήσει ἀπὸ τὴν πολιτικὴ Ἀρχή, στήν περίπτωση ποὺ ἔχει τελεσθεῖ κάποιος παράνομος γάμος, νά ἐνεργήσουν αὐτεπαγγέλτως τὰ δικαστήρια ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τούς πολιτικούς νόμους καὶ μετὰ τὴν κήρυξη ἑνὸς γάμου ὡς παρανόμου μέσω τῆς ἀμετάκλητης δικαστικῆς ἀποφάσεως, νά κηρύξει καὶ αὐτὴ τὸν γάμο πνευματικῶς ἄκυρο. Στό τρίτο δὲ ἐδάφιο τοῦ ἰδίου νόμου περιλαμβάνονται καὶ κυρώσεις κατὰ τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐκδώσει τὴν ἄδεια γιὰ τὴν πραγματοποίησή του, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἱερωμένου ποὺ εὐλόγησε ἕναν τέτοιο γάμο.

Ὁ νομοθέτης ποὺ καθόρισε ὅλα τὰ περὶ τοῦ ἀκύρου γάμου συμπεριέλαβε καὶ τὴν ἀνάγκη κήρυξης τοῦ πνευματικῶς ἀκύρου ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή. Ὅρίζει δὲ μέ τὸ ἐπόμενο ΙΖ΄ ἄρθρο περὶ διαζυγίου ἀναφέροντας τίς προδικαστικὲς διατυπώσεις καὶ καταλήγοντας ὅτι μετὰ τὴν ἔκδοση τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως περὶ διαλύσεως τοῦ γάμου καὶ καθιστῶντας τὴν ἀμετάβλητη, ὁ εἰσαγγελέας στέλνει ἀντίγραφο τῆς στήν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ γιὰ νά κηρύξει καὶ αὐτὴ διαλυμένο πνευματικῶς τὸν γάμο.

Ἐπομένως, ὅταν πρόκειται γιὰ παράνομο γάμο ἢ ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ τὸν κηρύσσει ἄκυρο καὶ ὅταν πρόκειται περὶ διαζυγίου τὸν κηρύσσει πνευματικῶς διαλυμένο. Στὴν πρώτη δὲ περίπτωση ἀκολουθεῖται ἡ προσταγὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Ὅμως, ἐνῶ ἐδῶ πρόκειται περὶ δύο διακεκομμένων περιπτώσεων, δηλαδή τοῦ παράνομου καὶ τοῦ ἔγκυρου καὶ νόμιμου γάμου, ποὺ πρόκειται νά διαλυθεῖ, πολὺ σωστὰ εἶχε ρυθίσει ὁ νόμος τῆς Πολιτείας, ποὺ ἴσχυε μέχρι τὸ 1923, ἀπὸ τότε καὶ μέ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 33977 ἀπόφαση τοῦ κεφαλαίου Ο΄, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο εἰδικὰ στό θέμα τῆς ἀκύρωσης τοῦ γάμου. Ἐπίσης, καὶ στίς μετέπειτα νομικὲς προσθέσεις, ὀρίζεται ὅτι δέν χρειάζεται ἡ κήρυξη πνευματικῆς ἀκυρώσεως τοῦ παράνομου γάμου ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐπιβάλλονται κυρώσεις ἐναντίον τῶν παραβατῶν τῶν κανονικῶν διατάξεων. Ὁ Δωρόθεος ἐπισημαίνει ὅτι αὐτὸ δέν εἶναι ὀρθό, ἀλλὰ ἐπιπροσθέτως εἶναι καὶ βλάσφημο¹⁰.

Στὴν συνέχεια στηρίζεται τὰ ἐπιχειρήματά του περὶ τῆς μὴ ὀρθότητος αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως προσφεύγοντας στήν ἱστορικότητα αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἱστορικὰ ἐπιχειρήματα ποὺ χρησιμοποιοεῖ εἶναι τὰ κάτωθι:

1. Ἀνεκάθεν ἡ πράξη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ στὸν νόμο

¹⁰ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὁ.π., σσ. 116-117.

ΣΑ', στην σύνταξη του οποίου συνετέλεσε και η Έκκλησία, ή όποία παρείχε τις απόψεις της, όπως και τα παραγγέλματα και τα διδάγματα των Ιερών Κανόνων, στά όποια περιλαμβάνεται ό παράνομος γάμος, τον όποιο κηρύσσει άκυρο. Στην Έκκλησία υπήρχε, χωρίς την παραμικρή παρέκκλιση, ή συνείδηση ότι υπάρχει ανάγκη κηρύξεως άκυρου πνευματικά ένδς τέτοιου γάμου.

2. Η Νομοπαρασκευαστική Έπιτροπή, πού όρίσθηκε τό 1914, γιά την αναθεώρηση και την σύνταξη της έκκλησιαστικής νομοθεσίας, στό νομοσχέδιο τό όποιο εκπόνησε ύστερα από ένδελεγή μελέτη και συζήτηση ως πρός τό καταστατικό σχέδιο νόμου της Όρθοδόξου Έκκλησίας της Έλλάδος, επαναλαμβάνει σε ισάριθμα εδάφια τό άρθρο ΙΣΤ' του ΣΑ' νόμου μέ συμπληρώσεις περι τό άρμοδίου Αρχιερέως γιά τον κατοικοϋντα σύζυγο στην άλλοδαπή.

3. Η συγκληθείσα στην Άθήνα τό 1922 Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Έκκλησίας της Έλλάδος επελήφθη μεταξύ άλλων και του Καταστατικού Χάρτου της Έκκλησίας, όπου περιελίφθησαν οι διατάξεις περι γάμου. Κατά την συνεδρίαση της 8/21 Απριλίου 1923, όπως φαίνεται από τα πρακτικά, μετά από συζήτηση ή Ιεραρχία διετύπωσε στό ίδιο άρθρο του σχεδίου του Καταστατικού νόμου πού καταρτίστηκε από αυτή, τό «περι άκυρων γάμων» και ότι όμοιο πρός τό άρθρο ΙΣΤ' του ΣΑ' νόμου μέ την προσθήκη κυρώσεων κατά εκείνου ό όποιος εξέδωσε την άδεια πρός τέλεση του ουσιαστικώς άκυρου ή άκυρώσιμου γάμου, κατά του εύλογήσαντος τέτοιου γάμο, όπως και κατά εκείνου πού μέ κάθε τρόπο συνετέλεσε στην τέλεσή του. Στην συνέχεια δε όρισε τα περι λύσεως του έγκυρου γάμου¹¹.

Ό Δωρόθεος θεωρεί παράδοξο τό γεγονός ότι εκδόθηκε ή απόφαση του 1923 περιλαμβάνοντας μόνο τό εδάφιο του άρθρου ΙΣΤ' του νόμου ΣΑ' και όχι τα υπόλοιπα εδάφια στά όποια γίνεται λόγος γιά τον άκυρο γάμο και γιά την κήρυξη της άκυρότητάς του. Προσθέτει δε μέ καλή προαίρεση ότι πρόκειται περι λάθους εκ παραδρομής τό να μην συμπεριληφθούν όλα τα εδάφια πού άφορούσαν τό συγκεκριμένο θέμα. Στην αντίθετη περίπτωση θα έπρεπε ή Έκκλησία να πιστέψει ότι ή Πολιτεία, παρά τις υπάρχουσες κανονικές διατάξεις και τό καθεστώς πού υπήρχε άνέκαθεν, θεωρεί ότι είναι άρκετή γιά την άκύρωση του γάμου μόνο ή δικαστική απόφαση. Αυτό, όμως, δέν είναι δυνατόν ούτε ως υπόθεση, διότι ακόμα και μετά την δικαστική απόφαση τό μυστήριο τό όποιο έχει τελεσθεί δέν παύει να ύφίσταται.

Παρατηρεί, επίσης, ότι υπάρχει προσπάθεια εκ μέρους όρισμένων κύκλων,

¹¹ Νομοκανονικά έρηναι, ό.π., σσ. 117-118.

δυστυχῶς καὶ κάποιων λίγων νομικῶν, γιὰ τὸν παραμερισμὸ τοῦ βάρους καὶ τοῦ δεσμοῦ πού προσδίδουν τὰ μυστήρια. Αὐτὰ εἶναι, ὅμως, ὑποκειμενικὲς ἐπιθυμίες κάποιων οἱ ὅποιοι θεωροῦν τὸν γάμο ἐμπόδιο γιὰ μίαν νεωτεριστικὴ κοινωνία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρᾶ, ἡ Πολιτεία παρουσιάζεται νὰ ἀντιφάσκει γιὰτὶ ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ ἀκυρωθεῖ πνευματικὰ ἕνας γάμος ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ μετὰ τὴν ἀμετάκλητη ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου. Γιὰ τὸν δὲ ἄκυρο γάμο σιωπᾶ, ἀφοῦ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν πρόκειται γιὰ ἕναν γάμο πού ἔχει τελεσθεῖ με ἱερολογία, ὅπως καὶ ὁ ἔγκυρος γάμος, καὶ ἔχοντας ὅλα τὰ στοιχεῖα πού τὸν καθιστοῦν τέτοιο¹².

Στὴν συνέχεια, διατυπώνεται ἡ ἄποψη ὅτι, ἂν τύχει νὰ ἐπικρατήσῃ μίαν τέτοια ἀντίληψη, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι νὰ προσκρούσῃ στὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Θρησκείας γύρω ἀπὸ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, γιὰτὶ κατὰ τὴν δογματικὴ διδασκαλίαν ἡ τελείωσις τοῦ μυστηρίου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Θεία Χάριν, πού ἐπιφοιτεῖ παρέχοντας τὰ πνευματικὰ χαρίσματα. Τὰ μυστήρια, τονίζει ὁ Δωρόθεος, ἀπατεῖται νὰ περιλαμβάνουν τοὺς κάτωθι οὐσιώδεις ὄρους:

1. Θεία σύστασις
2. Αἰσθητὰ σημεῖα
3. Μεταδιδομένη χάρις
4. Κανονικὸ λειτουργιῶν
5. Κανονικὴ τέλεσις μυστηρίου

Τὴν δύναμιν τῆς Θείας Χάριτος τὴν ἔχουν οἱ τελετῆς οἱ ὅποιοις ἔχουν συσταθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τελειώνονται ἀπὸ Αὐτόν, διηλαδὴ ἀπὸ τὰ μυστήρια, τῶν ὁποίων οἱ λειτουργοὶ εἶναι ἀπλὰ ὄργανα, μέσῳ τῶν ὁποίων παρέχεται ἡ Θεία Χάρις. Ἐπομένως, τὸ μυστήριον τοῦ γάμου εἶναι μίαν τελετὴν μέσῳ τῆς ὁποίας μεταδίδεται ἡ Θεία Χάρις καὶ ἡ τελείωσις αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου προϋποθέτει τοὺς παραπάνω ὄρους¹³.

Κατόπιν ὅλων τῶν προαναφερθέντων εἶναι εὐνόητο ὅτι ὁ γάμος πού ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι σ' αὐτὸν ὑπάρχει ἀνατρεπτικὸ κώλυμα καὶ ἀκυρώθηκε ἀπὸ τὸ δικαστήριον ὡς σχέσις ἀστικού δικαίου, παραμένει ὡς μυστήριον ἁθικτὸς, ἀκέραιος καὶ ἐνεργὸς. Ἡ δικαστικὴ ἀπόφασις πού ἀκυρώνει τὸν γάμο ὡς πολιτικὸ συνάλλαγμα, ἀναφέρεται μόνον στὴν σχέσις ἀστικού δικαίου καὶ ὡς πολιτικὴ διάταξις, ἀλλὰ μὲ κανέναν τρόπο δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται καὶ στὸν δεσμὸ

¹² *Νομοκανονικαὶ ἔρειναι*, ὁ.π., σσ. 118-119.

¹³ *Νομοκανονικαὶ ἔρειναι*, ὁ.π., σσ. 119-120.

που ἔχει συναφθεῖ μέσῳ τῆς κανονικῆς ἱερολογίας καὶ τῆς ἁγιαστικῆς Θείας Χάριτος, ἡ ὁποία ἔχει παρασχεθεῖ ἀπὸ αὐτὴν. Ἐπομένως, ἡ παραδοχὴ τοῦ ἐναντίου ἀντίκειται πρὸς τὸ δόγμα καὶ περιπίπτει σὲ βλασφημία. Ἀποτέλεσμα δὲ μᾶς τέτοιας παραδοχῆς εἶναι ὁ κλονισμὸς τῆς πίστεως τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ἡ ἀνατροπὴ ἐκείνων τὰ ὁποῖα πιστεύουμε σὲ σχέση με τὰ ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργούμενα καὶ τελούμενα καὶ ὁ σχηματισμὸς μᾶς διαφορητικῆς καὶ ἀντίθετης πεποιθήσεως στὸν λαό, ὅτι, δηλαδή, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία διδάσκει καὶ πιστεύει εἶναι ἀπλῶς ἐφευρήματα καὶ ἐπινοήσεις¹⁴.

Στο τέλος αὐτῆς τῆς κρίσιμης μελέτης ὁ Δωρόθεος συνοψίζει τὰ ἑξῆς:

1. Για τὴν ἀκύρωση τοῦ παράνομου γάμου ἀπαιτεῖται ἐκ τῶν προτέρων ἡ ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καὶ γιὰ τὴν λύση του ἀπαιτεῖται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν δικαστικὴ ἀπόφαση, καὶ ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἀπὸ μόνη της ἡ δικαστικὴ ἀπόφαση δὲν λύνει οὔτε ἀκυρώνει τὸ μυστήριον.

2. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν τὴν Θεολογία θὰ μπορούσαν νὰ ἰσχυρισθῶν ὅτι ἡ λύση τοῦ γάμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο θεωρεῖ ἡ κάθε Ἐκκλησία τὸν γάμο, ἰδιαίτερος ἡ Δυτικὴ. Ὅμως, πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι τόσο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὅσο καὶ ἡ Δυτικὴ θεωροῦν τὸν γάμο μυστήριον διατεταγμένο ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τελειούμενο ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μέσῳ τῆς παρουσίας τοῦ κανονικοῦ λειτουργοῦ. Μάλιστα, στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμία διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

3. Ἡ μὴ ἀναγραφὴ στὸν ἰσχύοντα μέχρι τὴν ἐκπόνηση αὐτῆς τῆς μελέτης νόμο περὶ κηρύξεως καὶ πνευματικῶς ἀκύρου τοῦ παράνομου γάμου, δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀνατρέψει τὴν ἀδιάσειστη καὶ ἀναμφισβήτητη ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τὴν δογματικὴ διδασκαλία της, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ δίκαιο. Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νομοθέτηση δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐξουσία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι δοτὴ σὲ τέτοιας ἀρμοδιότητος ζητήματα, οὔτε περιορίζεται ἀπὸ κανόνες δικαίου, διότι εἶναι ἐξουσία θεία, προερχομένη ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ταμειοῦχος καὶ ἀποκλειστικὸς διαχειριστὴς τῆς θείας ἐξουσίας καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἐνεργεῖ ἀνεξαρτήτως ὅποιος ἄλλης Ἀρχῆς.

4. Ἐπειδὴ λόγῳ τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος μεταξὺ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας χρειάζεται ὁ νομικὸς μανδύας γι' αὐτὲς τίς περιπτώσεις, ὁ Δωρόθεος συνιστᾷ νὰ συμπληρωθεῖ ὁ νόμος περὶ γάμου, ὅπως ἴσχυε πρὶν ἀπὸ τὴν προσηθίκη τοῦ 1923.

¹⁴ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναί*, ὅ.π., σσ. 120-121.

5. Στήν πράξη αὐτὴ ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἔκδοσις ἀποφάσεως ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς περὶ ἀκυρώσεως τοῦ παράνομου γάμου ὡς μυστηρίου, διότι ὁ ἕνας τέτοιος γάμος, ἂν καὶ ἄκυρος δικαστικῶς, ὑφίσταται ὡς μυστήριον καὶ, κατὰ συνέπεια, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἔκδοσις ἀδείας γάμου, σὲ περίπτωσιν ποὺ πρόκειται νὰ συναφθεῖ ἕνας ἄλλος γάμος¹⁵.

Τὸ ζήτημα τοῦ γάμου ἀπασχόλησε σὲ μεγάλη ἔκτασιν τὸν Δωρόθεο, γι' αὐτὸν τὸν λόγο στήν ἴδια ἔκδοσιν ὑπάρχουν ἄλλες δύο παρεμφερεῖς μελέτες: *Ἐπὶ τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου καὶ Τίς ὁ ἀρμόδιος πρὸς λύσιν τοῦ γάμου Ἀρχιερεὺς*; Στήν πρώτη μελέτη ὁ Δωρόθεος ἀναφέρεται λεπτομερῶς στὰ εἶδη τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου καὶ στήν ἀκύρωσίν του λόγῳ αὐτῶν, διαμαρτυρόμενος γιὰ τὴν ἀναρμόδια, τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν Ἱερῶν κανόνων ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν νομικὴ ἀποψη, ἀπόφασις τῆς Πολιτείας ὡς πρὸς τὰ κωλύματα τοῦ γάμου¹⁶.

Ἡ τρίτη περὶ τοῦ γάμου μελέτη ποὺ συμπεριλαμβάνεται σ' αὐτὴν τὴν ἔκδοσιν εἶναι ἕνα ἔγγραφο τῆς 25ης Ἰουνίου τοῦ 1939, μέσῳ τοῦ ὁποίου ὁ Δωρόθεος ἀπάντησε στὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ ποῖος Ἀρχιερεὺς εἶναι ἀρμόδιος γιὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, ποὺ εἶχε τεθεῖ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο. Ὁ Δωρόθεος, μὲ τὴν γνώριμην μέθοδόν του καὶ μὲ πλήρη ἱστορικὴ, δογματικὴ καὶ νομικὴ τεκμηρίωσις καταλήγει στήν διατύπωσιν ὅτι, ὅταν ὁ νόμος ὀρίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ἀρχί, ἐννοεῖ τὸν Ἱεράρχην τοῦ τόπου κατοικίας ἐκείνου ποὺ αἰτεῖται τὴν λύσιν τοῦ γάμου. Ὁ συγκεκριμένος Ἱεράρχης εἶναι ὁ ἀρμόδιος νὰ λύσῃ πνευματικῶς τὸν γάμο¹⁷.

Οἱ θέσεις τοῦ Δωροθέου Κοτταρᾶ σήμερα μπορεῖ νὰ φαίνονται νομικά καὶ πολιτισμικά ξεπερασμένες, διασώζουν ὅμως τὸν μυστηριακὸ χαρακτῆρα τοῦ γάμου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπαναβιωθεῖ στήν ἐκκλησιαστικὴ μας πραγματικότητα.

¹⁵ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὅ.π., σσ. 123-124.

¹⁶ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὅ.π., σσ. 125-130.

¹⁷ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὅ.π., σσ. 131-137.

π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ
ΜΑΣΤΕΡ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ - ΠΟΙΗΤΗΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ Ι. Μ. ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΟΣ

1. Ἡ σχέση Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων μέσα ἀπό: α) Τό κείμενο τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ, *Περί Αἱρέσεων*¹, στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ὁποῖου πραγματεύεται τό Ἰσλάμ (κεφ. 100), τήν *Θρησκεία τῶν Ἰσλαμιτῶν*, β) τήν ἀφήγηση τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα² γιά τήν ἐπίσκεψή του στήν Κωνσταντινούπολη, γ) τό διήγημα τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Ὁ Ξεπεσμένος Δερβίσης*³ καί δ) τό διήγημα τοῦ Φώτη Κόντογλου, *Ὁ καπετάν-Στέλιος κι ὁ Βασίφ-εφέντης*⁴.
2. Ἡ στάση τοῦ κάθε κειμένου ἀπέναντι στήν ἄλλη πίστι. Συνοπτικά ἐπισημαίνονται θεολογικές «ἀρχές», πεποιθήσεις πού φανερώνει τό καθένα, σημεῖα σύγκλισης ἢ ἀπόκλισης, ἐπιχειρήματα πού προβάλλει.
3. Ἡ στάση τοῦ κάθε κειμένου σέ συσχετισμό μέ τίς διάφορες θεολογικές ὀρθόδοξες τάσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὑπάρξει ἔναντι τοῦ Ἰσλάμ μέσα στήν ἱστορία, μέσα ἀπό τό μελέτημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καί πάσης Ἀλβανίας Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, *«Ὁ διάλογος μέ τό Ἰσλάμ ἀπό ὀρθόδοξη ἄποψη»*. Ἐν καί κατά πόσο τό πνεῦμα ἢ ἡ ἐπιχειρηματολογία καθενός ἀπό τά ὡς ἄνω τέσσερα κείμενα βρίσκεται σέ ἀντιστοιχία (ἢ σέ ἐγγύτητα) πρὸς τό πνεῦμα καί τήν ἐπιχειρηματολογία διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι κατά καιρούς ἀσχολήθηκαν μέ τό Ἰσλάμ.

¹ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *PG* 94, 765A.

² Ἱμπν Μπαττούτα, *Ταξίδια στήν Ἀσία καί τήν Ἀφρική 1325-1354*, εἰσαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις: Σίσσυ Σιαφάκα, ἐκδ. Στοχαστής 2005, σσ. 136-144.

³ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Ὁ ξεπεσμένος Δερβίσης*, ἐκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2004.

⁴ Φώτη Κόντογλου, *Τό Αἶβαλί ἢ πατρίδα μου*, Ἐκδοτικός Οἶκος «Ἀστήρ» (7η ἔκδοσι), Ἀθῆναι 1995, σσ. 118-124 [τό διήγημα: «Ὁ καπετάν-Στέλιος κι ὁ Βασίφ-εφέντης»].

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ σύγχρονη παραδοξότητα ἢ καί ραγδαιότητα τῆς συνάντησης τῶν λαῶν καί τῶν πολιτισμῶν τους, ἡ διαδικτύωση τῶν προσώπων καί τῶν ἀπρόσωπων καταστάσεών τους, ἀλλά καί ἡ διάθεση (ἢ –ἐνίοτε– ἀπόταξη, ἀνάλογα ἀπό ποιά πλευρά βλέπει κανεῖς τά πράγματα) ὄσμωσης μεταξύ τῶν ἑτεροτήτων, ἀναδεικνύουν τό πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν διαφόρων θρησκειῶν, ἐν προκειμένῳ μάλιστα μεταξύ τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τοῦ Ἰσλάμ.

Ἦδη στόν αἰῶνα μας –κληρονόμια τοῦτο καί τῶν προγενέστερων αἰώνων, μάλιστα δέ τῆς πάλαι ποτέ ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας ἐπί τῆς Ρωμοσύνης– οἱ Χριστιανοί συγγνωτίζοντα μέ τούς Ἄλλους τοῦ Ἰσλάμ, καί τοῦτο ἐπιφέρει πολλά καί διάφορα προβλήματα στήν καθημερινότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, τά ὅποια –οὕτως ἢ ἄλλως– τίθενται κατά καιροῦς ἐντός τοῦ πλαισίου τοῦ διαλόγου μέ τό Ἰσλάμ, ὁ ὁποῖος διεξάγεται ὑπό τήν πρωτοκαθεδρία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀπό πλευρᾶς Ὁρθοδόξων.

Στήν ἀνά χειρᾶς ἐργασία μας, θά γίνει προσπάθεια ἀνάδειξης σημείων καί στοιχείων τῆς συνάντησης τῶν δύο αὐτῶν πίστεων στήν διαχρονία τῶν σχέσεων Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Κείμενο ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκينوῦ

Τό κείμενο τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκينوῦ, τό ὁποῖο πρῶτο μεταχειρίζομαστε γιά τήν ψαύση τῶν σχέσεων Χριστιανῶν καί Ἰσλάμ, ἐντάσσεται στό πλαίσιο τῆς στάσης τῶν Βυζαντινῶν ἀπέναντι στούς Μουσουλμάνους. Κατ’ αὐτή τήν πρώτη φάση τῆς συνύπαρξης καί τοῦ διαλόγου, ὁ ὁποῖος ἐκ τῶν πραγμάτων ἄρχισε νά ἀναπτύσσεται, οἱ Χριστιανοί ἀντιμετωπίζουν μέ σκωπτικό ἢ καί ὑποτιμητικό τρόπο τήν νεοφανῆ διδασκαλία. Ὁ Δαμασκινός μάλιστα, ἀναφερόμενος σέ αὐτήν, γράφει χαρακτηριστικά: *«Τινά δέ συντάγματα ἐν τῇ παρ’ αὐτοῦ βίβλῳ χαράξας γέλωτος ἄξια το σέβας αὐτοῖς οὕτω παραδίδωσι»*. Τήν χαρακτηρίζει, ἐξάλλου, *«λαοπλανῆ θρησκείαν τῶν Ἰσμαηλιτῶν»* καί *«πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου»*.

Γενικῶς, ὁ ἐκκλησιαστικός πατέρας, στό κείμενό του, συνοψίζει πῶς προῆλθε τό Ἰσλάμ, τά κεντρικά σημεία τῆς διδασκαλίας του, στοχεύοντας μάλιστα στίς ἀποκλίσεις ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος κατ’ αὐτήν εἶναι κτιστός Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὄχι ἄκτιστος, ὅπως πιστεύουν οἱ Χριστιανοί. Στό κείμενο τοῦτο δέν γίνεται προσπάθεια ἀναίρεσης τῶν νέων αὐτῶν πιστευμάτων ἢ ἀντιπαράθεσης μέ τήν ἄλλη θρησκεία, ἐπειδή ἀπευθύνεται σέ χριστιανικό κοινό, τό

όποιο έχει ήδη έμπεδώσει, δίχως περαιτέρω άμφισβητήσεις, τήν πεποίθησή του.

Άπλως ό Δαμασκινός λέγει εύθαρσώς ότι τό Ίσλάμ έτοιμάζει τόν δρόμο του Άντιχρίστου. Τούτη ή έκτίμηση δέν άποτελεί μιά κάποια ύποτιμητική έκφραση εναντίον του Άλλου, αλλά μιά ξεκάθαρη θεολογική θεώρηση. Η έκφραση αυτή παραπέμπει εύθές στήν παραδεδομένη παραδοχή τής Παλαιάς Διαθήκης περί τής «δαμονιάς» όλων των έθνικων θεων⁵. Χρειάζεται πάντως έδώ νά επισημανθεί ότι ή αύστηρή αυτή εκτίμηση άφορά σέ αυτά καθ'εαυτά τά έξωχριστιανικά πιστεύματα καί μόνον· όχι στους ανθρώπους, οί όποιοι τά πρεσβεύουν.

Κατά τήν έποχή του χριστιανικού Βυζαντίου, πλῆθος ἦταν οί θεολογικές πραγματείες, οί όποίες παρήχθησαν ένόψει της ισλαμικής όρμης για έξάπλωση, άν καί κατ' άρχήν θεωρήθηκε άνάξια προσοχής καί γελοία υπόθεση, όπως διαπιστώθηκε ήδη μέσα άπό τό έν λόγω κείμενο του Δαμασκινου⁶.

Σέ μιά δεύτερη φάση τής συνύπαρξης, δηλαδή άπό τά μέσα του 9ου έως τά μέσα του 14ου αιώνα, ή Κωνσταντινούπολη άποτελέσε τό κέντρο τής θεολογικής αντιμετώπισης του Ίσλάμ. Δεδομένου ότι, σύν τῷ χρόνῳ, άναδεικνυόταν ως άπειλή για τήν αυτοκρατορία, ή αντιμετώπιση υπῆρξε σκληρότερη, σέ θεολογικό επίπεδο. Ξεχωρίζουν τά κείμενα του Σαμωνά Γάζης, του Εϋθυμίου Ζιγαβνου, του Νικίτα Χωνιάτη, του Βαρθολομαίου του Έδεσπνου καί λοιπών⁷.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Κείμενο Ίμπν Μπαττούτα

Ο Ίμπν Μπαττούτα, Μαροκινός περιηγητής του ΙΔ΄ αιώνα⁸, στό βιβλίο του

⁵ Ψαλμ. 95, 5.

⁶ Βλ. σχετικά, Αρχιεπισκόπου Τιράνων καί πάσης Άλβανίας Άναστασίου Γιαννουλάτου, *Παγκοσμότητα καί Όρθοδοξία*, έκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2000, σ. 140 έξ.

⁷ Βλ. ό.π., σ. 142. Προβλ. Β. Άδραχτά, «Οί επιστημονολογικές προκειμένες τής συνάντησης Όρθοδοξίας καί Ίσλάμ», στό: Βασιλείου Άδραχτά - Άγγέλου Βαλλιανάτου - Σωτηρίου Δεσπότη, *Η Όρθοδοξία στόν 20ό αιώνα*, έκδ. Έλληνικό Άνωκτό Πανεπιστήμιο, τ. 3 (*Ο Διάλογος τής Όρθοδοξίας μέ Δύση καί Ανατολή*), σσ. 164-166.

⁸ Για τόν Ίμπν Μπαττούτα (1304-1377), βλ. συνοπτική άποτίμηση, στό Έλένης Κονδύλη-Μπασούκου, *Εισαγωγή στή Λογοτεχνία των Άράβων*, 5η έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 323-326. «Ο Άμπου Άμπνταλλάχ Μωχάμεντ Ίμπν Ίμπραχίμ, γνωστός μέ τό οικογενειακό του όνομα Ίμπν Μπαττούτα, ξεκίνησε σέ ηλικία εικοσιενός ετών άπό τήν γενέθλια πόλη του, τήν Ταγγέρη για τό προσκύνημα στή Μέκκα. Τό ταξίδι του όμως δέν σταμάτησε εκεί. Για τά έπόμενα είκοσι πέντε χρόνια επισκέφθηκε τήν Αίγυπτο, τήν Συρία, τό Ιράκ, τήν Μικρά Άσία, τήν Κωνσταντινούπολη, τίς περιοχές του Μεγάλου Χάν των Μογγόλων, τήν Ίνδία. Ο σουλτάνος του Δελχί τόν έστειλε σάν πρεσβευτή του στήν Κίνα. Τό 1349 διέφυγε τόν θάνατο άπό τήν πανούκλα στή Συρία, καί έφθασε μέχρι τήν Ανδαλουσία, καί κατόπιν επισκέφθηκε τήν Χώρα των Μαύρων, στόν Νίγηρα

«*Ταξίδια στην Ασία και την Αφρική 1325-1354*», και μάλιστα στο υπό εξέταση απόσπασμα, διασώζει πολύ χρήσιμες πληροφορίες για την συνύπαρξη Χριστιανών και Μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη, κατά την ευαίσθητη αυτήν εποχή. Παρότι πρόκειται για έναν αλλόπιστο, ως ξένος είναι φιλοξενούμενος του αυτοκράτορα, απολαμβάνοντας μάλιστα πολλής τιμής και ιδιαίτερης προστασίας. Στο κείμενο δέν γίνονται θεολογικές αναφορές, εκτός από την αναφορά στον Ίησού και τον χαρακτηρισμό του ως «*ψευτο-Ίησού*», σέ σχέση με τον Σταυρό του, δεδομένου ότι, κατά τους Μουσουλμάνους, ο Ίησούς ανελήφθη στους ουρανούς και κάποιος άλλος πήρε την θέση του επί του ξύλου του Σταυρού.

Η τιμή στον αλλόπιστο φιλοξενούμενο εξαιρείται πολύ περισσότερο, όταν ο πατέρας του αυτοκράτορα (πρώην αυτοκράτορας και νύν μοναχός) πληροφορείται ότι ο επισκέπτης βρίσκεται στην Πόλη, προερχόμενος από τους Αγίους Τόπους. Λέγει, πλημμυρισμένος από θαυμασμό: «*(...)σφίγγω τό χέρι πού μπήκε στην Ιερουσαλήμ και τό πόδι πού περπάτησε μέσα στο Ναό του Βράχου και τή μεγάλη εκκλησία του Ιεροῦ Βράχου και τῆς Βηθλεέμ*». Ο ίδιος ο Μπαττούτα καταπλήσεται για την τιμή που του επιφυλάσσεται, επειδή –άν και άλλης πίστης– έχει διαβεί την Ιερουσαλήμ. Έδω βεβαίως χρειάζεται πάντως να σημειωθεί ότι η άνωτέρω άβροφροσύνη και ο σεβασμός, ούδόλως δηλοῖ προσχώρηση στην πίστη του Άλλου. Ένω τιμάται ο Σαρακηνός περιηγητής, επειδή έχει επισκεφθεί τά χριστιανικά προσκυνήματα, έντός όλίγου δέν του παραχωρείται τό δικαίωμα νά εισέλθει στην εκκλησία, αφού δέν θά ἦταν διατεθειμένος νά προσκυνήσει τόν Σταυρό, ὅπως συνηθίζοταν⁹.

Γενικῶς, από την διήγηση του Μπαττούτα, φαίνεται καθαρά ή ίκανοποίησή του από την γνωριμία με την καθημερινή ζωή και τά ιερά καθιδρύματα τῶν Χριστιανῶν τῆς Κωνσταντινούπολης.

Κατά τόν κρίσιμο αἰῶνα από τά μέσα του 14ου αἰῶνα ἕως τήν Άλωση τῆς

ποταμιό, πού ρημιζόταν για τόν άμύηπτο πλοῦτο της. Εἶναι ὁ μοναδικός περιηγητής του Μεσαίωνα πού επισκέφθηκε τίς χώρες ὄλων των μουσουλμάνων άρχηγῶν του τότε γνωστοῦ κόσμου, ἕνα ταξίδι 75.000 περίπου μιλίων. Ο Ίμπν Μπαττούτα διηγήθηκε τήν θαυμαστή ἱστορία τῶν ταξιδιῶν του στόν γραμματέα του σουλτάνου τῆς Φέζ, πού και διασώθηκε ὡς τίς μέρες μας. Ο άναγνώστης τῆς σειράς τῶν "Ανακαλύψεων" ἔχει τήν εὐκαιρία νά ἔρθει σέ ἔπαφή ὄχι μόνο με ἕνα πρωτοπόρο ταξιδευτή του μεσαιωνικοῦ κόσμου, αλλά και με ἕναν ἑξαιρετο άφηγητή πού ἔχει πάρει από καιρό τί θέση του στην άραβική και παγκόσμια φιλολογία». [Απόσπασμα από τήν εισαγωγή τῆς μεταφράστριας Σίσσυς Σιαφάκα, στό βιβλίο του *Ταξίδια στην Ασία και την Αφρική 1325-1354*, έκδ. Στοχαστίς 2005].

⁹ Πρβλ. Θανάση Ν. Παπαθανασίου, «Χριστιανισμός και Ίσλάμ. Όψεις τῆς πρώτης συνάντησής τους», Περιοδικό *Έξοδος στην Κοινωνία και τή Ζωή*, τ. 8 (12) [1992] 30.

Πόλης (τρίτη φάση τῶν ἰσλαμοχριστιανικῶν σχέσεων, κατά τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀναστάσιο Γιαννουλάτο), οἱ ἀντιπαραθέσεις ἔχουν μειωθεῖ αἰσθητά, μάλιστα δέ, σέ ἐπίπεδο καθημερινότητας, ἔχουν διαμορφωθεῖ σχετικῶς καλές σχέσεις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τῶν δύο θρησκευμάτων, ὅπως διαπιστώνεται στό ἐν λόγω περιγηνητικό κείμενο. Σέ θεολογικό ἐπίπεδο, σπουδαῖοι θεολόγοι (ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί Ἰωσήφ Βρυνένιος) καί αὐτοκράτορες (Ἰωάννης Στ΄ Καντακουζηνός, Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος) ἔχουν ἀναπτύξει τόν διάλογο, τόν ὁποῖον μάλιστα ἐπιζητοῦν, διότι θεωροῦν ὅτι, μέσῳ αὐτοῦ, θά προσεγγίσουν περισσότερο τούς πιστούς τοῦ Ἰσλάμ καί θά κατορθώσουν ἐνδεχομένως νά τούς μεταπεισοῦν, ὀδηγώντας τους στήν ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς πεποιθήσεως.

Μιά πρώτη ἀνάγνωσι τοῦ Ἰσλάμ ἀπό πλευρᾶς βυζαντινῶν θεολόγων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς βλέπει τόν Μωάμεθ ὡς Ἀντίχριστο, θεώρησι πού ἐγκαταλείπεται ἀργότερα. Τότε ἡ διαλεκτική ἀφορᾶ σέ σύγκρισι ἀφενός μὲν τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ καί τοῦ Μωάμεθ, ὕστερα δέ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τοῦ Κορανίου, ἀναδεικνύοντας τήν ὀπισθοδρομικότητα τῆς μουσουλμανικῆς ἐκδοχῆς τῶν πραγμάτων, ὅπως π.χ. τήν περί οἰκογενειακοῦ δικαίου ἡ «*ἱεροῦ πολέμου*» διδασκαλία¹⁰. Σύν τῳ χρόνῳ ὅμως ὁ χριστιανο-ἰσλαμικός διάλογος ἀποκτᾶ σοβαρότητα, ὅπως τόν συναντᾶμε στά κείμενα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος, ἐμμένοντας στίς δικές του πεποιθήσεις, ἐπιθυμεῖ νά πείσει τούς συνομιλητές του, ἐκκινώντας ἀπό τά ὅσα κοινά στοιχεῖα μεταξύ τῶν δύο πίστεων¹¹. Ἐκεῖνο πού πρυτανεύει στήν διαλεκτική μέθοδο τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἡ διαλλακτικότητα, ἡ μετριοπάθεια καί ἡ συλλογιστική ἐπιχειρηματολογία¹², παρὰ τό γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος βιώνει τήν καθημερινότητά του σέ ἄσχημες συνθηκῆς ὡς αἰχμάλωτος τῶν Τούρκων. Τοῦτο ὅμως ὑποκρύπτει καί κάτι ἐξόχως σημαντικό: Ἡ διαθρησκευτικὴ ἀναπτύσσειται ὑπὸ ἄνιστους ὅρους, οἱ δέ Ὁρθόδοξοι βρίσκονται σέ ἄκρως μειονεκτικὴ θέσι. Ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Ἰσλάμ εἶναι καλπάζουσα, τό δέ Βυζάντιο φυλλορροεῖ καί γρήγορα μαραίνεται¹³.

¹⁰ Βλ. Σχετικά στό Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου, ὁ.π., σσ. 143-145.

¹¹ Βλ. ὁ.π., σ. 146.

¹² Βλ. Β. Ἀδραχτᾶ, ὁ.π., σ. 167.

¹³ Βλ. ὁ.π., σ. 168.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Κείμενο Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Μετά τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰώνα μέχρι τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, εἶναι –σύμφωνα μετὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀναστάσιο Γιαννουλάτο– ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποίαν σταμάτησε ὁ διάλογος Ὁρθοδόξιας καὶ Ἰσλάμ καὶ τὴν θέση του πῆρε γιὰ μὲν τοὺς Ὁρθοδόξους ἡ σιωπή καὶ ἡ ἀντίσταση, γιὰ δὲ τοὺς Μουσουλμάνους ὁ μονόλογος τοῦ ἐπικυρίαρχου¹⁴. Βεβαίως, σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις ὁ διάλογος δέν ἔπαυε· συνεχίζοταν μὲ μίαν ἀξιοπρόσεκτη ἰδιουτυπία: Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ πραγματικός διάλογος προϋποθέτει ἀλληλοσεβασμό, ἐλευθερία καὶ ἰσοτιμία¹⁵, πρυτανεῦει ἐδῶ ἡ «συνομιλία» διὰ τοῦ μαρτυρίου, τοῦ μονολόγου ἢ τῆς σιωπῆς τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἐν ἀναμονῇ τῆς Μεγάλης Κυριακῆς τῆς Ἀνάστασης. Ἐπὶ τέσσερις ὁλόκληρους αἰῶνες δοκιμάσθηκε ἡ ὑπομονή, ἄνθισε τό αἷμα πλήθους Ρωμῶν κι ἐμφανίσθηκαν εἴτε οἱ Νεομάρτυρες, εἴτε οἱ «Κρυπτοχριστιανοί», ὡς συνέπεια τῆς φρονταμενταλιστικῆς, ἐξισλαμιστικῆς καὶ ἄκρως φανατικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐπικυρίαρχων Ὁθωμανῶν¹⁶.

Βρισκόμαστε ἤδη στὰ 1896, ἔχει τότε ὀλοκληρωθεῖ ἡ μακρὰ ἐποχὴ τῆς Ὁθωμανικῆς Κυριαρχίας στὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ Παπαδιαμάντης γράφει γιὰ τὴν περίπτωση ἑνός «Ξεπεσμένου δερβίση», τοῦ ὁποίου τό ὄνομα δέν ἀναφέρεται καὶν στό διήγημα. Γιὰ τὴν κοινωνία τῆς Ἀθήνας, ὅπου βρέθηκε νὰ κυκλοφορεῖ αὐτός ὁ ἀλλόθρησκος θρησκευτικός λειτουργός, δέν ἔχει σημασία ποιός εἶναι καὶ σέ τί πιστεύει, ἀλλὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἕνας ἐμπερίστατος συνάνθρωπος, ὁ ὁποῖος χρίζει στοργῆς καὶ βοήθειας, μέσα σ' ἕνα περιβάλλον χριστιανικό.

Στὸ διήγημα δέν ἔχουμε θρησκευτικὲς ἀναφορές. Πρόκειται γιὰ ἕνα λογοτέχνημα, ἀπὸ τὴν γνωστὴ καὶ πολυαγαπημένη γραφίδα τοῦ Μεγαλέξανδρου τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, ὅπου ἀποτυπώνονται ἀκτινογραφούμενες οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις, δίχως τοὺς ὁποίους θρησκευτικούς παραγκωνισμούς ἢ καὶ ἐνδεχόμενους παροξυσμούς μιᾶς εὐσεβοφάνειας. Ἐκεῖνο τό ὅποιο θριαμβεῦει ἐδῶ εἶναι ἡ Ἀγάπη, ὅπως ἄλλωστε ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ πίστη, μιὰ πίστη ἡ ὁποία ἀγκαλιάζει τὸν κάθε ἄλλον, τὸν Διαφορετικό, τὸν Ξένο, τὸν Ἐμπερίστατο μετὰ κάθε ἔννοια. Ὁ Ρωμῖός κρύβει τὸν πέννητα καὶ πλά-

¹⁴ Βλ. σχετικὰ, *Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου*, ὁ.π., σ. 152.

¹⁵ Βλ. ὁ.π., σ. 164.

¹⁶ Βλ. ὁ.π., σ. 153 ἐξ.

νητα Δερβίση στό βάθος μιᾶς σήραγγας, καθώς ἄλλοτε ὁ Ἰωσήφ ὁ ἀπό Ἄριμαθαίας ἔναν ἄλλον Ξένο καί Πλάνητα¹⁷.

Οὐδόλως ἀγγίζεται ἢ ἐξετάζεται τό θέμα τῆς πίστεως αὐτοῦ τοῦ Ἄλλου, ὅπως συνέβη στήν πρώτη περίπτωση τῆς ἐργασίας μας (κεείμενο ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκνοῦ), μίτε θίγονται ζητήματα περί τοῦ ποιός καί πῶς μπορεῖ νά σωθεῖ, ὅπως θά διαγνώσουμε στό διήγημα τοῦ Κόντογλου πού ἔπεται, ἀλλά ἀσχολεῖται μέ τήν θέση πού τοῦ ἀρμόζει ὡς ἀνθρώπου ἀνάμεσα σέ συνανθρώπους του, δίχως νά προαπαιτεῖται κάποια ἀρμόδια ἐτικέτα ἢ ἡ ὁποιαδήποτε ὁμολογία πίστεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ Κείμενο Φῶτη Κόντογλου

Τό διήγημα «*Ὁ Καπετάν-Στέλιος καί ὁ Βασίφ-Εφέντης*» ἔχει γραφεῖ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα καί ὁ συγγραφέας του, ὁ πολὺς λογοτέχνης καί ἀγογράφος Φῶτης Κόντογλου, ἔχει ἤδη ἀφομοιώσει ὅλη τήν ἱστορική διαδρομή τῶν σχέσεων τῶν δύο θρησκείων. Αὐτές οἱ σχέσεις ἀναφαίνονται στό προκειμένο λογοτέχνημα ἰδιαίτερα φιλικές ἕως θερμές. Μεταξύ τῶν δύο φίλων, τοὺς ὁποίους διαφοροποιεῖ μόνον ἡ πίστη, ἐπικρατεῖ σεβασμός τῶν προσωπικοτήτων καί τίποτε δέν εἶναι δυνατόν νά διαπαράξει τήν φιλία τους, τήν ἐδραιωμένη σέ στέρεα θεμέλια.

Μέσα στό κείμενο διαπιστώνουμε βεβαίως ἕναν βασικό προβληματισμό γιά τό θέμα τῆς ἄλλης πίστεως τοῦ Βασίφ-Εφέντη, κάτι πού δέν διαγνώσθηκε στό προηγούμενο παπαδιαμαντικό κείμενο, ὅμως ἐντέλει –δεδομένου μάλιστα τοῦ αἰφνίδιου θανάτου του– τίθεται ἀπό πλευρᾶς τοῦ Καπετάν-Στέλιου τό ζήτημα τοῦ ποιός ἔχει παρηγοσία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί ποιός βρίσκει σωτηρία. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει μεταλάβει τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος, ὁ Τοῦρκος, ὁ Ρωμιός, ἢ ἐκεῖνος πού ἔχει καλή ψυχή, ὅπως ὁ καλοκάγαθος Μουσουλμᾶνος φίλος, ὁ ὁποῖος διέθετε ψυχή καλύτερη καί ἀπό τῶν Χριστιανῶν; Τό ἔργο τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητας ἐκ μέρους τοῦ Χριστοῦ σέ ποιούς ἐντέλει ἀφορᾷ; Μόνον στοὺς Χριστιανούς ἢ σέ ἀπαξάπαντες τοὺς ἀνθρώπους; Ἡ χριστουγεννιάτικη καί συνάμα λυπητερή προσευχή τοῦ Καπετάν-Στέλιου εἶναι κρυστάλλινα ἀγαπητική καί ξεκάθαρα θεολογική¹⁸, καταλήγει μάλιστα νά ἀποτελεῖ καί ἐπιμνη-

¹⁷ Βλ. Σχετικά: Στέλιου Παπαθανασίου, «Ὁ Ξεπεσμένος δερβίσης καί ὁ θρίαμβος τῆς ἑτερότητας», Ἡλεκτρονική Βιβλιοθήκη τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου: <http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/syn.prosgiseis/thr.proseg/40.pdf> (ἀνάκτηση: 8.7.2022).

¹⁸ «Ἡμαρτὸν σοι, Κύριε, γιὰ ἕναν ἀλλόθρησκο νά τό πάρω τόσο βαριά, σά νά ἔτανε αἷμα μου, σά

μόσυνη δέσμη πρὸς τὸν Κύριο Χριστό, ὑπὲρ ἀναπαύσεως καὶ συγχωρήσεως τοῦ ἀλλόθρησκου φίλου του!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄ Πρὸς ἕναν «διάλογο ζωῆς»

Στὴν σύγχρονη φάση τῶν σχέσεων Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, σέ ἐπίπεδο θεολογικῆς διαθρησκευτικότητας, ἐξέχουσα φυσιογνωμία ἀπὸ πλευρᾶς Ὁρθοδόξων εἶναι ὁ σημερινὸς Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, διαπρεπὴς θρησκευτολόγος καὶ ἀναγνωρισμένος ἱεραπόστολος, ὁ ὁποῖος διακρίνεται γιὰ τὴν ἀνοικτότητα στὴν σκέψη καὶ τὴν στάση του ἐπὶ κομβικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, πολὺ περισσότερο ὅσον ἀφορᾷ στὶς χριστιανο-ισλαμικὲς σχέσεις.

Κατ' ἀρχὴν ὑποστηρίζει τὴν ἐπιθυμία καὶ ἀναγκαιότητα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς γιὰ διάλογο, δεδομένου ὅτι ἡ μακραίωνη συμβίωση τοῦ ὀρθόδοξου καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου δημιούργησε ἤδη ἀπὸ μόνῃ τῆς ἑνῆς «διάλογο ζωῆς»¹⁹. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἴδιος στὰ κείμενά του κατορθώνει νὰ ἐπικαλεσθεῖ ἀπὸ τίς δύο θρησκευτικὲς κοινὲς στιγμὲς καὶ μνῆμες, οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν σταθερὰ σημεῖα ἐκκίνησης γιὰ τὴν συνάντηση καὶ τὴν ἀναδιαπραγματεύσῃ τους. Ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶναι τὰ δύο πρόσωπα, διὰ τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ τὸ προσδοκώμενο²⁰. Αὐτὴ ἡ διαπιστωμένη καὶ ἐν πολλοῖς θαυμαστὴ ἀνοικτότητα τοῦ Γιαννουλάτου σέ καμιά περίπτωσι δὲν σημαίνει παραθεώρηση τῶν ἐκατέρωθεν διαφορῶν ἢ διαστάσεων. Ἀντίθετα, τίς μεταχειρίζεται ὡς στοιχεῖα ἀλληλοκατανόησης τῶν διαφορετικότητων καὶ ἰδιατεροτήτων τοῦ Ἄλλου²¹.

Βεβαίως, χρειάζεται νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος δροῦσε ἀνέκαθεν καὶ δρᾷ διαρκῶς στὸ πλαίσιο τοῦ Διαλόγου, ὁ ὁποῖος καλλιεργεῖται ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, κατὰ τὸν 20ό αἰῶνα, μέχρι καὶ τίς ἡμέρες μας. Ὁ πρωτοκορυφαῖος τῶν Ὁρθοδόξων, ὁ σημερινὸς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

νά ἴτανε ἀδερφός μου! Μὰ ἄραγε ὁ Χριστὸς ἦρθε σέ τοῦτον τὸν κόσμο μόνο γιὰ μᾶς τοὺς βαπτισμένους, καὶ δὲν ἦρθε γιὰ ὅλον τὸν κόσμο, γιὰ κάθε ἄνθρωπο πού ἔχει καλὴ ψυχὴ, τί Τοῦρκος, τί Ρωμὸς; Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ἀνάπαυσε καὶ συγχώρεσε καὶ τὸν Βασίλ-ἐφέντη, πού εἶχε ψυχὴ πῶ καλὴ ἀπὸ μᾶς τοὺς χριστιανούς!» [Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἀκροτελεύτια παράγραφος τοῦ ἐν λόγῳ διηγήματος τοῦ Φ. Κόντογλου].

¹⁹ Βλ. *Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου*, ὁ.π., σ. 163.

²⁰ Βλ. *Β. Ἀδραχτᾶ*, ὁ.π., σ. 169.

²¹ Βλ. ὁ.π., σ. 170.

χης Βαρθολομαῖος Α΄, δέν παραλείπει σέ κάθε περίπτωση καί κυρίως στά διεθνή fora, ὅπου παρίσταται ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, νά τονίζει τήν ἀναγκαιότητα τοῦ διαλόγου μέ ὄλες τίς θρησκείες καί κυρίως μέ τό Ἰσλάμ²², ὑπό τά νεώτερα καί δυσσίωνα πλέον δεδομένα τῆς διεθνοῦς ἀκαταστασίας καί τῶν τρομοκρατικῶν φαινομένων (μέ «σμεῖο μηδέν» τήν 1η Σεπτεμβρίου 2001), τά ὅποια χρῆζουν ιδιαίτατης προσοχῆς στήν προσέγγιση καί τήν ἀντιμετώπισή τους²³.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὅπως διαπιστώνεται ἐπαρκῶς ἀπό τά τέσσερα κείμενα, τά ὅποια ἀνωτέρω μεταχειρισθήκαμε ὡς πηγές, ἡ συνάντηση καί συνύπαρξη τῶν δύο θρησκείων, μέσα στούς αἰῶνες, δέν ἦταν πάντα ἐναντιότητα καί πολεμική. Ὑπῆρξαν μεγάλα διαστήματα ὑποφερτῆς –κάποτε φιλικῆς– συμβίωσης²⁴, διότι πρῶτάνευσε ἡ ἀναγκαιότητα τῆς συνύπαρξης καί τοῦ διαλόγου.

Ἄξιζει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι στόν καθημερινό βίω τῶν Ὁρθοδόξων μέ τό λεγόμενο «λαϊκό Ἰσλάμ» παρατηρήθηκε μιά διαθρησκευατικότητα, ἡ ὅποια κάποτε

²² Γιά παράδειγμα: «Ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος μέ τήν Πρωτοβουλία Βλατάδων, ἡ ὅποια ἀναλήφθηκε μέ τήν ἐγκρίσι του τό Μάιο τοῦ 2006 στήν ὁμώνυμη Ἱερά Μονή Θεσσαλονίκης, συνέβαλε ἀποφασιστικά στή συμφιλίωση καί τήν εἰρήνη μεταξύ τῶν λαῶν τῶν Βαλκανίων, ὅπως στήν περίπτωση τῆς Βοσνίας. Μαζί μέ τόν Πατριάρχη Παῦλο τῆς Σερβικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας προώθησαν τή συνεργασία μεταξύ τῶν καθολικῶν, μουσουλμανικῶν καί ὀρθόδοξων κοινοτήτων τῆς πρώην Γιουγκοσλαβίας. Συγχρηματοδότησε ἐπίσης τό Συνέδριο γιά τήν Εἰρήνη καί τήν Συμφιλίωση στήν Κωνσταντινούπολη τό 1994, τό ὁποῖο ἔφερε κοντά Χριστιανούς, Μουσουλμάνους καί Ἑβραίους. Λίγο ἀργότερα, στό διαθρησκευατικό συνέδριο στή Βέρνη τῆς Ἑλβετίας, συντάσσεται ἡ Διακήρυξη τοῦ Βοσπόρου, ἡ ὅποια ἐπανελάβε τό ἐξῆς: "Τό ἔγκλημα πού γίνεται στό ὄνομα τῆς θρησκείας εἶναι ἔγκλημα κατά τῆς θρησκείας". Στά χρόνια πού ἀκολούθησαν συνέχισε νά ὑποστηρίζει ἐμπρακτά τίς πρωτοβουλίες αὐτές, ταξιδεύοντας στό Μπαχρέν τό Σεπτέμβριο τοῦ 2000 μέ στόχο νά προωθήσει περαιτέρω τό διάλογο». [https://www.apostolicpilgrimage.org/el/backgrund-information/-/asset_publisher/5YKdJbXZNqGU/content/quick-facts-about-the-ecumenical-patriarchate (ἀνάκτηση: 5.2.2021)].

²³ «Μετά τήν τραγωδία τῆς 11ης Σεπτεμβρίου, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ταξίδεψε ἄκοπα μιλώντας γιά τό φᾶσμα τῆς διεθνοῦς τρομοκρατίας καί ἐνθαρρύνοντας τήν διαθρησκευακή ἐπικοινωνία καί δράση. Στά τέλη τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 2001, προοίδησε μαζί μέ τόν Ρομάνο Πρόντι, Πρόεδρο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, μᾶς μεγάλης διαθρησκευακῆς συνάντησης μέ θέμα «Ἡ Εἰρήνη τοῦ Θεοῦ στόν Κόσμο» στίς Βρυξέλλες, στήν ὅποια συναντήθηκαν οἱ σημαντικότεροι θρησκευτικοί ἡγέτες τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ Ἰσλάμ καί τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Οἱ σύνεδροι υπέγραψαν τή Διακήρυξη τῶν Βρυξελλῶν, ἡ ὅποια, μεταξύ ἄλλων, ἀνέφερε: "εἶναι εὐθὺνη τῶν θρησκευτικῶν ἡγετῶν νά ἀποτρέπουν αὐτές τίς ἐκδηλώσεις θρησκευτικοῦ ζήλου πού δέν συνάδουν μέ τή θρησκευτική πίστι". Καταδίκασε ἐπίσης τή βία, τήν τρομοκρατία καί τήν κακομεταχείριση τῶν ἀνθρώπων ἐπειδή καμία θρησκεία δέν τίς δικαιολογεῖ καί εἶναι ἀντίθετες στό πνεῦμα τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης». [Ἰστόπος, ὅ.π.].

²⁴ Βλ. σχετικά, Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου, ὅ.π., σ. 139.

όδηγείτο έως και τόν συγκρητισμό. Κάποιοι Όρθόδοξοι ασπάστηκαν τό Ίσλάμ, διότι γοητεύτηκαν π.χ. από τούς νομοδιδασκάλους του Ίσλάμ, ενώ κάποιοι Μουσουλμάνοι έγιναν Χριστιανοί, διότι μαγνητίστηκαν από τά τελούμενα στους ναούς και τήν μυστηριακή ζωή του Χριστιανισμού²⁵.

Παρουσιάζοντας όλα τά άνωτέρω, δέν πρέπει πάντως νά ώραιοποιηθεί ή κατάσταση. Σέ όλες σχεδόν τίς περιπτώσεις τής άποτυπούμενης συμβίωσης, άν έξαιρέσουμε τήν περίοδο των Σταυροφοριών (όπότε οί σχέσεις γνώρισαν έντονο παροξυσμό, μέ εϋθύνη τής χριστιανικής Δύσης), οί Χριστιανοί και δή οί Όρθόδοξοι ήταν στήν δυσχερέστατη θέση του κατακτημένου, μέ όλες τίς άκραίες έως και φρικτές συνέπειες, τίς όποιες ύπνοει ό όρος. Κάποιες, άλλωστε, κοινωνίες Όρθοδόξων συνεχίζουν και σήμερα νά ζοϋν σέ μουσουλμανικά περιβάλλοντα, όπως π.χ. οί έναπομεινάτες Ρωμοί τής Κωνσταντινούπολης, οί όποιοι περιστοιχίζουν τήν «ελεύθερη πολιορκημένη» Μεγάλη του Χριστού Έκκλησία και τό άείφωτο Φανάρι.

Στήν άπορομαντικοποίηση των χριστιανο-ισλαμικών σχέσεων, τήν όποία θεωρούμε επιβεβλημένη²⁶, χρειάζεται νά προστεθεί ότι ό διενεργούμενος διάλογος λειτουργείται από χριστιανικής πλευράς κυρίως, ένω τό Ίσλάμ έν πολλοίς κωφεύει άπρόθυμο, επιχειρώντας συχνά-πυκνά νεώτερες έξάρσεις φονταμενταλισμού, μέ ό,τι αυτό συνεπάγεται. Ό Αρχιεπίσκοπος Άναστάσιος θέτει τά πράγματα στίς πραγματικές διαστάσεις τους: «[...] άντί νά μιλούμε γιά διάλογο του Χριστιανισμού, ή έστω των χριστιανών, μέ τό Ίσλάμ, είναι όρθότερο νά μιλούμε γιά διάλογο μερικών χριστιανών μέ λίγους μουσουλμάνους»²⁷.

Κλείνοντας τήν άνά χειρας εργασία, έμφατικά ισχυριζόμαστε ότι οί Χριστιανοί είμαστε διαχρονικά καταδικασμένοι σέ συνοδοιπορία μέ τούς Μουσουλμάνους και τό μόνο ασφαλές όχημα στό όποιο μπορούμε νά επιβιβασθούμε είναι ό διάλογος, χωρίς τόν όποιο τίποτε καλό και ώφέλιμο δέν μπορεί νά άποκτηθεί. Η άποφυγή παροξυσμών είναι τό ζητούμενο, μέ θεμέλιο τόν σεβασμό τής έτερότητας και τής διαφορετικότητας του άπέναντί μας. Μάλιστα δέ, στόν αιώνα των πολυειδών περιπλοκών σέ όλα τά επίπεδα των κοινωνιών, μέ τά νέα τεχνοκρατικά δεδομένα και τήν ήδη βιούμενη πολυπολιτισμικότητα,

²⁵ Βλ. ό.π., σ. 134 έξ.

²⁶ Πρβλ. όσα αξιοπρόσεκτα άναφέρονται στό Άστερίου Άργυρίου, «Προβλήματα συνάντησης τής Όρθοδοξίας και του Ίσλάμ μέ τόν σύγχρονο κόσμο», *Σύναξη* 104 (Οκτώβριος-Νοέμβριος 2007) σσ. 72-81.

²⁷ Αρχιεπισκόπου Άναστασίου, ό.π., σ. 157 έξ.

υπάρχει απλόχωρος τόπος για γόνιμη επικοινωνία και καλλίκαρπη συνεργασία²⁸.

Υπάρχουν πάντως και όρισμένοι κύκλοι στο χριστιανικό περιβάλλον, οι οποίοι διαφωνούν με τους διαλόγους, φοβούμενοι ότι κατ' αὐτούς η ὀρθόδοξη πίστη εκπίπτει ἢ μειώνεται, ἐνῶ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος ἀπὸ ἕναν ἀναπτυσσόμενο ἐνδοτισμό στὴν προσπάθεια τῶν ἡμετέρων συμμετόχων γιὰ συνάντηση τῆς πίστεως τῶν Ἄλλων.

Ἀξιωματιμὸνευτη εἶναι ἡ θέση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου²⁹, τὴν ὁποία θεωροῦμε ὅτι χρειάζεται διαρκῶς –ὡς χριστιανική πλευρά– νὰ μὴν λησμονοῦμε: Δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπορρίπτουμε τὸν ἀλλόδοξο ἢ ἀλλόπιστο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα «ὅπου θέλει πνεῖ»³⁰, ὄντας «ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν»³¹, ἡ δὲ σωτηρία ἑνὸς ἐκάστου ἀπὸ τοὺς οἰκοῦντες τὴν οἰκουμένη εἶναι δυνατόν νὰ λειτουργεῖται μὲ τρόπους τοὺς ὁποίους δὲν δύναται νὰ συλλάβει ἢ νὰ διανοηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη πεπερασμένη λογικὴ μας. Μὲ ἄλλους λόγους, ἐννοεῖται ἐδῶ ὅτι χνάρια τῆς ἐπενέργειας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι δυνατόν νὰ ψαύσουμε παντοῦ τριγύρω μας, ἐφόσον διαπιστώσουμε ὅτι ἔχουν εὐδοκίμῃσει οἱ καρποὶ αὐτοῦ τοῦ ζωοποιυτικοῦ Πνεύματος, ὅπως μάλιστα ἔχουν καταγραφεῖ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν στὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολή του³². Ἄς μὴν ἀποκλείσουμε λοιπὸν –ἔτσι ἀβασάνιστα– κανένα τρόπο καὶ τρόπο, διότι –ἂν μὴ τί ἄλλο– θὰ ἔχουμε ἀδικίσει τὸν κυριάρχῃ τῶν πάντων Θεὸ τῆς Ἀγάπης, ὁ ὁποῖος δὲν ἔπαψε ποτέ νὰ εἶναι «ὁ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν»³³.

Τὰ τέσσερα κείμενα, τὰ ὁποῖα χρησίμεψαν στὸ παρὸν μικρὸ μελέτημα ὡς σχεδίες πλοίγησης στή διαχρονία τῶν χριστιανικο-ἰσλαμικῶν σχέσεων, θεωροῦμε ὅτι ἦταν ικανὰ νὰ διδάξουν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους ὅτι ἡ συνύπαρξῃ μὲ τὴν πίστη τοῦ Ἄλλου προαπατεῖ πολλὴν ἀγάπη καὶ εἰλικρινῇ ταπεινῶση, ὅχι ἀφ' ὑψηλοῦ ἀφορισμούς ἢ φρόνημα ἐπιτημένο, πρακτικὲς ποῦ a priori δυναμιτίζουν τὰ πάντα. Τὸ τρίτο, τὸ ὁποῖο –σὺν τοῖς ἄλλοις– χρειάζεται νὰ ὑπάρχει εἶναι ἡ ἐπαρκὴς γνώση τῶν πιστευμάτων τοῦ Ἄλλου (ἐν πολλοῖς καὶ ἡ ἐμπέδωση τῶν δικῶν μας), οὕτως ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ συζητᾶμε σέ στέρεο ἔδαφος καὶ μὲ ἴσους ὄρους.

²⁸ Βλ. ὁ.π., σ. 159.

²⁹ Βλ. ὁ.π., σ. 167 ἔξ.

³⁰ 1ω 3, 8.

³¹ Ἀπὸ τὸ Δοξαστικὸ τῆς Ἐορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

³² Γαλ. 5, 22.

³³ Εφ 4, 6.

Μακάρι ἔτσι νά γίνεται, ἐπειδή τό ἀπαιτοῦν οἱ καιροί, καί σέ κάθε περίπτωση θά ἀποβαίνει στήν κοινή ὠφέλεια τῶν ἑκατέρωθεν συνομιλητῶν³⁴!

³⁴ Ἐξόχως ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὅσα ἐμπεριέχονται στόν τόμο *Συνύπαρξη Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων στή Μέση Ἀνατολή*, Πρακτικά Διεθνoῦς Συνεδρίου «Ἐνότητα στήν πολυμορφία καί βασικές ἀρχές ἐλευθερίας γιά τοὺς Χριστιανούς καί Μουσουλμάνους στήν Μέση Ἀνατολή: Συνέδριο κοινοβουλευτικοῦ διαλόγου» Βηρυτός, 3-4 Ἀπριλίου 2018, ἐκδ. Διακοινοβουλευτικῆς Συνάντησης Ὁρθοδοξίας 2021.

π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΓΚΙΑΦΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ - ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ «ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΥ» ΚΑΙ Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ

Εισαγωγή

Α διαμφισβήτητα ἐδῶ καί καιρό ἡ παγκόσμια κοινότητα βιώνει μιά «ἀτέρμονη» πανδημία. Ἕνας ἀφανής ἐχθρός, ὁ «κορωνοϊός» (SARS-CoV-2), ἔχει ἐπιτεθεῖ σέ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους, μέ ἀποτέλεσμα ἄλλους νά τοὺς ἔχει μολύνει κι ἄλλους νά τοὺς ἔχει ὀδηγήσει στόν θάνατο. Ἄν καί ἡ παγκόσμια ἱστορία στό διάβα τῶν αἰῶνων καταγράφει πολλές περιπτώσεις φαινομένων πανδημίας (π.χ. ἔλονοσία, ἰσπανική γρίπη, νόσος τοῦ Χάνσεν, φυματίωση κ.ἄ.), ἐντούτοις γιά τίς νεώτερες γενιές δέν παύει νά εἶναι πρωτόγνωρη ἡ σημερινή κατάσταση. Ἡ ἐξάπλωση ἑνός μικροσκοπικοῦ ἰοῦ σέ ὅλη τήν παγκόσμια σφαῖρα ἔχει προκαλέσει τόν φόβο καί τόν τρόμο σέ κάθε ἡλικιακή κατηγορία ἀνθρώπων. Καί αὐτό γίνεται φανερό, ὅταν ἡ κοινωνική ἀπομόνωση καί ὁ «κατ' οἶκον ἐγκλεισμός» βρίσκονται στό ἀποκορύφωμά τους.

Φυσικά ἀνάμεσα στίς χῶρες πού βιώνουν αὐτό τό πρόβλημα, συγκαταλέγεται καί ἡ δική μας. Γι' αὐτό καί τό ἀρμόδιο ἑλληνικό ὑπουργεῖο, τό ὑπουργεῖο Προστασίας τοῦ Πολίτη, προκειμένου νά προασπίσει τήν ὑγεία τῶν πολιτῶν ἀπ' αὐτή τήν ἀόρατη ἰογενῆ ἀπειλή, προχώρησε στή λήψη ὀρισμένων μέτρων. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά κριθεῖ ἀναγκαῖος ὁ κατ' οἶκον περιορισμός τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ἡ μεταδοτικότητα τοῦ ἰοῦ νά περιορισθεῖ καί οἱ πιθανότητες ἀφανισμοῦ μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ νά ἐκμηδενιστοῦν. Εἶναι ἀλήθεια πῶς στήν ἀρχή τοῦ πανδημικοῦ φαινομένου, ἡ «καραντίνα» ἀπέδωσε καρπούς, ἀφοῦ σέ σχέση μέ ἄλλες εὐρωπαϊκές χῶρες ἡ Ἑλλάδα εἶχε

τούς λιγότερους θανάτους¹ και τούς λιγότερους διασωληνωμένους στις ΜΕΘ (*Μονάδες Έντατικής Θεραπείας*).

Ειδικότερα, μόλις επιβεβαιώθηκαν τά πρώτα τρία κρούσματα στην χώρα μας, ξεκίνησαν να επιβάλλονται σταδιακά διάφορα μέτρα αναστολής έκδηλωνσεων, αρχικά σέ τοπικό επίπεδο (Ηλεία, Ζάκυνθο και Άχαΐα) και έπειτα σέ όλη τήν χώρα. Η αύξηση των κρουσμάτων και των θανάτων σέ πανελλαδικό επίπεδο, τόν Μάρτιο του 2020, οδήγησε τήν Πολιτεία στην άμεση επιβολή του κλεισίματος όλων των εκπαιδευτικών δομών, των καταστημάτων, των χώρων έστίασης, άκόμη και των διάφορων χώρων λατρείας². Στους δέ πολίτες επιβλήθηκε τόσο ο περιορισμός των μετακινήσεων τους, όσο και για άρκετό χρονικό διάστημα ο κατ' οίκον έγκλεισμός τους. Άρα ένας άόρατος «ιός» δημιούργησε μιά τεράστια κοινωνική άναταραχή.

Μέ άφορμή τόν έγκλεισμό πού βίωσε τό σύνολο των πολιτών, μās δημιουργήθηκε ο προβληματισμός των συνεπειών του στην ψυχική υγεία τους. Σέ αυτόν επίσης έρχεται νά προστεθεί και η γνώμη του καθηγητή τής ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου τής Lyon, Nikolas Franck, όταν μετά άπό έρευνά του τόνισε ότι: «πρέπει νά σκεφτούμε τά μετά τόν κορωνοϊό, γιατί ο έγκλεισμός μπορεί νά άποβεί επικίνδυνος στην ψυχική υγεία του άτόμου, ώθώντας τον άκόμη και στην έξάρτησή του άπό διάφορες ούσιες»³. Δέν είναι τυχαίο ότι σέ έρευνά του κατέδειξε πώς τήν περίοδο τής «καραντίνας» τής άνοιξης του 2020, σέ ποσοστό άνω των δύο τρίτων των έρωτηθέντων έμφανίστηκε μιά μορφή ύπερκατανάλωσης άλκοολούχων ποτών, τσιγάρων και άγχολυτικών φαρμάκων. Σκοπός λοιπόν τής παρούσης έργασίας είναι νά παρουσιάσει αρχικά τό φαινόμενο του έγκλεισμού στις μορφές πού βιώνεται, και έπειτα στις συνέπειές του στην ψυχική υγεία του άνθρώπου.

Βέβαια θά άποτελοῦσε παράλειψη νά μίν γίνει και μιά «ποικμαντική νύξη»

¹ Σύμφωνα μέ παγκόσμια στοιχεία πού δημοσιεύει ο ραδιοτηλεοπτικός σταθμός ΣΚΑΙ διαδικτυακά, η Έλλάδα βρισκόταν σέ καλύτερη θέση ως προς τούς θανάτους άπό COVID-19 σέ σχέση μέ άλλες χώρες. Η Έλλάδα κατείχε τήν 65η θέση, όταν οι ΗΠΑ και η Ινδία βρίσκονταν στις πρώτες θέσεις. Η πιστή και άυστηρή τήρηση των «κυβερνητικών» μέτρων έφερε αυτή τήν αύσια έκβαση. Βέβαια τό μικρό αυτό ποσοστό τής χώρας μας σέ παγκόσμια κλίμακα δέν ισοδυναμούσε και μέ τήν όριστική έξουδετέρωση του θανατηφόρου ιού. Για περισσότερα «παγκόσμια» στοιχεία περι τής πανδημίας βλ. <https://www.skai.gr/news/greece/oi-thanatoi-apo-koronoio-pagkosmios-kai-eyropi-i-katataksi-elladas>.

² https://el.wikipedia.org/wiki/Πανδημία_COVID-19_στην_Έλλάδα.

³ <https://www.capital.gr/health/3444094/proti-creuna-gia-tis-epiptoseis-tou-egkleismou-stin-psuxiki-ugeia>.

ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ διαπραγματεύσει θέμα. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς Θεανθρώπινος ὀργανισμός, δὲν μπορεῖ νὰ ἀδιαφορεῖ ἀπέναντι σὲ αὐτὴ τὴν ξεχωριστὴ δοκιμασία τῶν μελῶν της. Ἀντιθέτως, ὀφείλει μὲ τὴν δική της «διακονία» νὰ συμπαραστήκεται στὰ ἐγκλειστα μέλη της καὶ γενικότερα νὰ ἀποβλέπει στὴν μεριμνά της γι' αὐτά. Καί μόνο τὸ παράδειγμα τῶν «*εὐδρομούντων ἀλειπτῶν*», οἱ ὁποῖοι ἔπρεχαν στὶς φυλακὲς γιὰ νὰ περιποιηθοῦν ποικιλοτρόπως τοὺς μάρτυρες τῶν πρωτοχριστιανικῶν χρόνων, ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν εὐθύνη τῶν σημερινῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγῶν καὶ τὴν ὑποχρέωση τῶν σημερινῶν χριστιανῶν ἔναντι τῶν ἐγκλειστων συνανθρώπων τους.

Ὁ ἐγκλεισμός λοιπόν δὲν εἶναι ἓνα τωρινὸ κοινωνικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ ἓνα φαινόμενο μὲ διαχρονικὸ ἀντίκτυπο. Μπορεῖ νὰ καθίσταται ἐπίκαιρο καὶ ἀναπόφευκτο μέσα σὲ μιὰ πανδημικὴ περίοδο, ὅμως δὲν παύει νὰ μὴν ἀποτελεῖ καί μιὰ «ἀπειλή» γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχικὴ ἰσορροπία.

Τὸ φαινόμενο τοῦ «ἐγκλεισμοῦ» καὶ οἱ συνέπειές του. Οἱ μορφές τοῦ «ἐγκλεισμοῦ»

Ὁ περιορισμός κάποιου σὲ ἓναν χῶρο⁴ ὀνομάζεται «ἐγκλεισμός». Μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ νοεῖται ἡ ἐνέργεια μὲ τὴν ὁποία ὑποχρεώνεται κάποιος νὰ παραμείνει γιὰ κάποιον χρόνο σὲ κλειστὸ χῶρο⁵. Καί ὁ χῶρος τοῦ ἐγκλεισμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀνάλογα μὲ τίς περιπτώσεις ποικίλλει κάθε φορά. Ἄλλος ἐπειδὴ παρουσιάζει μιὰ ψυχικὴ νόσο, ἀποφασίζεται ἀπὸ τὸν θεράποντα ἰατρό του νὰ ἐγκλεισθεῖ γιὰ τὴν πρὸ ἀποτελεσματικὴ θεραπεία του σὲ κάποια ψυχιατρικὴ κλινικὴ. Ἄλλος ἐξαιτίας τῆς παραβατικῆς του συμπεριφορᾶς κρίνεται ἀπὸ τὸ δικαστήριον νὰ ἐγκλεισθεῖ γιὰ κάποιον χρονικὸ διάστημα σὲ ἓνα «σωφρονιστικὸ κατάστημα». Ἄλλος λόγῳ ἔλλειψης συγγενικῶν προσώπων καὶ εὐρισκόμενος σὲ μιὰ δύσκολη φάση τῆς ζωῆς του (συνήθως νηπιακὴ ἢ «τρίτη ἡλικία»), μπορεῖ ἀπὸ μιὰ ἐπιτροπὴ πρόνοιας νὰ ἀποφασισθεῖ ὁ ἐγκλεισμός του σὲ ἓνα ἴδρυμα (π.χ. ὀρφανοτροφεῖο, γηροκομεῖο κ.ἄ.). Ἡ ἀκόμη καὶ κάποιος πού ἀποφασίζει νὰ «ἀναχωρήσει» ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸ καὶ νὰ ἀφιερωθεῖ στὸν Θεό,

⁴ Βλ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ Γ., *Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, ἐκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Ἀθήνα 2002, σ. 544.

⁵ <https://el.wiktionary.org/wiki/ἐγκλεισμός>.

κλείνεται σέ ένα μοναστήρι⁶. Έπομένως συντρέχουν διάφοροι λόγοι που επιβάλλουν ή οδηγούν κάποιους ανθρώπους στον προσωπικό τους «έγκλεισμό».

Ό «γυναικείο» έγκλεισμός - μία μελανή ιστορικοκοινωνική σελίδα

Κάνοντας μία ιστορική αναδρομή, τό φαινόμενο του «έγκλεισμού» ανάγεται ήδη στην αρχαιότητα, όταν ή γυναίκα παρουσιάζεται νά είναι διαρκώς «έγκλειστη» στην οικία της. Τό «σπίτι» υπήρξε τό δικό της «βασίλειο». Από τήν μία πλευρά έξαιτίας τής αγάπης της και τών πολλών γυναικείων άρετών της (γλυκύτητα, λεπτότητα και ευαισθησία), πλούτιζε τήν καθημερινότητα του συζύγου και τών παιδιών της. Από τήν άλλη γινόταν θυσία για όλους, αφού διαρκές μέλημά της ήταν ή φροντίδα μικρών και μεγάλων. Βεβαίως τό «κλείσιμο» στό σπίτι της τήν προφύλασσε από τά «αδιάκριτα ανδρικά μάτια», αλλά και από τήν δημόσια έκθεσή της, τί στιγμή που ή έλλειψη τής μόρφωσης και γνώσης του «έξω κόσμου» τήν καθιστούσε πίο εξαρτημένη και χειραγωγίσιμη. Η δέ αρχαία οικία προέβλεπε ιδιαίτερο διαμέρισμα για τήν κατοικία αποκλειστικά τών γυναικών, τό όποιο ονομαζόταν «γυναικωνίτης». Σέ επαφή με τήν κοινωνία οι γυναίκες έρχονταν μόνο στίς μεγάλες θρησκευτικές γιορτές (π.χ. Παναθήναια) και ποτέ άλλοτε.

Έξάλλου πολλές ομοιότητες ως προς «τήν αντίληψη για τήν γυναίκα» μπορεί κάποιος νά βρει μεταξύ τής αρχαίας έλληνικής και τής ισλαμικής κοινωνίας. Η γυναίκα ήδη από τά αρχαία χρόνια με βάση τήν Άραβική παράδοση

⁶ Καί εδώ νά θυμηθούμε τίς «έγκλειστρες» από τά χρόνια τών αναχωρητών μοναχών. Οι «έγκλειστρες», όπως και στην εκκλησιαστική ιστορία διασώζεται, ήταν σπιλιές στίς όποιες επέλεγαν νά διέλθουν τόν υπόλοιπο βίο τους οι έρημίτες μοναχοί. Επί παραδείγματι στην Κύπρο, 10 χιλιόμετρα βόρεια τής Πάφου, διασώζεται ή «έγκλειστρα» του Άγιου Νεοφύτου. Αύτή ήταν μία μικρή φυσική σπηλιά στην ανατολική πλευρά ενός λόφου, στην όποία έζησε και άσκήτησε ο άγιος Νεόφυτος. Αργότερα αύτή τήν φυσική σπηλιά ο άγιος τήν μετέτρεψε σέ άσκητήριο με δύο χώρους. Ο πρώτος χώρος περιελάμβανε μία μικρή εκκλησία αφιερωμένη στον Τίμο Σταυρό, ενώ ο δεύτερος χώρος ήταν τό κελί του, στό όποιο είχε λαξεύσει και τόν τάφο του. Τό κελί του δέ επικοινωνούσε με τό Έρό βήμα τής μικρής εκκλησίας του. Άν και απομονωμένος από τόν «έξω» κόσμο, εκεί ο άγιος Νεόφυτος είχε τήν δυνατότητα για περισσότερη προσευχή και ήσυχία. Βλ. περισσότερες πληροφορίες και στον ιστότοπο: <http://www.mcw.gov.cy/mcw>. Βέβαια και στην περιοχή τής Αιτωλίας τής Δυτικής Έλλάδος, υπάρχει μέχρι και σήμερα ή «έγκλειστρα» τής Βαράσοβα. Χαρακτηριστικά διασώζεται ή «έγκλειστρα» του Άγιου Νικολάου, έρημικό άσκητήριο εντός του βουνού Βαράσοβα, στό όποιο κατά τήν βυζαντινή περίοδο άσκήθηκαν πολλοί μοναχοί. Δέν είναι τυχαίο που ή περιοχή ονομάζεται ως τό «Άγιον Όρος» τής Αιτωλίας, αφού εκεί για δέκα ολόκληρους αιώνες υπήρχε μοναστηριακό συγκρότημα φρουριακού χαρακτήρα, στό όποιο ήκμαζαν πολλοί μοναχοί. Δες και <https://www.agrinionews.gr/τό-άγιο-όρος-τής-Αιτωλίας>.

ἦταν περιορισμένη στό σπίτι, ἔχοντας ὡς ἀποκλειστικό ἔργο τήν ἀνατροφή τῆς οἰκογένειας καί γενικά τήν διαχείριση «τοῦ οἰκιακοῦ βίου», κάτι πού κληροδοτεῖται καί στό Ἰσλάμ. Τό ὅτι τόν πρῶτο λόγο ἔχει ὁ ἄνδρας, ὑπογραμμίζεται ἰδιαίτερος στό Κοράνι: «Οἱ ἄνδρες εἶναι οἱ προστάτες καί οἱ κύριοι τῶν γυναικῶν, διότι οἱ ἄνδρες εἶναι ἀνώτεροι τῶν γυναικῶν λόγω τῆς ιδιότητος μέ τήν ὁποία ὁ Θεός ὑψωσε τοὺς μέν ἐπί τῶν δέ, καί διότι οἱ ἄνδρες προικίζουν τίς γυναῖκες ἀπό τίς περιουσίες τους» (σούρα 4, 34). Ἐπίσης, ἕνα ἄλλο στοιχεῖο ὁμοιότητας μέ τήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν ὁ γυναικωνίτης τῆς μουσουλμάνας («πουρντάχ»). Κάποτε ἀποτελοῦσε κανόνα ζωῆς ὁ περιορισμός τῆς γυναίκας σέ κάποιον ἰδιαίτερο χῶρο. Καί αὐτός ὁ χῶρος ἴσχυε ὄχι μόνο γιά τίς ἀνύπαντρες, ἀλλά καί γιά τίς παντρεμένες μουσουλμάνες. Ὁ μόνος ἄνδρας πού ἐπιτρεπόταν νά εἰσέλθει στόν γυναικωνίτη, ἦταν ὁ σύζυγος. Ἡ εἴσοδος ξένου ἄνδρα ἀπαγορευόταν. Τόσο αὐστηρός ἐγκλεισμός ἐπικρατοῦσε γιά τίς γυναῖκες, ὥστε κάθε φορά πού ὁ σύζυγος ἔφερνε στό σπίτι φίλους, ἡ γυναῖκα ἔσπευδε νά κλειστεῖ στό «πουρντάχ»⁷. Ἦταν ἀδιανόητο αὐτές νά ἐξέλθουν ἀπό τόν γυναικωνίτη γιά νά περιποιηθοῦν τοὺς καλεσμένους, παρά μονάχα τό ὑπηρετικό προσωπικό. Μάλιστα τό φαινόμενο τοῦ μουσουλμανικοῦ «γυναικωνίτη» παρατηρεῖται μέχρι καί σήμερα, σέ κατοίκους τῆς ὑπαίθρου κάποιων μουσουλμανικῶν χωρῶν.

Στὴν περίοδο τοῦ Βυζαντίου στὴν «οἰκία» ἐγκλειστες παραμένουν οἱ κοινωνικά ἀνίσχυρες γυναῖκες. Καί σέ αὐτή τήν κατηγορία ἀνήκουν οἱ ὀρφανές, οἱ χῆρες, οἱ ξένες, οἱ «μεγάλης ἡλικίας», οἱ τυφλές, οἱ λεπτές καί ὄσες πάσχουν ἀπό κάποιο σοβαρὸ ψυχικὸ νόσημα. Τόν Μεσαίωνα ἡ γυναῖκα παραμένει «ἐγκλειστη» στό σπίτι, ἀφοῦ ἀμφισβητοῦνταν ἡ διανοητικὴ τῆς ὑπόσταση, ἐπειδὴ ὑστεροῦσε σέ μυϊκὴ καί σωματικὴ δύναμη ἀπὸ τόν ἄνδρα⁸. Κρατιέται στό περιθώριο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καί ὑπάρχει μόνο γιά νά προσφέρει τίς «ὑπηρεσίες» τῆς στὴν οἰκία. Μέ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση (1789) καί τὴν ἐμφάνιση τῆς Marie Gouze (1755-1793), τῆς πρῶτης Γαλλίδας φεμνίστριας στόν κόσμῳ, ἡ γυναῖκα ἀρχίζει νά λαμβάνει ἰσότητη θέση μέ τόν ἄνδρα. Ἡ μεγαλύτερη βέβαια ὠθησις στὴν ἀπελευθέρωση τῆς γυναίκας ἀπὸ τό σπίτι δόθηκε κατὰ τὴν Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση, ὅπου οἱ μεγάλες τεχνολογικές, κοινωνικές

⁷ Γιά περισσότερες πληροφορίες βλ. στό ἄρθρο «Τὸ Ἰσλάμ ὡς Θρησκεία», τοῦ καθ. Γρηγορίου Ζιάκα, τό ὅποιο δημοσιεύεται http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/ziakas_islam.html.

⁸ βλ. ΧΑΤΖΗΘΩΜΑ Φ. καί ΑΛΕΦΑΝΤΟΥ Π., *Λεξικὸ ἀνεπτυγμένων ἐννοιῶν*, τόμος 3ος, ἔκδ. «ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ», Θεσσαλονίκη 1995³, σ. 416.

καί οικονομικές αλλαγές έπηρέασαν καί τήν γυναικεία ζωή. Πλέον ή γυναίκα απολαμβάνει ἴσα δικαιώματα (π.χ. ψήφου, ἐργασίας κ.ά.) μέ τόν άνδρα καί ό «κατ' οἶκον» ἐγκλεισμός της άνήκει άνεπιστρεπτι στό παρελθόν.

Οί «ψυχικά νοσοῦντες» καί ό νόμιμα ἐπιβεβλημένος ἐγκλεισμός τους

Έκτός τῆς γυναίκας, ιστορικά ώς «ἐγκλειστοί» παρουσιάζονται οί ψυχικά νοσοῦντες. Ό ἐγκλεισμός τοῦ ψυχικά άσθενῆ για πρώτη φορά μαρτυρεῖται στους «Νόμους» τοῦ Πλάτωνα. Έκει γίνεται λόγος για ένα νόμο πού προέβλεπε τήν ποινή τῆς φυλάκισης μέχρι καί πέντε ἐτῶν για κάποιον πού θά διαπιστωνόταν ψυχικά άρρωστος. Στήν πραγματικότητα οί «ψυχασθενεῖς» στήν άρχαία Άθήνα παρέμεναν κλεισμένοι στά σπίτια τους προκειμένου νά μίν ἔλθουν σέ ἐπικοινωνία μέ τά άλλα μέλη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τήν ἐπίβλεψη τους καί κατ' ἐπέκταση τήν μέριμνά τους αναλάμβαναν οί οἰκείοι τους, οί όποιοι σέ περίπτωση άμέλειας αὐτῶν τιμωροῦνταν μέ φυλάκιση. Στόν Μεσαίωνα, εάν κάποιος ἔπασχε από σχιζοφρένεια ἢ άλλου εἶδους ψυχική νόσο, θεωροῦνταν «άμαρτωλός» καί «μεμιασμένος» ώς πρὸς τήν κοινωνική όλότητα. Άμέσως περιθωριοποιοῦνταν ώς άπειλή για τούς ὑπολοίπους, ό δέ «κοινωνικός ἐξευτελισμός» του ἦταν αναπόφευκτος.

Τό 1656 στήν πρωτεύουσα τῆς Γαλλίας, στό Παρίσι, ιδρύεται τό «Γενικό Νοσοκομεῖο»⁹, τό όποιο στους στόχους του συμπεριλαμβάνει καί τήν ἐπιτήρηση ατόμων μέ ψυχική νόσο, αποβλέποντας παράλληλα καί στήν κοινωνική ἐπανένταξή τους. Ξεκινοῦν από τότε νά δημιουργοῦνται δομές υγείας, οί όποιες ἐκτός από ιατρικά ιδρύματα, λειτουργοῦν καί ώς «οἴκοι ἐγκλεισμοῦ» «παραφρόνων» καί «φρενοβλαβῶν». Ό Λουδοβίκος ό 13ος μέ διάταγμά του αποφασίζει τήν ἴδρυση κι άλλων νοσοκομείων σέ κάθε γαλλική πόλη. Τά νοσοκομεία αὐτά αποτέλεσαν τό πρότυπο για τήν ἴδρυση καί λειτουργία κι άλλων νοσηλευτικῶν ιδρυμάτων στόν εὐρωπαϊκό χῶρο, τά όποια στόχευαν στήν ἀπαλλαγή τῆς κοινωνίας από άρρώστους, άνέρργους καί ἐπαίτες¹⁰. Φαινομενικά σκοπός τῶν ιδρυμάτων αὐτῶν ἦταν ό περιορισμός τῆς άνεργίας καί τῆς ἐπαιτείας, γι' αὐτό καί τούς ἐγκλειστους τροφίμους τούς ἔβαζαν νά ἐργάζονται, συνεισφέροντας μέ αὐτό τόν τρόπο στήν κοινωνική εὐημερία. Δέν

⁹ βλ. <https://autonompsycho.espivblogs.net-2015/05>.

¹⁰ Μισέλ Φουκό, *Η ιστορία τῆς τρέλας*, μτφρ. Φρ. Άμπατζοπούλου, ἐκδ. Ήριδανός, Άθήνα 2004, σ. 46.

πάλευαν μόνο για την λύση του προβλήματός τους, αλλά και για την ένταξή τους στην κοινωνική πραγματικότητα.

Μεταφερόμενοι στο σημερινό γίνεσθαι με βάση το άρθρο 1687 του Αστικού Κώδικα στην χώρα μας προβλέπεται η *ἀκούσια νοσηλεία* κάποιου σε «ψυχιατρικό ίδρυμα». Για την μεταφορά όμως κάποιου ατόμου χωρίς την θέλησή του σε μία μονάδα ψυχικής υγείας πρέπει να συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις: 1) να πάσχει από ψυχική διαταραχή, 2) να μίν είναι ικανό το άτομο να κρίνει για το συμφέρον της υγείας του και 3) η έλλειψη νοσηλείας να έχει ως συνέπεια είτε να επιδεινωθεί ή κατάσταση της υγείας του είτε η νοσηλεία του ασθενή που πάσχει από ψυχική διαταραχή να είναι απαραίτητη για να αποτραπούν πράξεις βίας κατά του ίδιου ή τρίτου. Μάλιστα η «*ἀκούσια νοσηλεία*» λαμβάνει χώρα μετά από εισαγγελική παραγγελία. Ο εισαγγελέας κινεί την διαδικασία, κατόπιν αίτησης συγγενούς ή συζύγου του ψυχικά ασθενούς, ή ακόμη σε κάποιες περιπτώσεις και αυτεπάγγελα. Επίσης, όταν η αίτηση γίνεται αποδεκτή, το εισαγγελικό όργανο εκδίδει παραγγελία, που απευθύνεται στους ανακριτικούς υπαλλήλους του. Αυτοί οφείλουν να ερευνήσουν εάν στην κάθε περίπτωση συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις και μόλις διαπιστωθούν, ο εισαγγελέας διατάζει την μεταφορά του ασθενούς για εγκλεισμό σε κάποιο «*ψυχιατρικό νοσοκομείο*». Παράλληλα κάνει και αίτηση στο Ειρηνοδικείο (άρ. 17 παρ. 2 Ν. 4055/2)¹¹, το οποίο τελικώς θα αποφασίσει για τον εγκλεισμό του ασθενούς στο νοσοκομείο.

Οι λεπροί και οι «ξεχωριστοί» τόποι εγκαταβίωσής τους

Περιδιαβαίνοντας κάποιος όμως την ιστορία, θα συναντήσει ως ξεχωριστή περίπτωση ανθρώπων αποκομμένων από το κοινωνικό σύνολο και «εγκλειστων», αυτή των λεπρών. Η λέπρα ήταν μία φοβερή λοιμώδης ασθένεια ή όποια όχι μόνο ταλαιπωρούσε τους πάσχοντες, αλλά μεταδιδόταν και πολύ εύκολα. Τα χαρακτηριστικά της γνωρίσματα ήταν η παραμόρφωση των ατόμων αλλοιώνοντας όλο τους το δέρμα, καθώς και η νευρική παραλυσία τους. Μπορεί να μίν ήταν θανατηφόρος αρρώστια, όμως οι συνέπειές της στο

¹¹ Για περισσότερες πληροφορίες για την «ἀκούσια νοσηλεία» ενός ψυχασθενή βλ. <https://www.law-spot.gr/nomika-blogs/antonios.kepesidis/akoyisia-nosileia-hasma-metaxy-nomoy-kai-praxis> και επίσης στην ιστοσελίδα της Έλληνικής Αστυνομίας: http://www.hellenicpolice.gr/images/stories/periodiko/281_2.pdf.

άνθρωπινο σώμα, όδηγοῦσαν τό άτομο στόν άργό θάνατο. Μάλιστα άναφορά γιά τήν ύπαρξη τής λέπρας γίνεται ήδη άπό τήν έποχή τής Καινής Διαθήκης¹², ώς μεταδοτικής ασθένειας καί ότι οί «λεπροί» άπομονώνονταν άπό τούς ύπολοίπους συνανθρώπους τους. Έξάλλου πολύ μεταγενέστερα, τό 1873, ό Νορβηγός ίατρός Γκέρχαρντ Άρμάουερ Χάνσεν άνακάλυψε τό μικροβακτήριο τής λέπρας καί συνέστησε ώς καλύτερο τρόπο μείωσης τής μεταδοτικότητάς του, τήν κατασκευή ξεχωριστών χώρων περίθαλψης καί έγκαταβίωσης τών λεπρών. Έτσι έχουμε τήν εμφάνιση τών λεπροκομείων, ώς άποκλειστικά τόπων άπομόνωσης ατόμων πού έπασχαν άπό τήν νόσο του Χάνσεν (π.χ. τό λεπροκομείο στή Σάμο τό 1896 καί τό νησί τής Σπιναλόγκα στήν Κρήτη τό 1903)¹³. Η νόσος σήμερα είναι ίάσιμη μέσω κατάλληλης φαρμακευτικής άγωγής καί πλέον λεπροκομεία δέν ύπάρχουν.

Οί φυλακισμένοι, μιά άλλη μορφή «έγκλειστων»

Ός «έγκλεισμός» έκλαμβάνεται καί ή φυλάκιση κάποιου πού παρουσιάζει μιά παραβατική συμπεριφορά. Η δημιουργία τής «φυλακής» ώς μέσο σωφρονισμού ενός έγκληματία ή παραβάτη του νόμου έντοπίζεται τόν 19ο αιώνα. Άπό τότε γεννιέται ή έλπίδα τών ποινολόγων τής έποχής γιά τήν καταστολή του έγκλήματος καί όποιασδήποτε έκνομης πράξης. Η φυλακή στοχεύει στόν σωφρονισμό του φυλακισθέντος καί στήν όμαλή κοινωνική επαναπροσαρμογή του. Άν καί στήν αρχαιότητα –καί δή στόν Μεσαίωνα– ώς μέσα τιμωρίας τών έγκληματιών χρησιμοποιούνταν τά βασανιστήρια, ό έξοστρακισμός άπό τήν τοπική κοινότητα, άκόμη καί ή θανατική ποινή¹⁴, άπό τόν 19ο αιώνα τά πράγ-

¹² Χαρακτηριστικά είναι καί ή ευαγγελική περικοπή τών «10 λεπρών», όπως διασώζεται άπό τόν ευαγγελιστή Λουκά (17, 12-19).

¹³ Βλ. καί <https://www.isamos.gr/lepra-egklismos-ena-tekmirio-apo-samo-tou-mesopolemou...>

¹⁴ Ο Foucault, στό έργο του «Η Γένεση τής φυλακής», περιγράφει μέ κάθε άνατριχιαστική λεπτομέρεια τήν ποινή πού άποδόθηκε στόν πατροκτόνο Damiens, όταν στήν αρχή του έπιβλήθηκε ό σωματικός πόνος ένώπιον κοινού καί κατόπιν ή καύση του άπό τόν δήμο. Πρόκειται γιά μιά πράξη, όπως δόγμα σχολιάζει ό συγγραφέας, όχι μόνο πού ξεπερνούσε τόν παραδειγματισμό, αλλά άκόμη καί τήν σκληρότητα του έγκλήματός του. Γι' αυτό κι άπό τόν 18ο αιώνα, ύστερα κι άπό τήν έντονη λαϊκή αντίδραση, ή θανατική ποινή εφαρμόζεται σέ πολύ βαριά έγκλήματα. Άργότερα παρατηρείται ή τιμωρία μιάς παραβατικής συμπεριφοράς νά είναι ή στέρηση τής έλευθερίας του παραβάτη («έγκλεισμός σέ φυλακή»). Αντίστοιχα λοιπόν προσαρμόζεται καί τό σύστημα τής άπονομής τής δικαιοσύνης. Περισσότερα βλ. Michael Foucault, *Έπιτήρηση καί Τιμωρία- Η γένεση τής φυλακής*, έκδ. Πλέθρον, Άθήνα 2011, σ. 85.

ματα διαφοροποιούνται. Σκοπός τής «φυλάκισης» δέν εἶναι ἡ ἐξολοθρευση τοῦ φυλακισθέντος, ἀλλά ἡ συνειδητοποίηση τής λανθασμένης ἐνέργειάς του καί ἡ ἀλλαγὴ τής συμπεριφορᾶς του. Πλέον ἡ τιμωρία τοῦ ἐγκληματία ἀποσκοπεῖ σπὴν ἀποφυγὴ τῶν ἐγκληματικῶν δράσεῶν του στό μέλλον.

Ἀξίζει ἱστορικά νά ἀναφερθεῖ ὅτι σύμφωνα μέ τόν Foucault ὁ «ἐγκλεισμός» ἀνάμεσα σέ τέσσερα τείχη (φυλακί) σπὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου αἰῶνα ἐφαρμόζεται γιά συγκεκριμένα ἀδικήματα¹⁵, ὅπως γιά αὐτά πού στεροῦν τὴν ἐλευθερία τοῦ «ἄλλου» (π.χ. ἀπαγωγὴ) καί ἐκεῖνα πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν κατάχρηση τής ἐλευθερίας (π.χ. ἀταξία καί βιαιοπραγίες). Συγκεκριμένα, στὸν ποινικὸ κώδικα τοῦ 1810 ἡ «φυλάκιση» καθιερώνεται ὡς ἡ πρῶτου βαθμοῦ τιμωρία. Ἀκόμη κι ἂν σέ κάποιον ἐπιβάλλεται ἡ θανατικὴ ποινὴ, πρῶτα φυλακίζεται καί κατόπιν ὑπόκειται στὸν «ἐπιβαλλόμενο» θάνατο. Οἱ ἐτυμηγορίες τῶν δικαστηρίων ἔκτοτε τίς περισσότερες φορὲς ἀναφέρονται σέ χρόνια φυλάκισης. Ἔτσι ἡ φυλακὴ γίνεται ἀπ' ὅλους ἀποδεκτὴ ὡς ἡ πιὸ κατάλληλη μορφή σωφρονισμοῦ τοῦ ἐγκληματία καί ἐντάσσεται σέ ὅλα τα ἄρθρα τοῦ ποινικοῦ κώδικα.

Παρ' ὅλη τὴν καθολικὴ του ἀποδοχὴ ὁ ποινικὸς ἐγκλεισμός δέχθηκε καί ἐπικριτικὰ σχόλια, διότι σύμφωνα μέ τόν Foucault «ἀδυνατεῖ νά ἀπαντήσῃ στὸν ἰδιαίτερο χαρακτῆρα τῶν ἐγκλημάτων. Ἐπειδὴ δέν ἐπιηρεάζει τὸ κοινό. Ἐπειδὴ εἶναι ἀχρεῖαστος ἢ μᾶλλον βλαπτικὸς γιά τὴν κοινωνία: εἶναι δαπανηρὸς, κρατᾷ τοὺς καταδίκους σπὴν ἀπραξία, πολλαπλασιάζει τὰ ἐλαττώματά τους. Ἐπειδὴ ἡ ἐκτέλεση μιᾶς τέτοιας ποινῆς δέν μπορεῖ νά ἐλεγχθεῖ εὐκόλα καί ὑπάρχει κίνδυνος νά ἐκτεθοῦν οἱ κρατούμενοι σπὴν αὐθαιρεσία τῶν φρουρῶν τους. Ἐπειδὴ τὸ ἐπάγγελμα πού συνίσταται στό νά στερεῖς ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο τὴν ἐλευθερία του καί νά τὸν ἐπιτηρεῖς σπὴν φυλακί, συνιστᾷ ἄσκηση ἐξουσίας»¹⁶.

Ἀνεκὰθεν οἱ φυλακές ἀποτελέσαν μιά μορφή ἐγκλεισμοῦ καί δημιουργήθηκαν μέ ἀποκλειστικὸ στόχο τὸν σωφρονισμὸ τῶν κρατουμένων. Δέν εἶναι τυχαῖο πού ὀνομάζονται καί «σωφρονιστικὰ ἰδρύματα». Ὡστόσο ὁ «σωφρονιστικὸς στόχος», ὅπως φανερώνεται καί ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ δεδομένα, δέν ἐπιτυγχάνεται πάντα. Καί αὐτὸ συμβαίνει, γράφει ὁ καθηγητὴς Joel Dvoskin, γιά δύο κυρίως λόγους¹⁷:

¹⁵ βλ. ὁ.π., σ. 62.

¹⁶ βλ. ὁ.π., σ. 66.

¹⁷ Joel Dvoskin, *Using social science to reduce violent offending*, American Psychology- Law society series, 2011.

I. Οί φυλακές είναι ο κατεξοχίν χώρος όπου λειτουργεί η μίμηση του προτύπου, ως μηχανισμός κοινωνικής μάθησης. Οί πίο αδύναμοι κρατούμενοι έπιπρεάζονται εύκολα από τούς πίο «ίσχυρούς» συγκρατούμενούς τους, αντιγράφοντας συμπεριφορές και πράξεις. Όταν λοιπόν λείπουν τά «θετικά» πρότυπα απ' τί φυλακή, ποιοί θά δράσουν ως καλοί καθοδηγητές, πώς θά έπιτευχθεί ή κοινωνική και ήθική συμμόρφωση τών κρατουμένων;

II. Και ο δεύτερος λόγος σχετίζεται μέ τά «σωφρονιστικά» μέσα. Στην φυλακή λειτουργεί τό σύστημα ποινής και άνταμοιβής, σέ μιά άνεπιθύμητη και έπιθυμητή πράξη αντίστοιχα. Στίς σημερινές φυλακές όμως έχουμε φτάσει στό σημείο οί άνταμοιβές νά είναι σχεδόν άνύπαρκτες και οί ποινές, τίς περισσότερες φορές πολύ πίο σκληρές από ό,τι προβλέπει ο νόμος. Έτσι δέν λειτουργεί σωστά το σύστημα άνταμοιβής-τιμωρίας, μέ άποτέλεσμα ο κρατούμενος νά μίν άποζητιτά τίν άνταμοιβή μέσω τών καλών του πράξεων.

Έπομένως, μπορεί ή δικαιοσύνη σήμερα νά άποφασίζει τόν «έγκλεισμό» κάποιου σέ ένα κελί γιά μιά άξιόποινη πράξη του, όμως τόσο οί συνήθικες κράτησης όσο και οί ποινές δέν τόν βοιθούν νά ξεπεράσει τίν προηγούμενη κατάστασή του. Πολλές φορές, δέν προσφέρονται στόν κρατούμενο τά έρεθίσματα εκείνα πού θά τόν οδηγήσουν στόν έπαναπροσδιορισμό τών πράξεών του. Άπουσιάζουν όλα αυτά τά άποτελεσματικά μέτρα μέ τά όποία θά έπιτευχθεί ή ήθική άνασυγκρότησή του και ο σύνδεσμός του μέ άνθρωπιστικές και θρησκευτικές άξίες.

Ή ίδρυματοποίηση του άτομου – ένας άλλο είδος έγκλεισμού

Ός μορφή έγκλεισμού έν τέλει θά μπορούσε νά θεωρηθεί και ο κάθε είδους «ίδρυματισμός». Μπορεί ως ίδρυματικές προσωπικότητες νά χαρακτηρίζονται οί ψυχικά άσθενείς και οί φυλακισμένοι, όμως δέν παύει νά υπάρχουν κι άλλες προσωπικότητες (π.χ. οί τρόφιμοι ενός οίκου εύγηρίας, τά παιδιά ενός όρφανοτροφείου, οί άσθενείς ενός κέντρου άποκατάστασης κ.ά.). Αρχικά ο όρος «ίδρυματισμός» συνδέθηκε μέ τίν εικόνα πού παρουσίασαν παιδιά, κυρίως του παλαιού «άνατολικού μπλόκ», τά όποία ήταν έγκλειστα σέ ιδρύματα. Αυτά δέ τά παιδιά βρίσκονταν σέ κατώτερο νοητικό, συναισθηματικό και κοινωνικό επίπεδο. Δικαιολογημένα λοιπόν ή ψυχιατρική έπιστήμη άποφάινεται ότι «ίδρυματοποίηση» είναι ή δημιουργία συμπτωμάτων παθολογικής συμπεριφοράς (σύνδρομο ίδρυματισμού/ίδρυματοποίησης) πού οδηγεί σέ ψυχικό και σωματικό μαρασμό, σέ μόνιμη συναισθηματική άναπηρία και

συχνά σέ ακρωτηριασμένη προσωπικότητα και προέρχεται από τήν αποστέριση τῆς σταθερῆς παρουσίας τῶν γονέων – και γενικά των ἀτόμων τοῦ οἰκείου περιβάλλοντος»¹⁸. Δέν εἶναι μόνο ἡ διαδικασία ἐνσωμάτωσης κάποιου στό ἴδρυμα, ἀλλά και οἱ ὑφιστάμενες συνέπειες ἀπό αὐτή τήν «ιδρυματική» ἔνταξη.

Ἡ ιδρυματοποίηση ὁδηγεῖ τό ἄτομο στήν ἄμεση προσαρμοστικότητα του σέ μιά καινούργια πραγματικότητα. Ἀνεξαρτήτως ἡλικίας (εἴτε στήν βρεφική, εἴτε στήν γεροντική ἡλικία βρίσκεται), ὁ ἄνθρωπος ἐπιβάλλεται νά ἀκολουθήσει τούς κανόνες και τίς ἀξίες πού διέπουν τό «νέο» του περιβάλλον. Οἱ ἀτομικές του ἐλευθερίες περιορίζονται στό ἀκέραιο και κινεῖται μόνο στά «ιδρυματικά» πλαίσια. Γιά παράδειγμα, ὅ,τι θεωροῦσε κάποιος ἐνήλικας ὡς ἀπόλαυση και ἀνάγκη πρῖν τήν εἴσοδό του στό ἴδρυμα, πλέον εἶναι δύσκολο ἕως ἀκατόρθωτο. Γιά τήν καλύτερη ἐπιβίωσή του κρίνεται ἀναγκαῖα ἡ ἀπαρέγκλιτη τήρηση τῶν κανόνων τοῦ ἰδρύματος. Διότι σέ περίπτωση παράβασης τοῦ κανονιστικοῦ πλαισίου, μπορεῖ ἀκόμη νά ὁδηγηθεῖ και στήν ἀπομόνωσή του ἀπό τήν κοινωνική ὁμάδα. Ἐπομένως ὅσο πῶ εὔκολα «ιδρυματοποιεῖται» τό ἄτομο, τόσο λιγότερα προβλήματα ἔχει νά ἀντιμετωπίσει μέσα στόν ιδρυματικό χῶρο.

Ἀναμφισβήτητα και ὁ «ιδρυματισμός» ἔρχεται νά προστεθεῖ στίς μορφές ἐγκλεισμοῦ, ἀφοῦ περιχαρᾶκάνει τόν ἄνθρωπο μέσα σέ ἕναν κλειστό χῶρο, περιορίζοντάς του ἀκόμη και τήν βούλησή του. Ὁ ἄνθρωπος ἀφομοιώνεται ἀπό ἕνα συγκεκριμένο περιβάλλον, χωρίς βέβαια νά εἶναι τίς περισσότερες φορές τό ἰδανικό γι' αὐτόν. Ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείψει ἀκόμη και τόν κοινωνικό του ρόλο, υἱοθετώντας πλέον ἕναν καινούργιο, προσαρμοσμένο στίς «ιδρυματικές» συνθήκες και καταστάσεις. Ἡ ἐπιβίωσή του βασίζεται κατ' ἀποκλειστικότητα σέ ἕνα κανονιστικό μηχανιστικό πλαίσιο, και ὄχι στήν ἐλεύθερη ἐπιλογή. Διαπιστώνεται και μέσα ἀπό κοινωνικές ἔρευνες μιά τυποποίηση ὡς πρὸς τήν συμπεριφορά του και γενικότερα ὡς πρὸς τήν ὅλη δραστηριότητά του. Ἄρα ὁ «ιδρυματικός» ἄνθρωπος μπορεῖ νά προστατεύεται ἐντός τῶν χαρακτηρισμάτων, ὅμως ἀπειλεῖται τό ὑψιστο ἀγαθό τῆς ζωῆς του, ἡ ἐλευθερία του.

Οἱ συνέπειες τοῦ «ἐγκλεισμοῦ»

Ὅπως ἕνα φυσικό φαινόμενο (π.χ. χιονόπτωση) προκαλεῖ κάποιες ἐπιπτώ-

¹⁸ <https://yourearticles.com/koinwniologia/to-syndromo-tis-idrymatopoiisis-ti-einai-kai-pws-epireazei-ton-sygxrono-anthrwo>.

σεις στό φυσικό περιβάλλον, αντίστοιχα και τό φαινόμενο τοῦ «ἐγκλεισμοῦ» ἔχει συνέπειες γιά τόν κάθε ἄνθρωπο. Δέν μένει ἀνεπηρέαστο τό ἄτομο ἀπό τό περιβάλλον στό ὁποῖο κλείνεται. Καί αὐτό φανερώνεται μέσα ἀπό τήν ραγδαία ἀλλαγὴ τῆς συμπεριφορᾶς του καί τῆς δράσης του. Ὁ ψυχολόγος Barton (1961), ἀναφερόμενος στή «*ιδρυματικά ἄτομα*», μιλάει γιά τήν «*ιδρυματική νεύρωση*» πού παθαίνουν¹⁹. Εἰδικότερα ὡς «*ιδρυματική νεύρωση*» ὀρίζει μιὰ ἀσθένεια, κατά τήν ὁποία ὁ ἀσθενής ἔχει τά ἀκόλουθα χαρακτηριστικά στοιχεῖα:

i. Ἀπάθεια.

ii. Ἐλλειψη πρωτοβουλίας.

iii. Ἐλλειψη ἐνδιαφέροντος γιά τά πάντα ἐκτός ἀπό τά τετριμμένα, ὑποταγή στήν ἐξουσία καί κάποιες φορές ἐκδίλωση αἰσθημάτων περιφρόνησης σέ σκληρές καί ἄδικες ἐντολές.

iv. Ἐλλειψη ἐνδιαφέροντος γιά τό μέλλον καί πρακτικῶν σχεδίων γι' αὐτό. Χειροτέρευση τῶν προσωπικῶν συνθηγιῶν ὑγιεινῆς καί αἰσθητικῆς.

v. Ἐλλειψη ἀτομικότητας καί ἀποδοχή ὅτι τά πράγματα ἔτσι θά κυλοῦν χωρίς ἀλλαγές, ὅτι ὅλα εἶναι ἀναπόφευκτα καί ἀόριστα.

Τά «ιδρυματικά» ἄτομα, ἐκτός τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν, ἐμφανίζουν καί ἕνα διανοητικό κενό (*mental vacuity*)²⁰. Ἐγκλωβισμένα στόν χῶρο ἀρχίζουν νά χάνουν τήν μνήμη τους, νά λησμονοῦν παρελθοντικά γεγονότα, νά ἀδυνατοῦν νά συγκεντρωθοῦν καί νά περιπλέκονται σέ ἀτέλειωτες σκέψεις. Εὐκόλα ἀναπτύσσουν ψευδαισθήσεις καί μέ τό παραμικρό κυριαρχεῖ στή ζωή τους ἡ αὐτοαπογοίτευσή τους. Γι' αὐτό καί στήν περίπτωσι τῶν φυλακισμένων παρατηρεῖται ὅτι ἐξαρτῶνται πλέον ἀπό τήν ὄλη δομή τῆς φυλακῆς καί ἀπαρνοῦνται πλήρως τήν ἐλευθερία τους καί τήν αὐτονομία τους. Γίνονται δέσμοι τῶν κανόνων τοῦ σωφρονιστικοῦ ἰδρύματος.

Ἀπό ἔρευνες ἔχει καταδειχθεῖ πῶς ἡ φυλάκιση δέν δημιουργεῖ μόνο ψυχικά προβλήματα στόν φυλακισμένο ὅσο βρίσκεται «ἐγκλειστος», ἀλλά τόν ἐπιηρεάζει καί μετά τήν ἀποφυλάκισή του. Ἕνας πρῶην κρατούμενος εἶναι δυνατόν νά παρουσιάσει ἕνα μετατραυματικό στρές²¹. Ἀκόμη μπορεῖ νά ἐμφανίσει τά

¹⁹ βλ. περισσότερες πληροφορίες στό <https://yourearticles.com/koinwniologia/to-syndromo-tis-idrymatopoioisis-ti-einai-kai-pws-epireazei-ton-syghrono-anthrwpou>.

²⁰ βλ. καί <https://efkozani.gr/idrymatismos-oi-psychologikes-synepe>.

²¹ Haney, G. (2002). The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment. Στό <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/60676/410624-The-Psychological-Impact-of-incarceration>.

έξῃς στοιχεῖα: α) ἐσωτερικό χάος β) ἐσωτερική ἀποδιοργάνωση, γ) κοινωνική ἀπόσυρση δ) μειωμένη αὐτοεκτίμηση ε) διαρκῆ φόβο καταδίωξης καί στ) συνεχῆ ἀγωνία γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του, τὴ στιγμὴ πού βίωσε στὴν φυλακὴ ἀκόμη καὶ τὸν κίνδυνο τῆς ζωῆς του.

Τὰ προαναφερθέντα χαρακτηριστικὰ τῶν κρατουμένων εἶναι κοινὰ καὶ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ πού παρουσιάζουν τὰ παιδιά τὰ ὁποῖα μεγαλώνουν μέσα σέ ἓνα ἴδρυμα. Συγκεκριμένα ὁ Goldfarb ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὰ τὰ παιδιά ἐμφανίζονται ὡς ὑπερκινητικά, μὲ χαμηλὴ σχολικὴ ἐπίδοση, μὲ ἄλλειψη δημοτικότητας μεταξύ των συμμαθητῶν τους, μὲ δυσκολία συγκέντρωσης κατὰ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας, μὲ ἔντονη ἀνησυχία καὶ λαχτάρα γιὰ στοργή²². Ὁ Bowlby, μελετώντας συμπεριφορὲς «ἰδρυματικῶν παιδιῶν», κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ παιδιά ἐπηρεάζονται ἄσχημα ἀπὸ τὴν ἄλλειψη τῆς στενῆς σχέσης τους μὲ τὴν «μητέρα» καὶ κυρίως κατὰ τὴν διάρκεια τῶν δύο πρώτων χρόνων τῆς ζωῆς τους²³. Σήμερα ἔχει καταστῆ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἐπιστῆμν τῆς ψυχολογίας πὼς τὰ παιδιά πού ἔχουν ἢ εἶχαν τὴν ἐμπειρία τῆς ἰδρυματικῆς ἀνατροφῆς, ἐμφανίζονται μὲ προβλήματα γνωστικῆς ἀνάπτυξης καὶ συμπεριφορᾶς.

Ὅμως, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη παράγραφο διατυπώθηκε, ὁ ἐγκλεισμός δὲν περιορίζεται μόνο στὸν «ἰδρυματικό». Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἡ χώρα μας βίωσε τὸν «κατ' οἶκον» ἐγκλεισμό. Ἐξαιτίας μᾶς πανδημίας, ἀνάμεσα στὰ κυβερνητικὰ μέτρα συμπεριλήφθηκε καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν ἀνθρώπων στὰ σπίτια τους μὲ σκοπὸ τὴν ἀποφυγὴ τῆς διασπορᾶς ἑνὸς θανατηφόρου ἰοῦ. Ἄφενός μπορεῖ ὡς μέτρο προφύλαξης νὰ συνέβαλε ὥστε νὰ μὴν νοσήσει πολὺ μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ μὴν ὑπάρχουν εἰκόνες σάν τὴ γειτονικὴ χώρα, τὴν Ἰταλία, ὅπου τὴν ἀνοιξη τοῦ 2020 πέθαιναν σέ καθημερινὴ βάση 350 ἄτομα. Ἀφετέρου ὁ «κατ' οἶκον» ἐγκλεισμός ἐπηρέασε ψυχικὰ τίς ἀνθρώπινες ζωές. Ἄρα, μαζί μὲ τὸ «βιοτικό κέρδος», ἓνας κοινωνικός παρατηρητὴς ὀφείλει νὰ προσμετρήσει καὶ τίς συνέπειες τοῦ ἐγκλεισμοῦ στὴν ψυχικὴ ὑγεία τῶν ἀνθρώπων.

Ἀναντίρρητα ἡ εἰσβολὴ τοῦ «κορωνοϊοῦ» στὴν καθημερινὴ ζωὴ ἀλλάζει τοὺς ἀνθρώπους. Τοὺς ἀναγκάζει νὰ προσαρμοστοῦν σέ μιά νέα πραγματικότητα. Ὅπως καὶ ἡ καθηγήτρια ψυχιατρικῆς του ΕΚΠΑ Μαρίνα Οἰκονόμου γράφει γι' αὐτὴ τὴν νέα κατάσταση: «Οἱ γονεῖς στὸ σπίτι μπορεῖ νὰ γίνουν πιό

²² βλ. Goldfarb, W. (1945). *Effects of psychological deprivation in infancy and subsequent stimulation*. American Journal of Psychiatry, 102, 18-33.

²³ βλ. Bowlby J., *Child Care and the Growth of Love*. Pelican Books, 1965, σ. 33.

εὐερέθιστοι, σκληροί, παραβιαστικοί, πιεστικοί καὶ τιμωρητικοί ἀπέναντι στό παιδί τους, μπορεῖ νά ἀδιαφορήσουν γιά τίς συναισθηματικές, γνωστικές, σωματικές ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ, νά συμμετέχουν λιγότερο στήν φροντίδα τοῦ παιδιοῦ τους, νά στεροῦνται ὑπομονῆς νά εἰσακούσουν τά προβλήματα πού ἀπορρέουν ἀπό τόν "κατ' οἶκον ἐγκλεισμό". Ἀλλά καί τά παιδιά ὡς εὐαίσθητοι ἀποδέκτες δύναται νά ἀπορροφήσουν τούς ἀρνητικούς συναισθηματικούς κραδασμούς τῶν γονέων»²⁴. Ἐπομένως, οἱ διαπιστώσεις αὐτές μᾶς δείχνουν ὅτι ὁ «κατ' οἶκον ἐγκλεισμός» δέν συνδράμει στήν ἐνδυνάμωση τοῦ οικογενειακοῦ θεσμοῦ, ἀλλά, ἀντίθετα, στήν ἀποδυνάμωσή του καί συγχρόνως ὑποδαυλίζει τήν «ιερή» σχέση γονέων καί παιδιῶν. Ἀντί, σ' αὐτή τήν ὑγειονομική κρίση τό οικογενειακό οἰκοδόμημα νά στερεώνεται, κινδυνεύει νά καταποντιστεῖ.

Ἅ ὁ «κατ' οἶκον ἐγκλεισμός» ἔχει ἀρνητικό ἀντίκτυπο καί στό ἄτομο. Καί ἐδῶ ἴσως ὀφείλομε νά ἀναφέρουμε ὀρισμένες ἀτομικές ψυχολογικές συνέπειες:

I. Ὁ μεγάλης διάρκειας ἐγκλεισμός στήν οἰκία ἐπιφέρει στό ἄτομο κόπωση καί, κατά συνέπεια, παραίτηση ἀπό καθημερινές δραστηριότητες καί μείωση τῆς ἀτομικῆς ἐνεργητικότητας.

II. Τό ἄτομο βρίσκεται σέ ἕνα ἄγχος καί σέ μιά ἀβεβαιότητα γιά τό «αὔριο», ἀφοῦ κανεῖς δέν γνωρίζει τό πόσο θά διαρκέσει ἡ πανδημία, ἡ ὁποία φαντάζει ἕνα ἀτέλειωτο ταξίδι.

III. Κυριαρχεῖται συνεχῶς ἀπό τό φοβικό σύνδρομο. Φοβᾶται διότι ἔχει ἐπενδύσει ἐνέργεια σέ πολλά καί τώρα δέν μπορεῖ νά συνεχίσει νά ἐργάζεται στούς συγκεκριμένους στόχους.

IV. Ἐνα ἄλλο ψυχολογικό σύμπτωμα τοῦ «κλεισίματος» στό σπίτι εἶναι ἡ κατάθλιψη²⁵. Τό ἄτομο, μί ἔχοντας τήν δυνατότητα νά βρεῖ διάφορες διεξόδους μέσα ἀπό τό σπίτι, μπορεῖ ἡ ἔντονη ἐσωτερική του νά τοῦ προκαλέσει κατάθλιψη. Ἡ ἀπασιοδοξία καί ἡ ἀπελπισία του γιά τήν μί ἐπιστροφή στήν καθημερινή κανονικότητα, μπορεῖ νά γίνει αἰτία κατάθλιψης.

V. Τέλος, σέ πολλούς ἐγκλειστούς αἰσθητός εἶναι καί ὁ θυμός. Μιά κατά-

²⁴ Βλ. καί <https://apsych.med.uoa.gr/synepeies>.

²⁵ Ἡ κατάθλιψη εἶναι μιά κοινή ψυχική διαταραχή πού χαρακτηρίζεται ἀπό τήν θλίψη, τήν ἀπώλεια τοῦ ἐνδιαφέροντος ἢ τῆς εὐχαρίστησης ἀπό τήν ζωή, τά συναισθήματα ἐνοχῆς ἢ χαμηλῆς αὐτοεκτίμησης, τόν διαταραγμένο ὕπνο, τήν εὐκοπωσία καί τήν κακή συγκέντρωση. Προκύπτει δέ ἀπό μιά σύνθετη ἀλληλεπίδραση κοινωνικῶν, ψυχολογικῶν καί βιολογικῶν παραγόντων. Ὃταν ὁ ἄνθρωπος δέχεται μιά ἔντονη ψυχολογική πίεση ἐξαιτίας κάποιων συνθηκῶν (ὅπως π.χ. τῆς πανδημίας), τότε μπορεῖ νά ἐκδηλώσει. Γιά περισσότερες πληροφορίες γιά τήν κατάθλιψη βλ. Kramlinger Keith, *Ἡ Κατάθλιψη - Βγεῖτε ἀπό τήν παγίδα*, μῦφ Ἐλιάσα Χριστίνα, ἐκδ. Μοντέρνοι Καιροί, Ἀθήνα 2010.

στασι χωρίς τέλος, εύκολα οδηγεί κάποιον στό να θυμώσει και να μεταθέσει τήν ευθύνη του έγκλεισμού στους άλλους. Αντί να νιώθουν ευγνωμοσύνη γιά τόν άγωνά όλων αυτών των ειδικών λοιμωξιολόγων και των διαφόρων κυβερνητικών παραγόντων που αγωνίζονται για τήν περιφρούρηση τής υγείας τους, εκείνοι τούς κατηγορούν για τά μέτρα που έλαβαν.

Βέβαια ό «κατ' οίκον έγκλεισμός» δέν επηρεάζει μόνο τόν άνθρωπο ψυχικά, αλλά και σωματικά. Ειδικότερα ένας έγκλειστος, σύμφωνα μέ τό CDC (*Κέντρο Έλέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων ΗΠΑ*)²⁶, μπορεί να εμφανίσει:

- Μεταβολές στην όρεξη, στην ενέργεια, στις επιθυμίες και στά ενδιαφέροντα.

- Δυσκολία συγκέντρωσης και λήψης αποφάσεων.

- Δυσκολία στον ύπνο και εφιάλτες.

- Φυσικές αντιδράσεις, όπως πονοκεφάλους, σωματικούς πόνους, στομαχικές διαταραχές και εξανθήματα.

- Επιδείνωση χρόνιων προβλημάτων υγείας.

- Αύξημένη κατανάλωση αλκοόλ και ουσιών, αλλά και αύξηση του καπνίσματος.

Δικαιολογημένα λοιπόν έχει ειπωθεί πως ό «κατ' οίκον έγκλεισμός» λειτουργεί σαν τήν έλλειψη του άερα στον άνθρωπο, άφου πλήττει ψυχοσωματικά τήν κάθε ανθρώπινη ύπαρξη.

Ή ποιμαντική αντιμετώπιση του «έγκλεισμού»

Σέ κάθε Θεία Λειτουργία ό λειτουργός του Ύψιστου αναγνωρίζει στον Κύριο ήμων Ίησού Χριστό τήν θεραπευτική ιδιότητά Του. «Σύ γάρ εί ὁ ιατρός των ψυχών και των σωμάτων ήμων»²⁷, άκούμε να λέει. Και πράγματι όλη ή επίγεια πορεία του Θεανθρώπου άποδεικνύει περίτρανα ότι ό Χριστός ήρθε στον κόσμο όχι μόνο να κηρύξει τό ευάγγελο τής Βασιλείας του Θεού, αλλά και να θεραπεύσει τούς έχοντας ανάγκη. Αυτή δέ τήν παρακαταθήκη τής ίασης των άσθενών συνεχίζουν άργότερα και οι μαθητές Του. Έξάλλου ό ίδιος ό Χριστός τούς παράγγειλε ότι μόλις άναχωρήσει εκ του κόσμου αυτού, αυτοί όφείλουν «να θεραπεύουν τούς άσθενείς, να καθαρίζουν τούς λεπρούς, να

²⁶ <https://www.anabiosis.gr/blog/lockdown-kai-psypsiki-ygeia>.

²⁷ Από τήν Θεία Λειτουργία του άγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

ἀνασταίνουν τούς νεκρούς καί νά ἐλευθερώσουν τούς δαμονισμένους ἀπ' τά δαιμόνια»²⁸. Ἐπομένως καί ἡ Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία δέν μένει ἀπαθής μπροστά στόν πόνο καί στήν θλίψη τῶν μελῶν της, ἀλλά συνεχίζει τήν ἀποστολική παράδοση τῆς ἀνακούφισής τους καί τῆς ἀπάλυνσης τῶν προβλημάτων τους.

Βασική ἀρχή στό ἔργο τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἡ προσωποκεντρική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεάνθρωπος Κύριος μπορεῖ νά καταγράφεται μέσω τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων διδάσκοντας τά πλήθη, δέν παύει ὅμως νά ἀσχολεῖται καί μέ τόν κάθε ἄνθρωπο ξεχωριστά. Εἶναι ἀξιοσημείωτο πῶς ἐκτός τῶν μαζικῶν θεραπειῶν Του, ἀπό τούς ἱερούς εὐαγγελιστές γίνεται ἀναφορά καί σέ 31 περιπτώσεις συγκεκριμένων θαυμαστῶν σημείων σέ αὐτούς²⁹. Καί μάλιστα δέν τόν ἀναζητοῦσαν, αὐτός ἔβραχε τούς ἀσθενεῖς καί τούς διάφορους ἐμπερίστατους στόν τόπο τους. Γι' αὐτό καί βασικό ἀξίωμα τῆς ποιμαντικῆς διακονίας εἶναι ἡ ἑξατομκευμένη προσέγγιση τοῦ πιστοῦ.

Γράφοντας ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐπίσκοπος Πενταπόλεως γιά τό πῶς ὀφείλει νά ποιμαίνει ὁ ἐπίσκοπος, ἀναφέρει καί τήν «ξεχωριστή διαποίμανση τοῦ ἀτόμου». «*Ὁ ἐπίσκοπος ὀφείλει νά ποιμαίνει τό ἑαυτοῦ ποίμνιο πάντοτε καί πανταχοῦ: α) ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ β) κατ' ἰδίαν καί γ) διά τοῦ πρεσβυτερίου κατ' οἶκον, κατ' οἰκογένεια καί κατ' ἄτομο*»³⁰. Καί αὐτή τήν ἑξατομκευμένη ποιμαντική βλέπουμε μέ πολλή ἀποτελεσματικότητα νά τήν ἐφαρμόζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀφοῦ ἀναφέρει πρὸς τούς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου «*ἐπί τριετίαν νύκτα καί ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετά δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον*»³¹. Δέν πρόκειται λοιπόν γιά μιὰ νέα μέθοδο ἐπικοινωνίας ποιμένα καί ποιμανόμενου, ἀλλά γιά μιὰ ἀρχή δοκιμασμένη στόν χρόνο καί ἀποτελεσματική στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Δικαίως λοιπόν θεωρεῖται ὡς μιὰ ἀπό τίς θεμελιακές προϋποθέσεις τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου.

Στήν περίπτωση τῶν «ἐγκλειστων» ἀδελφῶν, ἐνῶ φαινομενικά δύναται νά ὑποστηριχθεῖ μιὰ ἀδυναμία στή σχέση ποιμένα καί ποιμανόμενου, ἐντούτοις ὁ «ἀγωνιῶν ἱερέας» πολλά μπορεῖ νά κατορθώσει. Ὁ ποιμένας σέ πρώτη

²⁸ *Ματθ.* 10, 8.

²⁹ βλ. ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Ἀσθένεια καί Θλίψη (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις)*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2019, σ. 33.

³⁰ βλ. ΚΕΦΑΛΑ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ, *Ποιμαντική*, ἐκδ. Νεκτάριος Παπαδόπουλος, Ἀθήνα, σ. 191.

³¹ *Πράξ.* 20, 31.

φράση, έχει χρέος νά εἶναι διαθέσιμος³². Ἡ διαθεσιμότητα σχετίζεται μέ τήν προσωπική του διάθεση. Ὅφειλε ὁ ποιμένας ὁ ἴδιος νά ἐπιθυμῆ νά βοηθήσει τόν «ἐγκλειστο». Ἡ «ἐγκλειστι» κατάσταση πού βιώνει ὁ πιστός, πρέπει νά μὴν ἀποτελεῖ ἀνασταλτικό παράγοντα ὑλοποίησης τῶν ποιμαντικῶν του στόχων. Ἀπεναντίας ἀπό μόνος του ὁ ἱερέας ὀφείλει νά ἐνδιαφερθεῖ γιά τόν ἀναγκασμένο ἀδελφό, ἀπό ἕνα τηλεφῶνο μέχρι μιά ποιμαντική ἐπίσκεψη στόν κλειστό χώρο του, μέ τά ὅποια μπορεῖ νά τοῦ ἐκφράσει τήν ἀγωνία του γιά τήν δυσμενῆ του κατάστασι. Δέν παραβλέπει τίς δυσκολίες πού περνᾶ, ἀλλά προσπαθεῖ πνευματικά νά τόν βοηθήσει νά τίς ὑπερβῆ. Βέβαια δέν ἀρκεῖ μόνο ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἱερέως γιά τήν σωτηρία τοῦ πιστοῦ, χρειάζεται καί ἡ συνεργασία τοῦ «ἐγκλειστου» ποιμανόμενου.

Ἐνα ἄλλο βασικό στοιχεῖο-γνώρισμα πού πρέπει νά διαθέτει ὁ ποιμένας, εἶναι τό *πνεῦμα συνεργασίας*. Ὁ κάθε ποιμένας δέν εἶναι παντογνώστης καί, κατά συνέπεια, δέν μπορεῖ νά ἐκφέρει ἄποψη γιά κάθε θέμα. Ὑπάρχουν ζητήματα πού ἀπαιτοῦν τήν συνεργασία του καί μέ κάποιους εἰδικούς φορεῖς, γιά νά προσφερθεῖ ἡ πῶς δυνατή βοήθεια στους ἐμπειρίστατους ἀδελφούς. Ἐξάλλου, γνώσεις ἐξειδικευμένες δέν διαθέτει γιά συγκεκριμένες ἀσθένειες καί παθήσεις. Ἐπομένως, ἡ συνεργασία του μέ ἐξειδικευμένους ἐπιστήμονες (ψυχιάτρους, ψυχολόγους, ἀνθρωπολόγους κ.ἄ.) κρίνεται ἀπαραίτητη προκειμένου ὅλοι μαζί νά συντελέσουν εἴτε στήν ταχύτερη θεραπεία τοῦ ἀρρώστου εἴτε ἀκόμη καί στήν ψυχολογική ἀπεγκλῶβισι τοῦ «ἐγκλειστου».

Βέβαια ὁ ποιμένας ὀφείλει νά μὴν λησιμονεῖ καί στήν *προσευχή* του τούς ἐγκλειστους συνανθρώπους. Ἔχει ἱερατικό χρέος νυχθημερόν νά μνημονεύει αὐτούς, ὥστε ὁ Παντοδύναμος Κύριος νά τούς ἐνδυναμῶνι στήν προκειμένη δυσκολία τους. Ἡ ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό εἶναι πρωταρχικό μέλημα κάθε ποιμένα, τή στιγμή πού ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἐμπιστεύθηκε ἐπί τούς ὤμους του πλειονότητα ψυχῶν. Τό νά ἐπαρτυνεῖ γιά τήν σωτηρία αὐτῶν, δέν εἶναι δευτερεύουσα, ἀλλά πρωτεύουσα ποιμαντική του ὑποχρέωσι. Καί ἕνας τρόπος ἐκφρασις τῆς προσωπικῆς ἔγνοιαι του γι' αὐτούς εἶναι ἡ ἀδιάλειπτη *προσευχτική του δέσι* ὑπέρ ὅλων αὐτῶν.

Θά ἀποτελοῦσε παράλειψι νά μὴν ἀναφερθεῖ καί ἡ σπουδαιότητα τῆς *ιδιαιτέρας σημασίας* πού πρέπει νά δείχνει ὁ ἱερέας πρὸς τόν κάθε ἐγκλειστο.

³² Βλ. ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Ἀσθένεια καί Θλίψι (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις)*, ἐκδ. Γρηγόρι, Ἀθήνα 2019, σ. 85.

Ὁ ποιμένας ὀφείλει κάθε φορά νά εἶναι ἐνεργός ἀκροατής³³ αὐτοῦ τοῦ ἐμπερίστατου. Δέν πρέπει νά στέκεται δίπλα του μέ ἐλεγκτική καί κηρυγματική διάθεση, ἀλλά μέ ἡρεμία, μέ διάκριση καί ἔτοιμος νά ἀφουγκραστῆ τά προβλήματα του, τίς ταλαιπωρίες του, ἀκόμη καί τά παραπτώματά του. Καί ἐάν βέβαια κρίνει, μπορεῖ νά τοῦ χορηγήσει τό κατάλληλο πνευματικό φάρμακο πρὸς ἐπούλωση τῶν ψυχικῶν τραυμάτων του.

Προπάντων ὅλων ὁ κάθε ποιμένας ἔχει χρέος νά φανερώσει τὴν *ἀγάπη* του γιὰ τὸν κάθε ἐγκλειστο ἀδελφό. Μὴν παραθεωρεῖται πῶς συνυφασμένο μέ τὴν ἱερατική διακονία εἶναι τό χάρισμα τῆς φιλανθρωπίας, δηλ. ἡ *ἀγάπη* καί ἡ *φροντίδα* τοῦ ἱερέα πρὸς τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς πονεμένους, τοὺς κατατρεγμένους καί γενικότερα τοὺς ἀναξιοπαθοῦντες. Κι ἐδῶ ἴσως νά φέρουμε στή μνήμη μας τό παράδειγμα τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος ἄσκησε τὴν φιλανθρωπία στό ἔπακρο. Χαρακτηριστικά στήν Ἀντιόχεια περιέθαλπε 3.000 πτωχοὺς καθημερινά, στήν Κωνσταντινούπολη γύρω στοὺς 7.000 καί σ' ὅλη αὐτή τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνικῆς προνοίας εἶχε βοηθοὺς καί συνεργάτες τοὺς ἱερεῖς καί τίς διακόνισσες. Εἶχε ὀργανώσει φιλοξενία ξένων καί ἀστέγων, περιέθαλπε ἀρρώστους σέ νοσοκομεῖα, ἐπισκεπτόταν τίς φυλακές κάθε Τετάρτη καί Παρασκευή καί ἀπελευθέρωνε συχνά πολλοὺς φυλακισμένους αἰχμαλώτους³⁴. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν τοῦ ποιμένα δέν πρέπει νά ἐκφράζεται μόνο μέ λόγια, ἀλλά καί μέ ἔργα πρὸς κάθε ἀναγκασμένο ἀδελφό.

Ἀναντίρρητα ἡ «ἀτομική θεραπευτική» ἐκάστου ἐγκλειστοῦ ἢ κάποιου «ἰδρυματικοῦ» ἀτόμου ἀπὸ μέρους τοῦ ποιμένα συγκαταλέγεται στά μέσα διαποίμανσης. Ὅμως αὐτός ὁ θεραπευτικὸς τρόπος πρέπει νά ἐπεκτείνεται καί σέ ἐνοριακὸ ἐπίπεδο. Ὅπως ἀναφέρθηκε καί παραπάνω, ὁ ἐγκλεισμός δέν περιορίζεται μόνο στὸν «κατ' οἶκον περιορισμό», ἀλλὰ συμπεριλαμβάνει κι ἄλλες κατηγορίες ἐγκλειστων. Κι ἐδῶ τίθεται τό ἐρώτημα: ὑπεύθυνος γιὰ τὴν πνευματική στήριξή τους εἶναι μόνο ὁ ἱερέας ἢ καί οἱ ἐνορίτες; Τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἐμπερικλείει κληρικούς καί λαϊκοὺς, ἔχοντας ὅλοι μερίδιο εὐθύνης γιὰ τὴν διάδοση τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Καί στήν περίπτωση τῶν «ἐγκλειστων» ἀδελφῶν λοιπὸν, ὀφείλουν ὅλοι νά εὐασηθητοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἐνδυνάμωσή τους σέ αὐτή τὴν κρίσιμη φάση τῆς ζωῆς τους. Μέ τὴν ὀργάνωση ἐνοριακῶν ὁμάδων δράσης καί τὴν πραγματοποίηση «πνευματικῶν» ἐπισκέψεων

³³ Βλ. ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Ἀσθένεια καί Θλίψη (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις)*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2019, σ. 88.

³⁴ http://www.apostolikidiakonia.gr/gr_main/catechism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_history/Xrysostomos/contents_Paterika_Meletimata.asp & main.

στους χώρους των «ἐγκλειστων», μπορούν νά πετύχουν τήν ἐνίσχυσή τους. Ἀλλά καί μέ τήν διενέργεια διάφορων «προσευχητικῶν ἐπιστρατεύσεων» ὑπέρ των ἀναξιοπαθούντων (παρακλήσεις, εὐχέλαια κ.ἄ.) δύνανται νά ἐκδιλώσουν τό ἐνδιαφέρον τους καί γιά τήν πνευματική σωτηρία τους. Ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Κύριο δέν ἐκφράζεται παρά μόνο μέσα ἀπό τήν ἔμπρακτι ἀγάπη του γιά τόν ἀναγκασμένο ἀδελφό του.

Ὅμως στήν περίπτωσι των «ἐγκλειστων» σέ μιὰ περίοδο πανδημίας γεννιέται ὁ προβληματισμός πῶς θά ἐπιτευχθεῖ ἡ ποιμαντική διακονία, ὅταν ὁ πιστός ὑφίσταται τόν κατ' οἴκο περιορισμό του; Ὑπάρχουν τρόποι διασύνδεσις μεταξύ τους, τήν στιγμὴ πού σήμερα ἰσχυρό μέσο ἐπικοινωνίας των ἀνθρώπων εἶναι τό Διαδίκτυο (Internet). Ὁ κάθε ποιμένας μπορεῖ μέσω αὐτοῦ νά ἐπιτελέσει ἕνα σημαντικό ἐνοριακό ἔργο, ἀπό τήν ἀναμετάδοσι διάφορων λατρευτικῶν εὐκαιριῶν τῆς ἐνορίας μέχρι τήν διοργάνωσι διαδικτυακῶν κατηχητικῶν συνάξεων. Στήν πανδημική περίοδο πού βιώνει ἡ χώρα μας, εἶναι πολύ ἐνθαρρυντικό καί ἄκρως ἐλπιδοφόρο ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δέν σταμάτησε νά μεταλαμπαδεύεται στά χριστιανικά σπίτια, ἀφοῦ ὁργανώθηκαν πολλές ἐνοριακές διαδικτυακές συναντήσεις μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐπομένως, ἂν καί εὐρισκόμενος μακριά ὁ ποιμαινόμενος ἀπό τόν ναό, ἔχει τήν δυνατότητα νά ἐπικοινωνήσει μέ τόν ἱερέα, νά ἐμπνευθθεῖ στήν προκειμένη δοκιμασία καί νά ξεπεράσει ὅλα τα ἐμπόδια πού ἀνακύπτουν.

Ἀπό τήν ἄλλη, ὁ ρόλος των ἐκκλησιαστικῶν ταγῶν δέν πρέπει νά ἐντείνεται μόνο κατὰ τήν πανδημική περίοδο, ἀλλά καί κατὰ τήν μετα-πανδημική περίοδο. Καλοῦνται νά ἀντιμετωπίσουν τίς συνέπειες μιᾶς πανδημίας. Ἡ ἀποξένωσι των ἀνθρώπων καί ἡ κοινωνική ἀπομόνωσή τους ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα καί τήν ἀποχή τους ἀπό τίς ἐνοριακές ὑποχρεώσεις τους. Ἡ καλλιέργεια τοῦ φόβου τῆς μόλυνσις ἀνάμεσα στό ἐκκλησίασμα ὁδηγεῖ στήν μὴ μετοχή τους στήν ἐκκλησιαστική ζωὴ. Γι' αὐτό καλύτερος ἐμπνευστής τῆς ἐλπίδας καί τῆς κανονικότητις μέσα στό ἐκκλησιαστικό σῶμα εἶναι ὁ ποιμένας. Αὐτός ὀφείλει νά βοηθήσει τόν κάθε πιστό νά ἐγκαταλείψει κάθε φοβικό σύνδρομο καί νά τοῦ ἀναθερμάνει τήν ἐμπιστοσύνη του στόν Κύριο. Χρησιμοποιώντας τά «πνευματικά μέσα» (ποιμαντική ἐπίσκεψι, τηλεφωνική ἐπικοινωνία κ.λπ.) ὁ ἱερέας μπορεῖ νά ἐπαναφέρει τόν πιστό στήν Ἐκκλησία καί νά τοῦ διαλύσει κάθε ἀντικοινωνικό ἐμπόδιο. Ὅφειλει νά τόν βοηθήσει ὥστε νά ἀναπλασθεῖ ἡ κατακερματισμένη πίστις καί ἀγάπη του πρὸς τόν «Φιλάνθρωπο Θεό».

Ὁ κάθε ἱερέας λοιπόν ἔχει ὑψίστη εὐθύνη καί πρὸς τήν κατηγορία των «ἐγκλειστων» ἀνθρώπων. Εἶναι ὑποχρεωμένος ὡς ποιμὴν νά προστατεύει ἀπό

κάθε κακότητα και αυτά τά «λογικά πρόβατά του». Ήξάλλου, ό ίδιος ό Άρχι-ποιμπν Χριστός παραγγέλλει πώς ό κάθε χριστιανός, και πολύ περισσότερο ό κάθε ποιμένας, έχει χρέος νά πρωτοστατεί σέ έργα αγάπης πρός τόν όποιον-δίποτε έμπερίστατο άνθρωπο. Δέν μπορεί νά μένει άμέτοχος μπροστά στην δοκιμασία του «έγκλεισμοϋ», αλλά μέ τόν άγιοπνευματικό του λόγο και τίν πνευματική παρουσία του νά στηρίζει όσους έχουν ύποστει αυτή τί δοκιμασία.

Συμπερασματικά, ό έγκλεισμός, όπως είπώθηκε, παρουσιάζεται μέ πολλές μορφές μέσα στην ανθρώπινη ζωή. Ής έγκλειστος θεωρείται ό ψυχικά άσθενής ή ό φυλακισμένος, αλλά έγκλειστος είναι και ό «κατ' οίκον» περιορισμένος. Φυσικό και έπόμενο είναι ως φαινόμενο νά επηρεάζει τίν ψυχοσωματική υγεία του ανθρώπου. Μπορεί νά προφυλάσσει τίν κοινωνία από έναν έγκληματία ή έναν ψυχασθενή, αλλά δέν παύει νά έχει άρνητικό αντίκτυπο για τίν ζωή του έγκλειστου ανθρώπου. Άφενός περιορίζεται ως πρός τίν άτομική έλευθερία του και τίν όλη δραστηριότητά του μέσα στό κοινωνικό σύνολο, άφετέρου υπόκειται σέ έναν έγκλωβισμό μέ άρνητικές συνέπειες στην ψυχική υγεία του. Διαταράσσεται ή ψυχολογική του ίσορροπία και περιχαρακώνεται μέσα στην άπελπισία. Έπομένως ή «έγκλειστη» φάση βοηθά τόν άνθρωπο νά προστατευθεί από όποιαδήποτε άπειλή, τόν οδηγεί όμως και σέ μιά ψυχοφθόρα κατάσταση.

Μπορεί νά άνακινείται και πάλι σήμερα τό θέμα του «περιορισμοϋ», μέ σκοπό τίν διαφύλαξη της υγείας των πολιτών από έναν θανατηφόρο ίό, όμως οί ψυχολογικές συνέπειες των έγκλειστων του παρελθόντος άναβιώνουν και στό σήμερα. Ό έγκλειστος έχει νά άντιμετωπίσει τόν άποκλεισμό από τίν κοινωνική όλότητα, τίν άποδυναμωση του κοινωνικού του ρόλου και κυρίως τίν κρίση της ταυτότητάς του εντός της κοινωνικής πραγματικότητας. Ήρχεται άντιμέτωπος μέ τίν άνεργία, τίν έλλειψη των διαπροσωπικών σχέσεων και τίν άβεβαιότητα του αύριο. Και εκτός αυτών ή μη ενεργητικότητά του είναι άποτελεσμα της κόπωσής του από τόν μεγάλης διάρκειας περιορισμό. Ό έγκλειστος λοιπόν ζει σέ έναν νοσηρό περιβάλλον πού τόν άποξενώνει, μέχρι και τόν άποκτιπώνει.

Κι εδώ έχει χρέος ό κάθε ποιμένας μέ τόν λόγο και τίν παρουσία του νά δράσει ευεργετικά για τόν δοκιμαζόμενο άνθρωπο. Όφείλει ό ιερέας νά υπερεβεί τά όποιαδήποτε τείχη της άκοινωνισίας μεταξύ αυτού και του έγκλειστου, προχωρώντας στην αγαπητική κοινωνία τους. Διότι ό ίδιος ό Χριστός τίν σχέση Του μέ τόν άνθρωπο τίν βασίζει στην αγάπη. Χωρίς αυτή ό ιερέας δέν μπορεί νά έπιτελέσει έργο και ότιδήποτε γίνεται πάρεργο. Ήχοντας καταφέρει τίν έπικοινωνία του μέ τόν έμπερίστατο άνθρωπο, έχει τίν δυνατότητα στην συνέχεια νά πετύχει πολλά μέ σκοπό τίν σωτηρία του. Ήξάλλου σέ κάθε Θεία Λει-

τουργία εύχεται: «Υπέρ πλεόντων, όδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων, αίχμαλώτων και τής σωτηρίας αυτών, του Κυρίου δεηθώμεν».

Η Έκκλησία διαμέσου των ποιμένων δέν ξεχνά τό ποιμνιό της. Συμπεριφέρεται ώς φιλόστοργη μητέρα άπέναντι στά πονεμένα παιδιά της γιατί πρότυπό της έχει τίν Κυρία Θεοτόκο, ή όποία συμπαραστάθηκε στον Μονογενή Υίο της μέχρι τόν σταυρικό θάνατό Του. Μέ αυτό τόν τρόπο όχι μόνο κερδίζει ό «έγκλειστος», αλλά και ή Έκκλησία βγαίνει κερδισμένη μπροστά σέ όλους αυτούς πού κατά καιρούς τίν κατηγορούν ώς άμέτοχη στά ούσιαστικά προβλήματα των τέκνων της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BOWLBY J., *Child Care and the Growth of Love*, Pelican Books, 1965.

DOVSKIN J., *Using social science to reduce violent offending*, American Psychology-Law society series, 2011.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ Γ., *Λεξικό τής Νέας Έλληνικής Γλώσσας*, έκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Άθήνα 2002.

ΚΕΦΑΛΑ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ, *Ποιμαντική*, έκδ. Νεκτάριος Παπαδόπουλος, Άθήνα.

KRAMLINGER KEITH, *Η Κατάθλιψη - Βγείτε από τίν παιγίδα*, μτφ. Έλιάσα Χριστίνα, έκδ. Μοντέρνοι Καιροί, Άθήνα 2010.

FOUCAULT MICHAEL, *Έπιτήρηση και Τιμωρία - Η γένεση τής φυλακής*, έκδ. Πλέθρον, Άθήνα 2011.

GOLDFARB W., «Effects of psychological deprivation in infancy and subsequent stimulation». *American Journal of Psychiatry*, 102, 1945.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΑΠ., *Εύσύννοπη Κοινωνιολογία*, έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 2008.

ΤΑΤΣΗ Ν., *Κλασικές έρευνες των κοινωνικών έπιστημών* (Πρώτος κύκλος άνθολόγησης), έκδ. Όδυσσεάς, Άθήνα 1999³.

ΦΟΥΚΩ ΜΙΣΕΛ, *Η ιστορία τής τρέλας*, μτφρ Φρ. Άμπατζοπούλου, έκδ. Ήριδανός, Άθήνα 2004.

ΧΑΤΖΗΘΩΜΑ Φ. και ΑΛΕΦΑΝΤΟΥ Π., *Λεξικό άνεπτυγμένων έννοιων*, τόμος 3ος, έκδ. «Φύλιππος», Θεσσαλονίκη 19955.

ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Άσθένεια και Θλίψη* (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις), έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 2019.

Του ίδιου, *Κοινωνικά και βιοηθικά προβλήματα τής τρίτης ηλικίας* (Θεολογική και Ποιμαντική Θεώρηση), έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 2017.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

https://www.agrinionews.gr/τό_Άγιο_Όρος_της_Αιτωλίας.
<https://www.anabiosis.gr/blog/lockdown-kai-psypsiki-ygeia>.
<https://autonompsycho.espivblogs.net> > 2015/05.
http://www.apostolikidiakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_history/Xrysostomos/contents_Paterika_Meletimata.asp & main.
<https://apsych.med.uoa.gr/synepeies>.
<https://www.capital.gr/health/3444094/proti-ereuna-gia-tis-epiptoseis-tou-egkleismou-stin-psuxiki-ugeia>.
http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/europe/ziakas_islam.html.
<https://efkozani.gr/ldrymatismos-oi-psychologikes-synepe>.
http://www.hellenicpolice.gr/images/stories/periodiko/281_2.pdf.
<https://yourearticles.com/koinwniologia/to-syndromo-tis-idrymatopoiisis-ti-einai-kai-pws-epireazei-ton-syghrono-anthrwp>.
https://www.lawspot.gr/nomika-blogs/antonios_kepesidis/akoysia-nosileia-hasma-metaxy-nomoy-kai-praxis.
<https://www.urban.org/sites/default/files/publication/60676/410624-The-Psychological-Impact-of-incarceration>.
<https://www.skai.gr/news/greece/oi-thanatoi-apo-koronoio-pagkosmios-kai-eyropi-i-katataksi-elladas>.
<https://el.wiktionary.org/wiki/ἐγκλεισμός>.
https://el.wikipedia.org/wiki/Πανδημία_COVID-19_στην_Ελλάδα.

ΜΕΡΟΣ Ε΄

Λαρίσης καί Λαρισαίων ζωή καί μνήμες

* * *

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΡΑΝΤΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Ε.Μ. Κ.Κ. ΛΑΡΙΣΑΣ - ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΦΙΛΟΛΑΟΣ ΤΛΟΥΠΑΣ: Ο ΓΝΩΣΤΟΣ-ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΗΣ ΜΑΣ

Τό όνομα «Γλούπας» δέν εἶναι ἄγνωστο στήν Λάρισα. Οἱ περισσότεροι Λαρισαῖοι τῆς προηγούμενης γενιᾶς γνώρισαν τόν διακεκριμένο φωτογράφο Τάκη Τλούπα καί ἄρκετοί νεώτεροι ἔχουν ἀκούσει γι' αὐτόν ἢ ἔχουν γνωρίσει μέρος τοῦ σημαντικοῦ ἔργου πού ἄφησε ὡς παρακαταθήκη στήν πόλη του. Γιά τόν λόγο αὐτό, ὁ Δῆμος Λαρισαίων τόν τίμησε ιδιαίτερα στά ἐκατό χρόνια ἀπό τή γέννησή του, κηρύσσοντας τό 2020 «ἔτος Τάκη Τλούπα».

Πόσοι Λαρισαῖοι ὅμως γνωρίζουν ὅτι ὑπάρχει κι ἓνας δεύτερος Τλούπας, ὁ Φιλόλαος, ἀδερφός τοῦ Τάκη, διακεκριμένος γλύπτης, γνωστός καί καταξιωμένος στή Γαλλία καί γενικότερα στό ἐξωτερικό, σχεδόν ἄγνωστος ὅμως στήν ἴδια του τήν πόλη;

Ὁ Φιλόλαος γεννήθηκε στήν Λάρισα τό 1923, σέ μιᾶ οἰκογένεια ἀνθρώπων πού δημιουργοῦσαν μέ τά χέρια τους ὄμορφα ἀντικείμενα (παππούς χαλκουργός, πατέρας ξυλουργός, μπτέρα μωδίστρα). Βοηθώντας μαζί μέ τόν ἀδερφό του τόν Τάκη τόν πατέρα τους ἔμαθαν νά σκαλίζουν τό ξύλο καί νά χειρίζονται τόν τόρνο. Ἀπό μικρός ἔδειξε τήν κλίση του στήν ζωγραφική καί στήν γλυπτική. Μόλις δεκαεννέα ἐτῶν, φιλοτέχνησε τή γλυπτή προτομή τοῦ συνταγματάρχη Λιάπκιν, μυθιστορηματικοῦ προσώπου τοῦ ὁμώνυμου βιβλίου τοῦ Μ. Καραγάτση, προκεμένου νά τή δωρίσει στόν συγγραφέα καί φίλο του. Μάλιστα, ἐπειδή ἦταν δύσκολο στά μετακατοχικά χρόνια νά βρεῖ πηλό πῆρε λάσπη ἀπό τόν Πηνειό γιά νά φτιάξει τήν προτομή τοῦ Λιάπκιν τήν ὁποία ἔφησε σέ περιφερειακό ἀρτοποιεῖο (!). (Ἡ προτομή βρίσκεται στήν Λάρισα, σέ ἰδιωτική συλλογή).

Τό 1944 ἔφυγε ἀπό τήν Λάρισα γιά τήν Ἀθήνα, προκεμένου νά φοιτήσει στήν Ἀνωτάτη Σχολή Καλῶν Τεχνῶν. Τή διετία 1947-1949 ἀναγκάστηκε νά ἀκόψει τίς σπουδές του γιά νά ὑπηρετήσει τήν στρατιωτική του θητεία. Τοποθετήθηκε στήν Λάρισα. Καθώς οἱ ἱεραρχικά ἀνώτεροί του διάκεινται εὐνοϊκά

ἀπέναντί του, τοῦ ἐμπιστεύονται τὴν κατασκευὴ τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ νεόδμητου ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τῆς πόλης μας. Ἐκεῖ γνώρισε καὶ συνεργάστηκε μετὰ τὸν ζωγράφο Ἀγίνορα Ἀστεριάδη (μαθητὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου) καὶ τὸν ἀγιογράφο Δοῦκα.

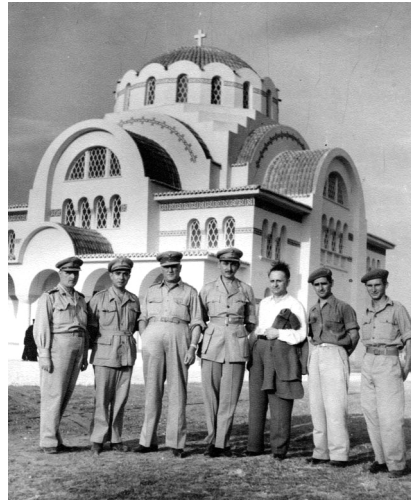
Κατὰ τὴν διάρκειά τῶν σπουδῶν του φιλοτεχνεῖ ἐπίσης ἀρκετὰ γλυπτὰ πορτραῖτα φίλων του, πού ἐξακολουθοῦν νὰ βρίσκονται στὰ χέρια τῶν ἀπογόνων τους, στὴν Λάρισα.

Ἐκτός τῶν γλυπτῶν πού ὑπάρχουν σὲ ἰδιωτικὲς συλλογές, τὴν πόλη κοσμοῦν δημόσια γλυπτὰ τοῦ Φιλόλαου σὲ ὀρισμένα σημεῖα τῆς πόλης μας.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ βρίσκεται στὴν μικρὴ πλατεία στὸ κέντρο τῆς Λάρισας, ἀνάμεσα στὶς ὁδούς Ροῦσβελτ, Μανδηλαρᾶ καὶ Ἡλιοδώρου, μετὰ τὰ μεγάλα πλατάνια τῆς καὶ τίς πολυσύχναστες καφετέριες καὶ ταβέρνες, πού τῆς δίνουν ἰδιαίτερη ζωντάνια. Οἱ περισσότεροι τὴν ἀποκαλοῦν «Τρίγωνη πλατεία», γιατί δὲν γνωρίζουν ὅτι τὸ ἐπίσημο ὄνομά της εἶναι «Πλατεία Γεωργάκη Ὀλύμπιου». Στὸ κέντρο τῆς βρίσκεται ἡ προτομὴ τοῦ ἥρωα. Ἀπὸ ὅσους τὴν ἔχουν προσέξει, ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοὶ πού ἀναρωτήθηκαν γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς της.

Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Φιλόλαου καὶ τὸ πρῶτο σὲ δημόσιο χῶρο. Τοῦ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸν ΜΕΣ «Ἀριστεύς» τὸ 1947. «Ὁ «Ἀριστεύς», θέλοντας νὰ ικανοποιήσει ὅλους, μοίρασε τὴν δουλειὰ σὲ σένα γιὰ τὴν προτομὴ καὶ στὸν Σκουτάρη γιὰ τὰ μάρμαρα, βάρθρα κ.λπ.», γράφει στὸν Φιλόλαο, πού βρισκόταν τότε στὴν Ἀθήνα ὡς σπουδαστὴς τῆς ΑΣΚΤ (Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν), ὁ Λαρισινὸς φίλος του Χ.Σ. (14/2/1947).

Εἶναι ἓνα ἔργο ἐντελῶς ἀκαδημαϊκό. Ὁ Φιλόλαος, ἀκολουθῶντας τὴν ἀντίληψη πού ἐπικρατοῦσε τότε στὴν ΑΣΚΤ, ἀποτυπώνει μετὰ πιστότητα τὴν φορεσιά τοῦ ἀρματολοῦ πού φέρει ὁ ἥρωας: πουκάμισο ἀνοιχτό, γιλέκο σταυρωτό, κλειστό ὡς ἐπάνω, ὅπως φοροῦσαν οἱ ὄρεσβιοι, δεῦτερο γιλέκο, ἀνοιχτό μπροστά, μετὰ μιὰ σειρὰ πλεχτὰ κουμπιὰ στὴν ἀριστερὴ ὡς πρὸς τὸν θεατὴ πλευρὰ

Εἰκ. 1. Οἱ πρωταγωνιστὲς θεμελιωτὲς τοῦ Ἱ. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος στὴν 1η Στρατιά. Μετὰ τὸ σακάκι στὸ χέρι ὁ Ἀγίνορας Ἀστεριάδης, δίπλα του ὁ στρατιώτης Φιλόλαος καὶ ὁ πὸ δίπλα ὁ ἀγιογράφος Δοῦκας.

Εικ. 2. Τό πορτραίτο του Λιάπκιν, τό πρώτο σωσμένο σήμερα γλυπτό του Φιλόλαου. Βρίσκεται σέ ιδιωτική συλλογή Λαρισαίας καί θά δοθεί πρὸς ἐπιδιόρθωση.

του καί ἀπό πάνω ἡ φέρμελι, τό μανικωτό ζακέτο. Στό δεξί μανίκα μόλις πού διακρίνεται σκαλισμένη ἡ ὑπογραφή τοῦ καλλιτέχνη: Φιλόλαος.

Παρά τή μετωπικότητά της ἡ προτομή παρουσιάζει μιὰ ἐλαφρά στροφή τοῦ κεφαλιοῦ πρὸς τὰ δεξιά, πράγμα πού τῆς προσδίδει μιὰ ὑπόνοια ζωντάνιας. Τό κεφάλι, καί ἰδιαίτερα τό πρόσωπο, ἀποδίδεται ἀπολύτως ρεαλιστικά: λεπτομέρειες τῶν μαλλιῶν, ρυτίδες, ἀτομικά χαρακτηριστικά (μύτη, φρύδια, μουστάκι). Ἡ ἔκφραση ἀποπνέει ἡρεμία μὰ καί ἀποφασιστικότητα.

Ἡ προτομή εἶναι τοποθετημένη σέ μαρμάρινη, τετράπλευρη στήλη, πάνω σέ βάθρο μέ δύο ἄνισες βαθμίδες. Στὴν μπροστινὴ της πλευρὰ εἶναι χαραγμένο μέ μαῦρα, ἐλαφρῶς ἀρχαιοπρεπῆ γράμματα τό ὄνομα τοῦ ἥρωα.

Μερικά χρόνια ἀργότερα (1954), ἐγκατεστημένος ἤδη στό Παρίσι, ὁ Φιλόλαος καταπιάνεται καί πάλι μέ τή μορφή τοῦ Γεωργάκη Ὀλύμπιου, μελετώντας τὴν διεξοδικότερα καί μέ μιὰ νέα ὀπτική. Ἀποτέλεσμά της ἡ μακέτα γιὰ ἓναν ἀνδριάντα, πού ξαναδουλεύτηκε μεταξύ 1957-1960, ὕστερα ἀπὸ παραγγελία τοῦ Συλλόγου Λιβαδιωτῶν. Ἡ παραγγελία τελικά δέν ὀλοκληρώθηκε καί ἡ μακέτα, ὕψους 2,80 μ. βρίσκεται μέχρι σήμερα στό ἀτελιέ τοῦ γλύπτη στὴν Γαλλία. Ἡ εξέλιξη τῆς δουλειᾶς τοῦ καλλιτέχνη εἶναι ἐδῶ φανερή. Πρῶτα πρῶτα τό ὑλικό. Τό μάρμαρο, κατεξοχὴν παραδοσιακό ὑλικό, τό διαδέχονται τώρα οἱ πειραματισμοί σέ μέταλλο: τό συγκεκριμένο ἔργο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ σφυρήλατο σίδηρο μέ ἐμφανεῖς τῆς ἐνώσεως τῶν ἐπιμέρους κομματιῶν του. Ἡ διαφορὰ δέν εἶναι μόνο στό ὑλικό, ἀλλὰ καί στό στίσιμο καί τὴν ὄλη ἀπόδοση τῆς μορφῆς.

Ὁ ἥρωας εἰκονίζεται ὄρθιος. Πατάει γερά στὰ δυὸ του πόδια, πού ἀνεβαίνουν παράλληλα, μέ τό δεξί ἐλαφρὰ προτεταμένο. Στό δεξί του χέρι κρατᾷ κυρτό ξίφος (γιαταγάνι). Ἡ ἐλαφρὰ κίνηση χερῶν καί ποδιῶν σπάζει ἀνεπαίσθητα τόν

αύστηρά μετωπικό, τετράγωνο, στατικό χαρακτήρα του έργου.

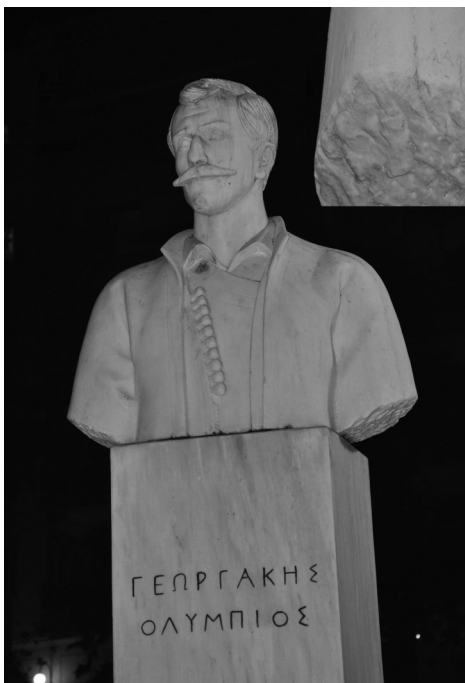
Σέ γράμμα του στον Λαρισινό φίλο του Χ.Σ. (20/11/54), με τον οποίο μοιράζεται τίς σκέψεις του και διατηρεί τήν επαφή με τήν γενεαλογία του, ό καλλιτέχνης γράφει για τό έργο: «Γενικά έχει χαρακτήρα πρωτόγονο και έντελώς άπλό, τετραγωνικό και παλληκαρίσιο. Νομίζω πώς έτσι θά ήταν αυτοί οι παλληκαράδες». Η άπλοποίηση τής μορφής σέ σχέση με τήν προτομή είναι έμφανής. Η άφαίρεση διαδέχεται τόν ρεαλισμό, καθώς έγκαταλείπεται κάθε προσπάθεια άπόδοσης άτομικών χαρακτηριστικών και διατηρούνται μόνον τά βασικά προσδιοριστικά στοιχεία τής ιδιότητας του ήρωα (μουστάκι, φουστάνελα, τσαρούχια) πού παραπέμπουν γενικά στους άρματολούς αγωνιστές του '21.

Τό όριζόντιο, καμπυλόσχημο γιαταγάνι σπάζει τήν καθετότητα και τίς ευθείες γραμμές τής μορφής έμπλουτίζοντας εικαστικά τό έργο. Χαρακτηριστικό τής σχηματοποίησης είναι τό πλάσιμο του χεριού πού κρατάει τό γιαταγάνι: τετραγωνισμένο και στιβαρό άποδίδει εύγλωττα τήν δύναμη και τήν άποφασιστικότητα του ήρωα, τό πνεύμα «αυτών των παλληκαράδων» όπως τό συνέλαβε ή δημιουργική φαντασία του γλύπτη.

Ένα άλλο δημόσιο γλυπτό του Φιλόλαου βρίσκεται στό παλαιό κοιμητήριο τής Λάρισας. Αν κανείς τό έπισκεφτεί προχωρώντας στον κεντρικό δρόμο άπό τήν είσοδο προς τόν ιερό ναό, θά προσέξει ίσως στά άριστερά του ένα έπι-

Εικ. 3. Μιά άκόμη φωτογραφία-ντοκουμέντο: Ο Φιλόλαος παρίσταται ό ίδιος στήν τοποθέτηση του γλυπτού Έθνικής Αντίστασης στό πάρκο Άλκαζάρ. Τό γεγονός ότι είναι ήμίγυμνος και ξυπόλητος μαρτυρεί ότι μάλλον πρόκειται για τό καλοκαίρι του 1991, 30 χρόνια πριν. Ο "λόφος" στον όποιο στήθηκε τό μνημείο είναι ύπό διαμόρφωση, άφου δέν έχουν τοποθετηθεί άκόμη οι πέτρινες πλάκες (φαίνονται τό μπετόν και οι σιδεριές).

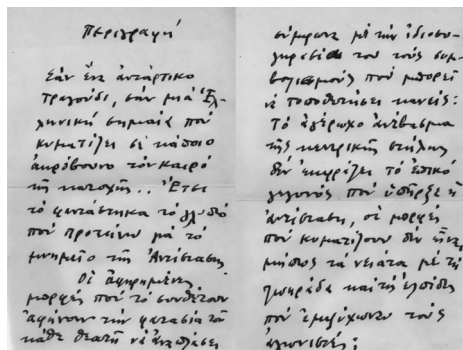
Εικ. 4. Τό πορτραίτο του Γεωργίακη Όλυμπιου, στό κέντρο τής όμώνυμης πλατείας στή Λάρισα. Στό δεξί μανίκι μόλις πού διακρίνεται σκαλισμένη ή ύπογραφή του καλλιτέχνη: ΦΙΛΟΛΑΟΣ (φωτ. Π. Δομούσης).

βλητικό έπιτύμβιο μνημείο: τήν μαρμαρίνη προτομή ενός έντυπωσιακού, ήλικωμένου άστού, μέ σακάκι, γιλέκο καί γραβάτα, πού έδράζεται σέ ένεπίγραφη μαρμαρίνη στήλη διακοσμημένη μέ ανάγλυφα στάχυα. Τό εικονιζόμενο πρόσωπο είναι ο Στέφανος Κουκουτάρας (1876-1955), έπιχειρηματίας, ιδιοκτήτης ύφαντουργείου. Τό έργο αυτό τό παρήγειλε ο ίδιος ο Κουκουτάρας από τόν Φιλόλαο, όσο άκόμα ήταν έν ζωή. Έργο ρεαλιστικό, όπως καί όλα τα έως τότε έργα του καλλιτέχνη, εικονίζει έναν σωματώδη, παχύ άντρα, ντυμένο μέ κοστούμι, όπως συνήθιζαν οι άστοί τής έποχής, μέ τά δύο του χέρια άκουμπισμένα στήν προτεταμένη του κοιλιά. Στό άριστερό του χέρι διακρίνεται καθαρά το διπλωμένο κομπολόι του, σάν μόλις πριν λίγο νά σταμάτησε νά τό παίξει. Η έκφραση του προσώπου του είναι σοβαρή, σκυθρωπή, τονισμένη από τήν γραμμή των χειλιών του, πού σχηματίζουν καμπύλη προς τά

κάτω καί από τό σμίξιμο των φρυδιών του πάνω από τήν σαρκώδη μύτη του. Η φαλάκρα καί ή πλαδαρότητα του προσώπου προδίδουν τήν προχωρημένη ήλικία του. Τά μάτια του άτενίζουν κάπου μακριά, όπως άρμόζει προφανώς σέ κάποιον πού έχει ήδη έγκαταλείψει τά έγκόσµα, πράγμα όμως πού έρχεται σέ αντίθεση μέ τήν υλική ύπόσταση του εύτραφούς σώματος ενός καλοζωισμένου, εύκατάστατου άνθρώπου.

Τό έργο έκτέθηκε στήν Άθήνα τόν Άπρίλιο του 1950, στήν όμαδική έκθεση του Ζαπτείου «Ζωγράφοι καί γλύπτες». Ο Φιλόλαος βρισκόταν τότε στο τελευταίο έτος τής Σχολής. «Δέν ξέρω τί νά σās πρωτογράψω άπ' τά γεγονότα τής έκθεσης», γράφει ο καλλιτέχνης στον φίλο του Χ.Σ. στις 16-4-50. «Ο Καραγά-

τσης ήρθε χτές σάν κριτικός της «Βραδυνης». Του άρεσε ή δουλειά μου και ιδιαίτερα ό Κουκουτάρας πού είναι και συγγενής του και τον ξέρει καλά. Μου ζήτησε φωτογραφίες, μάλιστα και όλόκληρης τής προτομής τίν φωτογραφία. Τόν λέω ότι αυτή δέν αντιπροσωπεύει τίν έκθεση και λέει τό πώς θά τί βάλει και πώς θά τό παρουσιάσει είναι δικός του λογαριασμός. Άνυπομονώ νά ιδώ τί θά γίνει».

Εικ. 5. Τό χειρόγραφο του Φιλόλαου στο όποιο περιγράφει πώς θά ήθελε νά είναι τό γλυπτό προς τιμήν τής Έθνικης Αντίστασης.

Τό φθινόπωρο τής ίδιας χρονιάς, έχοντας πάρει τό δίπλωμά του από τίν ΑΣΚΤ, ό Φιλόλαος φεύγει γιά σπουδές στο Παρίσι, όπου τελικά θά εγκατασταθεί μόνιμα.

Έκει, ακολουθώντας τις σύγχρονες εικαστικές τάσεις, απομακρύνεται σταδιακά από τόν κλασικισμό και τόν ρεαλισμό και οδηγείται σταθερά προς τίν αφαίρεση και τόν μοντερνισμό.

Πειραματίζεται μέ διάφορα υλικά, όπως πέτρα, ξύλο, μολύβι, σίδηρο, μέ τελική προτίμηση τόν ανοξειδωτο χάλυβα.

Άπό τό 1971 αρχίζει νά δημιουργεί έργα από πλυμένο σκυρόδεμα (beton lane), μέ ταινίες από ανοξειδωτο χάλυβα, μιά τελειώς καινούργια τεχνική, καθαρά δική του.

Σταθμό στίη καριέρα του αποτελεί ή γνωριμία του μέ τόν αρχιτέκτονα Άντρέ Γκομής (Andre Gomis), σε συνεργασία μέ τόν όποιο (1961) αρχίζει ή δημιουργία μιας μακράς σειράς μνημειακών γλυπτών ένταγμένων στίη αρχιτεκτονική κτιριακών ένγκαταστάσεων, μέ σημαντικότερο όλων τούς ύδατόπυργους τής πόλης Βαλάνς (Valence) (1963-1971).

Συνολικά συνεργάστηκε μέ περισσότερους από σαράντα αρχιτέκτονες και δημιούργησε έργα πού βρίσκονται διάσπαρτα σε πάρακα, πλατείες, σχολεία και δημόσιους χώρους στο Παρίσι και σ' όλόκληρη τίν Γαλλία και όρισμένα στίη Ελλάδα (Βόλος, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Αθήνα).

Τά καλοκαίρια ό Φιλόλαος γυρίζει πάντα στίη Ελλάδα. Αρχικά στίη Πλα-

Εικ. 6. Τό γλυπτό του Φιλόλαου στό παλιό κοιμητήριο τῆς Λάρισας. Παραγγελία ἐν ζωῇ ἀπό τόν ἐπιχειρηματία Στέφανο Κουκουτάρα.

μορφωμένοι δεξιά κι ἀριστερά χώροι καί τό πάρκο ἀνοίγεται ἐλεύθερα ὡς τόν δρόμο ἀριστερά καί τό ἀνάχωμα δεξιά.

«Φτερό» τό λένε πολλοί αὐτό τό μνημεῖο, γιατί τούς θυμίζει φτερό ἀεροπλάνου, πού καταρρίφθηκε, λέει, στόν πόλεμο. Ὁχι, ὅμως! Τό μνημεῖο τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης τοῦ Φιλόλαου στό Ἄλκαζάρ δέν εἶναι οὔτε σπαθί οὔτε φτερό οὔτε κάτι ἄλλο συγκεκριμένο. Ἡ μᾶλλον θά μπορούσε νά εἶναι καί σπαθί καί φτερό καί ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νά γεννήσει ἡ φαντασία τοῦ κάθε θεατῆ ἀτενίζοντάς το. Γιατί εἶναι μιᾶ ἀφηρημένη, καθαρά συμβολική μορφή. Ἔτσι τίν θέλησε ὁ δημιουργός τῆς.

Τό ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος σέ κείμενο πού πιθανότατα ἔστειλε τότε στήν Δημοτική Ἀρχή, προκειμένου νά ἐξηγήσει τίς προθέσεις του:

«Μιά στίλη, σάν ἓνα κομμάτι βράχου τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν, ἐκφρασμένο στό ἀναλλοίωτο μέταλλο πού εἶναι ὁ ἀνοξειδωτος χάλυβας.

Μιά στίλη, τῆς ὁποίας τό κύριο χαρακτηριστικό θά εἶναι ὁ ἀγέρωχος χαρακτίρας καί ἡ ὑποβολή τοῦ μεγαλείου.

Ἔτσι τό φανταστικά τό μνημεῖο αὐτό γιά τή Λάρισα.

Ἡ ἀπογύμνωσις κάθε ἀνεκδοτικοῦ στοιχείου πάνω στή στίλη εἶναι θεληματική καί ἀποβλέπει στή δημιουργία καί ὑποβολή ἐκστασης στήν ἐνατένισή τῆς καί συγχρόνως δημιουργία ἀτμόσφαιρας εἰρήνης μέ τίν ἀπλότητα τοῦ συνόλου.

Ἡ ἀνάτασι γενικά τῆς μορφῆς, εἶναι ἡ ἀνάτασι τοῦ ἰδανικοῦ τῆς λευτεριάς.

Ἡ ρωγμῆ, στοιχεῖο πλαστικό πού πλουταίνει τίν μεγάλη ἀπλότητα τῆς

ταμῶνα, στό σπίτι πού ἔκτισε ὁ ἴδιος τό 1958, κι ἀργότερα στό σπίτι του στόν Ἅγιο Δημήτριο τοῦ Πηλίου. Ποτέ δέν ξεχνάει τίν γενέθλια πόλη, γι' αὐτό καί συμμετέχει πρόθυμα σέ διαγωνισμό πού προκηρύσσει ὁ Δήμος Λαρίσης γιά τίν ἀνέγερσι μνημείου Ἐθνικῆς Ἀντίστασης στό πάρκο τοῦ Ἄλκαζάρ, στόν ὁποῖο καί κερδίζει τό πρῶτο βραβεῖο (1991).

Πρόκειται γιά τό ἀτσάλινο μνημεῖο πού συναντᾶ κανεῖς περπατώντας στόν κεντρικό δρόμο τοῦ πάρκου, στό σημεῖο πού τελειώνουν οἱ δια-

στήλης, χωρίς νά τήν διασπάξει εἶναι σάν μιά πληγή. Ἡ πληγή πού δέχτηκε ἡ ἀντίσταση, στήν περίοδο τοῦ ἀγῶνα της καί μετά.

Ἡ ἑλικοειδής μορφή μετατρέπει μιά ἀπλή μορφή, σέ μορφή πολυσύνθετη, τέτοια ἦταν ἡ ἀντίσταση».

Ἐλεύθερη λοιπόν θέλει ν' ἀφήσει τή φαντασία τοῦ κάθε θεατῆ ὁ καλλιτέχνης, «νά ἀναπλάσει σύμφωνα μέ τήν ἰδιοσυγκρασία του τοὺς συμβολισμούς πού μπορεῖ νά τοποθετήσῃ κανεῖς».

Ὁ Φιλόλαος ἔχει παρουσιάσει τήν δουλειά του σέ ἐκθέσεις ὁμαδικές καί ἀτομικές στήν Γαλλία, στήν Ἑλλάδα καί ἄλλοῦ στόν κόσμο καί ἔχει συμμετάσχει σέ πολλοὺς τοπικούς καί διεθνεῖς διαγωνισμούς.

Τό 1984 ἡ Ἀκαδημία Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Παρισιοῦ τοῦ ἀπένευμε τό μετάλλιο τῶν πλαστικῶν τεχνῶν γιά τό σύνολο τοῦ ἔργου του.

Ἐπίσης, τό 2000 τοῦ ἀπονειμήθηκε ἀπό τό γαλλικό κράτος ὁ τίτλος τοῦ ἀξιωματοῦχου τοῦ Τάγματος Γραμμάτων καί Τεχνῶν.

Γενικά ὑπῆρξε μιά διεθνῶς ἀναγνωρισμένη καλλιτεχνική προσωπικότητα, μέ πλούσιο καί πολύμορφο ἔργο στό χῶρο τῆς γλυπτικῆς.

Πέθανε στό Παρίσι τό 2010.

Ἐναν χρόνο πρὶν τόν θάνατό του (16.1.2009) τό Τμήμα Κεντρικῆς & Δυτικῆς Θεσσαλίας τοῦ ΤΕΕ τίμησε τόν μεγάλο Λαρισαῖο καλλιτέχνη στήν ἐτήσια πρωτοχρονιάτικη ἐκδήλωσή του πού εἶχε ὡς εἰδικό θέμα αὐτό στό ὁποῖο ἀφιερώθηκε ὁ Φιλόλαος σέ ὅλη του τήν ζωή: «Διαμόρφωση Ἐλεύθερων δημόσιων χώρων – ἀρχιτεκτονική καί εἰκαστική συνέργεια». Ἦταν ἡ πρώτη καί ἡ τελευταία φορά πού τόν τίμησε ἡ πόλη του. Τήν χρονιά πού ἔρχεται κλείνουν ἑκατό χρόνια ἀπό τή γέννησή του κι ὁ Δῆμος Λαρισαίων, γιά νά τόν τιμήσει ἔχει κηρύξει τό 2023 «ἔτος Φιλόλαου». Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι, μέ ἀφορμή τό «ἔτος Φιλόλαου» καί τίς σχετικές ἐκδηλώσεις πού θά διοργανωθοῦν, ἡ πόλη μας καί οἱ σημερινοί της κάτοικοι θά γνωρίσουν καλύτερα αὐτόν τόν σημαντικό καί καταξιωμένο καλλιτέχνη, τόν Φιλόλαο (Γλοῦπα), τόν γνωστό - ἄγνωστο συμπολίτη μας.

ΚΙΝΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ «ΛΑΡΙΣΑΙΟΙ ΦΙΛΟΙ ΦΙΛΟΛΑΟΥ»

ΠΡΩΤ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΚΑΤΖΩΝΑΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ

**ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ
(1931-2008)
ΚΤΙΤΩΡ ΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ
ΖΩΟΛΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ**

Οί τόν Άμνόν του Θεού κηρύξαντες...
(Μαρτυρικόν ἐκ τῆς Νεκρωσίμου Ἀκολουθίας εἰς Ἱερεῖς)

Σύμφωνα με τὸν ἅγιο Συμεὼν τὸ Νέο Θεολόγο, στὸν περίφημο ὀρισμὸ του περὶ Ἱερῆως, ὅπου προσδιορίζει τὴν οὐσία καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἱερατικοῦ ἀξιώματος:

«*Ἱερὸς ἐστὶν ὁ δυνάμει Πνεύματος Ἁγίου μεταποιθεὶς καὶ ἀλλαγείς καὶ εἰς Χριστὸν τὸν δι' ἡμᾶς παθόντα καὶ ἐν δόξῃ ἀναστάντα Θεότιπος μεταμορφωθείς* (Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Κατήχησις*, 28η ἔκδοσις *Sources Chretiennes 113*, σ. 150)».

Σκοπὸς τοῦ Ἱερῆως στὴν ἐνάσκησι τοῦ ἔργου του εἶναι:

- 1) Ἡ στήριξη καὶ προβολὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προτύπων.
- 2) Ἡ ἐνίσχυσι τῆς Ἐκκλησιολογικῆς ἀντιλήψεως στὸν λαὸ.
- 3) Ἡ μεταφορὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἥθους στὴν καθημερινή ζωὴ καὶ στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ μεταξύ τους.
- 4) Τὸ ἀνοιγμὰ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀδιακρίτως.
- 5) Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς ἐπικοινωνίας γιὰ νὰ εἶναι ἡ Ἐκκλησία κοντὰ στὸν ἄνθρωπο.

Κυρίως όμως τὸ καλὸ παράδειγμα τοῦ Ἱερέως εἶναι τὸ μεγαλύτερο κήρυγμα, τὸ ἀποδοτικότερο ποιμαντικὸ ἔργο καὶ τὸ πρῶτο καὶ οὐσιῶδες προσόν.

Ἐναν πολυσέβαστο Ἱερέα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ποῦ πληροῦσε ὅλα τὰ ἀνωτέρω θὰ παρουσιάσουμε στὸ παρὸν ἄρθρο. Πρόκειται γιὰ τὸν Μακαριστὸ Πρωτοπρεσβύτερο π. Νικόλαο Μαυρογιάννη, τὸν διατελέσαντα γιὰ πολλὰ ἔτη ἐφημέριο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.

Ὁ Μακαριστὸς π. Νικόλαος Μαυρογιάννης τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Ἀγορῆς γεννήθηκε τὸ ἔτος 1931 στὸ χωριὸ Ξυνονέρι Καρδίτσας. Σπούδασε τὰ Ἱερὰ Γράμματα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐνουμφεύθη τὴν καλὴ καὶ συνετὴ πρεσβυτέρα του Ἀγγελικὴ Παπαδογούλα τοῦ Κων/νου, μὲ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν τρεῖς θυγατέρες, σημαίνοντα καὶ εὐυπόληπτα μέλη τῆς Λαρισαϊκῆς κοινωσίας.

Τὸ ἔτος 1958, ἀνήμερα τῆς Δεσποτικῆς Ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου προσέρχεται στὶς τάξεις τοῦ Ἱεροῦ κλήρου, χειροτονηθεὶς Διάκονος καὶ πέντε ἡμέρες ἀργότερα πρεσβύτερος τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ὑπὸ τοῦ Μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος κυροῦ Δημητρίου τοῦ Θεοδόσι, τοῦ ἀπὸ Γυθείου καὶ Οἰτύλου, διορισθεὶς εἰς τὴν ἐφημεριακὴν θέσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίων Ἀποστόλων Καλλιπεύκης, ὅπου ἐποίμανε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, στὴν ὄρεινὴ αὐτὴ Ἑνορία τῆς Ἱερᾶς μας Μητροπόλεως ἐπὶ τρία ἔτη.

Στὴν συνέχεια, ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος κυρὸς Ἰάκωβος Σχιζας τὸν μεταθέτει στὴν ἐφημεριακὴ θέσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Δένδρων, ὅπου, σὲ μιὰ Ἑνορία ἐξήκοντα οἰκογενειῶν, ἀνίγειρε, μὲ τὴν συνδρομὴ τῶν ἐνοριτῶν του τὸν μεγαλόπρεπο Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Τὸ ἔτος 1974 ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης Λαρίσης, Πλαταμῶνος καὶ Τυρ-

Στιγμιότυπο ἀπὸ τὴν Λιτάνευση Ἱερᾶς εἰκόνας Ἁγίου Ἀχιλλίου.

Στιγμιότυπο ἀπὸ Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία Ἱεουργοῦντος τοῦ Μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης κυροῦ Σεραφεῖμ.

νάβου κυρὸς Σεραφεῖμ Ὁρφανὸς τὸν διορίζει στὸν Ἱερὸ Ναὸ Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Λαρίσης, ὅπου γιὰ πολλὰ χρόνια ὑπηρετεῖ εὐδόρκως τὸν περιούσιο λαὸ τῆς Ἑνορίας αὐτῆς.

Ὁ ἴδιος Μητροπολίτης τὸ 1975, ἐκτιμῶντας τὸν Ἱερατικὸν ζῆλον, τὴν προθυμίαν του καὶ τὰ πολλὰ του χαρίσματα, τὸν χειροθετεῖ Πνευματικὸν Πατέρα καὶ τοῦ ἀπονέμει τὸ μεγάλον ὀφρῖκιον τοῦ Σταυροφόρου Οἰκονόμου καὶ Πρωτοπρεσβυτέρου.

Σὲ ἥλικία 57 ἐτῶν, ὥριμος πλέον καὶ συνετὸς καὶ ὕστερα ἀπὸ μίαν λαμπρὴν Ἱερατικὴν πορείαν καὶ διακονίαν καλεῖται ἀπὸ τὸν Μακαριστὸν Μητροπολίτην κυρὸν Σεραφεῖμ νὰ ἀναλάβει τὴν Προεδρίαν τοῦ μεγαλόνυμου Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀμπελοκίπων μὲ σκοπὸ τὴν ἀνέγερσιν, τὸν καλλωπισμὸ, τὸν ἐξωραϊσμὸ καὶ τὸν κατάλληλο εὐπρεπισμὸ τοῦ Θεομητορικοῦ τούτου Ἑνοριακοῦ Ναοῦ.

Τὰ χρόνια αὐτὰ ἀκολουθεῖ πνευματικὸς συναγερμὸς στὴν Ἑνορία τῶν Ἀμπελοκίπων. Ἔργασία, χαρὰ, διακονία καὶ προσφορὰ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου. Ἡ Παναγία μας εὐλογεῖ τὸ ἔργο αὐτὸ μὲ τὰ δυὸ τῆς πανάχραντα χέρια καὶ ὁ εὐλογημένος λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐνισχύει μὲ κάθε τρόπο τὸ γιγαντιαῖο αὐτὸ ἱερὸ ἔργο τῆς ἀνοικοδομίσεως τοῦ ναοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὶς πολλὰς προσκλήσεις, παρακλήσεις καὶ παρακινήσεις τοῦ π. Νικολάου, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται νύχτα καὶ ἡμέρα γιὰ νὰ φέρει εἰς πέρας τὴν Μεγάλῃ Ἀποστολῇ του. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ ὅτι ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐντιμότητος καὶ ἐργατικότητος τοῦ π. Νικολάου. Ἦταν τὸ πῶς κατὰλληλο πρόσωπο γιὰ αὐτὴ τὴ θέσιν καὶ γιὰ αὐτὸ τὸ σπουδαῖο ἔργο. Εἶναι ὁ Κτίτωρ τοῦ Νέου Ἱεροῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἐρχόμενος στὴν Λάρισα ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Τυρ-

Ἐορτὴ Ἁγίου Ἀχιλλίου, 1976

Δοξολογία ἐπὶ Μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης κυροῦ Σεραφεῖμ εἰς Α.Τ.Α.

*Στιγμιότυπο από Λιτανεία Ἁγ. Αχιλλίου
κατὰ τὴν ἀρτοκλασία στὴν κεντρικὴ πλατεία.*

*Ὁ Νέος Ἱερός Ναός
Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.*

νάβου κυρὸς Ἰγνάτιος συναντᾷ τὸν ζηλωτὴ κληρικὸ καὶ τὸν δραστήριον σεβά-
σμιον καὶ ἀεικίνητον Ἱερέα π. Νικόλαο καὶ ἐπαινεῖ ιδιαίτερα τὸ ἔργο του.

Παρὰ τὸν φόρτο τῆς ἐργασίας του, τοῦ ἀναθέτει πολλὰ καθήκοντα, ὅπως
τὴν ἀνάδειξη καὶ τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων κληρικῶν (στοὺς περισσοτέρους
χορήγησε καὶ τὴν πνευματικὴν συμμαρτυρία), τὴν ἄσκηση τῆς πνευματικῆς
πατρότητος καὶ σὲ ἄλλες ἐνορίες, τὴν συμμετοχὴ του στὴν διοίκηση τοῦ Κεν-
τρικοῦ Φιλοπτώχου Ταμείου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ στὸ συμβουλευτικὸ
Ὅργανο τῶν Γερόντων Πρεσβυτέρων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως. Διετέλεσε ἀκό-
μη μέλος τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Δικαστηρίου
τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μας, καθὼς καὶ Ἀνακριτὴς σὲ δύσκολες ὑποθέσεις
ἐκκλησιαστικῶν παραπτώματων Ἱερέων.

Παράλληλα, τὸ 1997 ὁ π. Νικόλαος συνοδεύει τὸν Μακαριστὸ Μητροπο-
λίτη μας κυρὸ Ἰγνάτιο στὸ πρῶτο ταξίδι του στὴν Μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κων-
σταντινουπόλεως καὶ μετέχει στὴν τιμητικὴ συνοδεία τοῦ Μητροπολίτου ποὺ
πηγαίνει ἐπίσημα στὸ Φανάρι, προκειμένου νὰ ὑποβάλει τὰ σέβη του στὴν
Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην κ.κ. Βαρθολομαῖον. Κι ἔτσι, ὁ π. Νικό-
λαος λαμβάνει καὶ τὴν Πατριαρχικὴν τιμὴν καὶ εὐλογίαν.

Ἐν συνεχείᾳ, πιασμένοι χέρι μὲ χέρι ὁ Μακαριστὸς Ἱεράρχης τῆς τῶν Λαρι-
σαίων Ἐκκλησίας καὶ ὁ π. Νικόλαος ἀνέρχονται ἐκ τοῦ Ὑπογείου Ναοῦ, τὸν
ὁποῖον μαζὶ ἐγκαινίασαν στὶς 2 Μαΐου τοῦ 1997, εἰς τὸν περικαλλῆ νεόδμητον
καὶ εὐμεγῆ πλὴν Ἱερόν Ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ποὺ ἀποτελεῖ ἐξαιρε-
τικὸν καὶ μοναδικὸν καύχημα τῆς πόλεως καὶ τῆς Μητροπόλεώς μας ἀπάσης.

Ἐγκαίνια «Ἐπιουσίου».

*Μὲ τὸν Παναγιώτατον Οἰκουμενικὸν
Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖον
20-2-1997.*

*Θυρανοίξια Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς,
1-8-2001.*

Λιτάνευση Ζωοδόχου Πηγῆς.

Τελούν τὴν 1ην Αὐγούστου τοῦ ἔτους 2001 τὰ θυρανοίξια τοῦ Μεγάλου Ἱεροῦ Ναοῦ καί, ἐν συνεχείᾳ, στὶς 20 Ἀπριλίου τοῦ 2002, ἀνήμερα τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου, ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης μας κυρὸς Ἰγνάτιος, μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ τότε Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Θεουπόλεως καὶ νῦν Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βρυούλων κ. Παντελεήμονος, τελεῖ ἐπίσημως τὰ ἐγκαίνια τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐπαινώντας ἰδιαίτερα τὸν ζῆλο, τὴ δράση καὶ τὴν πνευματικὴν ἀλλά καὶ τὴν ἐν γένει προκοπὴν τοῦ π. Νικολάου.

Μὲ τὴν Χάρη τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ ὑπηρετήσε πενήντα ἔτη λαμπρᾶς Ἱερατικῆς Διακονίας, πενήντα ἔτη Ἁγίας Ἱερωσύνης ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν Μεγάλο μας Ἀρχιερέα Ἰησοῦ Χριστὸ. Ἔτη Ἱερατικῆς προσφορᾶς μὲ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, τὴν Παναγία καὶ τοὺς Ἁγίους μας, μὲ σεβασμὸ πρὸς τὰ κελεύσματα τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μὲ σεβασμὸ καὶ ὑπακοὴ πρὸς τὸν ἐκάστοτε Ἐπίσκοπο, μὲ γνήσιο διπλαθὲ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος, μὲ ἀγάπη

πρὸς τοὺς συμπρεσβυτέρους του (ὁ γράφων ἔχει προσωπικὴ ἐμπειρία τῆς ἀγαπώσης καρδίας του) καί, μαζί μὲ ὅλα αὐτὰ, ὑπῆρξε ἄριστος καὶ ὑποδειγματικὸς οἰκογενειάρχης.

Ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ στὶς 20 Νοεμβρίου 2008, σὲ ἡλικία 77 ἐτῶν.

Ὁ π. Νικόλαος, διακονῶντας κράτησε τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, τὴν μαρτυρία καὶ τὸ ἦθος τῆς, τὴν Ἀποστολικὴ παρακαταθήκη μὴ συσχηματιζόμενος «τῷ αἰῶνι τούτῳ», καταγγέλλοντας καὶ μαρτυρῶντας τὴν ἀλήθεια τοῦ δὲν εἶναι κάποια ἰδεολογία, ἀλλὰ ἓνα πρόσωπο: ὁ Χριστὸς, ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς. Αὐτὸς εἶναι «ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ Ζωή» (Ἰωάν. 14, 6).

Αἰωνία του ἡ μνήμη! Τὴν εὐχὴ του νὰ ἔχουμε!

Εὐχαριστίες ἐκφράζω, τόσο πρὸς τὸν Παν/τον Ἀρχιμανδρίτην καὶ προϊστάμενον τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης π. Ἄνθιμον Ράτζ, λίαν ἀγαπητὸν ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν διὰ τὴν παροχὴν σχετικῶν πληροφοριῶν, ὅσο καὶ πρὸς τὴν εὐγενεστάτην θυγατέρα τοῦ π. Νικολάου, κ. Παναγιώτα Μαυρογιάννη, καὶ τὸν ἀγαπητὸν σύζυγον αὐτῆς κ. Παῦλον γιὰ τὴν εὐγενικὴν παραχώρησιν τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου.

Πλακέτα σε ἱερέα για τα 50 χρόνια ιερατικής διακονίας

Ο σεβασμιότατος Μητροπολίτης Λαρίσης και Τυρνάβου κ. Ιγνάπιος ἀπένευμε τιμητικὴ δῶκερσι στον π. Νικόλαο Μαυρογιάννη για τὴν συμπλήρωση 50 ἐτῶν λαμπρῆς ἱερατικῆς διακονίας.
Ἡ ἀπονομὴ τῆς πλακέτας ἐγένε, στον Ἱερό ναὸ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης, τὴν ἡμέρα που πανηγύριζε.

ΚΕΣΣΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (1934-2016)

Στόν ὄρο «Μουσική δημιουργία» πολλοί θά ἔπειδι ὁ κάθε ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται διαφορετικά τόν ὄρο μουσική, ὅπως καί τόν ὄρο δημιουργία. Χωρίς νά θέλουμε νά μιλήσουμε μέ αὐστηρά ἐπιστημονικούς ὄρους, μποροῦμε νά ὀρίσουμε ὅτι μουσική δημιουργία εἶναι ἡ σύνθεση ἑνός μουσικοῦ κομματιοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ τό ὅποιοδήποτε ἄκουσμα, θά πρέπει νά εἶναι μουσικά καταρτισμένος καί ὅλη αὐτή ἡ μουσική σύνθεση θά πρέπει νά ὑποτάσσεται σέ κανόνες καί προϋποθέσεις πού ὀρίζονται ἀπό τήν ὀρθή καί δημιουργική τοποθέτηση τῶν μουσικῶν χαρακτήρων.

Ἄραγε ἰσχύει αὐτή ἡ ἀρχή σέ ὅλα τά εἶδη μουσικῆς; Στήν βυζαντινή μουσική, τῆς ὁποίας τά κείμενα εἶναι ἰδιαίτερα καί τό περιεχόμενό τους λατρευτικό, ἔχει τήν δυνατότητα ὁ μουσικός δημιουργός νά ἀναδείξει τήν προσωπικότητά του; Ὑπάρχει ἄραγε παρθενογένεση στήν μουσική δημιουργία, κατά τήν ἐκτέλεση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς;

Ἡ βυζαντινή μουσική θεωρεῖται ἕνα ἀπό τά πιό ἀρχαῖα εἶδη μουσικῆς. Κατά τήν παράδοσή της ἀπό γενιά σέ γενιά, ὑπέστη τροποποιήσεις καί μεταλλάξεις, ἐνῶ καί ὁ μουσικός πλοῦτος της εἶναι τόσο ἀπέραντος, πού θεωρεῖται σχεδόν ἀδύνατο νά ὑποστηρίξει κάποιος ὅτι δημιούργησε κάτι πρωτότυπο. Ἔτσι ὁ κάθε δημιουργός τοποθετεῖ στό ἄκουσμα τίς δικές του μουσικές ἐκφράσεις καί τίς προτιμήσεις του, θά λέγαμε ὅτι κυριολεκτικῶς καταθέτει τήν ψυχή του, προσπαθώντας νά ἐκφράσει τά συναισθήματά του. Ἔτσι, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι δημιουργεῖ μία δική του μουσική παλέτα «ἐπιζωγραφίζοντας» ἢ διασκευάζοντας τίς ἤδη ὑπάρχουσες μουσικές συνθέσεις.

Θεωρῶ, ὅμως ὅτι μέσα ἀπό τὴν μουσικὴ δημιουργία, μπορούμε, μελετῶντας τὴν προσεκτικά, νὰ γνωρίσουμε – ὡς ἓνα βαθμὸ– καὶ τὸν δημιουργό της. Παρατηρῶντας τὸν τρόπο τῆς δημιουργίας, τὸν τρόπο ἔκφρασης τῶν μουσικῶν κειμένων, ὅπως καὶ τὶς μουσικὲς προτάσεις καὶ κατέχοντας κάποια σχετικὴ ἐμπειρία, μπορούμε νὰ διεισδύσουμε στὸν τρόπο σκέψης τοῦ δημιουργοῦ καὶ νὰ δημιουργήσουμε τὸ μουσικὸ προφίλ του.

Ἐνδεχομένως, σέ κάποια ἀπὸ αὐτά, πού ἀναφέρονται παραπάνω, θὰ ὑπάρχουν διαφορετικὲς ἀπόψεις καὶ ἰδέες καὶ πολλοὶ –ἴσως– θὰ ἐκφράσουν τὶς ἀντιρρήσεις τους. Αὐτό, ἄλλωστε, εἶναι καὶ σύννηδες καὶ σέ μεγάλο βαθμὸ θεμιτό, ἐπειδὴ ἡ ἐξέλιξη σέ κάθε ἐπιστήμη σπηρίζεται στὴν θέση καὶ τὴν ἀντίθεση, δημιουργῶντας τὴ σύνθεση.

Ἐνα πρόβλημα πού ἀντιμετώπισα αὐτές τὶς ἡμέρες, ἦταν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ γράφω κάποιες πληροφορίες γιὰ ἓναν ἄνθρωπο, τὸν ὁποῖο δὲν ἔτυχε νὰ γνωρίσω. Τό εὐκόλο μέρος τῆς ἀποστολῆς μου ἦταν νὰ συλλέξω πληροφορίες γιὰ τὸ βιογραφικὸ του, τὸ ὁποῖο θὰ παρατεθεῖ ἀμέσως μετὰ. Ὅμως, τὸ δύσκολο καὶ ἀπαιτητικὸ μέρος τῆς ἐργασίας μου ἦταν νὰ γνωρίσω μουσικά αὐτόν τὸν ἱεροψάλτη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ μουσικὸς δημιουργός. Ἀφιερῶνοντας, λοιπόν, ἀρκετὲς ὥρες γιὰ νὰ μελετήσω παλιές ἠχογραφήσεις του καὶ μουσικὲς διασκευές του, δημιούργησα τὸ μουσικὸ προφίλ τοῦ ἀείμνηστου μουσικοδιδασκαλοῦ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, Ἰωάννη Κεσσάκη.

Γεννήθηκε στό Πολύσιτο τῆς Ξάνθης, τὸ 1934, ἀπὸ εὐσεβεῖς γονεῖς, τὸν Γεώργιο καὶ τὴν Χρυσάνθη (ἂν καὶ τὸ βαπτιστικὸ της ὄνομα ἦταν Ξανθίππη, ἀλλὰ ὁ κοινοτάχης τὴν κατέγραψε στά μπτρῶα με λάθος ὄνομα). Ὁ πατέρας του ἦλθε πρόσφυγας ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία καὶ τὸ ἐπίθετό του ἦταν Κεσσόγλου, ὅμως τὸν ἐνέγραψαν ὡς Κεσσάκη.

Ἀπὸ πολὺ μικρός, μόλις ὀκτῶ ἐτῶν, διακρίθηκε γιὰ τὴν πολὺ ὡραία φωνή του, ἡ ὁποία ἐντυπωσίαζε τοὺς πιστοὺς τῆς γενέτειράς του. Ξεκίνησε τὰ μαθήματα με τὸν πρακτικὸ ψάλτη τοῦ χωριοῦ του, τὸν Ἐμμανουὴλ Στεφανῆ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔμαθε τὴν πρακτικὴ διάταξη καὶ τοὺς ὀκτῶ ἤχους. Ὅμως καὶ ὁ πατέρας του ἦταν καλλιφῶνος καὶ τραγουδοῦσε σέ πανηγύρια τῆς περιοχῆς. Ὁ δάσκαλός του στό Δημοτικὸ Σχολεῖο διέγνωσε τὸ ταλέντο του καὶ τοῦ ἀνέθετε νὰ ψάλλει καὶ νὰ ἀπαγγέλλει ποιήματα με κάθε εὐκαιρία καί, ἰδιαίτερως, κατὰ τὶς σχολικὲς ἐορτές.

Τὸ 1947, σέ ἡλικία μόλις δεκατριῶν ἐτῶν, ἀνέλαβε ὁ ἴδιος τὴν θέση τοῦ

Ίεροψάλτη στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ του. Συγχρόνως μαθήτευε στὸν Ίεροψάλτη τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ Ἀθανάσιο Ταυλαρίδη, ὅπου πῆρε μαθήματα ἀπὸ τὸ «Ἀναστασιματάριον» καὶ ἔτσι συνέχισε νὰ ψάλλει ἐπὶ πέντε χρόνια στὸ χωριό του.

Τὸ 1954 στρατεύτηκε καὶ βρέθηκε στὴν Δράμα, ὅπου ἀναζήτησε κάποιον, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ τοῦ διδάξει συστηματικὰ τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη. Αὐτοῦ ἀναζητοῦσε τὸ βρῆκε στὸ πρόσωπο τοῦ Κωνσταντινοπολίτη Ίεροψάλτη Μιχαὴλ Κυριαζόπουλου, ὁ ὁποῖος τὸν μύησε στὴν ἀπόδοση τῶν κεμένων τῆς Θείας Λειτουργίας, ὅπως τὰ Χερουβικά, ἐπὶ δύο χρόνια.

Τὸ ἴδιο διάστημα ἔψαλε, περιστασιακὰ, σὲ διάφορες ἐκκλησίες τῆς Δράμας. Κατόπιν πῆρε μετάθεση στὶς Σέρρες καὶ ἐκεῖ βρῆκε τὸν Ἀθανάσιο Μπάρμπι, μαθητὴ τοῦ Ἀθανασίου Καραμάνη, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν Νικησιανὴ καὶ ἦταν Πρωτοψάλτης στὸ Ἱερό Ναὸ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Μαθήτευσε ἐπὶ δύο χρόνια στὸ ἀναλόγιο τοῦ συγκεκριμένου ἱεροψάλτη καὶ ἔτσι μπόρεσε νὰ «τακτοποιήσει» τίς ἤδη ὑπάρχουσες γνώσεις του, νὰ ἀποκτήσει νέες καὶ νὰ ἀφομοιώσει τὸ ὕφος καὶ τὸν ψαλτικὸ τρόπο τοῦ Καραμάνη.

Ὅταν ὀλοκληρώθηκε ὁ κύκλος τῆς μαθητείας του, ὁ Ἀθανάσιος Μπάρμπις τὸν παρέδωσε στὸν Ἀθανάσιο Καραμάνη, στὴν Θεσσαλονίκη. Ὁ Καραμάνης τὸν μύησε, ἐπὶ ἓνα χρόνο, στὸν τρόπο σωστῆς συμπεριφορᾶς στὸ ἀναλόγιο, τοῦ ἔδωσε μαθήματα σωστῆς ἀρθρωσῆς καὶ σὲ γενικὲς γραμμὲς τοῦ ἔμαθε νὰ χειρίζεται καὶ νὰ «ρετουσάρει» τὴν φωνή του, μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ ἀποκτήσει τὴν δυνατότητα νὰ ψάλλει μόνον μὲ τὸν αὐθεντικὸ Βυζαντινὸ τρόπο.

Τὸ 1959 διορίστηκε στὸν Ἱερό Ναὸ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Πανόραμα Θεσσαλονίκης καὶ ἔμεινε ἐκεῖ ἐπὶ ἓνα χρόνο, μὲ μηνιαῖο μισθὸ 1.000 δραχμῆς. Τὸν ἐπόμενο χρόνο ἀνέλαβε Πρωτοψάλτης στὸν Ἱερό Ναὸ Ἁγίου Δημητρίου

Σερρών, όπου αντικατέστησε τον Κυριαζή Λασκαλούδη, με μισθό 2.000 δραχμές τον μήνα, ποσό ιδιαίτερος ύψηλό για τα δεδομένα της εποχής. Στις Σέρρες έμεινε για δύο χρόνια και τό 1961 βρέθηκε στο Σιδηροκάστρο, όπου παρέμεινε για επτά χρόνια, μέχρι τό 1967. Για λίγο πέρασε και από τά Γιαννιτσά και τίν Βέροια.

Τό 1962 νυμφεύθηκε τίν σύζυγό του Παγώνα και απέκτησαν τίν κόρη τους Ξανθίππη, ή όποία τούς χάρισε δύο έγγονούς, τόν Ίωάννη και τόν Γεώργιο.

Μετά από προτροπή του Καραμάνη ήλθε στη Λάρισα τό 1967 και διορίστηκε Πρωτοβάλλης στον Ίερό Ναό των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, τόν όποιο διακόνησε με άφοσίωση επί σαράντα χρόνια περίπου. Δίδαξε για πολλά χρόνια τίν Βυζαντινή Μουσική σε πληθώρα έπιτυχημένων μαθητών, μεταξύ των όποιων πολλοί έλαβαν τό πτυχίο του Ίεροβάλλτη, και έψαλαν σε αναλόγια πολλών ναών, μεγάλων πόλεων, σε όλη τίν Ελλάδα, στην Θεσσαλονίκη, τις Σέρρες, τίν Αθήνα, τίν Λάρισα και άλλου.

Παράλληλα, στην Λάρισα συνέχισε και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο γυμνάσιο Μπόκαρη, και έπειτα σπούδασε λογιστική, μία έπιστιμη τίν όποία άκολούθησε επαγγελματικά και με αυτόν τόν τρόπο βιοπορίστηκε.

Έδωσε πολλές, έπιτυχημένες συναυλίες με τούς μαθητές του, αλλά και με τόν Σύλλογο Ίεροβαλτών, στον όποιο διετέλεσε μαέστρος, σε πολλές εκδηλώσεις.

Για νά γνωρίσουμε καλύτερα τόν πατέρα και οικογενειάρχη Ίωάννη Κεσσάκη συνομιλήσαμε με τίν κόρη του Ξανθίππη. Από τίν πρώτη στιγμή ό ένθουσιασμός και ό θαυμασμός της προς τόν πατέρα, ίεροβάλλτη και δάσκαλο ήταν

ἐμφανής. Εἶχε σπὶν ἀγκαλιά της ἓνα μεγάλο σύνολο ἀπὸ φωτογραφίες, κασέτες καὶ χειρόγραφες παρτιτούρες, τίς ὁποῖες διαφυλάττει ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα της. Μᾶς περιέγραψε στιγμές καὶ ἐμπειρίες χαραγμένες βαθιά στὴν μνήμη της.

Ὡς πατέρας ὁ Ἰωάννης Κεσσάκης ἦταν ἓνας τρυφερός ἄνθρωπος καὶ σωστός οἰκογενειάρχης, ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε πάντοτε νὰ μὴ λείπει τίποτα στὴν οἰκογένειά του. Μεγάλωσε τὴν μικρὴ Ξανθίππη μὲ χριστιανικά ἦθη καὶ σωστές ἀρχές, ἐνῶ γινόταν κάποιες φορές αὐστηρός, ὅταν καὶ ὅπου χρειαζόταν. Ἀναζητοῦσε τὴν οἰκογενειακὴ γαλήνη καὶ τὴν ἡρεμία στὴν ζωὴ του καὶ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἦταν γιὰ αὐτὸν ὁ καλύτερος τρόπος ἐκτόνωσης τοῦ ἄγχους καὶ τῶν πιέσεων τῆς καθημερινότητος.

Ὁ ἐλεύθερός του χρόνος περιλάμβανε μόνον μουσικὴ. Νέοι, ἀλλὰ καὶ ἐμπειροὶ ἱεροψάλτες, σὲ καθημερινὴ βᾶση, ἀκόμα καὶ τὰ καλοκαίρια, πῆγαιναν στὸ σπίτι του, γιὰ νὰ τοὺς διδάξει –ἀφιλοκερδῶς τίς περισσότερες φορές– τὴν ψαλτικὴ τέχνη. Ἡ μικρὴ Ξανθίππη, ὡς παιδί, καθόταν καὶ παρατηροῦσε τὸν πατέρα της, ἀφοῦ τῆς ἔκανε τεράστια ἐντύπωση τὸ πάθος καὶ ἡ ἐνέργειά του, καθὼς δίδασκε τὸ κάθε του μάθημα. Μέχρι ἀργὰ τὸ βράδυ ἔψαλλε ἀσταμάτητα ἢ ἔγραφε μουσικὰ κείμενα. Στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ εἶχε δημιουργήσει ἓνα μικρὸ στούντιο καὶ ἐκεῖ ἠχογραφοῦσε ψαλμούς καὶ ψαλτοτραγούδα.

Κατὰ τὴν περίοδο συναυλιῶν καὶ ἐκδηλώσεων ἡ κατάσταση στὸ σπίτι ἦταν ἐντελῶς περιεργή. Ἐπικρατοῦσε ἔντονη κινητικότητα καὶ πολὺ ἄγχος, ὑπῆρχαν μουσικὲς παρτιτούρες σκορπισμένες παντοῦ, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Κεσσάκης περνοῦσε ἀτελείωτες ὥρες γράφοντας καὶ διορθώνοντας μουσικὰ κείμενα. Ἡ κόρη του παρατηροῦσε ὅλα αὐτὰ τὰ δρώμενα, ζώντας καὶ ἡ ἴδια τὴν μαγεία τῆς προετοιμασίας, ἀλλὰ καὶ βιώνοντας τὴν χαρὰ τῆς ἐπιτυχίας σὲ κάθε ἐκδήλωσι, μετὰ ἀπὸ κάθε ἐμφάνισι.

Θυμᾶται χαρακτηριστικά ἓνα ταξίδι σπὴν Κωνσταντινούπολι, στίς 28 Φεβρουαρίου 1989. Ὁ τότε Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κυρὸς Σεραφεῖμ Ὁρφανός, μὲ συνοδεία πλῆθους ἱερέων, συναντήθηκε μὲ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, κυρὸ Δημήτριο. Ὁ Ἰωάννης Κεσσάκης, μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του, συμμετείχε σὲ αὐτὴν τὴν προσκυνηματικὴ ἐκδρομὴ καὶ μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ κυροῦ Σεραφεῖμ ἔψαλε καὶ ἀπήγγειλε ἓναν Ἀπόστολο μπροστὰ στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη. Ὁ κυρὸς Δημήτριος ἐνθουσιάστηκε καὶ μίλησε μὲ ἰδιαίτερα κολακευτικὰ λόγια γιὰ τὸν Λαρισαῖο Πρωτοψάλτη. Δεσμεύτηκε ὅτι θὰ ἀπονεύμει τὴν τιμητικὴ διάκριση τοῦ ὄφφικίου στὸν Ἰωάννη Κεσσάκη, ἀλλὰ –ἀτυχῶς– διάφορες καταστάσεις ἀπέτρεψαν τὴν ἐκπλήρωση τῆς πατριαρχικῆς ὑπόσχεσης.

Ἐπιχειρῶντας νὰ σκιαγραφήσουμε τὸ μουσικὸ προφίλ, ἀλλὰ καὶ τὸ δημιουργικὸ μουσικὸ ἀποτύπωμα τοῦ Ἰωάννη Κεσσάκη, προσφύγαμε σὲ ἠχογραφήσεις, τίς ὁποῖες μᾶς κληροδότησε ὡς παρακαταθήκη, ἀλλὰ καὶ σὲ διάφορες διασκευές πού ἔγραψε ὁ ἴδιος. Εὐκόλα διακρίνει κάποιος τὸν ὄγκο τῆς φωνῆς του, ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρὴ καὶ καλλιεργημένη μουσικὴ του ἔκφραση. Τὸ ψαλτικό του ὕφος ὑπῆρξε καθαρὰ πατριαρχικὸ, θυμίζοντας ἱεροψάλτες παλαιότερων γενεῶν, οἱ ὁποῖοι κόσμησαν τὰ ἀναλόγια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σὲ πολλὰ σημεῖα θυμίζει ἔντονα τὸν σπουδαιότερο –ἴσως– διδάσκαλο, τὸν Ἀθανάσιο Καραμάνη, ἐκτελῶντας μὲ ἰδιαίτερη λεπτότητα καὶ ἀκρίβεια τόσο τίς μουσικὲς γραμμὲς ὅσο καὶ τὰ μουσικὰ ποικίλματα. Κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν μουσικῶν κεμμένων, παραμένει ἀρκετὰ προσπλωμένος στίς μουσικὲς γραμμὲς, τοποθετῶντας ὅμως καὶ τὴν δική του, προσωπικὴ, μουσικὴ ταυτότητα.

Αὐτὸ διακρίνεται ἔντονα καὶ στίς μουσικὲς του διασκευές, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονται ἀπὸ μεγάλη εὐαισθησία ὡς πρὸς τὴν πρωτότυπη μορφή, ταυτόχρονα, ὅμως, ἐπιχειροῦσε νὰ εἰσαγάγει καὶ κάτι καινούριο, δημιουργῶντας γέφυρες ἀνάμεσα σπὴν κλασσικὴ μουσικὴ ἔκφραση καὶ τίς νεότερες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἐκτέλεση καὶ τὴν προσαρμογὴ τῶν μουσικῶν κεμμένων. Ἡ μεγάλη ἀφοσίωσή του καὶ ἡ ἀκραφνὴς προσίλωσή του σπὴν δημιουργία καὶ τὴν διασκευὴ γνωστῶν ὕμνων, ἀποδεικνύει τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ Βυζαντινὴ μουσικὴ. Μαρτυρίες ἀναφέρουν ὅτι, παρὰ τὴν ἐπιβάρυνση τῆς ὑγείας του, μέχρι καὶ τίς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του, βρισκόταν στό προσωπικὸ του στούντιο, ἠχογραφῶντας ἀσταμάτητα ὕμνους, ἀλλὰ καὶ παραδοσιακὰ τραγούδια. Ἡ συνεχόμενη καὶ ἀδιάκοπη διακονία τοῦ ἀναλογίου, δείχνει τὴν βαθιὰ πίστη του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφοσίωσή του τόσο σπὴν μουσικὴ ὅσο καὶ σπὴν χριστιανικὴ παράδοση, ἀξίες πού καλλιέργησε συστηματικὰ μὲ τὴν πάροδο τῶν χρόνων. Κρί-

νοντας τόν μαέστρο Ιωάννη Κεσσάκη, βάσει τῶν ἐντυπωσιακῶν ἐμφανίσεων, στίς συναυλίες πού συμμετεῖχε, ἐξαιρούμε τήν σημαντική μουσική του κατάρτιση, ἀλλά καί τό ἀδιάκοπο ἐνδιαφέρον καί μεράκι του γιά τήν μεταλαμπάδευση τῶν μουσικῶν του γνώσεων σέ συναδέλφους καί σέ νεότερους σπουδαστές τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἐξάλλου, οἱ ἴδιοι οἱ μαθητές του καί συνεργάτες, ὅπως ὁ ἐπιστήθιος φίλος του καί χρόνια Λαμπαδαρίου του Θεοδόσης Ἀποστολίδης, καταδεικνύουν τοῦ λόγου τό ἀληθές.

Δυστυχῶς, μόλις σπὶν ἡλικία τῶν 60 ἐτῶν, ἡ υἰεία του κλονίστηκε καί διαγνώστηκε μέ πρόβλημα στά νεφρά. Μετά τήν πάροδο μερικῶν χρονῶν, ἡ ἐπιδείνωση τῆς κατάστασής του τόν ἀνάγκασε σέ συνεχεῖς αἰμοκαθάρσεις. Αὐτή ἦταν καί ἡ αἰτία πού ἐγκατέλειψε τό ἱερό ἀναλόγιο, πού τόσο ἀγάπησε καί ὑπηρέτησε μέ συνέπεια.

Ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου κυρός Ἰγνάτιος τόν ἐπιβράβευσε καί τόν τίμησε γιά τήν πολυετῆ καί μεγάλη προσφορά του σπὶν Ἱεροσαλτικῆ, μέ τήν ὑψηλή τιμητική διάκριση τῆς Μητροπόλεως τόν Μάρτιο τοῦ 2004.

Στίς 15 Φεβρουαρίου 2016, ξύπνησε ἰδιαίτερα εὐδιάθετος καί χαρούμενος, σάν νά μὴν εἶχε κανένα πρόβλημα υἰείας. Ἀποχαιρέτησε τήν οἰκογένειά του καί μετά ἀπό λίγη ὥρα ἐξεδήμησε εἰς Κύριον.

Κάνοντας μία ἀναδρομή σπὶν μουσική του καριέρα, τήν ἐπαγγελματική του σταδιοδρομία ἀλλά καί τήν οἰκογενειακή του ζωή, καταλίγουμε ὅτι ὁ Ιωάννης Κεσσάκης ὑπῆρξε ἕνας ἄνθρωπος, καλλιεργημένος, μουσικά καταρτισμένος καί εὐσεβής, ὁ ὁποῖος εἶχε ἔντονο τό αἴσθημα τῆς εὐθύνης τόσο ἀπέναντι σπὶν οἰκογένειά του ὅσο καί ἀπέναντι σπὶν μεγάλη του ἀγάπη, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἡ βυζαντινὴ μουσική. Μᾶς ἀφήνει ὡς παρακαταθήκη μία πληθῶρα κασετῶν, μουσικῶν κειμένων καί βιβλίων μέ δικές του διασκευές, ὅπως καί πολλοὺς μαθητές του, οἱ ὁποῖοι ὑπηρετοῦν, ἀκόμα καί σήμερα ἀναλογικά σέ ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Ἄς εἶναι ἐλαφρὺ το χῶμα πού τόν σκεπάζει καί ἔχουμε τήν βεβαιότητα καί τήν πίστη ὅτι, μαζί μέ ὄλους τοὺς ἐκλεκτοὺς συναδέλφους, οἱ ὁποῖοι ἐκοιμήθησαν ἐν Κυρίῳ, συνεχίζουν νά ὑμνοῦν καί νά δοξάζουν τόν Τριαδικό Θεό στά ἀναλόγια τοῦ οὐρανοῦ.

Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄

Έορτολόγιο

* * *

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΜΗΝΥΜΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Λάρισα, Χριστούγεννα 2022

Πρός

Τόν Ἱερό Κληῖρο καί τόν Εὐσεβῆ Λαό
τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἀγαπητοί μου,

Καί πάλι Χριστούγεννα, μέσα σέ ἕναν κόσμο ἀντιθέσεων, προκλίσεων καί ἀνομίας, πού ἐπιμένει νά γιορτάζει μέν τήν γιορτή μέ σχήματα ἐξωτερικά, νά τήν ἀγνοεῖ δέ οὐσιαστικά, πορευόμενος σέ κατεύθυνση ἀντίθετη ἀπό αὐτήν πού ὁ νεογέννητος Λυτρωτής μᾶς ὑποδεικνύει. Κι ἐμεῖς ἐπικοινωνοῦμε μαζί σας, τούς ἀδελφούς μας, ὄχι γιά νά διδάξουμε καί νά ὑποδείξουμε, ἀλλά γιά νά συμμερισθοῦμε, νά συμβιώσουμε καί νά συγκοινωνήσουμε τήν κοινή χαρά, τήν κοινή Πίστη, τόν κοινό θησαυρό πού παραθέτει μπροστά μας συνέχεια, ἰδίως ὅμως μέ τήν σημερινή Ἑορτή, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας.

Σήμερα, τά λόγια εἶναι φτωχά καθώς ἀποκαλύπτονται στά μάτια μας τό Θεῖο Βρέφος καί ἡ Παναγία Μητέρα Του. Σήμερα, μόνον ἡ ἐπικλίση τοῦ ὀνόματος τοῦ γλυκύτατου Ἰησοῦ καί τῆς Κυρίας Θεοτόκου κατορθώνουν νά δώσουν τό μέτρο τῆς πανηγύρεως. Σήμερα, οἱ ψυχές χαίρονται καθώς κοινωνοῦν μυστικά καί μυστηριακά τόν Σαρκωθέντα Λόγο. Σήμερα, ἡ ἀγαλλίαση ἀπό τήν Θεῖα Ἐπιφάνεια μᾶς κάνει νά σκιρτᾶμε μέ συναισθήματα μοναδικά καί ἀνώτερα. Σήμερα, βιώνουμε τήν ταπεινώση τοῦ ταπεινούμενου Θεοῦ κι ὅσοι συμμερίζονται αὐτήν τήν ταπεινώση ταπεινούμενοι οἱ ἴδιοι, βλέπουν καθαρότερα τήν δόξα καί τό φῶς πού διαυγάζει τόν κόσμο ἀπό τό σπύλαιο τῆς Βηθλεέμ.

Κυρίαρχο στοιχείο τῆς σημερινῆς Ἑορτῆς ἡ ταπείνωση τοῦ Σαρκωθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πού στήν Ἁγία Γραφή καί τήν Ἱερά μας Παράδοση περιγράφεται ὡς πτωχεία, οἰκονομία, φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, ἄπειρη συγκατάβαση καί κένωσις, δηλαδή ἄδειασμα. Ἀπό τί ἄδειασε ὁ Χριστός; Χωρίς νά χωριστεῖ ἀπό τήν Θεότητα, χωρίς νά ἀποχωριστεῖ τόν Θεό-Πατέρα, μένοντας ἀδιάστατος, ἀδειάζει ἀπό τήν δόξα τῆς Θεότητας γιά νά ἀναλάβει τήν πτωχεία τῆς ἀνθρωπότητας. Γίνεται ὁ Ἰησοῦς, ὁ Θεός τῶν ταπεινῶν. Καί τοῦτο διότι οἱ ὑπερήφανοι δέν μποροῦν νά ἔχουν σχέση μαζί Του, δέν Τόν κατανοοῦν, δέν Τόν ἀποδέχονται, οὔτε κἄν Τόν ἀνέχονται. Τό δυστύχημα γιά ὅλους εἶναι ὅτι ὁ σύγχρονος κόσμος καλλιεργεῖ τόν ἑγωισμό καί τήν ὑπερηφάνεια στόν ἄνθρωπο τοῦ σήμερα. Ἡ μετανεωτερικότητα, ἀμφισβητώντας σταθερές ἀξίες, ἔμαθε τόν ἄνθρωπο ὄχι μόνον νά ἀμφιβάλλει γιά ὅλα, ἀλλά καί νά ἀρνεῖται καί νά ἀποστρέφεται τά πάντα, ιδίως ὅταν δέν τόν συμφέρουν. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μάθει νά παραδέχεται μόνον τόν ἑαυτό του, ἢ καλύτερα τό νομιζόμενο συμφέρον του, ὡς τόν μόνον ὁδηγό στή ζωή του, μέ ἀποτέλεσμα νά ἔχει αὐτοθεοποιηθεῖ. Δέν ἀνέχεται νά τόν ἀμφισβητοῦν, διεκδικεῖ μόνον νά ἀμφισβητεῖ. Δέν ἀνέχεται νά τόν ἀπορρίπτουν, διεκδικεῖ μόνον νά ἀπορρίπτει. Δέν ἀνέχεται νά ἀκούει, πολλῶ μᾶλλον νά ὑπακούει, διεκδικεῖ μόνον νά μιλά καί νά ἀποφασίζει. Ὁ Χριστός ὅμως δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ στίς καρδιές πού κατακλύζονται ἀπό ἑγωισμό, σκληρότητα, ματαιοδοξία, ἀπληστία ἢ ὑπερηφάνεια. Στόν ὑπερήφανο πολιτισμό μας συνεχίζει νά μῖν ὑπάρχει κατάλυμα γιά τόν ἐρχόμενο ταπεινὸ Ἰησοῦ.

Ἐνα ἀμόκ πλεονεξίας καί ἀδικίας ἔχει καταλάβει τίς ἀποχριστιανοποιημένες δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες. Καί μιά ἐπιδημία βίας καί μίσους μαστίζει ὅλες τίς ὑπόλοιπες. Τί θά γίνει; Ποιό εἶναι τό μέλλον τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολιτισμοῦ του; Ποιός μπορεῖ νά μᾶς σώσει; Ἡ ὑποποίος ταπείνωση πού ὀδηγεῖ στήν ἀγάπη καί τήν θυσιαστική διάθεση καί προσφορά. Ποιός τήν διδάσκει αὐτήν τήν ταπείνωση πού μᾶς κάνει νά μῖν θεωροῦμε κέντρο τοῦ κόσμου τόν ἑαυτό μας, ἀλλά νά ὑπολογίζουμε καί ὅλους τοὺς ἄλλους; Ὁ ταπεινούμενος Χριστός, ιδίως ὅπως ἐμφανίζεται στό ὕψος τοῦ Σταυροῦ, ἀλλά καί ὅπως φανερώνεται κατὰ τήν Ἑορτή τῶν Χριστουγέννων.

Ταπείνωση δέν σημαίνει ταπεινοσχημία, ἐξωτερική συμπεριφορά μισοκακόμοιρη, πού ὅμως ὀδηγεῖ σέ σκληρότερο κρυφὸ ἑγωισμό. Ταπείνωση σημαίνει ξεκάθαρο ἀγαπητικὸ φρόνημα, «καρδιά συντετριμμένη καί τεταπεινωμένη», ἱκανότητα νά κρύβεις τόν ἑαυτό σου γιά νά μῖν γίνεται ἐπίκεντρο ἀλλά ἀθέατο. Εἶναι ὁ μοναδικὸς δρόμος πού ὀδηγεῖ στόν Ἅγιο Θεό, καθὼς τόν ἄνοιξε

ὁ ἴδιος ἐρχόμενος στήν γῆ ταπεινούμενος. Εἶναι τό βῆμα πρὸς τὰ πίσω πού κάνει ὁ ἀθλητής γιὰ νά φύγει μέ μεγαλύτερη ὀρμή πρὸς τὰ ἔμπρῳς. Εἶναι ἡ ἰσχυρή πίεση πρὸς τὰ κάτω πού δέχεται τό ἐλατήριο γιὰ νά ἐκτοξευτεῖ στήν συνέχεια πρὸς τὰ ἑπάνω. Εἶναι ὁ κόπος πού πρέπει νά καταβληθεῖ γιὰ νά κερδηθοῦν τὰ πάντα, γιατί ἡ ταπείνωσις εἶναι ἡ προϋπόθεσις καί ἡ ἐκκίνησις ὅλων τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ καί τό μήνυμα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας αὐτό διδάσκουν ὡς καταστάλλαγμα σοφίας, ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι ἡ ταπείνωσις. Αὐτὴ θά μᾶς κάνει νά αισθανθοῦμε οἰκεῖοι μέ τόν Θεό καί τὰ πλάσματά Του, τούς ἀνθρώπους. Αὐτὴ μᾶς ὀδηγεῖ στήν ἀγάπην, μᾶς χαρίζει τὴν εἰρήνην καί μᾶς δωρίζει τὴν βαθεῖα καί ἀναφαίρετη οὐράνια χαρὰ. Αὐτὴ ὀριοθετεῖ τὴν συμπεριφορὰ μᾶς καί διευκολύνει στό νά ἀποφεύγονται μίση, ἀντιπαλότητες, ἐχθροπάθεια.

«Λέγει Κύριος· ἐπὶ τίνα ἐπιβλέπω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καί ἡσύχιον» (Ἠσ. 66, 2). Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μᾶς παρουσιάζει τόν Θεό νά ἀναρωτιέται: Ποιόν θά κοιτάω καί θά προσέχω, ὅπως ὁ πατέρας τό παιδί; Γιὰ νά δώσει τὴν ἀπάντησις ὁ ἴδιος ὁ Θεός: ποιόν ἄλλον; Τόν ταπεινὸ πού ἔχει εἰρήνη στήν ψυχί. Ἄν θέλουμε νά εἴμαστε στὰ μάτια τοῦ Θεοῦ, ἂν ἐπιθυμοῦμε τὴν πατρικὴ Του ἀγκαλιά, ἅς ταπεινωθοῦμε ὅλοι μᾶς, ἀδελφοί! Ἄς πάρουμε τό μάθημά μᾶς ἀπὸ τό Βρέφος τῆς Βηθλεὲμ καί τὴν Παναγία Μητέρα Του κι ἅς ἀντιγράψουμε τό θεϊκὸ παράδειγμα στήν ψυχί, τὴν καρδιά καί τόν νοῦ μᾶς. Ἄς κάνουμε ἀγῶνα ζωῆς καί ὑπόθεσις βιωματικὴ τὴν ὑποποιοῦ ταπείνωσις. Γιὰ νά ἀποκτήσει νόημα ἡ ζωὴ μᾶς. Γιὰ ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια μᾶς καί νά καταλάβουμε τὰ γνήσια καί οὐσιαστικὰ τῆς ζωῆς αὐτῆς. Γιὰ νά ζήσουμε μιά ζωὴ κατὰ Χριστόν, μέ νόημα καί ἀξία.

Δεῦτε ἴδωμεν πιστοὶ ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Καί κυρίως ἅς παρατηρήσουμε τό πῶς, γιὰ νά βγάλουμε καταλυτικὰ συμπεράσματα, ἰσχυρὰ διδάγματα, ὑποθήκες ζωῆς.

Καλά κι εὐλογημένα Χριστούγεννα!

Μέ πατρικὲς εὐχὲς
 Ὁ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
 † Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΜΗΝΥΜΑ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ

Λάρισα, Πρωτοχρονιά 2023

Πρός
Τόν Ἱερό Κλῆρο καί τόν Εὐσεβῆ Λαό
τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἀγαπητοί μου,

Καινούργιος χρόνος πάλι ἀνατέλλει. Καί καθὼς ἀνατέλλει, οἱ εὐχές πού ἀνταλλάσσονται, τό οἰκογενειακό τραπέζι, τά κάλαντα, τά δῶρα, συνθέτουν μίαν ἀτμόσφαιρα χαρᾶς καί προσδοκίας. Κι ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ αὐτήν τὴν ἀτμόσφαιρα καί κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νά τὴν ἐπαιξήσει. Γιατί συμβαίνει αὐτό; Δέν θά ἦταν πῶς λογικό νά ἐορτάζουμε τό τέλος τοῦ προηγούμενου ἔτους, ἀφοῦ ἔχουμε τὴν σιγουριά τῆς γνώσης, τὴν βεβαιότητα τῶν ὧσων συνέβησαν καί τὴν δυνατότητα νά τὰ ἀποτιμήσουμε; Ἐξάλλου, αὐτό δέν κάνουν ὅλα τά Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ παρελθόντος ἔτους; Μιά ἀποτίμηση, μιὰ ὑπόμνηση καί μιὰ ἐπεξεργασία τῶν ὧσων συνέβησαν. Δέν εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ ἐορταστικὴ ἡμέρα. Ἡ ἐορταστικὴ ἡμέρα εἶναι ἡ Πρωτοχρονιά! Ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου πού ἔρχεται, γιὰ τὸν ὁποῖον δέν γνωρίζουμε κάτι! Δέν ἔχουμε καμία γνώση, καμία βεβαιότητα, καμία ἀποτίμηση τῶν ὧσων θά μᾶς συμβοῦν. Κι ὅμως, γιορτάζουμε!

Καί πῶς πνευματικά ἂν ἀποπειραθοῦμε νά σκεφτοῦμε, πάλι γεμίζουμε ἀπορίες. Εὐχαριστοῦμε τὸν Θεό γιὰ τὸν χρόνο πού πέρασε καί μᾶς δόθηκε. Τὸν ζήσαμε, τὸν ἀξιοποιήσαμε ἢ ὄχι, τὸν χαρήκαμε ἢ ὄχι. Πάντως μᾶς δόθηκε καί μὲ τό τέλος του ἡ δωρεὰ ὀλοκληρώθηκε, ἄρα ἔχουμε λόγους νά εὐχαριστοῦμε γιὰ τὸν χρόνο πού πέρασε καί τὸν ζήσαμε. Γιατί γιορτάζουμε τὸν νέο χρόνο, καί μάλιστα τελοῦμε καί δοξολογία; Δέν προλάβουμε νά ἀπολαύσουμε κάτι ἀπὸ αὐτόν. Δέν προλάβουμε νά ζήσουμε κάτι. Δέν ὠφεληθήκαμε ἀκόμη κάτι. Ἰσα-ἴσα, ἐπιτρέψτε μας νά ποῦμε κάτι παράταιρο στό γιορτινὸ κλίμα τῆς ἡμέρας, τόσο ὅμως, ἀληθινό. Ἡ ἀνατολὴ ἐνός νέου ἔτους σημασιοδοτεῖ τὴν

προσέγγισή μας στό βιολογικό μας τέλος. Εἶναι ἓνα βῆμα πρὸς τὴν ὥρα τοῦ θανάτου μας. Καί γιὰ νὰ τό συνειδητοποιήσουμε καλύτερα αὐτό, ἄς κοιτάξουμε γύρω μας τὰ στασίδια τοῦ Ναοῦ. Ποιοὶ κάθονταν πέρασι τέτοια ἡμέρα καὶ ποιοὶ κάθονται φέτος; Πόσοι δὲν μᾶς ἔφυγαν μέσα στὸν χρόνον πού πέρασε; Κατανοοῦμε ὅτι κάποιον θὰ φύγουν καὶ φέτος, καὶ μάλιστα χωρὶς σειρὰ ἡλικίας, μᾶς πού ὁ θάνατος δείχνει τό φοικτό του πρόσωπο ἀπραιρεδοποίητα καὶ ἀδιάκριτα. Γιατί γιορτάζουμε λοιπὸν, ἀφοῦ συνειδητοποιοῦμε πὼς ὁ χρόνος συνδέεται μὲ τὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο;

Γιατί ὁ φιλόνηρωπος Θεὸς μᾶς ἔκανε τὴν χάρι καὶ σαρκώθηκε. Μπῆκε μέσα στὸν χρόνον, μπῆκε μέσα στὴν φθορὰ μας, μπῆκε μέσα στὴν θνητότητά μας, γιὰ νὰ δώσει τὴν δυνατότητα σέ ἐμᾶς πού εἴμαστε δέσμοι τοῦ χρόνου, νὰ ζήσουμε αἰῶνα μαζί Του σέ μιὰ ἄχρονη κατάστασι! Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἕμολογία τῆς μᾶς καλοῦν νὰ «συνδιαωνίσουμε», δηλαδὴ νὰ ζήσουμε μαζί μὲ τὸν Χριστό στὴν αἰωνιότητά Του, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τίς δεσμεύσεις καὶ τὴν φθαρότητα τοῦ παρόντος κόσμου πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν θάνατο σέ ὄλες του τίς ἐκράνσεις. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἔπλασε γιὰ νὰ πεθαίνουμε. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ μας κατάστασι. Γι' αὐτό καὶ ὁ ἄνηρωπος δὲν μπορεῖ νὰ χαρεῖ ποτέ μέσα στὴν θνητότητά του. Ἐάν δὲν ὑπῆρχε ὁ Χριστὸς νὰ καταργεῖ τὴν θνητότητά μας μὲ τὴν ἀθανασία Του, ἡ ζωὴ θὰ ἦταν μιὰ πορεία πρὸς τὸν θάνατο καὶ ὁ χρόνος τῆς μαρτύριου ἀγωνίας. Ἐμεῖς ὁμως χαίρομαστε γιὰ τὴν δωρεὰ τοῦ Χριστοῦ, τὴν ζωὴ καὶ τὴν ἀφθαρσία, τὴν Ἀνάστασι καὶ τὴν Θέωσι, τὴν κατάργησι τοῦ χρόνου καὶ τοῦ θανάτου, τὴν ἀνάδειξι τῆς ἀτελεῦτητης αἰωνιότητης! Ὁ κάθε χρόνος εἶναι ἓνα βῆμα πρὸς τὴν ὀριστικὴ φανέρωσι τῆς Θείας Δόξης, πρὸς τὴν κατάργησι τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, πρὸς τὴν ἀνατολή τῆς Θείας Βασιλείας στὴν ὁποία θὰ συνδιαωνίσουμε μὲ τὸν Πατέρα, Φίλο καὶ Ἀδελφὸ Χριστό! Ἀρκεῖ νὰ ἔχουμε ἀποτινάξει ἀπὸ ἐπάνω μας τὸν κακὸ μας ἑαυτό, τὰ πάθη καὶ τίς πτώσεις μας, γιατί γι' αὐτό τελικὰ μᾶς δίνεται ὁ χρόνος τῆς ζωῆς μας. Ἐεριζώνοντας τὰ ὅποια πνευματικὰ ζιζάνια νὰ καλλιεργήσουμε τίς ἀρετές καὶ μάλιστα τὴν φιλονηρωπία, τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀλήθεια, χωρὶς τίς ὁποῖες ἡ κάθε κοινωνία πάσχει, παρακμάζει καὶ τελικὰ σαπίζει.

Καλή καὶ εὐλογημένη χρονιά!

Μέ πατρικὲς εὐχές
 Ὁ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
 † Ὁ Λαρίσης καὶ Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΑΡΧΙΜ. ΤΙΜΟΘΕΟΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ
ΚΛΗΡΙΚΟΣ Ι. ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΜΕΣΣΟΓΑΙΑΣ ΚΑΙ ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ

«ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΤΑ ΟΡΜΗΜΑΤΑ ΕΥΦΡΑΙΝΟΥΣΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ...» ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Ὁ ψαλμικός στίχος

Ὁ Βασιλιάς Δαβίδ, παρά τό ὅτι δέν ἔδρασε ὡς προφήτης, ἐντούτοις χαρακτηρίζεται ὡς «προφητάναξ». Αἰτία εἶναι τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου τῶν *Ψαλμῶν*, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι τοῦ ἀποδίδονται. Στό ποιητικό αὐτό βιβλίό υπάρχουν πλεῖστοι στίχοι πού περιγράφουν γεγονότα τοῦ σχεδίου τῆς Θεῆς Οἰκονομίας, πού ἐπρόκειτο νά λάβουν χῶρα, ὅταν θά ἐρχόταν τό πλήρωμα τοῦ χρόνου.

Στόν 45ο Ψαλμό, στόν 5ο στίχο διαβάζουμε: *«τοῦ ποταμοῦ τά ὀρμήματα εὐφραίνουσι τήν πόλιν τοῦ Θεοῦ· ἠγάσσε τό σκίνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψιστος»*. Καί σέ ἀπλούστερη μορφή: Τοῦ ποταμοῦ τά ὀρμητικά κύματα κάνουν νά ἀγάλλεται ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· ἀγάσσε ὁ Ὑψιστος τό κατάλυμά του.

Ὁ 45ος Ψαλμός ἐπιγράφεται *«...ὑπέρ τῶν κρυφίων»*. Σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Νικόδημο τόν Ἁγιορείτη, στόν 5ο στίχο λέγονται τά κρυφά καί μυστικά νοήματα, στά ὁποῖα ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή. Διότι ποταμός εἶναι ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, πού μέ τά γλυκύτατα νοητά ρεύματα τῆς διδασκαλίας τοῦ ποτίζει καί εὐφραίνει τίς ψυχές τῶν πιστῶν καί τίς κάνει νά καρποφοροῦν ἀρετές. Ὁ Κύριος, ὡς Ἄσαρκος Λόγος, διὰ στόματος τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου ἤδη εἶχε αὐτοχαρακτηριστεῖ ὡς ποταμός. *«Ἴδου ἐγὼ ἐκκλίνω εἰς αὐτούς ὡς ποταμός εἰρήνης καί ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν»* (Ἠσ. 66, 12).

Κατά τόν Μέγα Βασίλειο, ποταμός εἶναι τό Ἅγιο Πνεῦμα καί ὀρμήματα τά διάφορα χαρίσματα μέ τά ὁποῖα ποτίζεται καί εὐφραίνεται ἡ Ἐκκλησία. Πόλις Θεοῦ εἶναι ὅλη ἡ κτίσις, δηλαδή ὅλη ἡ δημιουργία, ἡ ὁποία εὐφραίνεται ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐνῶ σύμφωνα μέ τόν Ἱερό Χρυσόστομο, ἡ

ἴδια ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ πόλις καί τό σκίνωμα τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία δέχεται τήν πλουσιοπάροχη χορηγία τῶν ἄνωθεν δωρεῶν.

Θεομπτορικό πρῶσιμα ἐρμηνείας

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ὅμως δίνει μιά νέα διάστασι-ἐρμηνεία στόν ψαλμικό αὐτό στίχο! «Γνωρίζω καί ἄλλη πόλι τοῦ Θεοῦ, τήν Παναγία Παρθένο, στήν ὁποία χάρισαν εὐφροσύνη τά ὀρμήματα τοῦ ποταμοῦ, ἡ παρουσία δηλαδή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὁποία ἐξάγνισε τήν μήτρα της». Καί θά συνεχίσει: «Ὁ Ὑψιστος τήν κατέστησε σκίνωμά του καί τήν καθαγίασε, ὅταν κατοίκησε μέσα της καί τήν κατέδειξε ἀσάλευτη, καθώς παρέμειναν ἀπαρβιάστες οἱ σφραγίδες τῆς παρθενίας της». Ὑπόβαθρο τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἴσως ὑπῆρξε ἡ ἀναφορά τοῦ Μεγάλου Βασιλείου περί τοῦ ἀναφερομένου σκηνώματος, πού προεικόνισε τήν θεοφόρο σάρκα τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἀγιάσθηκε μέσω τῆς συνάφειας μέ τόν Θεό.

Οἱ μεγαλύτερες ἀγωνίες στίς πόλεις κατά τήν ἀρχαιότητα ἦταν: πρῶτον, ἡ διά τῶν τειχῶν ἀσφάλεια καί, δεύτερον, ἡ ἐξασφάλισι τοῦ νεροῦ, ἀπαραίτητου στοιχείου γιά τήν ἐπιβίωσι τῶν κατοίκων. Ἄρα, ἡ ὑπαρξι ἑνός γεινιάζοντος ποταμοῦ ἀποτελοῦσε πραγματική εὐλογία γιά τήν πόλι. Γιά τόν λόγο αὐτό ὁ Ψαλμωδός λέει ὅτι οἱ καταβάσεις τοῦ ποταμοῦ χαροποιοῦν τήν πόλι. Ὅμως ὁ στίχος αὐτός ἦταν προφητικός καί ἔτσι ἡ ἀρχαία πόλι ἔμελλε νά γίνει καί αὐτή τύπος τῆς Θεοτόκου. Ὡς πόλι τοῦ Θεοῦ τήν εὐφραίνουν, τήν χαροποιοῦν τά κύματα τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τρία κύματα χάριτος κατέκλυσαν τήν Παναγία. Τό πρῶτο κύμα τῶν θείων χαρισμάτων τήν πότισε πρό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὡς προειλεγμένη ἀνάμεσα σέ ὅλη τήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Τό δεύτερο κύμα τήν πλημμύρησε κατά τόν Εὐαγγελισμό της. Καί τό τρίτο, κατά τήν Πεντηκοστή, ὅπως ἀκριβῶς καί τούς Ἁγίους Ἀποστόλους. Αὐτά τά τρία ὀρμήματα ἀπό «ποταμόν ὕδατος ζωῆς λαμπρόν ὡς κρύσταλλον» (Ἀποκ. 22, 1) ἀνέδειξαν τήν Θεοτόκο πόλι καί κατοικητήριο τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Κύριος δέν ὑπῆρχε περίπτωσι νά μίν ἔχει ἄρρηκτη σχέση μέ τήν Παναγία Μητέρα του. Ὁ Δίκαιος Δαβίδ θά ψάλει καί πάλι προφητικά: «ἀγαπᾷ Κύριος τάς πύλας Σιών ὑπέρ πάντα τα σκηνώματα Ἰακώβ. Δεδοξασμένα ἐλάληθη περί σου, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ» (Ψαλμ. 86, 2-3). Ἀπό αὐτό ἀφορμώμενος ὁ ἱερός ὕμνογράφος τοῦ Κανόνα τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ψάλλει: «... χαῖρε πόλις τοῦ Παμβασιλέως, δεδοξασμένα καί ἀξιάκουστα περί ἧς λελάληνται σαφῶς...» (τροπάριο ε΄ ὠδῆς).

Συνεπακόλουθα, ἡ Παναγία γίνεται ἡ ἴδια ποταμός καί οἱ εὐλογίες πού ἐκπηγάζουν ἀπό τό πρόσωπό της ἀποτελοῦν τά ὀρμήματά του πού εὐφραίνουν τήν Ἐκκλησία. Ἔτσι, κατά τήν ἐορτή τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, μέ ἀφορμή τά θαυμάσια πού ἐπιτέλεσε καί ἐπιτελεῖ ἡ Παναγία, ψάλλουμε: *«Ὁ ναός σου, Θεοτόκε, ἀνεδείχθη παράδεισος, ὡς ποταμούς ἀειζῶους, ἀναβλύζων ἰάματα ᾧ προσερχόμενοι πιστῶς, ὡς Ζωοδόχου ἐκ Πηγῆς, ρῶσιν ἀντλοῦμεν, καί ζωὴν τὴν αἰώνιον»*. Ἀντίστοιχα καί στήν ἐορτή τῶν θαυμασίων τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Γοργοὑπηκόου: *«Τῶν δωρεῶν Σου οἱ κρουνοί, Θεοτόκε πελαγίζοντες, τῆς Ἐκκλησίας τὰς αὐλάκας μεθύσκουσι· σὺ γάρ ὡς ποταμός τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον τὴν τῶν πρωτοτόκων εὐφραίνεις πόλιν, ἀλλὰ καί τὴν περιγίγειν λῆξιν, πολλαχῶς εὐεργετεῖς»*.

Ὁ Εὐαγγελικός λόγος εἶναι καί ἐκεῖνος ἓνας νοπτός ποταμός πού εὐφραίνει τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἱερὴ διδασκαλία εὐφραίνονται οἱ ψυχές πού ἀγωνίζονται στὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, γι' αὐτὸ καί στήν μνήμη τοῦ Ὁσίου Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου (11 Ἰανουαρίου) ὁμολογοῦμε ὅτι: *«ὡς πόλιν ζῶντος Θεοῦ, εὐφραναν τὴν ἱεράν σου ψυχὴν, τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα, τοῦ ὕδατος τῆς ἀφέσεως, τοῦ διελθόντος τὸν Ἰορδάνην, καί πάσι τοῖς πέρασι, τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον πηγάσαντος, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»*.

Ὅμως, ὀρμήματα καθίστανται καί οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι πού εὐφραίνουν τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, τὴν Ἐκκλησία, ὅλη δηλαδή τὴν κοινότητα τῶν χριστιανῶν. Γιὰ παράδειγμα, στήν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Ὀνησίμου (15 Φεβρουαρίου), τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, περιγράφεται αὐτὸς ὁ ρόλος τῶν Ἀποστόλων ὡς ποταμοῦ καί τῶν μαθητῶν τους ὡς ἔμψυχης πόλης. *«Ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα, τοῦ τῆς χάριτος κήρυκος, ὡς Θεοῦ φανέντα σέ πόλιν ἔμψυχον, διαφερόντως εὐφραίνουσι, τὰ ἄρρητα ρήματα, ἐπὶ γῆς τοῦ τῆς τρυφῆς, Παραδείσου πλουτήσαντος...»*.

Ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου

Σέ κάθε θεομπτορική ἐόρτια ἀφορμὴ φέρνουμε στὸν νοῦ μας σάν σέ ζωγραφικό πίνακα τὸν ποταμό, τὰ ὀρμήματά του, τὴν πόλιν, τό σκίνωμα, τίς εἰκόνες δηλαδή τοῦ προσώπου τῆς Παναγίας. Τό ἐρώτημα εἶναι, ποιά εἶναι ἡ στάση μᾶς ἐνώπιον αὐτῶν τῶν προεικονίσεων; Δέν ἀρκεῖ μόνο ἡ συγκίνηση ἢ ἀκόμα καί αὐτὸς ὁ θαυμασμός. Πρέπει ἡ ψυχὴ μας νά κινηθεῖ πρὸς καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν καί πρὸς ἀποφυγὴ τῆς ἁμαρτίας. Μακάρι νά ὑπάρξει ὁ μικρὸς καί ἄσημος ἀγώνας μας, ἡ μετάνοιά μας. Καί τότε σίγουρα θά εὐφρανθεῖ γιὰ τὴν σωτηρία μας ἡ Οὐράνια Πόλι, ἡ Ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ὁ ἀδιάφραυστος λόγος τοῦ

Κυρίου μᾶς βεβαιώνει ὅτι «οὕτω χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι!».

Βοηθήματα

Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκνοῦ, *Ἡ Θεοτόκος*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Γ΄ ἔκδ., Ἀθῆναι 1995.

Εὐθυμίου Ζιγαβνοῦ – Ἁγίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ΠΝΑ΄ Ψαλμοὺς τοῦ Προφητάνακτος Δαβίδ*, Ἀπόδοσις στί νεοελληνικῆ ὑπὸ Βενεδίκτου Ἱερομονάχου Ἀγιορείτου, τ. Α΄, ἔκδ. Συνοδεία Σπυριδωνος Ἱερομονάχου, Ἱερά Καλύβη «Ἅγιος Σπυριδων Α΄», Νέα Σκίτη Ἅγιον Ὅρος 2017.

Εὐθυμίου Στύλιου, Μητροπολίτου Ἀχελώου, *Ἡ Πρώτη – Θεομνηστικό ἡμερολόγιο*, ἔκδ. «Γρηγόρη», Γ΄ ἔκδ., Ἀθῆναι 2003.

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ
ΙΕΡΟΚΗΡΥΞ Ι. Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΜΕΛΟΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ «Ο ΣΩΤΗΡ»

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ Ἑστίαση στήν περίπτωση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου

Ἐνα ἀπό τά πιό λαμπρά πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητας, ὁ Μέγας Ἱεράρχης καί φωσφόρος Βασίλειος, σύμφωνα μέ τό ἐμπνευσμένο Ἀπολυτικίό του «ἐδογματίσε θεοπρεπῶς, ἐτρένωσε τήν φύσιν τῶν ὄντων καί κατεκόσμησε τά ἦθη τῶν ἀνθρώπων» μέ τήν δύναμη τοῦ γλυκύφθογγου λόγου του, πού ἀντήχησε σέ ὅλη τήν οἰκουμένη, καθώς ἦταν δαφιλωῶς ἐμβαπτισμένος στήν ἀνθρώπινη ἀλλά καί στήν θεία σοφία. Στήν παρούσα σύντομη μελέτη θά ἐξετάσουμε πῶς ὁ ἱερός Πατήρ συνέλεξε τήν ἐπιστημονική γνώση τῆς ἐποχῆς του, πῶς τήν ἀποτίμησε μετά τήν πλήρη ἀφιέρωσή του στόν Θεό καί πῶς ἐντέλει τήν ἀξιοποίησε μέσα στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου διέλαμψε ὡς ἀσκητικός Ποιμίν καί Διδάσκαλος.

Α) Ὁ Μ. Βασίλειος κατακτᾷ τήν ἀνθρώπινη σοφία καί τελικά κατακτᾷ ἀπό τήν θεία Σοφία

Ὁ Βασίλειος ἔλαβε τήν πρώτη του στοιχειώδη μόρφωση στό σπίτι του, μαζί μέ τήν ἀδελφή του Μακρίνα, καί συμπλήρωσε τήν ἐγκύκλιο μόρφωσή του στά ἐκπαιδευτήρια τῆς Νεοκαισάρειας. Συνέχισε τίς σπουδές του στήν Καισάρεια καί στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου προσέλαβε ὅ,τι καλύτερο ὑπῆρχε¹.

Ἐπειτα, διψῶντας γιά βαθύτερη γνώση, ἔφθασε «εἰς Ἀθήνας τάς χρυσᾶς», στήν πόλη πού ἀποτελοῦσε «λόγων ἔδαφος», δηλαδή κατοικία τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γράφει γιά τόν ἐπιστήθιο φίλο του ὅτι στάλθηκε ἐκεῖ ἀπό τόν Θεό καί τήν ἀπληστία τῆς γνώσεως².

¹ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Εἰς τόν Μέγαν Βασίλειον Ἐπιτάφιος*, ιδ'.

² *Αὐτόθι*.

Στὴν Ἀθήνα ὁ Βασίλειος διέμεινε πέντε περίπου χρόνια· χάρι στὴν ἀνεξάντλητη φιλομάθεια καὶ φιλοπονία του σπούδασε γραμματική, ρητορική, φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ ἀριθμητική, γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ ἰατρική, καλύπτοντας σχεδόν ὅλο τὸ φάσμα τοῦ ἐπιστητοῦ τῆς τότε θύραθεν σοφίας³.

Ὅταν ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα του Καισάρεια, γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα ἀγόρευε ὡς δικηγόρος μὲ τὴν ἀπαράμιλλη ρητορική του δεινότητα. Ὅμως, παρὰ τὴν κατὰ κόσμον ἐπιτυχία του, ἀθυμία κατέλαβε τὴν ψυχὴ του, πού ἀσφυκτιοῦσε μέσα στό κλίμα τῶν χειροκοροτημάτων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντεγκλίσεων τῶν δικαστηρίων⁴.

Στὴν κρίσιμη ἐκείνη καμπὴ τῆς ζωῆς του οἱ αὐστηρές ἀδελφικές παρατηρήσεις τῆς Μακρίνας, τῆς ἀσκήτριας μεγαλύτερης ἀδελφῆς του, ξύπνησαν μέσα του τίς ὑποθῆκες πού εἶχε λάβει ἀπὸ τὴν ἀγία του οἰκογένεια, ἀλλὰ καὶ τίς ἀμοιβαίες ὑποσχέσεις πού εἶχαν δώσει στὴν Ἀθήνα ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος γιὰ βίο ἀσκητικό. Ἔτσι ὀρθώθηκε μέσα στή νεανική καρδιά του ἓνα δίλημμα πιεστικό: «Τί θά ἔκανε τώρα; Θά γινόταν διάκονος τῆς ἀληθείας ἢ τῆς ρητορείας; Ἦσαν ἀκόμη καὶ τὰ δύο πολὺ μεγάλα μέσα του, ἔστω καὶ ἂν ἐκλινε πρὸς τὸ πρῶτο»⁵.

Ὁ δάσκαλός του Λιβάνιος, ὁ πιὸ μεγάλος ρήτορας τῆς ἐποχῆς, εἶχε ἀντιληφθεῖ ὅτι ὁ μαθητὴς του Βασίλειος δὲν θά γινόταν δικηγόρος ἢ καθηγητὴς τῆς ρητορικῆς. «Τὸν κέρδισε ἡ φιλοσοφία, εἶπε. Ὅχι ὁμως ἡ παλιά, μὰ ἡ καινούργια, ἡ ἄσκηση»⁶.

Πράγματι· δὲν ἄργησε νὰ πάρει τὴν ἀπόφαση ἀταλάντευτα πλέον νὰ θεραπεύσει τὴν «μόνην ἀληθῆ τε καὶ ξύμφορον φιλοσοφίαν», νὰ ἐφαρμόσει στὴν ζωὴ του τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου. Στράφηκε τότε ὀλοκληρωτικά στὴν μελέτη τῶν θείων Γραφῶν καὶ περιηγήθηκε στὰ πανεπιστήμια τῆς ἐρήμου, στὰ ἀσκηταριά καὶ τὰ κοινόβια τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ σπουδάσει θεωρητικά καὶ πρακτικά τὸ βίωμα τῆς χριστιανικῆς τελειότητος. Μὲ πνευματικὸ καθοδηγὸ τὸν καλοκάγαθο Ἐπίσκοπο Καισαρείας Διάνιο βαπτίσθηκε καὶ διέθεσε στοὺς φτωχοὺς τὴν περιουσία του⁷. Σύντομα, ἀφοῦ ἀσπάσθηκε τὸν ἀσκητικὸ βίο, εἰσῆλθε στὴν ἱεροσύνη καὶ κατόπιν ἀναδείχθηκε Ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας.

³ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, *Ἡ ζωὴ ἐνὸς Μεγάλου (Βασίλειος Καισαρείας)*, Ἔκδοσι Θ΄, Ἀποστολικὴ Διακονία, σ. 60.

⁴ Γαλανοῦ Ἰ. Μιχαήλ, *Οἱ Βίοι τῶν Ἁγίων τοῦ Μηνολογίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας*, Ἔκδοσις Γ΄, τεύχος Α΄, σ. 12.

⁵ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 75.

⁶ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 76.

⁷ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σσ. 93-118.

Β) Ὁ Μ. Βασίλειος ἀποτιμᾷ ἐκ νέου τὴν ἀνθρώπινη σοφία μετὰ τὴν πλήρη ἀφιέρωσίν του στὸν Θεό

Πῶς ἀξιολογεῖ ὁ Μέγας Βασίλειος σπὶ νέα του πλέον ἐν Χριστῷ ζωὴ καὶ πορεία τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση πού μέ ξεχωριστὴ λαχτάρα καὶ ἐπιμέλεια συνέλεξε;

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σέ ὀρισμένα κείμενά του ὁ ἱερός Πατήρ παρουσιάζεται μετανωμένος γιὰ τὸν πολὺ χρόνον καὶ κόπο πού ἀφιέρωσε σπὶν σπουδῇ τῆς θύραθεν σοφίας, γιὰ τὴν ὁποία ἐκφράζεται ἀπαξιωτικά: «Ἐγὼ πολὺν χρόνον προσαναλώσας τῇ ματαιότητι, καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἔμμαντοῦ νεότητα ἐναφάνισας τῇ ματαιοπονίᾳ ἣν εἶχον προσδιατρίβων τῇ ἀναλίψει τῶν μαθημάτων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ μωρανθείσης σοφίας...»⁸.

Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς ἄλλος Παῦλος θεώρησε «σκύβαλα» τὰ κατὰ κόσμον φανταχτερά προσόντα του «ἵνα Χριστὸν κερδίσει», εἶναι ἀναμενόμενο νὰ ἐκφράζεται ἔτσι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη γνώση, ὅταν μάλιστα τὴν συγκρίνει μέ «τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ»⁹. Ὅταν ὁμως συμβουλεῖ ἄλλους, δέν παρουσιάζεται τόσο ἀπόλυτος· βλέπει θετικὰ τὴν ἐπιλεκτικὴ ὑπὸ προϋποθέσεις σπουδῇ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας ὡς προπαιδεύση γιὰ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν περιφημὴ πραγματεία του «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων»¹⁰. Γι' αὐτὸ καὶ στενοχωρήθηκε ὅταν ὁ Ἰουλιανὸς τὸ 362 ἀπαγόρευσε στοὺς χριστιανούς δασκάλους νὰ διδάσκουν στίς ρητορικὲς σχολές¹¹.

Παραθέτει μάλιστα καὶ τὸν γνωστὸ μῦθο γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, πού ἀπέφυγε

⁸ Ἀπόδοσι σέ ἀπλούστερη γλωσσικὴ μορφή: «Ἐγὼ ἐδαπάνησα πολὺν χρόνον εἰς τὴν ματαιότητα καὶ ἠφάνισα ὅλην σχεδὸν τὴν νεότητά μου εἰς τὴν ματαιοπονίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεδύθην ἀσχολούμενος μέ τὴν πρόσληψιν τῶν διδαγμάτων τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μωρανθείσης σοφίας...». Μεγάλου Βασιλείου, «Ἐπιστολὴ ΣΚΓ' Πρὸς Εὐστάθιον Σεβαστινόν, 2», *ΕΠΕ, Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου ἅπαντα τὰ ἔργα, 2, Ἐπιστολαὶ Β'*, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 70-71.

⁹ Φιλίπ. γ' 8.

¹⁰ «Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ καὶ συμβουλεύσων ἦκω, τὸ μὴ δεῖν εἰς ἅπασι τοῖς ἀνδράσι τούτοις, ὡσπερ πλοίου τὰ πηδάλια τῆς διανοίας ὑμῶν παραδόντας, ἥπερ ἂν ἄγῳσι, ταύτη συνέπεσθαι, ἀλλ' ὅσον ἐστὶ χρήσιμον αὐτῶν δεχομένους, εἰδέναι τί χρῆν καὶ παρῆδειν...». Ἀπόδοσι σέ ἀπλούστερη γλωσσικὴ μορφή: «Ἦλθα λοιπὸν νὰ σᾶς συμβουλεύσω τοῦτο ἐδῶ· ὅτι δέν πρέπει διὰ μᾶς νὰ παραδώσετε, ὡσάν τοῦ πλοίου, τὰ πηδάλια τῆς διανοίας σας εἰς αὐτοὺς τοὺς ἄνδρας (τοὺς λογίους ἀρχαίους συγγραφεῖς) καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθεῖτε ὅπου καὶ ἂν σᾶς ὀδηγήσουν, ἀλλὰ νὰ δέχεσθε ἀπὸ αὐτοὺς ὅ,τι εἶναι χρήσιμον καὶ νὰ γνωρίζετε τί πρέπει νὰ παραβλέπετε...». Μεγάλου Βασιλείου, «Ὁμιλία πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», 2, *ΕΠΕ, Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου ἅπαντα τὰ ἔργα, 7, Ὁμιλίαι καὶ λόγοι*, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 318-319.

¹¹ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἔνθ' ἄνωτέρω, σ. 214.

τόν δελεαστικό δρόμο τῆς Κακίας καί διάλεξε τόν δύσκολο δρόμο τῆς Ἀρετῆς, προκειμένου νά φθάσει στήν θέωση¹². Ὁ Ἡρακλῆς παραβάλλεται πρὸς τόν ἀγωνιστή τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καί τελειότητος. Αὐτές οἱ ἀντιστοιχίες ἀποτελοῦν ἀφορμὴ γιά τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία στὴν χριστιανικὴ¹³.

Ἰδιαιτέρως εὐστοχῆ εἶναι ἡ θέση του ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δέν ἀναιρεῖ τὴν πίστη, οὔτε ἀπομειώνει τόν θαυμασμό μας γιά τὴν σοφία τοῦ Δημιουργοῦ¹⁴: «Τούτων δ' ἂν σοι δοκῆ τι πιθανὸν εἶναι τῶν εἰρημένων (ἀπὸ αὐτὰ δηλαδὴ πού λένε “τινὲς τῶν φυσικῶν”), ἐπὶ τὴν οὕτω ταῦτα διαταξαμένην τοῦ Θεοῦ σοφίαν μετάθες τὸ θαῦμα. Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἐκπληξις, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξυρεθῆ· εἰ δὲ μὴ ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων»¹⁵. Μιά τέτοια ὀπτική δέν ἀφήνει περιθώρια γιά τὴν σχολαστικὴ ἀντίληψη περὶ «Θεοῦ τῶν κενῶν», ἡ ὁποία ὑποβιβάζει τὴν πίστη σὲ πρόσκαιρο συμπλήρωμα τῶν ἑλλειμμάτων τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως¹⁶.

Ὡς πνευματικὸς Πατὴρ πλέον ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅπως ὅλοι οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἶχε ὡς κύριο σκοπὸ του ὄχι νά φιλοσοφῆσει ἀριστοτελικῶς, ἀλλὰ νά θεολογήσει ἀλιευτικῶς. Γιά τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ ποικιλομορφικοῦ σκοποῦ θεώρησε χρήσιμη τὴν κλασικὴ παιδεία καί τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση πού κατεῖχε, ὡς εἰσαγωγὴ καί ὡς ἔνδυμα τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας.

¹² Πρόκειται γιά τόν μῦθο τοῦ Προδίκου, πού διασώζεται ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα, *Ἀπομνημονεύματα* 2, 1, 21-34. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Μέγα Βασίλειο στὴν πραγματεία «Πρὸς τοὺς νέους...», PG 31, 573AC.

¹³ Χρίστου Βασιλείου, *Ὁ χαρακτήρας καί οἱ διαστάσεις τῆς ἀρετῆς στὰ κείμενα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 7.

¹⁴ Καρακώστα Μανώλη, *Ὁ Χριστιανισμὸς ἀπέναντι στὴν Ἐπιστήμη*, 8/2/2021. <https://www.pemptousia.gr/2021/02/pateres-tis-ekklisias-ke-epistimi-2/>

¹⁵ Μ. Βασιλείου, «Εἰς τὴν Ἐξαήμερον», PG 29,25A.

Ἀπόδοση σὲ ἀπλούστερη γλωσσικὴ μορφή: «Εἴαν δὲ νομίξης ὅτι κάποιος ἐξ αὐτῶν, πού λέγουν οἱ φυσικοί, εἶναι πιθανόν, μετάθες τὸν θαυμασμόν σου πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία τοιοῦτοτρόπως τὰ ἐκανόνισε. Διότι δέν ἐλαττοῦται ἡ ἐκπληξις διὰ τὰ μέγιστα, ὅταν ἀνακαλυφθῆ ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι ἐκ τῶν παραδόξων. Εἰδεμί ἡ ἀπλότης τῆς πίστεως ἄς εἶναι ἰσχυρότερα τῶν λογικῶν ἀποδείξεων». Ἀρχιμ. Χριστοφόρου Παπουτσοπούλου, *Ἡ Ἐξαήμερος Δημιουργία κατὰ τὸν Μέγα Βασίλειον*, ἔκδ. 5^η, Ὁ Σωτήρ, Ἀθήνα 1998, σ. 29.

¹⁶ *Πίστη καί Ἐπιστήμη - Θεὸς καί ἐπιστημολογικὸς ἀθεϊσμός. Ὁ Μ. Βασίλειος γιά τὸ «πὼς» καὶ τὸ «ποῶς» τῆς Δημιουργίας, καὶ ἡ σημασία τους γιά τοὺς Ὀρθοδόξους*, 26/12/2010, Paryrus 52.

**Γ) Ὁ Μ. Βασίλειος θέτει τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση
στὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας**

Τί ἀπέγινε λοιπὸν ἡ πλοῦσια ἐπιστημονικὴ κατάρτιση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὅταν αὐτὸς ἀκολούθησε τὸ στάδιο τοῦ Μοναχισμοῦ καὶ ἀναλώθηκε στὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας; Πῶς ἀξιοποιήθηκε καὶ καρποφόρησε στὴν πράξη;

Σέ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Μεγάλου Ἱεράρχου εἶναι φανερὴ ἡ ἄρτια φιλολογικὴ του κατάρτιση, ἀλλὰ καὶ ἡ μαθηματικὴ δομὴ τῆς σκέψεώς του, πού τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ ἐκφράζεται μέ σαφήνεια καὶ νὰ ἀναπτύσσει τοὺς συλλογισμοὺς του μέ μεθοδικότητα. Αὐτὸ ἐκτιμᾶται ἰδιαίτερα στὴν καθαρὰ θεολογικὴ προσφορά του, καθὼς οἱ διατυπώσεις του διακρίνονται γιὰ τὴν δογματικὴ τους ἀκρίβεια. Ἄξιζε νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν διάσωση καὶ περιφρούρηση τοῦ δόγματος γιὰ τὸ «ὁμοούσιον» τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, πού καθιέρωσε ἡ Ἀ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, βοηθήθηκε, πέρα ἀπὸ τὸν ἀδιαμφισβήτητο καὶ πρωταρχικῆς σημασίας φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἀπὸ τὴν στέρεη φιλοσοφικὴ του παιδεία, χάρι στὴν ὁποία κατανοοῦσε καλύτερα τοὺς ὅρους «οὐσία» (ἢ «φύση») καὶ «ὑπόσταση», ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ρητορικὴ τέχνη του. Ἔτσι κατόρθωσε νὰ διαλεχθεῖ ἐπιτυχῶς μέ ἀρκετοὺς καλοδιάθετους ἀλλὰ παρασυρμένους ἀρειανόφρονες, μὴ διστάζοντας νὰ προτείνει καὶ νέα, ἰσοδύναμη πρὸς τὸ «ὁμοούσιον» ὀρολογία, προκειμένου νὰ διευκολύνει τὴν μετάβασί τους στὴν Ὁρθοδοξία¹⁷.

Ἐπιπλέον ὁ σοφὸς Ἱεράρχης ὡς καλὸς φυσιολόγος ἀλλὰ καὶ παιδαγωγὸς ἀντλεῖ παραδείγματα ἀπὸ τὴν φύση γιὰ νὰ παρακινήσει τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴν ἀρετή: Τὸ χελιδόνι μᾶς μαθαίνει τὴν ὑπομονὴ στὶς συμφορὲς καὶ τὴν ἐλπίδα, τὸ τριγόνι τὴν σεμνότητα τῆς χηρείας, ἡ φήνη (θαλάσσιος ἀετός) τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ ὄρφανά, ἡ κουρούνα τὴν ἀγάπη καὶ τὴν φιλοξενία, ὁ γύπας τὴν παρθενία, ὁ πελαργὸς τὴν εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς γονεῖς, διότι «οὐδεὶς οὕτως ἐλλείπων κατὰ τὴν φρόνησιν, ὡς μὴ αἰσχύνῃς ἄξιον κρίνειν τῶν ἀλογωτάτων ὀρνίθων ὕστερίζειν κατ' ἀρετὴν»¹⁸.

Ἄξιζε νὰ σταθοῦμε περισσότερο στὶς 9 Ὁμιλίες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «Εἰς τὴν Ἑξαήμερον» γιὰ νὰ θαυμάσουμε πῶς ὁ Μέγας θεοφώτιστος ἐπι-

¹⁷ Παπαδοπούλου Στυλιανῶ, ἐνθ' ἀνωτέρω, σσ. 169-172.

¹⁸ Χρίσκου Βασιλείου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 80.

στήμων συνδυάζει άρμονικά τήν έπιστήμη μέ τήν πίστη· κάποτε προσεγγίζει καί τά πορίσματα σύγχρονων έπιστημονικων θεωριων, όπως θά φανεί στή συνέχεια. Έρμηνεύοντας τό Βιβλικό κείμενο τής Γενέσεως έκθέτει τίς αντίληψεις σχετικά μέ τήν φύση, τόν άνθρωπο καί τόν κόσμο, άποειδωλοποιεί τό σύμπαν καί όδηγεί τόν άκροατή-άναγνώστη σέ άναγνώριση του Θεου Δημιουργου¹⁹.

Μελετώντας τά διαρκως μεταβαλλόμενα όντα, «μόνον εϋρεν ακίνητον τόν υπερουσίως όντα δημιουργόν του παντός», όπως λέγει ό συντάκτης τής Άκολουθίας του· καί συμπληρώνει ότι «τήν έν τοις οϋσιν ευταξία, έποιήσατο έπιγνώσεως θειοτέρας ύπόθεσιν», δηλαδή τήν ευταξία που παρατηρούσε στην λειτουργία του κόσμου, τήν χρησιμοποιούσε για να φθάσει σε καλύτερη επίγνωση του Θεου²⁰.

Λέγει χαρακτηριστικά ό σοφός Ίεράρχης ότι μπορούμε να άποδεχθούμε τήν γη ως «άφ' έαυτης έδραζομένην» κατά τούς φυσικούς νόμους, χωρίς να διακυβεύεται ή όμολογία ότι όλη ή Δημιουργία βρίσκεται «έν τή χειρι του Θεου»²¹.

Για τόν ήλιο δέχεται ότι μπορεί να είναι «εκ φύσεως» θερμός καί έχει τό φως «έγκεκραμένον έαυτω», ανάμεικτο δηλαδή μέ τήν μάζα του, όπως περίπου γνωρίζουμε σήμερα («Εις τήν Έξαήμερον», Γ΄ 35, ΣΤ΄ 17). Παραδέχεται ότι τά ουράνια σώματα κινούνται συνεχως σε κυκλικές τροχιές. Ό Θεός έδωσε αρχή καί στά σώματα καί στίς κινήσεις τους, καί κάποτε θά τούς δώσει καί τό τέλος («Εις τήν Έξαήμερον», Α΄ 11)²².

Έντυπωσιακή είναι ή άποψη του Μεγάλου Βασιλείου ότι ό χρόνος καί ό χώρος δημιουργήθηκαν ταυτόχρονα καί άκαριαία μέ τήν θέληση του Θεου. Έρμηνεύοντας τί φράση «Έν αρχή έποίησεν ό Θεός τόν ουρανόν καί τήν γην» παρατηρεί ότι «συμφυής τω κόσμω καί τοις έν αυτω ζωοις τε καί φυτοις ή του χρόνου διεξοδος»²³.

Άξίζει να αναφερθούμε καί στην νομική κατάρτιση του ιεροϋ Πατρός. Η σχετική έμπειρία του αξιοποιήθηκε στα άσκητικά συγγράμματά του «Όροι

¹⁹ Τότση Γεωργίου - Ευαγγελου, *Κριτική Μελέτη στην Έξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου*, Καλαμάτα, Ιούνιος 2011, σ. 4.

²⁰ Μπτροπολίτου Πάφου Γεωργίου, *Ό Μέγας Βασίλειος απέναντι στην έπιστήμη, στην πρόοδο καί στην τεχνολογία*, Όμιλία στό Γυμνάσιο Άθηνου, 29/1/2015. https://www.imparphou.org/news_article/359.aspx

²¹ Μ. Βασιλείου, «Εις τήν Έξαήμερον», *PG* 29,80B, *PG* 29,24B.

²² Μπτροπολίτου Πάφου Γεωργίου, ένθ' άνωτέρω.

²³ Μπτροπολίτου Πάφου Γεωργίου, ένθ' άνωτέρω.

κατὰ πλάτος», «Ὅροι κατ' ἐπιτομίν», «Ὅροι Ἠθικοί», ἀλλά καί στούς 92 πολύ σημαντικούς Κανόνες πού συνέγραψε καί ἀργότερα ἐπικυρώθηκαν ἀπό τόν Β' Κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Πέρα ἀπό τήν ἐξέχουσα θέση τῶν ἀνωτέρω πονημάτων του στήν μοναχική πολιτεία, τό Κανονικό δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας καί τήν πνευματική καθοδήγηση τῶν πιστῶν, χωρίς ὑπερβολή μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὁ Ἅγιος ὑπῆρξε ἕνας «σύγχρονος» ποινικολόγος καί ἀστικολόγος, μέ τούς Κανόνες του μέχρι σήμερα νά ἔχουν ἐφαρμογή στό ποινικό καί ἀστικό μας δίκαιο²⁴.

Γενικῶς ὁ Μέγας Βασίλειος «δέν ἔπαψε ποτέ νά χρησιμοποιεῖ τήν θύραθεν παιδεία στά κείμενά του, ἄλλοτε γιά νά ἐξηγεῖ τί σκέπη του καί ἄλλοτε γιά νά διανθίζει ἀπλῶς τό κείμενό του· νά ξεκουράζει ἔστω, νά τό ὁμορφάει»²⁵.

* * *

Συνεπῶς ἡ πλούσια θύραθεν παιδεία πού ἀπέκτησε στή νεότητά του ὁ Μέγας Βασίλειος, παρότι ἐτέθη σέ δεύτερη μοῖρα μετά τήν ὀλοκληρωτική ἀφιέρωσή του στήν ἄνωθεν Σοφία, ὄχι μόνο δέν ἀπέβη ἄχρηστη, ἀλλά κατά θείαν Πρόνοιαν καλλιέργησε τό πνεῦμα του, προσέδωσε κῦρος στήν προσωπικότητά του καί ἀξιοποιήθηκε γόνιμα στήν μετέπειτα προσφορά του μέσα στήν Ἐκκλησία.

Τελικά ὅ,τι «θυσιάζει» κανεῖς ταπεινά γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ποτέ δέν χάνεται. Ἀντιθέτως, ἀποκαθαίρεται καί ζωογονεῖται μέσα στήν θεία Χάρι καί ἀποδίδει «καρπὸν ἑκατονταπλασίονα»²⁶, ὑπερνικᾷ τήν φθορά τοῦ παρόντος αἰῶνος καί ἀκτινοβολεῖ στήν αἰωνιότητα!

²⁴ Σιδηρᾶ Ἐλ. Ἰωάννη, *Ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς νομικός ἐπιστήμων καί Κανονολόγος τῆς Ἐκκλησίας*, 29/1/2014. <https://enromiosini.gr/arthrografia/o-μεγασ-βασιλειος-ωσ-νομικος-επιστημων/>

²⁵ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 136.

²⁶ Λουκ. 8, 8.

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΝΕΟΣ ΑΣΚΗΤΗΣ

Ὡς σημερινός ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Δαυίδ, εὐδοκία Θεοῦ, αἰσθάνομαι ἰδιαίτερη τιμὴ πού καλοῦμαι ἀπὸ τόν Σεβ. Μητροπολίτη Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κ. Ἱερώνυμο, νά «μιλήσω» στό ποιμνίό του μέσα ἀπὸ τό περιοδικό «Ἀχιλλίου Πόλις» τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως γιὰ τόν σύγχρονο αὐτόν Ἅγιον τῆς Ἐκκλησίας μας, τόν Ἅγιο Ἰάκωβο, τόν Πατέρα καὶ Καθηγούμενό μας.

Μαζί μέ τά σέβη μου θερμές εἶναι καί οἱ εὐχαριστίες μου πρὸς τό σεπτό πρόσωπο τοῦ Σεβασμιωτάτου.

Ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία, διαπιστώνοντας καὶ ἀναγνωρίζοντας ὅτι στὴν συνείδηση τοῦ πιστοῦ λαοῦ ὁ Γέροντας Ἰάκωβος εἶχε καταταγεῖ στή χορεία τῶν Ἁγίων, τόν ἐνέγραψε στίς 27 Νοεμβρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 2017 στό Ἀγιολόγιο τῆς καὶ ὄρισε νά τιμᾶται ἡ μνήμη του στίς 22 Νοεμβρίου, μία ἡμέρα μετὰ τὴν ὀσιακὴ κοίμησή του. Τό γεγονός αὐτό τονώνει τὴν πίστη τῶν χριστιανῶν, γιατί ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ἐκκλησία συνεχίζει νά γεννᾷ Ἁγίους.

Ὁ Ὁσιος Ἰάκωβος ἔζησε ὀσὼς σαράντα περίπου χρόνια στὴν Μονὴ τοῦ Ὁσίου Δαυίδ, ἀφοῦ προηγουμένως ἔζησε «εὐαγγελικῶς» στὸν κόσμον τριάντα δύο χρόνια. Ὑπηρετήσε τόν Κύριο τηρῶντας ἀπὸ τὴν νεότητα ἕως τό γῆρας τὴν ἴδια προθυμία τῆς ἀσκήσεως. Μιμήθηκε τόν ὀσιο Δαυίδ καὶ βάδισε στὰ ἴχνη του. Οἱ ἀσκητικοὶ του ἀγῶνες ἦταν ἐφάμιλλοι τῶν παλαιῶν ὀσιῶν πού ἀναφέρονται στὰ Γεροντικά, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐναντίον του ἐπιθέσεις, πνευματικὲς καὶ αἰσθητές, τοῦ σατανᾶ, οἱ ποικίλοι πειρασμοί, δοκιμασίες καὶ κακοπάθειές του ἦταν ἀνάλογες μέ αὐτές πού ἀντιμετώπισαν πολλοὶ θεοφόροι Πατέρες.

Κάθε φορὰ πού καλοῦμαι νά μιλήσω γι' αὐτὴ τὴν ἅγια μορφή τῆς Ἐκκλησίας μας, πού ὑπῆρξε Γέροντάς μας καὶ ἡγούμενος τῆς ἱστορικῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Ἁγ. Δαυίδ, αἰσθάνομαι ἀδύναμος καὶ κυριεύομαι ἀπὸ δέος, γιατί ὅ,τι καὶ νά πῶ θά εἶναι ἐλαχιστότατο καὶ δυσανάλογο πρὸς τὴν ἀγιότητά του. «Γίγαντα τῆς Ὁρθοδοξίας» τόν ἀποκάλεσαν οἱ Ἅγιοι τῆς ἐποχῆς μας, Ἅγιος Πορφύριος, Ἅγιος Παῖσιος, Ἅγιος Σωφρόνιος τοῦ Ἑσσεξ καὶ ἄλλοι σεβαστοὶ Ἀγιορεῖτες

Πατέρες. Τά μεγάλα χαρίσματά του, μέ τά όποία ἦταν προικισμένος ἀπό τόν Θεό, προορατικό, διορατικό, θαυματουργικό, προσπαθοῦσε νά τά κρύβει ἐπιμελῶς, γιά νά μίν δοξάζεται. Ἀπό τίν πολλή του ἀγάπη ὁμως ἐπέτρεψε νά δοῦμε καί νά ἀκούσουμε κάποια ἐλάχιστα πράγματα πρὸς πνευματική μας ὠφέλεια.

Ὁ Ὅσιος Ἰάκωβος γεννιήθηκε στίς 5 Νοεμβρίου τοῦ 1920 στό Λιβίσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τούς εὐσεβέστατους γονεῖς, τίν Θεοδώρα καί τόν Σταῦρο, οἰκογένεια μέ σπουδαία ἐκκλησιαστική παράδοση (ἑπτά γενιές ἱερωμένων). Μετά τίν Μικρασιατική Καταστροφή, δύο χρονῶν παιδάκι ἀκολούθησε μέ τίν οἰκογένειά του τόν σκληρό δρόμο τῆς προσφυγιάς, καί ἀφοῦ κατάφεραν καί ἐπέζησαν κάτω ἀπό πολύ δύσκολες συνθήκες, ἐγκαταστάθηκαν στό χωριό Φαράκλα τῆς Εὐβοίας.

Δέχτηκε παιδιόθεν τίν κλήση ἀπό τόν Θεό. Συνέχιζε τίν παράδοση, πού παρέλαβε ἀπό τούς προγόνους του, ὡς πρὸς τίν εὐσέβεια καί τίς ἀρετές. Στό «κτίσιμο» τῆς πνευματικῆς του προσωπικότητας συνέβαλε τά μέγιστα ἡ οἰκογένειά του, καί ἰδιαίτερος ἡ γιαιά του Δέσποινα καί ἡ θεοσεβής μητέρα του Θεοδώρα.

Ἡ ἀγάπη του γιά τίν Ἐκκλησία ἦταν ἔκδηλη. Κάθε ἀπόγευμα μέ τίν γιαιά καί τίν μητέρα του ἀνάβανε τά καντηλάκια στά ἐξωκκλήσια. Ἐξῆ χρονῶν εἶχε μάθει ἀπέξω τίν Θεία Λειτουργία χωρίς νά γνωρίζει γράμματα. Ἔμαθε ἀπό τίν μητέρα του νά προσεύχεται καί νά κάνει πολλές μετάνοιες. Ἐγινε σιγά-σιγά ἕνας μικρός ἀσκητής.

Στό σχολεῖο διακρίθηκε γιά τίς ἐπιδόσεις του. Αὐτή τίν περίοδο τοῦ ἐμφανίσθηκε ἡ Ἁγία Παρασκευή καί τοῦ φανέρωσε τό λαμπρό ἐκκλησιαστικό του μέλλον.

Συχνά, ἀπό ἐννέα ἐτῶν περίπου, τοῦ ζητοῦσαν καί διάβαζε εὐχές, προσευχόταν καί θεράπευε συγχωριανούς του. Τελειώνοντας τό δημοτικό, δέν συνέχισε στό Γυμνάσιο, λόγω οἰκονομικῶν δυσκολιῶν, ἀλλά ἀκολούθησε τόν πατέρα του στή δουλειά του, τίν κτιστική.

Ἐτσι ὅλη μέρα στό χωριό του, τίν Φαράκλα, ἐργαζόταν στά χωράφια, στίς οἰκοδομές, σέ ἐξυπηρετήσεις τῶν συγχωριανῶν του καί στήν περιποίηση τῶν ἐξωκκλησιῶν. Τίς Κυριακές καί τίς ἑορτές στόν ναό διακονοῦσε τόν ἱερέα στό ἱερό καί στό ψάλσιμο, μέ τίν ὠραία, ἱεροπρεπῆ καί μέ ἐπίσημο τόνο φωνή του. Τό βράδυ μέ τό λυχνάρι ἢ τό φῶς τοῦ φεγγαριοῦ διάβαζε τό ψαλτήρι, παρακλήσεις τῆς Παναγίας καί πολλῶν Ἁγίων, προσεύχονταν ὄρες ὀλόκληρες γοναπιστός –σνήθεια τίν ὅποια εἶχε μέχρι τίν κοίμησή του– καί ἔκανε πολλές μετάνοιες. Συχνά ἀγρυπνοῦσε μόνος του στό ἐξωκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρα-

σκευής ή έψαλλε σέ άγρυπνίες πού γίνονταν στό γύρω χωριά, καθώς και στήν Ίερά Μονή Αγίου Νικολάου στό Γαλατάκι. Καί ή νηστεία του, νηστεία προχωρημένου άσκητι.

Ό τότε Μητροπολίτης Χαλκίδος Γρηγόριος, έχοντας άκούσει για τόν μικρό Ίάκωβο άπό τόν Ίερέα του χωριού και άπό άλλους, έντυπωσιασμένος άπό τό πάλλσημό του τόν χειροθέτησε Άναγνώστη. Άπό δεκαοκτώ έτών και μετά ή ζωή του ήταν καθαρά άσκητική. Ξερωγε λίγο, κοιμόταν έλάχιστα, προσευχόταν συνεχώς και δούλευε σκληρά. Τόν Ίούλιο του 1942 κοιμήθηκε ή μητέρα του, προλέγοντάς του ότι θα γίνει Ίερέας.

Τό 1947 ό Ίάκωβος πήγε στρατιώτης. Μέ τήν πίστη του στόν Θεό, τίς προσευχές και τίς δεήσεις του, τήν βοήθεια του Αγίου Χαράλαμπτου –είχε πάντα μαζί του τό θαυματουργό εικονισματάκι του Αγίου, οικογενειακό του κεμίλιο, μέ τόν σεβασμό και τήν πειθαρχία πρós τούς άνωτέρους του, τήν εργατικότητα και τήν σεμνότητά του, ξεπέρασε και τίς ποικίλες δυσκολίες και δοκιμασίες, πού άντιμετώπισε κατά τήν διάρκεια τής στρατιωτικής του θητείας. Ξετυχέ ευτυχώς τής ιδιαίτερης εκτίμησης του διοικητή του, ό όποιος κατάλαβε τό λαμπρό μέλλον του νεαρού προσφυγόπουλου.

Μετά τήν άπόλυσή του άπό τόν στρατό σέ ήλικία 29 χρονών χάνει και τόν πατέρα του. Άφου έκπλήρωσε τήν επιθυμία τής μητέρας του νά παντρεύει τήν άδελφή του, τόν Νοέμβριο του 1952 προσέρχεται στό Μοναστήρι του Όσίου Δαυίδ, στις Ροβιές, για νά έκπληρώσει και τήν δική του επιθυμία, νά γίνει Μοναχός. Ό ιερός του πόθος ήταν, όπως μάς έλεγε, νά πάει στους Άγίους Τόπους και νά ζήσει στήν Ξεριο, σ' ένα σπήλαιο ως Άσκητής. Μετά όμως άπό τήν όλοζώντανη ένώπιόν του εμφάνιση του Όσίου Δαυίδ, ό όποιος τόν υποδέχθηκε στήν Ίερά Μονή, όταν πήγε, πριν ξεκινήσει για τούς Άγίους Τόπους, νά ζητήσει τί βοήθεια και τί μεσιτεία Του, υποσχέθηκε στόν Άγιο, ότι θα παραμείνει στή Μονή Του, όπως και έγινε.

Σέ ήλικία 32 έτών γίνεται δόκιμος Μοναχός, χειροτονείται Διάκονος και Ίερέας. Ξεκινώντας τήν μοναχική του ζωή άφιερώθηκε στήν διακονία του Θεού και των ανθρώπων. Ξπηρέτησε τόν Κύριο τηρώντας άπό τήν νεότητά έως τό γήρας τήν ίδια προθυμία τής άσκίσεως. Ξεβαλε αρχή άπαραβάτη τήν ύπακοή και δέν έκανε τίποτα χωρίς εύλογία του Γέροντά του μακαριστού π. Νικοδήμου, Ξγουμένου τής Μονής, άν και αυτό συχνά άπαιτούσε πολύωρη πεζοπορία, άφου ό π. Νικοδήμος έμενε στήν Λίμνη Εύβοιας, ως εφημέριος τής εκεί ένορίας και Άρχιερατικός Ξπίτροπος τής περιφέρειας. Μάλιστα κάποτε, ένω ό π. Ίάκωβος ένήργησε μετά άπό γραπτή έντολή του Ξγουμένου του,

ἐκεῖνος εἶτε ἐπειδή τό ξέχασε, εἶτε ἐπειδή ἤθελε νά τόν δοκιμάσει, τόν ἤλεγξε γιά ἀνυπακοή. Τότε ὁ π. Ἰάκωβος ἔτρεξε καί ἔκαψε τό ἰδιόχειρο σημεῖωμα τοῦ Ἦγουμένου, πού ἀποδείκνυε τό δίκαιό του, καί ὅπως ἔλεγε, αὐτό τό ἔκανε γιά νά μί στενοχωρήσει τόν Γέροντά του, ὁ ὁποῖος, βλέποντάς τον νά καίει τήν ἀπόδειξη τῆς ἀθωότητός του, τόν χτύπησε ἱκανοποιημένος στήν πλάτη λέγοντάς του: «Χαίροις, ἀσκητά Ἰάκωβε».

Ὁ χώρος τῆς Μονῆς ὑπῆρξε ἡ παλαιίστρα του. Ἀπό τά ἀγωνίσματά του γνωρίζουμε μόνο, ὅσα ὁ ἴδιος ἐπέτρεψε νά γίνουν γνωστά. Τά ὑπόλοιπα τά γνωρίζει μόνον ὁ Θεός. Τό Γραφικό «ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ βιάζεται καί βιασταί ἀρπάξουσιν αὐτήν» βρῆκε πλήρη ἐφαρμογή στόν Ὅσιο Ἰάκωβο, ἀφοῦ ἡ βία πού ἀσκοῦσε στόν ἑαυτό του, στό καθετί, ἦταν τό κύριο χαρακτηριστικό του. Μερικές φορές ἔφθασε μέχρι καί πλήρους ἀστίας γιά ἀρκετές ἡμέρες, ἄλλοτε νήστευε ἀκόμη καί τό νερό. «Ἐγώ», ἔλεγε, «ἀπό μικρό παιδί ἤμουν καλόγερος. Οὔτε ἔφαγα στήν ζωή μου ποτέ ζυμαρικά ἢ γλυκά πού ἔκανε καί ἡ μητέρα μου σάν Μικρασιάτισσα, οὔτε λιπαρές τροφές».

Ἐπιεικής μέ τούς ἄλλους, ἀλλά πολύ αὐστηρός ἦταν μέ τόν ἑαυτό του. Περίοδος Μεγάλης Σαρακοστής, Τετάρτη ἐσπέρας, τοῦ Μεγάλου Κανόνος, δίνει ἐντολή στόν μακαριστό π. Κύριλλο νά βάλει λίγο λαδάκι στό φαγητό τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, πού εἶχαν ἐπισκεφθεῖ τό Μοναστήρι. «Ἔρθαν ἀπό μακριά, ἐκοπίασαν, εἶναι κουρασμένα τά παιδιά» εἶπε. Ἀλλά, ὅταν σέ περίοδο αὐστηρῆς νηστείας οἱ πατέρες πῆραν τήν πρωτοβουλία νά τοῦ βάλουν λίγες σταγόνες λάδι στό φαγητό του, ἐπειδή ἦταν πολύ ἄρρωστος καί ἐξασθενημένος καί ἔπαιρνε πάρα πολλά φάρμακα, οὔτε τό φαγητό ἔφαγε, ἀλλά καί πρὸς τούς πατέρες εἶπε μέ αὐστηρό ὕφος: «Μή μοῦ χαλαῖτε τήν ἄσκησή μου».

Στόχος τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἦταν νά τηρεῖ τίς ἐντολές, τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί ὡς Μοναχός, ὅλες τίς μοναχικές ὑποσχέσεις ἀπαρέγκλιτα. Ὅλη μέρα στόν ἀγῶνα, στόν κόπο, στήν ἐργασία, στήν προσευχή, στήν θυσία. Ἄλλωστε μᾶς τό ἔλεγε ὅτι ἀγάπη πρὸς τόν Θεό καί τόν ἀνθρώπο σημαίνει θυσία. Εἰδικά τά πρῶτα χρόνια πού ἦταν πολύ δύσκολα, ἀφοῦ ἐκοπίαζε ὅλη τήν ἡμέρα γιά τήν συντήρησι τῆς Μονῆς, γιά τήν τέλεση τῶν Ἀκολουθιῶν, τά βράδια ἀνέβαινε στό ἀσκητήριο τοῦ Ὁσίου, κρυφά ἀπό τούς ἄλλους Πατέρες, θέλοντας νά μνηθεῖ καί σέ αὐτό τόν Ἅγιο Δαυίδ. Μετά τήν ταλαιπωρία του σέ μιά σκοτεινή νύχτα, «Θεέ μου, φώτισέ μου τόν δρόμο νά φτάσω στό ἀσκητήριο», εἶπε. «Καί ὁ καλός Θεός ἄκουσε τό αἶτημά μου». Συνήθιζε νά λέει: «Ἀπό τά πολλά ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ μοῦ ἔδωσε κι ἐμένα ἓνα. Αὐτό πῆγαινε μπροστά καί μοῦ ὄφειλε τόν δρόμο. Ἔτσι ἔφτανα στό ἀσκητήριο. Ἐκεῖ μέ μετάνοιες, ὅπως ἔλεγε,

μέ εὐχές καί δεήσεις παρακαλοῦσε, ὅπως ὁ Ὅσιος Δαυίδ, γιά τήν σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου ἀλλά καί τῆς δικῆς του τῆς ψυχῆς. Τοῦ μετέφερε τά αἰτήματα ὄλων τῶν ἀνθρώπων, πού ἦταν κοντά του, πού τοῦ ἔστελναν γράμματα, πού τοῦ τηλεφωνοῦσαν. Καί πάλι στήν ἐπιστροφή ὁ ἀστέρας τοῦ ἔφεγγε μέχρι τίν πόρτα τῆς Μονῆς, χωρίς νά τόν πάρει εἶδησι κανεῖς.

Ἄλλη φορά πρὶν μπεῖ στό ἀσκητήριο, ζήτησε ἀπό τόν Ὅσιο Δαυίδ: «Ἁγέ μου Δαυίδ, ἂν θές, νά ἔρθεις κι ἐσύ νά προσευχηθεῖς μαζί μου, ἀλλά, νά ἔρθεις μέ γνωστό πρόσωπο, γιά νά μή φοβηθῶ!» Καί μπαίνοντας νιώθει δίπλα του τόν Γέροντά του π. Νικόδημο, τόν Ἠγούμενο τῆς Μονῆς. Γονατίσανε, διαβάσανε Παρακλήσεις, ὅλο το Ψαλτήρι κι ἔκαναν μετάνοιες.

Ἄλλη φορά καθώς προσευχόταν στό ἀσκητήριο ἐμφανίστηκε πλῆθος σκορπιῶν. Κατανοώντας τήν παγίδα τοῦ διαβόλου τούς διέταξε: «Μέχρι ἐδῶ, ἐκεῖ θά σταθεῖτε». Καί μέ μιά πέτρα χάραξε ἕναν κύκλο γύρω του. Συνέχισε τήν προσευχή του καί κανένας σκορπιός δέν πέρασε ὅλη τήν νύχτα τόν κύκλο!

Ὅταν χάραζε, ἔτρεχε, κατέβαινε στήν Μονή, χωρίς νά τόν πάρει εἶδησι κανεῖς, χτυποῦσε τό σίμαντρο καί οἱ Πατέρες λέγανε: «Νά, ξύπνησε ὁ πατήρ Ἰάκωβος» καί στήν συνέχεια τελοῦσε τίς καθημερινές Ἀκολουθίες καί τά διακονήματα στή Μονή.

Ἔτσι συνέχισε ἡ ζωή τοῦ ἀσκητῆ Ἰακώβου καί ἔφτασε σέ ὑψηλά πνευματικά ἐπίπεδα. Τίς καθημερινές ἐργασία στό Μοναστήρι, τέλεση ὄλων τῶν Ἀκολουθιῶν καί τῆς Θείας Λειτουργίας, προσευχή στό ἀσκητήριο τοῦ Ὁσίου Δαβίδ. Τίς Κυριακές τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας στά γύρω χωριουδάκια, ἐκ περιτροπῆς, σύμφωνα μέ τήν ἐντολή τοῦ Μητροπολίτη.

Βοήθησε πλῆθος συνανθρώπων μας, πού ταλαιπωροῦνταν ἀπό τήν μάλιστα τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Πολλές φορές εἶδε τόν μισόκαλο διάβολο, ἀλλά καί αἰσθητές ἐπιθέσεις δέχτηκε, ἀφοῦ οἱ δαίμονες τόν ἔδειραν βάνουσα. Σέ κάθε ἐπίθεση τοῦ ἐχθροῦ ἀντέτασσε ἰώβειο ὑπομονή, ταπεινώση, ἀκλόνητη πίστι καί ἔβγαине νικητής. «Ρέ Ἰάκωβε, ρέ κοκκαλιάρη δέν μπορῶ νά σέ ρίξω, γιατί εἶσαι ταπεινός», ὁμολογοῦσε ἀνίσχυρος ὁ πονηρός, διά στόματος ἀνθρώπων κυριευμένων ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐβλεπε καί συνομιλοῦσε συχνά μέ Ἁγίους, κυρίως τούς Ὁσίους Δαβίδ καί Ἰωάννη Ρῶσο. Βίωνε τήν πίστι του μέ πολύ ταπεινό φρόνημα χωρίς νά αἰσθάνεται ὅτι ἔχει κάποια παρηγοσία. Ἡ ταπεινώσή του γινόταν φανερή στήν καθημερινή ζωή τοῦ Μοναστηριοῦ. Πολλά θαύματα ἐπιτελοῦσε μέ τήν παρηγοσία πού εἶχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἔνεκα τῆς ταπεινοφροσύνης του τά ἀπέδιδε ὅλα στόν Ὅσιο Δαυίδ. «Αὐτός εἶναι ὁ Ἠγούμενος τῆς Μονῆς», ἔλεγε. «Αὐτός

προνοεί για όλα». Πήγαινε στήν εικόνα του και τόν παρακαλούσε να τόν φωτίσει, να τοῦ ὑποδείξει τί να κάνει σέ κάθε περίστασι. Συνομιλοῦσε μαζί του ὡς να ἐπρόκειτο περὶ ἑνὸς ζωντανοῦ ἀνθρώπου, ὡς να ἦταν ὁ πατέρας του, ὁ ἀδελφός του. «Εἶναι ζωντανὸς Ἅγιος ὁ Ὅσιος Δαυὶδ», ἔλεγε, ἐπαναλαμβάνοντας πάντα καὶ τό «ζῆ Κύριος ὁ Θεός».

Ἦταν εὐπροσήγορος, εὐγενής, γλυκός, μέ πολλή λεπτότητα, ἀπλός, ἀπειριττος στήν ἐμφάνισή του, στοὺς τρόπους του, στίς συζητήσεις του καὶ ταυτόχρονα ἀρχοντικός. Ἐκφραση αὐτῆς τῆς ταπεινώσεώς του, τῆς εὐγένειας καὶ τῆς λεπτότητός του, ἦταν καὶ αὐτό τό «Μέ συγχωρεῖτε» πού ἔλεγε πάντοτε. Ἦγούμενος ὦν, ἀσπασζόταν τό χέρι ὄχι μόνο των Ἀρχιερέων, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε βαθύτατο σεβασμό, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἱερέων καὶ τῶν Διακόνων καὶ τῶν Μοναχῶν. Στίς Θείες Λειτουργίες, παρ' ὄλο πού κατὰ τὴν τάξη ὁ Ἦγούμενος τοῦ Μοναστηριοῦ προΐσταται, ἐκεῖνος ἔβαζε πρῶτους τοὺς φιλοξενουμένους Πατέρες, ἀκόμη καὶ ἐγγάμους Ἱερεῖς.

Γι' αὐτή του κυρίως τὴν ταπείνωσι, τὴν πίστη καὶ γενικά τὴν ἀρετή του, ὁ διάβολος ἔφριττε καὶ προσπαθοῦσε να τόν ρίξει στήν κενοδοξία. Κάποια φορὰ μία γυναίκα, ὑπὸ τὴν ἐπίρρηια πνεύματος ἀκαθάρτου, φώναζε ἐνώπιον Ἀρχιερέως: «Ἰάκωβε, εἶσαι ἅγιος» καὶ ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος εἶπε: «Ἐγὼ δέν εἶμαι τίποτα. Εἶμαι γῆ καὶ σποδός. Σκυλί ψόφιο εἶμαι, πού μολύνει τὸν ἀέρα». Αὐτό ἔλεγε καὶ αὐτό πίστευε γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Ἦλεγε ἐπίσης: «Εἰδικὰ τὴν ὥρα τοῦ χειρουργικοῦ, να ξέρατε τί γίνεται μέσα στό Ἱερό Βῆμα!». Κάποια φορὰ δέν μποροῦσε να κάνει τὴν Μεγάλη Εἴσοδο ἀπὸ τό πλῆθος τῶν Ἀγγέλων. Ὅποτε ἀναγκάστηκε καὶ εἶπε: «Ἅγιοι Ἄγγελοι, σᾶς παρακαλῶ, κάντε λίγο στήν ἄκρη γιὰ να μπορέσω να περάσω, να κάνω τὴν Μεγάλη Εἴσοδο». Ἀρκετές φορές πιστοὶ τὸν ἔβλεπαν να ὑπερίπταται.

Γνώριζε τὸν κάθε ἀνθρώπο, ἀκριβῶς πῶς ἦταν. Στὴν ἀρχὴ τόνιζε μόνο τὰ καλὰ στοιχεῖα του. Καὶ ἀφοῦ τὸν προσεῖλκε με τὴν ἀγάπη, σιγά-σιγά τὸν βοήθοῦσε να βγάλει ἀπὸ μέσα του τὰ πάθη.

Ἦταν χαριτωμένος. Μᾶς νοθετοῦσε μέ ἥπιο τρόπο δείχνοντάς μας ἀγάπη καὶ συμπαράστασι. Δέν συνήθιζε να λέει ἐπαινετικά λόγια στοὺς Μοναχοὺς του, ὡς ἄριστος ἐν Χριστῷ παιδαγωγός. Ἀπουσιάζοντος ὁμως τοῦ π. Κυρίλλου, μία ἡμέρα πρὶν κοιμηθεῖ ὁ Ἅγιος, ἐκεῖ πού ἤμασταν συνηγμένοι στό κελλάκι του, μᾶς ἀποκάλυψε: «Πατέρες, ὁ πατήρ Κύριλλος ἔχει μεγάλη παρηγοσία στήν Παναγία μας».

Ὁ Ἅγιος διέθετε πλούσιο τό διορατικό καὶ προορατικό χάρισμα. Αὐτὴ ἡ ἀγία μορφή μέ εἴλκυσε καὶ ἐγκαταβίωσα στή Μονὴ τοῦ Ἁγίου Δαυὶδ, ἡ ὁποία

μου ἦταν ἄγνωστη. Συναντήθηκα μέ τόν ἅγιο Γέροντα γιά πρώτη φορά στό παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπους: «Αὐτό τό παιδί, τί θά τό κάνουμε; Μοναχό θά τό κάνουμε;» εἶπε πρῖν προλάβω νά τοῦ πῶ ὅτιδῆποτε. Μοῦ μίλησε ἀμέσως γιά τίς σκέψεις μου, τούς πόθους μου, τίς ἐπιθυμίες μου, τό ἐπάγγελμαί μου, χωρίς ἐγώ νά τοῦ ἀναφέρω τίποτα. Τό Περιβόλι τῆς Παναγίας μας μοῦ εἶπε, ἔχει πολλά Μοναστήρια, ἀλλά καί τό δικό μας Μοναστήρι εἶναι ἀνοιχτό γιά τόν Γιώργο. Μοῦ ἔδωσε ἔτσι ἀπάντησι σέ σχετικές σκέψεις καί προβληματισμούς μου, καθότι ἐκεῖνον τόν καιρό, παρότι εἶχα θέσι Νομικοῦ Συμβούλου σέ μεγάλη Τράπεζα στήν Ἀθήνα καί οἱ ἰδιωτικές ὑποθέσεις πού χειριζόμουν ἦταν ἀρκετές, μέ ἀπασχολοῦσε ἔντονα ὁ λογισμός τῆς τυχόν ἀφιέρωσίς μου στόν Θεό, ὡς Μοναχοῦ, καί μάλιστα στό Ἅγιον Ὅρος. Μετά παρέλευσι ἔνδεκα μηνῶν περίπου προσήλθα στή Μονή γιά ὀριστική ἐγκαταβίωσι κοντά σ' αὐτόν τόν ἅγιο Γέροντα καί τούς ἁγίους πατέρες. Εἶμαι ὁ τελευταῖος μοναχός πού χειροθέτησε. Στήν ρασοφορία μου μοῦ ἔδωσε τό ὄνομα Γαβριήλ, γιά νά μοῦ παίρνει ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ, ὅπως εἶπε, τίς λύπες πού φέρνει αὐτή ἡ ζωή, ὡς Ἀρχάγγελος χαρούμενων εἰδήσεων, πού εἶναι.

Μέ τίν ἐγκαταβίωσή μου στό Μοναστήρι αὐτά τά χαρίσματα τά βίωνα πολύ συχνά. Δέν προλάβανες νά σκεφτεῖς κάτι καί ἐκεῖνος τό πληροφορεῖτο μέ τό χάρισμα πού εἶχε ἀπό τόν Θεό. Ἦξερε τί ἔκανα, τί σκεφτόμουν, τί θά κάνω καί τί θά σκεφτώ! Ἀκόμη καί τά αἰτήματα τῆς προσευχῆς μου τά ἤξερε! Αὐτά μοῦ τά φανέρωνε στίς συζητήσεις πού εἶχαμε μέ πολύ διακριτικό τρόπο καί ἀγάπη. Ἀγνώστους, τούς ἀποκαλοῦσε μέ τ' ὄνομά τους ἢ τούς ἔλεγε τίς δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζαν. Διάβαζε ἀκόμα καί τούς μύχιους λογισμούς καί ἔτυχε σέ πολλούς νά πει: «Αὐτό πού σκέπτεσαι νά τό κάνεις». Ὁ Ἅγιος Πορφύριος εἶχε πει: «Ὁ π. Ἰάκωβος εἶχε μέγα διορατικό καί προορατικό χάρισμα, ἀλλά τό ἔκρυβε ἐπιμελῶς, γιά νά μή δοξάζεται». Πράγματι προεῖπε καί σέ πολλούς κληρικούς τίν προαγωγή τους στήν ἐκκλησιαστική ἱεραρχία, ὅπως στόν νῦν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, κ.κ. Βαρθολομαῖο, στόν Μητροπολίτη Καστορίας κυρό Σεραφεῖμ, στόν νῦν Ὀλυμπίας καί Τριφυλίας, τόν πατέρα Χρυσόστομο, στόν Σεβαστό μας Ποιμενάρχη σημερινό Ἅγιο Χαλκίδος κ. Χρυσόστομο, στόν μακαριστό Μητροπολίτη Σισανίου καί Σιατίστης κυρό Παῦλο καί σέ ἄλλους σημερινούς Ἀρχιερεῖς, καί πολλούς ἱερεῖς μας, πού τότε ἦσαν λαϊκοί, στούς μακαριστούς Μητροπολίτες Κοζάνης κυρό Ἀμβρόσιο, Μάνης κυρό Χρυσόστομο. Καί στόν μακαριστό Ἐπίσκοπο Κεφαλληνίας κυρό Γεράσιμο προεῖπε τό 1980, ἐνῶ ἦταν ἀκόμη λαϊκός: «Θά γίνεις Ἀρχιερέας Γεράσιμέ μου, καί θά ῥθεις νά λειτουργήσεις στό Μοναστήρι μας. Ἐγώ ὅμως τότε θά ἔχω

φύγει, δέν θά εἶμαι ἐδῶ». Καί πράγματι ἡ προφητεία του ἐξεπληρώθη πλήρως μετά 35 χρόνια, ὁπότε καί Ἀρχιερέας ἔγινε ὁ Γεράσιμος καί ἤρθε καί λειτούργησε στό Μοναστήρι μας, καί μάλιστα σάν νά ἦταν βιαστικός, τήν πρώτη ἑβδομάδα μετά τήν χειροτονία του καί μετά ἀπό λίγες μέρες ἐκοιμήθη.

Ἡ παρησία τῆς προσευχῆς του ἦταν μεγάλη. Γιά τό θέμα τῆς προσευχῆς δέν μᾶς συμβούλευε μέ τά λόγια, ἀλλά μέ τήν πράξη. Ὅταν μπαίναμε στό κελλί του σχεδόν πάντα τόν βλέπαμε γονατιστό μέ τό πετραχίλι νά διαβάζει εὐχές καί παρακλήσεις ἤ μέ τό κομποχοῖν νά λέει τήν Εὐχή. «Νά, κάθομα, παιδί μου, ἐδῶ καί ξεκουράζομαι» ἔλεγε. Ποτέ δέν ἔλεγε ὅτι προσεύχεται. Μόλις βγαίναμε συνέχιζε τήν προσευχή του. Ὅλα τα ἔκανε «ἐν κρυπτῶ» καί πάντα ἔλεγε: «τίποτα δέν κάνω».

Ὁ Θεός τοῦ ἔδωσε καί τό ἱαματικό χάρισμα. Ὅταν τόν κάλεσαν στήν Ἀθήνα νά σταυρώσει τόν τότε Σεβ. Μητροπολίτη Νικαίας Γεώργιο, ὁ ὁποῖος μετά ἀπό ἐπέμβαση γιά αἱμάτωμα στό κεφάλι ἦταν σέ κῶμα, πῆγε μέ λείψανο τοῦ Ὁσίου Δαυίδ, ἀφοῦ προηγουμένως πέρασε ἀπό τόν Ἱ. Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσου στό Προκόπι, ὅπου ἀγκάλιασε τήν λάρνακα τοῦ Ὁσίου καί τόν παρεκάλεσε νά ἔλθει μαζί μέ τόν Ὅσιο Δαυίδ νά βοηθήσουν τόν Δεσπότη. Περίπου μισή ὥρα, ἔμεινε στό δωμάτιο τοῦ ἀσθενοῦς Ἀρχιερέως ὁ Ἅγιος Γέροντας. Ἡ ἐκπληξη ὄλων δέν μπορεῖ νά περιγραφεῖ, ὅταν εἶδαν τόν Δεσπότη νά εἶναι καθήμενος στό κρεβάτι του καί νά συνομιλεῖ μέ τούς παρισταμένους.

Ἡ εὐλογημένη οικειότητά του μέ τόν Ὅσιο Δαυίδ, μοναδική: «Γέρο, ἤρθαν οἱ χωριανοί σου γιά τήν ἀνομβρία. Σέ παρακαλῶ, τώρα πού θά πᾶμε, νά μπουμπουνίσεις. Πρόσεξε μή μέ ντροσιάσεις. Θά ρεζιλευτεῖς κι ἐσύ κι ἐγώ!». Βγήκανε στή στεριά καί ὅταν φθάσανε στίς Λιβανᾶτες, τήν πατρίδα τοῦ Ἁγίου Δαυίδ, πράγματι ἄρχισε ἀμέσως νά μπουμπουνίζει. Συχνά ἔλεγε: «Ἐγώ τά λέω στό αὐτί τοῦ Ἁγίου κι αὐτός ἀνοίγει γραμμί μέ τόν Χριστό μας!».

Ἐξομολογήθηκαν ἐνώπιόν του καί τόν συμβουλευτικαν χιλιάδες ἀνθρώποι ἀπλοῖ καί ἐπίσημοι, ὀλιγογράμματοι καί μορφωμένοι, λαϊκοί καί κληρικοί, Ἐπίσκοποι καί Πατριάρχης. Συνέτασχε μέ τούς ἐξομολογούμενους ἀδελφούς, ὅπως οἱ ἴδιοι το ἀποκάλυπταν, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ἔλεγε: «Συμπάσχω μέ τόν ἀνθρώπο πού ἐξομολογεῖται. Πονάω μαζί του. Πονάω καί κλαίω γιά τόν ἐξομολογούμενο. Παρακάλεσα τόν Ἅγιο Δαυίδ, μετά τήν ἐξομολόγηση νά ξεχνάω ὅσα δέν χρειάζονται καί νά θυμάμαι αὐτά πού πρέπει γιά νά προσεύχομαι. Γιατί κάνω προσευχή γιά τούς ἐξομολογούμενους. Καί ἀνησυχῶ καί τούς περιμένω νά ξανάρθουν». Καί ὅλοι φεύγανε ἀπό τό πετραχίλι του ἀναπαιμένοι, παρηγορημένοι, μέ νέο κουράγιο γιά πνευματικό ἀγῶνα.

Ὁ καθένας εὗρισκε κοντά του τήν βοήθεια πού χρειάζόταν. Οἱ πονεμένοι τήν παρηγοριά καί τήν ἀνακούφιση, οἱ ταλαιπωρούμενοι ὑπό πνευμάτων ἀκα-

θάρτων τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ δαιμόνια καὶ τὴ θεραπεία τους, οἱ ἀσθενεῖς τὴν ἴαση καὶ τὴν ὑγεία, οἱ καταπονούμενοι τὴν ἐνδυνάμωση καὶ τὴν λύση τῶν προβλημάτων τους.

Οἱ φτωχοὶ μὲ τὴ συνεχῆ καὶ ἀγόγγυστη ἐλεημοσύνη του λυτρώνονταν ἀπὸ τὴν θλίψη τῆς φτώχειας καὶ ἀπελευθερώνονταν ἀπὸ τὰ βάρη τῶν χρεῶν τους. Τὸ ταγαράκι πάντα στὴν θέση του, γεμᾶτο, γιατί ὁ Θεὸς τὸ γέμιζε: «Ἔρχονται, οἱ φτωχοὶ μου καὶ τοὺς δίνω. Καὶ κείνο δὲν ἀδειάζει. Γυρίζω καὶ τὸ βρίσκω ξεχειλισμένο. Πέντε δίνω, πενήντα ἔρχονται...». Καὶ περάσανε ἑκατομμύρια ἀπὸ τὰ χέρια του, ὅπως τοῦ εἶχε προεῖπει ἡ Ἁγία Παρασκευή, πού τοῦ ἐφανίστηκε, ὅταν ἦταν μικρὸς καὶ διακονοῦσε στὸ ἐκκλησάκι τῆς, ἀλλὰ δὲν κράτησε τίποτε, μὰ τίποτε γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ὅλα τὰ πρόσφερε στους ἀναγκασμένους ἀνθρώπους. Ὅταν κάποτε, Μοναχὸς ὢν, εἶχα λογισμό ἂν οἱ συγκεκριμένοι ἀνθρώποι πού ζήτησαν ἐλεημοσύνη εἶχαν πράγματι ἀνάγκη, ὁ Γέροντας περνώντας δίπλα μου καὶ διαβάζοντας τὴν σκέψη μου, μοῦ εἶπε: «Παιδί μου, ἐμεῖς δὲν ἐξετάζουμε ποιὸ εἶναι οἱ ἀνθρώποι πού μᾶς ζητοῦν, ἀλλὰ κάνουμε αὐτὸ πού ὁ Θεὸς μᾶς λέγει: “Τῷ αἰτοῦντί σοι δίδου”. Ἀφοῦ μᾶς ζήτησαν, θὰ τοὺς δώσουμε». Ὁ ἴδιος ζοῦσε λιτά. Εἶχε ἓνα ράσο πού φοροῦσε τὶς καθημερινές καὶ ἓνα γιὰ τὶς Κυριακές. Ἀλλὰ πάντοτε ἦταν πεντακάθαρος, ἔλαμπε.

Τὶς ἀρετές του τὶς περιφρουροῦσε μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ταπεινώση. «Ἐγὼ οὔτε Ἥγουμενεῖα ζήλεψα, οὔτε δόξα, οὔτε κτήρια, οὔτε τιμές. Ζήλεψα τὸν παράδεισο! Ὁ Ἅγιος Δαυὶδ, πού ζοῦσε στὰ σπήλαια καὶ στὶς ἐρήμους καὶ δὲν εἶχε αὐτά, τί ἔκανε; Μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ταπεινώση κέρδισε τὸν παράδεισο. Ἐγὼ θέλω τουλάχιστον μιά γωνία στὸν παράδεισο, σέ μιά ἀκρίτσα...».

Ἀπὸ τὴν λιτοδίατη, θυσιαστικὴ καὶ ἀσκητικὴ ζωὴ ἡ ὑγεία του ἄρχισε νὰ κλονίζεται. Παρεχώρησε ὁ Θεός, «γιὰ νὰ ταπεινωθεῖ», ὅπως ἔλεγε, ἀπὸ τὰ 55 χρόνια του καὶ μετὰ νὰ ὑποφέρει ἐκτὸς τῶν ἄλλων δοκιμασιῶν καὶ ἀπὸ πολλές καὶ ἐπώδυνες ἀσθένειες καὶ ὑποβλήθηκε σέ πολλές ἐγχειρήσεις. Πάμπολλες φορές οἱ Ἅγιοι, Ὁσῖος Δαυὶδ, Ὁσῖος Ἰωάννης ὁ Ρῶσος, Ἅγιοι Ἀνάργυροι, Ἁγία Παρασκευή, Ἅγιος Χαράλαμπος, μετὰ ἀπὸ παρακλίσεις του τὸν βοήθησαν στὶς ἀσθένειές του χαρίζοντας του τὴν ἴαση καὶ τὴν ὑγεία. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ καθηγητῆ καρδιολογίας Δ. Κρεμαστινοῦ, ὁ ὁποῖος τοῦ τοποθέτησε τὸν βηματοδότη, «ἡ Θεία Δύναμη τὸν κρατοῦσε».

Ὅσο μεγάλωναν οἱ δοκιμασίες, οἱ ἀσθένειες καὶ τὰ βάσανά του, τόσο περισσότερο ὁ Θεὸς τοῦ αὔξανε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ὅπως τῆς διοράσεως, προοράσεως, τῆς διακρίσεως καὶ τῆς παραμυθίας, καὶ τόσο περισσότερες ἦταν οἱ θεοπτικές πού εἶχε καὶ οἱ θεοσημεῖες πού ἐπιτελοῦσε μὲ τὴν προσευχὴ του, ἀλλὰ καὶ τόσο μεγαλύτερη γινόταν ἡ ἀκτινοβολία του.

Ἀξιώθηκε νά λάβει μεγάλο μέρος τοῦ μισθοῦ τῶν καμάτων του ἥδη ἀπό τήν ἐπίγεια ζωή του. Κατά τήν διάρκεια τῆς Θείας Λατρείας ὡς Ἱερέας ζοῦσε πολλά πνευματικά γεγονότα. «Συλλειτουργοῦσε», ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, μέ Χερουβεὶμ καί Σεραφεὶμ καί μέ Ἁγίους, ὅπως τόν Ἅγιο Διονύσιο τόν ἐν Ὀλύμπῳ καί ἄλλους, πού τοὺς «φιλοξενοῦσε» στό Μοναστήρι καί συλλειτουργοῦσαν. Ἄλλοτε, εἶδε Ἀγγέλους Κυρίου νά παραλαμβάνουν τίς μερίδες τῶν μνημονευομένων καί νά πηγαίνουν νά τίς ἐναποθέτουν σάν προσευχές στόν θρόνο τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ. Ἄλλοτε εἶδε «πνευματικῶ τῷ τρόπῳ», ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, κεκοιμημένους νά τοῦ ἐμφανίζονται μέ τήν χούφτα ἀνοιχτή καί νά τοῦ ζητοῦν νά βγάλει μερίδα, ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τους, κι ὅταν τό ἔκανε τοὺς ἔβλεπε νά πηγαίνουν στόν τόπο τους ἀναπαυμένοι. Κάποτε ἀποκάλυψε: «Ἄχ, πάτερ μου, νά βλέπατε τί γίνεται τήν ὥρα τοῦ Χερουβικοῦ, θά φεύγατε ὅλοι... Ἀοράτως ἀνεβοκατεβαίνουν Ἄγγελοι καί πολλές φορές αἰσθάνομαι τίς φτεροῦγες τους νά χτυποῦν στούς ὦμους μου!».

Ἄλλοτε συνομίλησε αἰσθητά καί ζωντανά μέ τήν Παναγία μας μέσα ἀπό τήν ἀγιογραφία στήν Κόγχη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τήν Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν, ἀπ' ὅπου ἐξεπέμπετο φῶς ὑπέρ τόν ἥλιον, ὅπως τοῦτο ἀποκάλυψε ὁ αὐτόπτης μάρτυρας καί νῦν μακαριστός ὑποτακτικός του, π. Κύριλλος.

Τό μεγαλύτερο ὅμως καί πιό θαυμαστό πού τοῦ πρόσφερε ὁ Θεός τό ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος σέ ἓνα σημείωμά του: «Στίς 22 Νοεμβρίου ἡμέρα Σάββατο πρωί στήν Ἁγία Προσκομιδή τήν ὥρα, πού θά κάλυπτα τά Ἅγια Δῶρα, εἶδα ἓνα κομμάτι αἷμα στεγνό, τό ἄγγιξα καί στό δάχτυλό μου ἐπάνω ἔμεινε τό αἷμα. Φώναξα ἕναν ἀδελφό καί τοῦ εἶπα τί εἶδα, ἀλλά ἐκεῖνος εἶπε πῶς ἐμεῖς πάτερ δέν βλέπουμε. Κύριε ἐλέησον εἶπα τρεῖς φορές!».

Ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος μαζί μέ τοὺς δύο συμμοναστές του, τόν μετέπειτα διάδοχό του μακαριστό Γέροντα Κύριλλο καί τόν μακαριστό Μοναχό π. Σεραφεῖμ, ἀνθρώπους ἀρετῆς καί ἀγιότητος, κράτησαν γιά τριάντα ὀλόκληρα χρόνια τήν Μονή πάντοτε ἀνοιχτή γιά ὅλους. Ἦταν μιά ἀνοιχτή ἀγκαλιά γεμάτη ἀγάπη, ἦταν ἓνα εὐδίο λιμάνι. Ὁ καθένας, πού ἐρχόταν γιά πρώτη φορά, αἰσθανόταν οἰκεῖος. Αὐτή τήν ἀρετή τῆς φιλοξενίας καί τῆς ἀγάπης κληροδότησε καί στούς νέους Μοναχοῦς, πού τόν ἀξίωσε ὁ Θεός νά δεῖ στήν συνοδεία του πρό τῆς κοιμήσεώς του. Οἱ τρεῖς ἔγιναν ὀκτώ.

Ἀπό τό 1990 ὅμως οἱ κρίσεις στήν υἰεῖα τοῦ ἁγίου Γέροντα αὐξήθηκαν. Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1991 νοσηλεύθηκε στό Γενικό Κρατικό. Τό τέλος πλησίαζε καί ὁ Ἅγιος τό εἶχε διαισθανθεῖ. Τό ἀπόγευμα τῆς 21ης Νοεμβρίου 1991, τήν ὥρα πού ἐξομολογοῦσε καί περιμένοντας τοὺς Πατέρες τῆς Μονῆς νά ἐπιστρέψουν

ἀπό τὰ Φύλλα Χαλκίδος, ὅπου εἶχαν μεταβεῖ γιά τήν χειροτονία σέ Διάκονο τοῦ Μοναχοῦ π. Παρίωνα, πῆρε τόν δρόμο γιά τήν μακαρία ζωή. Τήν ἐπομένη χιλιάδες κόσμου, κληρικοί ὄλων τῶν βαθμίδων καί λαϊκοί, κατέκλυσαν τό Μοναστήρι ἀπ' ὅλα τά μέρη τῆς Ἑλλάδας καί ὄχι μόνο. Πλήθη πιστῶν ἔσπευσαν στήν Μονή, γιά νά βάλουν τήν μετάνοιά τους στόν Γέροντα καί νά ζητήσουν τήν εὐχή του. Ἀφοῦ στό Καθολικό τῆς Μονῆς εἶχε ψαλεῖ προηγουμένως ἡ εἰς Ἱερομόναχον μακρά νεκρώσιμη ἀκολουθία, ἡ σύντομη, κοινή νεκρώσιμη ἀκολουθία μέ τήν συμμετοχή τεσσάρων Μητροπολιτῶν ἐψάλη στόν αὐτεῖο χῶρο τῆς Μονῆς, προκειμένου οἱ χιλιάδες κόσμου νά δοῦν ἔστω καί ἀπό ἀπόστασι, τό ἱερό λείψανο τοῦ Ἁγίου Γέροντος. Μέ μία φωνή τό πλῆθος τῶν παρευρισκομένων κραύγασε: «Ἅγιος, Ἅγιος, εἶσαι Ἅγιος!».

Λίγο πρὶν κοιμηθεῖ εἶχε περιγράψει τά γεγονότα πού θά λάβαιναν χώρα τήν ἡμέρα τῆς κηδείας του, ὅπως ἀκριβῶς συνέβησαν. Μάλιστα μᾶς ἔλεγε χαριτολογῶντας, «ἐκεῖ πού θά εἶμαι στό φέρετρο, θά κάνω πῶς σπκῶνομαι γιά νά εὐλογίσω τόν κόσμο καί ὅσοι μέ δοῦν θά φοβηθοῦν καί ὅπου φύγει-φύγει». Καί πράγματι, ὅπως ὁμολόγησαν ἀρκετοί χριστιανοί, μεταξύ αὐτῶν καί ὁ κ. Μπούσιας ὁ Χαραλάμπης, ὁ καθηγητής τῆς Χημείας καί ὑμνογράφος, τήν ὥρα πού περιφέραμε τό ἅγιο σκίνωμά του γύρω ἀπό τό καθολικό τῆς Μονῆς, τό φέρετρο ἔλαμπε σάν τόν ἥλιο, καί ὁ Ἅγιος ἀνασηκώθηκε, εὐλόγησε τόν κόσμο καί ξανακάθισε.

Τό σκίνωμά του χωρίς ἀκαμψία καί μέ θερμοκρασία φυσιολογική θαυματουργήσε ἀπό τήν ἡμέρα τῆς κοιμίσσεώς του. Ὁ μακαριστός π. Ἰωάννης Βεργέζος, προϊστάμενος τοῦ Ἱεροῦ προσκυνημάτων τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσου, προσκυνῶντας τό Ἱερό Σκίνωμα ἀκούμπησε καί τό χέρι του, στό ὅποιο εἶχε ἓνα ὀγκίδιο, τό ὅποιο ἀπό ἐκείνης τῆς ὥρας ὑποχώρησε καί ἐξαφανίστηκε.

Ἡ παρουσία του εἶναι πολύ ζωντανή στήν Ἁγία Μονή. Πιστοί εἶδαν τόν Γέροντα μετά τήν κοίμησή του νά βγαίνει ἀπό τόν τάφο του, νά μπαίνει ἀπό τήν πλαινή πόρτα στόν Ναό, νά λαμβάνει μέρος στήν Εἴσοδο μέ τούς πατέρες τοῦ Μοναστηριοῦ, πού συλλειτουργοῦσαν καί στήν συνέχεια νά τούς λέει: «Εγώ ἔτσι κάνω. Βγαίνω ἀπό τόν τάφο μου, παίρνω μέρος στήν Θεία Λειτουργία, μετά πηγαίνω καί βλέπω καί τόν φίλο μου τόν Θεῖο Ἰωάννη τόν Ρώσο καί ξαναέρχομαι στόν τάφο μου».

Ἐμφανίστηκε ἐπίσης, πολύ πρὶν τήν ἀγιοκατάταξή του, σέ ἀρκετούς εὐσεβεῖς χριστιανούς, μεταξύ των ὁποίων καί στόν κ. Ἐμ. Ἐμμανουηλίδη τόν Ἀρεοπαγίτη, καί τούς εἶπε: «Ὅταν ἤμουν στή γῆ, ἔβαζα καί ἐγώ ἄλλους μεσίτες γιά νά παρακαλοῦν γιά τὰ αἰτήματά σας. Τώρα ὅ, τι θέλετε πηγαίνω ἐγώ ἀπευθείας στόν Χριστό».

Πολλές μαρτυρίες, σχεδόν καθημερινά, επιβεβαιώνουν τήν θαυματουργική παρουσία του σπῆ ζωῆ τῶν ἀνθρώπων, π.χ. ὁ Δημήτρης Δραγατσίκας ἀπό τήν Κοζάνη, πού ζεῖ στήν Ἀμερική, μᾶς πληροφοροῦσε ὅτι σέ κάποιον ταξίδι του πρὸς Ἀμερική, τό 2002, μέ πτήση τῆς Ὀλυμπιακῆς, ἐνῶ τό ἀεροπλάνο πετοῦσε πάνω ἀπό τόν Ἀτλαντικό, ἔπεσε σέ καταγίδα καί ἕνας κεραικός ράγισε τό παρπρίζ τοῦ πιλοτηρίου. Τό ἀεροπλάνο ἄρχισε νά χάνει ὕψος μέ κίνδυνο νά πέσει καί νά συντριβεῖ. Πάνω στόν πανικό πού ἐπικρατοῦσε, ὁ Δημήτρης παρακάλεσε θερμά τόν Ἅγιο Δαυῖδ καί τόν Ἅγιο Ἰάκωβο, τῶν ὁποίων τά εἰκονάκια κρατοῦσε σφικτά στά χέρια του, νά βοηθήσουν. Καί, ὦ τοῦ θαύματος, βλέπει ἀπό τό δικό του φιλιστρίνι ὀλοζώντανο τόν Ἅγιο Ἰάκωβο νά πετάει ἀνάμεσα στά σύννεφα καί νά συγκρατεῖ μέ τήν ἀνοικτή του παλάμη τό ἀεροσκάφος, τό ὁποῖο πράγματι σταμάτησε νά πέφτει. Ἐπέστρεψε στήν Ἑλλάδα καί προσγειώθηκε στό ἀεροδρόμιο ἀναχωρήσεώς του, ὅπου οἱ τεχνικοί τους εἶπαν ὅτι Ἅγιο εἶχαν πού δέν σκοτώθηκαν 250 ἐπιβάτες. Ὁ Δημήτρης ἤξερε ποιός Ἅγιος ἦταν.

Πλήθος πιστῶν αισθάνονται εὐωδία στόν τάφο του, μᾶς καταθέτουν μαρτυρίες γιά θεραπείες, ἰάσεις καί ἐπιλύσεις τῶν προβλημάτων τους. Μεγάλο ἀριθμό τέτοιων σημείων συμπεριλάβαμε στό νέο βιβλίό τῆς Μονῆς «Ένας σύγχρονος Ἅγιος ὁ Ὅσιος Ἰάκωβος Τσαλίκης».

Ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος ἔλεγε γιά τόν Ὅσιο Δαυῖδ, τόν ὁποῖο διακόνησε 40 χρόνια στό Μοναστήρι Του, ὅτι εἶναι μεγάλος Ἅγιος. Τό ἴδιο ὁμολογοῦν τώρα οἱ πάντες καί γιά τόν Ἅγιο Ἰάκωβο. Εἶναι «ένας ἀπό τούς μεγαλύτερους Ἁγίους τοῦ αἵωνα μας», εἶπε καί ὁ Ἅγιος Πορφύριος. Πράγματι, ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου εἶναι πολύ ζωντανή. Ὁ τάφος του «ζωηφόρος». Προσκυνοῦν οἱ πιστοί, παρακαλοῦν τόν Ἅγιο καί λαμβάνουν, «χάριτι Θεοῦ», τήν ἴαση καί τήν ὑγεία, ἀλλά καί τήν ἐπίλυση καί διευθέτηση τῶν διαφορῶν δυσκολιῶν καί προβλημάτων τους.

Μέ τήν ἀγιοκατάταξή του ἐπαληθεύτηκαν οἱ προφητικοί λόγοι περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀγιότητος τοῦ Γέροντος Ἰακώβου, πού εἰπώθηκαν ἀπό τούς Ἐπισκόπους του. Ὁ μακαριστός Ἐπίσκοπος Γρηγόριος τήν ἡμέρα πού τόν χειροτόνησε Ἱερέα, τοῦ εἶπε: «Ἐσύ παιδί μου θά ἀγιάσεις. Νά συνεχίσεις μέ τήν δύναμη τοῦ Θεοῦ καί θά σέ ἀνακηρύξει Ἅγιο ἡ Ἐκκλησία». Ὁ μακαριστός Ἐπίσκοπος Νικόλαος ἔλεγε: «Ὁ πατήρ Ἰάκωβος εἶναι ἅγιος» καί ὁ μακαριστός Ἐπίσκοπος Χρυσόστομος ὁ Α΄ συχνά ἔλεγε: «Ὁ πατήρ Ἰάκωβος θά μᾶς βάλει σέ μπελάδες, καλούς μπελάδες», ἐννοώντας τίς ἐνέργειες γιά τήν ἀγιοκατάταξή του.

Αὐτοῦ τοῦ μεγάλου συγχρόνου Ἁγίου μας ἐπικαλούμεθα τίς δυνατές πρὸς τόν Θεό πρεσβείες του καί μεσιτείες του γιά τόν καθένα μας χωριστά, τίς οἰκογενεῖς μας, τά χωριά μας, τίς πόλεις μας, τήν Ἑλλάδα μας ὀλόκληρη καί τόν κόσμο ὅλο.

ΜΕΡΟΣ Ζ΄

Τοῦ καιροῦ μας

* * *

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΜΑΪΟΥ 2022 - ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2022

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου κ. Ἱερώνυμος:

- **1η Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσε στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Θωμᾶ Λαρίσης.
- **2 Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσε στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Κουλουρίου.
- **5, 6 & 7 Μαΐου:** Ἐπισκέφθηκε τὴν Ἱερά Μονὴ Ξενοφῶντος Ἁγίου Ὁρους.
- **8 Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσε στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Καρδίτσας, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Τιμοθέου.
- **8 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Βουναίοις, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Τιμοθέου.
- **9 Μαΐου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Βουναίοις, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Τιμοθέου.
- **10 Μαΐου πρωί:** Συνεκάλεσε Ἱερατικὴ Σύναξη στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Θωμᾶ Λαρίσης.
- **12 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στὴν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε ὁ Δικηγορικός Σύλλογος Λαρίσης στὰ γραφεῖα τοῦ συλλόγου.
- **13 Μαΐου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν προεόρτιο Ἑσπερινό γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου στὴν Ἀρχαία Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **14 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μέ τοὺς προσκεκλημένους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου Ἁγίου Ἀχιλλίου καί, ἀκολούθως, προσέστη τῆς Λιτανείας τῶν Λειψάνων τοῦ Ἁγίου στὴν Κεντρικὴ Πλατεία Λαρίσης.
- **15 Μαΐου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ τοὺς προσκεκλημένους Ἀρχιερεῖς στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **15 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε στὸν μεθόρτο πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου Ἁγίου Ἀχιλλίου.

- **17 Μαΐου πρωί:** Δέχθηκε τήν επίσκεψη τοῦ Μητροπολίτου Γρεβενῶν κ. Λαβίδ.
- **18 Μαΐου πρωί:** Χοροστάτησε στήν Θεία Λειτουργία γιά τήν ἐορτή τῆς Μεσοπεντηκοστῆς στόν πανηγυρίζοντα Ἰ. Ν. τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας Λαρίσης.
- **20 Μαΐου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό Ἑσπερινό στόν Ἰ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Συκουρίου.
- **21 Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ἰ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Λαρίσης.
- **21 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρίζοντα Ἰ. Ν. Ἁγίου Βησσαρίωνος Τρικάλων, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Χρυσοστόμου.
- **22 Μαΐου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρίζοντα Ἰ. Ν. Ἁγίου Βησσαρίωνος Τρικάλων, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Χρυσοστόμου.
- **26 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε τό Α.Π.Θ. πρὸς τιμὴν τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου.
- **29 Μαΐου πρωί:** Παρέστη συμπροσευχόμενος καί τέλεσε τό Μνημόσυνο προσφιλοῦς προσώπου του στόν Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Σωτήρος Βριλησίων.
- **29 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε τό Βυζαντινὸ καί Δημοτικὸ Ἐργαστήρι ὑπὸ τήν διεύθυνση τοῦ κ. Θεοδόση Διαμιάντη στόν Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης.
- **30 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε τό Τεχνικὸ Ἐπιμελητήριο Λαρίσης.
- **31 Μαΐου πρωί:** Συνεκάλεσε τό Συμβούλιο τῆς Γεροντίας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.
- **31 Μαΐου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση γιά τοὺς διαγωνιζομένους μαθητὲς στόν Ἰ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **1 Ἰουνίου πρωί:** Ἔλαβε μέρος στήν ἐξόδιο ἀκολουθία τοῦ μακαριστοῦ Πρωτ. Ἀδαμαντίου Αὐγουστίδη στόν Καθεδρικό Ναὸ Ἀθηνῶν.
- **1 Ἰουνίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἔσπερινό στόν Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης.
- **1 Ἰουνίου βράδυ:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Νικολάου Παπαθεοδώρου μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐκδόσεως τοῦ νέου τόμου «Ἰχνηλατώντας τήν παλαιὰ Λάρισα», στό Δημοτικὸ Ὦδεῖο Λαρίσης.
- **2 Ἰουνίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν ἐορτάζοντα Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης.

- **4 Ιουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεδεών Τυρνάβου γιὰ τὴν ἑορτή τοῦ Ἁγίου νεομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τυρναβίτου.
- **5 Ιουνίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεδεών Τυρνάβου γιὰ τὴν ἑορτή τοῦ Ἁγίου νεομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τυρναβίτου.
- **6 Ιουνίου πρωί:** Τέλεσε τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιμ. Ἰωακείμ Γιάννου, συνταξιούχου κληρικοῦ τῆς Μητροπόλεως μας, στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Μηνᾶ Σαλαμίνος.
- **7 Ιουνίου πρωί:** Συνεκάλεσε Ἱερατικὴ Σύναξη στὴν Ἱερά Μονὴ Προφίτου Ἡλιοῦ Τυρνάβου.
- **9 Ιουνίου απόγευμα:** Προΐδρευσε τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **12 Ιουνίου πρωί:** Λειτουργήσῃ γιὰ τὴν ἑορτή τῆς Πεντηκοστῆς στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **12 Ιουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης.
- **13 Ιουνίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στὸν ἑορτάζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης.
- **14 Ιουνίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρικό ἑσπερινό τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἱερωνύμου στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεδεών Τυρνάβου.
- **15 Ιουνίου πρωί:** Συλλειτουργήσῃ μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς γιὰ τὴν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Ἱερωνύμου στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **15 Ιουνίου απόγευμα:** Δέχθηκε εὐχές στό Ἐπισκοπεῖο ἀπὸ Ἀρχιερεῖς, Κληρικούς καὶ πιστούς τῆς Μητροπόλεως του γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ του ἑορτή.
- **19 Ιουνίου πρωί:** Χοροστάτησε στή Θεία Λειτουργία στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίων Πάντων Χαρισείου Ἰδρύματος.
- **20 Ιουνίου πρωί:** Συνεκάλεσε Σύναξη τῶν νέων Ἀρχιερατικῶν Ἐπιτροπῶν τῆς Μητροπόλεως.
- **20 Ιουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν πανηγυρικό ἑσπερινό στὴν Ἱερά Μονὴ Παναγίας Φανερωμένης Ξυλιάδος Φθιώτιδος, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Συμεών.
- **24 Ιουνίου πρωί:** Παρέστη στὴν ἐπίδοση ξιφῶν στὴν 1η Στρατιά Λαρίσης.
- **25 Ιουνίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Γρεβενῶν γιὰ τὴν ἑορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Δαβίδ.
- **27 Ιουνίου πρωί:** Τέλεσε τὸν ἀγιασμό γιὰ τὴν ἑναρξη τοῦ προγράμματος τοῦ Δήμου Λαρισαίων «Κατασκίνωση στὴν Πόλη».

- **28 Ίουνίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε με άλλους Άρχιερείς στον πανηγυρικό Έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίου Νικολάου Κοζάνης για τήν έορτή του οικείου Μητροπολίτου κ. Παύλου.
- **29 Ίουνίου πρωί:** Λειτουργήσε στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίων Άποστόλων Πέτρου καί Παύλου Λαρίσης.
- **29 Ίουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίων Δώδεκα Άποστόλων Καλλιπεύκης.
- **1 Ίουλίου πρωί:** Χοροστάτησε στην Θεία Λειτουργία στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίων Αναργύρων όμωνύμου χωριού.
- **11 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίου Παΐσιου στο Στρατόπεδο Άμπελώνος.
- **13 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στην Ίερά Μονή Αγίου Νικοδήμου του Άγιορείτου στον Πυργετό Λαρίσης.
- **16 Ίουλίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε με άλλους Άρχιερείς στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίας Μαρίνης Νέων Πόρων Πιερίας, προσκεκλημένος του οικείου Μητροπολίτου κ. Γεωργίου.
- **17 Ίουλίου πρωί:** Λειτουργήσε στον Ί. Μ. Ν. Αγίου Άχιλλίου Λαρίσης.
- **17 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό μεθέορτο έσπερινό στο Ίερό Παρεκκλήσιο Αγίας Μαρίνης Λαρίσης.
- **19 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στην Ίερά Μονή Προφήτου Ήλιού Τυρνάβου.
- **20 Ίουλίου πρωί:** Λειτουργήσε στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Προφήτου Ήλιού Λαρίσης.
- **24 Ίουλίου πρωί:** Συλλειτουργήσε με άλλους Άρχιερείς στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Κοιμήσεως τής Θεοτόκου Πετρουπόλεως για τήν έορτή του οικείου Μητροπολίτου κ. Αθηνάγρου.
- **25 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίας Παρασκευής Γόννων.
- **26 Ίουλίου πρωί:** Λειτουργήσε στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίας Παρασκευής Άμπελακίων.
- **26 Ίουλίου μεσημέρι:** Χοροστάτησε στην Παράκληση προς τιμήν τής Αγίας Παρασκευής στο Προσκύνημα τής Αγίας Παρασκευής Τεμπών.
- **26 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στην Ίερά Μονή Αγίου Παντελεΐμονος Αγιάς, προσκεκλημένος του οικείου Μητροπολίτου κ. Ίγνατίου.
- **27 Ίουλίου πρωί:** Συλλειτουργήσε με άλλους Άρχιερείς στον παλαιό Μητρο-

πολιτικό Ί. Ν. Άποστόλων Πέτρου καί Παύλου Βεροίας, γιά τίν έορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Παντελεήμονος.

- **27 Ἰουλίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό μεθέορτο έσπερινό στό Ἱερό Παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος Λαρίσης.

- **28 Ἰουλίου ἀπόγευμα:** Τέλεσε τόν άγιασμό στήν ποδοσφαιρική ομάδα τῆς ΑΕΛ.

- **31 Ἰουλίου πρωί:** Συλλειτούργησε μέ άλλους Ἄρχιερεῖς στόν Καθεδρικό Ναό Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Λαμίας, ὅπου τελέστηκε τό τριετές μνημόσυνο τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Φθιώτιδος κυροῦ Νικολάου, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Συμεών.

- **2 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ἄμπελωνος.

- **3 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στό Καστρί Λουτροῦ.

- **4 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Ἄγναντρῆς.

- **5 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό έσπερινό στήν Ἱερά Μονή Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ραϊμάνης.

- **6 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Στεφανοβικείου.

- **7 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ί. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἐλένης Λαρίσης.

- **7 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Ὁμολίου.

- **9 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ραϊμάνης.

- **10 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Σπιλιᾶς.

- **11 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Αἰγάνης.

- **12 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Μεγάλου Μοναστηρίου.

- **14 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ί. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.

- **14 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό έσπερινό στήν Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Στομίου.

- **15 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ί. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀρμενίου.

- **22 Αύγουστου πρωί:** Ἐπισκέφθηκε τόν Μητροπολίτη Ἡλείας κ. Γερμανό.
- **22 Αύγουστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στήν Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Μπούρας Γορτυνίας, προσκεκλημένος τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Μητροπόλεως Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως, Μητροπολίτου Μονεμβασίας καί Σπάρτης κ. Εὐσταθίου.
- **23 Αύγουστου πρωί:** Λειτουργήσε στήν πανηγυρίζουσα Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Μπούρας Γορτυνίας, προσκεκλημένος τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Μητροπόλεως Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως, Μητροπολίτου Μονεμβασίας καί Σπάρτης κ. Εὐσταθίου.
- **28 Αύγουστου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν Ἱ. Ν. Ἁγίας Βαρβάρας Παλουκίων Σαλαμίνας, ὅπου καί τελέστηκε τό 40νθήμερο μνημόσυνο τῆς μητρὸς τοῦ Ἀρχιμ. Ἀχιλλίου Τσοῦτσουρα.
- **30 Αύγουστου πρωί:** Ἔλαβε μέρος στήν ἐξόδιο ἀκολουθία τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ Καρδιολογίας Ἰωάννου Νανᾶ, στόν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **31 Αύγουστου πρωί:** Τέλεσε τήν ταφή τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ Καρδιολογίας Ἰωάννου Νανᾶ, στό κοιμητήριο τοῦ χωριοῦ Ἀγναντερῆς.
- **31 Αύγουστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἀντωνίου Ἀγιάς, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Ἰγνατίου.
- **1 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τόν ἀγιασμό στά γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως γιά τήν ἔναρξη τῆς νέας Ἐκκλησιαστικῆς χρονιάς.
- **1 Σεπτεμβρίου μεσημέρι:** Τέλεσε τήν ἐξόδιο ἀκολουθία τῆς μακαριστῆς Δοκίμου τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ Εὐθαλίας Κορδαμπάλου, στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **2 Σεπτεμβρίου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Ἀλεξανδρουπόλεως, γιά τήν ἑορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Ἀνθίμου.
- **3 Σεπτεμβρίου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Ἀλεξανδρουπόλεως, γιά τήν ἑορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Ἀνθίμου.
- **4 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ἱ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης καί τέλεσε τήν ἐπίσημη Δοξολογία γιά τά Ἐλευθέρια τῆς πόλεως.
- **5, 6 & 7 Σεπτεμβρίου:** Συμμετεῖχε στίς ἐργασίες τῆς ΔΙΣ ὡς μέλος αὐτῆς.
- **7 Σεπτεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στήν Ἱερά Μονή Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Ἀντινίσσης Λαμίας, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Συμεών.

- **8 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσε στὸν ἐορτάζοντα Μητροπολιτικὸ Ναὸ Παναγίας Φανερωμένης Τυρνάβου.
- **11 Σεπτεμβρίου πρωί:** Συλλειτουργήσε μετ' ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης καὶ τέλεσε τὸ ἐπίσιο μνημόσυνο τῶν μακαριστῶν Βασιλείου, Εὐδοξίας καὶ Χαραλάμπους Στεργιούλη.
- **12 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τὸν ἀγιασμό γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους σὲ σχολικὲς μονάδες τῆς Μητροπόλεως.
- **13, 14 & 15 Σεπτεμβρίου:** Πραγματοποίησε προσκυνηματικὴ ἐκδρομὴ στίς νήσους Ἄνδρο καὶ Τήνο, ὡς ἐπικεφαλῆς ὁμίλου πιστῶν καὶ λειτουργήσε ἀνήμερα τῆς ἐορτῆς τῆς Παγκοσμίου Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στό Πανελλήνιο Ἰδρυμα Εὐαγγελιστρίας Τήνου, ἐνῶ ἀνήμερα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος χοροστάτησε στὴν Θεία Λειτουργία στὸν ὡς ἄνω Ἱερό Ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης.
- **16 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τὸν ἀγιασμό στό Δικαστικὸ Μέγαρο Λαρίσης γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς νέας δικαστικῆς χρονιᾶς.
- **18 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσε στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος Λαρίσης καὶ τέλεσε τὴν εἰς Διάκονον χειροτονία τοῦ κ. Ἀθανασίου Κόκκοτα.
- **21 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τὸν ἀγιασμό στὰ γραφεῖα τῆς Α/θμιας Ἐκπαίδευσης Λαρίσης γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς νέας σχολικῆς χρονιᾶς.
- **22 Σεπτεμβρίου ἀπόγευμα:** Προήδρευσε τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **23 Σεπτεμβρίου πρωί:** Συνέκαλεσε Σύναξη τῶν Ἀρχιερατικῶν Ἐπιτρόπων, Πνευματικῶν Ἐποπτῶν καὶ Γραμματέων τῶν Ἀρχιερατικῶν Περιφερειῶν τῆς Μητροπόλεως.
- **25 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσε στὸν Ἱ. Ν. Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Λαρίσης.
- **25 Σεπτεμβρίου μεσημέρι:** Τέλεσε τὸν ἀγιασμό τῶν ἀνακαινισμένων χώρων τῆς Φοιτητικῆς Ἐστίας Θηλέων Λαρίσης.
- **28 Σεπτεμβρίου μεσημέρι:** Ἐπισκέφθηκε τὸν ἐορτάζοντα Μητροπολίτη Ἐλασσῶνος κ. Χαρίτωνα.
- **1 Ὀκτωβρίου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μετ' ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Παναγίας Βουρλιωτίσης Νέας Ἰωνίας, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Γαβριὴλ.
- **2 Ὀκτωβρίου πρωί:** Συλλειτουργήσε μετ' ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Παναγίας Βουρλιωτίσης Νέας Ἰωνίας, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Γαβριὴλ.

- **3 Ὀκτωβρίου πρωί:** Παρέστη στὸν ἀγιασμό τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ὡς μέλος τῆς ΔΙΣ.
- **4, 5, 6 & 7 Ὀκτωβρίου:** Συμμετεῖχε στὶς ἐργασίες τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- **8 Ὀκτωβρίου πρωί:** Παρέστη συμπροσευχόμενος στὴν χειροτονία τοῦ νέου Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως κ. Νικηφόρου στὸν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **9 Ὀκτωβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στὴν χειροτονία τοῦ νέου Μητροπολίτου Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας κ. Δαμασκηνοῦ στὸν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **10, 11 & 12 Ὀκτωβρίου:** Συμμετεῖχε στὶς ἐργασίες τῆς ΔΙΣ ὡς μέλος αὐτῆς.
- **15 Ὀκτωβρίου πρωί:** Παρέστη συμπροσευχόμενος στὴν χειροτονία τοῦ νέου Μητροπολίτου Δράμας κ. Δωροθέου στὸν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **16-27 Ὀκτωβρίου:** Μετέβη ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πρωτοσυγγέλλου του Ἀρχιμ. Ἰγνατίου Μουρτζανοῦ στὴν Αὐστραλία, ὡς ἐπίσημος ὁμιλητὴς τῆς Παναυστραλιανῆς Συνάξεως τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, ἐνῶ λειτούργησε καὶ σὲ διάφορους ναοὺς αὐτῆς, προσκεκλημένος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κ. Μακαρίου.
- **28 Ὀκτωβρίου πρωί:** Χοροστάτησε στὴν ἐπίσημη Δοξολογία στὸν Ἰ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης καὶ ἀκολούθως τέλεσε τὴν ἐπιμνημόσυνη δέηση στὸ Ἡρῶ τῆς πόλεως.
- **28 Ὀκτωβρίου μεσημέρι:** Παρακολούθησε τὴν στρατιωτικὴ καὶ μαθητικὴ παρέλαση στὴν Κεντρικὴ πλατεία τῆς πόλεως.
- **30 Ὀκτωβρίου πρωί:** Λειτούργησε στὸν Ἰ. Ν. Παναγίας Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης, ὅπου τέλεσε τὸ μνημόσυνο τοῦ δολοφονηθέντος ἐν Βορείῳ Ἡπειρῷ Κωνσταντίνου Κατσίφα καὶ χειροθέτησε σὲ Ἀναγνώστη τὸν κ. Ἰωάννη Τσιόφα.
- **31 Ὀκτωβρίου πρωί:** Τέλεσε τὸν Ἀγιασμό στὸ ΙΕΚ ΟΜΗΡΟΣ.
- **31 Ὀκτωβρίου ἀπόγευμα:** Τέλεσε τὸν Ἀγιασμό στὸ Μητροπολιτικὸ Κολλέγιο Λαρίσης.

Η ΒΟΥΛΙΜΙΑ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΙΝΙΑΣ Π.

Η Π. έβρασε τρία κιλά κάστανα. Όπως ήταν καυτά, τά βάλε σ' ένα βαθύ μεγάλο μπόλ και κάθισε στόν καναπέ απέναντι από τήν τηλεόραση. Χωρίς νά χάσει χρόνο, άρχισε νά τά καθαρίζει. Τά καυτά κάστανα, κάβουνα πυρωμένα στά χέρια της. Όμως τίποτα δέν τήν σταματούσε. Ήταν τόσο έντονη ή επιθυμία της νά νιώσει τήν γλύκα τους στόν ουρανίσκο της!

«Μελωμένα», τής είχε πει ό μανάβης.

Κι όντως. Τό μέλι τους θαρρείς τής γλύκαινε πρώτα το στόμα, ύστερα τόν οίσοφαγό, γιά νά τής γλυκάνει μετά μαζί μέ τό στομάχι και τήν ψυχή. Πολύ γρήγορα τό μπόλ γέμισε φλοϋδες. Μέ άγωνία έφαγνε μέσα τους νά βρει κανένα ξεχασμένο. Κρύα ήταν πιό γλυκά. Βρήκε ένα. Τό απόλαυσε. Μά ήταν τό τελευταίο.

Γεμάτη άπογοήτευση πήγε στήν κουζίνα. Άνοιξε τό ψυγείο. Δυό ποτήρια χυμός βερίκοκο ήταν ό,τι πρέπει. Γύρισε στήν τηλεόραση. Στήν όθόνη φιγουράριζε ένα άχνιστό πιάτο μέ μακαρόνια.

«Νά τί θά φάω», σκέφτηκε και ξαναπήγε στήν κουζίνα νά βάλει τήν κατσαρόλα μέ νερό και άλάτι νά βράσει. Σέ μιά δεύτερη κατσαρόλα έτοίμασε τήν κόκκινη σάλτσα μέ λίγη ζάχαρη, άλάτι, πιπέρι, ρίγανη και μπόλικο λάδι. Σέ μισή ώρα τό πολύ θά έτρωγε. Θά ξανάνιωθε τί χαρά πού τής πρόσφερε τό φαγητό. Θά γέμιζε τί ζωή της κατά πώς ήξερε αυτή. Κατά πώς μπορούσε. Έτριψε και παρμεζάνα. Ήθελε ό,τι έτρωγε νά ναι σωστό, γευστικό, άπολαυστικό.

Βλέποντας τίς ειδήσεις, έτρωγε τί μακαρονάδα. Φριχτά όσα έδειχνε ή τηλεόραση. Γέροι έγκαταλειμμένοι, ένα μωρό πεθαμένο στό κάδο τών σκουπιδιών, μιά μικρή μαθήτρια βιασμένη από τόν καθηγητή της, ένας έξηντάχρονος μαχαίρωσε τί γυναίκα του γιατί τού ζητούσε διαζύγιο, ένας άστυφύλακας μπλεγμένος μέ ναρκωτικά, χαμπλές συντάξεις, χαμπλός ό δείκτης στό χρηματιστήριο, κάποιος αυτοκτόνησε γι' αυτό! Κάθε είδηση και μιά μαχαριά, κάθε μπουκιά μακαρονάδας και βάλσαμο.

Τέλειωσαν τά νέα, τέλειωσε και ή μακαρονάδα. Ό έξω κόσμος ζούγκλα, μά αυτή ήταν ευχαριστημένη. Μέ τό φαί τίποτα δέν τήν άγγιζε. Ζούσε στόν δικό της προστατευμένο κόσμο. Στόν κόσμο της τόν γεμάτο απόλαυση.

Τό προφιτερόλ στό ψυγείο θά τής άλλαζε τήν άλμυρή γεύση, πού τής άφη-

σε ή σάλτσα. Τό πήρε στά χέρια της. Φλέρταρε μέ τήν κατάλευκη σαντιγί πού σχημάτιζε γιrolάντες πάνω στή λιωμένη μαύρη σοκολάτα. Τῆς ἄρρεσε πολύ νά παίζει αὐτό τό παιχνίδι. Ὅχι ὅμως γιά πολλή ὥρα. Γιά λίγο, ὅσο γιά νά τῆς ἐρεθίσει τίς αἰσθήσεις, ὥστε νά γίνει μεγαλύτερη ή ἀπόλαυση. Δέν ἤθελε νά τυραννιέται. Τό εἶχε μελετήσει τό θέμα. Πολύ γρήγορα ή παχύρρευστη σοκολάτα τήν ἔκανε νά νιώσει ζωντανή. Τῆς ἔδωσε ἐνέργεια.

Τίποτα στήν μέχρι τώρα ζωή της δέν τήν εἶχε κάνει νά αἰσθανθεῖ ἔτσι. Οὔτε καί ὁ ἔρωτας πού κάποτε εἶχε. Γιατί αὐτός τήν πλήγωσε. Οὔτε ή ἀγάπη τῶν γονιῶν της. Ποιά ἀγάπη; Λεφτά, ναι, τῆς ἔδωσαν, μά ἀγάπη καθόλου. Ἐνῶ τό φαγητό! Ποτέ δέν τήν ἀπογοίτευσε. Ποτέ. Τά κιλά, πού τῆς χάριζε λές καί τήν προστάτευαν ἀπό τόν ἔξω κόσμο. Λές καί τήν ἔκαναν ἄτρωτη. Τό λίπος, πού τῆς περιέβαλε τήν ψυχή, δέν τῆς τήν ἄφηνε νά πληγωθεῖ. Εἶχε ταλαιπωρηθεῖ μέχρι νά βρεῖ τή λύση τῶν προβλημάτων της. Πολλοί θέλησαν νά τή βοηθήσουν. Τῆς βρῆκαν μάλιστα καί μιά εἰδική κλινική, κάπου εἶχε πετάξει τήν κάρτα μέ τό τηλέφωνό της. Αὐτή δέν χρειαζόταν κλινική.

Μόνη της ἀνακάλυψε στά 25 της τό γιατρικό. Καί δέκα χρόνια τώρα ἤξερε πώς κανείς δέν μποροῦσε νά τήν πειράξει. Δέκα χρόνια ψώνιζε, μαγεύερε, ἔτρωγε καί πάχαινε. Οὔτε ἤξερε πόσα κιλά εἶχε γίνει. Ἴσως καί διακόσια. Δέν τήν ἔνοιαζε. Δέν μποροῦσε εὐκόλα νά κινηθεῖ. Κι αὐτό ὅμως δέν τήν ἐνοχλοῦσε. Καλύτερα μάλιστα. Δέν ἔβγαυε καθόλου ἔξω. Μ' ἓνα τηλεφώνημα τῆς ἔφερναν τά ψώνια ὁ μανάβης, ὁ μπακάλης, ὁ κρεοπώλης. Ἄ! Ναι ὁ κρεοπώλης χθές τῆς εἶχε φέρει ἓνα ὑπέροχο κομμάτι ἀρνί πού τό ἔψησε στόν φούρνο, καί τί ὠραία εἶχε περισσέψει καί κρύο ἦταν μούρλια! Ὅ,τι ἔπρεπε μετά τό γλυκό. Τό πήρε μπροστά της. Μέ τά χέρια ἄρχισε νά κόβει κομμάτια κρέας καί νά τό τρώει, μέχρι πού τέλειωσε. Μέ τήν πιατέλα στήν ἀγκαλιά της, μέ τά χέρια λαδωμένα καί μέ ἓνα χαμόγελο εὐτυχίας, τήν πήρε ὁ ὕπνος. Καί γιά πρώτη φορά στή ζωή της εἶδε ὄνειρο. Οἱ νύχτες της ἀπό μικρό παιδί ἦταν μαῦρες.

«Μόνον οἱ τρελοῖ δέν βλέπουν ὄνειρα», εἶχε πει ἓνας ψυχίατρος πού τήν πῆγε κάποτε ή μάνα της. Καί σήμερα, γιά πρώτη φορά, εἶδε ἓνα ὑπέροχο ἐγχρωμο ὄνειρο. Ἦταν ὁμορφη, χαρούμενη, ἀνάμεσα σέ νέους ἄνδρες καί γυναῖκες καί μιλοῦσε καί γελοῦσε καί φλέρταρε καί τήν φλέρταραν, καί ζοῦσε μέσα στόν κόσμο μέ τούς ἦχους του, τίς μυρωδιές του, τή ζωντάνια του, τή κίνησή του καί ἦταν ἐρωτευμένη μέ τή ζωή καί δέν φοβόταν τίποτα καί κανέναν. Ἦταν δυνατή, μποροῦσε νά ἀντιμετωπίσει τά πάντα. Κι ἦταν ἀπίστευτη πρόκληση αὐτό.

Ἀπόλαυσε τό ὄνειρο, καί ὅταν ξύπνησε, ἄφησε τήν πιατέλα στήν κουζίνα, πλῆθηκε καί γεμάτη ἀγωνία ἄρχισε νά ψάχνει τήν κάρτα μέ τόν ἀριθμό τηλεφώνου τῆς κλινικῆς. Τήν βρῆκε ἀνάμεσα σέ μιά στοίβα χαρτιά καί ἀποφασιστικά σχημάτισε στό καντράν τοῦ τηλεφώνου τόν ἀριθμό.

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΓΟΝΕΩΝ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ: ΚΡΑΤΑ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΣΟΥ ΣΤΟ ΦΩΣ ΚΑΙ ΔΕΝ ΘΑ ΒΛΕΠΕΙΣ ΣΚΙΕΣ

“Ένας μόνιμα αναμμένος κινητήρας

Έχετε παρατηρήσει ποτέ, πόσο χρόνο αφιερώνουμε στο να σκεφτόμαστε αρνητικές ή επώδυνες καταστάσεις, να μηρυκάζουμε και να επαναλαμβάνουμε ό,τι δεν πάει καλά στή ζωή μας;

Έχετε άραγε αναλογιστεί ποτέ, τίν εξαντλητική λίστα τών αρνητικών σκέψεων πού τρέχει στο μυαλό μας σέ καθημερινή βάση;

Αν όχι, δοκιμάστε αυτό: βάλτε ένα λαστιχάκι γύρω από τόν καρπό σας. Καθόλη τίν διάρκεια τής ημέρας σας, όταν παρατηρήσετε τό λαστιχο, σταματήστε γιά μιá στιγμή και εξετάστε τίς σκέψεις πού μόλις κάνατε. Ήταν θετικές, ουδέτερες ή αρνητικές; Καθώς εξετάζετε τίς σκέψεις σας, δώστε επίσης προσοχή στο πώς αισθάνεστε. Είστε ήρεμοι; Ταραγμένοι; Ανήσυχοι; Ένοχλημένοι; Αισιόδοξοι; Διεκδικητικοί; Απογοητευμένοι; Μέ ενέργεια; Αφιερώστε λίγο από τόν χρόνο σας, γιά να σημειώσετε τίς σκέψεις και τά συναισθήματά σας. Γιά μιá ολόκληρη εβδομάδα, κρατήστε ένα ημερολόγιο και να είστε σίγουροι πώς τά αποτελέσματα θά σας δείξουν κάτι πού μέχρι τώρα δεν είχατε συνειδητοποιήσει ποτέ! Αν πάλι είστε από εκείνους, πού μέ κάποιον τρόπο, έχετε διαπιστώσει εμπρακτα ότι τό μεγαλύτερο μέρος τής καθημερινής σας ζωής κατακλύζεται από αρνητικές και δυσάρεστες σκέψεις, θά ήταν χρήσιμο να γνωρίζετε αρχικά ότι δεν είσαστε οί μόνοι...

Η αλήθεια είναι ότι τό μυαλό μας βουίζει συνεχώς, πετάγεται από τίν μιá σκέψη στην άλλη και πάλι πίσω. Πόσες από αυτές τίς ανατρεπτικές σκέψεις κάνουμε άραγε σέ μιá μέρα; Σύμφωνα μέ τό National Science Foundation

(Εθνικό Ίδρυμα Έπιστημών), ό μέσος άνθρωπος κάνει περίπου 12.000 μέ 60.000 σκέψεις τίν ημέρα. Τό 80% από αυτές ήταν άρνητικές καί τό 95% ήταν οί ίδιες επαναλαμβανόμενες σκέψεις όπως τίν προηγούμενη μέρα. Αυτές οί άρνητικές σκέψεις προκαλοϋν άγχος όταν εκδηλώνονται μέ πράξεις καί θά επηρεάσουν τίς σχέσεις μας άργότερα εκείνη τίν ημέρα, γεγονός πού μās υπενθυμίζει ότι ή φροντίδα τής ψυχικής υγείας είναι πάντα άπαραίτητη κάθε μέρα του χρόνου.

Έρευνα από τό Πανεπιστήμιο Queen στόν Καναδά διαπίστωσε ότι οί άνθρωποι έχουν περίπου 6,5 σκέψεις τό λεπτό ή περίπου 6.000 άλυσίδες διαδοχικών σκέψεων τίν ημέρα, υποθέτοντας ότι κοιμούνται 8 ώρες (καί μειώνουν τίς σκέψεις κατά τίν διάρκεια του ύπνου). Οί έρευνητές χρησιμοποίησαν δεδομένα από μαγνητικές τομογραφίες έγκεφάλου 184 έθελοντών καί μπόρεσαν νά σημειώσουν πότε ό έγκέφαλος μετατοπίστηκε από τίν μιά σκέψη στην άλλη. Πιο συγκεκριμένα, οί έρευνητές έστίασαν στο πότε τά υποκείμενα επικεντρώνονταν σε μιά μεμονωμένη ιδέα μέ μιά άλυσίδα σκέψεων, κάτι πού περιέγραφαν ως «σκουλίκα τής σκέψης» καί, στην συνέχεια, πότε τό υποκείμενο μετακινήθηκε στο έπόμενο «σκουλίκα τής σκέψης». 6,5 σκέψεις τό λεπτό είναι μιά σκέψη κάθε έννεά δευτερόλεπτα: Είναι, αλήθεια, πολλές σκέψεις! Λογικό, νά νιώθουμε, λοιπόν, ότι τό μυαλό μας τρέχει πάντα, σαν μιά πεταλούδα πού πετā από τό ένα λουλούδι στο άλλο, χωρίς νά στέκεται ποτέ ακίνητο, δέν νομίζετε;

Ό έγκέφαλος μας καθορίζει κάθε πτυχή τής ζωής μας, καί χωρίς αυτόν δέν υπάρχει έαυτός καί συνειδητοποίηση του κόσμου. Ό έγκέφαλος είναι ένα «σύμπαν» τριών κιλών περίπου, πού έπεξεργάζεται 60.000-70.000 σκέψεις κάθε μέρα, χρησιμοποιώντας 100 δισεκατομμύρια νευρώνες, οί όποιοι συνδέονται σε περισσότερα από 500 τρισεκατομμύρια σημεία μέσφ συνάψεων πού ταξιδεύουν 300 μίλια/ώρα.

Τά σήματα πού ταξιδεύουν μέσφ αυτών των διασυνδεδεμένων νευρώνων αποτελοϋν τίν βάση των άναμνήσεων, των σκέψεων καί των συναισθημάτων. Σε όλη τίν ζωή μας οί έμπειρίες μας δημιουργοϋν μοτίβα δραστηριότητας, πού έξηγοϋν πώς ό έγκέφαλος μας κωδικοποιεί τίς σκέψεις, τίς άναμνήσεις, τίς δεξιότητες καί τίν αίσθηση του έαυτου μας.

Ίσως νά μίν πιστεύετε ότι κάνετε αυτόν τον τεράστιο αριθμό σκέψεων, αλλά εάν έχετε έμπειρία π.χ. μέ τίν προσευχή, θά έχετε άπόδειξη του μεγάλου αριθμού σκέψεων πού περνούν από τό μυαλό σας εκείνη τίν στιγμή. Είναι ακριβώς σαν νά είστε ό πιο κεντρικός σιδηροδρομικός ή τερματικός σταθμός άεροδρομίου, όπου ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων πηγαиноέρεχεται. Παίρνετε

επίσης απόδειξη τῆς ἀτελείωτης ροῆς σκέψεων, ὅταν προσπαθεῖτε νά μελετήσετε, νά βρεῖτε μία λύση ἢ νά κάνετε ἕνα σχέδιο, ὅπου ξαφνικά συνειδητοποιεῖτε τίς πολλές καί ἄσχετες σκέψεις πού διεκδικοῦν τὴν προσοχή σας.

Αὐτὴ ἡ ροὴ σκέψεων συνεχίζεται ὅταν ντύνεστε, τρώτε, περπατᾶτε, ἐργάζεστε, ὀδηγεῖτε, μιλάτε, κολυμπᾶτε ἢ βλέπετε μία ταινία. Συνεχίζεται, ὅταν εἴστε μόνος καί ὅταν εἴστε μέ παρέα. Συνεχίζει μέχρι νά κοιμηθεῖτε. Εἶναι σάν ἕνας συνεχῆς ψυχικός θόρυβος, πού συνεχίζεται καί συνεχίζεται... καί μερικὲς φορές αὐτὴ ἡ ἀτελείωτη ροὴ σκέψεων εἶναι ἰδιαίτερα κουραστική καί ἐξαντλητική, εἰδικά ὅταν εἴστε ἀνίσχυοι ἢ ἀγχωμένοι. Ἀπλῶς σκεφτεῖτε πόση ἐνέργεια καί χρόνο θά μπορούσατε νά ἐξοικονομήσετε, ἂν εἶχατε τὴν δυνατότητα νά μειώσετε τὸν ἀριθμὸ τῶν σκέψεών σας. Ἀπλᾶ σκεφτεῖτε πόσο καλύτερη συγκέντρωση θά μπορούσατε νά ἔχετε, ἂν οἱ σκέψεις δέν σᾶς ἐνοχλοῦσαν. Σκεφτεῖτε μόνο, πόση ἐσωτερικὴ γαλήνη, ἠρεμία καί εὐτυχία θά εἶχατε ἀπολαύσει, ἂν ὑπῆρχε τρόπος νά σταματήσετε ἢ νά μειώσετε ὅλες αὐτές τίς σκέψεις, πού δέν προσθέτουν τίποτα στὴν ζωὴ σας.

Ἐπιτρέψτε μου νά σᾶς θέσω ἀκόμη μία ἐρώτηση-προβληματισμό, πού ἴσως νά βοηθήσει: κρατᾶτε τὸν κινητῆρα τοῦ αὐτοκινήτου σας σέ λειτουργία ἀφοῦ φτάσετε στὸν προορισμὸ σας;

Νομίζω ὅτι ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι σίγουρα σβήνετε τὸν κινητῆρα.

Γιατί, λοιπόν, νά μὴν τό κάνετε αὐτό καί μέ τό μυαλό σας;

Θά μπορούσατε νά πεῖτε ὅτι αὐτὴ εἶναι μιὰ αὐτόματη διαδικασία, ἡ ὁποία δέν μπορεῖ νά σταματήσει. Καί ὅμως, δέν ἰσχύει! Ναί μὲν εἶναι μιὰ αὐτόματη διαδικασία, ἀλλὰ αὐτό πού πιθανῶς δέν γνωρίζετε, εἶναι ὅτι μπορεῖ νά ἀναδιαμορφωθεῖ, ἢ τουλάχιστον νά μειωθεῖ ἢ νά ἐπιβραδυνθεῖ. Καί γιὰ νά τό πετύχουμε, εἶναι χρῆσιμο νά κατανοήσουμε πῶς λειτουργεῖ, ποιές εἶναι οἱ αἰτίες καί οἱ συνέπειες αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ «θορύβου».

Γιατί ἐπαναλαμβάνουμε τίς ἴδιες ἀρνητικές σκέψεις;

Μποροῦμε, μέσφ πολλῶν προσεγγίσεων, νά παρατηρήσουμε ὅτι μία ἀπό τίς τάσεις τοῦ μυαλοῦ εἶναι νά ἐστιάζει στά ἀρνητικά καί νά «παίζει τὰ ἴδια τραγούδια» ἐπανειλημμένα. Σύμφωνα μέ ἔρευνα τῆς Νευροεπιστήμης, οἱ ἐπαναλαμβανόμενες σκέψεις μας δημιουργοῦν μοτίβα σκέψης, πού διαμορφώνουν τίς συνήθειές μας. Ἐάν ἐπαναλαμβάνουμε τίς ἴδιες ρουτίνες γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, γίνονται μέρος τῆς προσωπικότητάς μας. Ἔτσι, οἱ ἐπαναλαμβανόμενες

σκέψεις μας μπορούν να σχηματίσουν μιά προσωπικότητα, πού μπορεί να έχει «φορτιστεί» αρνητικά ή θετικά.

Οί σκέψεις μας έχουν τεράστια δύναμη πάνω μας, και αυτό είναι βέβαιο! Δημιουργούν τά συναισθήματά μας, τά όποια μέ τί σειρά τους δημιουργούν τό νόημα και τίν παραγωγικότητα τής ημέρας μας. Οί σκέψεις μας έχουν τίν δύναμη να δημιουργήσουν μεγάλο μέρος τής ζωής μας. Και έμεις έχουμε τίν δύναμη να δημιουργήσουμε τίς σκέψεις μας. Γνωρίζοντας πόσο ισχυρές είναι οί σκέψεις, τό μόνο πού χρειαζόμαστε είναι να ανακτήσουμε τόν έλεγχο τους και να εκπαιδεύσουμε ξανά τόν έγκέφαλό μας, ώστε να σκέφτεται διαφορετικά.

Ή συνειδητοποίηση είναι τό πρώτο βήμα πρός τίν αλλαγή. Γι' αυτό ή άσκηση μέ λάστιχο είναι τόσο σημαντική, γιατί μās ξυπνά από τό αρνητικό μοτίβο πού έχουμε δημιουργήσει για τόν έαυτό μας.

Σύμφωνα μέ τί Γνωσιακή Συμπεριφορική Θεραπεία (CBT), πού ως προσέγγιση βασίζεται στις άμοιβαίες σχέσεις μεταξύ σκέψεων, συναισθημάτων και συμπεριφορών, οί άμεσες έρμηνείες κάποιου για τά γεγονότα αναφέρονται ως «αυτόματες σκέψεις» επειδή συμβαίνουν αυθόρμητα. Αυτές οί αυτόματες σκέψεις διαμορφώνουν τό πώς αισθάνεται ένα άτομο για ένα γεγονός, ένα πρόσωπο ή τόν κόσμο και, στην συνέχεια, διαμορφώνει τίς έπακόλουθες ενέργειες ή συμπεριφορές, πού κάνει ως άπάντηση στά συναισθήματά του. Αυτές οί ενέργειες τυπικά επιβεβαιώνουν τίς σκέψεις πού έκανε τό άτομο και μέ τίς όποιες τροφοδοτεί τίν συνέχιση αυτών τών προτύπων.

Οί αρνητικές σκέψεις είναι γνώσεις για τόν έαυτό, τούς άλλους ή τόν κόσμο γενικότερα, πού χαρακτηρίζονται από αρνητικές αντιλήψεις, προσδοκίες και άποδόσεις και συνδέονται μέ δυσάρεστα συναισθήματα και δυσμενή άποτελέσματα συμπεριφορής, φυσιολογικής κατάστασης και υγείας.

Οί αρνητικές σκέψεις είναι γνωστικά συστατικά αρνητικών ψυχοκοινωνικών μεταβλητών, όπως τά καταθλιπτικά συμπτώματα, τό άγχος, ή μοναξιά και ή έχθρότητα. Οί καταθλιπτικές γνώσεις, για παράδειγμα, περιλαμβάνουν σκέψεις άπελπισίας, άδυναμίας και μειωμένης αυτοεκτίμησης. Τό άγχος είναι μιά αρνητική συναισθηματική κατάσταση ή χαρακτηριστικό, πού συνοδεύεται και διακωνίζεται από άνησυχία και μηρυκασμό. Ή μοναξιά είναι μιά αρνητική κατάσταση ή χαρακτηριστικό, πού διέπεται από αντιλήψεις κοινωνικής άπειλής, αρνητικές προσδοκίες στις κοινωνικές άλληλεπιδράσεις κ.ά.

Οί άνθρωπινες σκέψεις, τά συναισθήματα και οί ενέργειες ή οί συμπεριφορές συνδέονται στενά και μπορούν να επηρεάσουν έμμεσα τό ένα τό άλλο. Ο άνθρωπινος νοϋς είναι ισχυρός και μπορεί να δημιουργήσει σκέψεις, άκόμη

καί πέρα από τά συνήθη μέσα σκέψης. Οι άνθρωποι τείνουν νά αναπτύσσουν συνήθειες σκέψης, πού –όπως προαναφέρθηκε– μπορούν τελικά νά διαμορφώσουν τήν ζωή τους. Γενικά, τό μυαλό εἶναι ικανό νά παράγει δύο βασικούς τύπους σκέψεων: θετικές καί ἀρνητικές. Αυτές οἱ σκέψεις στέλνουν σήματα στά ἀνθρώπινα συναισθήματα χειραγωγώντας τό πῶς πρέπει νά αἰσθάνεται. Οἱ θετικές σκέψεις δημιουργοῦν εὐχάριστα συναισθήματα, ἐνῶ τά δύσκολα συναισθήματα εἶναι προϊόντα ἀρνητικῶν σκέψεων.

Όλες αὐτές οἱ σκέψεις στό μυαλό πού κατευθύνουν τά συναισθήματα ἐνός ἀτόμου, ἐκδηλώνονται καί στήν πράξη. Ἡ ζωντάνια καί ἡ εὐθυμία πού ἐπιδεικνύονται στήν σωματική προοπτική ἐνός ἀτόμου, ἀντανακλοῦν ἕνα θετικό συναίσθημα πού ὀφείλεται σέ μιά θετική ἢ χαρούμενη σκέψη. Ἡ ἔλλειψη ἐνθουσιασμοῦ στίς χειρονομίες καί στίς ἐκφράσεις τοῦ προσώπου σημαίνει ὅτι τό ἄτομο βιώνει ἕνα δύσκολο συναίσθημα πού προκαλεῖται ἀπό μιά σκέψη πού προφανῶς δέν εἶναι θετική. Ἡ ἀρνητική σκέψη μπορεί νά ἔχει μεγάλη επίδραση στή ζωή ἐνός ἀτόμου. Οἱ ἐπιτυχίες σέ προσπάθειες καί οἱ φιλοδοξίες εἶναι προϊόντα τῆς θετικῆς νοοτροπίας ἐνός ἀτόμου, ἐνῶ οἱ ἀποτυχίες προκαλοῦνται ἀπό κυρίαρχες ἀπαισιόδοξες σκέψεις.

Μέ βάση ἕναν ἄλλο τεχνικό ὀρισμό, ἡ ἀρνητική σκέψη εἶναι μιά νοητική στάση πρόβλεψης τῶν χειρότερων δυνατῶν ἀποτελεσμάτων σέ καταστάσεις, γεγονότα καί περιστάσεις. Εἶναι ἡ ικανότητα τοῦ μυαλοῦ νά παράγει σκέψεις πού δέν θεωροῦνται εὐνοϊκές γι' αὐτό πού θέλει τό ἄτομο. Κάθε φορά πού προκύπτει μιά πρόκληση, ἕνα ἄτομο μέ ἀρνητική σκέψη, προλαμβάνει μιά ἀρνητική ἔκβαση προτοῦ κἄν ἐμφανιστεῖ ἢ γίνῃ πράξη. Ἡ ἀπαισιοδοξία εἶναι συνώνυμο τῆς ἀρνητικῆς σκέψης. Ἡ πράξη τῆς ἀπαισιοδοξίας εἶναι ἐπίσης μιά κατάσταση τοῦ νοῦ πού ἐπιτρέπει στό ἄτομο νά βλέπει τί ζωή μέ ἀρνητικό τρόπο.

Οἱ ἀρνητικές σκέψεις περιγράφονται ὡς παρεμβατικές, ἐνοχλητικές καί μὴ φιλόξενες. Αὐτά μπορεί νά ἔχουν τήν μορφή ἀκούσιων σκέψεων, κακῶν εἰκόνων ἢ ἀπαράδεκτων ἰδεῶν, πού μπορεί νά προκαλέσουν τό ἄτομο, νά ἀναστατωθεῖ καί νά στενοχωρηθεῖ.

Στήν κανονική, καθημερινή ζωή, μπορεί νά μὴν ἔχετε πάντα ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς ἀτελειώτης σκέψης. Τό μεγαλύτερο μέρος αὐτῆς τῆς σκέψης εἶναι μιά αὐτόματη διαδικασία, μιά νοητική συνήθεια. Μόνο ὅταν χρειάζεται νά ἐστιάσετε σέ κάποιο συγκεκριμένο πράγμα, ἀντιλαμβάνεστε τίς πολλές σκέψεις πού ἀποσποῦν τήν προσοχή σας.

Άρνητικότητα και γνωστικές διαστρεβλώσεις

Όταν έχετε μιά σκέψη, λοιπόν, υπάρχει ή ίδια ή σκέψη και μετά υπάρχει ή κρίση αυτής της σκέψης. Δεν είναι όμως ή σκέψη που σās καταβάλλει και σās κάνει να νιώθετε άσχημα μέ τον έναντό σας, αλλά είναι ή κρίση σας για τίν σκέψη. Όποιες σκέψεις και συναισθήματα έχετε, είναι απολύτως φυσιολογικό και φυσικό να έχετε. Αυτή ή κρίση λειτουργεί έναντίον σας και παρεμποδίζει τίν λειτουργικότητα, τίν ηρεμία, τίν χαρά, τούς στόχους και τίς βαθύτερες επιθυμίες της καρδιάς σας.

Άς δούμε παρακάτω πώς διατυπώνονται συνήθως μέσα στό μυαλό, χρησιμοποιώντας κάποια παραδείγματα :

Είμαι ανήμπορος/η, δεν έχω κανέναν έλεγχο.

Μάλλον θά άρρωσθήσω, τό βλέπω να γίνεται και θά είμαι χάλια.

Δέν μου συμβαίνει ποτέ τίποτα καλό.

Δέν μέ αγαπάει πραγματικά, κανένας δεν μέ αγάπησε ποτέ.

Φοβάμαι ότι δεν μπορώ να τό κάνω αυτό.

Δέν θά χάσω ποτέ όλο αυτό τό βάρος.

Δέν άξιζω, δεν είμαι άρκετά καλός/ή.

Νιώθω άπαίσιια, δεν έχω ένεργεια.

Γιατί δεν μπορώ να είμαι χαρούμενος/η; Δεν είμαι ποτέ χαρούμενος/η.

Δέν άντέχω αυτό τό άτομο. Είμαι τόσο θυμωμένος/η.

Γερνάω τόσο πολύ, δεν μπορώ πιά να κάνω τίποτα.

Δέν θά βρω ποτέ τίν αγάπη.

Δέν θά τόν/τίν συγχωρήσω ποτέ.

Δέν θά βγάλω ποτέ άρκετά χρήματα.

Είμαι συγκλονισμένος/η. Η ζωή μου είναι χάλια.

Άν και τά παραδείγματα ήταν έλάχιστα, ένα είναι σίγουρο: ή άρνητικότητα μπορεί να έκδηλωθει μέ πολλούς-πολλούς τρόπους. Άς αναφέρουμε ένδεικτικά κάποιους από τούς τύπους άρνητικότητας και τά γνωσιακά/γνωστικά λάθη ή διαστρεβλώσεις που υίοθετούμε μέσα από τόν άρνητικό τρόπο σκέψης:

• **Πλάνη άλλαγής:** Η σκέψη ότι, αν αλλάξουν οι άνθρωποι ή οι συνθήκες, τότε μπορεί να είναι κάποιος ευτυχισμένος/η.

• **Κυνισμός:** Μιά γενική δυσπιστία για τούς ανθρώπους και τά κίνητρά τους.

• **Έχθρότητα:** Μή φιλικότητα προς τούς άλλους, άπροθυμία για ανάπτυξη σχέσεων.

- **Κατηγορίες:** Κατηγορώντας άλλους για προσωπικές ασθένειες και αίσθημα «θύματος» τών ανεξέλεγκτων γεγονότων τῆς ζωῆς.
 - **Ἐτικετοποίηση:** Ἐτικέτες στὸν ἑαυτό ἢ στοὺς ἄλλους μὲ ἀπόλυτο τρόπο καὶ καταστροφικὰ ἀποτελέσματα.
 - **Πλάνη ἀνταμοιβῆς τοῦ «Οὐρανοῦ»:** Τύπος ἀρνητικότητας πού προϋποθέτει ὅτι θὰ ὑπάρχει πάντα μιά ἀνταμοιβή γιὰ σκληρὴ δουλειά καὶ θυσίες. Ὅταν δὲν ἔρχεται ἡ ἀνταμοιβή, ὑπάρχει πικρία καὶ ματαιώση.
 - **Αὐθαίρετα συμπεράσματα:** Τὰ πάντα ἐρμηνεύονται μὲ ἀναπόδευκτα ἀρνητικὰ συμπεράσματα, πού ἔχουν νά κάνουν μὲ τὴν πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος ἢ τὸ διάβασμα τῆς σκέψης.
 - **Συναισθηματικὴ λογική:** Ἀξιολόγηση τῆς πραγματικότητας ἢ μίας κατάστασης, σύμφωνα μόνον μὲ τὰ ἀρνητικὰ συναισθήματα.
 - **Καταστροφολογία:** Ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ καταστροφὴ εἶναι ἀναπόφευκτη.
 - **Διπολικὴ σκέψη:** Μιά κατάσταση ἀντιμετωπίζεται σάν νά ἔχει δύο πόλους, π.χ. ὅλα ἢ τίποτα, ἄσπρο ἢ μαῦρο.
 - **Ὑπεργενίκευση:** Ἐνα ἀρνητικὸ συμβάν ἐρμηνεύεται σάν μιά ἀτέρμητη ἀλυσίδα πολλῶν ἀκόλουθων ἀρνητικῶν γεγονότων.
 - **Παραγνώριση θετικῶν:** Ἀγνόηση τῶν θετικῶν σημείων, κρίνοντάς τα ὡς ἀσίμωτα.
 - **Πρέπει:** Συχνὴ χρῆση σὲ προσωπικὲς ἀξιολογήσεις τοῦ «πρέπει» ἢ «δὲν πρέπει», πού μόνον ἀπογοίτευση καὶ ἐνοχί ἐπιφέρουν.
 - **Προσωποποίηση:** Ὁ ἑαυτός εἶναι (ἀνυπόστατα) ὁ μοναδικὸς ἐνοχος μᾶς ἀρνητικῆς κατάστασης.
 - **Νοητικὸ φίλτρο:** Ἀπομόνωση καὶ ἐπικέντρωση μᾶς μεμονωμένης ἀρνητικῆς ἐμπειρίας, ἀπὸ τὸ σύνολο μᾶς κατάστασης.
 - **Μεγαλοποίηση/ Ἐλαχιστοποίηση:** Μεγαλοποίησις τῆς ἀρνητικότητας καὶ ἐλαχιστοποίησις τῆς θετικότητας.
- Σὰς φαίνεται κάτι οἰκεῖο; Αὐτὸ πού σίγουρα χρῆσιμεύει νά συγκρατήσουμε, εἶναι ἡ παρατήρηση καὶ ἡ ἐγκαίριη ἀναγνώριση τέτοιου εἴδους διαστρεβλώσεων, ἔτσι ὥστε μὲ τὴν ἐξοικείωση καὶ τὴν σωστή διαχείριση νά ἐλαχιστοποιοῦμε τὸν κίνδυνο υἱοθέτησης ἀρνητικῶν μοτίβων.

Αἰτίες καὶ διερεύνησις τῶν ἀρνητικῶν σκέψεων

Ἔχετε ἀναλογιστεῖ ποτέ, γιὰτί ἐπιμένουμε νά ἐστιάζουμε σὲ ἀρνητικὰ πράγματα; Σύμφωνα μὲ πρόσφατες ἔρευνες, ὑπάρχουν τρεῖς κύριες αἰτίες ἀρνητικῶν σκέψεων:

• **Φόβος για τό μέλλον.** Οί άνθρωποι συχνά φοβούνται τό άγνωστο και δέν εἶναι σίγουροι για τό τί μπορεί νά φέρει τό μέλλον. Αυτό συχνά οδηγεί σέ «καταστροφολογία», πού σημαίνει πάντα πρόβλεψη άποτυχίας και καταστροφής. Από όποια πλευρά και νά τό δοῦμε, τό νά άνησυχούμε για τό μέλλον εἶναι χάσιμο χρόνου και ενέργειας. Τό κλειδί για νά αφήσουμε αυτές τίς άρνητικές σκέψεις εἶναι νά άποδεχτούμε ότι ὑπάρχει ένα όριο στό τί μπορούμε νά αλλάξουμε στό μέλλον και νά προσπαθήσουμε νά εστιάσουμε στό παρόν.

• **Άγχος για τό παρόν.** Τό άγχος για τό παρόν εἶναι κατανοητό. Πολλοί από ἐμᾶς άνησυχούμε για τό τί πιστεύουν οί άνθρωποι για ἐμᾶς, ἄν εἴμαστε καλοί στήν δουλειά και πῶς θά εἶναι ἡ κίνηση στόν δρόμο για τό σπίτι. Οί άρνητικοί στοχαστές συχνά ἐπινοοῦν τό χειρότερο σενάριο: ότι κανείς στό γραφείο δέν μᾶς ἀρέσει, τό άφεντικό μας δέν μᾶς λέει ποτέ ότι ἔχουμε κάνει τρομερή δουλειά και ἡ κίνηση θά μᾶς κάνει νά ἀργήσουμε νά πάρουμε τά παιδιά. Και πάλι, αυτό προκύπτει από τόν φόβο τῆς ἀπώλειας τοῦ ἐλέγχου. Ἡ ὀργάνωση και ἡ ρουτίνα μπορούν νά μᾶς βοηθήσουν νά διώξουμε τίς άρνητικές σκέψεις, αλλά ἴσως χρειαστεῖ νά δοκιμάσουμε και πρακτικές τεχνικές θεραπείας.

• **Ντροπή για τό παρελθόν.** Ἔχετε ξενυχτήσει ποτέ, άνησυχώντας για κάτι πού κάνατε τήν περασμένη ἐβδομάδα ἢ ακόμα και πέρυσι; Ὅλοι κάνουν και λένε πράγματα για τά όποια ντρέπονται, αλλά οί άρνητικοί στοχαστές τείνουν νά ἐπικεντρώνονται σέ λάθη και άποτυχίες τοῦ παρελθόντος περισσότερο από ἄλλους. Φυσικά, ἕνας πιό ἐποικοδομητικός τρόπος προσέγγισης τῶν λαθῶν εἶναι νά άποδεχτούμε ότι τό γεγονός συνέβη και νά σκεφτούμε πῶς θά μπορούσαμε νά τό άποτρέψουμε από τό νά συμβεῖ ξανά στό μέλλον.

Μέσα από πολλές μελέτες, ἔχουν βρεθεῖ ὡς σημαντικοί παράγοντες τοῦ άρνητικοῦ μοτίβου σκέψης τό ἐπικριτικό περιβάλλον, ἡ άπουσία ἐπιβράβευσης και ἐνίσχυσης, τά αὐστηρά και μί ὑγιῆ περιβάλλοντα ἀνατροφής, ἡ τελειομανία, ἡ ἀπολυτότητα, ἡ κακή διαχείριση τοῦ λάθους, ἡ τάση ἐλέγχου, ἡ άρνητική κάλυψη τῶν ειδήσεων, καθώς και ἡ δυσκολία νά ζεῖ ένα άτομο στό «ἐδῶ και τώρα» κ.ά. Ὑπάρχει, ἄραγε, κάποια μορφή τάσης ἢ προκατάληψης στήν άρνητικότητα;

Ἡ προκατάληψη άρνητικότητας, ἀναφέρεται στήν τάση μας νά «παρακολουθοῦμε, νά μαθαίνουμε και νά χρησιμοποιοῦμε τίς άρνητικές πληροφορίες πολύ περισσότερο από τίς θετικές πληροφορίες». Μπορούμε νά τό σκεφτούμε, ὡς μιᾶ ἀσυμμετρία στόν τρόπο μέ τόν όποιο ἐπεξεργαζόμαστε άρνητικά και θετικά συμβάντα για νά κατανοήσουμε τόν κόσμο μας, ὅπου «τά άρνητικά γεγονότα προκαλοῦν πιό γρήγορες και πιό ἐμφανείς ἀπαντήσεις

από τὰ μὴ ἀρνητικά γεγονότα». Μεταξύ ἄλλων, μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει γιατί συχνά θυμόμαστε καὶ σκεφτόμαστε τίς προσβολές περισσότερο ἀπὸ τὰ κομπλιμέντα, ἀνταποκρινόμαστε περισσότερο –συναισθηματικά καὶ σωματικά– σέ ἀποτρεπτικά ἐρεθίσματα, μένουμε σέ δυσάρεστα ἢ τραυματικά γεγονότα περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι σέ εὐχάριστα, ἐστιάζουμε τὴν προσοχή μας πιο γρήγορα σέ ἀρνητικές παρά θετικές πληροφορίες.

Ἀκόμη καὶ ὅταν βιώνουμε πολλά καλὰ γεγονότα σέ μιὰ μέρα, ἡ προκατάληψη τῆς ἀρνητικότητας μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ ἐπικεντρωθοῦμε στό μόνο κακό πού συνέβη. Μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει νὰ μηρυκάζουμε γιά μικρά πράγματα, νὰ ἀνησυχοῦμε μίπως ἔχουμε κάνει κακή ἐντύπωση καὶ νὰ παραμένουμε σέ ἀρνητικά σχόλια.

Ἀπὸ ποῦ προέρχεται αὐτή ἡ προκατάληψη; Μποροῦμε νὰ μάθουμε νὰ ἐντοπίζουμε παραδείγματα ἀρνητικότητας στὴν πραγματική ζωὴ; Καὶ πῶς μποροῦμε νὰ ἀποφύγουμε νὰ πέσουμε στὴν παγίδα νὰ παρασυρθοῦμε ἀπὸ ἀρνητικά γεγονότα; Ἡ μεροληψία ἀρνητικότητας θεωρεῖται ὅτι εἶναι μιὰ προσαρμοστική ἐξελικτική συνάρτησι. Χιλιάδες χρόνια πρὶν, οἱ πρόγονοί μας ἐκτέθηκαν σέ ἄμεσες περιβαλλοντικές ἀπειλές, γιά τίς ὁποῖες δὲν χρειάζεται πλέον νὰ ἀνησυχοῦμε –ἀρπακτικά, γιά παράδειγμα–, καὶ τό νὰ εἴμαστε πιο προσεκτικοί σέ αὐτὰ τὰ ἀρνητικά ἐρεθίσματα ἔπαιξε χρήσιμο ρόλο στὴν ἐπιβίωσι.

Ἡ ἐστίασί μας στὰ ἀρνητικά πράγματα ἔχει τίς ρίζες της καὶ στὸν τρόπο λειτουργίας τῆς προσοχῆς μας. Ὁ Arien Mack καὶ ὁ Irvin Rock εἶναι ψυχολόγοι πού πρωτοστάτησαν στὴν ἔννοια τῆς «τύφλωσης ἀπροσεξίας». Πρὶν ἀπὸ τὴν ἔρευνά τους ἦταν φυσικό νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ αἰσθητήρια ὄργανά μας (μάτια, αὐτιά, κ.λπ.) «κατανάλωναν» ὅλες τίς πληροφορίες πού εἶχαν στή διάθεσί τους ἀνά πᾶσα στιγμὴ.

Αὐτὰ τὰ ὄργανα διοχέτευαν τίς πληροφορίες στὸν ἐγκέφαλό μας καὶ ὁ ἐγκέφαλός μας ἔπαιρνε ἀποφάσεις βάσει αὐτῶν. Το πλαίσιο μπορεῖ νὰ εἶναι θετικό ἢ ἀρνητικό, ἀλλὰ ὑποθέσαμε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶχε τουλάχιστον τὰ δεδομένα πού χρειάζοταν γιά νὰ λάβει μιὰ τεκμηριωμένη ἀπόφασι. Αὐτό, ὅμως, δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθινό!

Ὅπως ἀποδεικνύεται, οἱ Mack καὶ Rock ἀποκάλυψαν ὅτι ὑπάρχει μιὰ θεμελιώδη διαφορὰ μεταξὺ ἀντίληψης καὶ ἐπίγνωσης. Στὴν ἔρευνά τους, οἱ ἐπιστήμονες ζήτησαν ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες νὰ ἀναγνωρίσουν κανονικά ἀναγνωρίσιμα πράγματα, ὅπως πρόσωπα καὶ ὀνόματα. Ὁ Mack καὶ ὁ Rock διαπίστωσαν ὅτι, ἐάν ἔκαναν αὐτὰ τὰ πράγματα λιγότερο ἀναγνωρίσιμα, οἱ συμμετέχοντες στή μελέτη ἦταν λιγότερο πιθανό νὰ τὰ συνειδητοποιήσουν. Ἐνα

ἀνακατεμένο πρόσωπο ή ένα ἀνορθόγραφο ὄνομα ήταν πίο δύσκολο νά τό δεῖ κανείς.

Τό 2010 κυκλοφόρησε ένα βίντεο (selective attention test from Daniel Simons and Christopher Chabris), πού ἀπέδειξε ἔντονα αὐτή τήν προκατάληψη τῆς προσοχῆς. Αὐτό τό βίντεο ζητᾶ ἀπό τούς θεατές νά μετρήσουν πόσες φορές οἱ ἄνθρωποι πού φοροῦν λευκό πουκάμισο περνοῦν μιά μπάλα.

Τό ἔργο ήταν σκινοθετημένο. Ένας γορίλας περνάει στήν μέση τοῦ βίντεο ἀκριβῶς ὅταν ὁ θεατής βυθίζεται, στήν ἐλαφρῶς δύσκολη ἐργασία τῆς μέτρησης. Ὡστόσο, οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι δέν τό παρατηροῦν ποτέ. Ὄταν ρωτήθηκαν τί εἶδαν, οἱ περισσότεροι θεατές ἀνακοινῶνουν μέ περηφάνια τόν ἀριθμό στόν ὁποῖο κατέληξαν, χωρίς φυσικά νά γνωρίζουν μέχρι νά ξαναπαρακολουθήσουν τό βίντεο, ὅτι ἔχασαν κάτι πού θά ἔπρεπε νά ήταν παράλογα προφανές.

Ἡ ἔρευνα τῶν Mack and Rock δείχνει ὅτι, ἐνῶ ὁ ἐγκέφαλός μας μπορεῖ νά ἐπεξεργάζεται ὅλα ὅσα βλέπουν τά μάτια μας, τό μυαλό μπορεῖ νά μὴν τό συνειδητοποιήσει ποτέ. Ἡ ἐστίαση καί ἡ προσοχή μας εἶναι τά κλειδιά γιά τήν ἐπεξεργασία πληροφοριῶν πού φιλτράρει αὐτό πού συμβαίνει στό συνειδητό μυαλό.

Μιά ἀρνητική προκατάληψη, λοιπόν, εἶναι πραγματικά μιά ἀρνητική προκατάληψη προσοχῆς. Ὄταν ἐστιάζουμε σέ ἀρνητικά πράγματα, στήν πραγματικότητα ἀναδιαμορφώνουμε τήν ἀντίληψή μας ὥστε νά βλέπουμε ἀρνητικά πράγματα. Μπορεῖ νά εἴμαστε τόσο συγκεντρωμένοι στό νά μετράμε ὅλα τά ἀρνητικά γεγονότα στή ζωή μας, πού μᾶς λείπει ἐντελῶς ὁ θετικός γορίλας πού βρίσκεται στό κάδρο.

Ἄν κάποιος, λοιπόν, μᾶς πει νά σκεφτοῦμε ἀπλῶς τήν θετική πλευρά, ζητᾶ ένα πίο δύσκολο ἔργο ἀπό ὅ,τι ἀντιλαμβάνεται. Ἡ ἐπίδραση τῆς ἀρνητικότητας, μᾶς κάνει νά μὴν ἀντιλαμβανόμαστε καθόλου τίς θετικές πτυχές ἑνός δεδομένου γεγονότος. Τό νά εἶσαι ἀρνητικά προκατειλημμένος σημαίνει νά «καταναλώνεις» ἀρνητικές πληροφορίες σχεδόν ἀποκλείοντας τίς θετικές πληροφορίες.

Σύμφωνα μέ τήν Νευροεπιστήμη, ὁ ἐγκέφαλός μας εἶναι ἀρνητικά προκατειλημμένος, κάτι πού προσελκύει τήν ἀρνητικότητα ἀπό προεπιλογή. Ἡ προκατάληψη εἶναι τόσο αὐτόματη, πού δέν ἀπαιτεῖ καμία προσπάθεια. Ὡς ἄνθρωποι, τείνουμε νά ἐπιηρεαζόμαστε πολύ περισσότερο ἀπό ἀνεπιθύμητα γεγονότα παρά ἀπό θετικά. Ὡς ἀνθρώπινα ὄντα πού ζοῦμε στόν χῶρο ἄνεσης, μᾶς ἀρέσει νά νιώθουμε ἄνεση γιά ὅλα τά πράγματα, ἐπειδή χρειάζεται λιγότε-

ρη δουλειά για τόν εγκέφαλο για να κάνει τίς ίδιες σκέψεις επανειλημμένα, από ό,τι για να αναζητήσει νέες ιδέες. Όλη τήν ημέρα, εργαζόμαστε ή σκεφτόμαστε χωρίς συνειδητά να καταβάλλουμε προσπάθεια στή σκέψη μας, ή οποία θέτει τό μυαλό μας σέ λειτουργία αυτόματου πιλότου μέ τό ίδιο μοτίβο σκέψης.

Αυτό τό μοτίβο οδηγεί τόν τρόπο σκέψης μας πρός τήν λύση πού μπορεί νά εἶναι προκατειλημμένη μέ τά αρνητικά μοτίβα. Συνεχίζουμε νά επαναλαμβάνουμε, καί τότε αυτό τό μοτίβο γίνεται ή προσωπικότητα. Τό σώμα μας ανταποκρίνεται σέ όποιεςδήποτε σκέψεις εκκρίνοντας ὁρμόνες πού επηρεάζουν τό νευρικό μας σύστημα. Για παράδειγμα, ἄν πιστεύουμε ὅτι κάποιος μᾶς ἀπειλεῖ ἢ μᾶς κάνει νά νιώθουμε ἄβολα, τό σώμα μας θά εκκρίνει κορτιζόλη για νά μᾶς προετοιμάσει για πάλι ἢ φυγή. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἄν νιώθουμε χαλαροί, εὐγνώμονες καί ικανοποιημένοι, τό σώμα μας θά ἀπελευθερώσει ὠκυτοκίνη καί σεροτονίνη, ὡς σύστημα ἀνταμοιβῆς, βοηθώντας μας νά νιώθουμε πολύ καλά.

Εὐλογα, λοιπόν, γεννᾶται ή ἐρώτηση: «καί γιατί ἐνῶ θέλουμε τήν εὐτυχία, τελικά φαίνεται ὅτι κυνηγᾶμε τά βάσανά μας;». Γιατί τό κάνουμε αυτό, ὅταν μόνο δυσάρεστες συνέπειες ἔχει; Ποιά εἶναι ή ρίζα τοῦ ἐθισμού τοῦ μυαλοῦ μας στά βάσανα; Γιατί κολλᾶμε ψυχαναγκαστικά στόν πόνο μας καί πῶς μπορούμε νά μετατοπίσουμε αὐτή τήν ἄσοφη καί ἄχρηστη συνήθειά μας;

Ἐπιστρέφουμε στά βάσανά μας, γιατί οὐσιαστικά προσπαθοῦμε νά κάνουμε τήν αρνητική ἐμπειρία νά βγεί μέ διαφορετικό τρόπο. Οἱ διανοητικές επαναλήψεις μας εἶναι ἀπόπειρες νά «ξαναγράψουμε» αυτό πού δέν θέλουμε σέ μιά νέα πραγματικότητα. Ἄν μπορούμε ἀπλῶς νά κατανοήσουμε τόν πόνο μας πιο καθαρά, νά ἀφιερῶσουμε περισσότερο χρόνο μαζί του, θά μπορούμε νά τόν καταλάβουμε – μέ ἄλλα λόγια, νά τόν κάνουμε νά φύγει. Ἐάν μπορούμε νά γνωρίζουμε τήν αἰτία, ποιός φταίει καί τί πρέπει νά γίνει για αυτό, θά εἴμαστε ἐντάξει. Κρατᾶμε τόν πόνο μας, παραδόξως, σέ μιά προσπάθεια νά καταλάβουμε πῶς νά τόν ἀφήσουμε νά φύγει.

Μέ τόν πόνο ἢ ὀποιοδήποτε εἶδος αρνητικῆς ἐμπειρίας, ἔρχεται μιά σειρά ἀπό ἄβολα συναισθήματα. Ὡς ἀπάντηση στά συναισθήματα πού δέν θέλουμε νά νιώσουμε, τό μυαλό μας παίρνει τόν ἔλεγχο καί μᾶς οδηγεί σέ μιά πιο οἰκεία κατεύθυνση. Ξανά καί ξανά τό μυαλό ἀναδομεῖ καί επαναπλασιώνει τό περιεχόμενο τοῦ πόνου μας, σέ μιά προσπάθεια νά ἀποφύγουμε νά τόν αἰσθανθοῦμε ἅμεσα. Τό μυαλό πάντα θά ἐπιλέγει νά σκέφτεται τόν πόνο ἀπό τό νά τόν βιώνει ἅμεσα.

Ἔτσι, ἐπίσης, κολλᾶμε ἀντίθετα στό «βάσανο» ὡς τρόπο φροντίδας τοῦ

έαυτοῦ μας. Τό νά σκεφτόμαστε συνεχῶς τί πονάει, μᾶς βοηθᾶ νά νιώθουμε ὅτι ὁ πόνος μας ἔχει σημασία, ὅτι δέν συνέβη χωρὶς λόγο καί ὅτι δέν θά ξεχαστεῖ. Οἱ μηρυκασμοὶ μας ἀποδίδουν τὴν σημασία καί τὴν ἀξία τοῦ πόνου μας, τὴν ὁποία δέν λαμβάνουμε πάντα ἀπὸ αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους τό θέλουμε. Γιά νά μὴ νιώθουμε σάν νά τόν ἐγκαταλείπουμε, ἀποφασίζουμε νά τόν κρατᾶμε ἐνεργό, ἀντὶ νά τόν ἀκούσουμε ἢ τόν φροντίσουμε πραγματικά.

Ὁ πόνος εἶναι ἐπίσης βαθιὰ συνυφασμένος μὲ τὴν αἴσθησι τῆς ταυτότητάς μας. Ὑπενθυμίζουμε στὸν ἑαυτό μας τὸν πόνο μας, ὡς ἕναν τρόπο νά κρατήσουμε ζωντανή τὴν προσωπικὴ μας ἀφήγησι, «τὴν ἱστορία μας γιὰ μᾶς», «τό τί μᾶς συνέβη στὴν ζωὴ μας». Εἴμαστε βαθιὰ συνδεδεμένοι μὲ τίς ἱστορίες τοῦ πόνου μας. Θά τολμούσαμε νά φημιολογήσουμε «ὅτι ἀγαπᾶμε τὸν πόνο μας». Ὡς ἀποτέλεσμα, εἴμαστε ἀπρόθυμοι νά τόν ἀφήσουμε νά φύγει, νά σταματήσουμε νά τόν ἐπαναφέρουμε στὴν παροῦσα στιγμὴ, ἀκόμα κι ὅταν δέν εἶναι πλέον χρήσιμος ἢ ἐνεργός. Κάτι τέτοιο θά σήμαινε ὅτι χάναμε τὴν ἐπαφὴ μὲ τό ποιοὶ πιστεύουμε, ὅτι εἴμαστε βασικά αὐτό πού μᾶς κάνει. Ἄν δέν θυμίζαμε συνέχεια τὴν ἱστορία μας, μπορεῖ νά ξεχάσουμε ποιοὶ εἴμαστε στό μυαλό μας καί μετὰ τί; Ποιοὶ θά ἦμασταν καί πῶς θά ἔμοιαζε ἡ ζωὴ ἂν δέν σχετιζόμασταν μὲ μιὰ ἤδη διαμορφωμένη ἰδέα γιὰ τό ποιοὶ εἴμαστε;

Σέ ὑπαρξιακὸ ἐπίπεδο, ἡ ἐπιστροφή στὰ βᾶσανά μας μᾶς ἐπιτρέπει νά αἰσθανθοῦμε μιὰ πρωταρχικὴ αἴσθησι τοῦ Ἐγώ, νά νιώσουμε ὅτι ὑπάρχουμε. Βιώνουμε τὸν ἑαυτό μας ὡς ξεχωριστό ἑαυτόν ὅταν σκεφτόμαστε ἕνα πρόβλημα. Μὲ ἕνα πρόβλημα στὸν στοχασμὸ του, τό μυαλό μπορεῖ νά αἰσθάνεται ζωντανό καί νά λειτουργεῖ, καί ἐπειδὴ φανταζόμαστε ὅτι εἴμαστε συνώνυμοι μὲ τό μυαλό, ἡ αἴσθησι τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι ἐπίσης ζωντανή καί δυνατὴ σέ αὐτὴ τὴν διαδικασίᾳ. Εἶναι στὴν πραγματικότητά μὲσφ τῆς διαδικασίας τῆς σκέψης πού δημιουργοῦμε, μιὰ αἴσθησι τοῦ ἑαυτοῦ μας πού κυριολεκτικὰ πιστεύουμε ὅτι ὑπάρχει.

Τό νά ἐγκαταλείψουμε τὸν μηρυκασμὸ γιὰ τὰ προβλήματα φαίνεται ἀπειλητικὸ σέ ἀρχικὸ ἐπίπεδο, καί αὐτό εἶναι βέβαιο. Πῶς θά ξέραμε ὅτι ἦμασταν ἐδῶ, ἂν δέν συνεχίζαμε νά ἐμπλέκουμε τό μυαλό σέ προβλήματα, τὴν ἴδια τὴν δραστηριότητα πού ἐπιτρέπει στό μυαλό νά αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του; Πῶς θά ξέραμε ποιοὶ εἴμαστε, ἂν ὄχι μῆσα ἀπὸ τό μυαλό μὲ τό ὁποῖο γνωρίζουμε ὅτι εἴμαστε; Χωρὶς μιὰ ἀπξέντα γιὰ τό τί πρέπει νά διορθωθεῖ, κυριολεκτικὰ χάνουμε τὸν χωρισμὸ μας ἀπὸ τὴν ζωὴ.

Ὁ ἐθισμὸς μας στὸν πόνο ὀφείλεται σέ κάποιον ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νά νιώσουμε καλύτερα. Ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτό, τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι

μᾶς κάνει νά νιώθουμε χειρότερα καί μᾶς κάνει νά ὑποφέρουμε περισσότερο ἀπό ὅσο πραγματικά χρειαζόμαστε. Τό σῶμα μας, ἄραγε, ἔχει ἐπιπτώσεις, ἀπό ὅλον αὐτό τόν βομβαρδισμό τῶν ἀρνητικῶν σκέψεων;

Ἄρνητικές σκέψεις καί οἱ ἐπιπτώσεις στήν υγεία

Ὁ Dr Joseph Murphy, πρωτοπόρος στόν τομέα τῆς προσωπικῆς ἀνάπτυξης, ἓνας ἄνθρωπος πού ἔχει ἐμπνεύσει πολλούς σύγχρονους συγγραφείς, ὅπως ὁ Tony Robbins, ἡ Louise Hay, ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «Ὅπως σπέρνετε στό ὑποσυνειδητό σας, ἔτσι θά θερίζετε στό σῶμα καί τό περιβάλλον σας».

Σκέφτεστε ὅτι μιά ἀσθένεια εἶναι ἡ αἰτία γιά τό κουρασμένο σῶμα ἢ τούς παρατεταμένους πόνους σας, ἀλλά ἔχετε σκεφτεῖ ποτέ ὅτι ἡ ἀρνητική σκέψη μπορεῖ νά εἶναι ἡ αἰτία;

Σᾶς ἔχει περάσει ἀπό τό μυαλό ὅτι οἱ σκέψεις πού κάνουμε καί προσπαθοῦμε νά ἐλέγξουμε... τά πάντα, σκέψεις πού κάνουμε ἐμεῖς γιά τούς ἄλλους, σκέψεις πού θεωροῦμε πώς κάνουν οἱ ἄλλοι γιά ἐμᾶς, σκέψεις γκριζες, ἀτέρμο-νες, ἀρνητικές, μέ ὑπερανάλυση, εἶναι ὁ λόγος πού ἀρρωσταίνει τό σῶμα μας;

Ἡ ἀπαισιοδοξία ἐπηρεάζει, περισσότερο ἀπό ὅ,τι πιθανῶς νά γνωρίζατε, τήν υγεία. Στήν πραγματικότητα, οἱ ἐπιστήμονες ἀνακάλυψαν ὅτι τά ἄτομα μέ ὑψηλά ἐπίπεδα ἀρνητικότητας εἶναι πιο πιθανό νά ὑποφέρουν ἀπό ἐκφυλιστικές ἀσθένειες τοῦ ἐγκεφάλου, καρδιαγγειακά, πεπτικά προβλήματα καί νά ἀναρρώσουν ἀπό ἀσθένειες πολύ πιο ἀργά ἀπό ἐκείνους μέ θετική νοοτροπία.

Οἱ ἀρνητικές συμπεριφορές, τά συναισθήματα ἀνικανότητας καί ἀπελπισίας μποροῦν νά δημιουργήσουν χρόνιο στρές, τό ὁποῖο διαταράσσει τήν ὀρμονική ἰσορροπία τοῦ σώματος, ἐξαντλεῖ τίς χημικές οὐσίες τοῦ ἐγκεφάλου πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν εὐτυχία καί βλάπτει τό ἀνοσοποιητικό σύστημα. Τό χρόνιο στρές μπορεῖ πραγματικά νά μειώσει τήν διάρκεια ζωῆς μας, ἐφόσον ἡ ἐπιστήμη ἔχει πλέον ἐντοπίσει ὅτι τό στρές μακραίνει τά τελομερή μας, τά «τελικά καλύμματα» τῶν κλώνων τοῦ DNA μας, γεγονός πού μᾶς κάνει νά γερῶμε πιο γρήγορα. Ἡ κακή διαχείριση ἢ καταστολή τοῦ θυμοῦ (ἐχθρότητα) σχετίζεται ἐπίσης μέ μιά σειρά ἀπό παθήσεις υγείας, ὅπως ὑπέρταση (ὑψηλή ἀρτηριακή πίεση), καρδιαγγειακές παθήσεις, πεπτικές διαταραχές, αὐτοάνοσα νοσήματα καί λοιμώξεις.

Οἱ ἀρνητικές σκέψεις καί τά συναισθήματα εἶναι μιά φυσική ἀπάντησι

στὴν καταστροφὴ καὶ τὸν πόνο τῆς καρδιάς. Ἀλλὰ οἱ ἐκτεταμένες κρίσεις ἀρνητικότητας μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν σέ σοβαρά προβλήματα ὑγείας. Ἡ ἀρνητικότητα στέλνει τὸ σῶμα μας σέ στρές ἢ σέ κατάσταση «πάλης ἢ φυγῆς». Τὸ σῶμα μας εἶναι σχεδιασμένο νὰ ἀντιμετωπίζει στρεσογόνες καταστάσεις ἀπελευθερώνοντας κορτιζόλη στὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος, κάνοντάς μας νὰ εἴμαστε σέ ἐγρήγορη καὶ περισσότερο συγκεντρωμένοι. Ἄν καὶ τὸ φυσιολογικὸ ἄγχος εἶναι καλὸ γιὰ ἐμᾶς, τὸ ὑπερβολικὸ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιζήμιο γιὰ τὴν ὑγεία μας. Παράδειγμα, οἱ παρατεταμένες περιόδους ἀρνητικότητας ἐπιβραδύνουν τὴν πέψη καὶ μειώνουν τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνοσοποιητικοῦ συστήματος νὰ καταπολεμᾷ τὴν φλεγμονή. Αὐτὸς εἶναι ἐπίσης ὁ λόγος πού οἱ ἀρνητικοὶ ἄνθρωποι εἶναι πιὸ πιθανὸ νὰ ἀρρωστήσουν περισσότερο ἀπὸ τοὺς αἰσιόδοξους.

Μερικὲς ἀπὸ τίς κοινὲς ἐπιπτώσεις τῆς ἀρνητικότητας περιλαμβάνουν: πονοκέφαλο, πόνο στό στήθος, κούραση, στομαχικὲς διαταραχές, προβλήματα ὕπνου, ἀνησυχία, κατάθλιψη, κοινωνικὴ ἀπόσυρση, δραστηκὲς ἀλλαγές στὸν μεταβολισμό (δηλαδή ὑπερφαγία, ἀφαγία ἢ ὑποφαγία). Ἡ παρατεταμένη ἀρνητικότητα, ἐπειδὴ βλάπτει οὐσιαστικὰ τὴν ψυχικὴ ὑγεία, καθιστᾷ τὰ ἄτομα εὐάλωτα στό νὰ στραφοῦν λανθασμένα στό κάπνισμα, τὴν κατάχρηση ἀλκοόλ ἢ οὐσιῶν, ὡς τρόπο ἀντιμετώπισης.

Αὐτὸς ὁ ἐπαναλαμβανόμενος ἀρνητικὸς στοχασμὸς μπορεῖ νὰ βλάψει τίς νευρικὲς δομές πού ρυθμίζουν τὰ συναισθήματα καὶ τὴν μνήμη. Ἀκόμα καὶ ὅταν τὸ ἄγχος καὶ ἡ ἀνησυχία μας εἶναι ἐντελῶς ὑποθετικὰ καὶ δέν στηρίζονται σέ καμία πραγματικὴ κατάσταση, ἡ ἀμυγδαλή καὶ ὁ θάλαμος (πού βοηθᾷ στὴν ἐπικοινωνία αἰσθητηριακῶν καὶ κινητικῶν σημάτων), δέν μποροῦν νὰ διαφοροποιήσουν αὐτὸ τὸ ὑποθετικὸ ἄγχος ἀπὸ τὸ πραγματικὸ.

Ἡ κορτιζόλη, μιά ὁρμόνη τοῦ στρές, ἐπιηρεάζει ἀρνητικὰ τὸν ἱππόκαμπο, τὸ τμήμα τοῦ ἐγκεφάλου πού βοηθᾷ στὸν σχηματισμὸ νέων ἀναμνήσεων. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι βιώνουν μιά αὔξηση κορτιζόλης τὸ πρωί, ἀλλὰ μπορεῖ ἐπίσης νὰ κορυφωθεῖ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἡμέρας ὡς ἀπόκριση στό στρές. Ὅσο περισσότερη κορτιζόλη ἀπελευθερώνεται ὡς ἀντίδραση σέ ἀρνητικὲς ἐμπειρίες καὶ σκέψεις, τόσο πιὸ δύσκολο μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ σχηματιστοῦν νέες θετικὲς ἀναμνήσεις.

Στὴ Νευροεπιστήμη, ἡ ἔκφραση «οἱ νευρῶνες πού ἐνεργοποιοῦνται μαζί, συνδέονται μαζί», περιγράφει τὴν ἐξαρτώμενη νευροπλαστικὴ ἐμπειρία, οὐσιαστικὰ τὴν ἔννοια ὅπου τὸ μυαλό μας διαμορφώνεται ἀπὸ τίς σκέψεις καὶ τίς ἐμπειρίες μας. Οἱ συνάψεις στὸν ἐγκέφαλό μας πού ἐνεργοποιοῦνται συχνά, γίνονται πιὸ εὐαίσθητες. Οἱ ἐμπειρίες καὶ οἱ σκέψεις μας μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν

στὴν ἀνάπτυξη νέων συνάψεων καὶ νὰ ἀλλάξουν ἀκόμη καὶ τὰ γονιδιαὰ μας, ἀλλάζοντας τὴν ἴδια τὴν δομὴ τοῦ ἐγκεφάλου μας. Οὐσιαστικά αὐτὸ πού ὑποστηρίζουν οἱ ψυχολόγοι εἶναι ὅτι ὁ ἐγκέφαλος παίρνει τὸ σχῆμα του ἀπὸ αὐτὸ πού τὸ μυαλό μας σκέφτεται.

Ὁφέλη τῆς θετικῆς σκέψης

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, μελέτες ἔχουν δεῖξει πὼς ὑπάρχουν πολλὰ ὀφέλη γιὰ τὴν ὑγεία ὅταν κάνουμε θετικὲς σκέψεις. Ὅσο ἐξερευνήσουμε πὼς μᾶς ἐπηρεάζουν μὲ περισσότερὲς λεπτομέρειες.

1. Αὐξηση τῆς διάρκειας τῆς ζωῆς. Τὸ νὰ ζοῦμε μιά μακρὰ καὶ εἰρηνικὴ ζωὴ εἶναι κάτι ἀπὸ τὸ ὅποιο μποροῦμε ὅλοι νὰ ἐπωφεληθοῦμε.

Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω στὸ Power of Positivity, μιά θετικὴ προοπτικὴ γιὰ τὴν ζωὴ μας μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει τὴ διάθεσή μας, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο ἀντιδροῦμε σὲ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ καταστάσεις.

2. Ὑπερφόρτιση τῆς ἐνέργειας. Τὰ ἀρνητικὰ συναισθήματα, χωρὶς κἂν νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε, ἐπηρεάζουν σημαντικά καὶ μειώνουν τὰ ἐπίπεδα ἐνέργειάς μας. Οἱ θετικοὶ ἄνθρωποι αἰσθάνονται λιγότερο καταπιεσμένοι ἀπὸ ἀρνητικὲς σκέψεις πού βαραίνουν τὸ μυαλό τους. Γιατί, τὸ νὰ νιώθουμε θετικά, αὐξάνει τὰ ἐπίπεδα ἐνέργειάς μας; Μιά θετικὴ προοπτικὴ διοχετεύει τίς σκέψεις μας σὲ μιά «νοοτροπία μπορῶ νὰ τὸ κάνω» καὶ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἐπιτύχουμε τοὺς στόχους μας.

3. Αὐξηση τῆς αὐτοπεποίθησης. Τὸ πὼς αἰσθανόμαστε ἐσωτερικά μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει, σὲ μεγάλο βαθμὸ, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο προβάλλουμε τὸν ἑαυτό μας στοὺς ἄλλους. Θυμηθεῖτε, οἱ σκέψεις μας καθορίζουν τὸ πὼς νιώθουμε γιὰ τὸν ἑαυτό μας, ἐπηρεάζουν τὰ συναισθήματά μας, πού ἐπηρεάζουν τὴ συμπεριφορὰ μας καὶ τὸν τρόπο πού ἐνεργοῦμε. Οἱ θετικοὶ ἄνθρωποι συχνὰ ξεχωρίζουν λόγῳ τῆς ἰσχυρῆς αὐτοπεποίθησης. Ἡ ἐπιλογὴ νὰ εἴστε πῶς αἰσιόδοξοι θὰ σᾶς βοηθήσει νὰ βελτιώσετε τὰ ἐπίπεδα αὐτοπεποίθησῆς σας.

4. Βελτίωση τῆς ποιότητας τοῦ ὕπνου. Οἱ ὥρες καὶ ἡ ποιότητα τοῦ ὕπνου συχνὰ διαταράσσονται, ὅταν ἡ ἀρνητικὴ γίνετα ἡ κυρίαρχη σκέψη. Τὸ νὰ γίνετε πῶς εὐγνώμονες μπορεῖ νὰ σᾶς βοηθήσει νὰ μειώσετε τὸ ἄγχος τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς καὶ νὰ βελτιώσετε τὴν ποιότητα τοῦ ὕπνου σας. Γιὰ παράδειγμα, κάθε πρωὶ ξυπνήστε καὶ ἀποκτῆστε τὴν συνήθεια νὰ μιλάτε μὲ τὸν ἑαυτό σας, ὑπενθυμίστε στὸν ἑαυτό σας 3 πράγματα γιὰ τὰ ὅποια εἴστε

πραγματικά ευγνώμονες για να βοηθήσετε τόν ἐγκέφαλό σας να επανασυνδεθεί ὥστε να σκέφτεται πιό θετικά.

5. Μείωση τῶν ἐπιπέδων κατάθλιψης. Γιατί ἕνα θετικό ἄτομο βιώνει λιγότερη κατάθλιψη; Εἴμαστε συνδεδεμένοι να ὑπερασπιστοῦμε τήν ἀπειλή καί τήν ἀπώλεια στή ζωή καί συχνά δίνουμε προτεραιότητα στό κακό ἔναντι τοῦ καλοῦ. Ἄν καί αὐτός εἶναι ἕνας μηχανισμός ἐπιβίωσης για κάποιον πού χρειάζεται να παραμείνει ζωντανός καί να ἔχει ἐπίγνωση σέ ἕνα ἐπικίνδυνο περιβάλλον, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι για τούς περισσότερους ἀπό ἐμᾶς αὐτή ἡ «προκατάληψη ἀρνητικότητας» εἶναι ἀντιπαραγωγική. Τό να ἐστιάζετε σέ αὐτό πού μπορείτε να κάνετε, ἀντί να ἀνησυχεῖτε για τό τί ἔχει συμβεῖ ἢ ἄν συμβεῖ τό χειρότερο σενάριο, μπορεί να ἀλλάξει δραματικά τήν ζωή σας πρὸς τό καλύτερο. Ἡ κατάθλιψη μπορεί να δημιουργηθεῖ λόγω τοῦ νοῦ πού διαρκῶς ἀναρωτιέται ἀρνητικά, τήν ὑπερβολική σκέψη, καί τό να ἀφήνετε τό μυαλό σας να παρασυρθεῖ μπορεί να εἶναι τοξικό. Δημιουργήστε μιά συνήθεια να ἐστιάζετε στήν λύση καί ὄχι στό πρόβλημα καί θά βελτιώσετε τήν ζωή σας ἀπό σήμερα.

6. Καλλιέργεια τῆς ἀνθεκτικότητας. Τά θετικά συναισθήματα συχνά ὀδηγοῦν σέ συναισθηματική ἀνθεκτικότητα. Ὁ σκοπός τῶν θετικῶν συναισθημάτων εἶναι να βοηθήσουν τό σῶμα να ἀνακάμψει ἀπό τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις τῶν ἐπίμονων ἀρνητικῶν συναισθημάτων καί τῶν ἀντιξοοτήτων. Ἡ οἰκοδόμηση θετικότητας μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου μπορεί να μᾶς βοηθήσει να γίνουμε πιό ἀνθεκτικοί καί να ἀνακάμψουμε ἀπό τίς δύσκολες καταστάσεις.

7. Διευκόλυνση στήν λήψη ἀποφάσεων. Ἐστιάζοντας ἢ ὑπερτονίζοντας τά πιθανά ἀρνητικά μᾶς ἀπόφασης, ἡ ἔρευνα δείχνει ὅτι ἔχουμε μεγαλύτερη τάση να ἀποφεύγουμε τόν κίνδυνο. Σέ ἕνα ταχέως μεταβαλλόμενο, ἀσταθές καί συχνά διαφορούμενο ἀνταγωνιστικό περιβάλλον, αὐτό μπορεί να ἐπιρεάσει σημαντικά τό ἀνταγωνιστικό πλεονέκτημα. Ἡ θετική σκέψη προσφέρει διαύγεια, ἀκρίβεια, ρεαλισμό καί σωστή χρονική τοποθέτηση, αὐξάνει τίς πιθανότητες μᾶς σωστής στοχοθεσίας καί λειτουργεῖ παραγωγικά στήν λήψη ἀποφάσεων, ἀλλά καί στήν ἐξεύρεση ἐποικοδομητικῶν λύσεων.

8. Μείωση τῶν πιθανοτήτων καρδιακῶν παθήσεων. Ἡ ἐμπειρογνώμονας Lisa R. Yanek, MPH τοῦ Johns Hopkins καί ἡ ομάδα της, μετά ἀπό ἔρευνες διαπίστωσε ὅτι τά ἄτομα μέ οἰκογενειακό ἱστορικό καρδιακῶν παθήσεων πού υἰοθέτησαν θετική προοπτική, εἶχαν κατά ἕνα τρίτο λιγότερες πιθανότητες να ὑποστοῦν καρδιακή προσβολή ἢ ἄλλο καρδιαγγειακό ἐπεισόδιο μέσα σέ 5 ἕως 25 χρόνια, σέ σχέση μέ ἐκείνους μέ πιό ἀρνητική προοπτική. Ἄτομα,

επίσης, μέ οικογενειακό ιστορικό πού είχαν τούς περισσότερους παράγοντες κινδύνου γιά στεφανιαία νόσο καί θετικά άτομα από τόν γενικό πληθυσμό είχαν 13% λιγότερες πιθανότητες από τούς αρνητικούς όμολόγους τους, νά ύποστούν καρδιακή προσβολή ή άλλο στεφανιαίο έπεισόδιο.

Πρόσθετες μελέτες έχουν βρει ότι μία θετική στάση βελτιώνει τά αποτελέσματα καί τήν ικανοποίηση από τήν ζωή σέ ένα φάσμα συνθηκών, συμπεριλαμβανομένων τών τραυματικών έγκεφαλικών βλαβών, του έγκεφαλικού, τών όγκων του έγκεφάλου καί ένδυναμώνουν τήν ανοσολογική απόκριση. Μιά μελέτη του Πανεπιστημίου του Κάνσας διαπίστωσε ότι τό χαμόγελο –άκόμη καί τό ψεύτικο χαμόγελο– μειώνει τόν καρδιακό ρυθμό καί τήν αρτηριακή πίεση κατά τήν διάρκεια στρεσογόνων καταστάσεων.

9. Μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην εργασία. Πολλές μελέτες έχουν αποδείξει ότι ή θετική στάση στην εργασία αυξάνει τό ποσοστό παραγωγικότητας, καθώς τέτοιοι άνθρωποι ένισχύονται θετικά καί δέν φοβούνται τίς αποτυχίες. Δίνει ώθηση στην αυτοπεποίθησή τους καί τίς πιθανότητες έπιτυχίας.

10. Ταχύτερη διαδικασία έπούλωσης. Η στάση του άσθενους στην θεραπευτική του διαδικασία είναι πάντα ένα από τά δυνατά σημεία πού έντοπίζουν οι θεραπευτές τους. Η ανάρρωση από ένα σωματικό ή ψυχικό τραύμα ή κακοποίηση είναι ταχύτερη, εάν ό άσθενής διατηρεί θετική στάση καθόλη τήν διάρκεια της θεραπευτικής διαδικασίας.

11. Βελτίωση τών σχέσεων. Η ένέργεια πού κουβαλάμε μαζί μας είναι μεταδοτική, είτε θετική είτε αρνητική. Μιά αρνητική στάση όχι μόνο μās έμποδίζει νά απολαύσουμε τή ζωή μας στό έπακρο, αλλά έχει επίσης σημαντικό αντίκτυπο στους ανθρώπους γύρω μας. Οι άνθρωποι πού είναι πιο θετικοί δέν βιάζονται νά κρίνουν σκληρά τους άλλους, δέν ξεκινούν ανταλλαγές θυμού ή αντιδρούν έπιθετικά στά ξεσπάσματα άλλων ανθρώπων. Έτσι, ή καλλιέργεια μιας θετικής σκέψης καί στάσης είναι ένα από τά καλύτερα δώρα πού θά μπορούσαμε νά προσφέρουμε στην οικογένεια, τούς φίλους, τήν εργασία καί τήν κοινωνία μας. Μέσα από τήν θετική σκέψη, τήν αυτογνωσία καί τήν ούσιαστική επικοινωνία, μπορούμε νά αρχίσουμε νά αναζητούμε τό θετικό στίς άλληλεπιδράσεις μας καί στους ανθρώπους γύρω μας.

12. Διαχείριση του άγχους. Η καλλιέργεια μιας θετικής σκέψης όπλίζει τούς ανθρώπους μέ καλύτερη ικανότητα νά αντιμετωπίσουν τό άγχος. Μιά θετική στάση αυξάνει επίσης τήν ικανοποίηση από τήν ζωή. Βοηθά στην ανανέωση του μυαλού μας καί στην ανακούφιση από τό άγχος μας. Η θετική σκέψη μπορεί νά μειώσει τό παρόν άγχος καί νά βοηθήσει κάποιον νά αισθάνεται

καλύτερα για μελλοντικές καταστάσεις. Μελέτες τόσο σέ ζώα όσο και σέ ανθρώπους δείχνουν ότι τό άγχος προάγει τήν φλεγμονή. Τό έντονο στρές υπερενεργοποιεί τό ανοσοποιητικό σύστημα, οδηγώντας σέ μία ισχυρή φλεγμονώδη απόκριση. Οί έρευνητές καταλήγουν στό ότι οί πιό θετικοί άνθρωποι προστατεύονται καλύτερα από τήν φλεγμονώδη βλάβη πού όφείλεται στό στρές.

13. Άντιμετώπιση τού φόβου. «Οί φόβοι δέν είναι τίποτα περισσότερο από μία κατάσταση τού νοῦ», είχε πει ό Άμερικανός συγγραφέας αυτοβοήθειας Napoleon Hill, γνωρίζοντας πώς φόβοι, όπως απόρριψης, μή εκπλήρωσης τών ονείρων και άποτυχίας, είναι ψυχικές στάσεις άρνητικότητας και μās κρατούν μακριά από τήν χαρά και τήν ικανοποίηση. Η θετική σκέψη, όμως έχει αποδειχθεί ότι βοηθάει στό νά τούς προκαλέσουμε, νά αναπτύξουμε έναν ισχυρό μηχανισμό ρεαλιστικού έλέγχου και νά τούς ξεπεράσουμε, πετυχαίνοντας τό καλύτερο για έμās.

Έπιχειρώντας μία συνοπτική αναφορά στίς επιπτώσεις και τά όφέλη, είναι σίγουρο πώς έσείς τώρα θά έχετε νά προσθέσετε και άλλα τόσα. Παρ' όλα αυτά, είναι απόλυτα αναμενόμενο νά αναρωτιέται κανείς «κατανοπτά και λογικά όλα, αλλά τί μπορεί νά γίνει, λοιπόν, για νά σπάσει αυτός ό έθισμός στόν πόνο;». Τί μπορεί νά σταματήσει τό αυτό-σαμποτάζ τής έσωτερικής ήρεμίας, τής γαλήνης, τής ευεξίας;

Πώς νά σπάσουμε, επιτέλους, αυτό τό μοτίβο

Άρχικά, τό κλειδί, αυτό δηλαδή πού έχει νόημα, είναι νά συνειδητοποιήσουμε, νά έχουμε επίγνωση, ότι υπάρχει άρνητικό μοτίβο, ότι όντως κάνουμε άρνητικές σκέψεις, οί όποίες επηρεάζουν τά συναισθήματα, τήν συμπεριφορά μας, τίς σωματοποιούμε και έχουν επιπτώσεις στην υγεία, στην επίδοση, στην λειτουργικότητά μας.

Άναντίρρητα, μία τέτοια άλλαγή στόν τρόπο σκέψης χρειάζεται χρόνο, ύπομονή, έπιμονή και τήν εξατομικευμένη παροχή βοήθειας όπου αυτή κρίνεται αναγκαία, από ειδικό ψυχικής υγείας, ό όποιος θά μās βοηθήσει με τίς κατάλληλες προσεγγίσεις και τεχνικές. Η αρχή μπορεί νά φέρει ένα άβολο συναίσθημα στην επιφάνεια, αλλά είναι βέβαιο πώς θά ξεπεραστεί εύκολα, όταν υπάρχει ένσυνείδητη απόφαση και θέληση για άλλαγή. Έχετε ως βασικό κανόνα ότι δέν προσπαθείτε νά ξεριζώσετε, νά διώξετε, νά έξαφανίσετε τίς άρνητικές σκέψεις (γεγονός πού θά φέρει τά αντίθετα αποτελέσματα), αλλά

νά παρατηρήσετε τίς σκέψεις και τίς συνδέσεις τους μέ έναν ήρεμο και μί επικριτικό τρόπο. Έτσι, θά μάθετε νά διακρίνετε τίς πραγματικές από τίς αντιληπτές απειλές. Αυτό απαιτεί σταθερή κατανόηση και ικανότητα νά παρατηρήσετε τήν διαφορά μεταξύ τών πραγματικών απειλών από τίς 5 αισθήσεις σας έναντι τών αντιληπτών απειλών (τίς απειλές πού δημιουργούνται από τό μυαλό σας μέσω τών διαδικασιών τής γνωστικής σύντηξης). Αυτό είναι ένα έργο διάκρισης: «Συμβαίνει αυτό στήν πραγματικότητα ή συμβαίνει στό μυαλό μου;».

Από εδώ, θά πρέπει στή συνέχεια νά μάθετε νά έξασκείτε τήν «άπαγκίστρωση» ή τήν άποσύνδεση από τίς σκέψεις του μυαλού σας. Αυτό σημαίνει νά μάθετε νά «κοιτάτε τίς σκέψεις σας» (δηλ. νά βλέπετε τίς σκέψεις ως άπλές σκέψεις), αντί νά βλέπετε τόν κόσμο μέσα από τίς σκέψεις σας.

Έάν θέλετε νά αναπτύξετε ψυχική ήρεμία και νά απαλλαγείτε από άρνητικές σκέψεις, δύσκολα συναισθήματα ή περιττό άγχος, τό βασικό πού πρέπει νά αναρωτηθείτε, είναι: «Θέλετε πραγματικά νά σάς πιέξει ή κάθε σκέψη του μυαλού σας;».

Άς δοκιμάσουμε κάτι άπλό, πού φανερώνει πώς ή σκέψη δέν είναι κάτι πού πρέπει νά άποδεχτείτε εκ πρώτης ύψους: Στο μυαλό σας, επαναλάβετε τήν άκόλουθη φράση: «Δέν μπορώ νά σταθώ όρθιος/α... Δεν μπορώ νά σταθώ όρθιος/α... Δέν μπορώ νά σικωθώ...!». Συνεχίστε νά επαναλαμβάνετε αυτήν τήν φράση και ΣΗΚΩΘΕΙΤΕ ! Και... τί προσέξατε;

Έάν ήδη στεκόσασταν, κάντε το μέ τό «Δέν μπορώ νά καθίσω!» Και ΚΑΘΗΣΤΕ! Λοιπόν,... τί προσέξατε;

Πιθανώς συνειδητοποιήσατε κάτι πού ήδη ξέρατε σέ κάποιο επίπεδο – δηλαδή, μπορείτε νά κάνετε κάτι παρ' όλο πού τό μυαλό σας λέει ότι δέν μπορείτε. Έάν όχι, επαναλάβετε αυτήν τήν άσκηση μέχρι νά τό συνειδητοποιήσετε.

Άς έλπίσουμε ότι, άν και αυτό είναι ένα άπλό παράδειγμα, μπορείτε νά αναγνωρίσετε και νά συμφωνήσετε ότι είναι πιθανό νά έχουμε σκέψεις πού δέν χρειάζεται απαραίτητα νά μās έλέγχουν. Αυτό είναι πολύ σημαντικό νά τό καταλάβουμε γιατί έχουμε περίπου 60.000 σκέψεις τήν ήμέρα! Τελικά, θέλετε πραγματικά νά πιέξετε από τό μυαλό σας και νά πιστεύετε όλα όσα σάς λέει, μία ή χιλιάδες άρνητικές σκέψεις; Άν όχι, δείτε μερικές προτάσεις πού ίσως σάς φανούν χρήσιμες:

- **Άναπτύξτε τήν έπίγνωση.** Τό κλειδί για νά κόψετε όποιαδήποτε συνήθεια είναι ή έπίγνωση. Αρχίστε νά παρατηρείτε εκείνες τίς στιγμές πού έπιλέγετε ενεργά νά επανεξετάσετε τόν πόνο σας, για νά κατευθύνετε κυριολεκτικά τήν προσοχή σας πίσω σε αυτό πού θά μπορούσε νά σάς ένοχλήσει.

Συνειδητοποιήστε τήν τάση σας νά εισάγετε «στιγμές γαλήνης μέ μπουκιές πόνου». Παρατηρήστε ότι τό κάνετε αυτό στόν έαυτό σας.

• **Άναγνωρίστε ότι σās έχουν κατακλύσει.** Όταν παρατηρήσετε ότι βρίσκεστε μέσα τήν «τρύπα του κουελιού» στην ιστορία τής ταλαιπωρίας σας, μείνετε εκεί, αφιερώστε μιά στιγμή και άναγνωρίστε ότι είστε εκεί, ότι οί άρνητικές σκέψεις είναι παντού και σās πονάνε. Πείτε το δυνατά: «Ούάου! Πραγματικά τό κάνω αυτό στόν έαυτό μου αυτήν τήν στιγμή» ή ό,τι λέξεις χωράνε. Σταματήστε γιά μιά στιγμή και μέ καλοσύνη, νά είστε μέ τόν έαυτό σας άκριβώς εκεί πού βρίσκεστε, νά άναγνωρίσετε τήν αλήθεια ότι αισθάνεστε άνίσχυροι ή κολλημένοι μέσα στην ιστορία του πόνου σας.

• **Ρωτήστε.** Ρωτήστε τό μυαλό σας χωρίς καμία έπικριτική διάθεση, τί έλπίζει νά πετύχει γιά νά έστιάσει τήν προσοχή σας πίσω στά βάσανά σας. Είναι γιά νά καταλάβετε τό πρόβλημά σας, νά τό κάνετε νά έμφανιστεί διαφορετικά, νά άκουστεί ό πόνος σας; Χρειάζεται νά θυμάστε τόν πόνο γιά νά προστατευθείτε από τό νά συμβεί ξανά; Είναι τρομακτικό νά νιώθετε άπλά καλά; Τό νά θυμάστε τό πρόβλημά σας, σās προσφέρει κάποια ασφάλεια;

• **Άναζητήστε τίς προθέσεις του μυαλού σας.** Σās οδηγεί στην ήρεμία; Σās κάνει νά νιώθετε καλύτερα; Τελικά, θά άνακαλύψετε ότι ή προσπάθεια νά ειρνεύσετε μέ τό μυαλό είναι σαν νά προσπαθείτε νά άνοίξετε μιά κλειδαριά μέ μιά μπανάνα, είναι άπλά τό λάθος εργαλείο. Τήν έπόμενη φορά πού θά έπιστρέψετε στην σκηνή του πόνου σας, μπορείτε νά ύπενθυμίσετε στόν έαυτό σας ότι ή περισσότερη σκέψη δέν λειτουργεί στην πραγματικότητα, και θά τό ξέρετε αυτό από τήν δική σας έμπειρία, τί δική σας έρευνα. Η άποτυχία είναι ένας μεγάλος δάσκαλος έδω.

• **Μάθετε νά άναγνωρίζετε τί είναι αληθινό.** Δείτε και τά καλά και τά κακά στόν κόσμο. Όσο περισσότερο γίνεστε ρεαλιστές, τόσο περισσότερο θά μπορείτε νά έστιάσετε τήν ενεργεία σας στά θετικά. Όχι φτάνοντας φυσικά στό άλλο άκρο τής υπεραισιοδοξίας, γιατί χρειάζεστε τήν προστασία από κινδύνους σέ συνδυασμό μέ τήν ρεαλιστικότητα, τίς δυνατότητές σας, τήν αξιολόγηση συνθηκών και χωρίς στήριξη σέ ούτοπικές προσδοκίες.

• **Ίεραρχήστε και δώστε προτεραιότητα στις πιό σημαντικές άρνητικές σκέψεις.** Καταγράψτε τί σās ταλαιπωρεί, μέ συνοπτικό και σαφή τρόπο. Η υπερανάπτυξη και ή άοριστία δυσκολεύουν τήν διαχείριση και καθορίστε ένα σύντομο και συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, όπου κάθε μέρα θά άπασχολείτε μέ τήν διαχείριση των άρνητικών σκέψεων. «Συμφωνήστε μέ τόν έαυτό σας» ότι δέν θά τόν βοηθήσει νά σκεφτεί άρνητικά τόν υπόλοιπο πολύτιμο χρόνο σας.

• **Μετατοπίστε τήν ἐστίασή σας ἀπό τό νά σκέφτεστε τό πρόβλημα, στό νά τό αἰσθάνεστε πραγματικά.** Αἰσθανθῆτε ποῦ καί πῶς στό σῶμα σας, μέ ποιές αἰσθήσεις βιώνετε αὐτήν τήν ἱστορία πόνου. Μπορεῖτε νά βάλετε τό χέρι σας στήν καρδιά σας, καθώς τό κάνετε αὐτό καί νά προσφέρετε στόν ἑαυτό σας μερικά γλυκά λόγια, ἴσως ἀκόμη καί μιὰ προσευχή θεραπείας γι' αὐτό τόν πόνο. Ἀπαγκιστρωθῆτε ἀπό τήν ἱστορία τοῦ κεφαλιοῦ σας καί μπεῖτε σέ μιὰ σωματική ἐμπειρία.

Κάνετε στόν ἑαυτό σας 3+1 ἀπλές ἐρωτήσεις.

- Ὑπάρχουν ἀποδείξεις γι' αὐτήν τή σκέψη μου;

- Ὑπάρχει κάποιος ἄλλος τρόπος ποῦ θά μπορούσα νά ἐρμηνεύσω αὐτό ποῦ μοῦ συμβαίνει;

- Τί θά ἔλεγα σέ ἕνα δικό μου ἀγαπημένο πρόσωπο ἂν τοῦ συνέβαινε κάτι ἀντίστοιχο μέ αὐτό ποῦ περνᾶω;

Κάντε στόν ἑαυτό σας τήν βασική ἐρώτηση: Μέ βοηθάει αὐτή ἡ σκέψη;

Ἀναστοχασθῆτε μέ τίς ἀπαντήσεις σας.

• **Πεῖτε «ὄχι» ἢ «σταμάτα», δυνατά.** Μποροῦμε νά μάθουμε νά λέμε «ὄχι» στίς κλίσεις τοῦ μυαλοῦ μας, ὅπως λέμε «ὄχι» σέ ἕνα παιδί ποῦ κάνει κάτι ποῦ θά τό βλάψει. Μερικές φορές, ἕνα σοφότερο καί πιό ἐξελιγμένο μέρος μας πρέπει νά παρέμβει καί νά σταματήσει τήν ἐπιβλαβῆ συμπεριφορά τήν ὁποία ἔχει τό μυαλό. Πεῖτε «ὄχι» ἢ «σταμάτα» δυνατά, ὥστε νά μπορεῖτε νά τό ἀκούσετε καί νά τό βιώσετε ἀπευθείας μέσῳ τῶν αἰσθήσεων σας, παρά σάν ἀπλῶς μιὰ ἄλλη σκέψη μέσα στό ἀρνητικά ἐθισμένο μυαλό.

• **Ἀναρωτηθῆτε, τί κινδυνεύει ἂν ἀφήσετε τόν πόνο σας;** Ἐρευνῆστε τί αἰσθάνεστε ἐπικίνδυνο, ὅταν ζεῖτε χωρίς νά ὑπενθυμίζετε στόν ἑαυτό σας τί σᾶς συνέβη καί τί εἶναι ἀκόμα λάθος. Κάντε τήν ἐνεργή ἐπιλογή νά μὴν γεμίσετε τό «τώρα» σας μέ τό παρελθόν. Νά εἶστε τολμηροί: Δημιουργῆστε μιὰ νέα ταυτότητα ποῦ δέν συνδυάζεται ἀπό τήν προσωπική σας ἀφήγηση, ἀλλά εἶναι πάντα φρέσκια καί συνεχῶς μεταβαλλόμενη.

• **Ἀναδιαμορφώστε τήν γλῶσσα πίσω ἀπό τούς στόχους σας.** Χρησιμοποιῆστε θετικές ἐκφράσεις, φράσεις ποῦ ἐνδυναμώνουν τήν προσπάθειά σας καί ἀναπλασιῶστε λέξεις ὅπως «δέν, ὄχι, ἀδύνατον, ποτέ, καθόλου κ.λπ.» μέ μιὰ καινούργια γλῶσσα, μετρήσιμη, ἔξυπνη, ἔλκυστική, κινητοποιητική, ρεαλιστική ποῦ θά σᾶς δώσει τήν εὐκαιρία νά μεταφράσετε, νά ἐρμηνεύσετε καί νά δημιουργήσετε νευροπλαστικότητα στίς νέες προοπτικές σας. Στό σημεῖο αὐτό θά ἐπαναφέρουμε τίς σκέψεις ποῦ καταγράψαμε στήν ἀρχή, ἀναδιατυπώνοντάς τες· δεῖτε το, ἀξίζει πραγματικά!

Εἶμαι ἀνίμπορος/η, δέν ἔχω κανέναν ἔλεγχο.

Νέα σκέψη: **Εἶμαι ἰσχυρός/ῆ καί ἔχω τήν ἱκανότητα νά διαμορφώσω τήν ζωή μου ὅπως ἀκριβῶς θέλω νά εἶναι.**

Μᾶλλον θά ἀρρωστήσω, τό βλέπω νά γίνεται καί θά εἶμαι χάλια.

Νέα σκέψη: **Ἡ καλή ὑγεία εἶναι τό ἐκ γενετῆς δικαίωμά μου καί ἔχω ἀνοσία ἀπό πολλές ἀσθένειες. Προσέχω τήν ὑγεία μου καί καθημερινά, φροντίζω καλά τό σῶμα μου.**

Δέν μοῦ συμβαίνει ποτέ τίποτα καλό.

Νέα σκέψη: **Κάθε μέρα περιτριγυρίζομαι ἀπό μιᾶ πληθώρα εὐκαιριῶν. Τα καλά πράγματα συνεχίζουσ νά μοῦ συμβαίνουσ.**

Δέν μέ ἀγαπάει πραγματικά, κανένας δέν μέ ἀγάπησε ποτέ.

Νέα σκέψη: **Ἀπελευθερώνω μιᾶ ἀπελπισμένη ἀνάγκη γιά ἀγάπη καί καλωσορίζω τήν χαρούμενη ἐμπειρία τῆς ἀγάπης.**

Φοβᾶμαι ὅτι δέν μπορῶ νά τό κάνω αὐτό.

Νέα σκέψη: **Καταφέρνω ὅ,τι ἔχω σκοπό νά κάνω. Παραμένω εὐκόλα συγκεντρωμένος/η στούς στόχους μου καί ἀπελευθερώνω κάθε φόβο ἀποτυχίας.**

Δέν θά χάσω ποτέ ὄλο αὐτό τό βάρος.

Νέα σκέψη: **Ἔχω κίνητρο νά χάσω κάθε γραμμάριο σωματικοῦ βάρους πού ἐπιθυμῶ. Θά τό κάνω μέ προσπάθεια καί ὑπομονή γιά τό ἀποτέλεσμα πού θέλω.**

Δέν ἀξίζω, δέν εἶμαι ἀρκετά καλός/ῆ.

Νέα σκέψη: **Εἶμαι ἄξιος/α καί δικαιούμαι ἐπιτυχία, εὐτυχία καί εὐημερία. Ἔχω ἐμπιστοσύνη στίς ἱκανότητές μου νά κάνω ὅτιδήποτε.**

Νιώθω ἀπαίσια, δέν ἔχω ἐνέργεια.

Νέα σκέψη: **Ἄφησα κάθε ἀντίσταση στήν τέλεια ὑγεία πού φυσικά δέν ὑπάρχει. Νιώθω πλέον ὄλο καί πιό ἐνεργητικός/ῆ καί ἀπαλλαγμένος/η ἀπό ὄλο αὐτό τό βάρος.**

Γιατί δέν μπορῶ νά εἶμαι χαρούμενος/η; Δέν εἶμαι ποτέ χαρούμενος/η.

Νέα σκέψη: **Εἶμαι εὐγνώμων γι' αὐτή τήν ὑπέροχη ζωή. Εἶμαι εὐγνώμων γιά ὄλους ὅσοι ἄγγιξαν τήν ζωή μου καί τήν ἔκαναν νά ἀξίζει. Τό νά εἶμαι χαρούμενος εἶναι εὐκόλο γιά μένα. Ἡ εὐτυχία εἶναι ἡ δεύτερη φύση μου.**

Δέν ἀντέχω αὐτό τό ἄτομο. Εἶμαι τόσο θυμωμένος/η.

Νέα σκέψη: **Σέβομαι καί ἀγαπῶ τόν ἑαυτό μου ἀρκετά, ὥστε νά ἀφήσω τόν θυμό καί νά ζήσω μέ εἰρήνη. Εἶμαι σέ θέση νά διαχέω τόν θυμό μου καί νά τόν διοχετεύω μέ πιό παραγωγικό τρόπο.**

Γερνάω τόσο πολύ, δέν μπορώ πιά νά κάνω τίποτα.

Νέα σκέψη: **Είμαι γεμάτος/η ενέργεια. Κάθε μέρα πού διαχειρίζομαι, νιώθω γερός/ή καί πιό ζωντανός/ή. Ζώ μιά εύλογημένη, δραστήρια, παραγωγική καί συναρπαστική ζωή.**

Δέν θά βρω ποτέ τήν αγάπη.

Νέα σκέψη: **Άνοιγω τήν καρδιά μου στόν έαυτό μου καί πιστεύω ότι ή αληθινή αγάπη θά ακολουθήσει. Είμαι άξιος/α όπως όλοι νά λάβω αγάπη.**

Δέν θά τόν/τήν συγχωρήσω ποτέ.

Νέα σκέψη: **Είμαι έτοιμος/η νά γιατρευτώ. Είμαι πρόθυμος/η νά συγχωρήσω. Όλα καλά. Συγχωρώ τούς πάντες στό παρελθόν μου για όλα τά άντληπτά λάθη. Τούς άπελευθερώνω μέ αγάπη.**

Δέν θά βγάλω ποτέ άρκετά χρήματα.

Νέα σκέψη: **Είμαι ικανός/ή καί άξιος/α νά βγάλω περισσότερα από άρκετά χρήματα, για νά συντηρήσω τόν έαυτό μου καί νά ζήσω μιά υπέροχη ζωή. Είμαι εύλογημένος/η μέ άφθονία αυτήν τήν στιγμή καί εϋνώνων για τήν ικανότητά μου νά βγάξω χρήματα.**

Είμαι άπογοτευμένος/η. Η ζωή μου είναι χάλια.

Νέα σκέψη: **Είμαι πιό ικανός/ή από τόν καθένα νά άποφασίσω τί είναι πιό σημαντικό νά κάνω. Νιώθω σίγουρος/η για τίς ικανότητές μου καί έχω άρκετή ενέργεια για νά αναλάβω δράση καί νά κάνω πράγματα για νά δημιουργήσω μιά ισορροπημένη, ήρεμη ζωή.**

Άς ενισχύσουμε τήν νευροπλαστικότητα μας, λοιπόν, γιατί είναι πολύ έπιβοηθητικό, σωστά; Πώς; Για νά δοϋμε μαζί, μερικές πολύ χρήσιμες ιδέες.

• **Ζήστε τό «έδώ καί τώρα», τήν στιγμή.** Έστιάστε στό έργο πού έχετε τώρα καί άποφύγετε νά σκέφτεστε λάθη του παρελθόντος ή μελλοντικούς φόβους. Έάν μιά άρνητική σκέψη μπαίνει στό μυαλό σας, άπαντήστε μέ τουλάχιστον τρεις θετικές έπιβεβαιώσεις, άμέσως. Οί θετικοί στοχαστές μπορούν νά διαχειριστούν καλύτερα τό μυαλό τους καί γνωρίζουν τά εύεργετικά άποτελέσματα τών μεθόδων τους.

• **Περάστε χρόνο μέ άνθρώπους πού δέν σάς έπηρεάζουν άρνητικά.** Η άρνητικότητα είναι μεταδοτική. Μήν πιάνετε τό άπαισιόδοξο ζωύφιο από κάποιον άλλο! Άντίθετα, άφιερώστε χρόνο μιλώντας μέ αυτούς πού νοιάζονται για έσας καί σάς άφήνουν νά νιώθετε θετικοί, κινητοποιημένοι καί ικανοποιημένοι. Οί άνθρωποι είναι κοινωνικά πλάσματα καί ή ανάπτυξη ενός υγιούς δικτύου οικογένειας καί φίλων μπορεί νά σάς βοηθήσει νά πετύχετε εύκολότερα μιά λειτουργική καθημερινότητα.

• **Μετατρέψτε τήν αρνητικότητά σας σε πράξη.** Η εμπειρία αρνητικών συναισθημάτων και σκέψεων είναι αναπόφευκτη, αλλά οι θετικοί στοχαστές ξέρουν πώς να μετατρέψουν αυτές τις αρνητικές δηλώσεις σε πράξη. Για παράδειγμα, μιά γυναίκα μπορεί να κοιτάξει στον καθρέφτη και να δει ότι έχει πάρει λίγο βάρος κατά τήν περίοδο των γιορτών. Αντί να ασχολείται με τήν εμφάνισή της, τήν χρησιμοποιεί ως κίνητρο για να ζήσει έναν πιο υγιεινό τρόπο ζωής.

• **Αποσπᾶστε τήν προσοχή σας.** Μιά μελέτη πού δημοσιεύθηκε στο επίσημο περιοδικό Cognitive Therapy and Research τό 2014, διαπίστωσε ότι κάνοντας ένα βήμα πίσω για να παρατηρήσουμε τις σκέψεις και τά συναισθήματα ως προσωρινά και αντικειμενικά γεγονότα στο μυαλό μας, μπορεί να βοηθήσει στην μείωση των επιδράσεων του αρνητικού άναστοχασμού σε άτομα μέ κατάθλιψη.

• **Απολαύστε τις θετικές στιγμές.** Όταν σταματάτε και αφιερώνετε λίγο χρόνο για να πείτε μιά θετική εμπειρία, τήν απολαμβάνετε και δημιουργείτε άναμνήσεις για τό μέλλον. Η δημιουργία αποθέματος θετικών νοητικών εικόνων και συναισθημάτων μπορεί να σᾶς βοηθήσει να αντιμετώπισετε τήν άνισορροπία στην όποία σᾶς προδιαθέτει ή προκατάληψη τῆς αρνητικότητας. Τήν επόμενη φορά πού θά ζήσετε ή θά δημιουργήσετε μιά θετική στιγμή, αφιερώστε λίγο περισσότερο χρόνο από ό,τι συνήθως για να τήν απολαύσετε. Ασχοληθείτε πλήρως μέ τις καλές αισθήσεις, τις χαρούμενες σκέψεις και τά ευχάριστα συναισθήματα πού νιώθετε και σημειώστε τί σᾶς ἄρεσε. Όταν επιστρέψετε σπίτι, γιατί να μην αναλογιστείτε αυτό πού μόλις συνέβη και να μετατρέψετε τή δεξιοτεχνία τῆς απόλαυσης σε συνήθεια;

• **Αποδεχτείτε μιά λιγότερο ευχάριστη πλευρά του ἑαυτού σας.** Δώστε τήν ευκαιρία στον ἑαυτό σας να εκφράζεται και στα δύσκολα αλλά μέ άποδοχή, χωρίς επίκριση και μέ ὄρια και δοκιμάστε καινούργιες δραστηριότητες, θέστε μικρούς, ευχάριστους στόχους μένοντας άνοιχτοί σε οτιδήποτε προωθεί τήν ανάπτυξη του ἑαυτού σας, ακόμα και αν τά πράγματα δέν είναι εύκολα και ευχάριστα. Αντί να πείτε «δέν εἶμαι ικανός», πείτε «δέν τά κατάφερα ακόμη».

• **Πάρτε τόν χώρο και τόν χρόνο σας για μιά καλή και βαθιά άναπνοή.** Ακόμη πιο έλπιδοφόρα στοιχεία προέρχονται από μιά μελέτη του 2011 από τους Kiken και Shook, οι όποιοι διαπίστωσαν αύξηση των θετικών κρίσεων και ύψηλότερα επίπεδα αισιοδοξίας, όταν οι συμμετέχοντες άσκούσαν ένσυνείδητη άναπνοή.

• **Ακολουθήστε έναν υγιεινό τρόπο ζωής.** Επιδιώξτε να ασκηθείτε για περίπου 30 λεπτά τρεις περισσότερες ημέρες της εβδομάδας. Μπορείτε επίσης να το χωρίσετε σε κομμάτια χρόνου 5 ή 10 λεπτών κατά την διάρκεια της ημέρας. Η άσκηση μπορεί να επηρεάσει θετικά την διάθεση, να σας αποσπάσει από την αρνητικότητα και να μειώσει το άγχος. Ακολουθήστε μια υγιεινή διατροφή, για να τροφοδοτήσετε το μυαλό και το σώμα σας. Κοιμηθείτε αρκετά, κάνετε τακτικά τον γενικό ιατρικό σας έλεγχο, χρησιμοποιήστε λιγότερες «οθόνες» για την διασκέδαση, την χαλάρωση και την επικοινωνία σας, κοινωνικοποιηθείτε σε ομάδες. Κρατήστε ζωντανή την επαφή με τους οικείους, την φύση, τα ζώα, τό διάβασμα, τά ταξίδια, τον χορό, την μουσική ή με ό,τι προσφέρει ευεξία και ισορροπία στο σώμα, στο πνεύμα, στον νοῦ και στην ψυχή σας.

• **Νά είστε ανοιχτοί στό χιούμορ.** Δώστε στον εαυτό σας την άδεια να χαμογελάσει ή να γελάσει, ειδικά σε δύσκολες στιγμές. Αναζητήστε τό χιούμορ στά καθημερινά γεγονότα. Όταν μπορείς να γελάς με την ζωή, νιώθεις λιγότερο άγχος.

• **Εκπαιδεύστε τά παιδιά.** Έχοντας οί ίδιοι βιώσει τόν φαῦλο κύκλο τῶν αρνητικῶν σκέψεων καί γνωρίζοντας ὅτι μέ τήν σωστή διαχείριση μπορούμε να βγοῦμε ἀπό τήν αρνητικότητα καί τήν δυσφορία, εἶναι καθήκον μας να εκπαιδεύσουμε τά παιδιά μας μέ ὑγιῆ πρότυπα, σε ἕναν οὐσιαστικό καί παραγωγικό τρόπο σκέψης, διδάσκοντάς τα ὅχι τί να σκέφτονται, ἀλλά πῶς να σκέφτονται.

• **Δώστε συγχώρεση στον εαυτό σας καί στους ἄλλους.** Η ἔρευνα δείχνει ὅτι ἡ συγχώρεση μᾶς βοηθᾷ να βιώσουμε καλύτερη ψυχική, συναισθηματική καί σωματική ὑγεία, ὅπως ἀποδείχθηκε ἀπό τό Stanford Forgiveness Project, τό ὁποῖο ἐκπαίδευσε 260 ἐνήλικες στήν συγχώρεση σε ἕνα μάθημα 6 ἐβδομάδων. Τό 70% ἀνέφερε μείωση τῶν συναισθημάτων τοῦ πληγωμένου. Τό 13% παρουσίασε μειωμένο θυμό. Τό 27% παρουσίασε λιγότερα σωματικά συμπτώματα (για παράδειγμα, πόνο, γαστρεντερικές διαταραχές, ζάλη κ.λ.π.). Η πρακτική τῆς συγχώρεσης ἔχει ἐπίσης συνδεθεῖ μέ τήν καλύτερη λειτουργία τοῦ ἀνοσοποιητικοῦ καί τήν μεγαλύτερη διάρκεια ζωῆς. Ἄλλες μελέτες ἔχουν δείξει ὅτι ἡ συγχώρεση ἔχει κάτι περισσότερο ἀπό μιά ἀπλή μεταφορική ἐπίδραση στήν καρδιά: μπορεί πραγματικά να μειώσει τήν ἀρτηριακή μας πίεση καί να βελτιώσει ἐπίσης τήν καρδιαγγειακή ὑγεία.

• **Ανακαλύψτε καί νιώστε τήν εὐγνωμοσύνη.** Σέ μελέτη γιά τά ὀφέλη τῆς εὐγνωμοσύνης διαπιστώθηκε ἡ σχέση μεταξύ χαρᾶς καί εὐγνωμοσύνης. Η ἀναγνώριση τῶν καλῶν πτυχῶν τῆς ζωῆς καί ἡ ἔκφραση εὐχαριστιῶν ἔχουν

ισχυρό αντίκτυπο στην συναισθηματική ευημερία. Οί άνθρωποι που κλήθηκαν να μετρήσουν τις ευλογίες τους ένωσαν πίο ευτυχισμένοι, ασκούνταν περισσότερο, είχαν λιγότερα σωματικά συμπτώματα και κοιμόντουσαν καλύτερα από εκείνους που δημιούργησαν λίστες με ένοχλήσεις. Στην μελέτη-όρόσημο, βρέθηκε πώς δέν είναι ή χαρά που μάς κάνει να είμαστε ευγνώμονες, αλλά ή ευγνωμοσύνη που μάς κάνει χαρούμενους.

• **Βιώστε τήν πνευματικότητα.** Η πνευματικότητα είναι μία προσωπική πορεία, ένα ιδιαίτερα μί μετρήσιμο και συγκρίσιμο βίωμα, και ή πνευματική εξέλιξη είναι μοναδική για τόν καθένα. Μέσα από πολλές έρευνες αποδείχθηκαν τά πολύπλευρα όφέλη τής πνευματικότητας, τόσο στην σωματική, όσο και στην ψυχική υγεία. Οί άνθρωποι, μέσα από τήν πίστη και τήν προσευχή αντιμετώπισαν καλύτερα τό στρές, τά δύσκολα συναισθήματα, ενίσχυσαν τά θετικά, συμφιλώθηκαν μέ τήν ιδέα του θανάτου και τόν φόβο που τό συνοδεύει, αύξησαν τήν ένσυναίσθησή τους, τά επίπεδα τής ευεξίας, καλυτέρευσαν τήν υγεία τους, απέκτησαν ουσιαστικότερη έπαφή μέ τούς συνανθρώπους τους, βοηθήθηκαν στην αναζήτηση σχέσης μέ τόν έαυτό τους, νοήματος και σκοποϋ στή ζωή τους, ενίσχυσαν τήν ανάγκη τους για έναν καλύτερο κόσμο και ανέπτυξαν μιά πίο έλπιδοφόρα όπτική για τήν ζωή.

• **Ζητήστε βοήθεια.** Όλοι έχουμε σκέψεις που είναι ιδιαίτερα όδυνηρές, άρνητικές, ισχυρές και που άπλά δέν θά φύγουν μέσα σε μία μέρα. Εάν παρατηρήσετε τέτοιες σκέψεις να έρχονται και δυσκολεύεστε να τις διαχειριστείτε, θά σās βοηθήσει να έχετε τήν υποστήριξη και τήν καθοδήγηση ενός ειδικού ψυχικής υγείας. Αλλάξτε τις σκέψεις σας, αλλάξτε τή ζωή σας.

Φρουρώντας τήν σκέψη, φρουρούμε τήν καρδιά

Θυμάστε πώς ξεκινήσαμε αυτήν τήν προσπάθεια καταγραφής και ανάδειξης του πολυπαραγοντικού ζητήματος των άρνητικων σκέψεων, που αφήνει ξεκάθαρο πώς ή άρνητική σκέψη και ή συνεχής άρνητικότητα μπορούν να καταστρέψουν τήν ψυχοσωματική μας υγεία; Μέ τό λαστιχάκι ως μιά άπλούστατη δοκιμή παρατήρησης και αξιολόγησης των περιπτου 60.000 σκέψεων που κάνουμε τήν ήμέρα. Και ένα είναι βέβαιο: υπάρχουν πάρα πολλές επιστημονικές θεωρίες, έρευνες, μελέτες, προσεγγίσεις και τεχνικές που καταδεικνύουν ότι είμαστε εξελικτικά προγραμματισμένοι μέ μία άρνητική προκατά-

ληρη, ότι τό μυαλό μας έστιάζει μέ φυσικό τρόπο στό κακό και άπορρίπτει τό καλό, αλλά και ότι μέ τίν επίγνωση και τίν κατάλληλη διαχείριση ή θετική σκέψη μπορεί νά βελτιώσει τίν ψυχική μας ευεξία, νά ελαχιστοποιήσει τίν άρνητικότητα, τό άγχος και νά μάς οδηγήσει άκόμη σέ καλύτερη ύγεια.

Έκτός από τίν επιστήμη λοιπόν, οί Όρθόδοξοι Πατέρες έδωσαν, επίσης, μεγάλη έμφαση στην φύλαξη τών λογισμών, αλλά και στή φύλαξη τής καρδιάς. Γνώριζαν πολύ καλά πώς οί άποθαρρυντικές σκέψεις δέν είναι άπαραίτητα παράλογες, ότι συχνά άναμειγνύονται μέ αλήθειες ή μισές αλήθειες, μερικές φορές έρχονται σκέψεις από τούς άλλους, μερικές φορές από τόν έαυτό μας. Αλλά αυτό πού πιστεύουν οί άλλοι, είναι τελικά χωρίς νόημα. Σημασία έχει μόνο ή «γνώμη» τού Θεού.

Συνιστούν συχνά μία συνεχή επαγρύπνηση έναντι τού έαυτού μας, ή όποία επιτυγχάνεται μέ τόν ύγιη έσωτερικό μονόλογο, αλλά και νά στεκόμαστε διαρκώς ένώπιον τού Θεού στά βάθη τής καρδιάς μας μέ εμπιστοσύνη και ειλικρίνεια. Έδω, κάθε σκέψη φέρεται ένώπιον τού Χριστού για νά κριθεί. Οί ανάξιες σκέψεις διώχνονται από τό μυαλό. Πιο άπλά, πρέπει νά προσέχουμε τόν έσωτερικό μας άρνητικό μονόλογο. Άν δώσουμε θέση σέ άρνητικές ή ήττοπαθείς σκέψεις, θά γίνουν μία προφητεία πού έμεις οί ίδιοι θά εκπληρώσουμε.

Αναφέρουν χαρακτηριστικά τίν προσευχή, ικανή νά ραγίσει τό όχυρό τής άρνητικής ή ήττοπαθούς σκέψης, αλλά και ως τό μεγαλύτερο φρουρό-βοήθημα για τίν διατήρηση τών θετικών σκέψεων. Γιατί, όταν προσκαλοΰμε τόν Θεό σέ όποιαδήποτε κατάσταση, θά έρθει – και ή παρουσία Του είναι πάντα δύναμη, ενεργεια και φως. Μπορεί νά μίν άποκαλύπτεται άμέσως, αλλά δέν λείπει ποτέ από εκείνη τίν στιγμή, όπως σοφά λέει ένα παλιό ρητό, «ό Κύριος μπορεί νά μίν έρθει όταν Τόν θέλουμε, αλλά είναι πάντα σωστός στην ώρα Του». Όμως έμεις έχουμε τίν έλευθερία και τίν επιλογή νά τόν προσκαλέσουμε. Ένα κομποσκοίνι στό χέρι, ένα άπλό «Κύριε έλέησον» ή «Κύριε Ίησού Χριστέ, Υιέ τού Θεού, έλέησον με τόν άμαρτωλόν» στην γλσσα ή στό μυαλό, είναι αρκετά ισχυρό για νά τό κάνει αυτό.

Ό Χριστιανισμός δέν είναι ούτε φιλοσοφία, ούτε μία άπλή θρησκεία, μέ τίν έννοια πού χαρακτηρίζουν τίς «φυσικές» θρησκείες, αλλά είναι κυρίως θεραπεία όλων τών πτυχών τής ανθρώπινης ύπαρξης. Είναι θεραπεία τού ανθρώπου από τά πάθη του για νά φθάσει στην συνέχεια σέ κοινωνία και ένότητα μέ τόν Θεό, γιατί ή αγάπη για τόν Θεό οδηγεί σέ καθαρή σκέψη, και τό αντίστροφο.

Άς κρατήσουμε τελικά τόν λόγο τού Αγίου Ίωάννη τής Κλίμακας: «*Η αγά-*

πν εἶναι οὐσιαστικά ἡ ἐκδίωξη κάθε εἴδους ἀντίθετης σκέψης, γιατί ἡ ἀγάπη δέν σκέφτεται κακό» (Α΄ Κορ. 13, 5).

ΠΗΓΕΣ

- Anthony R. Dr (2004) *Beyond positive thinking*. New York: Morgan James Publishing.
- Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression*. New York: Guilford Press
- Beck, A.T., Emery, G. and Greenberg, R.L. (1985) *Anxiety disorders and phobias: a cognitive perspective*. Basic Books, New York.
- Breaking Negative Thinking Patterns A Schema Therapy Self-Help and Support Book* Gitta Jacob, Hannie van Genderen and Laura Seebauer. 2011 Beltz, *Psychologie in der Verlagsgruppe* – 2015 UK John Wiley & Sons, Ltd.
- Caitlin, M. (2020) *The path to positivity*. Emeryville California: Rockridge Press.
- Campaign to end loneliness*. (2020). «The Psychology of Loneliness. Why it matters and what we can do», UK. Ministry for Civil Society.
- Chen, Z., & Lurie, N. H. (2013). «Temporal contiguity and negativity bias in the impact of online word of mouth». *Journal of Marketing Research*, 50(4), 463-476.
- Clark, D. A., (2020). *The Negative Thoughts Workbook: CBT Skills to Overcome the Repetitive Worry, Shame, and Rumination That Drive Anxiety and Depression*. Oakland, California New Harbinger Publications.
- Cully, J.A., & Teten, A.L. 2008. *A Therapist's Guide to Brief Cognitive Behavioral Therapy*. Department of Veterans Affairs South Central MIRECC, Houston.
- Ehlers, A. and Clark, D.M. (2000) *A cognitive model of post-traumatic stress disorder. Behaviour Research and Therapy*.
- Ehring, T., & Watkins, E. R. (2008). «Repetitive negative thinking as a transdiagnostic process». *International Journal of Cognitive Therapy*.
- Gellman Marc D. And Turner J. Rick. 2013 *Encyclopedia of Behavioral Medicine*. New York Springer Science.
- Harvey, A. G., Watkins, E. R., Mansell, W., & Shafran, R. (2004). *Cognitive behavioural processes across disorders*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Hope, D.A., Burns, J.A., Hayes, S.A., Herbert, J.D., Warner, M.D. (2010). «Automatic Thoughts and Cognitive Restructuring in Cognitive Behavioral Group Therapy for Social Anxiety Disorder». *Cognitive Therapy and Research*, 34(1), 1-12.
- Kubzansky, L. D., Sparrow, D., Vokonas, P., & Kawachi, I. (2001). «Is the glass half empty or half full? A prospective study of optimism and coronary heart disease in the normative aging study». *Psychosomatic Medicine*, 63, 910-916.
- Larsen, R. (2009). «The contributions of positive and negative affect on emotional well-being». *Psihologjske Teme*, 18(2), 247-266.
- Liben, L. S. (2001). «Thinking through maps». In M. Gattis (Ed.), *Spatial schemas and abstract thought* (pp. 45-77). Cambridge, MA: The MIT Press. doi:10.7551/mitpress/6392.003.0005.

Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). «The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories». *Behaviour Research and Therapy*.

Newman, M. G., & Llera, S. J. (2011). «A novel theory of experiential avoidance in generalized anxiety disorder: A review and synthesis of research supporting a contrast avoidance model of worry». *Clinical Psychology Review*.

Major, B., Spencer, S. J., Schmader, T., Wolfe, C., & Crocker, J. (1998). «Coping with negative stereotypes about intellectual performance: The role of psychological disengagement». *Personality and Social Psychology Bulletin*.

Murray, S. L., Holmes, J. G., MacDonald, G., & Ellsworth, P. (1998). «Through the looking glass darkly? When self-doubts turn into relationship insecurities». *Journal of Personality and Social Psychology*.

Robert J. Sternberg & Joachim Funke (Eds.) (2019). *The Psychology of Human Thought: An Introduction*. Heidelberg University, Heidelberg.

Roberts, J. *Negative Thoughts*. [edition missing]. PublishDrive. Available at: <https://www.perlego.com/book/974796/negative-thoughts-pdf>.

Royal College of Psychiatry (1997) «Behavioural and cognitive treatments: guidance for good practice». *Council Report CR68*. Royal College of Psychiatry, London.

Rozin, P., & Royzman, E. B. (2001). «Negativity bias, negativity dominance, and contagion». *Personality and Social Psychology Review*, 5(4), 296-320.

Scott Steve "S.J." and Davenport Barrie (2016) *Declutter your mind. How to Stop Worrying, Relieve Anxiety, and Eliminate Negative Thinking*. Oldtown Publishing LLC.

Soflau, R., David, D.O. (2017). «A Meta-Analytical Approach of the Relationships Between the Irrationality of Beliefs and the Functionality of Automatic Thoughts». *Cognitive Therapy and Research*, 41(2), 178-192.

Snyder, C. R. and Lopez, S. J. (2002) *Handbook of positive psychology*. New York, Oxford University Press, Inc.

Stevens, T. G. PhD. *You Can Choose To Be Happy: "Rise Above" Anxiety, Anger, and Depression*. California: Wheeler-Sutton Publishing Co.

Stinson, D. A., Logel, C., Zanna, M. P., Holmes, J. G., Cameron, J. J., Wood, J. V., et al. (2008). «The cost of lower self-esteem: Testing a self-and social-bonds model of health». *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 412-428.

Tesser, A., Martin, L. L., & Cornell, D. P. (1996). «On the substitutability of self-protective mechanisms». In J. A. Bargh (Ed.), *The psychology of action: Linking cognition and motivation to behavior*. New York: Guilford Press.

Vaish, A., Grossmann, T., & Woodward, A. (2008). «Not all emotions are created equal: the negativity bias in social-emotional development». *Psychological Bulletin*, 134(3), 383-403.

Watkins, E. R. (2008). «Constructive and unconstructive repetitive thought». *Psychological Bulletin*.

Wilson, T. D. (2002). *Strangers to ourselves: Discovering the adaptive unconscious*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Zuwerink, J. R., & Devine, P. G. (1996). «Attitude importance and resistance to persuasion: It's not just the thought that counts». *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 931-944.

http://www.holycrosshermitagepa.org/files/2008_01_GuardingThoughts.pdf

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ-ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΜΑΣ

Ἡ συμπλήρωση 100 χρόνων ἀπό τήν Μικρασιατική καταστροφή μᾶς δίνει τήν εὐκαιρία νά ἐξαγάγουμε μερικά συμπεράσματα, τά ὅποια μποροῦν νά ἀποτελέσουν ἀφορμές προβληματισμοῦ κυρίως γιά τήν νεώτερη γενιά. Κι αὐτό διότι ἡ μεγάλη περιπέτεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἰωνίας, τοῦ Πόντου καί τῆς Καππαδοκίας δέν εἶναι κάτι πού πρέπει νά μείνει μόνο στήν ἀναζήτηση τῶν αἰτίων πού ὀδήγησαν στήν ἥττα καί τόν ξεριζωμό. Στήν πραγματικότητα εἶναι μία μοναδική εὐκαιρία νά ξανασπουδάσουμε τήν ταυτότητά μας στό σήμερα, ὄχι μέ τήν μορφή ἀπλῶς διδαγμάτων ἠθικοῦ ἢ δεοντολογικοῦ χαρακτῆρα, τά ὅποια οὐσιαστικά παραμένουν σέ ἐπίπεδο εὐχῶν, νοσταλγίας, κάποτε καί ἐθνικισμοῦ. Οὔτε εἶναι ἀρκετή ἡ διατύπωση κριτικῆς ὑπέρ ἢ κατά ἱστορικῶν προσώπων πού πρωταγωνίστησαν στά γεγονότα τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ Ἱστορία καί προφανῶς ἔχει διδακτικό χαρακτῆρα καί περιεχόμενο, καθώς εἶναι ἀπόπειρα ἀναζήτησης τῆς ἀλήθειας γιά πρόσωπα καί γεγονότα. Ὅμως δέν φτάνει αὐτή ἡ προσέγγιση, ὅταν τά πράγματα δέν μιλοῦν στήν καρδιά, ἰδίως τῶν νεώτερων, οἱ ὅποιοι καλοῦνται νά δώσουν ἀπαντήσεις στήν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς τους, τόσο σέ προσωπικό ὅσο καί σέ συλλογικό ἐπίπεδο. Κι αὐτό εἶναι τό μείζον, καθώς ἤδη φτάσαμε στό τέλος τοῦ ἔτους τοῦ ἀφιερωμένου στήν Μικρασιατική καταστροφή καί κανεῖς αναρωτιέται τελικά τί θά μείνει.

Θά προσπαθήσουμε, καταγράφοντας κάποιες σκέψεις, νά δοῦμε ταυτοτικά στοιχεία, τά ὅποια μποροῦν νά μᾶς δώσουν ἀφορμές γιά γόνιμο διάλογο μέ τόν ἑαυτό μας καί μέ τά παιδιά μας.

Ἀξίζει τήν διερεύνησή μας τό ποιά ἦταν ἡ ταυτότητα τῶν Ἑλλήνων στήν Μικρασία. Πῶς τοποθετήθηκαν ἔναντι τῆς ἱστορίας καί τῆς παράδοσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πῶς τοποθετήθηκαν ἔναντι τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ἀλλά καί πῶς

άντεξαν μέχρι τό 1922 νά συνυπάρχουν μέ τούς Τούρκους καί νά προκόψουν. Εἶναι ἄλλωστε ἀρκετή ἡ ἀναφορά στά μεγάλα ἔργα τῶν λογοτεχνῶν μας πού καταγράφουν τήν ἐπιβίωση, ὅπως καί τό τραῦμα τῆς καταστροφῆς, γιά νά ἀντλήσουμε στοιχεῖα πολύτιμα γιά τό σήμερα, μέ ἀναλογίες κατά τό δυνατόν ρεαλιστικές.

Ἐπιλέξαμε ἕνα ὄχι τόσο γνωστό τά τελευταῖα χρόνια λογοτεχνικό ἔργο, τό μυθιστόρημα τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη «Στοῦ Χατζηφράγκου» (1962)¹. Μία λαϊκή συνοικία τῆς Σμύρνης, ὅπου ἔζησε ὁ συγγραφέας ἀπό τά δύο ὡς τά τριάντα τέσσερά του χρόνια, ἀποκαλύπτει ὄψεις τῆς ταυτότητας τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σέ συνδυασμό μέ τίς ἱστορικές μαρτυρίες, φανερώνεται κάτι σπουδαῖο: πῶς ὁ Ἑλληνισμός πάλεψε γιά νά προοδεύσει μέ κριτήριο τήν παιδεία, τό ἐμπόριο, τό ἀνοιγμα στόν κόσμο, ὄντας ὁ ἴδιος ἀνοιχτός σπιν εὐρωπαϊκή διάσταση τῆς ζωῆς, ἰδιαίτερα στά παράλια τῆς Ἰωνίας, χωρίς νά φοβηθεῖ τήν ἀστικοποίηση, ἀλλά καί χωρίς νά νικηθεῖ ἀπό ἕνα αἶσθημα ὅτι σέ μία τουρκική ἐξουσία καί πλειοψηφία, θά ἔπρεπε νά ἀφομοιωθεῖ. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Μικρασίας εἶχε ἐπίγνωση τῆς διαφοροτικότητάς του σέ σχέση μέ τούς Τούρκους, ἀλλά καί τούς Εὐρωπαίους. Βάση αὐτῆς τῆς ἐπίγνωσης ἦταν καί παρέμενε ἡ ὀρθόδοξη πίστη καί παράδοση. Αὐτή τόν συγκροτοῦσε σέ κοινότητες, σέ συνοικίες, σέ ἑλληνικά χωριά. Ὁ Μητροπολίτης καί οἱ ἱερεῖς σπιν πραγματικότητα ἀποτελοῦσαν τά πρόσωπα ἀναφορᾶς, τά ὁποῖα λειτουργοῦσαν ὡς συνεχή ὑπόμνηση τῆς διαφοροτικότητας. Μέ κέντρο τίς γιορτές τῶν Ἁγίων ὁ Ἑλληνισμός ἔσπινε τίς οικογενειακές γιορτές, τά γλέντια, τά προξενιά, τούς γάμους, τίς βαπτίσεις, τά μοιρολόγια, τίς μνήμες τῶν κεκοιμημένων, ὅ,τι δηλαδή κρατοῦσε καί τήν ἑλληνικότητα. Παρόλα αὐτά ὁ Ἑλληνισμός δέν ἦταν κλειστός στά ρεύματα τῆς Δύσης. Τό ἐμπόριο ἐξακολουθοῦσε νά τόν φέρνει σπιν Εὐρώπη καί, ταυτόχρονα, σπιν Ρωσία. Στόν νοῦ τοῦ Μικρασιάτη δέν πήγαινε ὁ ἐκκοσμηκευμένος τρόπος ζωῆς, ἡ ἄρνηση δηλαδή τῆς πίστεως καί τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ πρόταξη τοῦ ἀτομικοῦ. Θά λέγαμε ὅτι διασώζονταν μία ἰσορροπία. Ἀπό τήν μία ἡ ἐπαφή μέ τήν Δύση, τό παρακολούθημά της, ἀπό τήν ἄλλη ἡ ἐπίγνωση τοῦ «τά πάντα δοκιμάζετε, τό καλόν κατέχετε», μέ κριτήριο τήν ἑλληνική παράδοση.

Περιγράφει χαρακτηριστικά ὁ Κοσμᾶς Πολίτης, ἀναφερόμενος στόν παπα-Νικόλα, ἕναν λόγιο κληρικό τῆς συνοικίας τοῦ Χατζηφράγκου:

«Ἔιχε μανία μέ τήν μουσική. Φοιτητής, εἶτανε περιζήτητος γιά τό μαντολίνο του καί γιά τί γλυκιά φωνή του, τενόρος μπαριτονάλε. Ἀκόμα τώρα, σοῦ ἄγγι-

¹ Κοσμᾶς Πολίτης, *Στοῦ Χατζηφράγκου*, ἐπιμέλεια Peter Mackridge, ΕΡΜΗΣ, Ἀθήνα 1990.

ξε τὴν καρδιά σάν ἔσεργνε στὴν ἐκκλησιά τὸ χερουβικό καί τὸ “Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς”. Σ’ αὐτὴ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ μουσικὴ χρωστοῦσε καί τὴν ἀμαρτωλὴ φιλία του μέ τὸ σιόρ Ζαχαρία Σιμωνᾶ. Κι αὐτό πού εἶχε φανταστῆι σάν τόν καλέσανε σήμερα στὴν Μητρόπολη, εἶταν πὼς θά τοῦ κάνανε παρατηρήσεις γιὰ τίς σχέσεις του μ’ ἕναν Ὁβραῖο»². Ὁ ἱερέας συζητοῦσε μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς κληρικούς τῆς Σμύρνης, συζητοῦσε μέ ἕναν Ἑβραῖο πού εἶχε μετακομίσει μέ τὴν οἰκογένειά του ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὴν Σμύρνη, λειτουργοῦσε ὡς ἐνοποιητικὸ στοιχεῖο στὴν συνοικία του. Καί ἀναρωτιόταν, δείχνοντας τὴν ἀνθρωπιά καί τὴν ἀγάπη πού πῆγαζε ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴ ἑλληνορθόδοξη παράδοση, ἀλλὰ καί τόν προβληματισμό τοῦ ἀνθρώπου πού δέν δέχεται ἕνα τυφλὸ «πίστευε καί μὴ ἐρεῦνα», καθὼς παλεῦει μέσα του νά βρεῖ ἀπαντήσεις γιὰ τὴν ζωὴ: «τὸ πελαγίσιο ἀεράκι θροῖζε ἀπὸ κλαροῖ σέ κλῶνο. Καί ξαφνικά, μία τριλία χάδεψε τὸν νυχτερινὸ ἀέρα. Τῆς ἀποκρίθηκε μὴν ἄλλη τριλία, ὑστεραμιὰν ἄλλη, καί σέ λίγο γέμισε ἀγάπη ὁ τόπος. Ἀγάπη γιὰ τὸν ἀνθρώπο, ἀγάπη γιὰ τὸ δοῦλο. Δέν μπορεῖ παρά νά χαίρεται ὁ Θεὸς βλέποντας πὼς ὁ δοῦλος ζητάει νά βρεῖ ἐδῶ κάτω τὴ λύτρωση ἀπὸ τὸν κύριό του. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει ἀπ’ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου, σκέφτηκε ὁ παπα-Νικόλας. Καί σκέφτηκε ἀκόμη: Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους; Naί. Ἀγαπᾶτε τούς ἐχθρούς ὑμῶν; Naί, τελοσπάντων. Μά ὄχι τούς ἐχθρούς τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι τούς ἐχθρούς τῆς ἀνθρωπιάς... Συγκεντρωμένος στὴν ἀγάπη του γιὰ ὅ,τι ζεῖ καί ἀγαπάει καί ἀγωνίζεται καί χαίρεται καί ὑποφέρει, ξημερώθηκε μέσα στὴν Ἀποκάλυψη τῶν ἀπδονιῶν»³.

Ἔτσι ὁμως ἦταν οἱ χριστιανοὶ τῆς Μικρασίας. Ἀπὸ τὴν μία σκεφτόντουσαν παραδόσεις καί ἀντιλήψεις πού τούς κρατοῦσαν στὰ «ἴδια» καί ἀπὸ τὴν ἄλλη νικοῦσε ἡ ἀρχοντιά τῆς ἀγάπης πού σέ κάνει νά ἀνοίγεις τὴν καρδιά σου: «Στὴ μεγάλη σκόλη τῆς Σκηνοπηγίας, ἡ σιόρα Φιόρα, ἡ γυναῖκα τοῦ σιόρ Ζαχαρία τοῦ Ὁβραίου, μοίραζε στὴ γειτονιά γλυκά καί φρούτα, κ’ οἱ χριστιανὲς νοικοκυρές τῆς στέλνανε τὸ Πάσχα τσουρέκια καὶ κόκκινα αὐγά... Ἡ στάση τῶν παιδιῶν τοῦ μαχαλά, εἶχε, βέβαια, σημασία. Σταματοῦσανε τίς κουβέντες τους ὅποτε ἀνταμιώνανε κάποιον ἀπὸ τούς Σιμωνᾶ, σά νά μαζεῦονταν στὸν ἑαυτὸ τους. Λές καί πλανιότανε κάποιον μυστήριον, πού ὅπως κάθε τί τὸ ἄγνωστο, τὰ φόβιζε μαζί καί τὰ τραβοῦσε... Μά τὰ παλικαράκια τοῦ μαχαλά καλοβλέπανε τὴν Πέγλα, τὴν κόρη τοῦ σιόρ Ζαχαρία»⁴.

² βλ. *Πολίτης*, ὅ.π., σ. 40.

³ βλ. *Πολίτης*, ὅ.π., σσ. 36-37.

⁴ βλ. *Πολίτης*, ὅ.π., σσ. 43-44.

Καί ἡ συνύπαρξι μέ τούς Τούρκους εἶχε ἀνάλογη βάση: τίς καλές σχέσεις καί τίς ἰσορροπίες, ὅπου χρειαζόταν. Γιά παράδειγμα, στήν λιτάνευσι τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅταν γινόταν δέησι «ὁ τελετάρχης –ἔτσι ἄς τόν ποῦμε– ἀνέβαινε σ' ἓνα πεζούλι, σήκωνε τό καπέλο του ψηλά καί φώναζε:

- Ζήτω ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορική Μεγαλειότης ὁ Σουλτάνος ἡμῶν Ἀβδοῦλ Χαμίτ ὁ δεύτερος!

- Ζήτωω!

- Ζήτω ἡ Αὐτοῦ Βασιλική Μεγαλειότης ὁ Βασιλεύς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος ὁ πρῶτος!

Ἔ, τότε πιά εἶτανε πού γκρέμιζε ὁ οὐρανός ἀπ' τίς ζητωκραυγές. Ἐβλεπες νά πεταρίζουν τά γαλάζια του κομμάτια. Θά τά ἴπιανες, νά πίδαγες λίγο ψηλά, μέ σπκωμένα χέρια»⁵.

Καί ἡ σκέψη καί ἡ διδαχή τοῦ ἱερέα, πού ἀποτυπώνει τήν ζωὴ τῆς κοινότητος καί τήν πίστη της, θά ἀποκαλυφθεῖ συγκλονιστικά στήν σκηνή τῆς ἐξομολόγησις ἑνός παλικάριου πού γίνεται φονιάς καί ἔρχεται νά ἐξομολογηθεῖ:

«Δέ βρισκόσουνά σέ ἄμυνα. Παραφέρθηκες. Στή θέσι σου, μπορεῖ νά ἴκανα κι ἐγώ τό ἴδιο, ἄν... (κόμπιασε μιά στιγμὴ ὁ παπάς) ἄν μοῦ ἴκανε... ἄν μοῦ ἴλεγε αὐτά τά λόγια ὁ ἄλλος. Μά ἡ ζωὴ, κι ἑνοῦ μέρημγκα ἡ ζωὴ ἀκόμα, εἶναι τό πιό ἱερό πράμα στόν κόσμο. Ὅλα τά φτιάνει ὁ ἄνθρωπος, μόνο ζωὴ δέν μπορεσε νά φτιάξει. Γιά νά σέ βαραίνει τόσο ἡ ψυχὴ σου, θά πεί πῶς εἶσαι καλός ἄνθρωπος. Μά πρέπει νά τιμωρηθεῖς γιά τήν πράξι σου, ἀλλιῶς, ἴσα ἴσα γιατί εἶσαι καλός ἄνθρωπος καί μέ συνείδησι ποτέ σου δέ θά ἴσυχάσεις. Ἄν δέν εἶτανε νά πέσεις σέ χέρια ἐκδικητικά, θά σέ συμβούλευα νά πᾶς ἀμέσως νά παραδοθεῖς. Ἐγώ, κι ἔτσι ἀκόμα θά παραδινόμουνά. Κάνε ὅπως ξέρεις». Καί στήν ἀπόφασι τοῦ φονιά νά μὴν ἀκολουθήσει τήν συμβουλὴ τοῦ ἱερέα, ὁ ὁποῖος νιώθει ὅτι δέ μπορεῖ νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά βρεῖ διεξοδό, παρότι τοῦ προσφέρει καί ὡς λύσι τό ἄσυλο τῆς ἐκκλησίας γιά νά μὴν πάει φυλακή, ὁ παπα-Νικόλας κατανοεῖ τά μέτρα του:

«Τό παλικάρι σπκώθηκε ἀπὸ γονατιστός πού εἶταν. Πρῶτη φορὰ σήκωσε τά μάτια του καί κοίταξε τό γέροντά. Τά μάτια τοῦ παπᾶ εἶχαν μιά πονεμένη γλύκα.

- Θά παιδευτῶ στήν ἄλλη ζωὴ;

- Θά παιδευτεῖς σέ τούτη τῆ ζωὴ.

- Στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, μουρμούρισε ὁ φονιάς.

⁵ βλ. *Πολίτης*, ὁ.π., σ. 62.

Βγήκε από τήν κάμαρη τρικλίζοντας, πῆγε στήν ἐξώπορτα, τήν ἀνοιξε, καί χάθηκε μέσ στή βροχή.

- Λοιπόν; ρώτησε ὕστερα ἡ παπαδιά τόν παπα-Νικόλα.
- Δέν εἶμαι εὐχαριστημένος ἀπό τόν ἑαυτό μου, ἀποκρίθηκε.

Χρόνια ὕστερότερα, μαθεύτηκε πώς ὁ Πέτρος Ζαγκουλέας σκοτώθηκε στόν πόλεμο τοῦ '12»⁶.

“Ὅλα αὐτά σέ μά πόλη στήν ὁποία τραγουδοῦσαν ρωμέικα καί εὐρωπαϊκά, χόρευαν καρσιλαμά καί χασάπικο καί, τήν ἴδια στιγμή, πόλκα, «εὐρωπαϊκό χορό...ἀγκαλιαστό»⁷, εἶχαν ὀργανωμένες θεατρικές ὁμάδες⁸ καί δέν ξεχώριζαν σέ κάτι ἀπό τήν ἀστική Εὐρώπη. Δέν ἔπαυαν ὁμως νά πιστεύουν στά θαύματα, στά εἰκονίσματα, ὅπως ἐκεῖνο τῆς «Πικραμένης Παναγιᾶς πού δέν ἄφηνε τούς ἀνθρώπους νά παύουν νά ἐλπίζουν – καί ἴσως αὐτό νά ἔτανε τό μεγαλύτερο θαῦμα τῆς. Κ' ἡ Παναγία φαινότανε ὀλοένα πιο πικραμένη, καί δάκρυζε κάθε Μεγάλη Παρασκευή, ἕνα πηχτό κεχρμπαρανέιο δάκρυ, ὥσπου κάρκε κι αὐτή μαζί μέ ὀλάκερη τήν πολιτεία»⁹.

Καί νά παλεύουν νά κρατήσουν ἀτόφια τήν ὀρθόδοξη ταυτότητά τους, ζῶντας τήν προπαγάνδα τῶν προτεσταντῶν, οἱ ὀποῖοι δέν ἔπαυαν νά λειτουργοῦν ὅπως στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας οἱ μισσιονάριοι¹⁰. Καί εἶχαν πλήρη ἐπίγνωση τῶν ὀρίων ἀνάμεσα στήν συνύπαρξη καί τόν διάλογο καί τήν ἀπάρνηση τῆς πατροπαράδοτης πίστεως. «“Μασόνικια” ἐκκλησιά, εἶταν ἡ προτεσταντική ἐγγλέζικη ἐκκλησιά, στήν Πούντα, κοντά στήν πλατεία τοῦ Σταθμοῦ. “Ὅπως ὀλοι οἱ καθολικοί εἶταν οἱ “φράγκοι”, ἔτσι κι ὀλοι οἱ προτεστάντες εἶταν “οἱ μασόνοι”. “Μασόνικο” εἶταν καί τό κολέγιο πού διατηροῦσαν οἱ Ἀμερικάνοι μισσιονάριοι κοντά στό Τσάι, στά Ταμπάχανα, κείθε ἀπό τήν Ἀρμενιά. Σκορπάγανε πολλά λεφτά γιά τόν σκοπό τους. Ἀπό τό μαχαλά τοῦ Χατζηφράγκου, εἶχανε καταφέρει ν' ἀλλάξοπιστήσουν ἕνα σκιτζή. Ὁ γιός του φοιτοῦσε τζάμπα στό κολέγιο, ἔπειτα οἱ μισσιονάριοι θά τόν στέλνανε στήν Ἀμερική γιά νά σπουδάσει, λέγανε, τέλεια τί μασονία. Εἶτανε βαφτισμένος Γιάν-

⁶ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σσ. 78-79.

⁷ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σ. 96.

⁸ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σ. 111.

⁹ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σ. 100.

¹⁰ βλ. γιά τήν δράση τους π. Γεωργίου Μεταλλνοῦ, *Παράδοση καί Ἀλλοτρίωση*, ἐκδ. ΔΟΜΟΣ, Ἀθήνα 1986, σσ. 259 κ.έ., ὅπως ἐπίσης καί ἐκτεταμένη διαπραγμάτευση στοῦ ἰδίου *Τό Ζήτημα τῆς Μεταφράσεως τῆς Ἀγ. Γραφῆς εἰς τήν Νεοελληνικήν κατά τόν 19' αἶωνα*, Ἀθήνα 1977, σσ. 58 κ. ἔ. καί 71 κ. ἔ., ὅπου καί ἐνδιαφέρον ἀρχαιακό ὕλικό.

νης, μὰ τώρα οἱ δικοὶ του, καθὼς κι ἓνα παιδί ἀπὸ ἄλλο μαχαλά, πού ἐρχότανε καί τόν ἔπαιρνε καμιὰ φορὰ, τόν φωνάζανε Τζών. Εἶχανε κάτι τό γλειμμμένο, τό ρουφνημένο αὐτά τὰ δυὸ παιδιὰ. Περπατάγανε ἀλύγιστα, λές κ' εἶχανε καταπιεῖ μπαστουίνι, τὰ μάτια τους δέν παιζανε δεξιά ζερβά, σὰ νά ντρεπόντουσαν καί σύγκαιρα νά κάνανε τόν ἀδιάφορο. Ἦ ἄλλα παιδιὰ τοῦ μαχαλά, σταματούσανε τὰ παιχνίδια τους στό πέρασμά τους, τὰ βλέπανε σάν κάτι ἀφύσικο αὐτά τὰ δυὸ παιδιὰ, πού δέ λέγανε “μωρέ”, δέ βλαστημάγανε, δέ στέλνανε στό διάολο κι ἀκόμα παραπέρα»¹¹.

Στό πλαίσιο αὐτό δέν ἔπανε τό ὄραμα τῆς Μεγάλης Ἰδέας νά συνέχει μεγάλους καί μικρούς, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀναρωτιοῦνται:

«-Βρέ Σταυράκη, πῶς θά ἴναι σὰ θά ἴμαστε ἐλεύτεροι;

- Δέν ξέρω. Νά, θά ἴμαστε ἐλεύτεροι.

- Ἐέρεις πῶς θά ἴναι; Ἄντι Τοῦρκοι ζαπτιέδες, θά ἴχομε Ἑλληνοὶ ζαπτιέδες. Αὐτή τὴν ἰδέα ἔχω. Βρέ μεγαλεῖο!

- Κι ὅστερα θά πάρομε τὴν Πόλη καί τὴν Ἅγια Σοφιά.

- Αὐτό, μπορεῖ ν' ἀργήσει ἀκόμα. Γιατί, τό βασιλιά πού θά πάρει τὴν Πόλη, πρέπει νά τόν λένε Κωνσταντίνο: Κωνσταντίνος ἔχασε, Κωνσταντίνος θά λάβει. Σὰ θά γίνει βασιλιάς ὁ Κωνσταντίνος ὁ διάδοχος θά πάρομε τὴν Πόλη.

- Ποῦ το ξέρεις;

- Μοῦ τό ἴπε ὁ πατέρας μου, ἀποκρίθηκε ὁ Ἀρίστος. Τό γράφουνε τὰ παλιὰ βιβλία. Λέει πῶς θά μᾶς φέρουνε καί πολλὰ λεφτά. Εἶναι πλοῦσια ἡ Ἑλλάδα.

- Μωρέ, τὰ λεφτά κοιτάξεις τώρα; Ψωμί κι ἐλιά, Ἑλληνα βασιλιά!

- Ὦχ, μανούλα μου!

- Βρέ! Πρόσεξε; Κάνει ρίμα: ψωμί κι ἐλιά, κι Ἑλληνα βασιλιά.

- Ζήτω ἡ Ἑλλάς!

- Μέθυσε, μωρέ Ἀρίστο;

- Ναί, ἀπὸ δόξα καί μεγαλεῖο»¹².

Οἱ Μικρασιαῖτες δέν εἶχαν σκοπὸ νά ἀνακατευθοῦν στὸν μεγάλο Διχασμό. Δέν προχωροῦσαν μέ βία τὴν πολιτικές διαμάχες καί συγκρούσεις, δέν ἐννοοῦσαν νά πορευθοῦν ὡς ὄπαδοὶ τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου ἢ τοῦ πρωθυπουργοῦ Βενιζέλου. Τό ὄνειρό τους ἦταν νά γίνουν Ἑλλάδα, νά διαφεντεύουν οἱ Ἑλληνες τὴν Μικρασία καί νά ξαναγίνει ἴσως ἡ Κωνσταντινούπολη ἢ πρω-

¹¹ βλ. *Πολίτης*, ὁ.π., σ. 123.

¹² βλ. *Πολίτης*, ὁ.π., σσ. 132-133.

τεύουσα της Ελλάδας. Καί πίστευαν ότι αφού ο διάδοχος ήταν Κωνσταντίνος, θά ήταν αυτός που ως νέος Παλαιολόγος θά έπαιρνε την Πόλη, εκπληρώνοντας τά όνειρα του Έλληνισμού. Γι' αυτό και υποδέχτηκαν τόν ελληνικό στρατό μέ την ευτυχία της ελευθερίας, όχι την επιθυμία της εκδίκησης έναντίον των Τούρκων για τά 500 σχεδόν χρόνια σκλαβιάς. Δέν ήταν ένας έθνικισμός ανωτερότητας τό κριτήριο της ταυτότητας τους, αλλά τό αίσθημα του συν-ανήκειν στην πατρίδα. Ό διχασμός όμως στά έλλαδικά πράγματα ήταν ή αιτία της διάφευσης των ονείρων, της καταστροφής και του ξεριζωμού.

«Είχανε, πού λές, κατέβει προσφυγιά στην πολιτεία για νά γλιτώσουν τί ζωή τους. Βλέπεις, πιστεύανε πώς ό ελληνικός στρατός, θά κράταγε την πολιτεία, όπως βεβαιώνανε μπαμπέσικα, μέρες πρωύτερα, από την Άρμιοστεια. Κι απέ, σου λεί, θάλασα είτανε, λιμάνι, σίγουρα ή ελληνικά κυβέρνηση θά χει στείλει βαπόρια νά παραλάβουν τόν κοσμάκι. Ναί, είχανε στείλει δυό τρία βαπόρια, πού παραλάβανε μονάχα τίς δικόι τους, από την Άρμιοστεια κι από την Έθνική Τράπεζα. Είχε ανοίξει κατάσταση ή Έθνική Τράπεζα στην πολιτεία μας, και τώρα ήπρεπε νά σώσει τά λεφτά, την κάσα της. Μπρός στά λεφτά τ' είναι ή ζωή του ανθρώπου; Μή φύγετε, Μας λέγανε, θά ξανάρθομε, ζήτω ή Ελλάδα!»¹³.

Σήμερα κυκλοφορούνται έξαιρετικά βιβλία¹⁴, τά όποια, άλλοτε από την μία πλευρά, άλλοτε από την άλλη, άλλοτε μέ ψυχραιμία, προσπαθούν νά έρμηνεύσουν τά γεγονότα, τά κίνητρα των προσώπων, νά μās βοηθήσουμε νά κατανοήσουμε που τό δίκιο, που τό άδικο, που ή αλήθεια, που τό ψέμα. Όμως, αν δοϋμε μέ βάση την γνώμη των ανθρώπων που ξεριζώθηκαν από τόν τόπο τους, αφού πρώτα χιλιάδες έξ αυτών βρήκαν μαρτυρικό τέλος, θά κατανοήσουμε ότι υπάρχει και εκείνη ή διάσταση του Έλληνισμού που μās δίνει, μέ την σειρά της, ταυτότητα που δέν θά την θέλαμε: είναι ή διχόνοια που πηγάζει από τόν έγωκεντρισμό και την εξουσιομανία, ή όποια προτάσσει τόν ατομοκεντρισμό εις βάρος της συλλογικότητας, την προτεραιότητα του συμφέροντος των λίγων και την άδιαφορία για τούς πολλούς. Οί δυό παρατάξεις

¹³ βλ. *Πολίτης*, ό.π., σσ. 145-146.

¹⁴ Σημειώνουμε τά κατά τί γνώμη μας πολύ ενδιαφέροντα: Γιώργος Μαυρογορδάτος, *1915: Ό έθνικός διχασμός*, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2015, Αθηνά Κακούρη, *Τά δυό Βήτα*, εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, Αθήνα 2016, Άγγελος Συρίγος και Εϋάνθης Χατζηβασιλείου, *Μικρασιατική Καταστροφή 50 έρωτήματα και απαντήσεις*, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2022 και Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Ό έθνικός Διχασμός και ή κορυφώσή του Η ΔΙΚΗ ΤΩΝ "ΕΞΤ" έξιλασμός ή δικαστικός φόνος*;, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2022.

στήν πραγματικότητα έπαιξαν μέ τά συναισθήματα τών ανθρώπων πού θεωρητικά ήθελαν νά προστατεύσουν. Έκαναν τήν έκστρατεία όχι μέ τόν νού τους στους Μικρασιᾶτες Έλληνες, ἀλλά κοιτώντας κυρίως καί συνεχῶς πρός τήν αντίπαλη παράταξη. Γι' αυτό καί δέν δίστασαν νά εγκαταλείψουν τούς ανθρώπους ἀπροστάτευτους στήν τουρκική κακουργία, ὅπως επίσης καί νά συναιέσουν ἀμαχητί στήν ἀνταλλαγή τών πληθυσμῶν, διότι θεώρησαν ὅτι ἔτσι θά ξεκαθαρίζονταν ὀριστικά οἱ λογαριασμοί μέ τήν ἄλλη πλευρά τοῦ Αἰγαίου. Έμεινε μόνη δίπλα στόν Μικρασιάτη Έλληνα ἡ Ἐκκλησία, γιά νά συμπορευθεῖ στό μαρτύριό του.

«Μαθεύτηκε πώς πετσοκόψανε τό δεσπότη στό Κονάκι. Πῆγε ν' ἀπολογηθεῖ στόν πασᾶ, κι ἐκεῖνος τόν παράδωσε στόν τουρκικό λαό νά τόν δικάσει. Ὅσο κι ἂν φέρθηκε ἀσυλλόγιστα ὁ Χρυσόστομος, μοῦ λέει ὁ μπαρμπέρης, τά χρόνια τῆς κατοχῆς – ἂν καί, νά πεις, ἂν φερνότανε μέ νοῦ καί γνώση, θά τόν βγάζανε προδότη– ὅσο κι ἂν φέρθηκε ἄμυαλα, ὥστόσο δέν παράτησε τό ποιμνιό του, δέν ἤφυγε μαζί μέ τίς ἄλλοι, πού τό σκάσανε κρυφά, ἐνῶ βεβαιώνανε πώς θά κρατάγανε τήν πολιτεία καί πώς δέν εἶχαμε κανένα κίνδυνο. Τό σκάσανε κρυφά. Εἶναι οἱ μεγάλοι φταιχτες κι αὐτοί, κι ἐκεῖνοι πού τούς στείλανε. Μά, νά πεις, ξένοι ἤρθανε στόν τόπο, σάν ξένοι φερθήκανε, ξένοι φύγανε, ὀχτροί...Νά, μοῦ λέει ἀκόμα, τό ξέρω ἀπό πελάτη μου, γιατί ἀπαγορέψανε νά τό γράφουνε οἱ ἐφημερίδες: τότε πού κηρύξανε ἀπεργία οἱ ὑπάλληλοι μιᾶς Τράπεζας, καί στείλανε μιάν ἐπιτροπή στήν Ἀρμοστεία νά ἐκθέσουν τό δίκιο τους, τόν πρῶτο πού ἔκανε νά μιλήσει τόν μπάτσισε ὁ Στεργιάδης κ' ἤδιωξε τήν ἐπιτροπή. Πρίν ἀπό τόν πόλεμο καί τί μεγάλη ἀμάχη, ὁ Τοῦρκος μᾶς σεβότανε. Αὐτοί, δέν τόν πονέσανε τόν τόπο. Δέν πονέσανε τίς ἀνθρώποι τοῦ τόπου. Καί, νά σου πῶ, κατά τί γνώμη μου, ὅσο τό συλλογιέμαι, μοῦ λέει ὁ μπαρμπέρης, πατρίδα δέν εἶναι μιά ἰδέα στόν ἀέρα, δέν εἶναι οἱ περασμένες δόξες κ' οἱ τάφοι καί τά ρημαγμένα μάρμαρα. Πατρίδα εἶναι τό χῶμα, ὁ τόπος, τά χωράφια κ' οἱ θάλασσες καί τά βουνά. Πατρίδα εἶναι οἱ σημερινοί ἀνθρώποι, κι ἀγάπη τῆς πατρίδας εἶναι νά θές τήν εὐτυχία τους. Τό λέω γιατί εἶμαι καλός Έλληνας... Αὐτά καί ἄλλα μοῦ ἔλεγε ὁ μπαρμπέρης, κι ἐγώ κούναγα τό κεφάλι μου, μή ξέροντας τί ν' ἀποκριθῶ. Μ' ἔνα μπαρμπέρη δέν τά βγάζεις εὐκόλα πέρα στό λακριντί. Ἀνάθεμα τήν ὥρα, εἶπε στό τέλος ὁ μπαρμπέρης»¹⁵.

Ὅμως ἄς μὴν ἐξιδανικεύουμε τά πάντα. Τά στερεότυπα μποροῦν νά λει-

¹⁵ βλ. *Πολίτης*, ὁ.π., σ. 147-148.

τουργήσουν ως προσάναμμα για να νά μπει φωτιά πού να τροφοδοτεί συνεχώς τόν διχασμό. Καί τά στερεότυπα πηγάζουν από έναν κρυμμένο κάποτε, πραγματικό όμως φόβο για τόν άλλο, τόν διαφορετικό στην καταγωγή, τίς ιδέες, τήν κοινωνική τάξη, τήν εργασία, στόν όποιο είμαστε έτοιμοι να φορτώσουμε κάθε άνομία, αλλά και καλύψουμε τά δικά μας σφάλματα χρησιμοποιώντας τον ως προκάλυμμα.

«- Αμπάρωσε! Αμπάρωσε τήν πόρτα! Σφάζουνε τίς Όβραίοι! Βάζουνε στην Όβραιακή φωτιά! Πογκρόμ! Πογκρόμ!»¹⁶.

«-Γιατί κλαίς;, τόν ρώτησε. Δέν άπαντάς;...Λυπάσαι τούς Όβραίους;...Γιά τοϋτο κλαίς;...Οί Όβραίοι δέν έχουνε άνάγκη από συμπόνια, ούτε από αίσθημα. Ζητάνε τό δίκιο τους... Έγώ, άμαθη, δέν ξέρω ποιό είναι τό δίκιο τους. Μπορεί να ναι μιά πατρίδα... μπορεί να ναι τό εμπόριο... να ζούνε ήσυχoi... Μά δέν έχουν άνάγκη από τή συμπόνια σου.

- Δέν μπορείτε να καταλάβετε... δέν μπορείτε να καταλάβετε...»¹⁷.

Όλη αυτή ή περιπέτεια, πού περιγράφει ό λογοτέχνης, πηγάζει από τό γεγονός ότι ό πνιγμός ενός παιδιού στην θάλασσα, τό σωμα τοϋ όποίου δέν βρέθηκε, θεωρήθηκε από κάποιους έργο τών Έβραίων τής Σμύρνης και έφερε στο προσκήνιο τόν φόβο έναντιόν ενός λαού πού επρόκειτο να τόν πληρώσει άκριβά στόν Δεϋτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Ό συγγραφέας περιγράφει τόν άγωνα τοϋ Μητροπολίτη και τοϋ δημογέροντα τής Σμύρνης να καταλαγιάσουν αυτόν τόν φόβο και να αφήσουν χρόνο για τήν αλήθεια. Τά fake news όμως είναι ισχυρά, όταν άποσκοποϋν στο να τροφοδοτήσουν πάθη και να επιβάλουν άνωτερότητες. Είναι κάτι πού θα συναντήσουμε στην Διχασμό. Τόν Ιούλιο τοϋ 1916, πριν ακόμα ό βασιλιάς Κωνσταντίνος όδηγηθεί στην έξορία από τόν θρόνο του, τά πάθη τά έξήψε ή πλαστή είδηση ότι δέκα χιλιάδες Γερμανοί οϋλάνοι, δηλαδή λογχοφόροι ίππεις βρίσκονταν στην Λάρισα, έτοιμοι να επιτεθοϋν στους Άγγλογάλλους, καλεσμένοι από τόν Έλληνα βασιλιά¹⁸. Έτσι από κει και πέρα, ό εμφύλιος με τήν συμμετοχή τών Ξένων Δυνάμεων, επρόκειτο να άποτελέσει τήν βάση για τόν τελικό ένταφιασμό τής Μεγάλης Ίδέας. Γι αυτό και ή ταυτότητά μας δέν μπορεί να γίνει άθηντική, χωρίς αλήθεια και άγάπη.

Η Μεγάλη Ίδέα στην πραγματικότητα τελείωσε με τήν ήττα, τήν κατα-

¹⁶ βλ. Πολίτης, ό.π., σ. 225.

¹⁷ βλ. Πολίτης, ό.π., σ. 229.

¹⁸ βλ. Αθηνά Κακούρη, Οϋλάνοι στη Λάρισα, εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, Αθήνα 2018, σ. 243 κ. έ.

στροφί, τήν προσφυγιά, τήν μονιμότητα τῆς ἀνταλλαγῆς¹⁹. Δέν μποροῦμε νά ἀρνηθοῦμε τόν ρόλο τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στό ἀποτέλεσμα αὐτό²⁰. Στὴν ἀρνηση τῶν Βρετανῶν νά στηρίξουν ἔμπρακτα τόν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων στὴν Μικρασία, παρότι ἐμεῖς ἐξυπηρετούσαμε τὰ δικά τους συμφέροντα, ἄλλοι νά ἀπασχολοῦν τοὺς Τούρκους καὶ ἐκεῖνοι νά κρατοῦνε τίς θέσεις τους στὴν Μέση Ἀνατολί καὶ ὡς πρὸς τόν ἔλεγχο τῶν Δαρδανελίων, χωρὶς νά αισθάνονται τὴν πίεση κυρίως τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία ἔχτιζε ἕναν καινούργιο τότε κόσμο, τόν κομμουνιστικό. Στὴν ἐγκατάλειψή μας ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἱ ὁποῖοι ὑπέγραψαν σύμφωνα συνεργασίας μὲ τόν Κεμάλ, ἀφήνοντάς του πολύτιμο πολεμικό ὑλικό καὶ δείχνοντας ὅτι δέν θά παρέμβουν στὸν ἑλληνοτουρκικό πόλεμο. Στὴν ἀδιαφορία καὶ τῶν Ἰταλῶν, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν τὴν δική μας περιοχὴ γιὰ δική τους καὶ δέν ἀποδέχτηκαν τὴν ἑλληνικὴ παρουσία στὴν Ἰωνία. Τὴν συνεργασία τῶν Ρώσων μὲ τοὺς Τούρκους, κάτι πού ἀπετέλεσε γιὰ μίαν ἀκόμη φορὰ τὴν ἀπόδειξη ὅτι ἡ κοινὴ ὀρθόδοξη πίστη μας δέν προηγείται, ἀλλὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἰσχυρότερου. Τὴν παντελῆ ἀδιαφορία τῶν Συμμάχων στὴν σφαγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἀρμενικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σμύρνης ἀπὸ τὸν τουρκικό στρατό καὶ ὄχλο.

Γιὰ νά καρπίσει ἡ ταυτότητά μας πάντως χρειάζεται νά παλέψουμε μὲ τὰ πάθη μας, τὸ κυριότερο ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ αἶσθημα ὅτι μόνο ἐμεῖς ἔχουμε δίκιο. Εἶναι ἄλλο ὁ πατριωτισμός, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, ἡ ἐπίγνωσι τῆς ταυτότητας καὶ τῆς διαφοροτικότητάς μας καὶ ἄλλο ἡ ἀρνηση τῆς συνάντησις μὲ τὸν ἄλλο ἢ ἡ πολεμοκαπιλία. Ἄν σήμερα κάποιοι ὀραματίζονται ἐπιστροφή στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες, ὀρμώμενοι ἀπὸ ἕναν ἀφελῆ ἐθνικισμό, τότε γιὰ μίαν ἀκόμη φορὰ λησμονοῦμε ὅτι δέν εἶναι τὰ ἐδάφη πού μᾶς λείπουν, ἀλλὰ τὸ ἦθος τῆς ταυτότητάς μας.

Ἡ νεώτερη γενιά ἀξίζει νά σπουδάσει τόσο τὴν ἱστορία, ὅσο καὶ τὴν παράδοση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ τραγούδι, τὸν χορό, τὴν μαγειρικὴ, τὴν λογοτεχνία. Κυρίως ὅμως ἀξίζει νά δεῖ τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητάς μας, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν βάση γιὰ νά διατηρήσουμε τὸν πατριωτισμό μας, τὴν εὐκαιρία τῆς συνύπαρξις σὲ μίαν παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, χωρὶς νά χάσουμε τὴν ἰδιοπροσωπία μας. Ἡ Ἱστορία μᾶς μαθαίνει τὰ δυνατὰ καὶ τὰ ἀδύναμα σημεῖα τοῦ λαοῦ μας. Μᾶς διδάσκει ὅμως τὴν μεγάλη ἀνάγκη νά μάθουμε νά πορευόμαστε στό ΕΜΕΙΣ. Αὐτό θά εἶναι καὶ ἡ ἐλπίδα γιὰ τὸ μέλλον.

¹⁹ βλ. τὸ ἐξαιρετικό βιβλίον τοῦ Σωτήρη Ριζᾶ, *Τὸ τέλος τῆς Μεγάλης Ἰδέας- ὁ Βενιζέλος, ὁ ἀντιβενιζελισμός καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία*, ἐκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Ἀθήνα 2015.

²⁰ βλ. Ριζᾶς, ὁ.π., σ. 337 κ.έ.

